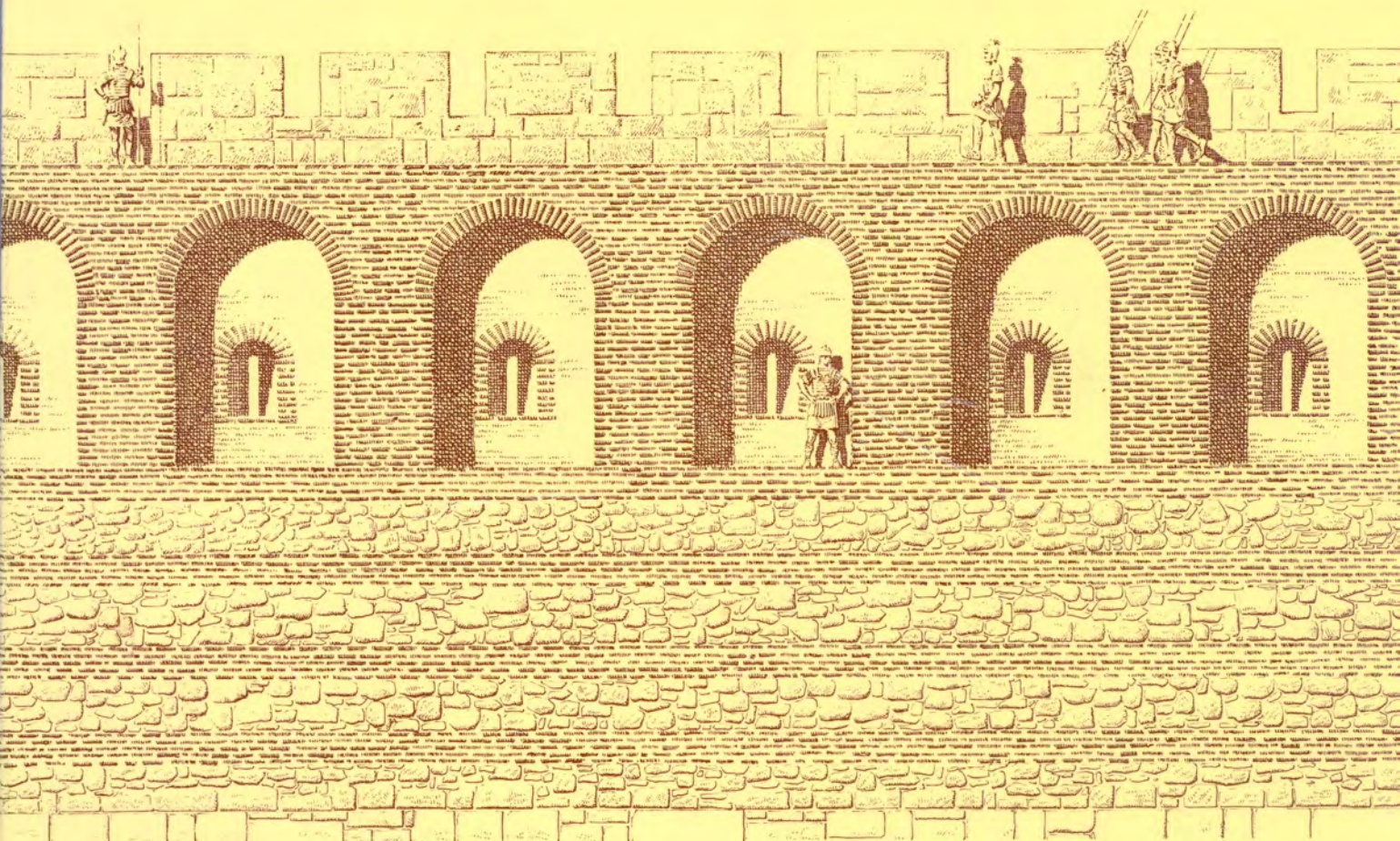


# СТАРИНАР

xxxviii / 1987

Археолошки  
институт  
Београд



INSTITUT ARHEOLOŠKI  
ARCHEOLOGIQUE INSTITUT  
BEOGRAD БЕОГРАД

БИБЛИОТЕКА  
АРХЕОЛОШКОГ ИНСТИТУТА  
Београд  
1987

СТАРИНАР

NOUVELLE SÉRIE VOLUME XXXVIII 1987

РЕДАКЦИЈА  
COMITÉ DE RÉDACTION  
UDK: 902-903-904 YU ISSN 0350-0241  
СТАРИНАР XXXVIII, 1—236, БЕОГРАД 1987.

Институт  
Археологички  
Београд

# STARINAR

NOUVELLE SÉRIE VOLUME XXXVIII 1987

RÉDACTEUR: Vladimir KONDIĆ

COMITÉ DE RÉDACTION: Djurdje BOŠKOVIĆ, Rastko VASIĆ,  
Milutin GARAŠANIN, Slavenka ERCEGOVIĆ-PAVLOVIĆ, Maja PAROVIĆ-PEŠIKAN,  
Petar PETROVIĆ, Vladislav POPOVIĆ, Dragoslav SREJOVIĆ

BEOGRAD 1988

Археолошки  
институт  
Београд

БИБЛИОТЕКА  
АРХЕОЛОШКОГ ИНСТИТУТА

Изм. Бр.

1984/5  
(2)

# СТАРИНАР

НОВА СЕРИЈА КЊИГА XXXVIII 1987.

УРЕДНИК: Владимир КОНДИЋ

РЕДАКЦИОНИ ОДБОР: Ђурђе БОШКОВИЋ, Растко ВАСИЋ,  
Милутин ГАРАШАНИН, Славенка ЕРЦЕГОВИЋ-ПАВЛОВИЋ, Маја ПАРОВИЋ-ПЕШИКАН,  
Петар ПЕТРОВИЋ, Владислав ПОПОВИЋ, Драгослав СРЕЈОВИЋ

БЕОГРАД 1988.

СЕКРЕТАР РЕДАКЦИЈЕ И ТЕХНИЧКИ УРЕДНИК: Ана ПРЕМК

ЛИКОВНО-ГРАФИЧКА ОПРЕМА: Јелена ГРУЈИЧИЋ

КОРЕКТОР: Јелена МИЛОЈЕВИЋ

ТИРАЖ: 1000 примерака

ИЗДАЈЕ: АРХЕОЛОШКИ ИНСТИТУТ, Београд, Кнез Михаилова 35

ШТАМПА: ГРО „КУЛТУРА“, ООУР „РАДИША ТИМОТИЋ“,

Београд, Обилићев венац 5

Ова књига објављена је уз финансијску помоћ Републичке заједнице  
науке Србије

## САДРЖАЈ — SOMMAIRE

Марко Поповић <i>Marko Popović</i>	Светиња, нови подаци о рановизантијском Виминацијуму <i>Svetinja — Contribution to the Study of the Early Byzantine Viminacium</i>	1 35
Гордана Милошевић <i>Gordana Milošević</i>	Рановизантијска архитектура на Светињи у Костолцу <i>Architecture paléobyzantine de Svetinja à Kostolac</i>	39 57
Вујадин Иванишевић <i>Vujadin Ivanišević</i>	Каталог новца са локалитета Светиња у Костолцу <i>Le catalogue des monnaies provenant du site Svetinja à Kostolac</i>	59 62
Ксенија Боројевић <i>Ksenija Borojević</i>	Анализа угљенисаног семења са локалитета Светиња <i>Analyse des grains carbonisés du site Svetinja</i>	65 71
Душица Минић <i>Dušica Minić</i>	Спирално увијена жица на средњовековном накиту из Србије <i>Le fil tordu en spirale dans les bijoux médiévaux de Serbie</i>	73 81
Гордана Милошевић—Срђан Ђурић <i>Gordana Milošević—Srđan Đurić</i>	Црква Св. Прокопија у Прокупљу <i>L'église Saint-Procopie à Prokuplje</i>	83 106
Војислав Јовановић <i>Vojislav Jovanović</i>	Разматрања о средњовековној некрополи Луковит — Мушат код Ловеча у Бугарској <i>Considérations sur la nécropole médiévale Lukovit — Mušat près de Loveč en Bulgarie</i>	111 130

## КРИТИКЕ И ПРИКАЗИ — COMPTE RENDUS

Славенка Ерцеговић-Павловић — Десанка Костић, АРХЕОЛОШКИ СПОМЕНИЦИ И НАЛАЗИШТА ЛЕСКОВАЧКОГ КРАЈА, Археолошки институт, Посебна издања, књ. 20, Београд 1988 — Народни музеј, Лесковац (Гордана Томовић)	133
Cornelia Becker, KASTANAS. DIE TIERKNOCHENFUNDE. Ausgrabungen in einem Siedlungshügel der Bronze — und Eisenzeit Makedoniens 1975—1979, Prähistorische Archäologie in Südosteuropa, Band 5, Berlin 1986. (Мила Лазић)	135
Alix Hochstetter, KASTANAS. DIE KLEINFUNDE, Prähistorische Archäologie in Südosteuropa, Band 6, Berlin 1987. (Растко Васић)	136
Diana Gergova, FRÜH- UND ÄLTEREISENZEITLICHE FIBELN IN BULGARIEN, Prähistorische Bronzefunde XIV, München 1987. (Растко Васић)	137
Laszlo Barkóczi, PANNONISCHE GLASFUNDE IN UNGARN, Studia Archaeologica IX Akadémiai Kiadó, Budapest 1988. (Лепосава Трбуховић)	138
Ibrahim Rizkana and Jürgen Seeher, MAADI I. The Pottery of Predynastic Settlement, Mainz am Rhein, Verlag Philipp von Zabern, 1987. (Сава П. Тутунџић)	139

## БИБЛИОГРАФИЈА — BIBLIOGRAPHIE

Répertoire d'archéologie, d'art et d'histoire culturelle. Publications parues en 1985—1987 sur les monuments historiques, stations archéologiques et recherches scientifiques en Yougoslavie. Rédacteurs: Nadežda MANDIĆ et Verona MILETIN	143
--	-----

## Светиња, нови подаци о рановизантијском Виминацијуму

МАРКО ПОПОВИЋ, Археолошки институт, Београд

Део плодног Стига у приобаљу Дунава уз ушће Млаве, са бројним археолошким локалитетима, представља изузетно занимљиво подручје. Поред остатака насеља из праисторије, у атару села Стари Костолац налази се пространи комплекс локалитета римског и рановизантијског Виминацијума, уз чије је рушевине у средњем веку настао град Браничево.<sup>1</sup> У току досадашњих истраживања, која су започета још крајем прошлог века, остаци римског утврђења и насеља препознати су на локалитетима Чаир и Селиште, крај десне обале Млаве, а нешто јужније, на неколико локалитета, простране некрополе. Са супротне стране Млаве на брегу изнад села — локалитети Тодића црква и Велики град, налазе се остаци утврђења рановизантијског Виминацијума, подигнутог у VI веку, које је у XII веку обновљено и дограђено ради одбране града Браничева.<sup>2</sup>

Једно од значајних налазишта у оквиру овога пространог комплекса, са остацима насеља и утврђења из разних епоха, налази се на локалитету који је код локалног становништва означен топонимом Светиња. Локалитет се налази уз леву обалу старог корита реке Млаве, око 1200 m у ваздушној линији од остатака утврђења на лок. Тодића црква. Од обале Дунава, удаљен је око 600 m према југу. Старо корито Млаве одваја га од локалитета Селиште, који се налази неколико стотина метара јужније (сл. 1).

Локалитет Светиња лежи у плодној равници која се интензивно обрађује. Међутим, сам простор локалитета био је до недавно обрастао брестовом шумом и поштован као култно место, о чему сведочи и сам топоним. Према казивању мештана, до пре неколико деценија овде је из села долазила литија до једног старог стабла које је поштовано као „запис“. Поштовање овог

места које се везује и за култ Св. Петке, сачувано је све до наших дана.

Приликом рекогносцирања територије римског Виминацијума на Светињи су уочени трагови грађевинског шута са уломцима опека, као и неравнине у терену, што је указивало на остатке грађевина. Имајући у виду и сам топоним наметао се закључак да су овде највероватније у питању остаци неке веће црквене грађевине. Прва прелиминарна истраживања на локалитету изведена су 1979. године.<sup>3</sup> На месту где се уочавала највећа концентрација шута отворена је пробна сонда, у којој су откривени остаци једног масивног бедема, грађеног у алтернативи камена и опеке. Уочено је такође и постојање једне некрополе укопане у шут. Било је очигледно да на Светињи постоји значајно налазиште које би требало систематски истраживати. Као посебан проблем, запажен је висок ниво подземних вода које су се појавиле као последица изградње бране на Ђердапу и дизања нивоа Дунава, због чега су у великој мери угрожени најнижи културни слојеви на локалитету. Имајући то у виду, са надлежним службама ХЕ „Ђердап“ било је договорено да се при комасацији, која је управо тада вршена, цео простор локалитета издвоји као посебна парцела и да се у оквиру једног заштитног захвата систематски археолошки истражи. Захваљујући изузетном разумевању, средства за ова истраживања у целини је обезбедила ХЕ „Ђердап“.<sup>4</sup>

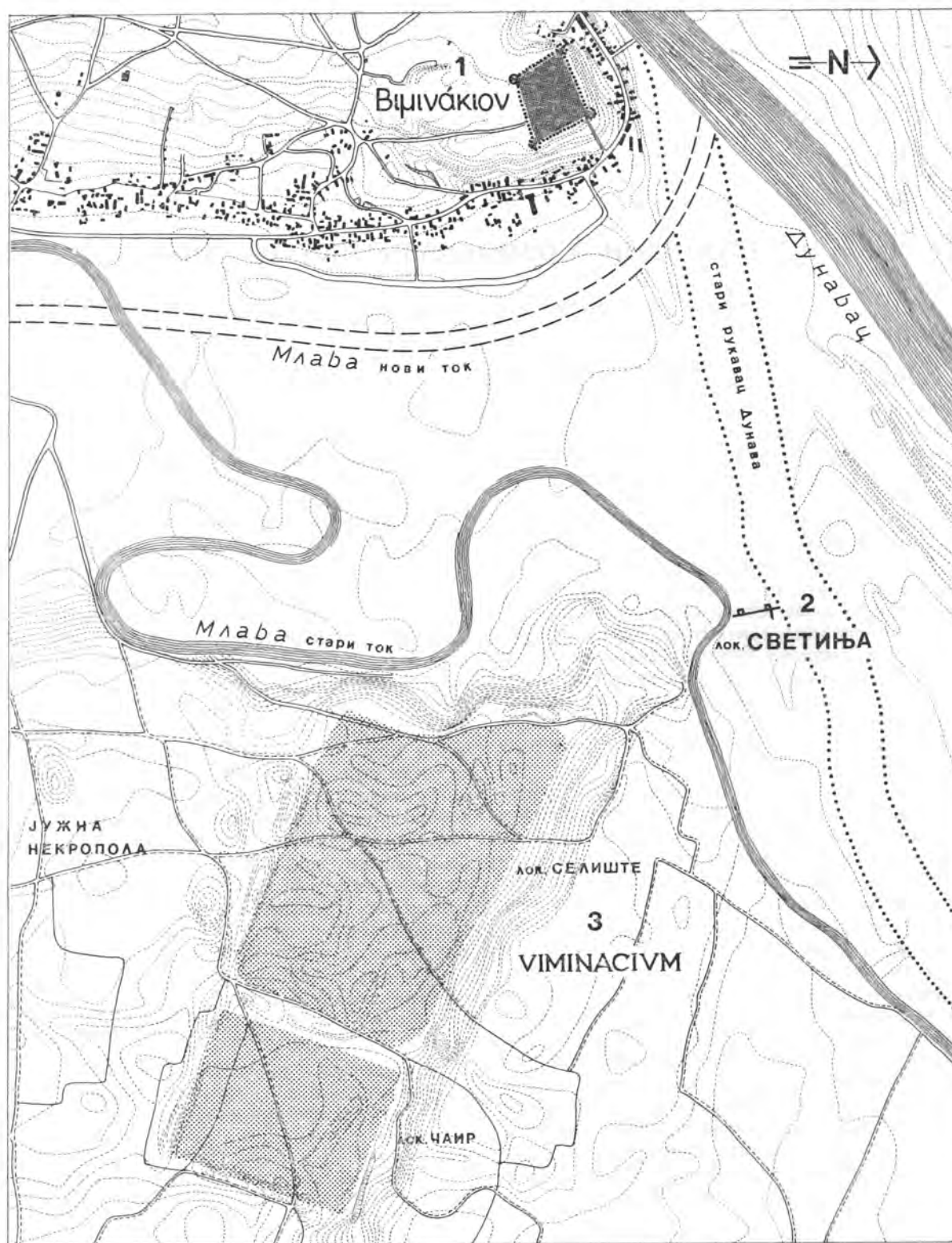
Систематска археолошка истраживања на Светињи започета су 1981. а завршена 1987. године, са укупним трајањем рада на терену око

<sup>1</sup> В. Поповић, *Увод у топографију Виминацијума*, Старице XVIII, 1967, 29—49.

<sup>2</sup> М. Поповић, *Браничевски град у средњем веку*, циклус предавања Историјског института за 1986. г., рад саопштен 29. 5. 1986, у припреми за штампу.

<sup>3</sup> У оквиру програма сондирања и топографских истраживања ширег комплекса Виминацијума пробна истраживања на локалитету извео је М. Пиндић, археолог Народног музеја у Пожаревцу.

<sup>4</sup> Изузетно разумевање и помоћ код обезбеђивања средстава указали су нам инж. Ж. Топалов и инж. Б. Катић на чему им се овом приликом најсрдачније захваљујемо.



Сл. 1. — Ситуациони план рановизантијског Виминацијума: 1) рановизантијско утврђење; 2) бред на лок. Светиња; 3) римски каструм са насељем. — Fig. 1. — Layout of the Early Byzantine Viminacium: 1) Early Byzantine fort; 2) Rampart at Svetinja site; 3) Roman castrum with settlement.

шест месеци.<sup>5</sup> Истражен је простор од преко 1000 m<sup>2</sup>, што износи око 60% површине локалитета, не рачунајући периферне делове са занемарљивим траговима културног слоја. Пре приступа систематским истраживањима, на локалитету је била постављена квадратна мрежа, са квадратима димензија 5×5 m, који су означени римским бројевима. У току рада, испоставило се да ова мрежа не покрива цео простор локалитета, па је у јужном сектору уз обалу Млаве постављена друга мрежа, са квадратима који су означени арапским бројевима (сл. 2).

У току систематских истраживања јасно је уочен однос културних слојева, који се могу сврстати у три основна стратиграфски и хронолошки издвојена стратума. Најстаријем припадају остаци античких грађевина, односно комплекс једне мање стамбене инсуле, издвојене некадашњим током реке Млаве од цивилног насеља римског Виминацијума. Следећем, и сигурно главном стратуму на Светињи, припадају остаци једног бедема ојачаног са две куле, као и трагови објеката који потичу из VI века. Последњи стратум на овом локалитету образован је у XII и првим деценијама XIII века, као мало станиште у предграђу Браничевског града, са истовременом некрополом на северном делу локалитета. Резултати истраживања овог стратума биће посебно објављени.

У оквиру истраживања просторног ширења локалитета и његовог односа према другим налазиштима у комплексу Виминацијума, уочене су значајне измене у рељефу, посебно у положајима и правцима речних токова, до којих је дошло у новијим раздобљима. Јужну границу локалитета омеђава обала старог корита Млаве, чији је ток сада исправљен, а ушће померено према западу. Са северне стране налази се једна млака, сада готово у целини засута, као последњи траг исушеног и исчезлог рукавца Дунава. Трагови овога рукавца јасније су се запажали у конфигурацији терена до пре неколико деценија када је започело њихово убрзано напипање и нивелисање. На основу ових запажања, као и података до којих се дошло у току ископавања,<sup>6</sup> доста поуздано се може претпоставити да се локалитет Светиња раније нала-

зио на једном релативно уском простору, чија ширина није прелазила 120 m, између тока Млаве и некадашњег рукавца Дунава. То је, изгледа, било место где су се ова два водотока највише приближавала пре ушћа Млаве у Дунав. Према западу, локалитет на Светињи је у току истраживања јасно омеђен, за разлику од југоисточне стране где се наставља на локалитет Каменити брод, који судећи по површинским налазима припада римском Виминацијуму.

Најстарији, односно римски културни стратум на Светињи само је делимично истражен, али је запажен на свим просторима где су вршена ископавања. Већим делом, антички слојеви леже у нижим зонама које су угрожене појавом подземних вода. Са друге стране, остаци античких објеката пресечени су и негирани млађим рановизантијским бедемом, што знатно отежава сагледавање целине. Судећи према очуваним траговима, на северном делу локалитета налазила се једна већа грађевина, вероватно правоугаоне основе, ширине 21 m, а дужине преко 25 m.<sup>7</sup> Њени зидови, грађени ломљеним притесаним каменом, имали су дебљину од 0,90 m. Једној другој грађевини припадала су, изгледа, три паралелна зида која је пресекао бедем у квадратима XXV—XXVII. У слоју шута од рушења ових античких грађевина налажене су мозаичке коцкице и фрагменти танких плоча разних врста мермера, које су вероватно служиле за облагање зидова. У јужном сектору локалитета, према обали Млаве у античком слоју, било је комада фреско малтера са траговима орнамената, сликаних црвеном бојом на белом позађу. Сви ови налази наводе на закључак да су се овде налазили резиденцијални објекти. Са неком од ових грађевина можда би могао да се доведе у везу и горњи део једног стуба од ружичастог мермера, који је откривен на северном рубу локалитета.<sup>8</sup> Сличан случај је и са једном каменом плочом, на чијој је предњој страни исклесан рељеф са представом бика.<sup>9</sup> Она је, вероватно, припадала композицији са стојећом фигуром богиње између бика и лава, која је као иконографска представа, односно симбол

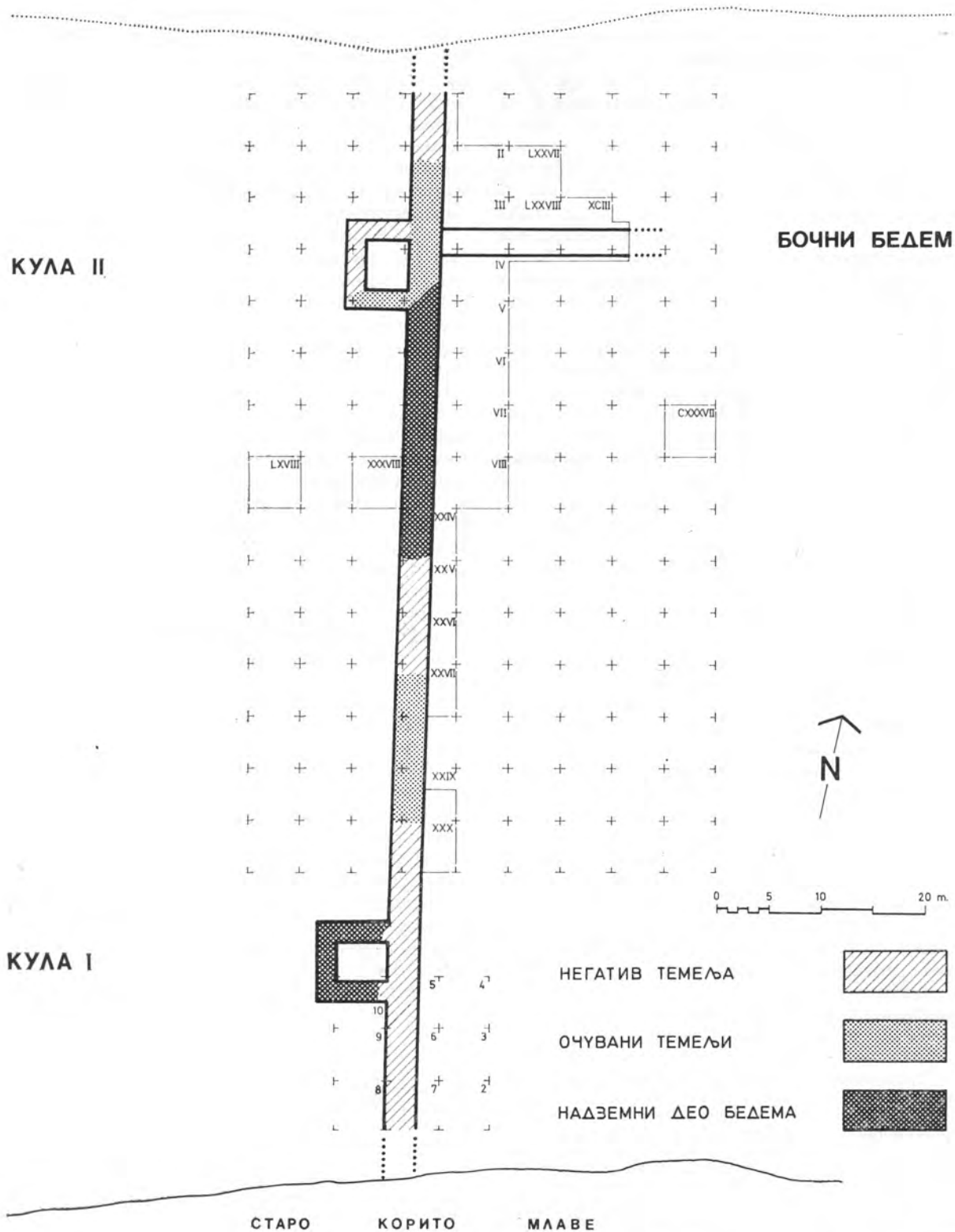
<sup>5</sup> Систематска археолошка истраживања на Светињи започета су 1981. године под руководством арх. Г. Милошевић и М. Пиндића. Од 1983. године истраживањима је руководио др М. Поповић у сарадњи са арх. Г. Милошевић и М. Пиндићем. Комплетна истраживања извршена су у оквиру програма Археолошког института из Београда.

<sup>6</sup> Профил обале некадашњег рукавца Дунава уочен је на северном рубу локалитета, где се јасно запажа пад слојева (документациони центар Археолошког института, план 8179), као и чињеница да је северни крај бедема делом порушен услед дејства речне ерозије.

<sup>7</sup> У оквиру квадрата LXXIX откривен је део зида са углом који скреће ка југу. Паралелан овоме правцу је део зида у квадрату XLIX и L код куле 2. Део једног од преградних зидова откривен је у квадрату XXXV, као и део зида са подом од опека у квадрату XXXVIII.

<sup>8</sup> Стуб је откривен у квадрату LXXVII на горњем нивоу античког слоја. У питању је цео горњи део стуба, дужине 1,60 m а пречника 43 cm, са благим сужењем према врху.

<sup>9</sup> Камени блок димензија 38×33 cm, дебљине око 12 cm. На предњој страни у дубоком рељефу налази се представа бика окренутог према десној страни. Глава бика је оштећена.



Сл. 2. — Ситуациони план локалитета на Светињи са основом рановизантијског бедема. — Fig. 2. — Layout of the Svetinja site with the foundations of the Early Byzantine rampart.

Виминацијума, уобичајена на примерцима новца локалне ковнице.<sup>10</sup>

Антички културни слојеви, на простору где су у целини истражени, веома су неуједначене дебљине. У средишњем делу локалитета, уз остатке грађевина, крећу се и до једног метра. Даље према истоку или западу дебљина слојева нагло опада, а међа им се и структура. Смањује се количина шута а земља постаје чиста, блиска квалитету здравце, са ретким археолошким налазима.

Међу налазима из античких слојева на Светињи, као што је то и уобичајено, најбројнији су уломци керамичких посуда и жижака, а има и фрагмената стакла. Керамички материјал припада по својим основним одликама солидној локалној производњи која у Виминацијуму настаје крајем II века, и без великих промена у квалитету и облицима посуда, траје до последњих деценија III века. Карактеристика керамике овога периода су бројни типови посуда, најчешће са поједностављеним профилима уобичајених облика II века. Јављају се и имитације тера сигилате, марморизирања, фирнисовања и других техника, чији је квалитет у III веку лошији, али је и даље јасно препознатљива традиција облика и технологије, успостављених још у I и II веку. Међу налазима керамике са Светиње скоро да и нема импорта, што представља уобичајену појаву у Виминацијуму, где од почетка III века тржиште преузима локална производња.<sup>11</sup> Слична ситуација је и са налазима жижака који су, иначе, релативно бројно заступљени. Развијена локална производња, са копирањем печата и мотива старијих радионица западних центара, али и појава домаћих мајстора, у овом раздобљу долази до пуног изражаја.<sup>12</sup>

Од других налаза релативно бројно су заступљени комади наруквица од стаклене пасте и коштане игле. Метални предмети знатно су ређи. Као значајнији, издвајају се само пар фибула и део кружне преџице са спирално завијеним крајевима, који се могу датовати у IV век.

Посебно занимљиву скупину налаза, значајну за временско одређивање античког слоја на Светињи, представљају примерци новца.<sup>13</sup>

<sup>10</sup> Д. Јацановић—М. Пиндић, *Грб колоније Виминацијум, Виминацијум* — Зборник радова Народне музеје Пожаревац 1, 1986, 61—64; Б. Борић—Брешковић, *Новац колоније Виминацијум из збирке С. Душанића*, Београд 1976.

<sup>11</sup> Обраду налаза античке керамике са Светиње извршила је Ј. Бјелајац, којој дугујемо захвалност за овде изложене податке.

<sup>12</sup> Налази жижака са Светиње биће посебно обрађени у раду М. Кораћа о жишцима из Виминацијума.

<sup>13</sup> В. Иванишевић, *Каталог новца са лок. Светиња у Костолцу*, у овом броју Старицара.

Откривено је укупно 55 комада у оквиру доста широког хронолошког распона. Најстарији примерци, укупно пет комада, потичу из II века. У подједнаком броју заступљен је новац III и IV века, са најмлађим примерцима Валентинијана I и Валенса. Сасвим изузетну појаву представља један новац из прве деценије V века, који нажалост потиче из поремећеног и знатно млађег слоја.

Посматрајући у целини археолошке налазе из римског слоја, посебно налазе новца, добијају се доста јасне хронолошке одреднице за антички стратум на Светињи. До првог насељавања овог простора дошло је, изгледа, у последњим годинама II или почетком III века. Објекти подигнути у том раздобљу могли би припадати једној периферној инсули цивилног насеља Виминацијума, која свој најинтензивнији развој доживљава током III века. До извесних рушења, о којима можда сведочи доста интензиван слој гари у квадрату III, као и каснијих преградњи, могло је доћи током IV века, када део насеља на овом простору очигледно доживљава своје опадање. У време продора Гота, крајем осме деценије IV века, овај део насеља Виминацијума је највероватније страдао и запустео, о чему сведочи прекид циркулације новца, који се запажа међу налазима из првог културног стратума на Светињи.

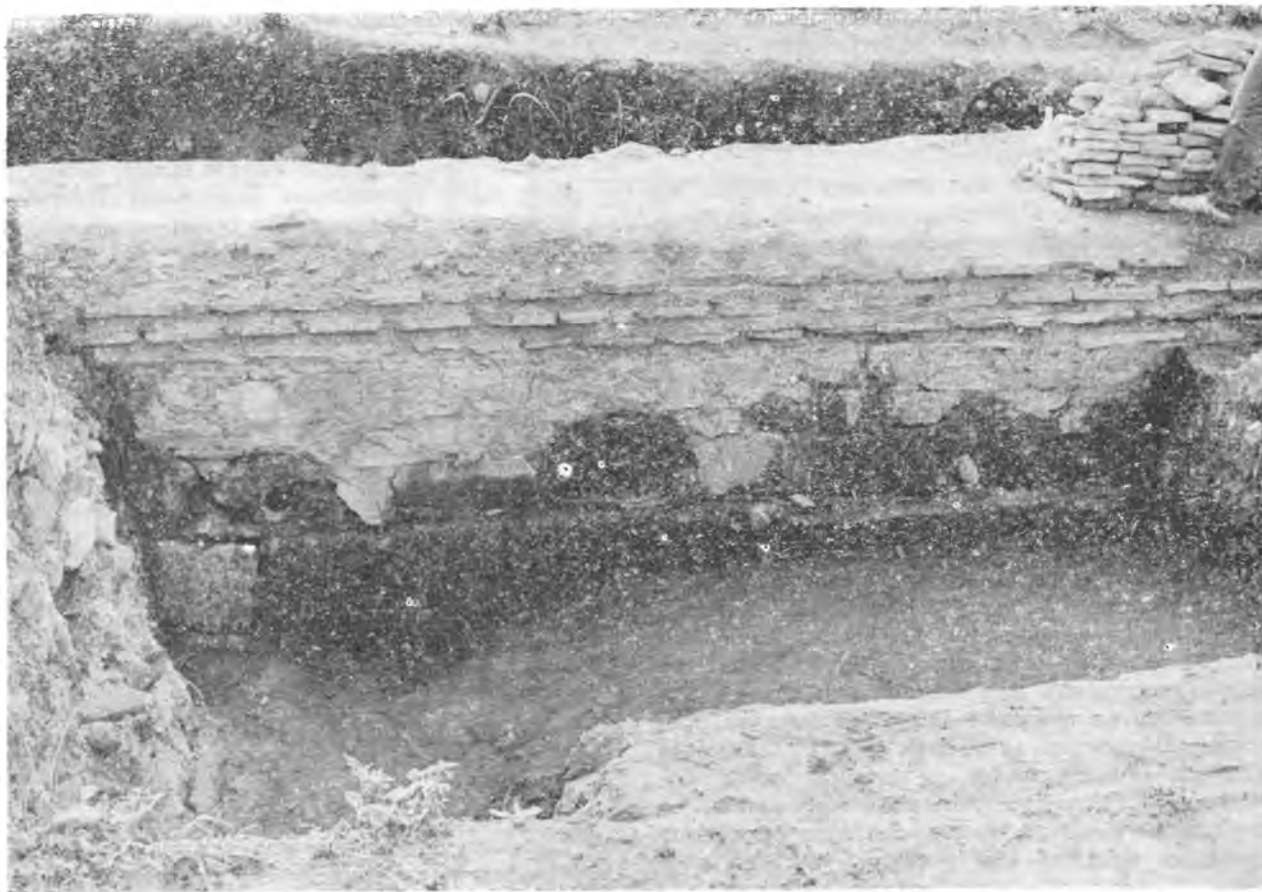
Други и сигурно најзначајнији културни стратум на локалитету Светиња, који припада рановизантијском Виминацијуму, односно Виминакиону, представља сложену стратиграфску целину у оквиру које је било могуће издвојити три хронолошки јасно одређена хоризонта. Ови хоризонти уочени су на свим истражним површинама локалитета, са изузетком најмлађег, који није свуда заступљен.

После разарања и коначног напуштања античких грађевина око 380. године, простор данашњег локалитета Светиња остао је пуст више од једног столећа. Наредно раздобље на овом простору започиње изградњом једног бедема са приближним правцем пружања север—југ, који је преграђивао уски приобални део између рукава Дунава и Млаве (сл. 2). Бедем је био дугачак између 100 и 110 m и својим крајевима залазио је у поменуте водотокове. Остаци овог бедема, који би припадао првом хоризонту рановизантијског стратума, истражени су готово целом дужином. Само малим делом, бедем је очуван у својим некадашњим надземним партијама, највише до висине од око 1,50 m. На осталим деловима очувани су само темељи или њихови негативи, јер је у XII веку бедем интензивно рушен, вероватно у време грађења новог утврђења Браничевског града. Ипак, на очуваним деловима бедема, као и у слојевима шута,

остало је доста елемената за разматрање његовог некадашњег изгледа и конструкције<sup>14</sup> (сл. 3).

Темељи бедема, грађени од ломљеног камена, укупани су у остатке порушених антич-

пажа се пет редова опека између којих су широке малтерне спојнице. Добрим делом коришћене су старе античке опеке, али има и опека које потичу из времена грађења бедема. Оне су ди-



Сл. 3. — Спољно лице бедема на Светињи, детаљ у квадрату XXXVIII (спимио М. Поповић). — Fig. 3. — Outside view of the Svetinja rampart, detail in square XXXVIII (photographed by M. Popović).

ких грађевина. Дубина им је око 1,60 m, док је ширина бедема у темељу 3,20 m, (сл. 4). Изнад темеља, са оба лица, налазио се сокл од већих камених квадера. На делу где је бедем боље очуван и у целини истражен, запажено је да се сокл каскадно спушта према обали некадашњег рукавца Дунава, пратећи вероватно каскаде у темељу. У надземном делу, изнад сокла, бедем је имао ширину између 2,90 и 3 m. У првој, најнижој зони, чија висина износи 0,60 до 0,80 m, био је грађен ломљеним каменом, а изнад тога опекама. На најбоље очуваном делу бедема за-

мензија 36×28 cm, дебљине 3 cm. На већини се налази знак рељефног равнокраког крста у различитим варијантама. Уколико прихватимо да дужина опеке одражава мерну вредност стопе примењене при грађењу, дебљина бедема износила би осам дужина опеке, односно осам стопа.

Поред античких опека, у бедем је било уграђено и доста обрађених блокова камена који већином потичу са старих, порушених здања. Готово сви квадери у соклу су старије сполије, а међу њима има и делова надгробних стела. Тако је у сокл са унутрашње стране бедема<sup>15</sup> уграђен

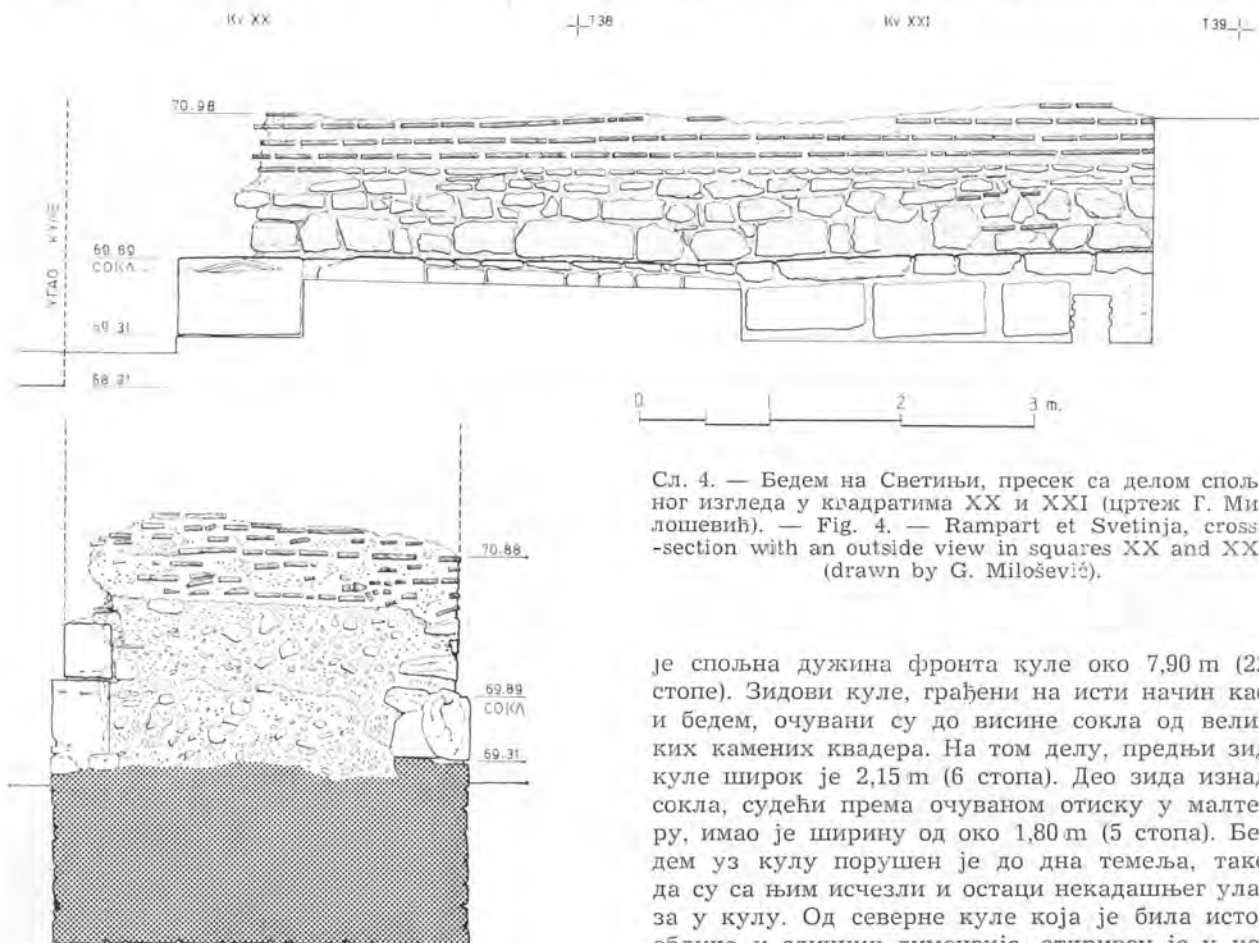
<sup>14</sup> Детаљна архитектонска анализа конструкције бедема, као и остатака кућа у раду Г. Милошевић, *Рановизантијска архитектура на Светињи у Костолцу*, у овом броју Старицара.

<sup>15</sup> Горњи део надгробног споменика-стеле, очуване висине 69 cm, ширине 75 cm а дебљине око 20 cm. Уграђен је у сокл бедема у квадрату XVIII. Висина слова натписа креће се између 9 и 7 cm.

део стеле од меког пешчара, са готово у целини сачуваним натписним пољем и текстом:<sup>16</sup>

D(is) M(anibus) / C. Val(erius) Maxi / mus  
vix(it) ann(is) / XVII h(ic) s(itus) e(st) P (?) /  
± 5 I I . IM(?) I / ---

око 60 m и удаљењу од обале Млаве, односно рукавца Дунава између 15 и 20 m. Јужна кула је истражена у целини (сл. 6—7), док је од северне, знатно слабије очуване, откривен само један део. Унутрашњи простор јужне куле је чист квадрат са дужином стране од 3,90 m, док



Сл. 4. — Бедем на Светињи, пресек са делом спољног изгледа у квадратима XX и XXI (цртеж Г. Милошевић). — Fig. 4. — Rampart et Svetinja, cross-section with an outside view in squares XX and XXI (drawn by G. Milošević).

је спољна дужина фронта куле око 7,90 m (22 стопе). Зидови куле, грађени на исти начин као и бедем, очувани су до висине сокла од великих каменних квадера. На том делу, предњи зид куле широк је 2,15 m (6 стопа). Део зида изнад сокла, судећи према очуваном отиску у малтеру, имао је ширину од око 1,80 m (5 стопа). Бедем уз кулу порушен је до дна темеља, тако да су са њим исчезли и остаци некадашњег улаза у кулу. Од северне куле која је била истог облика и сличних димензија, откривен је у целини само јужни бочни зид, очуван у нивоу темеља, док се трасе осталих зидова уочавају само као негативи у темељним јамама, испуњеним шупом.



Сл. 5. — Део античке стеле, сполија из рановизантијског бедема на Светињи (цртеж М. Ђорђевић). — Fig. 5. — Part of the Antique stela, from the Early Byzantine rampart at Svetinja (drawn by M. Dorđević).

У спољном лицу бедема откривен је део једне стеле (сл. 5) односно плитак фронтон над којим се налазила глава Сераписа, а лево и десно, у положају акротерија, лавови који леже над обореним овновима.<sup>17</sup> Обе ове стеле несумњиво потичу са неке од некропола римског Виминацијума.

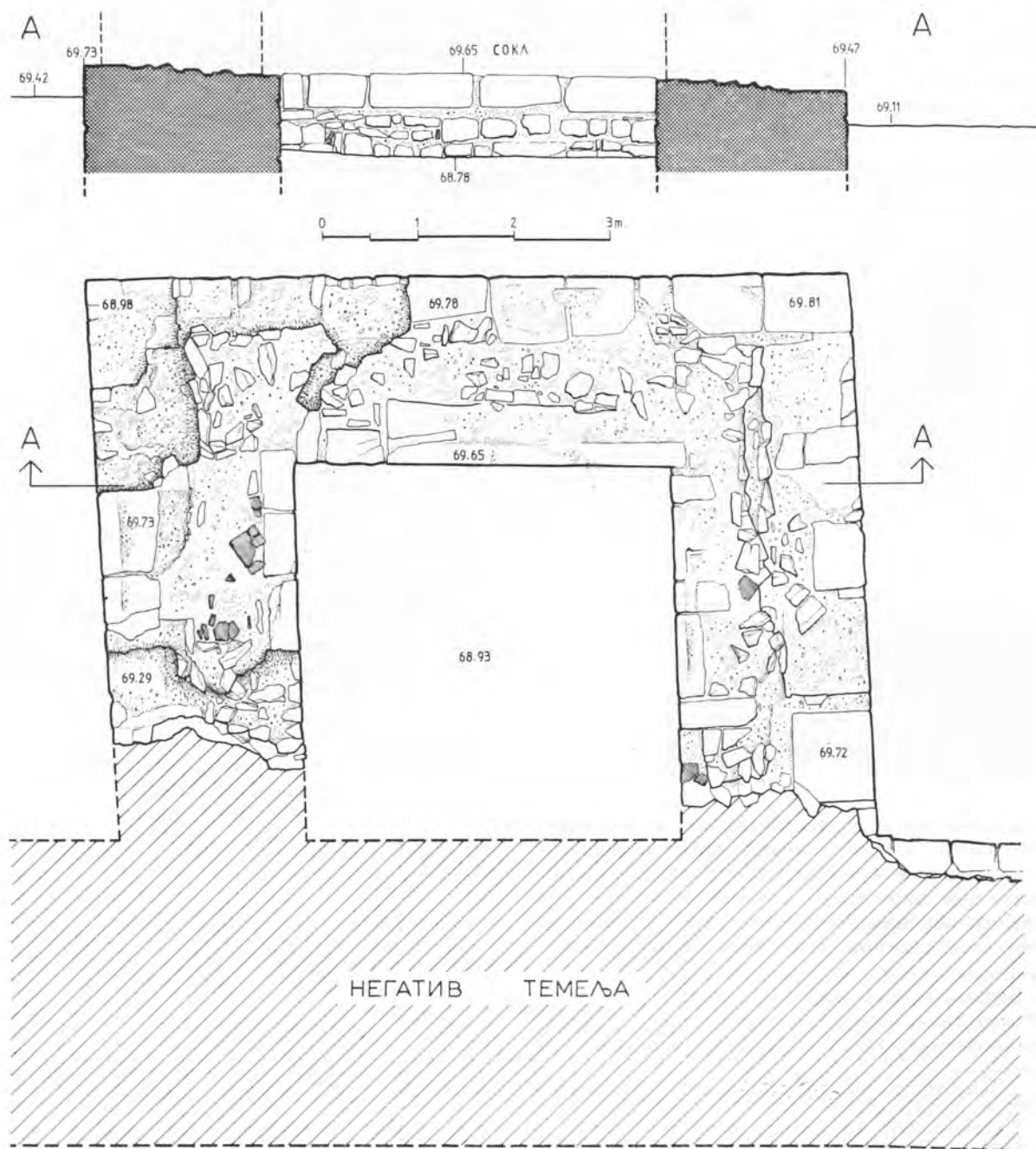
Бедем на Светињи био је ојачан са две четвртасте куле, истурене према западу. Оне су биле постављене на међусобном растојању од

<sup>16</sup> Захвалност за разрешење текста дугујем проф. М. Мирковић.

<sup>17</sup> Стилизација акротерија овога типа ретка је на подручју Горње Мезије. Колико нам је познато сличан примерак постоји само на једном споменику са Космаја (S. Dušanić, *Inscriptions de la Mésie Supérieure I*, Beograd 1976, no. 129, p. 142.).

О некадашњем изгледу и конструкцији бедема драгоцене податке пружили су налази из шута. Ту су у највећој мери, поред малтера, заступљени уломци опека, а знатно ређе камен и то углавном ситнији. Посебно значајан налаз представљају делови урушених конструкција, односно лукова и зиданих стубаца. Ови указују на чињеницу да је горњи део бедема био олак-

шан низом ниша одељених ступцима и пресведених полуобличастим сводовима, који су носили шетњу стазу бедема. Овакво конструктивно решење познато је међу остварењима касноантичке, односно рановизантијске фортификационе архитектуре. На жалост, бројни споменици на Балкану, посебно дуж дунавског лимеса, очувани су само у темељима или нижим зона-



Сл. 6. — Кула I, основа са попречним пресеком (цртеж Г. Милошевић). — Fig. — 6. Tower I, foundation with cross-section (drawn by G. Milošević).

ма, без података о некадашњем изгледу бедема у целини.<sup>18</sup> Знатно веће могућности у том смислу пружа анализа боље очуваних споменика у Северној Африци и на Блиском истоку.<sup>19</sup> Сличан конструктивни склоп примењен је и у Цариграду, код протехизме копненог бедема Теодосија II из прве половине V века.<sup>20</sup> Не улазећи у детаљнију анализу појаве оваквог конструктивног решења, задржаћемо се само на

примеру бедема Расафе, односно Сергиополиса у Сирији, који су очувани готово у целини.<sup>21</sup> Они би, као блиска аналогија, могли да послуже за анализу некадашњег изгледа бедема на Светињи. Дебљина бедема у Расафи је 2,95 m, исто као и у нашем случају, а висина између 10 и 12 m. На горњој половини висине бедема налази се низ сачуваних ниша одељених ступцима, које су међусобно повезане једним ход-



Сл. 7. — Кула I, општи изглед после ископавања (снимио М. Поповић). — Fig. 7. — Tower I, general view after excavation (photographed by M. Popović).

<sup>18</sup> Д. Овчаров, *Протехизматa в систематa на рановизантииските укрепления по нашите земи*, Археология 1973, кн. 4, 11+23; Ст. Бояджиев, *Принос към историята на крепостната стена на Сердика*, Археология 1959, кн. 3—4, 35—45.

<sup>19</sup> N. Duval, *L'etat actuel des recherches sur les fortifications de Justinien en Afrique*, XXX Corso di cultura sull'arte ravennate e bizantina, Ravenna 1983, 149—204; J. Lassus, *La forteresse byzantine de Thamugadi*, SNRS, Paris 1981.

<sup>20</sup> H. Leitzmann, *Die Landmauer von Konstantinopel*, Berlin 1929; F. Krischen, *Die Landmauer vom Konstantinopel*, Teil I, Berlin 1938; Meyer-Plath und Schneider, Teil II, Berlin 1943.

ником. Према спољној страни у беду, чија је дебљина ту износила око 1 m, у оквиру сваке нише налазила се по једна сртелница. У Расафи ове нише биле су високе око 4 m, а над њима се налазила шетна стаза са зупцима.<sup>22</sup> За разлику од наведене аналогије, где је цела конструкција била грађена од камена, у нашем случају ступци и сводови ниша били су грађени углавном од опека.

<sup>21</sup> W. Karnapp, *Die Stadtmauer von Rasafa in Syrien*, Berlin 1976.

<sup>22</sup> *Ibid.*, abb. 44.

Реконструкција некадашњег конструктивног склопа кула, које су се налазиле у оквиру бедема на Светињи, представља нешто сложенији проблем. За разлику од афричких и блискоисточних аналогја, које би се могле односити на димензије односно пропорције основа кула, овде нема трагова засвођавања. Према налазима из слоја изнад нивоа пода, пре би се могло претпоставити постојање дрвених међуспратних конструкција поплочаних опекама изнад изолационог слоја земље. Бројни уломци опека без икаквих трагова малтера, измешани са жутом, релативно чистом земљом, чине слој дебљине 60 до 80 cm над подом, који се несумњиво образовао при урушавању спратних конструкција. Тек над овим слојем лежи шут, што јасно показује да је до урушавања међуспратних конструкција дошло пре коначног рушења зидова куле.

На очуваним остацима бедема на Светињи нема трагова капије, као ни степенишних конструкција преко којих се излазило на галерију са нишама и шетну стазу. Такве конструкције нису постојале са унутрашње стране кула, као што је то уобичајено код неких рановизантијских утврђења. Није искључена могућност да таквих конструкција на Светињи није ни било, већ да се на бедем излазило кроз куле. Положај капије могао би се можда претпоставити приближно на средини простора између кула, где је сада бедем очуван само у темељима или трасама темељних јама.

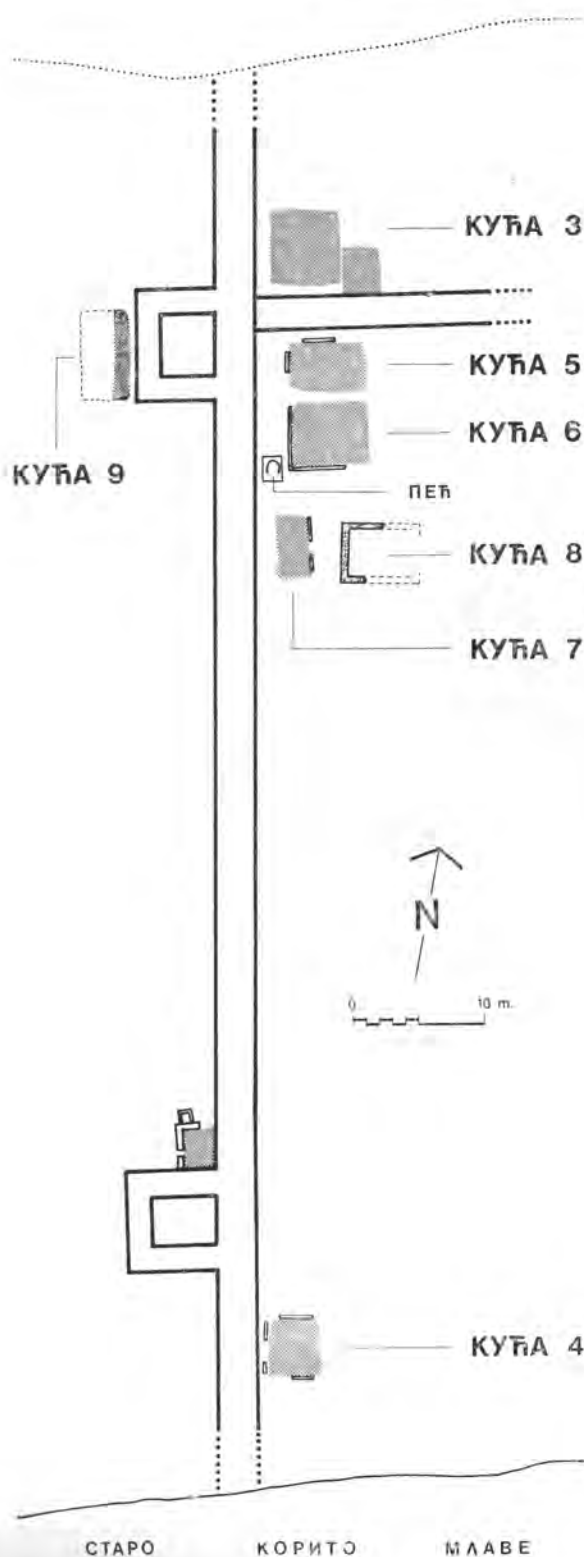
Поред главног бедема, који је преграђивао простор од Млаве до некадашњег рукавца Дунава, првом хоризонту рановизантијског стратума припадају и остаци још једног бедема. Овај бедем ослањао се на унутрашње лице главног бедема уз кулу II, али без међусобне грађевинске везе, и пружао се даље према истоку (сл. 8). Као и главни бедем, био је у темељу грађен ломљеним каменом, али нешто плиће фундиран. Имао је такође сокл од камених квадера, од којих су остали очувани отисци у зидној маси. Његова ширина у темељу износила је око 2,55 m (7 стопа). Остаци темеља овога бедема праћени су у дужини од око 18 m, где постепено ишчезава зидна маса као и трагови шута у темељној јами. Посматрано у профилима дуж његове трасе, удаљујући се од главног бедема, уочава се не само нестанак слојева шута, већ и ишчезавање читавог културног слоја рановизантијског стратума. Све то наводи на закључак да овај бочни бедем, паралелан са некадашњим рукавцем Дунава, никада није био завршен, односно да је био изграђен само у дужини од 15 до 20 m, и то вероватно не до пуне висине.

Ниво терена са унутрашње стране главног бедема, који би одговарао времену његовог грађења, местимично је одређен површинама малтерних подова који затварају старије античке слојеве. Међутим, најстарији рановизантијски слој, који би временски припадао првом хоризонту, био је веома танак и стратиграфски га је било немогуће одвојити од млађег хоризонта.



Сл. 8. — Бочни бедем, општи изглед после ископавања (снимио М. Поповић). — Fig. 8. — Lateral rampart, general view after excavations (photographed by M. Popović).

Овом најстаријем слоју могао би да припада један фолис цара Јустинијана, ковница Кизик, из 542/3. године, који не представља затворен налаз јер је слој коме припада делимично поремећен једним каснијим укопом. Из истог слоја потиче једна коштана алатка непознате намене, као и једна такође коштана издужена плочица са заобљеним и пробушеним крајевима. Са предње стране украшена је са пет урезаних концентричних кругова. Аналогних примерака



Сл. 9. — Ситуациони план куће уз рановизантијски бедем на Светињи. — Fig. 9. — Layout of houses along the Early Byzantine rampart at Svetinja.

има на Царичином граду<sup>23</sup> као и на другим истовременим налазиштима (сл. 20/2—4).

Од објеката у истраженој зони уз бедем, првом хоризонту, односно најстаријем рановизантијском слоју, могли би припадати само остаци једне делимично откривене грађевине, правоугаоне основе, која је приликом истраживања означена као кућа 8. Била је широка око 4,5 m, док јој дужина није утврђена. Имала је зидове дебљине 0,60 m, рађене од уломака античких опека повезаних блатом, и била је делимично укопана у антички слој. Истовремена са овом кућом је вероватно и једна пећ на зиданом банку, са остацима калоте полукружне основе. Ова пећ се налази у непосредној близини бедема и лежи на нивоу који одговара времену његовог грађења.

У покушају прецизног датовања главног бедема мора се поћи од чињенице да затворени антички слојеви, закључно са осмом деценијом IV века, представљају сигуран „terminus post quem“. Прокопијева вест о поновној изградњи Виминацијума могла би да буде полазни елемент да се изградња бедема на Светињи датије у Јустинијаново време. На овакав закључак наводе конструктивне одлике самог бедема, за шта постоје бројне аналогije, као и раније поменути налаз новца из 542/3. године, који би могао да потиче из времена грађења или првог наслојавања уз новоподигнути бедем. Изградња бочног бедема, који је остао незавршен, могла је уследити убрзо пошто је главни бедем био подигнут.

Слој другог хоризонта, стратиграфски веома добро издвојен, откривен је на целом простору дуж унутрашњег лица у ширини 10 до 12 m, а местимичних трагова има и са спољне стране бедема. Његову главну одлику представља појава низа кућа које се пружају у овој зони.<sup>24</sup> Другом хоризонту припадају остаци седам кућа, сличних димензија и облика основа (сл. 9—10). Две су биле квадратне, димензија 5×5 m, односно површине око 25 m<sup>2</sup>, док су остале имале правоугаоне основе површина 20 до 27 m<sup>2</sup>. Све ове куће биле су грађене на исти начин, који се најбоље уочава на примеру куће 4. Ова кућа имала је под од набијене земље, који су омеђавале четири основне, хоризонтално постављене греде ослоњене у угловима на веће камене блокове, који су служили и као базе за углављивање вертикалних дирека. Зидови кућа били су грађени од плетера, односно прућа које је било са унутрашње и спољне стране облепљено

<sup>23</sup> В. Кондић—В. Поповић, *Царичин град, утврђено насеље у византијском Илирику*, Галерија САНУ 33, 1977, 190, T. VI/12.

<sup>24</sup> Детаљна анализа конструкције кућа у раду Г. Милошевић, у овом броју Старицара.

блатом. Остаци изгорелог плетера налажени су у свакој од кућа изнад нивоа пода. С обзиром да нема трагова црепа, куће су највероватније имале кровове од сламе, што би и одговарало начину грађења у целини. Кућа 3 имала је придодату једну мању просторију са источне стране, испред које се вероватно налазио и део трема. Неке придодате конструкције имала је изгледа и кућа 4.

роватно својом дужом страном наслоњена на спољно лице куле II. Трагови плетара испод слоја шута у квадрату XXXVIII, такође са спољне стране бедема, могли би припадати некој сличној кући. Осим трагова кућа од плетера уз спољно лице бедема, односно у углу уз северну бочну страну куле I, откривени су остаци једног мањег објекта, димензија  $3 \times 2$  m, са зидовима грађеним од уломака опека везаних блатом (сл.



Сл. 10. — Остаци кућа са унутрашње стране бедема, у првом плану кућа 3 (снимио Н. Борић). — Fig. 10. — Remnants of houses inside rampart — house Nr. 3 in the front (photographed by N. Borić).

Посматрајући однос кућа према бедуу не може се утврдити нека правилност. Тако, на пример, кућа 3 била је смештена у углу између главног и бочног бедема на који је била ослоњена њена придодата просторија. И кућа 7 својом дужом страном била је изгледа прислоњена уз бедем. За разлику од ових, куће 5 и 6 биле су преко 2,5 m удаљене од бедема. Посебно занимљиву појаву представљају остаци кућа који су откривени са спољне стране бедема. Кућа 9, која је само делимично истражена, била је ве-

11—12). У оквиру његовог западног зида постојао је један мањи отвор са спољним ложиштем. Улаз се налазио са северне стране уз лице бедема. Бочно од улаза уз северни зид откривени су остаци једне призиране конструкције у виду мањег базена, димензија  $60 \times 60$  cm, са подом од опека и зидовима на којима је очувано више слојева водонепропустивог, црвеног малтера, на коме има доста калцинисаних наслага. Са унутрашње стране истог зида сачувана је зона пода од опека и траг једног зиданог корита или ва-

лова, који је имао изливни канал у самом углу. Услед фрагментарне очуваности, функција овог занимљивог објекта, који би стратиграфски и хронолошки одговарао кућама од плетера, није у целини јасна. Могло би се само претпоставити да се овде ради о некој врсти радионице.

Све куће II хоризонта биле су уништене у пожару, без трагова обнове. Само код куће 3, која је вероватно раније страдала, такође у пожару, запажа се обнова, односно изградња нове куће 2 на истом месту и истих димензија као и претходна.

Међу археолошким материјалом из слоја II хоризонта, коме припадају куће и простор око њих, откривено је доста уломака керамике, док су остали налази релативно ретки. Имајући у виду мноштво фрагмената, као и чињеницу да су слојеви II и III хоризонта хронолошки веома блиски, керамика из ова два рановизантијска хоризонта посматрана је као јединствена целина. Хронолошки оквир за слојеве ових хоризоната, као што ће се то из даљег излагања видети, приближно је одређен у раздобље између 567. и 596. године, уз могућност и прецизнијих датовања. Од облика керамичких посуда најзаступљеније су амфоре, са 88,8%, затим лонци са 5,98% и крчази са 0,19%. У веома малом броју јављају се поклопци амфора и лонаца (0,09%) и питоси (0,07%), док је 5,07% уломака керамике остало типолошки неопредељено.<sup>25</sup>

## АМФОРЕ

Код амфора, којима припада око 11.000 фрагмената, издвојено је седам основних типова. Највећи број уломака разврстан је у прва два типа, док амфора осталих типова има у знатно мањем броју.

*Тип I* — (сл. 13/1—5). Заступљен је са 54,3% и припадају му амфоре ваљкастог облика, благо заобљеног дна, издуженог врата и заобљеног обода, испод кога полазе две жљебљене дршке. Са спољне стране имају хоризонтална ребра неравномерно распоређена, односно збијенија у раменом делу и према дну. Амфоре овога типа обично имају висину између 50 и 60 cm, а пречник трбуха 25—28 cm. Рађене су најчешће од добро пречишћене песковите земље са површином беличастојуте, ређе светлоцрвене боје. На неким уломцима има трагова натписа или ознака рађених црвеном бојом који обично казују меру, број или садржај, али услед фраг-

ментарне очуваности, на нашим примерцима не могу се растумачити.

Налази амфора овога типа чести су у Подунављу а посебно дуж западне и северне црно-морске обале, где им изгледа и треба тражити производне центре. Бројно су заступљене на читавом низу румунских налазишта /Sucidava, Altium, Carsium, Dinogetia, Tomi, Histria и др./ где су означене као тип VIII и датоване у VI—VII век.<sup>26</sup> На бугарским локалитетима, ове амфоре издвојене су у тип XIII и датоване у шири временски распон IV—VI века.<sup>27</sup> Амфоре овога типа заступљене су и на налазиштима егејског приобаља и даље у Египту. Један примерак са атинске Агоре датован је у рани VI век.<sup>28</sup> У Аргосу, судећи према бројним налазима из затвореног слоја, ове амфоре биле су у употреби 585. године.<sup>29</sup>

Амфоре које смо издвојили у тип I заступљене су у слојевима VI века на готово свим нашим подунавским локалитетима.<sup>30</sup> У извештајима о истраживањима на подручју Ђердапа најчешће нису посебно обрађене, тако да се поуздан суд о њиховој процентуалној заступљености не може дати.<sup>31</sup> Уочава се само да су амфоре овога типа ређе налажене од оних са чешљастим орнаментом, које су издвојене у тип II.

На Светињи, амфоре типа I бројне су у слојевима оба хоризонта, при чему се запажа њихово израженије присуство у слоју III хоризонта, где опада број других типова. Датују се у раздобље између 567. и 596. године.

*Тип II* — (сл. 13/6). Међу налазима амфора са Светиње заступљен је са 42,3%. Припадају му амфоре задебљалог обода, косо извученог врата и лоптастог трбуха, на чијој се горњој половини налази чешљаст орнамент. Имају косо постављене дршке које полазе од средине врата. Пречник им се креће између 45 и 50 cm, а висина 60—70 cm. Рађене су од добро пречишћене земље, црвене боје печења, са жућкастобелом енгобом по површини.

<sup>25</sup> C. Scorpan, *Ceramique romano-byzantine dans l'espace istro-pontique*, Dacia XXI, 1977, 277—278.

<sup>26</sup> Г. Кузманов, *Типология и хронологија на рановизантијските амфори (IV—VI в.)*, Археологија 1973, кн. 1, 14—21.

<sup>27</sup> H. Robinson, *Pottery of the roman period*, The Athenian Agora V, Princeton 1959, 115. Pl. 32/M333.

<sup>28</sup> P. Aupert, *Objets de la vie quotidienne à Argos en 585 ap J.-C.* Etudes Argiennes, BCH. Supp. VI, Athenes 1980, 438, fig. 45/322.

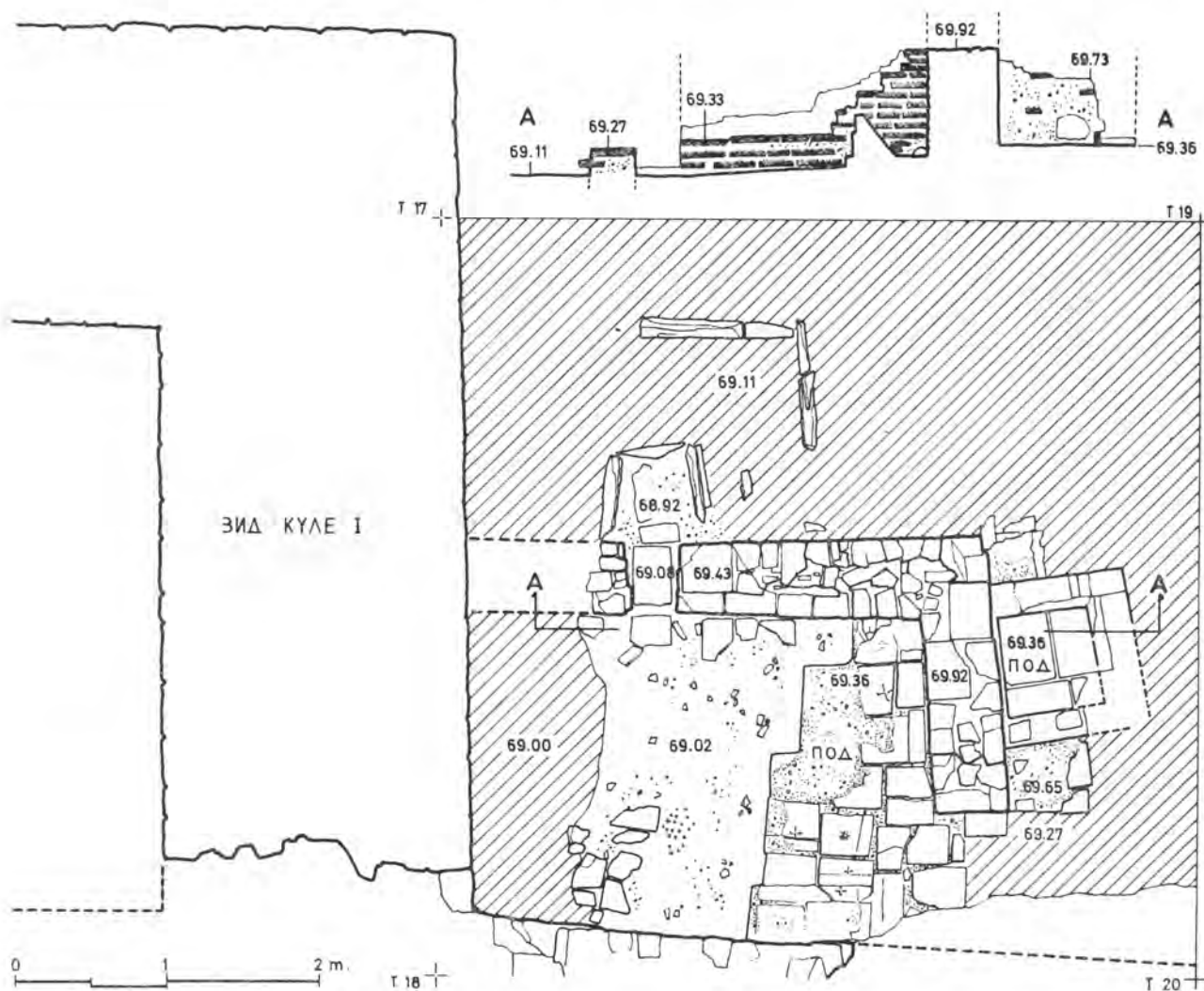
<sup>29</sup> Ђ. Јанковић, *Подунавски део области Аквиса*, Београд 1981, 150.

<sup>30</sup> Извештаји о истраживањима у Ђердапу: Старијар XXXIII—XXXIV, 1982—1983; Ђердапске свеске II, 1984; III, 1986.

<sup>25</sup> Комплетна статистичко-типолошка обрада керамике са Светиње извршена је у документационом центру Научно-истраживачког пројекта за Београдску тврђаву. Неке од посуда са очуваним елементима су реконструисане.

Овај доста уочљив тип амфора, као и претходни, раширен је на налазиштима доњег Подунавља и дуж западне црноморске обале. Према класификацији Г. Кузманова, на бугарским локалитетима означен је као тип XIX—XX.<sup>32</sup> Као доминантан тип амфора јавља се у слојевима VI века у тврђави Калиакра.<sup>33</sup> Амфоре

ну, био је солидна основа за претпоставку о настанку и еволуцији амфора овога типа у области Хистрије.<sup>34</sup> Са тога подручја оне су могле бити транспортоване ка лукама источног Медитерана. Занимљиво сведочанство у прилог овој претпоставци представља налаз из једног брода потопљеног 620—625. године код Халикар-



Сл. 11. — Објект уз кулу I, основа и пресек (цртеж Г. Милошевић). — Fig. 11. — Building along the Tower I, foundation and cross-section (drawn by G. Milošević).

са чешљастим орнаментом нарочито су бројне дуж румунске обале, где према подели С. Scorp-an-a припадају типу VII. Велики број налаза са тога подручја у широком временском распо-

наса /Jassi Ada/, који је из неке од црноморских лука према Ереју превозио терет, посебно бројне амфоре код нас означене као типови I и II.<sup>35</sup> У Подунављу, нарочито дуж Ђердапа, на гото-

<sup>32</sup> Г. Кузманов, *op. cit.*, 14—21.

<sup>33</sup> Г. Кузманов, *Ранновизантијска керамика от кастела на нос Калиакра*, Археология 1978, кн. 2, 20—22.

<sup>34</sup> С. Scorp-an, *op. cit.*, 274—275.

<sup>35</sup> G. Bass—Fr. van Doorninck, *A Seventh-Century Byzantine Shipwreck, Yassi Ada*, vol. I, Texas University Press, 156—160; Fr. van Doorninck, *Les am-*

во свим локалитетима VI века заступљени су, у знатном броју, налази амфора са чешљастим орнаментом — Чезава,<sup>36</sup> Салдум,<sup>37</sup> Текија,<sup>38</sup> Ушће Слатинске реке,<sup>39</sup> Михајловац<sup>40</sup> и други. Уломци ових амфора налажени су и приликом ископавања у Доњем граду Београдске тврђа-

ве.<sup>41</sup> Међу ретким налазима амфора са Царичиног града овај тип је такође присутан.<sup>42</sup>

Амфоре типа II из слојева на Светињи могу се оквирно датовати у време од 567. до 596. године. Бројно су заступљене у слоју II хоризонта, док их у познијем слоју има знатно мање.



Сл. 12. — Објекат уз кулу I, изглед унутрашњег простора (снимио М. Поповић). — Fig. 12. — Building along the Tower I, view of the inside (photographed by M. Popović).

*phores des épaves de Yassi Ada (VII<sup>e</sup> siècle) exemple de recyclage à long terme de vases de transport byzantins*, реферат на „Colloque sur le ceramique byzantine“, Atina 1987, у припреми за штампу.

<sup>36</sup> М. Васић, Чезава, Старинар XXXIII—XXXIV, 1982/3, 119.

<sup>37</sup> П. Петровић, Салдум, Старинар XXXIII—XXXIV, 1982/3, 143.

<sup>38</sup> М. Томовић, Текија, Старинар XXXIII—XXXIV, 1982/3, 352.

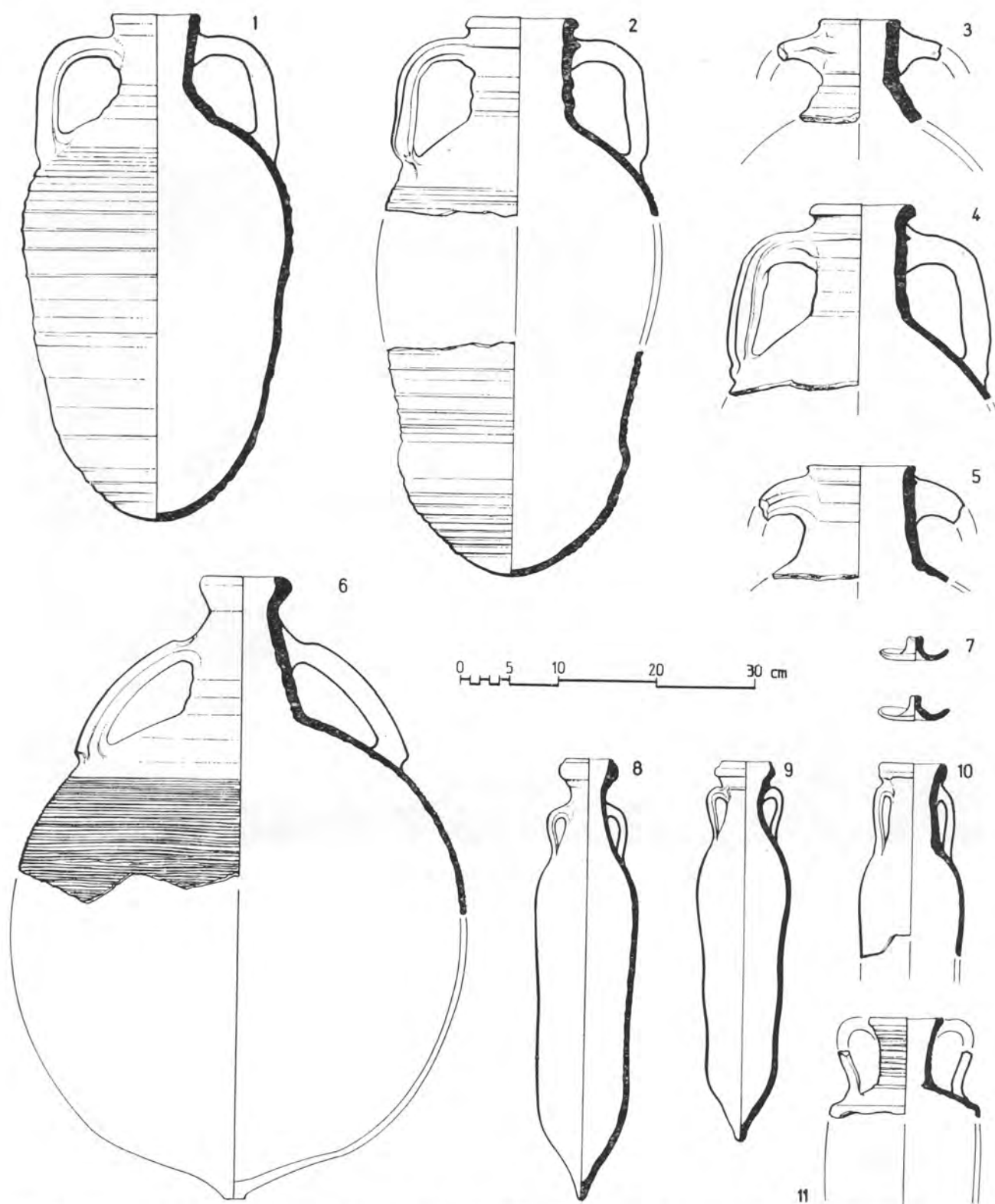
<sup>39</sup> А. Јовановић, М. Кораћ, Ђ. Јанковић, Ушће Слатинске реке, Ђердапске свеске III, 1986, 383.

<sup>40</sup> М. Томовић, Михајловац — „Блато“, Ђердапске свеске III, 1986, 409.

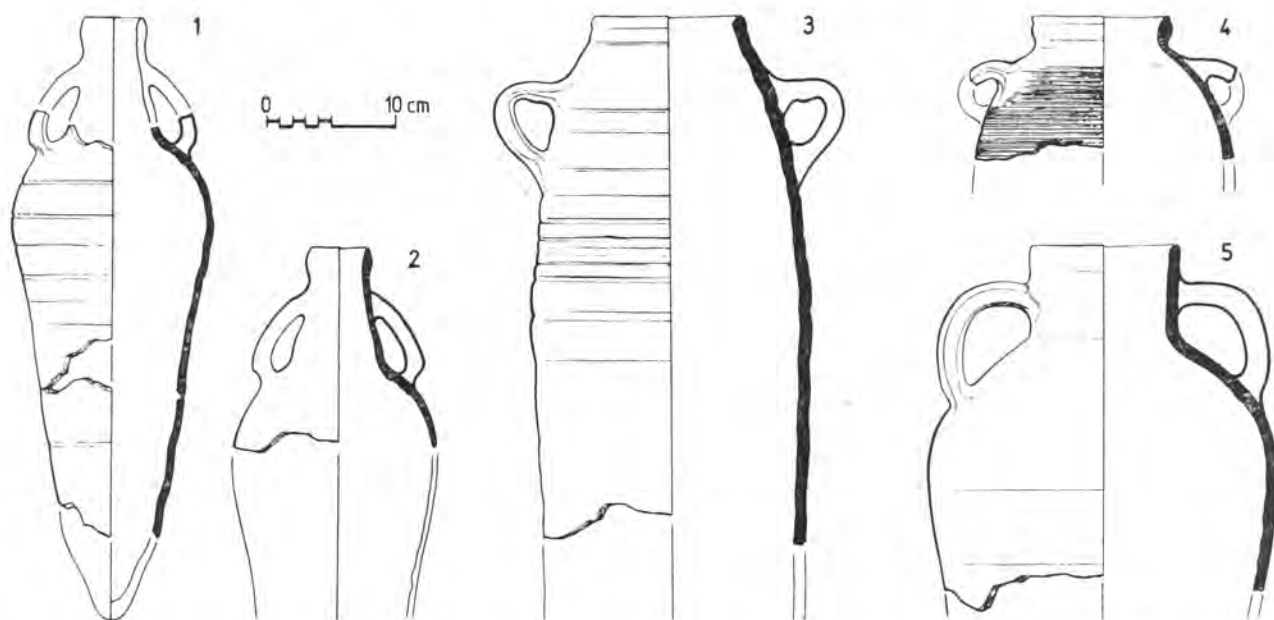
*Tup III* — (сл. 13/8—10). У овај тип издвојене су мале вретенасте амфоре задебљалог прстена-стог обода, уског ваљкастог трбуха и шпицастог дна. Испод обода полазе им мале приљубљене дршке, које се спајају са раменим делом. Рађене су најчешће од песковите пречишћене каолинске глине, беле до светло жуте боје. Само код једног примерка, фактура се разликује. Овај је рађен од грубље песковите земље, у црвеној боји печења. Међу амфорама са Светиње тип

<sup>41</sup> Систематска истраживања 1976—1983, Г. Марјановић-Вујовић и Љ. Бјелајац — није публиковано.

<sup>42</sup> Љ. Бјелајац, *La ceramique de Caričin grad*, Caričin Grad II, у штампима.



Сл. 13. — Амфоре из рановизантијских слојева на Светињи: тип I 1—5; тип II 6; тип III 8—10; тип IV 11 (цртеж Н. Степановић). — Fig. 13. — Amphorae from the Svetinja Early Byzantine layers: type I 1—5; type II 6; type III 8—10; type IV 11 (drawn by N. Stepanović).



Сл. 14. — Амфоре из рановизантијских слојева на Светињи: тип V 1—2; тип VI 3—4; тип VII 5 (цртеж Н. Степановић). — Fig. 14. — Amphorae from the Svetinja Early Byzantine layers: type V 1—2; type VI 3—4; type VII 5 (drawn by N. Stepanović).

III заступљен је са свега 2,7%. Пажљивом анализом откривених уломака (укупно 301 ком.) дошло се до закључка да они потичу од укупно 13 посуда. Висина им се креће између 40—45 cm, а пречник 8—10 cm.

Овај тип амфора, за који се сматра да је пореклом из Северне Африке, односно области Картагине, раширен је на целом подручју Медитерана. Јавља се такође и на црноморској обали где је на румунским налазиштима означен као тип XVI, шире датован у V—VI век.<sup>43</sup> Чест је и на бугарским налазиштима где се издваја као карактеристична појава у слојевима са краја VI и из VII века.<sup>44</sup> У прилог оваквом датовању говори и чињеница да су примерци ових амфора нађени и у оквиру терета раније поменутог брода, потопљеног код Халикарнаса почетком треће деценије VII века.<sup>45</sup>

Слично ситуацији на Светињи и на налазиштима у Ђердапу овај тип амфора среће се у мањим процентима. Према објављеним извештајима, налажен је у слојевима VI века на

Сапаји,<sup>46</sup> у Бољетину,<sup>47</sup> Хајдучкој Воденици,<sup>48</sup> Текији,<sup>49</sup> кастелу у Милутиновцу,<sup>50</sup> као и на подручју око Прахова.<sup>51</sup>

На Светињи овај тип малих амфора углавном потиче из слоја II хоризонта, али фрагменти једне посуде нађени су и у млађем слоју, тако да се тип III може датовати као и претходни у раздобљу 567—596. године.

Тип IV — (сл. 13/11). Заступљен је само са фрагментима једне амфоре цилиндричног трбуха, који скоро под правим углом прелази у готово хоризонталан рамени део. Грлић је благо косо разгнут и украшен хоризонталним канелурама. Амфора је имала две дршке које се од обода спуштају до раменог дела. Рађена је од песковите пречишћене земље сиве до мрке боје печења. Пречник трбуха јој је 15 cm, али услед фрагментарне очуваности висина се не може поуздано одредити. Ипак, јасно је да припада врсти малих амфора.

<sup>43</sup> Д. Димитријевић, *Сапаја*, Старинар XXXIII—XXXIV, 1982/3, Т. IX.

<sup>47</sup> Љ. Зотовић, *Бољетин*, Старинар XXXIII—XXXIV, 1982/3, 224.

<sup>48</sup> А. Јовановић, *Хајдучка Воденица*, Старинар XXXIII—XXXIV, 325.

<sup>49</sup> М. Томовић, *Текија*, 352, Т. III/8.

<sup>50</sup> Р. Милошевић—М. Јерemiћ, *Le castellum a Milutinovac, Đerdapske sveske III*, 250, Т. 9/a.

<sup>51</sup> Ђ. Јанковић, *op. cit.*, 150.

<sup>43</sup> С. Scorpan, *op. cit.*, 282—283.

<sup>44</sup> Г. Кузманов, *Калиакра*, ст. 23; Занимљиво је да се овај тип не среће у типологији рановизантијских амфора истог аутора (Г. Кузманов, *op. cit.*, 14—21).

<sup>45</sup> G. Bass—Fr. van Doorninck, *op. cit.*, 185—187.

За овај тип амфоре, на нашем подручју нема ближих аналогја. Оне нису запажене ни међу материјалом са налазишта дуж црноморске обале, где се претходни типови често срећу. С обзиром да начин обраде и фактура доста подсећају на крчаге VI века са наших налазишта, не би се могла искључити могућност да представља производ неког локалног грнчара. Фрагменти ове амфоре откривени су на поду куће 1 која припада III хоризонту, што омогућава доста поуздано датовање у последњу деценију VI века.

*Тип V* — (сл. 14/1—2). И овај тип међу налазима са Светиње заступљен је са уломцима који потичу од само две амфоре. То су мање крушколике амфоре са коничним издуженим телом, шиљастим дном и благо заобљеним ободом. Имају две дршке које полазе испод обода и спајају се са раменим делом. Површина им је расчлањена плитким и широким хоризонталним ребрима. Рађене су од песковите пречишћене земље мрке боје печења. За једну од ових амфора приближно се може утврдити висина од око 50 cm, а пречник трбуха око 15—16 cm.

Амфоре овога типа по свој прилици су веома ретке на нашим налазиштима. За сада нам је познат само један примерак са Београдске тврђаве.<sup>52</sup> Изгледа да се ретко срећу и на локалитетима дуж доњег тока Дунава, као и крај црноморске обале. Са румунских налазишта на подручју некадашње Мале Скитије потиче неколико аналогних амфора,<sup>53</sup> шире датованих у V—VI век. Према класификацији С. Scorpan-а разврстане су у тип XVII.<sup>54</sup> Налази из Бугарске аналогни нашим примерцима, према типологији Г. Кузманова, припадали би типу XI.<sup>55</sup>

Обе амфоре типа V са Светиње нађене су у оквиру затворене целине куће 2, тако да се могу датовати у време око 584. године.

*Тип VI* — (сл. 14/3—4). Припадају му веће амфоре издуженог цилиндричног тела са благо заобљеним ободом, без врата. Ниже од обода налазе се две мање дршке. Судећи према познатим аналогјама, овај тип амфора имао је заобљено дно. Биле су рађене од пречишћене земље, црвене до мрке боје печења. По површини су им неравномерно распоређене плитке канелуре. Посебну одлику овог типа амфора представља појава огрубљивања површине око отвора неком врстом крупног барботина. У оквиру

овога типа, као посебна варијанта, издвојена је једна амфора кратко извученог врата са чешљастим орнаментом на трбуху. У слојевима рановизантијског стратума на Светињи нађени су уломци који потичу од укупно шест амфора овога типа.

Порекло амфора нашега типа VI, треба по свој прилици тражити на простору Северне Африке, односно у области Картагине. У првим вековима наше ере биле су широко распрострањене у западном Медитерану, док се у раздобљу V—VII века чешће срећу у источним областима.<sup>56</sup> Заступљене су, мада изгледа у малом броју, и дуж црноморске обале, где су означене као тип XIV.<sup>57</sup> На нашим налазиштима нису до сада посебно издвојене, што не би требало прихватити као коначан закључак.

Амфоре типа VI на Светињи налажене су искључиво у слојевима II хоризонта, па би се на основу тога могле датовати у раздобље од 567. до 584. године.

*Тип VII* — (сл. 14/5). Овоме типу на Светињи припадају уломци само једне амфоре широког цилиндричног грла и ваљкастог реципијента са две дршке овалног пресека. Рађена је од песковите земље, светло црвене боје печења.

На подручју српског Подунавља за сада је издвојен само један примерак овога типа амфоре,<sup>58</sup> док на бројним румунским налазиштима нису уочене. Мада се на основу овако малобројних налаза не могу доносити поуздани закључци, остаје могућност за претпоставку да амфоре издвојене у тип VII припадају локалној продукцији.

Примерак са Светиње с обзиром на услове налаза у слоју II хоризонта, могао би се датовати у раздобље између 567. и 584. године.

За разлику од амфора, поклопци који су им припадали, веома су ретки међу керамиком са Светиње. Издвојено је свега неколико примерака који сви припадају истом типу кружног плочастог облика, са благо извијеним крајевима и пуном цилиндричном дршком у средини (сл. 13/7). Рађени су од добро пречишћене земље, светло жуте боје печења. Налажени су у слојевима II и III хоризонта па се оквирно могу датовати као и амфоре прва три типа у раздобље од 567. до 596. године.

Посматрајући у целини налазе амфора из палеовизантијских слојева на Светињи, јасно се намећу неки закључци. Типови I и II као

<sup>52</sup> Истраживања Љ. Бјелајац у Доњем граду Београдске тврђаве, тип V/16 — није публиковано.

<sup>53</sup> A. Radulescu, *Amfore romane si romano-bizantine din Scythia Minor Pontica* 9, 1976, 107—108. Pl. X/1—4.

<sup>54</sup> C. Scorpan, 283, fig. 23.

<sup>55</sup> Г. Кузманов, *Типологија*, 17.

<sup>56</sup> C. Scorpan, *op. cit.*, 280.

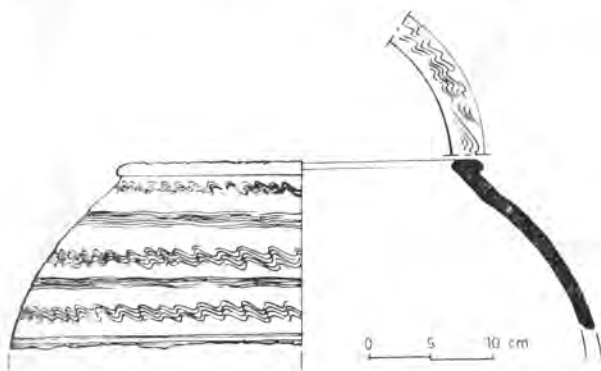
<sup>57</sup> *Ibid.*, 279—281, fig. 19—20; Г. Кузманов, *op. cit.*, 18.

<sup>58</sup> Ђ. Јанковић, *op. cit.*, 153, сл. 64/г.

најчешћи облици великих амфора широко су распрострањени у Подунављу и дуж западне црноморске обале. На истом подручју, али у знатно мањем броју појављује се и тип III. Бројчана заступљеност ова три типа амфора, уочена на Светињи, приближно одговара ситуацији и на другим локалитетима српског Подунавља. Слична ситуација је и на налазиштима крај црноморске обале. Очигледно су у питању облици амфора који су били чести у свакодневној употреби, на ширем подручју североисточног Балкана у току VI века. Остали типови амфора који се јављају на Светињи са тек по којим примерком, ретки су и на другим налазиштима овога подручја. Све то јасно указује на развијене везе рановизантијског Виминацијума и осталих наших подунавских локалитета са црноморском обалом, и на улогу Дунава као важне саобраћајнице.

### ПИТОСИ

За разлику од амфора питоси, као друга врста посуђа за чување хране, заступљени су са свега неколико уломака или 0,07%. У питању су делови три посуде од којих се само за једну може поуздано утврдити облик и димензије (сл. 15). То је питос хоризонтално зарав-



Сл. 15. — Део питоса из рановизантијског слоја на Светињи (цртеж Н. Степановић). — Fig. 15. — Fragment of the pithos from the Svetinja Early Byzantine layer (drawn by N. Stepanović).

њеног, благо извученог обода и лоптастог трбуха. На ободу и трбуху налази се орнамент у виду вишеструких таласастих или хоризонтално урезаних линија. Рађен је од песковите земље и сиве је боје печења. Пречник обода му је око 30 см. Малобројни налази са Светиње не пружају могућност широк разматрања. Аналогних примерака датованих у VI век има на на-

шем подручју, посебно на Царичином граду где питоси, за разлику од амфора, представљају бројну скупину налаза.<sup>59</sup>

### ЛОНЦИ

После амфора, према бројчаној заступљености, лонци представљају следећу групу. У односу на укупну количину керамике у слојевима II и III хоризонта јавља се са 5,98%. Ту се јасно издвајају две различите скупине од којих би првој припадали лонци уобичајене локалне рановизантијске продукције, а другој лонци са печатним или глачаним орнаментом, који су несумњиво германског порекла.

У првој скупини, на основу откривених уломака, фрагментованих или целих посуда, било је могуће утврдити укупан број од око 35 лонаца, који су разврстани у три главна типа.

Тип I — (сл. 16/1—5). Већина лонаца са Светиње припада овом типу, разгранатог и са унутрашње стране мање или више ужљебљеног обода, лоптастог трбуха и танких, ребрасто профилисаних зидова. Дна су најчешће благо испупчена, али има и равних. Код неких примерака дно је увучено, са дугметасто обликованим средиштем. Ређи случај представља појава једне или две тракасте дршке са жљебовима (3—4 лонца). Тип I јавља се у два варијанта: без врата и са наглашеним и хоризонталним ребрима украшеним вратом, уз низ прелазних облика. Лонци овога типа рађени су од песковите земље. Боја печења им је мрка до сиве, а површина најчешће необрађена. Различитих су димензија, са запремином од 1,5 до 2,5 литра. Били су у употреби као огњишне посуде за припрему и држање хране.

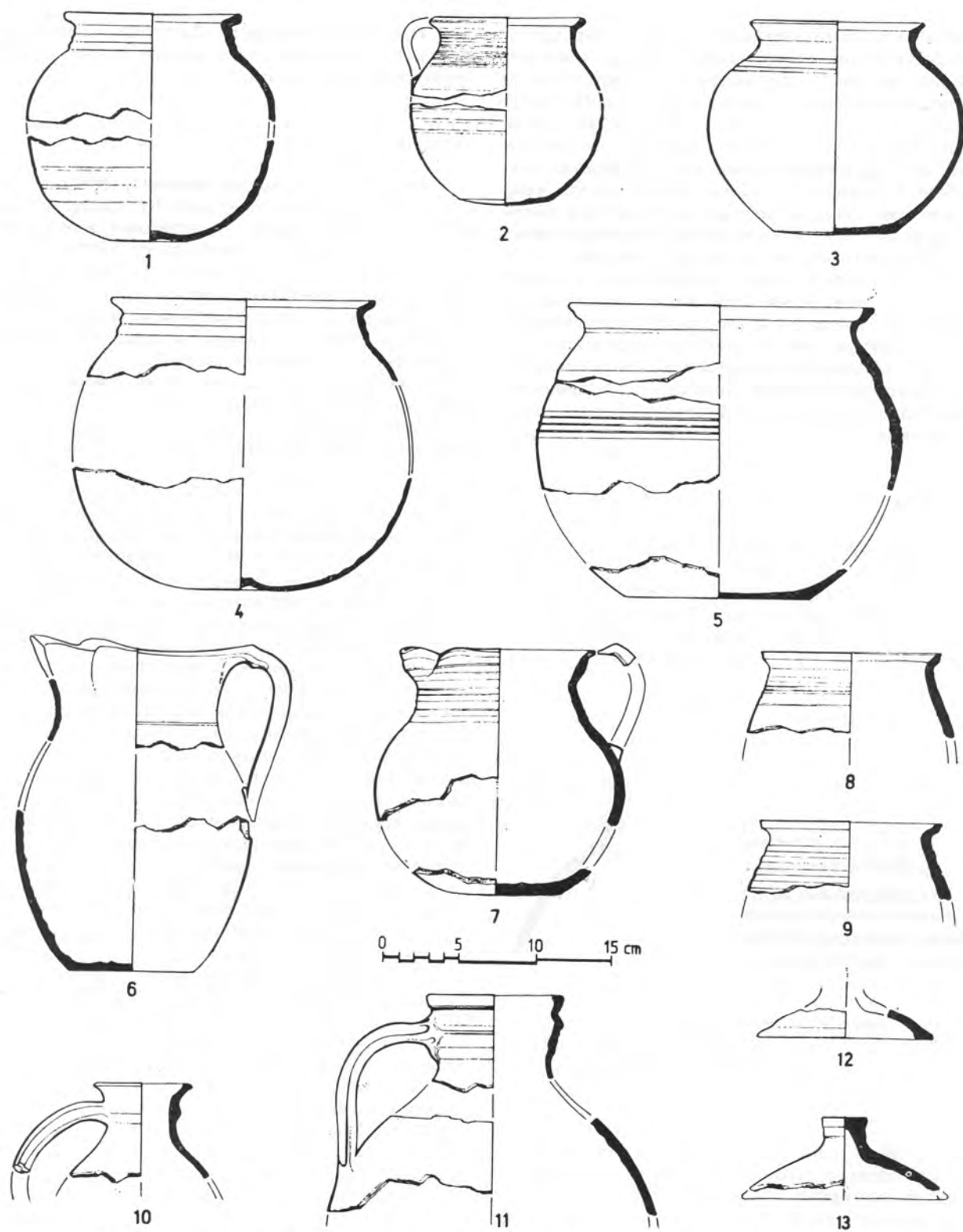
Лонци издвојени у тип I по много чему подсећају на римске провинцијске посуде уобичајене у IV веку. Имају исте профиле обода и трбуха, као и дршке, а разликују се по томе што лонци VI века имају тање зидове и знатно шира, често испупчена дна. Овај тип лонца има бројне аналогije на налазиштима са ширег подручја Балкана.<sup>60</sup> У поређењу са осталим налазиштима код нас, примерци са Светиње имају најближе паралеле међу лонцима истог типа са Царичиног града.<sup>61</sup>

Примерци овога типа лонца на Светињи могли би се оквирно датовати између 567. и 596. године, с обзиром да се јављају у слојевима II и III хоризонта.

<sup>59</sup> Л. Бјелајац, *op. cit.*, у штампи.

<sup>60</sup> Н. Robinson, *op. cit.*, 119, Pl. 34/M374; Р. Aupert, *op. cit.*, 433—435, fig. 43/290 b-c; Ђ. Јанковић, *op. cit.*, 132, сл. 48.

<sup>61</sup> Љ. Бјелајац, *op. cit.*, у штампи.



Сл. 16. — Керамичке посуде из рановизантијских слојева на Светињи: лонци — тип I 1—5; тип II 6—7; тип III 8—9; крчази 10—11; поклопци 12—13 (цртеж Н. Степановић). — Fig. 16. — Ceramic vessels from the Svetinja Early Byzantine layers: pots — type I 1—5; type II 6—7; type III 8—9; pitchers 10—11; lids 12—13 (drawn by N. Stepanović).

Тип II — (сл. 16/6—7). Овоме типу припада лонац са тролисним изливником косо разгнута обода, издуженог врата, лоптастог трбуха и благо заобљеног дна. Од обода спушта се тракаста дршка и завршава на горњем делу трбуха. На ободу и врату јављају се плитки жљебови. Лонци типа II рађени су од песковите земље са додатком ситних каменчића, и сиве су боје печења. Међу налазима са Светиње, овоме типу припадају само два фрагментована лонца, оба нађена на поду куће 4. То омогућава да их доста поуздано датujemo најкасније до 584. године.

Тип III — (сл. 16/8—9). И овај, као и претходни тип, заступљен је само са уломцима два лонца са кратким разгнутим ободом, широким отвором и вреастим реципијентом. Испод обода и на горњем делу трбуха имају низ плитких жљебова. Рађени су од песковите земље мрке боје печења по површини, а сиве на прелому. На Светињи би се могли датовати у раздобље 567—596. године.

\*

Овим лонцима одговарали би поклопци који су у керамичком материјалу на Светињи веома ретки. Откривено је свега неколико фрагмената или 0,09% у односу на укупни број уломака керамике. Сви припадају истом типу, са жљебљеним или косо засеченим ободом и шупљом дугметастом дршком (сл. 16/12—13). Рађени су од песковите земље, сиве до мрке боје печења. Срећу се на читавом низу рановизантијских локалитета, као облик преузет из римске керамике, који ће и касније без великих измена остати у употреби и кроз цео средњи век.

У другу скупину сврстани су лонци са Светиње, који се по свом облику и орнаментици битно разликују од рановизантијске керамике. Захваљујући бројним аналогијама из Паноније као и налазишта са нашег подручја, поуздано се могу приписати германској, односно ближе гепидској керамичкој продукцији. Ради се о уломцима који потичу од укупно 14 посуда, од којих су две имале глачану декорацију, док су остале биле украшене печатним орнаментима. С обзиром да ова занимљива скупина налаза захтева посебну, знатно детаљнију обраду, задржаћемо се овом приликом само на приказу посуда, уз указивање на основне аналогије.

Глачани орнамент појављује се на једном фрагментованом биконичном лонцу са благо разгнутим ободом и уским дном (сл. 17/13). Горњи део лонца хоризонталним ребрима подељен је у четири зоне, које су испуњене глачаним орнаментом. Суд је био рађен од добро пречишћене земље, првобитно црне боје печења. Нађен је у слоју пожара на поду куће 3, услед чега је већи

део суда сада црвене боје. Глачани орнамент запажен је и на једном уломку трбуха који потиче од неког другог сличног суда. Посуде са глачаним орнаментом честе су на читавом низу налазишта која се приписују Гепидима. Блиске аналогије за наш примерак срећу се међу материјалом из некропола у Tiszaörvény<sup>62</sup> и Szentes<sup>63</sup> као и са других локалитета у Мађарској, где се обично датују у VI век, до 568. године.<sup>64</sup> Један сличан лонац са глачаним орнаментом потиче из гепидске некрополе у Бочару.<sup>65</sup>

Међу посудама са печатним орнаментом, из слоја II хоризонта на Светињи, уочавају се извесне разлике, како у фактури тако и у облицима и профилицији. Седам посуда међу њима (сл. 17/1—7) припада типу малог лонца-пехара, трбушастог реципијента са благо извијеним вратом, fine фактуре, боје печења од црне до сиве и мрке. Сви имају на горњем делу трбуха утиснуте орнаменте груписане у виду троуглова са врхом окренутим према дну, или у хоризонталним низовима, док им је остала површина глачањем фино обрађена. Сами печати различитих су облика, најчешће ромбови са решеткастим или звездастим орнаментом, ређе троуглови и квадрати. Овакви лонци-пехари са печатним орнаментима разних типова и варијанти, срећу се у Панонији и шире, на налазиштима, најчешће некрополама које припадају Гепидима али и Лангобардима.<sup>66</sup> Готово истоветан примерак са нашим судом из куће 4 (сл. 17/1) откривен је као случајни налаз на гепидском локалитету у Ócsöd на обали Кереша,<sup>67</sup> док се слични примерци срећу на више налазишта. За ова разматрања од посебног су значаја аналогије са нашег подручја. Тако, на пример, један суд из куће 3 (сл. 17/3) скоро је једнак са посудом која је откривена на Великом Градцу /Taliata/ код Доњег Милановца,<sup>68</sup> а део другог суда из исте куће (сл. 17/4) са једним фрагментом из Сирмијума.<sup>69</sup> Блиске аналогије представљају и посуде од којих је једна нађена на раније поменутој некрополи у Бочару,<sup>70</sup> а друга у кнежев-

<sup>62</sup> D. Csallany, *Archäologische Denkmäler der Gepiden im Mitteldonaubecken (454—568)*, Budapest 1961, 216—217, T. CXCV/3.

<sup>63</sup> *Ibid.*, 65, T. CI/17 и T. XLVI/7—8.

<sup>64</sup> *Ibid.*, 329—334.

<sup>65</sup> D. Dimitrijević—M. Gircić, *Pesak près de Bočar, Recherches et Resultats*, Beograd 1971, 190—193; D. Mrkobrad, *Arheološki nalazi seobe naroda u Jugoslaviji*, Beograd 1980, T. XLVI/5.

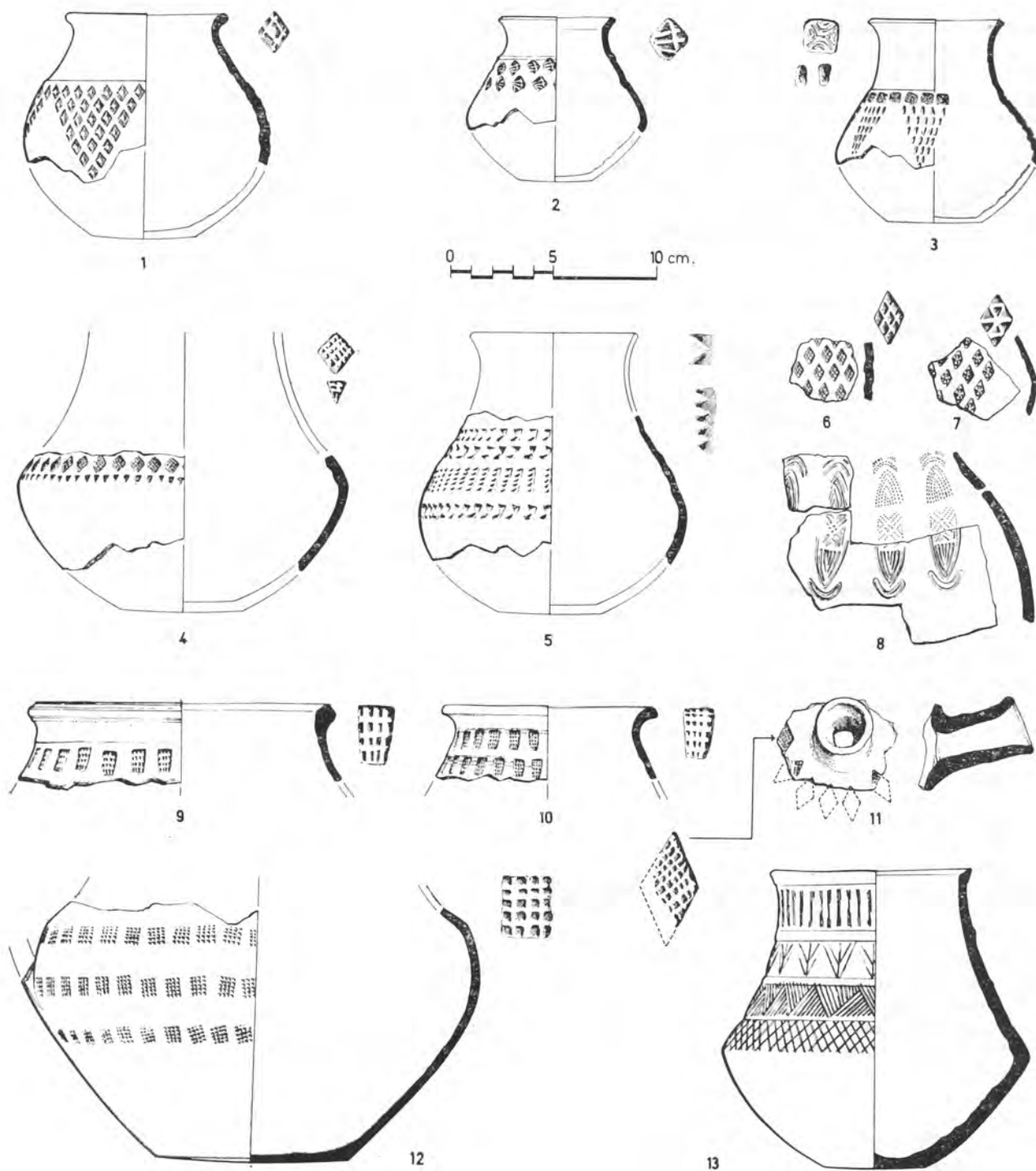
<sup>66</sup> O. von Hessen, *Die Langobardische Keramik aus Italien*, Wiesbaden 1968; J. Werner, *Die Langobarden in Pannonien*, München 1962, 54—57.

<sup>67</sup> D. Csallany, *op. cit.*, 105, T. CXCV/16.

<sup>68</sup> K. Simoni, *Dva priloga istraživanju german-skih nalaza seobe naroda u Jugoslaviji*, *Vjesnik Arheološkog muzeja u Zagrebu* X—XI, 1977/8, 215, T. III/2.

<sup>69</sup> *Ibid.*, 219, T. III/5.

<sup>70</sup> *Ibid.*, 217, T. IV/3.



Сл. 17. — Гепидске посуде из рановизантијских слојева на Светињи: кућа 2 — 11 и 12; кућа 3 — 2, 3 и 13; кућа 4 — 1, 4, 7, 9 и 11; кућа 5 — 5 и 8; кула I — 6 (цртеж Н. Степановић). — Fig. 17. — Gepid vessels from the Svetinja Early Byzantine layers: house 2 — 11 and 12; house 3 — 2, 3 and 13; house 4 — 1, 4, 7, 9 and 10; house 5 — 5 and 8; tower I — 6 (drawn by N. Stepanović).

ском гробу гепидског ратника са једног локалитета у Батајници.<sup>71</sup> Обе ове посуде датоване су у средину VI века, пре 567. године.<sup>72</sup>

Поред наведених седам посуда о којима је напред било речи, исте фактуре и црне боје печења су уломци трбуха једног лонца, знатно већег од претходних, који је био украшен утиснутим низом крупних печата издуженог елипсоидног облика (сл. 17/8). Ближе аналогije за овај тип печата тешко је наћи међу објављеним налазима са нама ближих подручја. Извесне сличности уочавају се само на једном лонцу из некрополе у Белегишу,<sup>73</sup> али више у смислу величине и распореда орнамената него самог изгледа печата.

Последње четири посуде из ове групе са печатним орнаментима разликују се по фактури, а делом и облицима. Рађене су од песковите земље, црвеномрке боје печења, са фактуром која је готово истоветна са лонцима рановизантијске керамичке продукције. Као орнамент јавља се само печат у виду мрежастог квадрата или правоугаоника у хоризонталним низовима (сл. 17/9—12). Од облика, два би припадала мањим лонцима оштро профилисаним обода, један је био лонац са дршком, док је од четвртог остао само изливник, који је уобичајен код рановизантијских посуда, али се среће и међу лонцима гепидске, односно германске производње.<sup>74</sup> На нашем примерку делимично је сачуван печатни орнамент. Ове четири посуде, по свему судећи, представљају рад локалног грнчара, али очигледно прилагођен укусу гепидског становништва. То отвара значајно питање насељавања Гепида у Виминацијуму, о чему ће у даљем излагању бити више речи.

## КРЧАЗИ

Међу налазима керамике из рановизантијских слојева на Светињи, крчази су изузетно ретки (0,19%). Било је могуће поуздано издвојити само три посуде, захваљујући очуваном горњем делу, што оставља отворену могућност да су међу фрагментима трбуха и дна, типолошки неодређивих, остали неидентификовани делови још неког крчага.

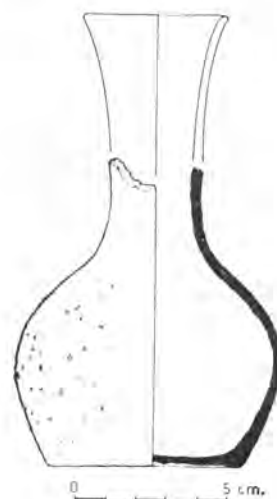
Први примерак одговарао би типу крчага са краћим искошеним и ребрасто профилисаним вратом од кога полази једна тракаста дршка (сл. 16/11). Рађен је од песковите земље мркоцрвене боје печења. Слични примерци овог типа

крчага налажени су на локалитетима дуж Ђердапа,<sup>75</sup> а заступљени су и међу налазима са Царичиног града.<sup>76</sup> Други крчаг је мањи од претходног, има кратак врат са заравњеним и благо извијеним ободом. Испод обода полази једна тракаста дршка. Рађен је од песковите, лошије пречишћене земље, сиве боје печења (сл. 16/10).

Од трећег крчага остала је очувана само тракаста дршка са делом трбуха, рађена од фино пречишћене земље, црне боје печења. Површина крчага била је обрађена глачањем, на исти начин као и код неких лонаца са печатним орнаментом, што указује на могућност да се ради о посуди гепидског порекла. Крчази овог типа познати су са гепидских налазишта у Мађарској.<sup>77</sup> Са нашег подручја, као блиске аналогije, могли би се навести налази из гепидске некрополе Јаково—Кормадин.<sup>78</sup>

## КЕРАМИЧКЕ БОЦЕ

На Светињи је откривена само једна посуда ове врсте, лоптастог трбуха, издуженог врата и равног дна (сл. 18). Рађена је од песковите зем-



Сл. 18. — Керамичка боца из рановизантијског слоја на Светињи. — Fig. 18. Ceramic bottle from the Svetinja Early Byzantine layer.

ље са крупним зрнима кварца. Боја печења је црвена до мрке. Керамичке боце веома су ретке на нашим налазиштима. Има их међу материја-

<sup>71</sup> Ibid., 215, T. IV/1.

<sup>72</sup> Z. Vinski, *Arheološki spomenici velike seobe naroda u Srijemu*, Situla 2, Ljubljana 1957, 5, T. IX/13.

<sup>73</sup> K. Simoni, *op. cit.*, 218—219, T. IV/2.

<sup>74</sup> D. Csallany, *op. cit.*, T. CLXXXV/4; J. Werner, *op. cit.*, T. 17/5.

<sup>75</sup> Ђ. Јанковић, *op. cit.*, 144.

<sup>76</sup> Љ. Бјелајац, *op. cit.*, у штампи.

<sup>77</sup> D. Csallany, T. CLXXXVI/13—15, T. CLXXXV/2 i T. CIII/1.

<sup>78</sup> D. Dimićević, J. Kovačević i Z. Vinski, *Seoba naroda*, Zemun 1962, 79—80.

лом са Царичиног града.<sup>79</sup> Више сличних керамичких боца откривено је у Аргосу, у слоју који се датује око 585. год.<sup>80</sup>

♦

Посматрајући у целини налазе керамичких посуда из рановизантијских слојева II и III хоризонта на Светињи уочава се веома бројна заступљеност амфора као основне врсте посуда за чување хране, док су са друге стране питоси веома ретки. Ово је иначе уобичајена појава на налазиштима дуж водених саобраћајница погодних за транспорт амфора. На локалитетима у унутрашњости Балкана запажа се управо супротна појава. За разлику од релативно бројних питоса, амфоре су изузетно ретке. Ова појава могла би се тумачити условима транспорта, али сигурно представља пројекцију начина живота и одређених елементарних потреба становништва рановизантијских градова.

Од осталих посуда углавном су заступљени лонци, док су крчази изузетно ретки. Занимљиво је да у рановизантијским слојевима на Светињи уопште нема здела као ни глеђосане керамике, односно да у целини недостају луксузне посуде. Насупрот томе јављају се примерци гепидске керамике са глечаним или печатним орнаментом. Налажени су заједно са амфорама, лонцима и другим материјалом, готово искључиво у оквиру затворених целина на подовима кућа II хоризонта, док их у млађем слоју III хоризонта нема. Све ово наводи на закључак да је крај бедема на Светињи у једном раздобљу била насељена група Гепида.

Осим посуда, од керамичких израђевина у слојевима II и III хоризонта нађено је неколико фрагмената жижака,<sup>81</sup> пар пршљенака и више купастих тегова. Ови тегови највероватније су служили за разбој, мада је могуће да су имали и друге намене.

Међу ређе налазе спадају делови стаклених посуда. Поред аморфних уломака, који не пружају могућност за одређивање облика посуде, откривене су три стаклене стопе од мањих чаша на ножици. У Аргосу, аналогни примерци чаша датовани су, према слоју из кога потичу, у време око 585. године.<sup>82</sup> Фрагменти сличних чаша налажени су и на Царичином граду.<sup>83</sup>

Остали налази предмета свакодневне употребе у слоју II хоризонта изузетно су ретки.

То су углавном делови сечива ножева, брусеви, тробрида стрелица и једно бронзано стило (сл. 19/8). Од посебног значаја су налази новца. На поду куће 5 откривен је један полуфолис Јустина II, солунска ковница, из 574/5. године. Други сличан полуфолис, ковница Никомедија, из 571/2. нађен је у слоју у близини куће 4. Уз ове треба навести још један, такође полуфолис Јустина II, ковница Антиохија, из 568/9. године, који потиче из поремећеног слоја крај куле I.

На подовима неких од кућа било је налаза угљенисаног жита. У оквиру куће 4 откривено је зрнелве ражи, пшенице и нешто мало јечма, док је у кући 7 међу угљенисаним зрнелвем искључиво заступљен јечам. Проса је било само на једном месту у кући 3. Занимљив налаз свакако представљају измешана зрна боба и грашка нађена крај јаме на поду куће 5.<sup>84</sup>

Пре закључних разматрања о рановизантијском слоју II хоризонта потребно је задржати се на прегледу археолошких налаза из затворених целина по кућама.

**Кућа 2** — Међу керамичким материјалом из куће амфоре су заступљене са 87,8%. У односу на број уломака тип I се јавља са 29,4%, а тип II са 48%; изгледа, међутим, да су у оба случаја биле у питању по две амфоре. Поред ових, на поду куће откривени су уломци једне амфоре типа III и две типа V. Од осталих посуда била су заступљена два лонца типа I и два са печатним орнаментом. Пронађен је и фрагмент жижка, камени брус и једна тробрида стрелица.

**Кућа 3** — Амфоре су заступљене са 93,2%. Од тога броја 17% припада типу I, а 63% типу II. Типу III припада 13% фрагмената који потичу од укупно пет амфора. Међу лонцима, којих има 5,6%, типу I припада 5—6 посуда, а типу III једна. Осим ових, на поду куће 3 нађен је лонац са глечаним орнаментом и два мања лонца-пехара са печатним орнаментима. Од осталих налаза треба поменути седам купастих тегова од печене земље и пар гвоздених клинова.

**Кућа 4** — Као и код претходних кућа најбројније су амфоре са 94%. Од тога типу I припада 7,1%, типу II 84%, типу III 2,2% и типу VI 0,7%. Тачан број посуда за типове I и II није могао да се одреди. За тип III утврђено је да откривени фрагменти потичу од три амфоре. Типу VI одговарала је једна амфора. Међу лонцима (5,9%) типу I припада око осам посуда, а типу II свега две. Из куће 4 потиче и један фрагмент лонца са глечаним орнаментом, као и

<sup>79</sup> Усмено саопштење Љ. Бјелајац.

<sup>80</sup> P. Aupert, *op. cit.*, 431, fig. 14/252—254.

<sup>81</sup> M. Kopač, *cf.* n. 12.

<sup>82</sup> P. Aupert, 449, fig. 50/410—414.

<sup>83</sup> В. Кондић—В. Поповић, *Царичин град*, кат. 182—185, ст. 225, Т. XXXV, N. Duval—M. Jeremić, *L'église J au sud de la ville, dite „basilique à une nef“*, Caričin Grad I, Rim—Beograd 1984, 141—143.

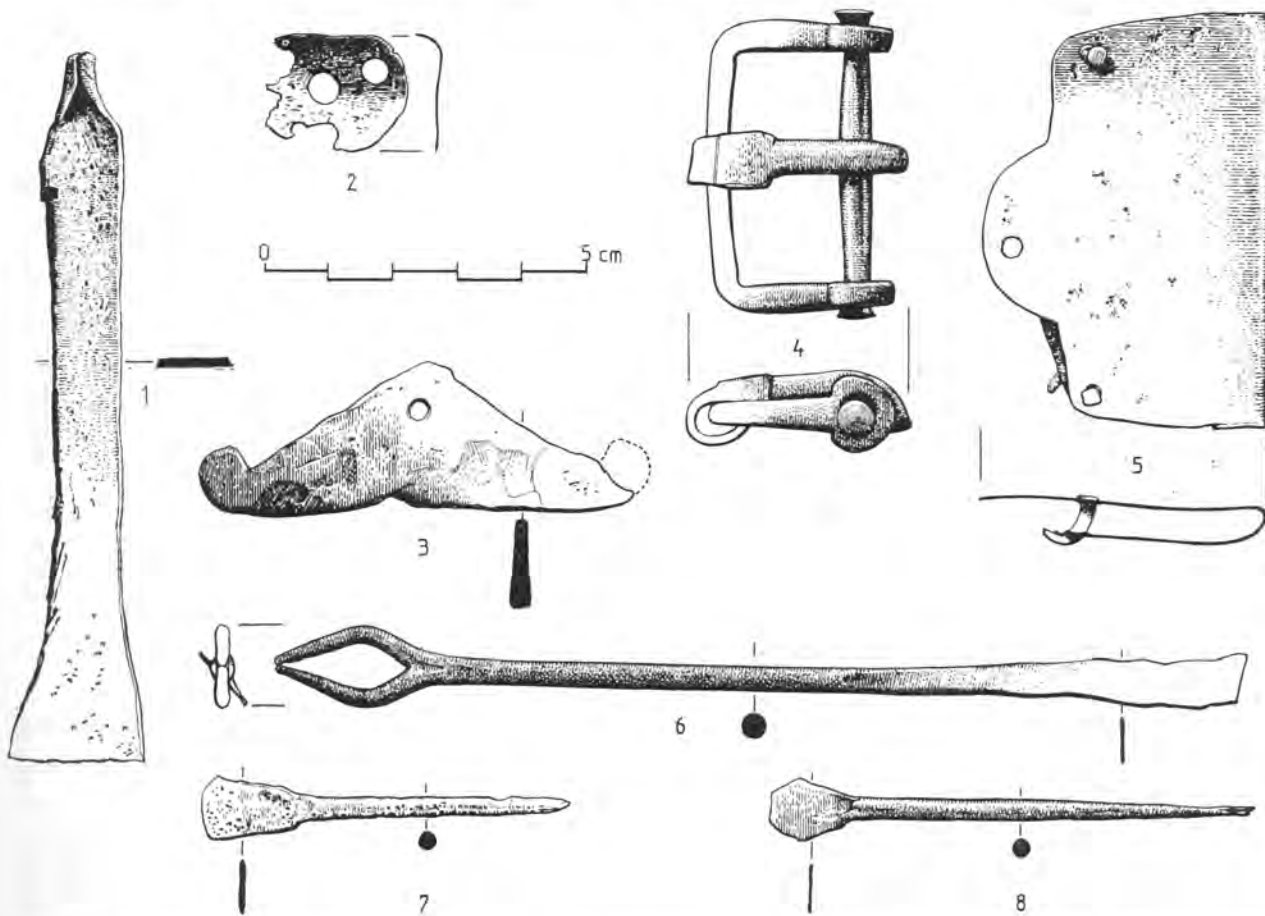
<sup>84</sup> К. Боројевић, *Анализа угљенисаног семења са лок. Светиња*, v. infra.

четири мања лонца-пехара са печатном орнаментиком. Откривена је и једна стопа стаклене чаше.

Куће 5 и 6 — Из слоја изнад пода ове две куће, међу налазима керамичке амфоре су заступљене са 86%, а лонци са 12%. Код амфора тип I

У оквиру слојева у кућама 7 и 8 нађено је веома мало археолошких налаза, док је кућа 9 остала већим делом неистражена.

Уз спољно лице бедема, у танком слоју који се образовао непосредно изнад античког стратума има веома мало налаза. Међу њима издваја се један за који нам се чини да је од посебног



Сл. 19. — Бронзани и гвоздени предмети из рановизантијских слојева на Светињи (цртеж Н. Степановић).  
— Fig. 19. — Bronze and iron objects from the Svetinja Early Byzantine layers (drawn by N. Stepanović).

јавља се са 47,3%, а тип II са 36,5%, али се за ова два типа број посуда не може поуздано да одреди. Од осталих врста амфора типу III припадају две (2,3%), а типовима VI и VII по једна. Уломци лонаца потичу од укупно осам посуда, које све припадају типу I или његовим варијантама. Постоје и фрагменти једног крчага. Керамика гепидског порекла заступљена је са једним мањим лонцем-пехаром и уломком крчага са глачаном површином. Са пода куће 5 потичу и фрагменти лонца са крупним печатним орнаментом.

значаја. У квадрату XXXVIII, у затвореном слоју, откривен је разводник за појас рађен од масивне кости (сл. 20/1). Овај део појасне гарнитуре пореклом је са подручја Централне Азије, где се јавља у ширем временском распону од VI па све до X века.<sup>85</sup> Код нас, и шире на подручју Паноније, може се везати за Аваре првог таласа.<sup>86</sup>

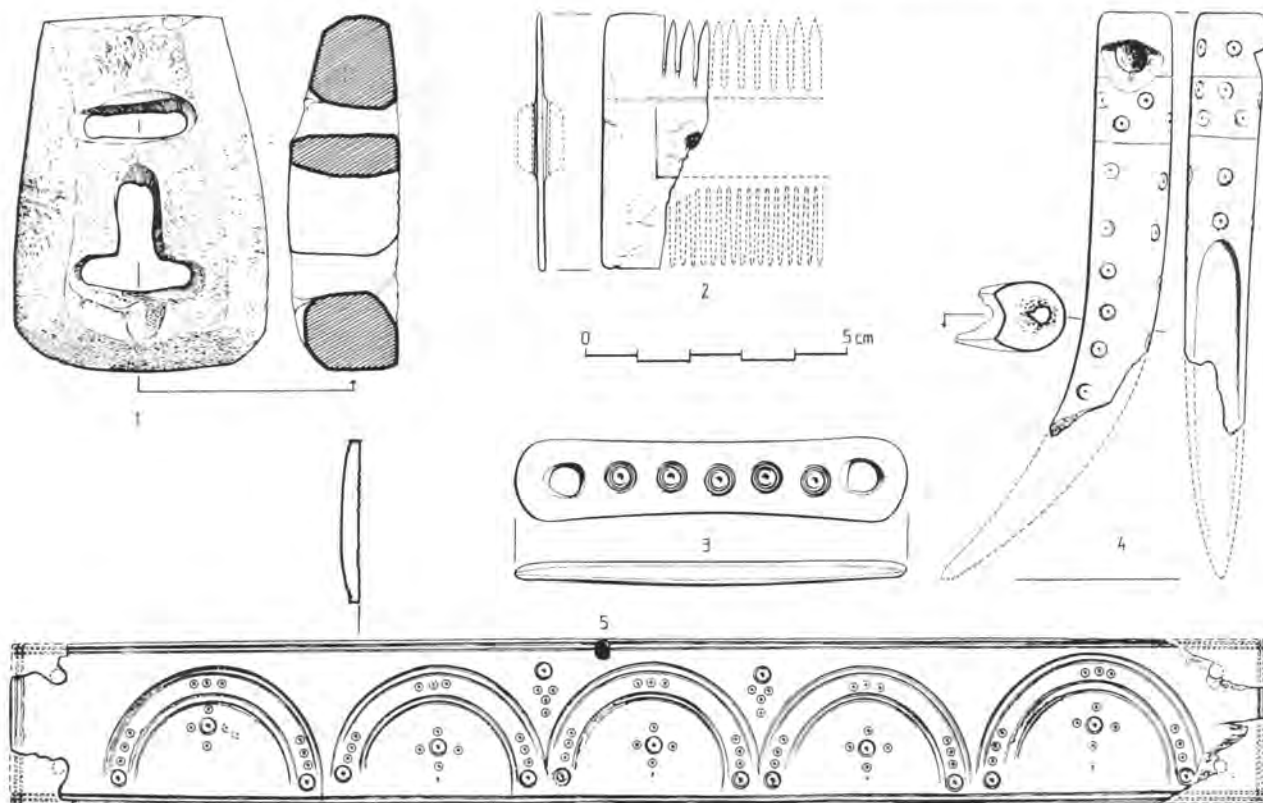
<sup>85</sup> А. А. Гаврилова, *Могиљник Кудыргэ как источник по истории алтайских племен*, Москва 1965, 34—35.

<sup>86</sup> К. Mesterhazy, *Népvándorlászori csontcsatok*, *Archaeologiai Értesítő* 2, 1969, 242—246.

Ниво II хоризонта на свим истраженим површинама затворен је дебљим слојем шута са урушеним деловима горњих конструкција бедема. После пожара који је уништио све куће на Светињи, очигледно је дошло до великих разарања бедема. Ова важна чињеница, уз налазе новца и гепидске керамике, пружа доста поуздане хронолошке оквире за датовање слоја II хоризонта. Из увида у стратиграфску ситуацију може се закључити да до подизања кућа и на-

од њих сигурно су тада насељени у Виминацијуму и његовој околини. О томе сведоче, поред остатака насеобине на Светињи, налази групе гепидских гробова у комплексу јужних некропола Виминацијума,<sup>88</sup> као и два усамљена гроба даље према југу, код Петровца на Млави.<sup>89</sup>

Насељавање групе Гепида уз раније поменути бедем на Светињи, наводи на помисао да се ради о посади која је имала дужност да одржава и чува ово истурено одбрамбено упориште



Сл. 20. — Коштани предмети из рановизантијских слојева на Светињи (цртеж Н. Степановић). — Fig. 20. — Bone artifacts from the Svetinja Early Byzantine layers (drawn by N. Stepanović).

сељавања простора уз бедем на Светињи није дошло одмах после његове изградње, већ неколико деценија касније. Налази новца Јустина II указују на крај седме и почетак осме деценије VI века, као време када се образује насеобина од неколико кућа уз бедем, са његове унутрашње али и спољне стране. Временски, то би се подударало са поразом сремских Гепида 567. године и преласком једног њиховог дела са војсковођом Усдибадом на територију Царства са циљем да као плаћеници ступе у војну службу.<sup>87</sup> Неки

рановизантијског Виминацијума. На то би указивала и чињеница да је бедем тада још увек у целини био очуван. Међутим, распоред кућа које стратиграфски одговарају II хоризонту доводи у питање овакву претпоставку. Поред кућа са унутрашње стране бедема, чији је положај логичан, трагови кућа откривени су и са његове спољне стране. Тако се изпред куле II налази

зантијски извори за историју народа Југославије I, 1955, 89.

<sup>88</sup> Lj. Zotović, *Die gepidisch-byzantinische Nekropole aus Viminacium*, реферат на научном скупу: „75 années de fouilles à Caričin Grad“, у припреми за штампу.

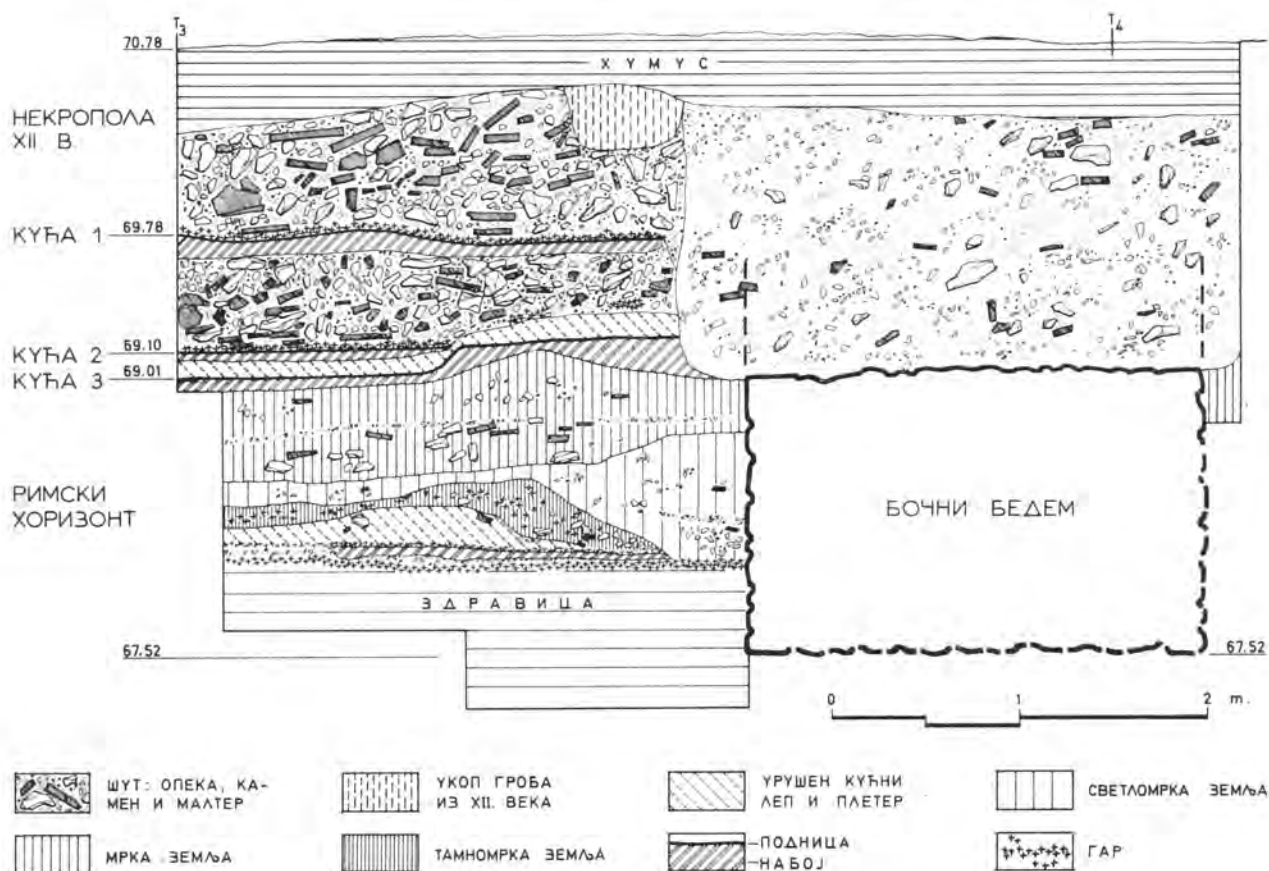
<sup>89</sup> K. Simoni, *op. cit.*, 209—228.

<sup>87</sup> E. Stein, *Studien zur Geschichte des byzantinischen Reiches vornemlich unter den Kaisern Justinus II und Tiberius Constantinus*, Stuttgart 1919, 10; Ви-

кућа 9, чији под лежи изнад античког хоризонта, док су њени остаци засути шутотом од рушења бедема. Слична ситуација је и са положајем објекта уз кулу I. Појава грађевина са спољне стране бедема могла би да значи негацију његове првобитне функције. Остаје отворено питање до које мере су на граници Царства, када је цео систем одбране већ био нарушен, била поштована сва правила стратегије и тактике за

заузели и Виминацијум, славни град у Илирику.<sup>90</sup> Том приликом, сасвим сигурно, страдала је насеобина на Светињи заједно са бедемом. О присуству аварских ратника можда би могао да сведочи раније поменути налаз коштаног појасног разводника из слоја који је засуо шут са обрушеним деловима бедема.

Трећи хоризонт рановизантијског стратума образовао се изнад слоја шута од порушеног



Сл. 21. — Профил слојева уз бочни бедем на простору кућа 1—3 у квадрату III. — Fig. 21. — Profile of layers along the lateral rampart near houses 1—3 in square III.

одбрану градова, посебно у ситуацији када су у посаде укључени и варварски најамници. Ако се све то има у виду, онда је јасно да се коначни закључак о одбранбеној функцији бедема на Светињи, у време када се образује насеобина Гепида, за сада не може донети.

Спаљивање кућа и прво разарање бедема на Светињи може да се временски доста поуздано одреди на основу налаза из слоја II хоризонта, као и података из историјских извора. У делу Теофилакта Симокате сачувана је вест да су Авари после освајања Сингидунума 584. године, поред осталих градова, без велике муке

бедема, чија дебелина износи местимично 50—70 cm (сл. 21). Откривен је само у северном делу локалитета, са обе стране бочног бедема. На осталим истраженим површинама нема трагова обнове живота који би одговарали овом најмлађем хоризонту. У углу између бедема откривени су остаци куће 1, која је својом дужином страном била ослоњена на северно лице бочног бедема, а краћом на главни бедем, заузимајући

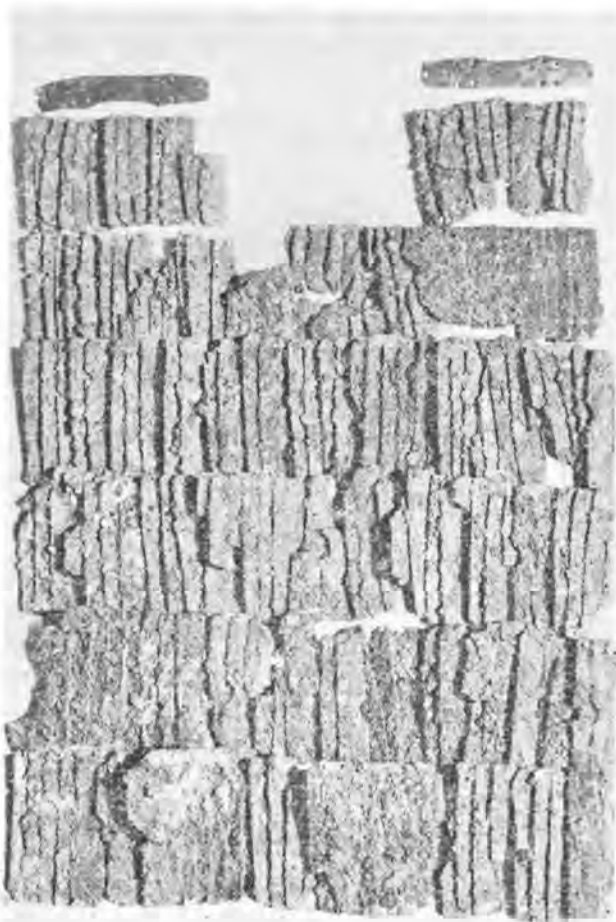
<sup>90</sup> Theophylacti Simocatae Historiae, ed. C. de Boor, Lipsiae 1887, I 3—4, p. 46—47. Упореди: Византијски извори за историју народа Југославије I, Београд 1955, 106—107.

тако исти положај као и старије куће 2 и 3. Под ове куће, чија је дужина износила преко 10 m, а ширина око 3,5 m, лежи непосредно на слоју шута који је претходно заравњен. По начину грађења она је била иста као и куће старијег хоризонта. У средишту куће постојала је једна конструкција зидана опекама, највероватније део пећи. Са јужне стране бочног бедема, такође у угаоном простору, над сличним слојем шута налазила се радионица, по свој прилици ковачница, на шта би указивало мноштво гари са опилцима гвозђа и згуром у више слојева изнад пода.

Налази керамике из слоја III хоризонта не разликују се од оних из старијих слојева. Уочава се једино различита заступљеност појединих типова, посебно у затвореним целинама. У оквиру куће 1 амфоре су заступљене са 99,8%, док од лонаца постоји само неколико уломака трбуха. Међу амфорама, тип I је доминантан са 95,3%, док типу II припада свега 3,4%. Типови III и IV у инвентару ове куће били су заступљени са по једном амфором. Слична ситуација је и у простору ковачнице. Ту амфоре чине 96,2%, од чега типу I припада 83%, или око десетак посуда, типу II 12,7% (једна до две посуде), а типовима III и IV по једна амфора. Међу фрагментима укупно три лонца, два припадају типу I, а један типу III. За разлику од ситуације у старијем хоризонту, овде се у највећем броју јављају амфоре типа I уз уочљив драстичан пад амфора типа II, што највероватније указује на промене до којих је могло доћи у трговачком промету после аварских разарања 584. године.

Уз уломке керамике, најбројнија скупина налаза потиче из затвореног слоја са пода објекта за који смо претпоставили да је служио као ковачница. Ту на првом месту треба поменути два фолиса цара Маврикија, ковница Константинопољ, из 587/8. и 590/1. године, оба откривена у затвореном слоју непосредно изнад пода. Нешто даље у једном од суседних квадрата откривен је још један фолис истога цара из 592/3. године, али у слоју који је поремећен средњовековним укопом. На поду у непосредној близини поменутих налаза новца откривени су, такође, делови двају плочастих оклопа. Једном од њих припадала би скупина од више стотина издужених танких правоугаоних гвоздених плочица, које су откривене на гомили. Изгледа да су плочице биле израђене у овој радионици и припремљене за склапање оклопа. У том положају затекло их је спаљивање и разарање радионице. Нешто даље од ове скупине, откривени су остаци другог плочастог оклопа. Нађени су низови од издужених правоугаоних гвоздених плочица са очуваним траговима кожног ре-

мења и опшивки којима су плочице биле повезане. За разлику од претходног, изгледа да се овај оклоп налазио у завршној фази израде у тренутку када је дошло до рушења радионице. То пружа могућност за разматрање изгледа и начина израде овог плочастог оклопа (сл. 22—23).

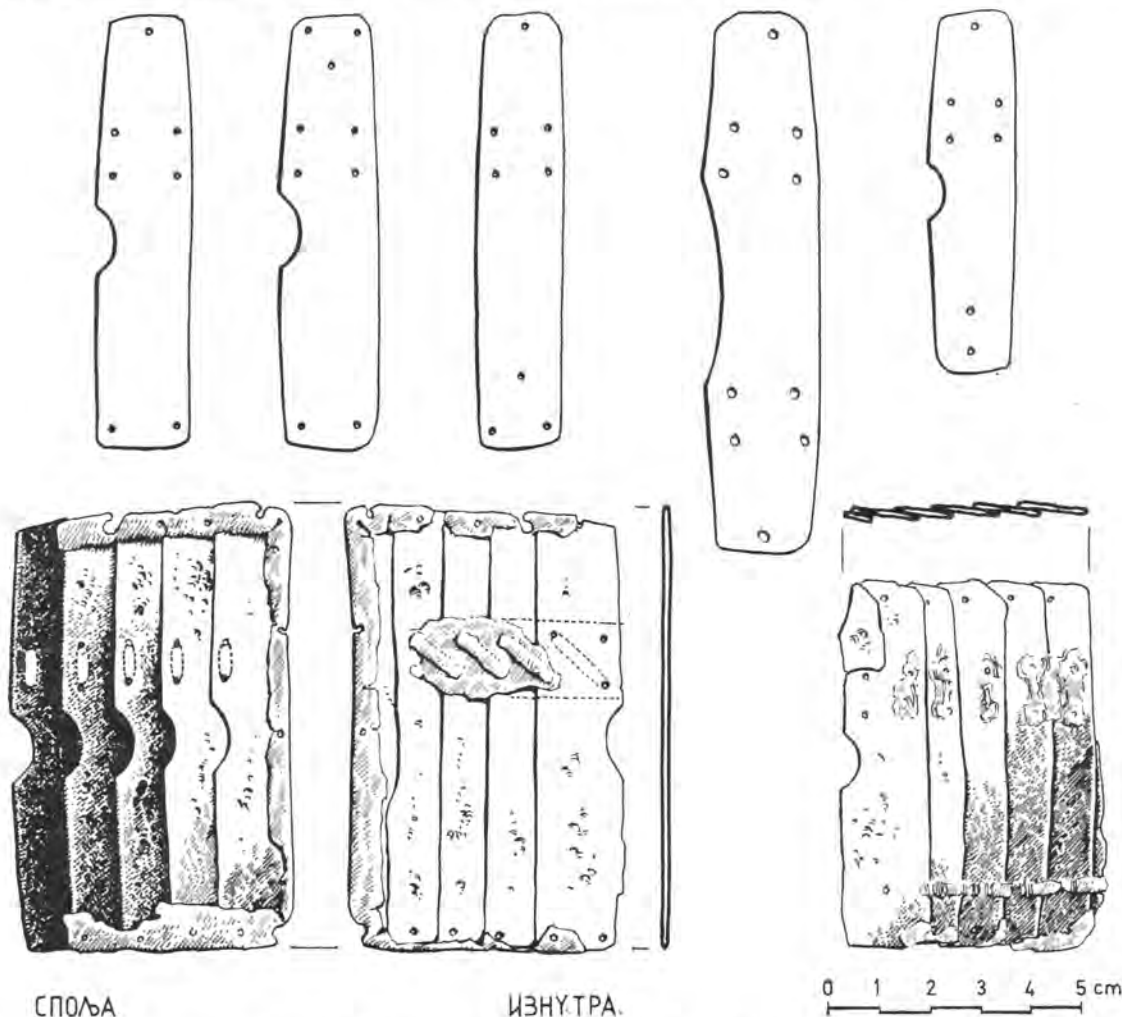


Сл. 22. — Плочице оклопа из рановизантијског слоја на Светињи, претпостављени положај ламела са плочицама (снимио Н. Борић). — Fig. 22. — Plate armor from the Svetinja Early Byzantine layer — assumed position of straps with small plates (photographed by N. Borić).

Правоугаоне плочице, димензија 8,5 cm, или ређе 7×2 cm, биле су повезане у низове, чија се дужина могла кретати између 45 и 50 cm. Сваки низ ових плочица био је повезан уским ременима и опшивен танком кожом. Судећи по очуваним траговима, може се претпоставити да је за израду ремења и опшивки била употребљена козија кожа. Распоред ових трака које су се налазиле са предње, грудне, а вероватно и зад-

ње стране оклопа, може се реконструисати према ретким очуваним сличним примерима.<sup>91</sup> Траке са низовима плочица биле су постављене у хоризонталне редове, који су се од доњих према горњим преклапали једном ужом површином. На овај начин међусобно повезани низови, били су вероватно аплицирани на кожни прелук

једном месту у слоју II хоризонта. На простору уз кућу 2, као и на самом поду куће уз трагове једног ватришта нађено је расуто око тридесет претежно фрагментованих, али и целих гвоздених плочица. Оне све сигурно потичу од једног растуреног оклопа, који је био рађен на исти начин као и претходни.



Сл. 23. — Типови плочица оклопа са остацима кожных трака (цртеж Н. Степановић). — Fig. 23. — Types of armor plates with remnants of leather straps (drawn by N. Stepanović).

и причвршћени у раменом делу са две нешто веће издужене плочице. Рачунајући укупно прсни и леђни део, један оклоп могао се састојати од 500 до 600 плочица.

Поред овог значајног налаза са пода ковачнице, фрагмената плочастог оклопа има и на

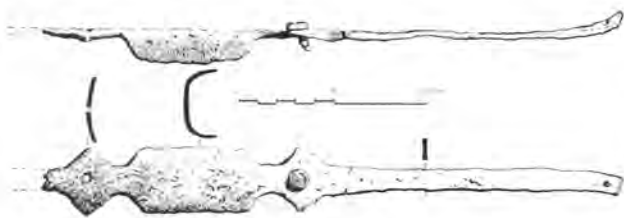
Према резултатима досадашњих истраживања сматра се да овај тип оклопа, као и шлемови сличне конструкције,<sup>92</sup> потичу са истока, из Централне Азије, где се јављају у широком временском распону.<sup>93</sup> На подручјима јужне и средње Европе појава плочастих оклопа могла би се везати за VI и прве деценије VII века.

<sup>91</sup> P. Paulsen, *Alamannische Adelsgräber von Niederstotzingen (Kreis Heidenheim)*, Stuttgart 1967, 125—132, T. 21—22; D. Csallány, *Goldschmiedegrab aus der Awarenzeit von Kunszentmárton*, Szentes 1933, 47, T. VI/1.

<sup>92</sup> Z. Vinski, *Šljem epohe seobe naroda nađen u Sinju*, *Starohrvatska prosvjeta*, III serija, sv. 12, 1982, 14—15.

<sup>93</sup> A. A. Гаврилова, *op. cit.*, 18, рис. 4/3, T. V/1.

Поред налаза из аварских некропола,<sup>94</sup> међу којима је и познати добро очувани примерак из Кунсенмартона,<sup>95</sup> гвоздених плочица које потичу од оклопа, има и на гепидским локалитетима.<sup>96</sup> Овај тип оклопа користили су, такође, Лангобарди и друга суседна германска племена. У аламаниским некрополама крај горњег тока Дунава у јужној Немачкој, нађено је неколико плочастих оклопа.<sup>97</sup> Један од њих са некрополе у Schretzheim-у (гроб 580), датован у раздобље између 590. и 620. године, могао би се навести као блиска аналогија нашим оклопима са Светиње.<sup>98</sup> Поред варвара плочасти оклоп су имале, у оквиру своје ратне опреме, и царске трупе. Изречена су мишљења да би се и порекло примерака са аварских,<sup>99</sup> као и других варварских некропола требало тражити у рановизантијским радионицама.<sup>100</sup>



Сл. 24. — Део осовине штита са рукохватом из слоја уз кућу 1 (цртеж Н. Степановић). — Fig. 24. — Fragment of the shield axis with handle, from the layer along the house 1 (drawn by N. Stepanović).

Опреди ратника припадао би још један занимљив налаз са Светиње. У слоју шута крај куће 1 нађена је гвоздена осовина штита са очуваним рукохватом (сл. 24). Један крак је оштећен али се према постојећем фрагменту

може израчунати првобитна дужина од око 50 см. На овој осовини има трагова закивака којима је био повезан кружни део штита и умбо. На основу поређења са боље очуваним примерцима који омогућавају анализу целокупног конструктивног склопа штита,<sup>101</sup> можемо претпоставити да је фрагмент са Светиње припадао округлом штиту пречника до 70 см. Фрагменти ових штитова релативно бројно су заступљени на аламаниским некрополама у јужној Немачкој,<sup>102</sup> као и гепидским локалитетима у Панонији.<sup>103</sup> На нашем подручју фрагменти штитова ретко се запажају међу археолошким налазима из раздобља сеобе народа. Углавном су регистровани налази умба,<sup>104</sup> који су обично боље очувани и лакше уочљиви. Делови конструкције штита, односно фрагменти више осовина са рукохватима, откривени су у току истраживања Царичиног града у слојевима из друге половине VI века.<sup>105</sup>

Налази оружја на Светињи веома су ретки. Откривене су четири стрелице и то углавном у најмлађем рановизантијском слоју. Једна од њих, са пода куће 1, имала је троугаони двобриди врх са издуженим краковима у виду ластавичијег репа. Овај, тзв. „медитерански“ тип стреле у нашим областима јавља се у веома дугом временском распону, све до пуног средњег века.<sup>106</sup> У време сеобе народа, на локалитетима Паноније и Подунавља релативно се ретко срећу. Нешто су бројније на аламаниским некрополама уз горњи ток Дунава.<sup>107</sup> Код нас их има у гробовима некрополе из Бузета у Истри.<sup>108</sup> У средишњим областима Србије заступљене су са по једним примерком из Раса<sup>109</sup> и Царичиног града.<sup>110</sup>

Остали примерци припадају типу тробридрих стрелица са трном, азијског порекла, које се релативно често срећу на гепидским налазиштим у Панонији.<sup>111</sup> Биле су у широкој употреби

<sup>94</sup> J. Ковачевић, *Аварски Катапат*, Београд 1977, 114—116. На некрополи у Tiszavasvári, гроб 1, откривени су остаци једног оклопа који се састојао од око 3000 плочица, тежине 9,5 kg. (D. Csallány, *Avarische Funde des Komitates Szabolcs-Szatmár*, A Nyiregyházi Józsa András Múzeum Enkönyve 1, 1958, 31—87. Делови једног оклопа са сачуваних 64 плочица потичу из Hajdúdorog-а, где су нађени са новцем Ираклија (D. Csallány, *Der avarische Brustpanzer von Hajdúdorog*, A Debreceni Déri Múzeum Enkönyve, 1958—59, 17—23, T. I—II.)

<sup>95</sup> D. Csallány, *op. cit.*, T. VI/1.

<sup>96</sup> D. Csallány, *Archäologische Denkmäler der Gepiden*, 262—263, T. LV/8—10, T. XXI.

<sup>97</sup> U. Koch, *Das Reihengräberfeld bei Schretzheim*, Teil 1, (text) Berlin 1977, 116—117; P. Paulsen, *op. cit.*, 125—126.

<sup>98</sup> U. Koch, *op. cit.*, Teil 2, (Katalog und Tafeln), 123—125, T. 154.

<sup>99</sup> D. Csallány, *Goldschmiedegrab von Kunszentmárton*, 47.

<sup>100</sup> J. Werner, приказ књиге: P. Paulsen, *Alamannische Adelsgräber von Niederstotzingen*, Germania 51/1, 1973, 284—285.

<sup>101</sup> P. Paulsen, *op. cit.*, 123—125, Abb. 61.

<sup>102</sup> A. von Schnurbein, *Der Alamannische Freidhof bei Fridingen an der Donau*, Stuttgart 1987, st. 37, T. 52/2, T. 61/7; P. Paulsen, *op. cit.*, 123—125; U. Koch, *op. cit.*, 114—116.

<sup>103</sup> D. Csallány, *Archäologische Denkmäler der Gepiden*, 263.

<sup>104</sup> D. Mrkobrad, *op. cit.*, 53.

<sup>105</sup> B. Bavant, *Caričin Grad II*, у штампи.

<sup>106</sup> Ђ. Petrović, *Dubrovačko oružje u XIV veku*, Београд 1976, 63.

<sup>107</sup> A. von Schnurbein, *op. cit.*, 36—37; U. Koch, *op. cit.*, 113.

<sup>108</sup> B. Marušić, *Nekropole VII—VIII veka u Istri*, Arheološki Vesnik XVIII, 1967, 336—339.

<sup>109</sup> М. Поповић, *Подграђе града Раса — први резултати истраживања*, Саопштења XIX, Републички завод за заштиту споменика културе Београд, 1987, 158, сл. 9.

<sup>110</sup> В. Кондић—В. Поповић, *op. cit.*, 212, T. XXVIII/2.

<sup>111</sup> D. Csallány, *op. cit.*

и код Авара.<sup>112</sup> Сви примерци са Светиње, према слоју у коме су нађени, могу се поуздано датovati у последње две деценије VI века.

У некадашњем простору ковачнице, у слоју гари изнад пода, нађено је више десетина већих или мањих комада бронзаног лима и једна дршка (сл. 19/6), који потичу од две до три посуде. Услед фрагментарне очуваности могу се препознати само делови једног мањег котлића. Од осталих бронзаних налаза из исте целине треба поменути једно стило (сл. 19/7) и масивну појасну пређицу правоугаоног облика (сл. 19/4). Овај тип пређице релативно је чест на рановизантијским налазиштима код нас. На Царичином граду нађено је неколико истих примерака.<sup>113</sup> Слична пређица нађена је и приликом истраживања у Доњем граду Београдске тврђаве.<sup>114</sup>

Из истог слоја гари потиче и доста налаза од гвожђа, односно клинова, делова окова дрвених конструкција и баглама за врата. Нађени су и делови алатки, веома оштећени услед дејства корозије. Нешто боље је очуван један срп и делови гвоздене оплате за дрвени ашов. Од осталих гвоздених предмета издваја се само једно кресиво троугаоног облика са извијеним крајевима (сл. 19/3). Потпуно исто кресиво, по облику и димензијама, нађено је у једном гробу са раноаварске некрополе код Арадца.<sup>115</sup> Сличних примерака има и на гепидским некрополама, од којих се као територијално најближи могу навести налази из гробова са раније помињаног локалитета Јаково—Кормадин.<sup>116</sup>

Са пода ковачнице потиче још један занимљив налаз. У питању је издужена правоугаона плочица коштане оплате са траговима металних закивака. Са предње стране украшена је са пет полукружних аркада (сл. 20/5). Највероватније је чинила део футроле једног већег чешља. На овакву претпоставку наводи аналогни примерак са аламанске некрополе из Фридингена на Дунаву у Баварској, где се по облику, величини и орнаменту идентична плочица налази у склопу једног у целини очуваног чешља.<sup>117</sup> Футроле које су служиле за чување дворедних

чешљева од кости и рога, изузетно су ретке на налазиштима у Панонији и на Балкану. Једини до сада откривени примерак код нас, који потиче са Царичиног града,<sup>118</sup> по димензијама и систему орнамената разликује се од налаза са Светиње. Насупрот овоме, коштане футроле за чешаљ бројне су на аламанским и франачким некрополама, односно налазиштима меровиншког културног круга.<sup>119</sup> Са тога подручја потиче и најближа аналогја за коштану плочицу футроле са Светиње, што указује на могуће производне центре. Овај занимљив налаз сигурно захтева детаљније разматрање, у контексту са осталим археолошким материјалом германског порекла из Виминацијума.

Хронолошки оквири за датовање слоја III хоризонта, који се стратиграфски сасвим јасно издваја, могу се веома прецизно одредити захваљујући налазима новца цара Маврикија. После великог разарања 584. године, део простора уз порушени бедем поново се насељава и користи крајем девете и у првим годинама последње деценије VI века. У том раздобљу краткотрајне обнове, подигнута је кућа 1 и објект за који смо претпоставили да је служио као ковачница. Коначно разарање ових грађевина и напуштање насеобине на Светињи догодило се несумњиво у времену између 593. и 596. године, када долази до дефинитивног слома одбранбеног система на дунавској граници Царства. Слична судбина задесила је тада скоро сва утврђења и насеобине на подручју Ђердапа и шире.<sup>120</sup>

Резултати до којих се дошло у току систематских археолошких истраживања на Светињи морају се посматрати у склопу наших досадашњих сазнања о рановизантијском Виминацијуму, односно Виминакиону, како су га савременици називали у VI веку. У античким писаним изворима ретке су вести које се односе на некадашњи главни град провинције Горње Мезије. У итинерарима обично је забележено само име града. Слична ситуација је и са изворима који помињу боравке царева у Виминацијуму, где такође нема ближих података о зби-

<sup>112</sup> J. Ковачевић, *op. cit.*, 119.

<sup>113</sup> В. Кондић—В. Поповић, *op. cit.*, 192, Т. IX/1—2.

<sup>114</sup> Lj. Bjelajac—V. Ivanišević, *Singidunum pendant la basse antiquité*, реферат на научном скупу: „75 années de fouilles à Caričin grad“ октобра 1987, у припреми за штампу.

<sup>115</sup> Ш. Нађ, *Некропола код Арадца из раног средњег века*, Рад Војвођанских музеја VIII, 1959, Т. XIX/23.

<sup>116</sup> Д. Димитријевић, *Гепидска некропола „Кормадин“ код Јакова*, Рад Војвођанских музеја IX, 1960, 5—50.

<sup>117</sup> A. von Schnurbein, *op. cit.*, 121—122, Т. 13/7, (grob 52).

<sup>118</sup> V. Popović, *Un étui de peigne en os de type „mérovingien“ et les objets d'origine ethnique étrangère à Caričin Grad*, Caričin Grad I, 1984, 160—161, fig. 173.

<sup>119</sup> *Ibid.*, 166—168, са примерима и старијом литературом.

<sup>120</sup> V. Popović, *La descente des Koutrigours des Slaves et des Avars vers la Mer Egée*, Comptes rendus 1978, Académie des inscriptions et belles-lettres, Paris 1979, 627—628. *Idem*, *Les témoins archéologiques des invasions avaro-slaves dans l'Illyricum Byzantin*, MEFR 87, Rome 1975, 476.

вањима у граду или његовом изгледу.<sup>121</sup> У делу ретора Приска сачувана је драгоценост вест да су 441. године Хуни прешли Дунав, опустошили градове и многе тврђаве дуж реке и да је међу њима био освојен и Виминацијум.<sup>122</sup> Ову вест касније потврђује и Прокопије наводећи да је Јустинијан изнова подигао стари град Виминацијум, који је раније био порушен до темеља.<sup>123</sup> У дело Теофилакта Симокате забележен је податак да су 584. године Авари поред других градова освојили и Виминацијум.<sup>124</sup> Међутим, то је било само привремено освајање. У наставку излагања, описујући ратовање стратега Приска са Аварима 600. године, Симоката помиње да се ромејска војска сакупила у Виминацијуму, припремајући се за поход преко Дунава. Што је посебно занимљиво, Виминацијум, односно Виминакион, у опису ових догађаја помиње се као острво.<sup>125</sup> То је уједно и последња вест о Виминацијуму пред коначно аваро-словенско освајање.

Рушевине старог Виминацијума први је запазио и описао уз пропратни план гроф Л. Марсиљи 1726. године, што се може сматрати почетком истраживања некадашњег главног града Горње Мезије.<sup>126</sup> На сачуваном оригиналном плану јасно се запажа правилно четвртасто утврђење са кружним кулама, на брегу изнад леве обале Млаве. Уз његову јужну страну је друго утврђење неправилног облика, одвојено ровом. На десној обали Млаве, на Марсиљијевом плану, налази се још једно велико утврђење петоугаоне основе. И поред чињенице да овај план у многим појединостима није тачан, посебно у пропорцијским односима и међусобној удаљености приказаних утврђења,<sup>127</sup> он одсли-

кава основни положај Виминацијума и пружа неке податке о бедемима који су данас исчезли. Марсиљијев план представљао је полазиште и за касније истраживаче, који су током друге половине XIX века разматрали питања топографије Виминацијума.<sup>128</sup> Ту су на првом месту истраживања која су вршили М. Валтровић и М. Васић. За наша разматрања од посебног су значаја ископавања, истина малог обима, која је вршио проф. М. Васић на брегу изнад леве обале Млаве. На основу добијених археолошких података он је том приликом закључио да остаци утврђења потичу из Јустинијановог времена и да се могу идентификовати са палеовизантијским Виминакионом.<sup>129</sup> Сличне податке пружила су и мања сондажна истраживања која су на овом локалитету вршена 1975. године.<sup>130</sup>

Остаци утврђења рановизантијског Виминацијума обухватају зараван на изданку сопотске греде, са леве стране Млаве, односно вис изнад садашњег села Стари Костолац, који се над околним тереном издиже за око 30 до 40 m. Ту се, као што је то запазио Марсиљи, јасно уочавају две утврђене целине. Северно утврђење, односно утврђени простор Виминакиона, имао је неправилну правоугаону основу, приближних димензија 160×130 m. Некадашње трајне бедема, чији су остаци већим делом повађени до дна темеља, уочавају се само местимично у облицима терена. На угловима утврђења налазиле су се четири кружне куле, о чему сведочи приказ на Марсиљијевом плану. У његово време оне су се јасно оцртавале у терену. Чини се да су од северне и јужне куле били видљиви и делови зидова. До данас остао је очуван само део зида јужне куле. Судећи према видљивим остацима, она је била грађена од ломљеног камена са доста малтера. Имала је кружну основу унутрашњег пречника око 3,60 m, спољног 9,50 m, са дебљином зидова између 2,80 и 3 m. Осим ове куле постоје очувани и делови једног засведеног ходника, грађеног опекама и каменом, који се из утврђења спуштао према Дунаву.<sup>131</sup> Испред бедема са јужне, лако приступачне стране, налазио се ров чија се конфигурација и сада јасно уочава. Услед слабе очуваности и недовољне истражености, за сада нема података о распореду и изгледу градских капија, а такође ни

<sup>121</sup> M. Mirković, *Viminacium et son territoire*, Inscriptions de la Mésie Supérieure II, Beograd 1986, 21—25 (са наведеним античким изворима).

<sup>122</sup> *Prisci fragmenta*, frag. 2, ed. L. Drindorf, HGM I, Lipsiae 1970, 280. Упореди: *Византијски извори за историју народа Југославије I*, Београд 1955, 11.

<sup>123</sup> *Procopii opera, De aedificiis IV*, 4, ed. J. Naury, Lipsiae 1913. Упореди: *Византијски извори за историју народа Југославије I*, 1955, 67.

<sup>124</sup> *Theophilacti Simocattae Historiae*, I 3—4, Упореди: *Византијски извори за историју народа Југославије I*, 106—107.

<sup>125</sup> *Ibid.*, VIII, 2, 2—11. Упореди: М. Мирковић, *op. cit.*, 26—27.

<sup>126</sup> A. F. Marsigli, *Danubius Pannonico-Mysicus*, II, Hagae—Amsterdam 1726, Sectio 9, Tab. 14—15, fig. XIII. Марсиљијев план објављен у овом делу разликује се од оригинала-автографије која се чува у Универзитетској библиотеци у Волоњи (MS sig. 1044). На оригиналу плана боље се виде приказани бедеми а такође се и текстови налазе на правим местима. Утврђење изнад леве обале Млаве означено је као BRENINSHOVATZ, односно Браничевац.

<sup>127</sup> Оба утврђења су у односу на околни рељеф предимензионирана тако да изгледају као да се налазе у непосредној близини. Такође није добро при-

казана ни орјентација утврђења десно од Млаве, које је означено као CASTOLATZ.

<sup>128</sup> В. Поповић, *Увод у топографију Виминацијума*, Старице XVIII, 1967, 32—33; М. Мирковић, *op. cit.*, 27—30.

<sup>129</sup> М. Васић, *Старосрпска налазишта у Србији*, VI Костолац, Старице н.р. I, 1906, 56—66.

<sup>130</sup> Истраживања В. Поповића, резултати нису објављени.

<sup>131</sup> В. Поповић, *op. cit.*, 34.

о објектима који су се налазили у унутрашњости утврђења.

Према основној стратиграфској слици локалитета, која је добијена у току раније поменутих истраживања 1903. и 1975. године, најстарији слојеви потицали би из раздобља раног бронзаног доба са траговима коришћења овога простора у халштату и латену. Изнад ових остатака из праисторије уочен је танак антички слој са траговима дрвене архитектуре, који претходи слоју VI века, односно времену настанка утврђења.<sup>132</sup> Најмлађи културни слој образовао се током XI—XII века, када је у оквиру бедема старог Виминакиона настао средњовековни Браничевски град. Истом раздобљу, како су то показала недавна сондажна истраживања, припада и јужно утврђење неправилног облика, подигнуто највероватније за владе цара Јована II Комнина.<sup>133</sup> У унутрашњости овог утврђења нису откривени антички као ни палеовизантијски слојеви, што наводи на закључак да тај простор добија намену тек са развојем Браничевског града у средњем веку.

Археолошка истраживања на Светињи знатно су допунила нашу слику о рановизантијском Виминацијуму, и што је посебно значајно, потврдила су вести савременика сачуване у историјским изворима, о збивањима у последњим деценијама VI века. Међутим, много тога још увек остаје непознато. Главни простор овога града није истражен, тако да се закључци до којих смо дошли истражујући један његов периферни део не могу сматрати коначним резултатима. На основу свега овога може се учинити само покушај да се стекне основна слика о рановизантијском раздобљу живота некадашњег главног града провинције Мезија I.

Приступајући обнови порушеног Виминацијума, Јустинијан је, судећи према Прокопијевим вестима, изнова подигао град. Оно што је посебно значајно, за ново утврђење изабрана је и нова, за одбрану знатно погоднија локација. Стари антички логор, по свему судећи, изгледа није био обнављан.

Потребе и могућности одбране границе на Дунаву у VI веку знатно су се разликовале од оних у време образовања античког лимеса. Нова, рановизантијска утврђења била су заснована на принципима активне одбране, за разлику од ранијих, која су претежно била утврђени војни логори. То запажа и Прокопије који наводи да

стара утврђења античког лимеса нису грађена „тако да буду неприступачна нападачу када би се он појавио, него тек толико да обала реке не остане без војника, јер тамошњи варвари нису знали освајати тврђаве“.<sup>134</sup> Он затим истиче да је Јустинијан поново изградио она која су била порушена, „и то не онако како је било пре, него обично у облику јаког утврђења“.<sup>135</sup> То је подразумевало да се нова утврђења просторно смање и боље утврде, како би се могла лакше бранити. Велике тврђаве на граници, посебно некадашњи легијски логори, изгледа нису више одговарале новим потребама. У једној одредби закона о организацији војне управе у поново освојеној Африци, Јустинијан тражи да се гранични градови и кастели, који су били сувише велики, утврде тако да би могли успешно да се бране са малим посадама.<sup>136</sup> Овај принцип, примењен код утврђења на афричкој граници, сигурно је важио и за утврђења на дунавском лимесу. Ново утврђење Виминакиона на стратешки повољном положају изнад обале Млаве, управо је одговарало оваквим потребама. За разлику од старог римског логора легије VII Claudia, површине 17 ha, оно је захватало простор од само два хектара. Обликом своје основе, ново утврђење било је слично са низом новоподигнутих кастела дуж дунавске границе, од којих се разликује знатно већим димензијама. У том смислу утврђење у Виминакиону је знатно ближе обновљенијим ауксилијарним логорима на делу лимеса у Ђердапу (Diana, Taliata, Novae и др.), чија се површина креће између 1,7 и 1,9 ha.<sup>137</sup>

Изградња новог утврђења у Виминацијуму, односно Виминакиону, могла је да започне већ у првим годинама Јустинијанове владавине. Може се претпоставити да су радови били при крају, а можда и окончани до 535. године, када се Moesia I помиње као организована област.<sup>138</sup>

За разлику од главног утврђења Виминакиона, појава бедема на Светињи представља знатно сложенији проблем. У питању је, очигледно, посебно утврђење са две стране заштићено речним обалама, док је са треће, лако приступачне копнене стране било брањено посебно грађеним бедемом. Овакав тип утврђења, који

<sup>134</sup> *Procopii opera, De aedificiis* IV 4; *Византијски извори* I, 66.

<sup>135</sup> *Ibid.*

<sup>136</sup> *Codex Justinianus (Corpus iuris civilis II)* XXVIII, 2, 14, ed. P. Krüger, Berlin 1895, 88. Упореди: D. Claude, *Die byzantinische Stadt im 6 Jahrhundert*, München 1969, 41.

<sup>137</sup> За величину утврђења: V. Kondić, *Les formes des fortifications protobyzantines dans la région des Portes de Fer, Villes et peuplement dans l'Illyricum protobyzantin*, Rome 1984, 147—155.

<sup>138</sup> Ф. Баришић, *Византијски Сингидунум*, Зборник радова Византолошког института 3, 1955, 5.

<sup>132</sup> М. Васић, *op. cit.*, 66.

<sup>133</sup> Пробна сондажна ископавања М. Пиндића 1984—1985. г. у оквиру програма сондирања и топографских истраживања ширег комплекса Виминацијума. Том приликом откривени су делови бедема и утврђено постојање културног слоја који се оквиру може датовати у XII век, што одговара и подацима из историјских извора.

се јавља обично на ртовима, полуострвима или положајима делом природно брањеним, познат је у рановизантијској војној архитектури. Проконије га веома добро уочава када говори о Касандрији на Халкидику.<sup>139</sup> Ово утврђење подигнуто је на самом прилазу полуострву. Једним бедемом била је преграђена уска копнена страна, док су остале стране брањене само морском обалом. Сличан систем постојао је и код неких рановизантијских утврђења на црноморској обали. Међу њима, као значајније, могле би се издвојити тврђаве Калиакра и Таук Лиман.<sup>140</sup> Занимљиво је да утврђење Таук Лиман на полуострву Русалка има бедем дужине око сто метара, ојачан са две квадратне куле, слично утврђењу на Светињи. Улаз у ову тврђаву поред црноморске обале налазио се ближе крају бедема, што је вероватно било повољније за одбрану,<sup>141</sup> а не у оквиру средишњег дела између кула, као што смо то претпоставили на Светињи.

Брањени простор утврђења на Светињи, уколико прихватимо да су га уоквиравале обале Млаве и рукавца Дунава, неуобичајено је велики. Трагови насељавања, и то из раздобља које је за неколико деценија позније од времена грађења бедема, откривени су само у његовој непосредној близини. На осталим површинама овога простора до сада нису уочени налази који би потицали из VI века. При томе ипак треба водити рачуна о чињеници да је, услед наплавина и насипања, рељеф овде временом доста измењен. Стога остаје отворена могућност да се на неким деловима овога простора наиђе на рановизантијске слојеве, који се само осматрањем површинских налаза не могу уочити.

Питање функције бедема на Светињи, као посебног утврђења са једне, и упоришта у систему одбране рановизантијског Виминацијума са друге стране, за сада мора остати отворено. Посматрајући ситуацију на Светињи, јасно се запажа да је замишљени систем одбране у току грађења преградног бедема претрпео извесне измене. Сам главни бедем био је у целини изграђен, али тиме изгледа да није био постигнут основни циљ. Остаци бочног бедема, који је био започет, да би његова изградња убрзо била обустављена, показују да за одбрану овога простора није био довољан првобитно замишљени главни преградни бедем. Могло би се помишљати да обале река нису представљале довољно безбедну природну препреку, што је утицало на промену првобитне замисли. На основу очуваних остатака сада је тешко наслутити шта је даље

било предвиђено да се гради на Светињи. Може се само претпоставити, а на то би указивао започети бочни бедем, да је постојала намера да се уз већ изграђени преградни бедем подигне једно утврђење са свих страна опкољено зидовима, вероватно у виду квадрибургијума. Сличан систем утврђења, истина у једном ранијем раздобљу, био је изграђен на ушћу Поречке реке у Дунав, у Ђердапу.<sup>142</sup> Међутим, из нама незнатних разлога, од ове намере се убрзо одустало, а даље утврђивање положаја на Светињи било је обустављено. У целини изграђен главни преградни бедем, и без додатног утврђивања од којег се одустало, могао је да се укључи у систем одбране главног града провинције Moesia I.

Посматрајући положај бедема на Светињи у односу на главно утврђење рановизантијског Виминакиона, удаљено према западу око 1200 m, уочава се једна важна чињеница. Својим истуреним елементима одбране, односно кулама, оба утврђења била су усмерена ка међупростору, који на неки начин представља улаз у долину Млаве, можда са циљем да се дејством њихових посада спречи продор нападача према југу. Услед недовољне истражености данас се не може позудано закључити да ли ова два утврђења чине целину одбраненог система, или је у систему одбране рановизантијског Виминацијума можда било укључено још неко упориште. Сигурнији закључци у том смислу биће могући тек после систематских истраживања на локалитетима Чаир и Селиште, односно простору некадашњег римског Виминацијума. Ту за сада још увек нема поузданих налаза који би указивали на обнову и поновно насељавање у VI веку, али се не би могла искључити могућност да се можда неки део тога простора у овом раздобљу ипак користи.

Крајем седме деценије VI века, после гепидско-лангобардског рата и продора Авара у Панонију, судећи према налазима са Светиње и са простора јужне некрополе, у војну посаду Виминакиона био је, по свему судећи, укључен извесан број Гепида. Једна њихова група тада се населила уз бедем на Светињи. Каква им је била улога, тешко је рећи. Биће да су они ипак служили као војна посада бедема, мада је, као што је раније речено, распоред њихових кућа у извесној мери у супротности са одбраненом функцијом бедема.

Аварско освајање града 584. године веома је добро посведочено налазима који говоре о великим разарањима на Светињи. Све гепидске

<sup>139</sup> *Procopii opera, De aedificiis VI*, 3.

<sup>140</sup> Д. Овчаров, *Византијски и бугарски крепости V—X век*, София 1982, 29, сл. 8 и 12.

<sup>141</sup> *Ibid.*, сл. 8.

<sup>142</sup> П. Петровић, *Поречка река, сабирни центар за снабдевање римских трупа у Ђердапу*, *Старинар XXXIII—XXXIV*, 1982—1983, 285—291, сл. 3.

куће биле су спаљене уз велика рушења бедема. Сличну судбину доживело је тада и главно утврђење Виминакиона на брегу изнад леве обале Млаве, као и низ других подунавских тврђава. Убрзо после овога аварског похода, власт Царства на дунавској граници поново је била успостављена. О покушају обнове живота у порушеном Виминакиону сведоче налази из III хоризонта на Светињи. О томе ко је градио објекте над слојем шута од порушеног бедема археолошки налази не пружају поуздан одговор. Међу уломцима посуђа нема више карактеристичне гепидске керамике, али неки други налази могли би да укажу на присуство германских најамника. Поред примерака оклопа и фрагмената штита, ту је посебно занимљива коштана плочица футроле чешља која своје непосредне аналогije има међу налазима меро-

виншког културног круга. Обнова живота на Светињи, обележена изградњом куће 1 и радионице, односно ковачнице, није изгледа утицала и на обнову бедема, који је вероватно остао у рушевинама. У току нових аварских похода на граничне области Царства, ове грађевине из времена краткотрајне обнове коначно су разорене. Према налазима са Светиње, то би се могло датовати у раздобље између 593. и 596. године. Да ли је тада страдало и главно утврђење Виминакиона за сада је тешко рећи. Слом система одбране на дунавској граници Царства, до кога долази управо у овом раздобљу, вероватно није заобишао ни ову значајну тврђаву. Вест из 600-те године можда би се могла сматрати као посредно сведочанство о нестанку града, чије је преживело становништво могло наћи уточиште на суседном дунавском острву.

15. март 1988.

UDK: 904(497.11) "653"

# SVETINJA — CONTRIBUTION TO THE STUDY OF THE EARLY BYZANTINE VIMINACIUM

MARKO POPOVIĆ, Archaeological Institute, Belgrade

Very little is known about the Early Byzantine Viminacium. According to present results, mostly based upon small probe excavation, its remnants have been localized in the Stari Kostolac village, on the hill above the left bank of the Mlava river. Traces of a fort with an irregular rectangular foundation, and round towers on the corners, were found there (Fig. 1). However, there are very few finds in the area of the ancient Viminacium, at the Čair and Selište sites, as well as in the region of southern necropolis, which could be dated to the 6th century A.D.

New knowledge on the Early Byzantine Viminacium, or Viminakion, was acquired during archaeological research at the Svetinja site, which belongs to the wider complex of the town. The site is located approximately 1200 meters east of the fort, in the plain along the old bank of the Mlava river, representing its southern boundary. The northern boundary was the bank of an old branch of the Danube, which had been filled a long time ago, and disappeared nearly completely in the soil configuration. Most of the site was researched during archaeological works which took place from 1981 to 1987.

During systematic research, three basic stratigraphic and chronologically different cultural strata were found. The oldest one consist of the remnants of antique buildings, namely a complex of a small housing insula, divided by the old bed of the Mlava from the civic settlement of the Roman Viminacium. This insula had been built at the turn of the 2nd and 3rd century, and was destroyed around 380 A.D. The next, and certainly the main stratum at Svetinja consists of remnants of a rampart, fortified by two towers, as well as of traces of buildings dating from the 6th century. The last stratum at this site, a small settlement bordering the Braničevski Grad, and a necropolis on the northern part of the site, date from the 12th and the first decades of the 13th century.

The second, most significant cultural stratum at Svetinja, belonging to the Early Byzantine Viminacium, represents a complex stratigraphic entity, within the framework of which three chronologically clear horizons were found. These horizons were observed on the excavated sites, with the exception of youngest one which was not present on all sites.

After devastation and final abandoning of the antique settlement around 380 A.D., the present Svetinja site remained deserted for over a century. The next period of development had started with the construction of a bulwark across the narrow bank between the Danube branch and the Mlava bed. This rampart was 100 to 110 meters long, and its ends were in the existing river beds (Fig. 2). Its remnants, belonging to the horizon I of the Early Byzantine stratum, were completely searched. Only small parts of the rampart have been preserved in their original upper structure, tip to 1.5 meter at the maximum. The rampart was fortified by two towers with square foundations. Due to dilapidation, entrances to these towers were not found. It was not possible to locate the position of the main rampart gate either.

Precious data on the ancient construction and appearance of the rampart were collected from the rubble. Of particular importance are parts of collapsed vaults and built pilasters, confirming that the upper part of the rampart had been lightened by a row of niches separated by pilasters and covered by semi-spherical valuts, carrying the parapet. This kind of construction is found in many examples of Late Antique, or Early Byzantine military architecture. Unfortunately, numerous ramparts in the Balkans, i.e. along the Danube Limes, have been preserved in foundations or lower parts only, without data on their outside view. Larger possibilities for these studies are provided by analysing better preserved ramparts in North Africa, the Near East, and in Constantinople.

Without entering into details of these kinds of construction, we will mention the example of the Rasafa rampart, i.e. Sergiopolis in Syria, preserved nearly completely, which could be used, by analogy, for the reconstruction of the Svetinja rampart. The width of the Rasafa rampart was 2.95 meters, as at Svetinja, and the height between 10 and 12 meters. The upper part contained a set of arched niches, divided by pillars, and connected mutually by a corridor. These niches in Rasafa are approximately 4 meters high, covered by a parapet with teeth. Differing from this analogy, where the whole rampart was built of stone, at Svetinja the pillars and niches with vaults were built mostly of bricks.

The elevation on the inside of the rampart had been determined by the level of mortared floor covering the ancient layers. However, the first Early Byzantine layer, corresponding to horizon I, could not be clearly separated from the later one. To this oldest layer could belong an emperor Iustinian follis, Kizik mit, from 542—3 A.D.

Besides the main rampart, remnants of another bulwark excavated along the lateral wall of the tower No. II, belong to the first Early Byzantine horizon. This bulwark was built under a right angle next to the main rampart, but without any construction link, and was about 18 meters long, stretching eastward. According to research, it could be concluded that the construction of a second rampart had been started, but had been soon abandoned.

The first Early Byzantine layer at Svetinja, namely the construction of rampart, could be dated to the first decade of the reign of emperor Iustinian, which is pointed out by data of Procopius (Procop. De Aed. IV 4), as well as by the find of the coin from 542—3 A.D.

The basic feature of the horizon II layer represents the set of houses along the rampart (Fig. 9). This horizon contains remnants of seven houses, all of similar size and form of foundation, with surfaces ranging from 20 to 27 square meters. All houses were built in the same way, which could be seen on the example of the house No. 4. The floor of firmly packed earth was encircled by 4 horizontal beams, supported on corners by larger stone blocks, which were used for supporting vertical pillars to. The walls were made of wattle. Remnants of burned wattle were found in each house, above the floor level.

Among archaeological finds from the horizon II layer, many fragments of pottery were found, while other artifacts are very rare. Of particular significance are some coins found. On the floor of the house No. 5, a half-follis of Justin II, Sallonica mint, from 574—5 A.D. was found. Another similar half-follis, Nicomedia mint, from 571—2 A.D. was found near the house No. 4. Still another half-follis, Antioch mint, from 568—9 A.D. originates from the layer of this horizon.

Bearing in mind the whole set of excavated fragments, as well as the fact that layers of horizons II and III are chronologically very near, the pottery from these two Early Byzantine horizons was considered as an entity. The chronological framework for layers of these horizons is the period between 567 and 596 A.D., with the possibility of even more precise dating. Of all forms of ceramic vessels, the majority (88.8%), are amphorae, then pots (5.98%), and pitchers (0.19%). Lids of amphorae and pots appear very rarely (0.09%), as well as pithoi (0.07%), while 5.07% of ceramic fragments remained typologically undetermined.

Among amphorae, seven basic types have been determined. The largest number of fragments belong

to the first two types, while there are few amphorae of other types.

*Type I* (Fig. 13/1—5) is represented by 54.3% in relation to the total number of amphora fragments. (Scorpan, type VIII; Georgiev, type XIII).

*Type II* (Fig. 13/6) represented by 42.3% and contains amphorae with combed ornaments. (Scorpan, type VII; Kuzmanov, type XIX—XX).

*Type III* (Fig. 13/8—10) represented by 2.7%, i.e. 301 fragments, originating from 13 smaller amphorae. (Scorpan, type XVI).

*Type IV* (Fig. 13/11) represented by fragments of only one amphora from the layer of horizon III, chronologically belonging to the last decade of the 6th century.

*Type V* (Fig. 14/1—2) represented by fragments of two amphorae from the floor of the house No. 2, dated to the time a little before 584 A.D. (Scorpan, type XVII; Kuzmanov, type XI).

*Type VI* (Fig. 14/3—4). Fragments found could originate from six amphorae of this type, dated at Svetinja between 567 and 584 A.D. (Scorpan, type XIV).

*Type VII* (Fig. 14/5). Fragments of only one amphora at Svetinja, from the layer of horizon II belong to this type.

Differing from amphorae, pithoi, as another type of vessels for conserving food, appear in several fragments only (Fig. 15).

Among finds of pots, two different groups are appearing quite clearly; the first one would consist of pots from the regular Early Byzantine local production, and the second one of pots with stamped or burnished ornaments, undoubtedly of Germanic origin.

According to fragments found, the first group was represented by approximately 35 pots, divided in 3 types. The majority (about 30) belongs to the first type, while others are represented by two pots each (Fig. 16).

The second group contains pots, all from horizon II layer, differing significantly by their shape and ornaments from the Early Byzantine pottery. According to numerous analogies from Pannonia, as well as to finds in our region, they could be ascribed reliably to the Gepid pottery production. These are fragments from 14 dishes in total, out of which two had burnished ornaments (Fig. 17), while the rest were decorated by stamped ones. Among them, seven belong to the type of small pots — beakers (Fig. 17/1—7). Four vessels, although with stamped ornaments, by their texture and shape, resemble pots of the Early Byzantine production (Fig. 17/9—12).

Considering all finds of pottery vessels from the Early Byzantine layers at Svetinja, a very large number of amphorae has been observed. Of other vessels, pots are mostly represented, while pitchers are extremely rare. It is interesting to note that there are no dishes, nor glazed pottery, meaning no luxury vessels. On the other hand, examples of Gepid pottery are found exclusively within closed compounds on floors of houses of horizon II, pointing to the conclusion that a group of Germanic tribes, i.e. Gepids, had permanently settled there.

Finds are very rare in the thin layer outside the rampart directly above the Antique stratum. One among them which seems to be of specific significance is a belt buckle made of massive bone which is characteristic for Central Asia, and is connected exclusively to the first wave of Avarians in our lands (Fig. 20/1).

The level of horizon II on all examined sites is covered by a thick layer of rubble, mixed with fallen parts of upper rampart construction. It is obvious that the rampart had been massively destroyed after the

fire which had burned the houses. This fact, together with coins found and Gepid pottery, provides quite reliable chronological frameworks for dating the layer of horizon II. The building of houses and settlement of the space along the rampart at Svetinja obviously took place several decades later. Finds of Justin II coins would point to the end of the seventieth and beginning of eightieth of the VI century. This would coincide with the defeat of Gepids from Srem in 567, and the crossing of some to the territory of the Empire, aiming to become mercenaries. Some of them had already settled in Viminacium and its surroundings. Their duty at Svetinja could have been to guard the rampart.

Burning of houses and the destruction of the rampart at Svetinja could be reliably connected to the Avarian conquest of Viminacium in 584. The presence of Avarian warriors could be witnessed by the already mentioned find of the bone buckle from the layer covered by rubble and demolished rampart.

The Early Byzantine horizon III stratum had been established on the 50–70cm layer of rubble. It has been discovered in the northern part of the site only, on both sides of the lateral bulwark. This are remnants of a house leaning by its longer side on the northern flank of the rampart. The floor is directly on the rubble layer. According to type, it is identical to houses from the earlier horizon. On the southern side of the lateral bulwark, in the corner, on a similar rubble layer, a blacksmith shop was located, which is proven by a lot of soot with iron dust and slag. Several significant objects were found on the floor of this shop. We have to mention first two emperor Mauricius follis, Constantinople mint, 587–8 and 590–1 respectively, both found in the layer directly above the floor. A little further, in a neighbouring square, another Mauricius follis from 592–3 was found, but in a disturbed layer. In the vicinity of these coins, parts of two armors made of small rectangular iron plates were found. Some of them were lying in rows with preserved traces of leather straps, on which they were sewn (Fig. 22). According to present research results, this type of armor originates from Central Asia. The plated armor existed among Gepids, besides Avarians, in the second half of the VI century, and had been used by imperial troops too. Our finds have good analogies with armor from Aleman necropoleis in South Germany. Remnants of a shield — the handle and part of the axis (Fig. 24), originate from horizon III layer too.

On the blacksmith shop floor a bone object was found too — most probably part of a comb case sheath (Fig. 20/5). To this conclusion points an analogous find from an Aleman necropolis in Freidigen on the Danube, where an identical plate, with same ornaments, was found in a comb preserved completely.

Chronological frameworks for dating the horizon III layer are quite precise, due particularly to coins found. It is obvious that after the destruction in 584, one part of the area along the demolished rampart at Svetinja was used again by the end of the eightieth and beginning of nintieth of the VI century. The

destruction and desertion of this area probably happened between 593 and 596, when the imperial defence system along the Danube border finally collapsed.

Summarising what we know about the Early Byzantine Viminacium, it is obvious that still a lot remains unknown. The main area of this town has not been searched, so that conclusions reached by excavating one peripheral part could not be considered as final results. One could say that these were trials to obtain a basic picture on the Early Byzantine period of life of the ancient capital of the Moesia I Province.

According to Procopius, emperor Iustinian had built a completely new town in restoring the destroyed Viminacium. It is significant that a new location was found for the new fort, which was much more convenient. Obviously the old Antique camp was never restored.

The construction of the new fort probably did start during the first few years of Iustinian's reign. It could be assumed that the works were completed, or near completion, around 535, when Moesia I was mentioned as an organized province.

Differing from the main fort of the Early Byzantine Viminacium, the appearance of the rampart at Svetinja represents a significantly more complex problem. Obviously it was a separate fort, defended from two sides by river banks, and by a specially built rampart from the third, approaching side. This type of Early Byzantine forts usually appears on peninsula, where only the vulnerable side is built. This is the case with the forts Kaliakra and Tauk Liman at the Bulgarian Black Sea coast. It is interesting to note that the Tauk Liman fort has a rampart of a similar size as at Svetinja, reinforced with two rectangular towers too. The defended area at the Svetinja fort, if we accept the assumption that it was bordered by the banks of Mlava and the Danube branch, is unusually large, with settlement traces along the rampart only. In other areas Early Byzantine remnants have not been discovered as yet.

Therefore, the function of the rampart and the Svetinja fort in the defence system of the Early Byzantine Viminacium has to remain open, at least for the time being. By their defence elements both forts, the main one and this one at Svetinja, are covering the space which represents in a certain way the gate to the Mlava vally, maybe aiming to stop conquerors from penetrating to the south.

After 567, according to Svetinja finds, it seems that some Gepids were in the Viminacium military garrison, and that they remained there until 584. The Avarian conquest of Viminacium was followed by a demolition of the Svetinja rampart, and probably of the main fort on the hill above the Mlava left bank too. The finds from the horizon III layer are witnesses of a trial to restore life in the demolished town, before the final destruction of buildings along the Svetinja rampart during the last decade of the VI century. It is difficult however to say whether the same conclusion is valid for the whole area of Viminacium too.

# Рановизантијска архитектура на Светињи у Костолцу

ГОРДАНА МИЛОШЕВИЋ, Археолошки институт, Београд

Остаци рановизантијске архитектуре на Светињи у Костолцу опредељени су у три хронолошка хоризонта. Првом хоризонту припадају бедем, пећ на зиданом банку и вероватно грађевина 8. Други и трећи хоризонт чини насеље документовано са осам кућа, ковачницом и мањим објектом уз бочну страну јужне куле.<sup>1</sup>

Бедем на Светињи, утврђен са две куле, замишљен је као преграда између водотокова Млаве и рукавца Дунава. Постављен је у правцу север југ, са благим одступањем северног дела према западу. У току истраживања установљено је да бедем лежи на старијем, античком слоју. Бедем је неједнако сачуван, услед интензивног разграђивања у средњем веку, тако да мањи део припада надземним деловима, док су преостали делови откривени у нивоу сокла, темељним зонама, или само као негативи повађеног темеља.<sup>2</sup>

На основу истражених остатака можемо закључити да је бедем, дебљине 2,90—3,00 m, био зидан у техници *opus mixtum*, у алтернацији ломљеног камена и опека.<sup>3</sup> Опека се јавља у 5 редова, читавом дебљином бедема, са малтерним спојницама 6—9 cm. Део зидан каменом је у техници трпанца, где је лице зида од већих комада притесаног камена и мањих квадера. Прелаз између зидања каменом и зидања опеком изведен је убацивањем либажног слоја ломљеног камена, зелене боје, дебљине 4—6 cm. У нивоу сокла бедем је зидан од великих камених квадера. Највећа висина сокла била је на делу зида, јужно од куће 7, на месту, где је највише био сачуван антички слој. Одступање у висини сокла на јужном делу бедема је занемарљиво. На северном делу бедема, од куле према рукавцу Дунава, сокл смицањем прати линију пада терена.

<sup>1</sup> Види опширније у раду М. Поповић, *Светиња, нови подаци о рановизантијској Виминацијуму*, у овом броју *Старинара*.

<sup>2</sup> М. Поповић, *op. cit.*, сл. 2.

<sup>3</sup> М. Поповић, *op. cit.*, сл. 4.

Темељ бедема зидан је у техници трпанца без темељног проширења у темељном рову ширине 3,20 m, пресеца антички слој и фундиран је на нивоу здравнице, на дубини од око 1,60 m, мерено од доње ивице квадера сокла. Квалитет зидања темељних зона је неједнак. Поједини делови темеља зидани су небрижљиво, убацивањем већих комада камена, квадера и целих опека, због чега зидна маса није увек компактна.<sup>4</sup> За зидање је коришћен кречни малтер са додатком песка и шљунка. Понегде је носивост малтера појачана убацивањем комада ломљене опеке. Приликом трасирања и изградње бедема антички зидови нису рушени и искоришћени су као део зидне масе темеља.

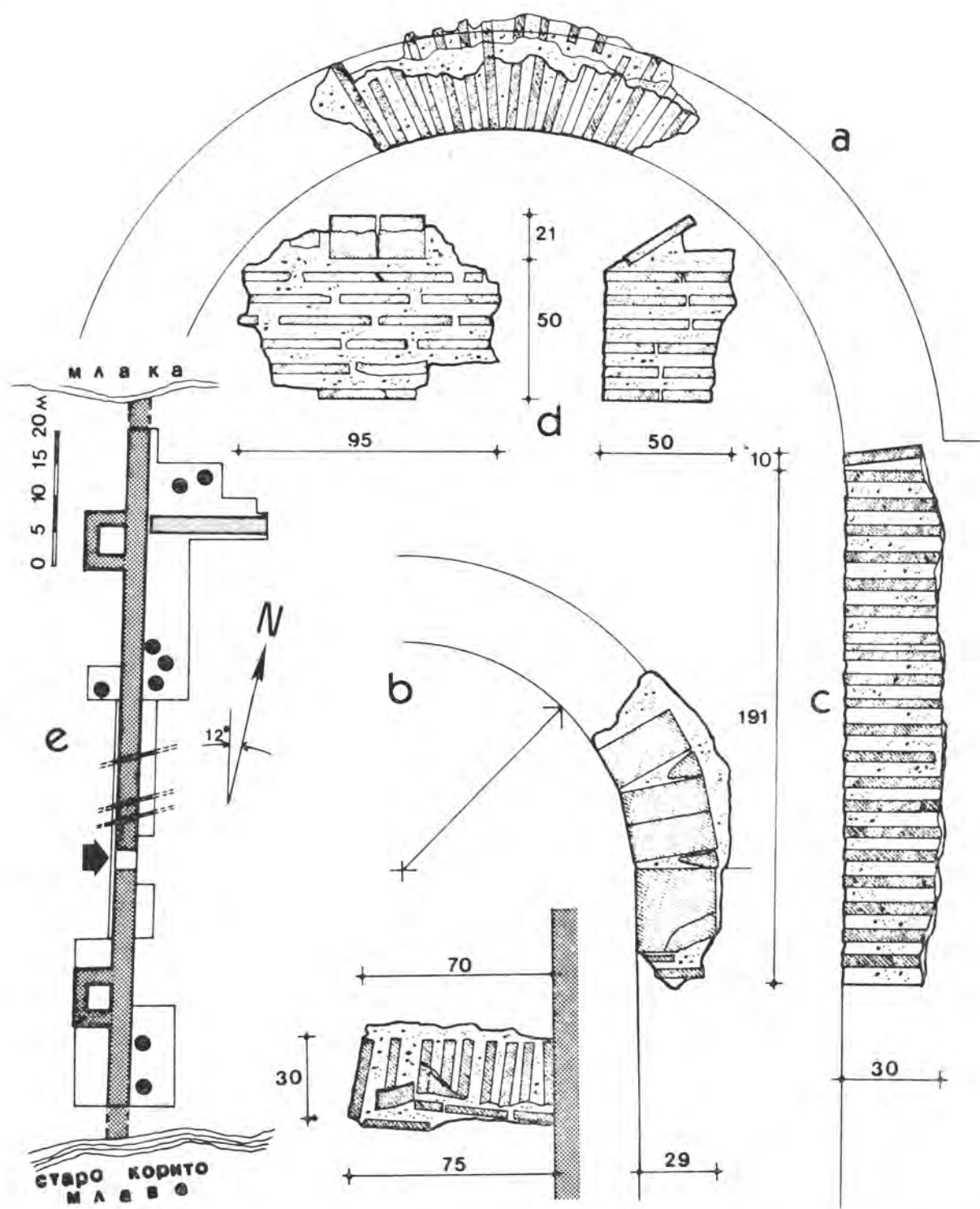
За изградњу бедема, у великој мери, коришћен је материјал са античког Виминација, о чему сведочи присуство античких сполија у соклу бедема, у темељу, као и велики број употребљених античких опека. Византијске опеке разликују се од античких по величини, квалитету и начину обележавања.<sup>5</sup> На многим опекама има знакова крста, а није необична ни појава цртежа, слова или неког другог начина обележавања.<sup>6</sup>

На северном и јужном делу бедема биле су постављене куле на међусобном растојању од око 60 m. Крајеви бедема били су препуштени и залазили су у поменуте водотокове. Куле су биле четвртастог облика, приближно истих димензија. Северна кула сачувана је делимично, само у темељним зонама и негативима повађеног бедема. Јужна кула сачувана је у нивоу

<sup>4</sup> Несолідност градње темеља била је, можда, узрок да је бедем на појединим местима повађен до дна темељне јаме.

<sup>5</sup> Византијске опеке биле су квадратног или правоугаоног облика и њихове димензије биле су: 30—34 × 30—34 × 4—5 cm, 36 × 36 × 4—5 cm, 31—32 × 28—29 × 4,5 cm, 28 × 23 × 4 cm.

<sup>6</sup> Крстови на опекама различите су величине и облика. Има опека које су обележене и са по два крста. Посебно је занимљива опека са урезаним цртежом птице која стоји на таласима (сл. 4).



Сл. 1. — Детаљи урушених сводних конструкција бедема. — Fig. 1. — Détails des constructions voûtées du rempart en ruines.

сокла. Дебљина зидова куле у нивоу сокла износи око 2,00 m. На основу сачуваних трагова малтера утврђено је да је дебљина зида изнад сокла била око 1,65 m. Унутрашње димензије куле су 3,90×3,90 m. Можемо претпоставити да је кула била зидана на исти или сличан начин кар и бедем. На основу налаза изнад пода установљено је да је у кули постојала дрвена таваница, са подом од опека, које су лежале на слоју земље. Бедем уз кулу повађен је до дна темеља, тако да нам није познато како је изгледао улаз у кулу.<sup>7</sup>

На свим истраженим површинама уз бедем, са његове спољашње и унутрашње стране, откривени су делови урушене зидне масе и конструкције бедема (сл. 1).

— У простору куће 7 откривена је конструкција бедема, која припада бочном делу нише. Висина очуване конструкције је 1,90 m, а ширине 35—45 cm. Зидана је опеком чије су димензије 35×30×4,5 и 35×36×4,5 m, са малтерним спојницама дебљине 5—6 cm. Један крај зидне масе представља почетак свода (сл. 1c).

— На јужном делу, уз кућу 4, откривен је део сводне конструкције зидан опеком. Димензије опека износе 31×27×4 и 28×23×4 cm. Очувана дужина свода је 60 cm (сл. 1a и 3).



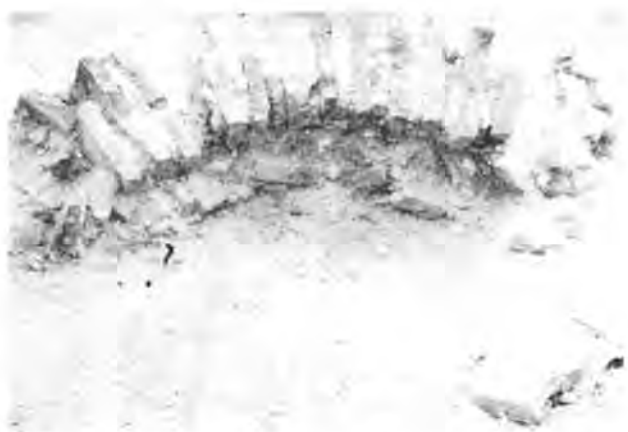
Сл. 2. — Део сводне конструкције откривене јужно од куће 4. — Fig. 2. — Partie de construction en voûte dégagée au sud de la maison 4.

— Нарочито је занимљив свод, откривен јужно од куће 4, који је зидан од фронтално постављених опека, са клинастим спојницама у које су убачени комади, такође клинасто, ломљене опеке. Очуван је део конструкције који је полазио из вертикалне зидне масе и делови доњег дела зида. Очувана дужина свода је 75 cm.

<sup>7</sup> М. Поповић, *op. cit.*, сл. 6.

Конструкција је зидана опекама 33×27×4,5 и 28×29×3,5 cm (сл. 1b и 2).

— Са спољне стране бедема откривен је део зидне масе, очуване висине 71, и дужине 95 cm. Један крај конструкције представља почетак свода. Зидан је опекама 35×30×4,5 и 32×32×4,5 cm (сл. 1d).



Сл. 3. — Део сводне конструкције откривене северно од куће 4. — Fig. 3. — Partie de construction en voûte dégagée au nord de la maison 4.

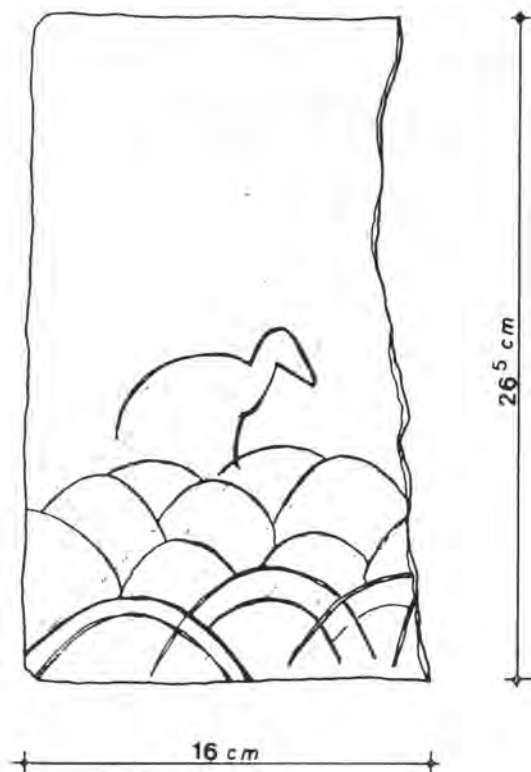
Откривени делови сводних конструкција потврђују нам да је у конструкцији бедема на Светињи било засведених ниша, на чији распоред, са унутрашње стране бедема, указују места налаза сводова (сл. 1e). Примери таквих решења могу се и данас видети на неким сачуваним утврђењима, или су остали забележени у описима и идеалним реконструкцијама истраживача.

Низом постављених ниша, испод шетне стазе, био је решен спољњи бедем у Цариграду из времена Теодосија II.<sup>8</sup> Нише су међусобно биле повезане пролазима, и у свакој се налазила по једна стрелница. Бедем на Светињи био је решен на сличан начин, с тим да нише нису полазиле у нивоу тла, већ су се налазиле на горњем делу зидног платна, о чему нам сведочи и очувана пуна зидна маса бедема, до висине од око 1,5 m. Да би, бар донекле, разрешили питање изгледа бедема на Светињи послужићемо се изгледом бедема на утврђењу Сергиополис у Ресафи, полазећи при том од претпоставке да су програми за изградњу бедема у касној анти-

<sup>8</sup> Зид протеихизме био је дебљине 3,20 m и зидан техником *opus mixtum*, у алтернацији 8 редова квадера и 5 редова опеке (H. Lietzmann, *Die Landmauer von Konstantinopel*, Berlin 1929, 4, Abb. 1, 8—9; Д. Овчаров, *Протеихизматa в систематa на ранновизантийските укрепления по нашите земи*, Археология 1973, кн. 4, 11—13.

ци и у раној Византији били исти и опште примењени.<sup>9</sup>

Утврђење у Ресафи зидано је каменом и његови бедеми сачувани су на појединим деловима и до висине шетне стазе.<sup>10</sup> Са унутрашње стране бедема, дебљине око 3,0 m, налази се, у горњој половини, низ засведених ниша, повезаних пролазима и са стрелицом у свакој од њих.<sup>11</sup>



Сл. 4. — Урезан цртеж птице на једној византијској опеци, нађеној у путу срушеног бедема. — Fig. 4. — Dessin représentant un oiseau grivé dans une brique byzantine trouvée dans les débris du rempart démolé.

Постављањем ниша олакшана је зидна маса бедема, а њиховим повезивањем успостављен је ред стрелница на половини висине зидног платна. До стрелница, у нишама и на шетној стази, долазило се степеништем, које је било постав-

љено на одређеном растојању уз бедем и уз сваку угаону кулу утврђења. Зид степеништа има више засведених ниша у нивоу сокла и једну у нивоу ниша на бедему.

Други пример представља изглед бедема у Сердици.<sup>12</sup> На основу археолошких истраживања Ст. Бојацијев је дао хипотетичну реконструкцију изгледа бедема са угаоном кружном кулом. У четвртој градитељској обнови бедема дошло је до повећања дебљине зида за 1,80 m.<sup>13</sup> Ове интервенције на бедему омогућиле су да се на горњој половини висине постави низ засведених ниша, повезаних пролазима, слично решењу бедема у Ресафи. Уз сваку стрелницу у Сердици јавља се по још једна ниша, мањих димензија, која смањује дебљину зидне масе у равни стрелнице и омогућава бољи преглед простора испред утврђења. Нише су биле озидане опеком, а доњи делови бедема израђени су у алтернацији камена и опеке.

Решење бедема са стрелницом која се налази у оквиру једне плиће нише, постоји на горњем делу Аурелијанових бедема у Риму. Ови бедеми претрпели су у току V века велике преправке и остаје нејасно када су нише на бедему изграђене.<sup>14</sup> Сматрамо да је слично решење било могуће и на источном бедему у Равни код Кијажевца.<sup>15</sup> Мада бедем до сада није истраживан чини нам се да скица из 1877. године, приложена уз план основе утврђења у Равни, приказује бедем који има низ засведених ниша са стрелницама уоквирених пливим нишама.

<sup>12</sup> Ст. Бояджиев, *Принос към историята на крепостна стена на Сердика*, Археология 1959, кн. 3—4, 35—45; Д. Овчаров, *op. cit.*, 20, обр. 10.

<sup>13</sup> Првобитна дебљина зида била је 2,15 m. После ојачања дебљина бедема у Сердици износила је од 4,00 до 6,50 m. Спољни бедем био је изидан цео од опека. Нова дебљина зида омогућавала је постављање засведених ниша са пролазима (Ст. Бояджиев, *op. cit.*, 37, 38, обр. 10).

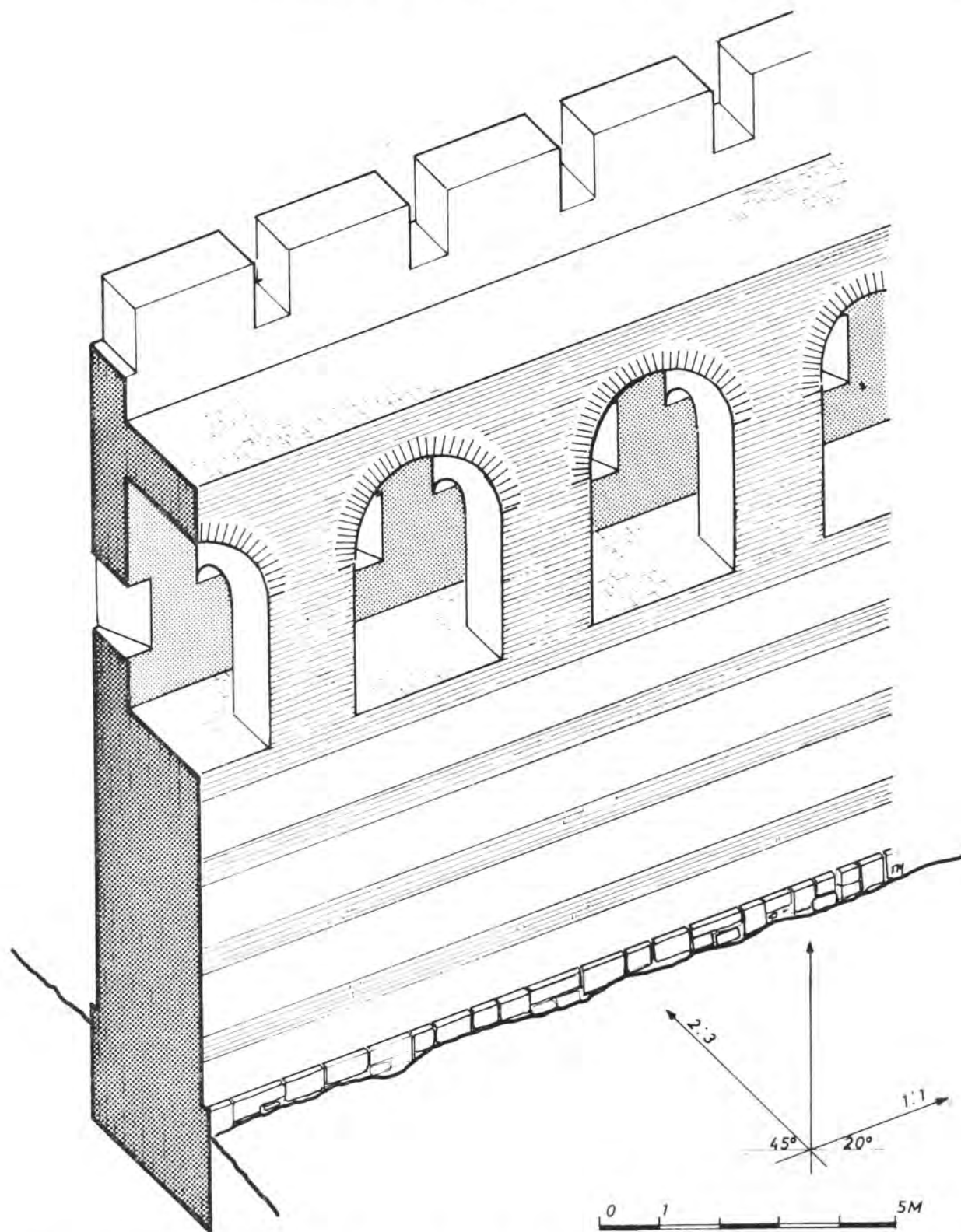
<sup>14</sup> На решење ниша на бедему у Риму указао ми је колега М. Поповић, и овом приликом му се захваљујем.

<sup>15</sup> Обилазећи овај локалитет 1877. г., Ј. Мишковић помиње „галерије и казамате“, и даје једну доста нејасну скицу пресека кроз источни бедем. На цртежу су приказана два полусвода, са сваке стране зида. Склони смо да верујемо да цртеж представља пресек бедема на коме се види полуобличаста засведена ниша код зида стрелнице и лучни прелаз између засведених ниша (Ј. Мишковић, *Неки стари градови и њихове околине у Краљевини Србији*, Старице V, 1888, 5—6, Т. II). У време Јустинијана дошло је до повећања дебљине зида бедема на Равни (П. Петровић, *Станица Тимасит на путу Naissus—Ratiaria и античко насеље код села Равне*, Старице XXXV, 1975, 49—52). Нова дебљина бедема, преко 3,00 m, омогућавала је да се у горњим зонама постави низ засведених ниша и постави још један ред стрелница. Користим и ову прилику да се захвалим колеги П. Петровићу што ми је указао на овај цртеж и могућност постојања ниша.

<sup>9</sup> Познате су препоруке Прокопија и Анонимног Византинца из VI века за изградњу утврђења у време Јустинијана (В. Велков, *Градът в Тракия и Дакция през късната античност (IV—VI в.)*, София 1959, 176 и даље; *id.*, *Исторически извори за крепостните кули с издаден рѣб*, Известия XXIV, София 1961, 149—151; са пореклом извора.).

<sup>10</sup> W. Karnapp, *Die Stadtmauer von Resafa in Syrien*, Berlin, 1976.

<sup>11</sup> Нише су ширине 2,65—2,90 m, висине 3,90 m, на међусобном растојању од око 1,00 m (W. Karnapp, *op. cit.*, Abb. 46, 52).



Сл. 5. — Реконструкција унутрашњег изгледа једног дела бедема. — Fig. 5. — Reconstitution de l'intérieur d'une partie de rempart.

Засведене нише примењене су и у конструкцији степеништа за скривени пут. Највернију слику о њиховом изгледу пружају нам решења степенишних конструкција на рановизантијским утврђењима у северној Африци, чији су бедеми негде сачувани и до висине шетне стазе.<sup>16</sup> Слична решења конструкције степеништа јављају се у Никополису, Абритусу, Кастра Мартису, у Цариграду, Сергиополису, Сердици и др.<sup>17</sup> На Царичином граду, са унутрашње стране источног бедема, уз кружну кулу и код капије уз северну кулу, установљени су пиластри, зидани у алтернацији камена и опеке. Горњи делови сачуваних пиластра имају неједнаку висину и представљају почетак широких лукова, који носе конструкцију степеништа скривеног пута.<sup>18</sup>

Поменути примери указују да појава ниша у касноантичким и рановизантијским утврђењима није необична. Њихова основна улога била је да олакшају конструкцију бедема, да носе шетну стазу и да тежину горњег дела конструкције пренесу на доње делове зида бедема. Иако бедем на Светињи није у целости сачуван има елемената на основу којих можемо да претпоставимо његов некадашњи изглед и конструкцију (сл. 5).

Висина бедема је хипотетична и можемо је одредити само на основу поређења са висинама бедема на другим утврђењима савременим Светињи.<sup>19</sup> Бедем у Ресафи има очувану шетну стазу на висини од око 12 м.<sup>20</sup> Реконструисана висина шетне стазе на бедему утврђења у Милутиновцу, у Ђердапу, износи 6,60 м, док су Сердици шетна стаза има висину око 15 м.<sup>21</sup> Мо-

жемо претпоставити да је на одређивање висине бедема, приликом изградње, утицала дебљина зида, техника зидања и врста употребљеног материјала. Узевши у обзир све наведено, као и квалитет зидања на бедему на Светињи, можемо претпоставити да је његова висина могла бити око 10 м, мерено од сокла до нивоа шетне стазе. У горњој половини бедема налазиле су се засведене нише, ширине 2 до 3 м, на међусобном растојању од око 1 до 1,5 м. Висина ниша могла је бити око 4 м. Доњи део зида, испод ниша, био је зидан у редовима камена и опеке.<sup>22</sup> Нише, са стрелницама, биле су повезане пролазима ширине око 1 м. Сводови и бочни зидови ниша били су изграђени опекама. Дебљина зида бедема на Светињи омогућава решавање засведених ниша на два начина. У првом решењу (сл. 6), слично Ресафи, дебљина зида подељена је на три дела, тако да дебљина зида код стрелнице, ширина пролаза и дебљина ступца имају исту величину (око 1 м). У другом решењу могуће је постављање једне плитке нише око отвора стрелнице (као у Сердици), а да се при том не промене величина пролаза и ступца (сл. 7). Дебљина бедема код стрелнице не би требало да буде мања од 70—80 см. У том случају највећа дубина нише била би око 30 см. На основу тога можемо закључити да је за решење са засведеним нишама са стрелницама уоквирених плитким нишама потребна дебљина зида већа од 3,00 м. Самим тим за изглед бедема на Светињи прихватљивије је прво решење; слично решењу бедема на утврђењу у Ресафи (сл. 5, 6).

Ако претпоставимо да су сви сводови били зидани од опека, постављених широм страном у правцу распона свода, веома је тешко одредити место дела свода од фронтално постављених опека по дужини свода, са клинастим спојницама у оба правца зидања (сл. 2).<sup>23</sup> Могуће је

<sup>16</sup> N. Duval, *L'état actuel des recherches sur les fortifications de Justinien en Afrique*, XXV Corso di cultura sull'arte Ravennate e Bizantina, Ravenna 1983, 149—204.

<sup>17</sup> Т. Иванов, *Абриту, римски и рановизантијски град в Долна Мизия*, София 1980, 52—54, 100—104, 185, 195—197, 228—229 (приложение II и III); *id.*, *За някои преустройства на укрепителната система през рановизантийската епоха (V—VI в.)*, Археология 1973, кн. 4, 24—34; H. Lietzmann, *op. cit.*, 5, Abb. 3, 8, Abb. 7, Taf. II; W. Karnapp, *op. cit.*, Abb. 44.

<sup>18</sup> В. Кондић—В. Поповић, *Царичин град, утврђено насеље у византијском Илирику*, Галерија САНУ 33, 1977, 94—95, сл. 71—72. Приликом истраживања утврђења на Ђердапском лимесу потврђено је присуство моћних пиластера на бедемима, који би могли да потичу од засведених ниша. Међутим, ова претпоставка није поуздана, јер су пиластри сачувани само у доњим зонама (Ђердапске свеске II и III, Старинар XXXIII—XXXIV, 1982).

<sup>19</sup> Висине бедема код мањих утврђења биле су од 6—8 м, а код већих утврђења од 10 до 12 м. (M. Biernacka-Lubańska, *The Roman and Early — Byzantine Fortifications of Lower Moesia and Northern Thrace*, Wrocław, 1982, 129).

<sup>20</sup> W. Karnapp, *op. cit.*, Abb. 45.

<sup>21</sup> Ст. Бояджиев, *op. cit.*, 43, обр. 17, Р. Милошевић—М. Јерemić, *Le Castellum a Milutinovac*, Ђердапске свеске III, Београд, 1986, 249, 256, фиг. 8.

<sup>22</sup> Доњи део зида изграђен је у техници *opus mixtum*. Дебљина од 5 редова, на рановизантијским утврђењима, креће се од 0,45—0,50 м. Висина дела зида од камена различита је и креће се у границама од 0,80—1,50 м. (Д. Овчаров, *Византијски и Български крепости V—X век*, София 1982, 70; С. Н. Бобчев, *Смесената зидария в римските и ранновизантијски строежи*, София 1952, 23—28, 52—54; *id.*, *Смесената зидария в римските и ранновизантијските строежи*, Известия XXIV, София 1961, 173—178. Доњи део бедема, испод ниша, могао је да има висину од око 5,50 м. Ако претпоставимо да је опекама био обраћен под у нишама, и да се доњи део зидне масе (испод ниша) завршавао зидањем од 5 редова опеке, у преосталу висину доњег дела може стати још две висине од 5 редова опеке и три висине од око 1,00 м, зидане каменом. Наравно, овај распоред може бити и другачији, јер не постоје нека чврста правила у односу зидања у опеци и камену (сл. 6, 7).

<sup>23</sup> Ова врста сводова била је у Византији у употреби за зидање ходника и купола. У зависности од постављања опеке приликом зидања, сводна кон-



биле више од бедема и вероватно су имале кров на четири воде.<sup>25</sup>

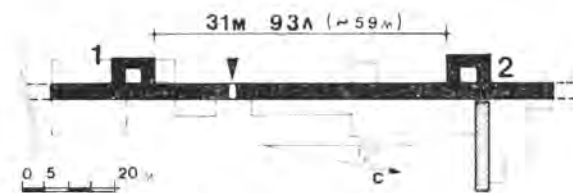
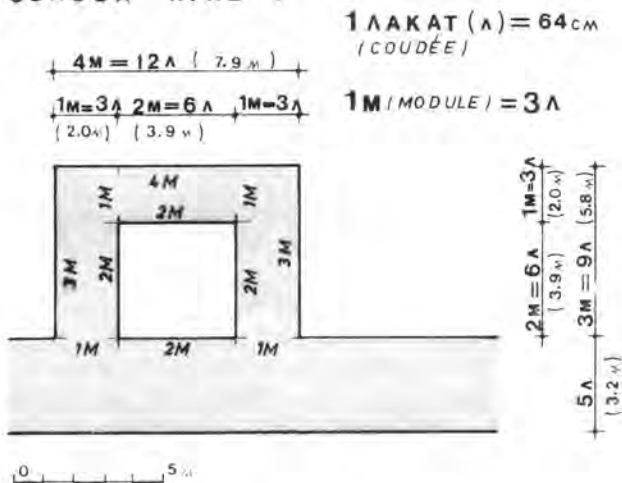
Није откривено место улаза у утврђени простор Светиње. На основу сачуваних надземних делова зида и због лакше одбране, претпостављамо да је био ближе јужној кули, на месту где је бедем био сачуван само у темељним зонама или негативима поваћеног зида.<sup>26</sup> Улаз је био вероватно једноставан, лучно засведен.

Није утврђено како је изгледао и попречни бедем, откривен на северном делу локалитета. Трасирање овог зида није довршено, па је могуће, да на откривеној дужини бедем није ни изграђен до његове пуне висине.<sup>27</sup>

У току истраживачких радова извршен је покушај изналагања мерне јединице којом је извршено мерења величина на бедему. Пошло се од препоруке Анонимног Византинца да се за мерења основних величина бедема користи лакат.<sup>28</sup> По њему дебелина бедема треба да буде 5 лаката, дубина темеља до 7 лаката, висина зидног платна до 20 лаката. Уколико помножимо вредност великог и малог лакта бројем 5, добићемо дебелине бедема које износе 2,34 и 3,12 m. На утврђењима у Њердапском лимесу већина утврђења има дебелину бедема од 2 до 2,30 m, што би одговарало дебелини бедема размереној мањим лактом. Занимљиво је да укупна дебелина бедема, где је прислоњена конструкција степеништа, износи од 3 до 3,4 m, што би одговарало дебелини размереној већим лак-

том, и да се управо у тим конструкцијама јављају засведене нише.<sup>29</sup> Мерења на бедему на Светињи извршена је, вероватно, великим, геометријским лактом, који одступа од официјелне величине и износи око 64 cm. Мерења овом величином доследно је спроведено код дебелине бедема у нивоу сокла, код димензија кула, па чак и код дебелине попречног бедема (сл. 8).<sup>30</sup> Дубина темеља изражена у лак-

#### ОСНОВА КУЛЕ 1



#### ОСНОВА УТВРЂЕЊА

Сл. 8. — Основа куле, примена мерења лактом у конструкцији бедема. — Fig. 8. — Le plan de la tour, application de la mesure du coude dans la construction du rempart.

<sup>25</sup> Куле су биле обично више од бедема, за око 2–3 m (M. Biernacka-Lubańska, *op. cit.*, 129). М. Јеремич у реконструкцији утврђења у Милутиновцу даје висину куле већу за 4,00 m од бедема (P. Milošević, M. Jeremić, *op. cit.*, 256, fig. 8.).

<sup>26</sup> Место капије на бедему одређено је положајем објекта са спољне стране, уз кулу, и остацима подова, северно од куле. Можемо претпоставити да је капија могла бити на простору удаљеном за око 15 m од јужне куле.

<sup>27</sup> Види опширније у раду М. Поповића у овој свесци.

<sup>28</sup> В. Велков, *Градът в Тракия и Дакия през късната античност (IV–VI в.)*, 176 sq.; Д. Овчаров, *Две рановизантијски крепости от Североизточна България*, Археология 1971, кн. 4, 27. Лакат је стара мера, позната још од Египта, која је била дуго у употреби на ширем географском подручју. Лакат се употребљавао у земљомерству, грађевинарству, рударству и за мерење тканина (види, С. Ђирковић, *Мере у средњовековној српској држави*, у каталогу изложбе *Мере на тлу Србије кроз векове*, Галерија САНУ 23, 1974, 45; М. Влајинац, *Речник наших старих мера, у току векова*, III св., Београд, 1968, 506–517). У Византији су биле у употреби две врсте лакта, велики (геометријски) и мали (градитељски), чије официјелне мере износе 64,46 cm и 46,80 cm. У провинцијама понекад величине лакта одступају од прописаних (E. Schilbach, *Byzantinische Metrologie*, München, 1970, 20–21, 37–55).

товима износи 2,5 (сл. 6) — што одступа од поменуте препоруке Анонимног Византинца. Међутим, дубине фундација код касноантичких и рановизантијских утврђења су веома различите и крећу се од 1 до 3,5 m, а има случаја да су

<sup>29</sup> За постављање ниша испод шетне стазе, са пролазом и редом стрелница, била је неопходна дебелина бедема не мања од око 3,00 m.

<sup>30</sup> Није поуздано да ли је растојање кула размерено лактом. Уколико јесте, ова дужина може да се изрази као величина од 93 лакта. Веома је занимљив однос мера на јужној кули, који може да се изрази као 1 : 2 : 3 : 4 (сл. 8).

бедеми изграђени и без темеља.<sup>31</sup> Од препоруке за меревање бедема одступа и наша хипотетична висина, узета као средња вредност познатих висина бедема (сл. 6).<sup>32</sup> У домену чисте хипотезе је начин меревања конструктивних делова ниша. Могуће је да се у меревању мањих делова бедема користио мањи лакат или стопа. Меревање извршено стопом или лактом може се уклопити у апроксимативне мере дате за димензије ниша, пролаза, висина дела зиданог каменом итд.

Посебно занимљиву целину представља II хоризонт, са насеобинским слојем, који се формирао уз бедем, са његове унутрашње и спољашње стране. Овај хоризонт опредељен је у време 567—584. године и приписује се гепидском становништву.<sup>33</sup> Документован је са седам неједнако истражених и сачуваних основа кућа. Већа концентрација откривених кућа установљена је на северном делу локалитета, уз кулу и попречни бедем. Само једна истражена кућа налази се на крајњем, јужном делу насеља. Вероватно је и северно од куће 4, постојало још неколико кућа. Међутим, један део простора није истражен, а на осталом се уочавају средњовековни укопи, тако да су од евентуалних кућа остали само трагови набоја од пода и запечена земља. Због неистражености спољне стране бедема, остало је нејасно у којој мери је био насељен простор и ван бедема. Па ипак може се претпоставити да је у једном тренутку у насељу било десетак кућа. Остаци кућа нису забележени на месту затечених античких зидова, у чијој је близини могао да буде и претпостављени улаз. Положај кућа у односу на бедем различит је. Куће 5 и 6 биле су удаљене за око 2,5 m од бедема, можда због улаза у северну кулу и затечене пећи на зиданом банку. Кућа 7 била је прислоњена уз лице бедема или је имала сасвим уски пролаз, слично као код куће 4. Куће 2 и 3 биле су једним делом прислоњене уз лице попречног бедема, а кућа 9 била је прислоњена уз зид северне куле. Својим положајем и распоредом куће донекле негирају одбрамбену улогу бедема.

<sup>31</sup> Дубина темеља на касноантичким и рановизантијским утврђењима је различита, и може бити 1,00, 1,50, 1,80, 2,00, 2,30, 2,45, 3,00 и 3,50 m. Протеџизма у Хисару, у Бугарској, била је изграђена без темеља (М. Biegnaska-Lubańska, *op. cit.*, 123).

<sup>32</sup> По препоруци Анонимног Византинца висина бедема требала би да буде око 13 m (20 лаката). Постоји могућност да је приликом меревања коришћен и мали лакат. У том случају висина је око 10 m (20 малих лаката). Непознато је и да ли висина од 20 лаката представља висину мерену од сокла, или од нивоа тла, до нивоа шетне стазе, или до врха зубаца.

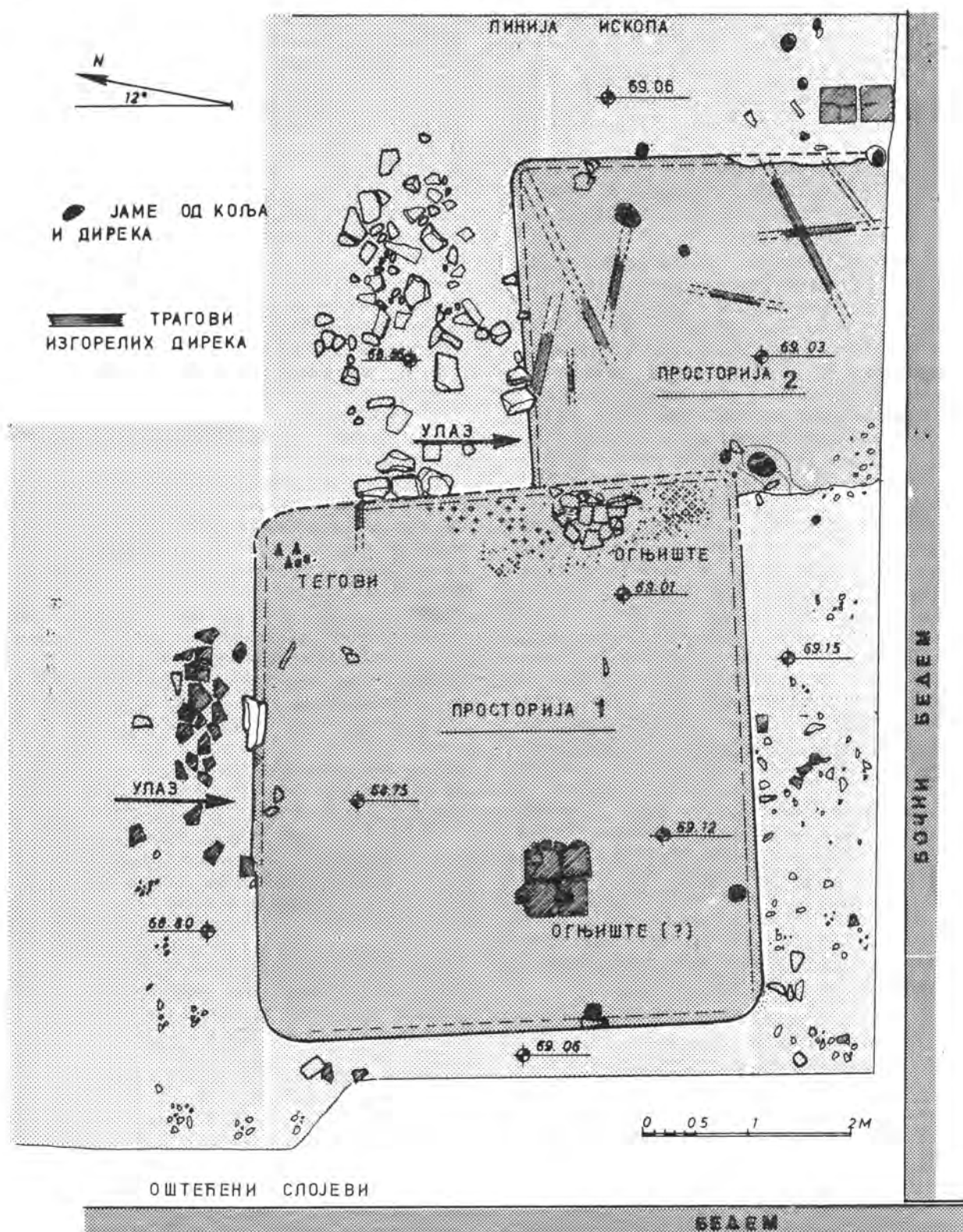
<sup>33</sup> М. Поповић, *op. cit.*, сл. 9.

Кућа 3. (сл. 9) — Кућа се налази у спољашњем углу, између главног и попречног бедема. Јужна и западна страна куће померене су од зидова за 1,4 до 1,7 m. Састоји се од две просторије које међусобом нису биле повезане. Просторија I је правоугаоне основе димензија 4,8 × 5,3 m и орјентисана је дужом страном у правцу исток—запад. У југозападном делу куће откривено је отворено огњиште са подом од опека. Друго огњиште, са конструкцијом од камена и уломака опека, било је постављено уз источни, преградни зид. Уз јужни и западни зид просторије I установљене су јаме од дрвених дирека, пречника 14—16 cm, дубине око 20 cm. Под просторије је од набијене земље. Улаз у просторију налазио се на средини северног зида и на том месту греда темељача била је подглављена комадима камена и опеке. Источно од улаза, уз северни зид откривено је седам купастих тегова.<sup>34</sup> Простор испред улаза био је поплочан уломцима опеке.

Просторија II димензија 3,0 × 3,5 m прислоњена је делом на просторију I, а јужном страном на попречни бедем. Од конструкције њеног источног зида сачували су се трагови јама за дрвене диреке, пречника 16 cm и дубине 26—28 cm, као и трагови изгорелих подеоних стубова. Трагови од вертикалног дирека и коља откривени су и на преградном зиду, према просторији I. Улаз у просторију II налазио се на северном зиду, вероватно између преградног зида и групе камена. Под је био од набијене земље. Простор испред улаза био је поплочан комадима плочастог камена и уломцима опеке. Источно од просторије II постојало је још једно огњиште. Простор око огњишта био је од набијене земље са отисцима од коља.

Кућа је изгорела и њен под био је засут комадима плетера дебљине 18—20 mm. На основу распореда јама од дрвених дирека и трагова изгорелих подеоних стубова можемо претпоставити да је конструкција куће била подигнута у бондруку са испуном од плетера за зидове. Веома је занимљив начин постављања конструктивних делова скелета. Доњи појас конструкције чиниле су греде темељаче, положене на земљу, на појединим местима подглављене комадима камена и опеке. На јужном и западном зиду просторије I и на источном зиду просторије II конструкција зида била је ојачана постављањем дирека са унутрашње стране зидног платна. Нису

<sup>34</sup> Тегови откривени уз северни зид куће могу бити од разбоја, постављеног уз ивицу зида (види *Istoria României I*, București 1960, 709, fig. 176, где је дата хипотетична реконструкција унутрашњости једне гепидске куће са локалитета Морешт. Сличну представу вертикалног разбоја даје А. Hochstetter, *Slawen und Deutsche zwischen Elbe und Oder* (музејски водич), Berlin 1983, 20, Abb. 11).



Сл. 9. — Основа куће 3. — Fig. 9. — Plan de la maison 3.

сачувани трагови темељача и њихове конструктивне везе, међутим, можемо претпоставити да су крајеви били препуштени и везани међусобно засецањем. Горњи појас конструкције чиниле су греде венчанице, паралелне темељачама, вероватно истих димензија и на угловима везане засецањем крајева. На угловима су били постављени угаони диреци, углављени између темељача и венчаница. Трагови угаоног директа сачували су се у североисточном углу просторије II. Подеони стубови налазили су се на растојању од око 60 до 80 cm, пречника 8—10 cm, о чему нам сведоче њихови изгорели трагови у простроји II. Између подеоних стубова било је побијено коље око ког је оплетено пруже и обелепљено блатом са обе стране зида.

Кров је, претпостављамо, био двосливан над просторијом I и на једну воду над просторијом II. Положај улаза на средини северног зида указује нам да је слеме крова било постављено по дужој страни просторије I и ослоњено на ступце на источном и западном зиду. Стрехе крова биле су препуштене, нарочито према бочном и главном бедему, тако да се користио и простор између зидова куће и зидова бедема. Занимљив је и положај јаме за дирек, откривене на једној опеци отвореног огњишта. Могуће је да јама припада конструкцији куће 2, или је то јама од директа којим је у једном тренутку ојачана конструкција крова, када је огњиште престало да буде у употреби. Просторија II изграђена је нешто касније и њена конструкција прилагођена је конструкцији просторије I. Вероватно је да су извршене неке преправке на калкану крова просторије I, приликом постављања крова просторије II, који је имао косину према истоку, по краћој страни просторије.

*Кућа 2.* — Пошто је кућа 3, изгорела у пожару, урушена конструкција је нивелисана подом од набијене земље, а понегде комадима камена и опеке. Кућа 2 је у потпуности поштвала основу изгореле куће. Састоји се, такође, од две просторије. Северна ивица просторије I, једним својим делом, потпуно је јасна и оцртава се као траг изгореле греде темељаче дебљине 14 cm. Место западног зида обележено је јамом за дрвени директранице 20 cm и ивицом елипсоидног огњишта, које је било постављено уз зид. На јужном делу куће има трагова од пет јама од директа, од којих су четири били у низу, и служили су, највероватније, да ојачају конструкцију јужног зида, слично као и код куће 3. Улаз у просторију налазио се на северном зиду, а простор испред био је поплочан уломцима опеке.

Просторија II је неправилне основе и њене ивице нису сасвим јасне. Њена источна страна

оцртава се већом концентрацијом урушеног плетера, који, можда, потиче са зида. Нису потпуно јасне ни границе између просторија I и II.

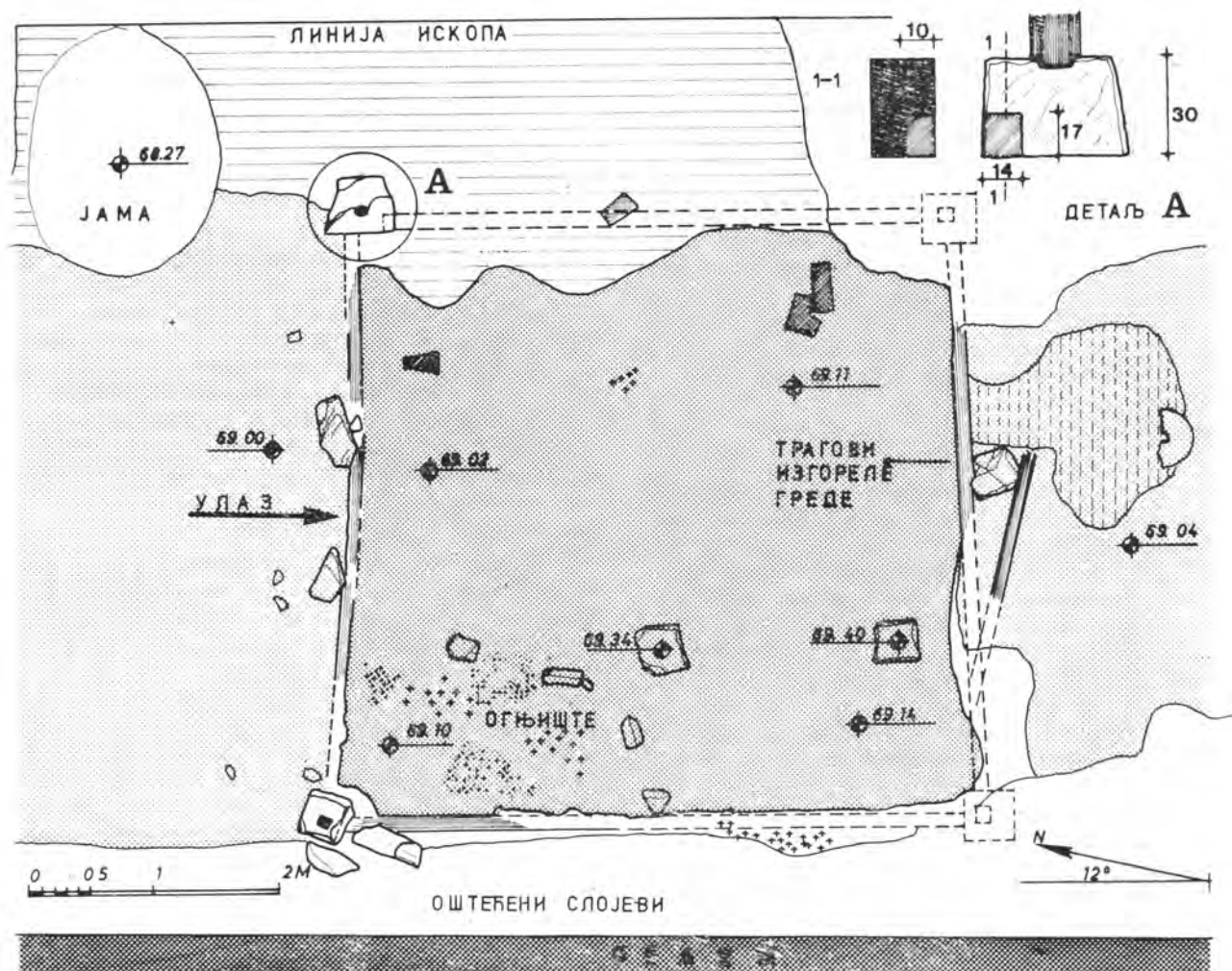
Конструкција крова била је, вероватно, као и код куће 3. Стрехе су биле препуштене према главном и бочном бедему, на шта указује под од набијене земље и угљенисано просо, са јужне стране куће.

И кућа 2 имала је конструкцију у бондруку, међутим, она се донекле разликује од конструкције куће 3, у постављању угаоних директа. Северозападни угао куће решен је побијањем угаоног ступца у земљу. Гредe темељаче прислоњене су на стубац. Читава веза ојачана је постављањем још једног директа са унутрашње стране угла куће. На југозападном углу куће темељаче су препуштене и везане засецањем. Основа куће веома је оштећена од урушавања зидне масе главног и бочног бедема.

*Кућа 4.* (сл. 10, 18) — Откривена кућа налази се на јужном крају бедема, испод јужне куле. Приближно је квадратног облика димензија 4,9×5,1 m. Јасно су одређене све ивице основе. На северу се оцртава траг греде темељаче дебљине 10 cm, на западу је сачуван траг греде дебљине 12—13 cm, док на југу дебљина темељаче износи 14 cm. Јужна ивица основе куће одређена је крајем поднице од набијене земље. Кућа је на угловима имала камене базе за угаоне директе, од којих су сачувани они на северној страни. Камене базе биле су високе око 25 cm и на горњем делу имале су удубљење за постављање угаоног директа. На бочним странама била су уклесана лежишта за греде темељаче ширине 14 cm и висине 17 cm. Улаз се налазио на северном зиду куће и обележен је са два већа камена. Огњиште је било у северозападном углу и оградаено лучно поређаним камењем. На поду огњишта установљени су трагови изгореле пшенице.

Кућа је била изграђена у бондруку са испуном зидова од плетера. По свему судећи и кућа 4, имала је двосливни кров, чије је слеме било управно на бедем. Кровну конструкцију носили су угаони и подеони стубови. Слеме крова било је ослоњено крајевима на подеоне ступце, на западном и источном зиду куће, и на стуб ослоњен на камену базу, постављен испод слемена, у западном делу основе пода.

Простор око куће био је коришћен о чему нам сведочи површина од набијене земље и отпадна јама на северној страни. На јужном делу, поред куће, откривен је жрвањ, трагови потковичастог огњишта и неколико купастих тегова уз западну ивицу поднице. Ова површина није у потпуности истражена, тако да није потпуно јасно да ли се ради о наткривеној повр-



Сл. 10. — Основа куће 4. — Fig. 10. — Plan de la maison 4.

шини, која припада кући, или о основи друге куће.

Кућа 5. (сл. 11) — Део основе откривен је у унутрашњем углу, између бочног и главног бедема. Северни зид куће померен је од бочног бедема за око 70 cm, а западни зид, за око 2,5 cm од главног бедема. Источни део куће није у потпуности истражен. На основу изгледа профила уз бочни бедем, на коме се прати траг пода, можемо претпоставити да је основа куће била правоугаоног облика, дужом страном оријентисана у правцу запад—исток, димензија 4,3×6,0m. Уз северни зид куће откривени су трагови огњишта са два купаста тега. Под куће био је од набијене земље. На јужном делу установљен је низ од пет јама у правцу север—југ и могле би да припадају конструкцији зида, који је делимично преграђивао кућу. Улаз у кућу налазио се, вероватно, у једном углу источног зида.

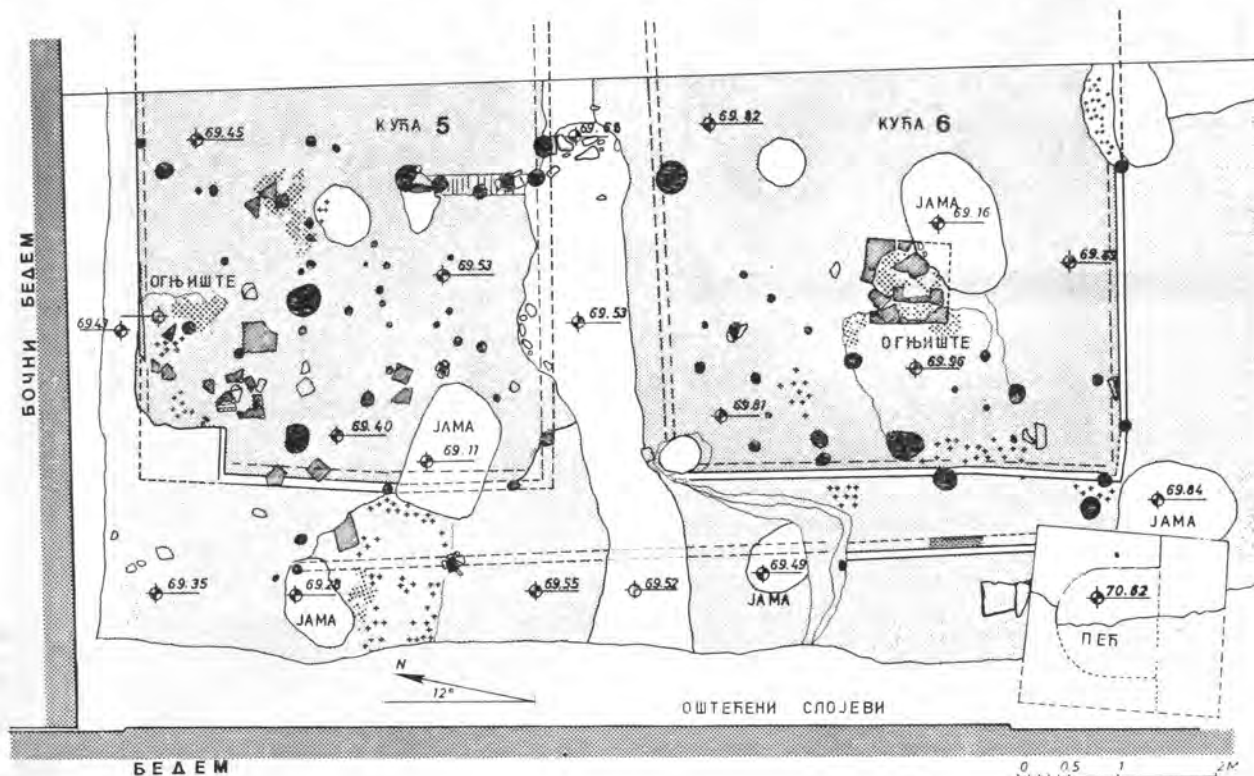
Кућа 6. (сл. 11) — Налази се јужно од куће 5. на растојању од око 1,0 m. Источни део куће није истражен. Можемо само да претпоставимо да је њена дужина била око 6,0 m, као и код куће 5. У средњем делу куће, ближе западном зиду, налазило се огњиште поплочано опекама, са траговима поднице. Под куће био је од набијене земље. У кућу се улазило са севера или југа.

Куће 5 и 6 биле су постављене једна поред друге и приближно су истих димензија. Положај зидане пећи и улаз у северну кулу условили су померање кућа од главног бедема према истоку. Конструкција зидова била је изграђена у бондруку са испуном од плетера. Трагови запечене земље, дебљине 8 cm, указују да су греде темељаче биле постављене на подлогу, а затим је са спољње стране набијен слој земље, вероватно до висине греде. Конструктивне везе биле

су изведене засецањем препуштених крајева темељача, осим на северозападном углу куће 6, где се оцртава једна већа јама, од угаоног дирека, дубине око 50 см. Није потпуно јасно дали је темељача северног зида куће 6 била постављена између угаоног и подеоног дирека. Отисци већих јама у подовима потичу од стубова који су носили кровну конструкцију, док трагови од коља указују да је у кућама постојао некакав примитивни мобилијар, за одлагање

љамо да је могла да има кос кров, са нагибом према истоку.

Све куће II хоризонта страдале су у пожарау, а убрзо је уследило и рушење бедема, чије су урушене конструкције откривене на подовима, заједно са срушеном конструкцијом кућа. Нови насеобински слој, који припада III византијском хоризонту, образован је на слоју шута дебљине 50—70 см. До обнављања насеља дошло је у последњој деценији VI века и то у веома



Сл. 11. — Основа кућа 5 и 6. — Fig. 11. — Plans des maisons 5 et 6.

посуђа и намирница. Кровови кућа били су двосливни, са препуштеним стрехама. Слеме крова носили су дирекци побијени у земљу са унутрашње стране темељача.

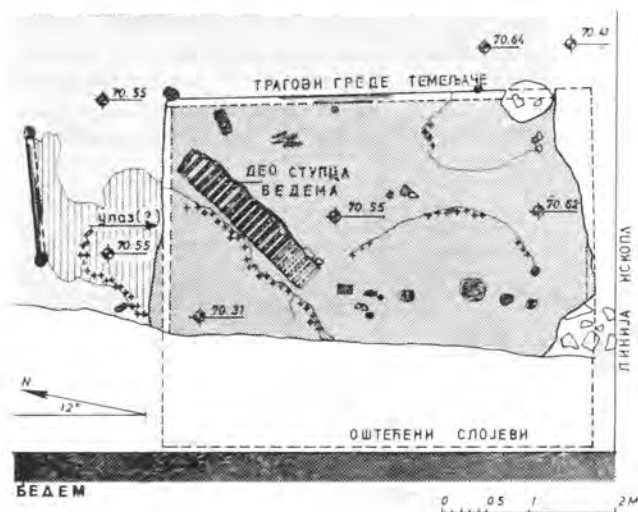
**Кућа 7.** (сл. 12) — Кућа, димензија 4,1 × 4,9 м, откривена је јужно од кућа 5 и 6. Својом дужином страном била је прислоњена на зид главног бедема. Конструкција зидова била је у бондруку са испуном од плетера. На источном крају основе сачуван је траг темељаче дебљине око 10 см. Под куће је од набијене земље и прилично нераван. Улаз је могао бити са северне стране, где испред куће има трагова од јама и једне изгореле греде, што можда, указује на положај некакве настрешнице. Претпостав-

малом обиму, само на северном делу, уз бочни бедем, са његове јужне и северне стране. Овај слој документован је основом куће 1 и простором који се може приписати ковачници.<sup>35</sup>

**Кућа 1.** (сл. 13) — Кућа је издуженог правоугаоног облика очуване основе 3,2 × 10,0 м. Откривена је са спољне стране зида бочног бедема, на који је прислоњена својом дужином страном. Под је од слабо запечене, набијене глине дебљине 5—7 см. Источна ивица куће оцртавала се на западу делом сачуваног зида од лепа дебљине 10 см и очуване висине до 12 см, а на истоку, траговима изгореле греде дебљине 9 см. У сред-

<sup>35</sup> М. Поповић, *op. cit.*

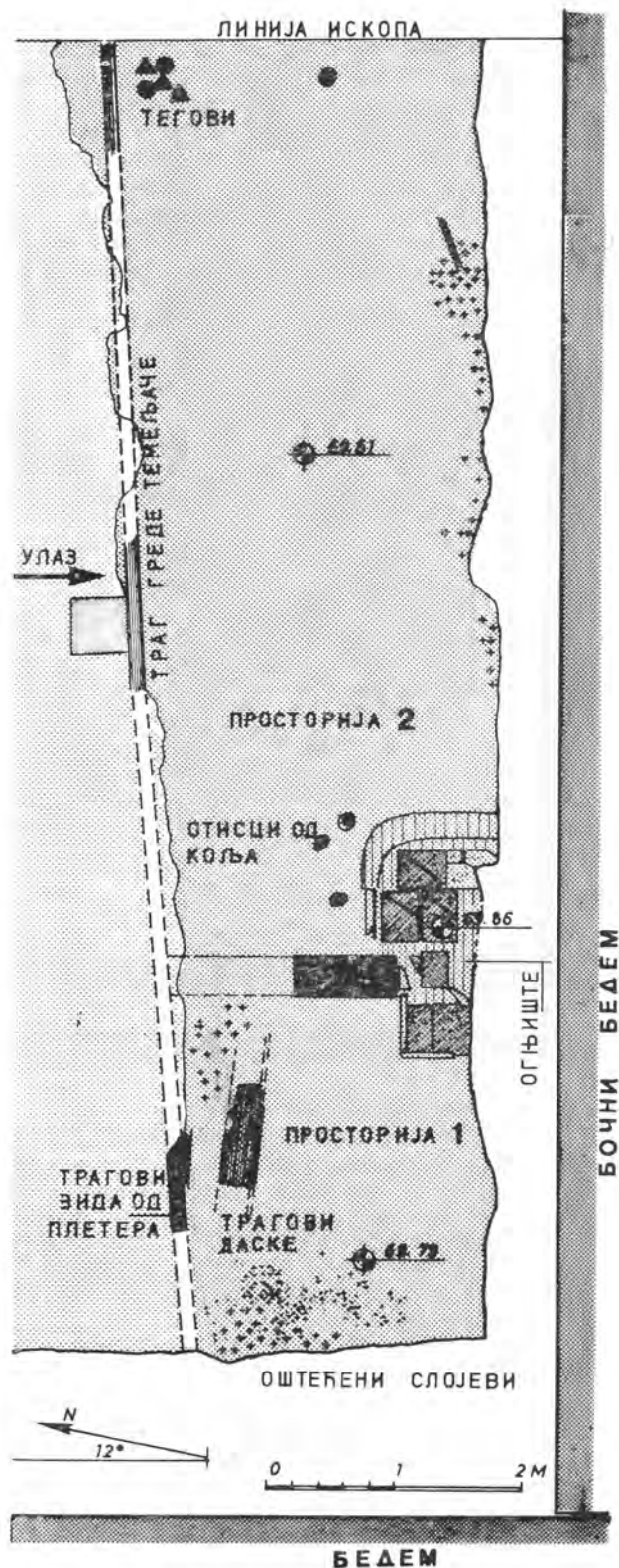
њем делу северног зида, уз ивицу греде била је постављена опека, која вероватно представља место улаза у кућу. Кућа је била подељена на две просторије преградним зидом од опека, ве-



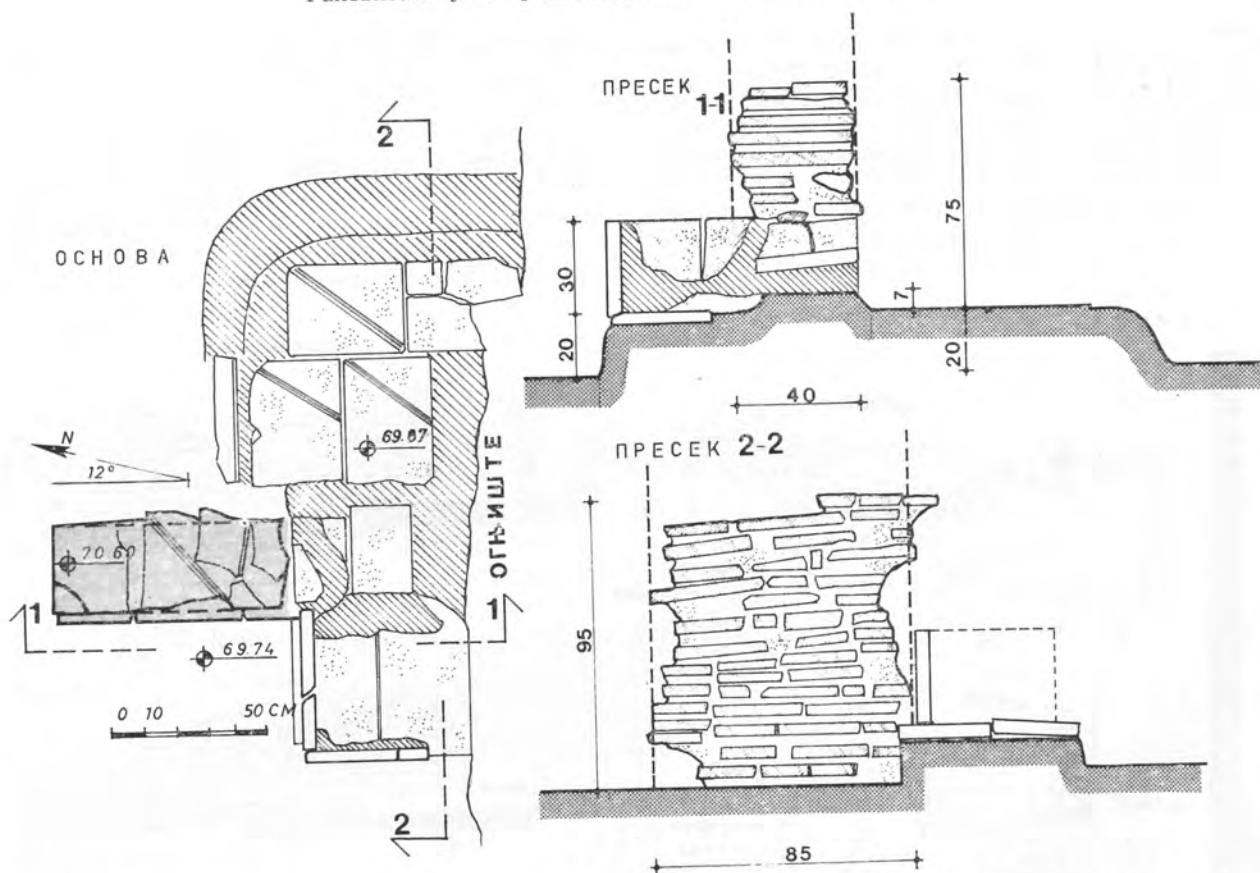
Сл. 12. — Основа куће 7. — Fig. 12. — Plan de la maison 7.

заних блатом (сл. 14). Први ред опека преградног зида лежи на малтерном поду. Са јужне стране преградног зида постављено је огњиште, које делом припада просторији I, а делом просторији II (сл. 14, 15). Према просторији I затворено је вертикално постављеним опекама висине 30 cm. Под огњишта је од опека, које лежи на банку од набијене земље, подигнуто од пода за око 20 cm. У близини огњишта, у просторији II сачувале су се три јаме од косо побијеног коља. У просторији II откривен је траг изгореле даске ширине 23 cm и дебљине 2 cm, која вероватно потиче са врата на преградном зиду. У североисточном углу куће откривена су два купаста тега. Читава површина куће била је засута комадима плетера и лепа што указује да је кућа била изграђена у бондручном систему са испуном од плетера. Кров куће био је кос и ослоњен на стубове на северном и јужном зиду.

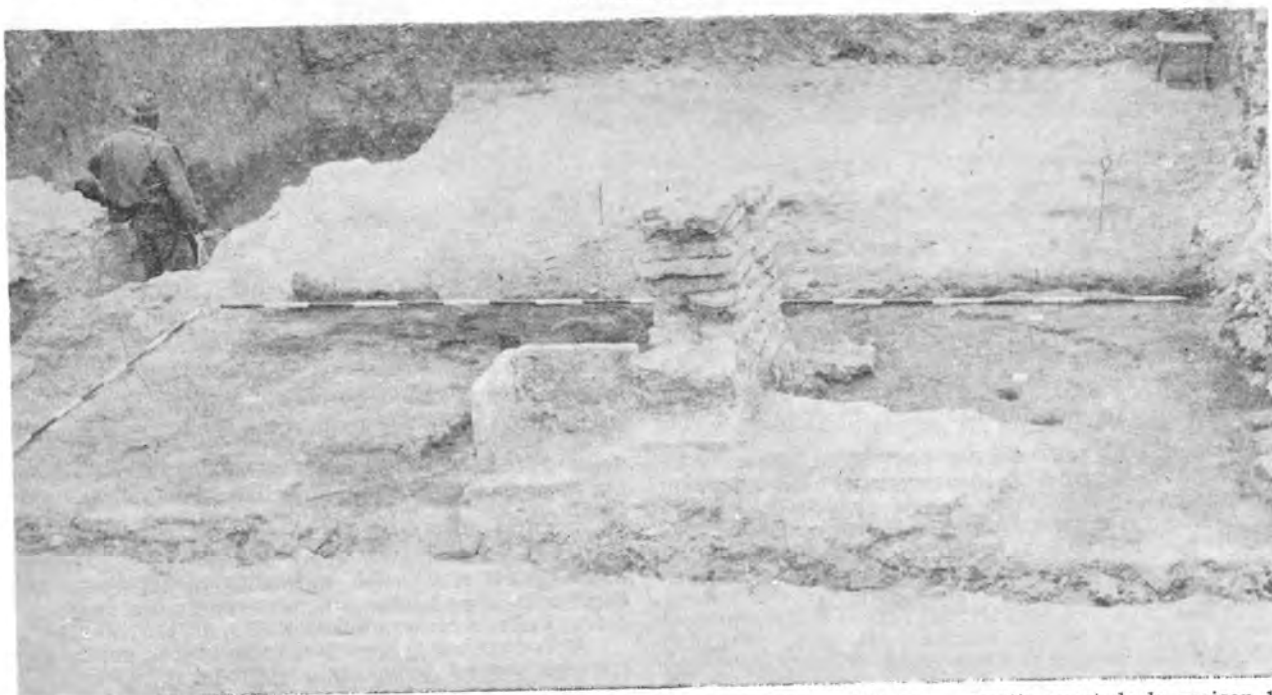
Ковачница (сл. 16, 17) — Са јужне стране бочног бедема откривени су остаци неке радионице, која се на основу налаза опиљака гвозђа и комада згуре може одредити као ковачница. Простор ковачнице, у облику слова „Г“, био је одређен унутрашњим углом бочног и главног бедема и положајем подзида. Подзид су чинила два зида под правим углом, окренута лицем према зидовима бедема. На углу где се ова два зида спајају очуван је траг греде квадратног пресека. Подзид је био зидан опеком и каме-



Сл. 13. — Основа куће 1. — Fig. 13. — Plan de la maison 1.



Сл. 14. — Детаљ преградног зида и огњишта у кући 1. — Fig. 14. — Détails de la cloison et du foyer dans la maison 1.



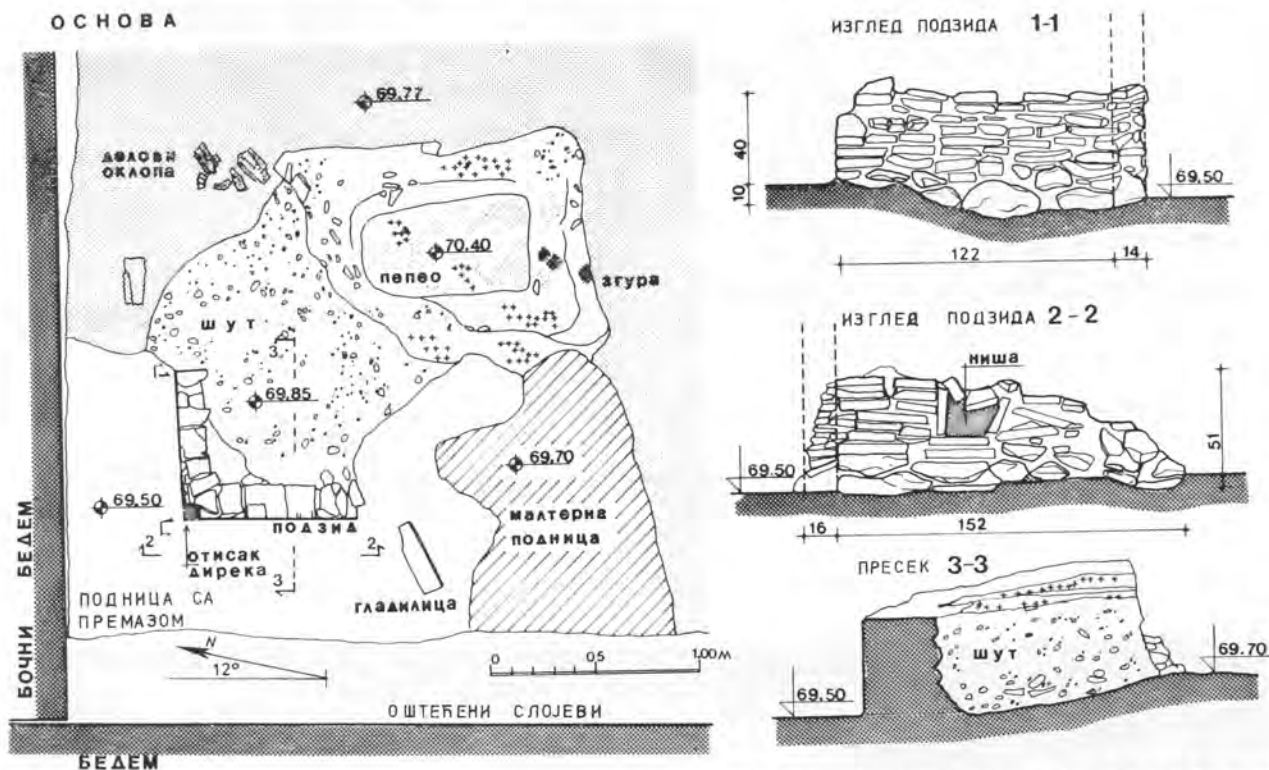
Сл. 15. — Западни део куће 1. Детаљ преградног зида и огњишта. — Fig. 15. — Partie ouest de la maison 1. Détails de la cloison et du foyer.

ном везаних блатом. Са западне стране подзид је имао нишу постављену изнад пода на око 30 cm. Подница између бедема и подзида била је компактна, а на јужном делу од малтера. Простор око ковачнице био је покривен кровом у виду настрешнице.

Откривене куће II и III хоризонта припадају насељу сеоског карактера, које се образovalo уз бредом. Куће оба хоризонта биле су

падне Европе сведоче нам о сталној употреби овог конструктивног система у раном средњем веку.<sup>37</sup>

Најпримитивније конструкције скелета састоје се од вертикалних стубова побијених у земљу и повезаних у горњем делу гредом венчаницом, која носи кров и његову тежину преноси на стубове. Код овако постављених конструкција брзо долази до пропадања дела дрве-



Сл. 16. — Ковачница, основа и детаљи изгледа подзида. — Fig. 16. — La forge, plan et les détails du mur de soutènement.

сличне по величини, употребљеном материјалу и примењеном конструктивном склопу. На основу налаза изгорелих греда, јама од дрвених дирека и остатака плетера, установљено је да су куће биле изграђене у бондручном систему.<sup>38</sup> Бројна археолошка налазишта из средње и за-

ног дирека побијеног у земљу, што угрожава стабилност скелета и може да доведе до рушења куће.<sup>38</sup> Појава греда темељача, на које се постављају угаони и подеони дирекци представља виши ниво у развоју скелетног система.<sup>39</sup> Примарни делови ове конструкције су

<sup>38</sup> Бондрук је скелетни систем са испуном за зидове која може бити плетер, дрво или ћерпич. Представља једноставан систем у начину постављања конструкције и уштеду у употреби дрвене грађе. Начин грађења у бондруку примењује се од првих земљорадничких култура до данас (R. Tringham, *Hunters, Fishers and Farmers of Eastern Europe 6000—3000 BC*, London 1971; М. Јеремић, *Дрвени скелет у архитектури Сирмијума I—IV века*, Старијар XXXV, 1985, 69—88; J. Chapelot, R. Fosier, *La village et la maison au Moyen Age*, Paris, 1980, 255—332; А. Дероко, *Народно нешарство*, књ. I, Село, Београд, 1968, 29—32.

<sup>37</sup> Ph. Dixon, *Barbarian Europe, The Making of the Past*, Oxford 1976; V. B. Krüger, *Eine germanische Siedlung des 3 bis 5 Jahrhunderts an südlichen Stanrand von Berlin*, Das Altertum 28, Berlin 1982, 3, 149—157; V. H. Dannheimer, *Die frühmittelalterliche Siedlung bei Kirchheim*, Germania 51, 1873, 152—169; K. Horedt, *Die Siedlungsbauten des 6. Jhs. u. Z. aus Morești (Kreis Mures)*, Dacia XVIII, 1974, 177—188.

<sup>38</sup> Вероватно је зато дошло до појаве косника са спољне стране куће, чији трагови се уочавају у основама као ред јама, паралелан трагу основе конструкције куће (J. Chapelot, R. Fosier, *op. cit.*, 82—88).

<sup>39</sup> *Ibid.*, 259.

темељаче, венчанице и стубови. Доњи појас чине хоризонталне греде темељаче, а горњи, њима паралелне и по димензијама исте, греде венчанице. Стубови преносе оптерећење са крова и зидова на темељаче, а ове равномерно на подлогу на којој леже.<sup>40</sup>

Куће на Светињи биле су постављене на греде темељаче и тек понегде на угловима побијени су стубови у земљу. Међутим у њиховој

нела на подлогу. Дебљина конструктивних елемената зависила је од приступачности расположиве дрвене грађе у близини насеља. Сачувани остаци конструкција кућа 3 и 4 указују нам на веће искуство у подизању кућа у бондруку.<sup>41</sup> Нарочито је брижљиво била изграђена кућа 4, чији су угаони стубови били постављени на обрађене камене базе, са исклесаним лежиштим за греде темељаче и стубове, по чему се ова



Сл. 17. — Ковачница, изглед радног простора и конструкције подзида. — Fig. 17. — La forge, espace de travail et la construction du mur de soutènement.

конструкцији уочавају се на појединим местима трагови од стубова постављених са унутрашње стране зида. Трагови изгорелих греда указују да дебљина подеоних стубова није била велика, па је вероватно због тога било неопходно на појединим местима поставити додатне стубове, како би се тежина крова и зидова равномерно пре-

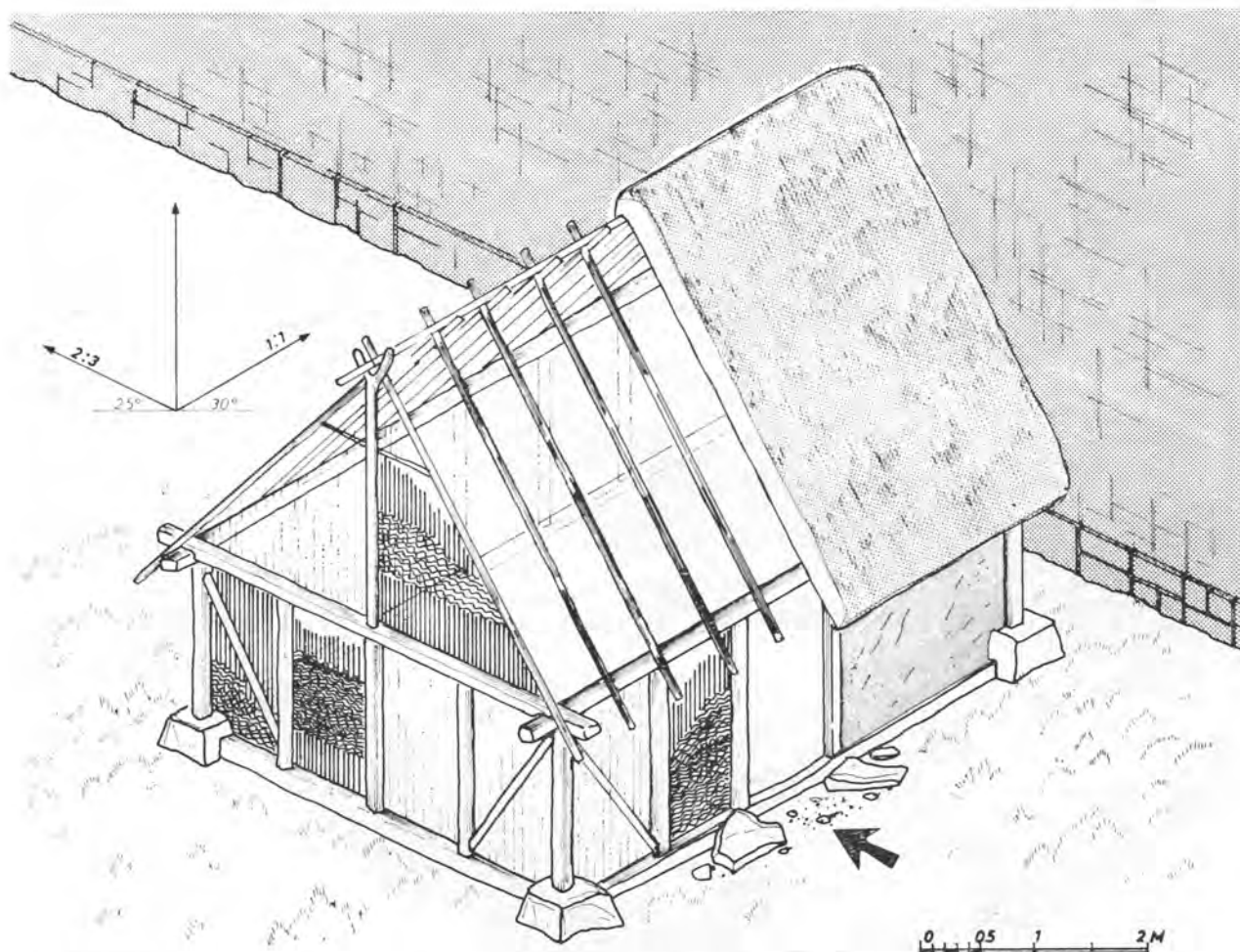
кућа издваја, донекле, од осталих кућа на Светињи. Није нам познато да ли су на угловима били постављени косници. Како у Костолцу дувају јаки источни ветрови, куће подигнуте са

<sup>40</sup> За опис елемената скелетног система послужили смо се примерима из народног градитељства (А. Дероко, *op. cit.*, 30).

<sup>41</sup> Гепидска племена насељена изван лимеса, у области карпатског басена, подизала су обично полуукопане куће (К. Horedt, *op. cit.*, 177—188). Куће у насељу Морешт биле су укопане и до 1,60 m, што је омогућавало једноставно постављање зидова и крова. Куће на Светињи су надземне и представљају очигледно развијенији систем у начину градње.

унутрашње стране бедема биле су изложене ударима ветра. Могуће је да је мајсторима била позната улога косника у конструкцији бондрука и да су они били постављени у угловима кућа, углављени између стубова. Зидови кућа

кривеним сламом. Кровови куће 7 и просторије II куће 3 били су вероватно решени постављањем конструкције крова на једну страну. Конструктивне везе елемената биле су једноставне и остварене засецањем.<sup>42</sup>



Сл. 18. — Реконструкција изгледа куће 4. — Fig. 18. — Reconstitution de l'aspect de la maison 4.

били су од плетера облепљеног блатом са обе стране зида.

У неким реконструисаним насељима раног средњег века јављају се решења крова на две и четири воде. Положај кућа, уз бедем, наводи нас на претпоставку да је кровна конструкција била једноставна, са двосливним крововима, по-

Истраживања рановизантијске архитектуре на локалитету Светиња у Костолцу пружила су нам довољан број података на основу којих смо покушали да предложимо хипотетичну реконструкцију бедема и конструкције кућа и да донекле покажемо однос монументалне и стамбене архитектуре у утврђењима.

27. јуни 1988.

UDK: 72.033.12(497.11) : 904 "653"

<sup>42</sup> О конструктивним везама можемо говорити само на основу поређења са примитивним облицима из народног градитељства.

## ARCHITECTURE PALEOBYZANTINE DE SVETINJA A KOSTOLAC

GORDANA MILOŠEVIĆ, Institut archéologique, Belgrade

Les vestiges de l'architecture paléobyzantine de Svetinja à Kostolac sont disposés en trois horizons datant depuis la première moitié jusqu'à la dernière décennie du VI<sup>e</sup> siècle. Le premier niveau comporte le rempart, un four sur un socle maçonné et peut-être la maison n° 8. Les niveaux deux et trois comprennent des vestiges de l'agglomération formée directement sous le rempart.

Le rempart de Svetinja a été conçu comme une barrière coupant les cours d'eau de Mlava et d'une branche du Danube. Il est orienté dans la direction nord-sud et renforcé par des tours carrées avancées vers l'ouest. Le rempart est bâti en opus mixtum alternant des rangées de briques et de pierre concassée, son épaisseur est d'environ 3,0 m. La brique y est mise en cinq rangées reliées par le joint de 6 à 9 cms. de mortier. Le socle est bâti en grosses pierres rectangulaires. Dans la partie nord le terrain descend en pente de la tour vers la branche du Danube et le socle suit la ligne de la pente. Les fondations sont maçonnées en technique de remplissage, sans élargissement de base, la largeur du fossé de base est d'environ 3,20 m. La profondeur des fondations est de 1,60 m.

Les parties sud et nord du rempart comportent des tours carrées disposées à une distance d'environ 60 m. Les dimensions intérieures de la tour sud sont  $3,9 \times 3,9$  m. Les murs des tours sont bâtis de la même manière ou d'une manière similaire que le mur du rempart et leur épaisseur est au niveau du socle de 2,0 m. et au-dessus du socle de 1,65 m. Le matériel du Viminatum antique a été utilisé en grande partie dans la construction du rempart. La situation de l'entrée dans l'espace fortifié n'est pas connue. Cependant selon les parties de mur visibles sur le terrain et les raisons d'une défense plus facile l'hypothèse d'une entrée proche de la tour sud semble probable.

Toutes les surfaces fouillées près du rempart, aussi bien à l'intérieur qu'à l'extérieur, ont révélé des ruines de la masse murale et des parties de la construction des niches voûtées (Fig. 5). Les parties dégagées des constructions voûtées nous indiquent que la solution du rempart comportait une suite de niches voûtées (Fig. 6, 7). Leur rôle principal était d'alléger la construction supérieure du rempart, de prendre la charge du chemin de ronde et d'en transférer le poids sur la partie inférieure de la construction du rempart. Les niches voûtées étaient rangées dans la moitié supérieure du rempart à une distance de 1 à 1,5 m. La hauteur des niches est d'environ 4,0 m et leur largeur varie entre 2 et 3 m. Les niches étaient reliées par des passages et chacune des niches comportait un poste de tir. Les niches ont ainsi donné une rangée supplémentaire des postes de tir au milieu de la hauteur du panneau mural. Les niches étaient construites en brique.

Dans la reconstitution de l'aspect du rempart de Svetinja nous nous sommes servis des solutions des remparts aux fortifications conservées jusqu'à nos jours. La forteresse de Ressafa (Sergiopolis) a été conservée dans certaines parties jusqu'au niveau du chemin de ronde. La paroi intérieure du rempart de 3 m d'épaisseur comporte des chemins de ronde voûtées reliés par des passages et avec un poste de tir dans chacun d'eux. Une solution similaire est appliquée au rempart de proteichisme de Constantinople de l'époque de Théodose II. Par analogie on peut se référer à la reconstitution hypothétique du rempart

de Serdica de la IV phase de construction. La solution des niches n'est pas rare dans d'autres fortifications datant de l'antiquité tardive et de l'époque paléobyzantine. Elle a été souvent utilisée dans la construction du chemin caché près des portails, ce qui est le cas des fortifications de Caričin grad, de Nikopolis, de Castra Martis et dans des fortifications de l'époque de Justinien en Afrique du nord.

Les proportions du rempart ont été établies en grands coudes géométriques, dont la longueur est de 64 cm (Fig. 8). C'est en coudes que l'épaisseur du rempart a été établie (5 coudes), la profondeur des fondations (2,5 coudes), l'épaisseur du mur de la tour au niveau du socle (3 coudes), la paroi intérieure de la tour (6 coudes), la paroi latérale extérieure de la tour (9 coudes), ainsi que la longueur frontale de la tour (12 coudes). La distance entre les tours peut être exprimée comme une distance de 93 coudes (Fig. 8). La hauteur du rempart est hypothétique et elle a été établie par des comparaisons avec les hauteurs des fortifications contemporaines de Svetinja, elle aurait été de 10,00 m.

Puisque des traces d'escaliers accolés au rempart n'ont pas été trouvées, l'hypothèse serait que les postes de tir dans les niches étaient accessibles par les tours. La construction entre les étages dans les tours étaient en bois, ce qui permettait une installation facile d'escaliers en bois également. Les tours étaient plus hautes que le rempart et comportaient probablement un toit à quatre pentes.

La construction du rempart de Svetinja a été datée de la première moitié du VI<sup>e</sup> siècle (542/3).

Un ensemble particulièrement intéressant est celui du niveau II avec la couche de l'agglomération, formée près des deux côtés du rempart, intérieur et extérieur. Ce niveau, situé en 567—584, est attribué à la population ghépide. Sept maisons ont été dégagées. Une concentration plus grande de maisons se trouve dans la partie nord du site. Les maisons nient dans une certaine mesure, par leur situation, le rôle défensif du rempart. L'emplacement des maisons par rapport au rempart est divers. Les maisons 5 et 6 sont d'environ 2,5 m éloignées de celui-ci, peut-être en raison de l'entrée dans la tour nord (Fig. 11). La maison 7 a été adossée à la face du rempart, ou bien elle n'en était séparée que par un passage étroit, il en est de même avec la maison 4 (Fig. 13). Les maisons 2 et 3 étaient en partie adossées à la face du rempart (Fig. 9), et la maison 9 était adossée au mur de la tour nord.

Toutes les maisons du niveau II ont péri dans l'incendie, suivi de la démolition du rempart. La nouvelle couche de l'agglomération, qui appartient au III horizon byzantin, s'est formée sur une couche de débris épaisse de 50—70 cm. L'agglomération a été reconstruite dans la dernière décennie du VI<sup>e</sup> siècle (593—596) et dans un cadre très restreint, uniquement dans la partie nord. Cette couche est documentée par le plan de la maison 1 (Fig. 13) et de l'espace qui pourrait être attribué à la forge (Fig. 16).

Les maisons dégagées des horizons II et III appartiennent à une agglomération de caractère rural, formée près du rempart. Les maisons sont similaires par leurs dimensions, par le matériel employé et par leur structure de construction. La découverte de poutres brûlées, des creux — sièges des pieux et des restes de claires indiquent que ces maisons étaient construites selon le système des colombages. Les constructions les plus primitives de l'ossature consistaient en piliers

verticaux en bois plantés dans le sol et reliés dans leur partie supérieure par des poutres horizontales portant la construction du toit et transférant son poids sur les piliers. L'apparition des poutres de fondation représente déjà un niveau supérieur dans le développement du système. Les maisons de Svetinja comportent la poutre de fondation. Le cerclage supérieur en poutres horizontales reposait sur la rangée des pieux dans les murs des maisons. Les traces de poutres brûlées indiquent que l'épaisseur des piliers n'était pas grande et qu'il était indispensable de renforcer par endroits la construction du mur en posant des piliers à l'intérieur le long des murs. L'épaisseur des éléments de construction dépendait du bois de construction disponible à proximité de l'agglomération. Les constructions des maisons 3 et 4 indiquent le haut niveau des connaissances des constructeurs. C'est surtout visible dans la maison 4, dont les piliers d'angle étaient posés sur des bases en pierre aux sièges taillées pour les poutres de fondation et pour les piliers (Fig. 10, 18).

Les toits étaient à deux pentes, couverts de paille. La cime du toit était perpendiculaire à la ligne du

rempart presque dans toutes les maisons, sauf la maison 7 et la pièce II de la maison 3, où les toits étaient à une pente.

Le bois de construction a été rudimentairement équarri, les liens de construction simples. Le lien d'angle des poutres de fondation a été obtenu par des entailles dans les bouts qui dépassaient. Les piliers ont souvent été faits de bois se terminant en fourche ou en crochet afin d'assurer une meilleure stabilité du cerclage supérieur. Les liens étaient renforcés par des attaches en écorce ou bien par des clous et des agrafes.

Les nombreux trous de pieux dans les sols des maisons sont dus à un mobilier simple et les poids le long du mur des maisons 3 et 1 auraient pu appartenir à la construction du métier à tisser (Fig. 9, 13).

Les recherches de l'architecture paléobyzantine au site de Svetinja à Kostolac nous ont donné un grand nombre d'informations qui nous ont permis de proposer une reconstitution hypothétique du rempart et de la construction des maisons, élevées à un moment donné près du rempart même.

# Каталог новца са локалитета Светиња у Костолцу

ВУЈАДИН ИВАНИШЕВИЋ, Археолошки институт, Београд

Објављивање комплетних нумизматичких налаза са једног локалитета на крају археолошких истраживања представља у нашим оквирима ретку, ако не и сасвим изузетну појаву.<sup>1</sup> Важност презентовања материјала не лежи само у потреби датовања слојева, објеката и самог локалитета, већ пре свега у изучавању опште циркулације новца на једном ширем простору.

Током вишегодишњих археолошких истраживања на локалитету Светиња у Старом Костолцу пронађено је 73 новчића у распону од II до XVIII века, који одсликавају раздобља у којима је локалитет био интензивно насељаван. Бројност римског новца (56 комада) у распону од II до почетка V века и византијског из VI века (8 комада) и из XII, односно почетка XIII века (7 комада), говори о замашној људској активности на овом малом простору у поменутих раздобљима. Налази пољског гроша из XVI века и паре Махмута II из 1730/54. године сведоче о повременом задржавању на овом локалитету.

Циркулација римског новца (бр. кат. 1—56) не показује неке особености. Издвојили бисмо почетак оптицаја новца крајем II и почетком III века (ранији примерци су у великој мери излизани што говори о њиховој дужој циркулацији или су налажени изван контекста слоја) у оквиру које запажамо изразиту циркулацију колонијалних ковања са емисијама Стобија, Никеје и Виминацијума. Њихово присуство у овако високом проценту било је узроковано у првом реду са смањењем емисија сенатског новца, а у другом са развојем робно-новчаних односа у богатим источним и источно-балканским провинцијама и њихове размене са мање развијеним областима. Даљи оптицај новца након Галијеве реформе ковница и унификације новчаног

система, па све до краја, до почетка V века обележеног емисијом Аркадија или Хонорија из 400/8. године, пружа уобичајену слику циркулације.

Након краћег прекида оптицаја и живота на овом простору, судећи и према прикупљеном археолошком материјалу,<sup>2</sup> циркулација се обнавља са фолисом Јустинијана I, да би се прекинула са емисијом Маврикија из 592/3. године. Налази новца Маврикија, три примерка, представљају особеност овог налаза, ако имамо у виду остале налазе византијског новца са територије самог Виминацијума, као и из шире области.<sup>3</sup> Мали број локалитета на којима је налажен новац последње две деценије VI века, сведочи о повлачењу и задржавању популације на боље брањеним просторима, као што је случај са насељем на Светињи. Прекид циркулације 592/3. године је у директној вези са новим аварским походом из 593, односно 596. године, након којег је дошло до дефинитивног слома византијског система одбране дунавске границе.<sup>4</sup>

О поновном коришћењу овог простора говоре налази новца XII века и његових „имитација“ с краја XII и почетка XIII века (бр. кат. 65—71). И поред минималног броја комада можемо тврдити да је оптицај новца уобичајен и да даје стандардне односе: далеко су најбројније инфлаторске емисије краја XII и почетка XIII века. Са овим емисијама престаје редован оптицај новца на локалитету Светиња.

На крају овог кратког прилога додали бисмо да присутни примерци римског и византијског новца представљају уобичајене, односно редовне емисије новца.

<sup>2</sup> М. Поповић, *Светиња — прилог проучавању рановизантијског Виминацијума*, Старица XXXVIII (1987).

<sup>3</sup> В. Иванишевић, *Византијски новац (491—1092) из збирке Народног музеја у Пожаревцу* (у припреми за Нумизматичар).

<sup>4</sup> V. Popović, *Les témoins archéologiques des invasions avaro-slaves dans l'Illyricum byzantin*, Mélanges de l'Ecole française de Rome — Antiquité 87 (1975), 475—486.

<sup>1</sup> Досада најкомплетнији каталог налаза новца са једне шире територије представља рад: Н. Црнобрије, *Новац са подручја Земун до 1521. године*, Београд 1984.

## КАТАЛОГ

## Скраћенице каталога:

BBB	B. Borić-Brešković, <i>Novac kolonije Viminacijum</i> , Beograd 1976.
DOC	A. Bellinger, <i>Catalogue of the Byzantine Coins in the Dumbarton Oaks Collection and in the Whittemore Collection</i> , I, Washington D.C. 1966.
Hendy	M. F. Hendy, <i>Coinage and Money in the Byzantine Empire 1081—1261</i> , Washington D.C. 1969.
MIB	W. Hahn, <i>Moneta Imperii Byzantini</i> , Bd. 1—2, Wien 1973, 1975.
Pere	N. Pere, <i>Osmanlılarda Madeni Paralar</i> , Istanbul 1968.
RIC	<i>The Roman Imperial Coinage</i> , London: H. Mattingly, E. A. Sydenham, vol. III, 1968; H. Mattingly, E. A. Sydenham, C. H. V. Sutherland, vol. IV, 1968; P. H. Webb, vol. V, 1968; C. H. V. Sutherland, 1967; P. M. Bruun, vol. VII, 1966; J. P. C. Kent, vol. VIII, 1981 i J. W. E. Pearce, vol. IX, 1968.

## Скраћенице типова реверса:

FR	FEL TEMP REPARATIO	Војник убија палог коњаника
GE	GLORIA EXERCITVS	
GR	GLORIA ROMANORVM	
SP	SPES REIPUBLICAE	
VD	VICTORIAE DD AVGG Q NN	

## Скраћенице номинала:

ae	бакар
An	Антонинијан
AT	Аспрон трахеј
b	билон
Fol	Фолис
N	Нумија
S	Сестерциј
T	Трахеј

Број	Владар	Ков- ница	Номи- нала	Датовање	Референца/Напомена	Тежи- на	Инвен- тар
1.	Трајан	Rom	As	98/117	Излизан	7,63	81
2.	Фаустина II	Rom	As	после 141	RIC 1176	8,61	322
3.	Марко Аурелије?	Rom	As	161/80?	Излизан	6,27	235
4.	Неодређен		S	II в.	Излизан	15,76	274
5.*	Јулија Домна	Stob				6,03	280
6.*	Јулија Домна	Stob				9,83	155
7.	Гордијан III	Vim		239/40	BBB 11	13,65	89
8.	Филип I	Rom	aeAn	после 248	RIC 15	3,21	5
9.	Филип I	Vim		245/6	BBB 716	18,25	313
10.	Етрусцила?	Vim		249/52?	Излизан	6,01	290
11.	Неодређен	Vim		252/3	Излизан	8,63	11

Број	Владар	Ков- ница	Номи- нала	Датовање	Референца/Напомена	Тежи- на	Инвен- тар
12.	Неодређен	Stob		II—III в.	Излизан	8,31	292
13.	Неодређен	Nicea		III в.	Излизан	3,58	291
14.	Неодређен	Nicea		III в.	Излизан	2,99	237
15.	Неодређен			III в.	Излизан	9,13	286
16.	Неодређен			III в.	Излизан	3,18	304
17.	Галијен	Rom	aeAn	260/8	RIC 164K (?)	1,94	275
18.	Галијен	Rom	aeAn	260/8	RIC 233 /XI	1,83	315
19.	Галијен		aeAn	260/8	Излизан	2,54	128
20.	Клаудије II	Rom	aeAn	268/70	RIC 14A	2,67	269
21.	Клаудије II	Rom	aeAn	268/70	RIC 45F /Г	3,18	30
22.	Клаудије II		aeAn	268/70	Излизан	1,82	75
23.	Квинтилијан	Sis	aeAn	270	RIC 78/79 /(?)	2,17	175
24.	Неодређен		aeAn	III в.	Излизан	1,94	256
25.	Неодређен		aeAn	III в.	Излизан	1,86	84
26.	Аурелијан	Rom	aeAn	270/5	RIC 64F H/ XXI(R)	2,82	320
27.	Аурелијан	Ser	aeAn	270/5	RIC 288 * KAB	2,21	321
28.	Аурелијан		aeAn	270/5	Тип Oriens	3,19	70
29.	Проб	Rom	aeAn	276/82	RIC 175 RCB	3,26	156
30.	Диоклецијан	Her	aeAn	292	RIC 284A HA (-XXI-)	2,16	236
31.	Галерије	The	Fol	302/3	RIC 26b /Δ .TS.	9,67	158
32.	Лициније II	The	Fol	317/8	RIC 22 .TS-Є.	1,96	150
33.	Константин I	Kyz	Ae3	326/7	RIC 44? .SMK( )	1,87	73
34.	Константин I	The	Ae3	330/3	RIC 183 SMTS(A)?	1,99	189
35.	Константин II	Kyz	Ae4	пре 340	RIC 15, 20, SMKS( ) 26, 31	1,01	178
36.	Констанс	The	Ae4	336/7	RIC 225 SMTS( )	1,11	279
37.	Констанс		Ae4	336/7	Тип GE	1,02	204
38.	Констанс	The	Ae4	347/8	RIC 100—101 SMTS( )	0,57	308
39.	Констанс		Ae4	347/8	Тип VD	1,08	296
40.	Констанс	Sis	Ae3	348/50	RIC 247 /( ) TSIS	2,70	27
41.	Констанције II		Ae4	336/40	Тип GE	1,72	183
42.	Констанције II	Sis	Ae3	348/50	RIC 243 ASIS( )	2,00	307
43.	Констанције II	Aqu	Ae3	352/5	RIC 195 LXXII/P AQT	3,64	262
44.	Констанције II		Ae3	355/61	Тип FR	2,14	78
45.	Констанције II	Aqu	Ae3	355/61	RIC 233 AQP	2,10	267
46.	Констанције II	Con	Ae4	355/61	RIC 149 CONSIA	2,13	170
47.	Јулијан		Ae4	355/61	Тип SP	1,32	287
48.	Валентинијан I	Sis	Ae3	364/7	RIC 5a .TSISC	2,53	184
49.	Валенс	Sis	Ae3	367/75	RIC 14b /R .TSISC	1,71	314
50.	Валенс	The	Ae3	367/75	RIC 26b /Δ (TES)	2,48	268
51.	Валенс		Ae3	364/78	Тип GR	1,64	90
52.	Аркадије/Хонорије		Ae4	400/8	Тип GR Три цара	1,06	58
53.	Неодређен		Ae4	IV в.	Излизан	1,40	144
54.	Неодређен		Ae4	IV в.	Излизан	0,99	45
55.	Неодређен		Ae4	IV в.	Излизан	0,90	240
56.	Неодређен		Ae4	IV в.	Излизан	0,73	91

Број	Владар	Ков- ница	Номи- нала	Датовање	Референца/Напомена		Тежи- на	Инвен- тар
57.	Јустинијан I	Kyz	Fol	542/3 B	MIB 120a	DOC 168b	17,16	213
58.	Јустин II	The	20N	574/5	MIB 70e	DOC 78	6,06	234
59.	Јустин II	Nic	Fol	571/2 A	MIB 46a-b	DOC 97a-b	10,65	31
60.	Јустин II	Ant	20N	568/9	MIB 60a	DOC 167b	4,95	318
61.	Маврикије	Con	Fol	587/8 Δ	MIB 67D	DOC 29c	11,32	211
62.	Маврикије	Con	Fol	590/1 €	MIB 67D	DOC 32c	12,48	212
63.*	Маврикије	Con	Fol	592/3 €	MIB 67D	DOC 34c	13,33	201
64.	Јустинијан I/ Маврикије		10N	538/602			2,89	63
65.	Јован II Комнен	Con	bAT	1118/43	Hendy IIA	Pl. 10.9—10	1,72	95
66.	Манојло I Комнен	Con	bAT	1143/80	Hendy IVA-D		4,09	126
67.	Бугарска имитација		bT	с. 1195—?	Hendy B	Pl. 24.10—14	2,67	7
68.	Бугарска имитација		bT	с. 1195—?	Hendy B		2,48	271
69.	Бугарска имитација		bT	с. 1195—?	Hendy C	Pl. 24.15 25.1—5	2,23	270
70.	Латинска имитација		aeT	1204/61	Hendy A	Pl. 29.1—3	1,94	317
71.	Бугарска/Латинска имитација		bT	с. 1195/261	Излизан		1,48	120
72.	Пољска		грош	XVI в.	Излизан		0,55	12
73.	Махмуд I	Кон	пара	1730/54	Pere 578		0,29	17

*Напомене уз каталог:*

- 5.\* Аверс: IVLIA-AVGVSTA биста царице на десно.  
Реверс: MVNI-STOBE Викторија корача на лево, држи венац и гранчицу.
- 6.\* Аверс: IVLIA-AVGVSTA Као претходни.  
Реверс: MVNICI-STOBE Као претходни.
- 63.\* Прекован преко фолиса Јустинијана I година XX(?).

12. април 1988.

UDK: 737.1.03

LE CATALOGUE DES MONNAIES PROVENANT DU SITE SVETINJA A KOSTOLAC

VUJADIN IVANIŠEVIĆ, Institut archéologique, Belgrade

La publication des trouvailles numismatiques complètes d'un site à la fin des fouilles archéologiques représente dans notre milieu un phénomène rare sinon tout à fait exceptionnel.<sup>1</sup> La présentation du matériel n'est pas dictée seulement par le besoin de dater des tout par son importance pour l'étude de la circulation couches, des objets et le site lui-même, mais avant générale de la monnaie dans le cadre d'un espace plus large.

Au cours de plusieurs années de fouilles au site Svetinja à Stari Kostolac 73, pièces de monnaie ont été découvertes, elles couvrent la distance du II<sup>e</sup> au XVIII<sup>e</sup> siècle et reflètent les époques où ce site a été intensément peuplé. La quantité de monnaies romaines (56 pièces) allant du II<sup>e</sup> aux débuts du V<sup>e</sup> siècle, de monnaies byzantines du VI<sup>e</sup> siècle (8 pièces), ainsi que

de celles du XII<sup>e</sup> et des débuts du XIII<sup>e</sup> siècle (7 pièces), indique la grande activité humaine à ces époques respectives au sein de cet espace restreint. La découverte d'un grosch polonais du XVI<sup>e</sup> siècle et d'une pièce de Mahmoud II de 1730/54 témoignent des séjours intermittents dans ce site.

La circulation des monnaies romaines (n° cat. 1—56) ne manifeste point de particularités. Nous mentionnerons les débuts de la circulation des monnaies à la fin du II<sup>e</sup> et au début du III<sup>e</sup> siècle (les exemplaires plus anciens sont en grande mesure usés, ce qui indique une longue circulation, ou bien ils ont été trouvés hors du contexte de la couche) et dans ce cadre nous remarquons une circulation marquée des monnaies frappées aux colonies avec des émissions de Stobi, Nicée et Viminacium. Leur présence en si grand pour-

centage a été provoquée en premier lieu par la diminution des émissions des monnaies sénatoriennes et ensuite par le développement des rapports commerciaux des provinces riches de l'Orient et de celle de l'Est des Balkans et leurs échanges avec des régions moins développées. La circulation des monnaies à la suite de la réforme des ateliers et de l'unification du système monétaire par Gallien et jusqu'aux débuts du V<sup>e</sup> siècle, marqués par l'émission d'Arcadius ou d'Honorius de 400/8, présente une image habituelle de la circulation.

A la suite d'une brève rupture de la circulation et de la vie dans cet espace, à en juger d'après le matériel archéologique recueilli,<sup>2</sup> la circulation reprend avec le folis de Justinien I<sup>er</sup> et elle s'arrête à l'émission de Maurice de 592/3. Les découvertes de la monnaie de Maurice, trois exemplaires, représentent la particularité de cette découverte si nous tenons compte des autres découvertes de la monnaie byzantine du territoire de Viminacium même et de la région plus large.<sup>3</sup> Le nombre restreint de sites où de monnaies datant des dernières deux décennies du VI<sup>e</sup> siècle

témoigne du retrait de la population et de son installation aux points mieux défendus, c'est le cas de l'agglomération Svetinja. La rupture de la circulation en 592/3 est directement liée à la nouvelle campagne avare de 593, et à celle de 596, qui a mené à la défaite définitive du système byzantin de défense sur la frontière danubienne.<sup>4</sup>

Des monnaies du XII<sup>e</sup> siècle et leurs «imitations» de la fin du XII<sup>e</sup> et des débuts du XIII<sup>e</sup> (n<sup>o</sup> cat. 65—71) témoignent des installations renouvelées dans cet espace. Malgré le nombre minime de pièces nous pouvons affirmer que la circulation de monnaie était habituelle et qu'elle reflète des rapports standards: les plus nombreuses sont les émissions inflatoires de la fin du XII<sup>e</sup> et des débuts du XIII<sup>e</sup> siècle. Ces émissions marquent la fin de la circulation régulière au site de «Svetinja».

A la fin de cette brève communication nous ajouterions que les exemplaires mentionnés des monnaies romaines et byzantines représentent des émissions habituelles, c'est à dire régulières, de la monnaie.

# Анализа угљенисаног семења са локалитета Светиња

КСЕНИЈА БОРОЈЕВИЋ, Институт за историју, Нови Сад

Анализирано је укупно шест узорака<sup>1</sup> тако што је из сваког узорка методом случајног узорка издвојен репрезентативан подузорак који онда под бинакуларном лупом (увеличање 6×—24×) детаљно анализиран. Укупно је идентификовано 16 биљних врста.

## ЖИТАРИЦЕ

*Triticum aestivum* (хексаплоидна, тзв. хлебна пшеница)  
*Hordeum vulgare* var. *nudum* (јечам, необушеног зрна)  
*Secale cereale* (раж)  
*Panicum miliaceum* (просо)

## МАХУНАРКЕ

*Pisum sativum* (грашак)  
*Vicia faba* (боб)  
*Vicia* sp. (врста грахорице, идентификована до нивоа рода)  
*Lens culinaris* (сочиво)

Узорак бр. 1; 28 g<sup>2</sup> (сл. 1)  
Локалитет Светиња VIMINACIVM  
Кв. III  
Кућа бр. 3, код северног зида

Биљне врсте  
Главна културна биљка  
ЖИТАРИЦЕ  
*Panicum miliaceum* (просо)  
Укупно

## КОРОВИ

*Bromus* cf. *secalinus* (класач — обични)  
*Bromus* cf. *sterilis* (класач — оштри)  
*Bromus* sp. (тип класача)  
*Agrostema githago* (кукољ — њивски)  
*Galium* cf. *aparine* (броћ — лепуша)  
*Galium* cf. *spurius* (броћ — приморска)  
*Polygonum* cf. *aviculare* (птичији троскок)

У узорку бр. 1 нису нађене никакве примесе — семена других ратарских биљака или корова. Један од могућих разлога што је узорак овако чист је и начин жетве проса, јер се просо за разлику од већине других житарица жање тако што се секу само метлице, а не цела стабљика и на тај начин могу се избећи семенке свих корова који су нижи од метлица проса.

Просо је пролетни усев, за разлику од пшенице, јечма и ражи, идентификованих у другим узорцима са овог локалитета, који се сеју у јесен. Присуство семена проса, као ненамерне примесе у озимим усевима нас наводи на за-

## Број зрна<sup>3</sup>

900  
900 (1,6 g)

<sup>1</sup> Узорке за анализу сам добила од Марка Поповића након ископавања. Угљенисани биљни остаци су на локалитету ручно сакупљени (не флорацијом) из различитих контекста: са подова, из огњишта, поред јаме, из кућа бр. 3, 4, 5, 7. Археолошку студију о локалитету Светиња, објавио је М. Поповић у овом броју Старицара.

<sup>2</sup> Иза редног броја узорка дата је укупна тежина целог узорка у грамима, који ми је уступљен.

<sup>3</sup> У колони „Број зрна“ дати су бројеви који означавају количину зрна по врстама, а на крају табеле је дат укупан број анализираних зрна, што представља део целокупног узорка, тзв. репрезентативни подузорак.

кључак да су виминацијумски ратари вероватно практиковали ротацију пролетних и озимих усева на истим њивама, и да су семена проса остав-



Сл. 1. — Семене проса из узорка бр. 1. — Fig. 1. — Grains de millet de l'échantillon n° 1.

ши у земљи након жетве исклијала заједно са озимим житарицама, овог пута као ненамерне примесе.

Присутни јечам и пшеница у узорку бр. 2 су ненамерне примесе у ражи, као и идентифи-

ковани корови. Коров *Bromus secalinus* се још назива и раженим коровом и стога није нimalо изненађујуће присуство овог корова у узорку ражи. Семенке корова *Bromusa* и *Galiuma* су доказ о јесењој сетви ражи на пољима око локалитета Светиња. Разликовање семенки појединих врста *Bromusa* је веома тешко. Чини се да су у узорцима заступљене семенке три различите врсте *Bromusa*.



Сл. 2. — Семене ражи из узорка бр. 2. — Fig. 2. — Grains de seigne de l'échantillon n° 2.

Узорак бр. 2; 48 g (сл. 2)  
Локалитет Светиња VIMINACIVM  
Сонда 6  
Кућа бр. 4, са пода

Биљне врсте		Број зрна
Главна културна биљка		
ЖИТАРИЦЕ		
Secale cereale (раж)		500
Ненамерне примесе <sup>4</sup>		
I	ЖИТАРИЦЕ	
	Hordeum vulgare (јечам)	3
	Triticum aestivum (пшеница)	3
II	КОРОВИ	
	Agrostema githago (кукољ)	13
	Bromus cf. secalinus (класач — обични)	12
	Bromus cf. sterilis (класач — оштри)	1
	Galium cf. spurium (броћ — приморска)	1
Укупно		533 (4 g)
		% контаминације ражи
I Укупно ненамерних примеса — житарица		6 1,2
II Укупно ненамерних примеса — корова		27 5,4
(I+II) Укупно свих ненамерних примеса		33 6,6

<sup>4</sup> Начин израчунавања процентуалне контаминације главних ратарских биљки ненамерним примесама (I, II) преузет је из J. Szydlowski—K. Wa-

sylikowa, *Cereals from the early medieval fortified settlement in Lubomia, district Wodzisław Śląski, southern Poland, Folia Quaternaria* 42, 1973, 37—93.

Узорак бр. 3; 39,89 g (сл. 3)  
 Локалитет Светиња VIMINACIVM  
 Кв. IV о.с. IV  
 Кућа бр. 5, код јаме, са новцем Јустина II (576. г.)

Биљне врсте		Број зрна
Главне културне биљке		
МАХУНАРКЕ		
	Vicia faba (боб)	121
	Pisum sativum (грашак)	114
Ненамерне примесе		
I	ЖИТАРИЦЕ	
	Hordeum vulgare (јечам)	3
	Secale cereale (раж)	1
	Triticum aestivum (пшеница)	2
Укупно		241 (12,89 g)
		% контаминације махунарки
I Укупно ненамерних примеса — житарица		6 2,55



Сл. 3. — Смеса семена боба (крупније семење) и грашка (ситније семење) из узорка бр. 3. — Fig. 3. — Mélange des grains de fève (plus gros) et de pois (moins gros) de l'échantillon n° 3.

Приближно једнака заступљеност боба и грашка у узорку бр. 3 говори нам да су боб и грашак вероватно заједно сејани, јер је мало вероватно да су зрна након посебних жетви помешана. Боб и грашак су повртларске културе које се сеју крајем марта и обе имаје приближно једнак вегетациони период, с тим што је боб осетљивији на хладноћу. Грашак је биљка повијуша, а боб је усправна, неполегљива и могуће да је стабљика боба служила вितिцама грашка као ослонац. Из античких писаних извора знамо да је у римско време постојало више сорти грашка.

Око 10 зрна боба од укупно 121 и неколико зрна грашка имају правилне овалне шупљине, што представља доказ да су боб напале штеточине током складиштења.

Мешавина боба и грашка је са становишта исхране неуобичајена, јер боб и грашак имају приближно једнаке хранљиве вредности, а друго, време потребно за кување боба је дуже него за кување грашка. Из античких извора знамо да су римљани правили каше од различитих врсти биљака, обично житарица и легуминоза, а не спомиње се смеша боба и грашка.<sup>5</sup>

Присуство јечма у узорку бр. 4 није случајно, док за раж није сигурно да ли је намерно узгајана заједно са пшеницом и ражи. Вероватно виминацијумским ратарима није увек било стало до чистих култура у пољима (монокултура) и стога нису посебну пажњу и време поклањали раздвајању житарица пре сетве. У узорку бр. 5 се од житарица налази искључиво јечам што нас наводи на закључак да је на виминацијумским пољима било и чистих усева, ако нису вршили раздвајање житарица непосредно пре складиштења или употребе, а након жетве.

Чини се да су у узорку бр. 5 зрна више изгореле него у другим узорцима што је и за очекивати обзиром да је узорак из огњишта.

У узорку се налази такође чисти јечам и проценат контаминације, тј. примеса у јечму је минималан — свега 1,35%. Зрна јечма у узорку су различите величине (од малих до великих) у зависности из ког су дела класа или од које индивидуе што је доказ да семење примеса није могло бити издвајано просејавањем, јер би се на тај начин одстранила и ситнија зрна јечма заједно са коровским. Вероватно је јечам из овог

<sup>5</sup> L. J. Moderati Columellae, *De re rustica*, књига друга, у N. Vučić, *Osvrt na delo „De re rustica“ od Kolumele*, *Savremena poljoprivreda*, 7—8, Novi Sad 1977, 73—79.

Узорак бр. 4; 13,9 g (сл. 4)  
 Локалитет Светиња VIMINACIVM  
 Сонда 6  
 Кућа бр. 4, са пода

	Биљне врсте	Број зрна
Главне културне биљке		
	ЖИТАРИЦЕ	
	Triticum aestivum (пшеница)	266
	Hordeum vulgare (јечам)	60
	Secale cereale (раж)	18
Ненамерне примесе		
I	ЖИТАРИЦЕ	
	Panicum miliaceum (просо)	4
II	КОРОВИ	
	Bromus cf. secalinus (класач — обични)	8
	Bromus sp. (тип класача)	1
	Agrostema githago (кукољ)	6
	Galium cf. spurium (броћ — приморска)	3
	Укупно	366 (3,9 g)
		% контаминације главних житарица
I	Укупно ненамерних примеса — житарица	4 1,16
II	Укупно ненамерних примеса — корова	18 5,23
(I+II)	Укупно свих ненамерних примеса	22 6,39

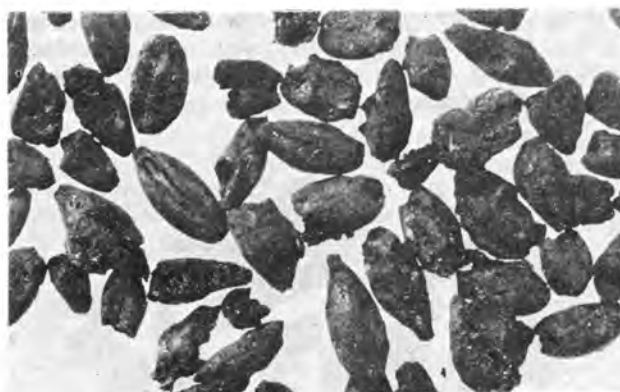
Узорак бр. 5; 45,7 g (сл. 5)  
 Локалитет Светиња VIMINACIVM  
 Кв. VII, о.с. III  
 Кућа 7, огњиште

	Биљне врсте	Број зрна
Главна културна биљка		
	ЖИТАРИЦЕ	
	Hordeum vulgare (јечам)	437
Ненамерне примесе		
I	ЖИТАРИЦЕ	
	Triticum sp. (пшеница)	1
	МАХУНАРКЕ	
	Vicia sp. (грахорица)	1
II	КОРОВИ	
	Bromus cf. secalinus (класач — обични)	2
	Galium cf. aparine (броћ — лепуша)	2
	Укупно	443 (5,7 g)
		% контаминације јечма
I	Укупно ненамерних примеса — житарица и махунарки	2 0,45
II	Укупно ненамерних примеса — корова	4 0,90
(I+II)	Укупно свих ненамерних примеса	6 1,35

узорка из веома чистог усева, који је био врло пажљиво и благовремено плевљен, осим ако зрна примеса нису била ручно издвајана непомредно пре употребе (као што се данас чисти пиринач пре кувања).



Сл. 4. — Смеса семена пшенице (најбројнија), јечма и ражи из узорка бр. 4 — Fig. 4. — Mélange des grains de blé (les plus nombreux), d'orge et de seigle de l'échantillon n° 4.



Сл. 5. — Семење јечма из узорка бр. 5. — Fig. 5. — Les grains d'orge de l'échantillon n° 5.

У узорку бр. 6 присуство пшенице и јечма није случајно, јер се налазе у већем броју него што је то уобичајено за тзв. коровске примесе. Слично као и у узорку бр. 4 у коме се налазе помешана зрна пшенице и јечма, тако се и у овом узорку налази помешано семење ражи, пшенице

Узорак бр. 6; 134 g (сл. 6)

Локалитет Светиња VIMINACIVM

Сонда бр. 5

Кућа бр. 4, са пода из полукружне конструкције

Биљне врсте		Број зрна
Главне културне биљке		
ЖИТАРИЦЕ		
	Secale cereale (раж)	329
	Triticum aestivum (пшеница)	52
	Horedum vulgare (јечам)	40
Ненамерне примесе <sup>4</sup>		
I	ЖИТАРИЦЕ	
	Panicum miliaceum (просо)	4
	МАХУНАРКЕ	
	Vicia sp. (грахорица)	4
	Pisum sativum (грашак)	2
II	Lens culinaris (сочиво)	2
	КОРОВИ	
	Bromus cf. secalinus (класач — обични)	5
	Agrostema githago (кукољ)	4
	Galium cf. spurium (броћ — приморска)	2
I	Polygonum cf. aviculare (птичији троскок)	1
	Укупно	445 (3,6 g)
		% контаминације
		главних житарица
I Укупно ненамерних примеса — житарица и махунарки		12 2,85
II Укупно ненамерних примеса — корова		12 2,85
(I+II) Укупно свих ненамерних примеса		24 5,7

и јечма. Вероватно да ова смеша није настала мешањем различитих житарица након посебних жетви, него се на неким пољима није водило рачуна о чистим усевима. Мало је вероватно да



Сл. 6. — Смеса семења ражи (најбројнија), пшенице и јечма из узорка бр. 6. — Fig. 6. — Mélange des grains de seigle (les plus nombreux), de blé et d'orge de l'échantillon n° 6.

овај узорак представља припремљену смесу од појединачних врста жита за неко јело, јер онда не би случајно помешали и зрна махунарки у тако малом броју.

На основу извршених анализа свих шест узорака (табела I) из кућа бр. 3, 4, 5 и 7 није било могуће утврдити најзаступљенију биљну врсту, а тиме нити главну ратарску културу јер су узорци количински различити и стога неупоредиви, али је било могуће одредити главне биљне врсте за сваки узорак појединачно.

Међу семењем главних житарица у узорцима бр. 2, 4, 5, 6 нађене су у веома малом броју семенке других житарица које представљају ненамерну примесу у основном усеви и стога је њихово присуство окарактерисано као коровско, тј. контаминирајуће, с тим што семенке житарица и других ратарских биљки нису отровне за разлику од појединих корова.

У узорцима бр. 2 и 6 главна ратарска биљка је раж. Присуство различитих ратарских биљки, као ненамерних примеса и различита количинска заступљеност семенки корова нас упућују на закључак да ова два узорка са пода

Табела 1.

УПОРЕЂЕЊЕ УЗОРКА СА ЛОКАЛИТЕТА СВЕТИЊА (VI в. н.е.)

	Кућа бр. 3 код север- ног зида	4 са пода	4 са пода	4 са пода из полукружне конструкције	5 код јаме	7 огњиште
	Узорак бр. 1	2	4	6	3	5
Главне културне биљке	ПРОСО ( <i>Panicum miliaceum</i> )	РАЖ ( <i>Secale cereale</i> )	ПШЕНИЦА ( <i>Trit. aestivum</i> ) ЈЕЧАМ ( <i>Hord. vulgare</i> ) РАЖ (?) ( <i>Secale cereale</i> )	РАЖ ( <i>Secale cereale</i> ) ПШЕНИЦА ( <i>Trit. aestivum</i> ) ЈЕЧАМ ( <i>Hordeum vulgare</i> )	БОБ ( <i>Vicia faba</i> ) ГРАШАК ( <i>Pisum sativum</i> )	ЈЕЧАМ ( <i>Hordeum vulgare</i> )
% контаминације главних културних биљ- ки ненамерним другим културним биљем (I)	—	1,2	1,16	2,85	2,55	0,45
% контаминације главних културних биљки коровима (II)	—	5,4	5,23	2,85	—	0,90
% Укупна контаминација (I+II)	—	6,6	6,39	5,7	2,55	1,35

исте куће бр. 4 нису летина са исте њиве или из исте године или једно и друго.

Семенке корова које су нађене у узорцима су тзв. пратећи корови ратарских усева који се и данас налазе у пољима. Корови *Bromus secalinus* и *Galium aparine* су скоро искључиво корови озимих ратарских усева, што нам говори да су житарице из узорака у којима су семенке ових корова нађене сејане у јесен, а не у пролеће. Семенке корова *Agrostema githago* су отровне и сматра се да када су у узорку заступљене од 0,5% у односу на остале јестиве биљке да је храна била делимично токсична, осим ако пред само кување није ручно издвајано.

Познато је да су корови бујнији у усевама ако се на истој њиви не практикује ротација зимских и пролетних усева. У прилог хипоте-

зе да су виминацијумски ратари на неким пољима практиковали ротацију иде чињеница да су међу озимим усевама нађене семенке проса, као пролетне културе као и разлике које постоје у процентуалној заступљености коровских семенки у истој култури — ражи између различитих узорака (у узорку бр. 2 има процентуално дупло више корова у ражи него у узорку бр. 6).

Узорци са локалитета „Светиња“ су веома чисти, јер немају остатка плевре и стабљике биљака, с једне стране, а са друге јер је проценат контаминације главних ратарских култура семеном корова релативно мали од 0,9 до 5,4%, што нас наводи на закључак да се ради о семену намењеном за исхрану или можда сетву, а не за даљу вршидбу, просејавање или неки сличан процес прераде.

7. мај 1988.

UDK: 903.28

## ANALYSE DES GRAINS CARBONISÉS DU SITE SVETINJA

KSENIJA BOROJEVIĆ, Institut d'Histoire, Novi Sad

L'analyse a porté sur six échantillons au total de grains séparés à la main des contextes divers: sols, proximité de la fosse et du foyer, des maisons 3, 4, 5, 7, du site antique tardif Svetinja.

Seize espèces de plantes y ont été identifiées au total à savoir:

### Céréales:

*Triticum aestivum* (blé tendre)  
*Horedum vulgare* var. *nudum* (orge pyramidale)  
*Secale cereale* (seigle)  
*Panicum miliaceum* (millet)  
*Pisum sativum* (pois)  
*Vicia faba* (fève)  
*Vicia* sp. (vesce)  
*Lens culinaris* (lentille)

### Mauvaises herbes:

*Bromus* cf. *secalinus* (seiglin)  
*Bromus* cf. *sterilis* (brome des toits)  
*Bromus* sp. (type de brome)  
*Agrostema githago* (nielle des champs)  
*Galium* cf. *aparine* (gaillet gratteron)  
*Galium* cf. *spurius* (type de gaillet)  
*Polygonum* cf. *aviculare* (renouée des oiseaux).

Les différences de quantité et de qualité des grains analysés des six échantillons n'ont pas permis d'établir quelle fut la culture la plus répandue au site de Svetinja. Il a cependant été possible d'identifier les principales plantes cultivées dans chaque échantillon à part et d'établir le pourcentage de contamination des cultures par des additifs indésirables, soit

plantes cultivées (I) ou mauvaises herbes (II) pour chaque échantillon à part (tableau 1).

Parmi les céréales les espèces principales sont le froment, le seigle, le millet et l'orge, dont deux échantillons. Il paraît que le seigle des échantillons nos 2 et 6 ne soit pas de la même récolte quoiqu'ils aient été trouvés dans la même maison n° 4.

Dans la maison n° 5 (échantillon n° 3) près du mur fosse deux cultures maraîchères ont été identifiées, les deux à peu près également nombreuses: *Vicia faba* (fève) et *Pisum sativum* (pois).

Deux échantillons comportent un mélange de céréales, et l'un sus-mentionné, un mélange de légumineuses, ce qui mène à la conclusion que les cultivateurs de Svetinja pratiquaient la rotation des semences d'automne et de printemps dans certains champs.

L'échantillon n° 3 contient du millet pur, céréale semée d'habitude au printemps, un peu plus tard que les pois et les fèves. Les découvertes de semences de millet, en tant qu'additifs involontaires dans des céréales d'hiver, nous mènent à la conclusion que les cultivateurs de Svetinja pratiquaient la rotation des semences d'automne et de printemps dans certains champs.

Tous les échantillons sont très purs, sans déchets de cosses ou de tiges et le pourcentage de contamination des cultures principales par des semences de mauvaises herbes est relativement petit, de 0,9—5,4%, ce qui serait une preuve que les grains de tous les échantillons étaient destinés à la nourriture ou peut-être aux semences et non à d'autres processus de traitement.

Tableau 1

LA COMPARAISON D'ECHANTILLONS DU SITE »SVETINJA« (VI<sup>e</sup> s.n.e)

MAISON	3	4	4	4	5	7
	mur nord	sol	sol	sol, constructi- on circulaire	fosse	foyer
ECHANT.	1	2	4	6	3	5
PLANTES PRINCIPALES	MILLET Panicum miliaceum	SEIGLE Secale cereale	FROMENT Triticum aestivum	SEIGLE Secale cereale	FEVES Vicia faba	ORGE Hordeum vulgare
			ORGE Hordeum vulgare	FROMENT Trit. aes- tivum	POIS Pisum sativum	
			SEIGLE(?) Secale cereale	ORGE Hordeum vulgare		
% de contam. des plantes par d'autres cultures	—	1,2	1,16	2,85	2,55	0,45
% de contam. par de mauvaises herbes	—	5,4	5,23	2,85	—	0,90
% total de contamin. (total I, II)	—	6,6	6,39	5,7	2,55	1,35

## Спирално увијена жица на средњовековном накиту из Србије

ДУШИЦА МИНИЋ, Археолошки институт, Београд

Захваљујући све систематичнијем истраживању средњовековних налазишта на територији данашње Србије, на првом месту бројних некропола, данас располажемо сразмерно великом количином разноврсног средњовековног накита. Накит је махом већ публикован, типолошки је разврстан и хронолошки доста поуздано вреднован. Постоје, међутим, могућности за његово још свестраније сагледавање, поготово када је у питању техника рада и начин украшавања. Наиме, поједини сасвим различити облици накита често имају извесне заједничке одлике и истоветно формиране украсне детаље. То обично упућује на њихову истовремену израду, па чак и на исте центре производње који су се одликовали специфичним манирима у раду. С друге стране, различито датовани облици накита са истим украсним елементима очигледно су последица дугог континуитета исте технике рада на шире или уже омеђеном географском подручју, што на истом простору подразумева и интензивну златарску активност. Као изразити пример оваквих појава овом приликом издвајамо метални накит украшен спирално увијеном жицом, коме је у нашој археолошкој литератури била већ више пута посвећена одређена пажња.<sup>1</sup>

Украшавање накита спирално увијеном жицом сасвим је једноставно и то су свакако основни разлози што је коришћено често и веома дуго. Припрема материјала за украшавање се састоји од навијања једноставне танке жице око друге која је била нешто већег пречника. Густо навијена жица се затим скидала са подлоге и обавијала око већ оформљеног накита, око ка-

рика наушница, око привесака и јагода на наушницама, аплицирана је на дугмад и на друге украсне предмете. У зависности од намене, од врсте накита и места на коме је требало да се употреби, жица је у мањој или већој мери развлачена, па је и украс добијао различити облик. Каткада је изузетно пажљиво обмотана и сложена тако да су се образовали скоро правилни коси редови навоја, а каткада је обавијена доста грубо, а украс је попримао форму коју поједини истраживачи означавају као гужва, мрежа, лабаво навијена жица, жица сложена у облику осмица, таласаста жица и др.

Спирално увијеном жицом најчешће су украшаване овалне каричице са равно засеченим или са стањеним крајевима који су незнатно повијени или су подешени за скопчавање (Т. I, 1). Жица је збијеније или ређе обавијена око карике, а крајеви су јој чврсто фиксирани једноставним навојима. Овако формиран украс обично покрива целу доњу половину карике, али повремено и сасвим мали простор. На сличан начин су декорисане и поједине каричице са S завршетком (Т. I, 2). У Србији је ова врста накита констатована на више средњовековних локалитета, од којих је већина лоцирана дуж десне или леве обале Дунава. Тако су по једна или две наушнице откривене на некрополама у Брестовику, Корбову, Вајуги, Петровчићу и Дубовцу, а сличној врсти наушница можда припада и фрагментовани примерак са некрополе у Великом Градцу код Доњег Милановца.<sup>2</sup> Са десне обале Дунава потичу и три случајна налаза, од којих је један откривен у близини Трајановог моста, други на простору од Голупца

<sup>1</sup> М. Љубинковић, *Nalazi u Korintu i slovenska arheologija X—XII veka*, Miedzynarodowy kongres archeologii slowianskiej V, Warszawa 1970, 459—461; С. Ерцеговић-Павловић, *Средњовековна некропола у Нишу*, Старинар XXVII, Београд 1977, 87.

<sup>2</sup> М. Ђорђевић-Љубинковић, *La nécropole slave de Brestovik*, Archaeologia Jugoslavica II, Beograd 1956, 136, fig. 4; М. Јанковић, *Две средњовековне некрополе у источној Србији*, Старинар XXIV—XXV, Београд 1975, 235, Т. XII/3; Г. Марјановић-Вујовић, *Va-*



Т. I — Накит украшен спиралном жицом: 1 — Корбово; 2 — Мачванска Митровица; 3 — Војловица; 4 — Ниш; 5 и 8 — Брстовик; 6 — Рибница; 7 — Винча; 9 — Куршумлија; 10 — Доњи Милановац (лок. Велики Градац); 11 — Прахово; 12 и 13 — Трњане; 14 — Градац код Крагујевца (лок. Донићко брдо); 15 — Дренча. — Pl. I — Parures ornées de fils spiraliformes: 1 — Korbovo; 2 — Mačvanska Mitrovica; 3 — Vojlovica; 4 — Niš; 5 et 8 — Brestovik; 6 — Ribnica; 7 — Vinča; 9 — Kuršumlja; 10 — Donji Milanovac (loc. Veliki Gradac); 11 — Prahovo; 12 et 13 — Trnjane; 14 — Gradac près de Kragujevac (loc. Doničko brdo); 15 — Drenča.

до Текије, а трећи у околини Неготина.<sup>3</sup> Изван појаса Подунавља ова врста наушница је знатно ређа. Једна је нађена на некрополи у Мачванској Митровици, а даље у унутрашњости Србије по две на некрополама у Добрачи код Крагујевца и у Напрељу код Новог Пазара.<sup>4</sup> Оне су истовремено познате и у другим деловима Југославије, где су различито заступљене. Судећи према публикованом материјалу, најчешће су у старохрватским некрополама у Далмацији,<sup>5</sup> док су сразмерно ређе у Словенији,<sup>6</sup> Босни<sup>7</sup> и Македонији.<sup>8</sup> Исте наушнице употребљаване су, међутим, и на још већем простору, па се зато с правом могу сврстати у накит са необично великим ареалом распрострањености. Са мањим или већим бројем примерака констатоване су на пр. у Русији, Пољској, Чехословачкој, Аустрији, Мађарској и Румунији, а даље према југу у Бугарској и Грчкој.<sup>9</sup> На тако огромној те-

риторији оне нису свуда јединствено датоване. Најчешће се опредељују у доста дуг временски период, од X до у XII век или од XI до у XIII век. На овакве закључке обично упућују примерци из затворених насеобинских слојева или са некропола на којима је присутан и други слично датован накит. Поуздано датоване наушнице, нађене у гробним целинама са курентним новцем, претежно су из друге половине XI и из XII века. Као пример наводимо две из Sellje у Мађарској које су нађене у гробу 45 заједно са срцеликим привеском, ниском од крупних перли, три S каричице и новцем мађарског владара Ладислава I (1077—1095).<sup>10</sup> На некрополи у Мачванској Митровици слична наушница је констатована у гробу 215 у коме је поред још једне оштећене наушнице, прстена и велике ниске од стаклених перли и каури пужева, било и седам пробушених мађарских новчића кованих у време владавине Коломана и Гезе I (1095—1162). Три новчића су у саставу ниске док су остала четири откривена у пределу леве руке скелета.<sup>11</sup> Приближно је истовремена и наушница из Халимбе, из гроба 258, у коме је била још једна S каричица и ниска од перли различите величине. Гроб припада трећој фази сахрањивања на овој некрополи, од средине XI до у почетак XII века, што је одређено налазима новца из истог периода.<sup>12</sup> Наушнице са све три некрополе имају карактеристичан S завршетак на каричици и у основи су сличне обичним S каричицама са којима се јављају заједно и на неким другим налазиштима белобрдске културе.<sup>13</sup>

Слично примерку из Мачванске Митровице, и остале наушнице са територије Србије се опредељују углавном у XII век. Оне имају сасвим

juga—Pesak. La nécropole médiévale II, Ђердапске свеске III, Београд 1986, 185, fig. 26, 27 (из гробова 45, 74 и 77); Ј. Ковачевић, О тамгама из Царичиног града и Сонта, Старице XII, Београд 1961, 3, сл. 7 (са уништене некрополе); Д. Минић, Средњовековна некропола у Великом Градцу код Доњег Милановца, Старице XX, Београд 1970, 243, сл. 18.

<sup>3</sup> М. Corović-Ljubinković, op. cit., 136.

<sup>4</sup> S. Ercegović-Pavlović, Les nécropoles romaines et médiévales de Mačvanska Mitrovica, Sirmium XII, Београд 1980, 28, 47, Pl. XXIII; М. и Д. Гарашанин, Средњовековно српско гробље у Добрачи, Старице V—VI, Београд 1955, 199, сл. 9/а-б; Д. Премовић-Алексић, Заштитно археолошко истраживање локалитета Напреље код Новог Пазара, Новопазарски зборник II, Нови Пазар 1987, 244.

<sup>5</sup> D. Jelovina, Starohrvatske nekropole, Split 1976, 103—104; D. Jelovina, Starohrvatsko groblje na „Mastirinama“ u selu Kašiću kod Zadra, Starohrvatska prosvjeta III, sv. 12, Split 1982, 59—60, T. IV/66; D. Jelovina—D. Vrsalović, Srednjovjekovno groblje na „Begovati“ u selu Biljanima Donjim kod Zadra, Starohrvatska prosvjeta III, sv. 11, Split 1981, 119, T. X (grob 202), XI (grob 226), XV (grob 256), Г. Марјановић-Вујовић, Накит из Ђердапске, Зборник радова Народне музеја IX—X, Београд 1979, 154—156.

<sup>6</sup> P. Korošec, Raziskave na Svetih gorah na Bistrijem, Arheološki vestnik XX, Ljubljana 1969, 245, T. 1/6; B. Marušić, Kasnoantičko i ranosrednjovjekovno groblje kaštela Dvograd, Histria Archeologica I—1, Pula 1970, 14—16, T. III/2, 8; P. Korošec, Zgodnjesrednjeveška arheološka slika karantanskih Slovanov, Ljubljana 1979, 192, T. 56/2, c, d.

<sup>7</sup> N. Miletić, Slovenska nekropola u Mahovljanima kod Banjaluke, Glasnik Zemaljskog muzeja XXXIV, Sarajevo 1980, 153, T. XII; N. Miletić, Elementi della cultura di Koettlach in Bosnia e Erzegovina, Balcanoslavica 4, Priep—Beograd 1975, 100, T. III/8.

<sup>8</sup> B. Aleksova, Demir Kapija, Skoplje—Beograd 1966, 54—55, T. XXIII/10; Б. Бабић, Материјалната култура на Македонските Словени во светлината на археолошките истражувања во Прилеп, Прилеп 1986, 280, сл. 61/27, 28.

<sup>9</sup> Детаљан попис налаза дат је у расправи о хронологији белобрдског материјала — J. Giesler, Untersuchungen zur Chronologie der Bijelo Brdo-Kultur, Praehistorische Zeitschrift 56—1, Berlin—New

York 1981, 126—127. Цитираној литератури додајемо следеће публикации: A. Kiss, A Sellyei árpád-kori temető, A Janus Pannonius múzeum Évkönyve, Pécs 1967, 70, fig. 4; N. Constantinescu, Coconi, București 1972, 101, Pl. XIII/8; P. Diaconu—S. Baraschi, Pacuiul lui Soare II, București 1977, 124, fig. 97/25, 28; В. Милов, Гробни находки, Сборник Мадара I, София 1934, 135, сл. 137/е; Д. Митова-Цонова, Археологически данни за селската носия в Северозападна България през XIV в., Известия на Етнографския институт и музей III, София 1958, 41, сл. 1/а; В. К. Гончаров, Райковецкое городище, Киев 1950, T. XVIII/5, XXIII/5, 6; Й. Чангова, Средновековното селище над тракийския град Севтополис (XI—XIV век), София 1972, 114—115, сл. 94/4; М. В. Седова, Ювелирные изделия древнего Новгорода (X—XV вв.), Москва 1981, 16, сл. 3/3, са нап. 24.

<sup>10</sup> A. Kiss, op. cit., 70, fig. 4 (гроб 46).

<sup>11</sup> S. Ercegović-Pavlović, op. cit., 47.

<sup>12</sup> Gy. Török, Die Bewohner von Halimba im 10. und 11. Jahrhundert, Budapest 1962, 102, T. LXXXVIII.

<sup>13</sup> Z. Vána, Mádafi a Slované ve světle archeologických nálezů X—XII století, Slovenská Archeologia II, Bratislava 1954, 64, T. IV/26, са наведеном литературом.

једноставну карику, са равним или са незнатно повијеним крајевима, и налазе се на некрополама на којима су присутни и други облици накита карактеристичног за ово време и за овај простор. Као најизразитији пример цитирамо налаз из Вајуге, из гроба 77, у коме је оваква наушница нађена са бронзаном тракастом наруквицом.<sup>14</sup> Тракасте наруквице од бронзе су додуше коришћене и током XI века, али су знатно чешће на некрополама XII века.<sup>15</sup> За сада још увек нема услова да се и једноставне каричице са спиралном жицом у Србији такође одреде у ранији период, али је зато оправдано да се претпостави да су на овоме простору биле у употреби не само у XII, већ и током XIII, па чак и у XIV веку. На овакву претпоставку указују налази из суседних земаља, из јужног дела Румуније и из северне Бугарске. Наиме, у *Răscăul lui Soare* и *Cosoni* у Румунији наушнице су откривене у насеобинским слојевима XIII—XIV, односно XIV—XV века,<sup>16</sup> док су у Бугарској констатоване на слично датованим некрополама у Луковиту, Калиакри, Негованцима и др.<sup>17</sup> Слична врста накита је у Србији употребљавана чак и у XVI веку, мада у незнатно измењеном облику. То се види по пару наушница са некрополе у Војловици код Панчева, које су нађене у једном женском гробу са новцем Јована Запоље (1526—1540).<sup>18</sup> За разлику од старијих примерака који су претежно од бронзе обе наушнице из Војловице су од сребра, а поред украса од спиралне жице имају и по два делтоидна привеска на дну (Т. I, 3).

Наушнице са привеском купастог облика представљају следећи облик накита украшеног спирално увијеном жицом. Оне су знатно луксузније и често су од сребра, мада доста лошег квалитета. Карика им је кружног облика а привесак је од танког повијеног лима, при дну затворен овалном профилисаним плочицом (Т. I, 4). Спиралном, брижљиво сложеном жицом, украшен је само горњи, купаст део привеска. За разлику од претходних, ове наушнице су релативно ретке и карактеристичне су за да-

леко уже подручје. Констатоване су у највећем броју у Србији и Македонији, а само са по једним фрагментованим примерком у Румунији и Мађарској. У Србији су познате три наушнице и то две са некрополе Гласија у Нишу и једна са некрополе у Градцу код Крагујевца (лок. Донићко брдо). Наушнице из Ниша су сачуване у целости и датоване су у XI до у крај XII века, на основу временског вредновања осталог накита са ове некрополе.<sup>19</sup> Фрагментована наушница са лок. Донићко брдо је секундарно употребљена као привесак на великој нисци од разнобојних стаклених перли, на којој су се својевремено налазила и два мађарска новчића XIII века.<sup>20</sup> Две идентичне наушнице из Македоније потичу са некрополе у селу Оризари код Кочана. Нађене су у гробу 31 заједно са две тракасте наруквице од бронзе и једним бронзаним прстеном који има на глави уложак од стаклене пасте.<sup>21</sup> Код њих је карика оштећена, али су се добро очувала оба купаста привеска, у свему истоветна привесцима наушница из Ниша и привеску са ниске из Донићког брда. Наушнице из Оризари су, међутим, датоване у IX—X век, што је с обзиром на претходне налазе по свој прилици преурањено. То се уосталом види и по другим предметима из гроба 31, а слично показују и поменути фрагментоване наушнице из Мађарске и Румуније. Наушница из Мађарске је откривена на некрополи *Vasas*, у затвореној гробној целини са ниском од стаклених перли, прстеном, две S каричице и секундарно употребљеном римском монетом, а иста некропола је датована оквирно у XI век налазима мађарског новца Стевана I (1000—1038) и Андрије I (1046—1067).<sup>22</sup> Фрагментовани примерак из Румуније је са средњовековног насеља у *Răscăul lui Soare*, из слоја који је разноврсним археолошким материјалом, између осталог и новцем, опредељен од XIII до у XV век.<sup>23</sup> Овај фрагмент се, међутим, интерпретира као део наушнице са биконичном јагодом, али је вероватније да припада нашем типу наушница са купастим привеском.

Спирално увијеном жицом повремено је украшена и једна специфична врста наушница

<sup>14</sup> Г. Марјановић-Вујовић, *Бердапске свеске III*, Београд 1986, 185, fig. 27.

<sup>15</sup> Г. Марјановић-Вујовић, *Трњане*, Београд 1984, 97; П. Гатев, *Накити от погребения от XI—XII в.*, Археология 1, Софија 1977, 39—44.

<sup>16</sup> P. Diaconu—S. Baraschi, *op. cit.*, 124, fig. 97/25, 28 N. Constantinescu, *op. cit.*, 101, Pl. XIII/8.

<sup>17</sup> Ст. Станчев—Ив. Начева, *Средновековен български некропол до Луковит*, Известия ИА XXIII, София 1960, 85, сл. 8/6, 9/26, 27; Д. Митова-Цонова, *op. cit.*, 41, сл. 1/а; Л. Бобчева, *Некропол от XIII—XIV век в Калиакра*, Известия на Народния музей Варна XIV (XXIX), Варна 1978, 154, Т. VII (гроб 98).

<sup>18</sup> S. Pavlović, *Vojlovica, Pančevo — srednjovekovna nekropola*, Arheološki pregled 11, Београд 1969, 230.

<sup>19</sup> С. Ерцеговић-Павловић, *Средњовековна некропола у Нишу*, Старинар XXVII, Београд 1977, 87, Т. IX/5, 6.

<sup>20</sup> Д. Петровић, *Средњовековна некропола на Донићком брду (Градац код Крагујевца)*, Старинар XIII—XIV, Београд 1965, 288, сл. 37 и нап. 14. Новац је изгубљен.

<sup>21</sup> Б. Алексова, *Археолошки ископувања во с. Оризари—Кочанско*, Зборник на Штипскиот музеј III, Штип 1964, 90, Т. II/7, 8.

<sup>22</sup> J. Dombay, *Árpád-kori temetők Baranyában II*, A Janus Pannonius múzeum Évkönyve, Pécs 1962, 73, Т. V/19.

<sup>23</sup> P. Diaconu—S. Baraschi, *op. cit.*, 148 и даље.

које се у литератури често означавају као ви-сеће, односно као наушнице у облику знака питања. Оне имају један крај карике лучно повијен и подешен за провлачење кроз ухо, а други је вертикално извијен и усмерен наниже. На вертикалном крају каткада се налази мања или већа skupина крупних гранула или је навучена велика шупља јагода. Спиралном жицом су украшене само наушнице са јагодом или оне које на вертикалном делу карике немају других декоративних елемената. Жица је обавијена око доњег дела карике, а некада је истом жицом покривена и цела површина јагоде (Т. I, 5, 6). На једној наушници из Винче украс од спиралне жице је смештен у оквир саме јагоде, између њених размакнутих половина (Т. I, 7),<sup>24</sup> а на случајно нађеној наушници из Брестовика сличан украс стоји на карици између три нанизане јагоде (Т. I, 8).<sup>25</sup> Жица је обично грубо обмотана и пажљивије је сложена само на јагодама. Овако украшене наушнице претежно су карактеристичне за средњовековна налазишта у Србији, а мањим делом и у Македонији, док их изван овога подручја за сада нема. У Србији су груписане највећим делом у Подунављу, где су откривене на некрополама у Брестовику, Винчи и Рибници,<sup>26</sup> а даље према југу је констатована само једна на некрополи у Лешју код Параћина.<sup>27</sup> Из Македоније по један примерак потиче са некрополе у Демир Капији, са лок. Старо село у Добровени код Битоља и са некрополе на лок. Поткули у Прилепу.<sup>28</sup> Све поменуте наушнице су од бронзе и само се на појединим примерцима из Рибнице запажају трагови танке сребрне превлаке којом је требало да се подражава луксузнији сребрни накит истог типа.<sup>29</sup>

<sup>24</sup> G. Marjanović-Vujović, *Nécropole médiévale Vinča*, Inventaria Archaeologica, fasc. 22, Beograd 1979, Y 216.

<sup>25</sup> М. Бајаловић-Хаџи-Пешић, *Накит VIII—XVIII века у Музеју града Београда*, Београд 1984, 76, кат. бр. 181, Т. IV/8.

<sup>26</sup> М. Ђоровић-Љубинковић, *Досадашња ископавања у Брестовику на локалитету Висока раван*, Зборник радова Народног музеја I, Београд 1958, 330; *Накит на тлу Србије* (каталог), Београд 1982, кат. бр. 281, 309, 312; Д. Минић, *Рибница — праисторијско и античко налазиште, средњовековно насеље са некрополом*, Старице XXXIII—XXXIV, Београд 1984, Т. IV/3.

<sup>27</sup> Д. Милошевић, *Средњовековна некропола у селу Лешје код Параћина*, Зборник радова Народног музеја III, Београд 1962, 158, Т. III, инв. бр. 3931. Према подацима аутора, са истог локалитета потиче још једна слична наушница која се чува у Народног музеју у Параћину.

<sup>28</sup> В. Aleksova, *Demir Kapija*, Skopje—Beograd 1966, 54—55, Т. XXIII/23, 80, Т. XXIII/28; Б. Бабић, *op. cit.*, 280, сл. 63/22.

<sup>29</sup> На различитим локалитетима у Србији је нађено више луксузних наушница истог облика, израђених од сребра и украшених крупним гранула-

На готово свим налазиштима наушнице се дају у XII и XIII век, са већом вероватноћом да су претежно коришћене током XIII века. Занимљиво је да се наушнице са вертикално повијеном кариком налазе и на многим локалитетима XII—XIV века у Бугарској и Русији, али су увек другачије украшене и ни на једној нема спирално увијене жице.<sup>30</sup>

И док су сви претходни облици накита заступљени са мањим или већим бројем примерака, бронзана наушница из Куршумлије, са некрополе формиране око цркве св. Богородице, представља за сада усамљени налаз (Т. I, 9).<sup>31</sup> Она припада познатом типу наушница са једном кружном јагодом смешеном на доњем делу велике овалне карике. Јагода је или сасвим једноставна, без икаквих украса, или је покривена различито распоређеним гранулама, а повремено су гранулирана зрна имитирана ливењем или искуцавањем.<sup>32</sup> Међу различито декорисаним примерцима, наушница из Куршумлије представља посебну варијанту због спиралне жице којом је јагода густо обмотана по целој површини. Као и остале наушнице овога типа, она оквирно може да се определи у XII век. То показују бројни налази са истовремено датованих некропола у Србији, а нарочито наушница из Курјаче код Пожаревца која је нађена у затвореној гробној целини са новцем Манојла I Комнина (1143—1180).<sup>33</sup>

Лоптасти привесак са средњовековне некрополе у Великом Градцу код Доњег Милановца такође представља усамљени налаз овакве врсте накита (Т. I, 10).<sup>34</sup> По облику и величини он је сличан бројним дугмадима са средњовековних налазишта како у Србији тако и у другим су-

ма — *Накит на тлу Србије*, Београд 1982, 78, кат. бр. 491; *Средњовековна уметност у Србији* (каталог), Београд 1969, 109, кат. бр. 234.

<sup>30</sup> В. Миков, *op. cit.*, сл. 137/а-с; Л. Бобчева, *op. cit.*, 156, Т. XVI; Ст. Станчев—Ив. Начева, *op. cit.*, сл. 9/34, 10/71, 11/99; В. Нешева, *Средновековен некропол във Вътрешния град на Преслав*, Археология 2, София 1979, 48, сл. 4/а; О. В. Милорадович, *Христианский могильник на городище Верхний Джулат*, МИА 114, Москва 1963, 102—103, сл. 5/4—6, 8/4, 5, 10 (са наведеном литературом); В. Х. Тменов, *Исследование пещерных склепов у с. Дзивгис*, Археологические открытия 1983. года, Москва 1985, 130, сл. 1.

<sup>31</sup> *Накит на тлу Србије*, Београд 1982, 69, кат. бр. 403.

<sup>32</sup> G. Marjanović-Vujović, *Inventaria Archaeologica* fasc. 22, Beograd 1979, Y 217/1, 2; Иста, *Трњане*, 81, 161, 168; М. Јанковић, *op. cit.*, 236, Т. IV/12.

<sup>33</sup> Г. Марјановић-Вујовић, *Средњовековни гроб из околине Пожаревца*, Старице XVIII, Београд 1967, Т. I/5.

<sup>34</sup> Д. Минић, *Средњовековна некропола на Великом Градцу код Доњег Милановца*, Старице XX, Београд 1970, 244—245, сл. 4.

седним земљама.<sup>35</sup> Од њих се разликује само по спиралној жици којом је у хоризонталним редовима обавијен по целој површини. Привесак је датован у XII—XIII век, са напоменом да нема директних аналогја у публикованом средњовековном накиту, слично као и наушница из Куршумлије.

Поред накита на коме су спиралном жицом стварани необично упадљиви декоративни елементи, на појединим облицима су формирани сасвим ситни детаљи, најчешће као замена за гранулацију, а каткада и за филигран. На сребрној наушници из Прахова на пр. спирално увијена и незнатно развучена жица стоји са стране коленаца где замењује уобичајене навоје филиграна (Т. I, 11).<sup>36</sup> Код наушница из Трњана она је обротно употребљена — увијена око карике имитира венчић од гранула, док се са стране налазе једноставни навоји танке жице (Т. I, 12).<sup>37</sup> Наушнице из Прахова и Трњана без сумње су упрошћеније варијанте добро познатих наушница са коленцима, са којима су на овом простору биле истовремено у употреби. То се нарочито види по налазу из гроба 103 некрополе у Трњану у коме је наушница са коленцем од гранула нађена заједно са наушницом која има венчић од спиралне жице.<sup>38</sup> Са исте некрополе су и две наушнице са вертикално повијеним крајем карике, на којима венчић од спиралне жице стоји изнад крупне јагоде, такође као замена за украс од гранула (Т. I, 13).<sup>39</sup> Најзад, слична замена за гранулацију види се и на малој сребрној наушници из Градца код Крагујевца (лок. Донићко брдо) која има венчић од спиралне жице на средини биконичног привеска и на сва четири бочна коленаца (Т. I, 14).<sup>40</sup>

Имајући у виду сва запажања о поменутом накиту, о његовом датовању, а посебно о ареалу распрострањености појединих облика, намећу се и одређени закључци који се у овом моменту односе првенствено на територију данашње Србије. Ако се пође од најбројнијих наушница украшених спиралном жицом, од једноставних и S каричица, поново наглашавамо да су коришћене на изразито великом простору насељеном у средњем веку словенским живљем. На широко омеђеној територији, од Новгорода на северу до Коринта на југу, оне нису свуда рав-

номерно заступљене. У појединим пределима су сразмерно ретке, међутим, негде се запажа и извесна концентрација налаза. Донекле су груписане на пр. у југоисточној Пољској и суседном делу Русије, затим на старохрватским некрополама у Далмацији, а нарочито су бројне на терену који обухвата источну Србију заједно са северном Бугарском и југоисточном Румунијом. У Србији су најчешће на налазиштима дуж Дунава, док су идући према југу све ређе. Када је у питању њихово оквирно датовање почев већ од X и XI века, карактеристично је да се код нас јављају тек током XII века, а у Бугарској и Румунији се прате све до у XIII и XIV век. Територијална распрострањеност осталих типова накита декорисаних спирално увијеном жицом је далеко мања, а доста је уже и њихово временско опредељење. Иако малобројне, наушнице са купастим привеском XI—XII века су најчешће у Србији, а затим у Македонији, а слично је и са наушницама које имају вертикално повијену карику. Оне су крајем XII и током XIII века највећим делом коришћене у североисточној Србији, нарочито дуж десне обале Дунава. Одатле је и лоптасти привесак из Великог Градца код Доњег Милановца, а са приближно истог простора је и већина наушница на којима су спиралном жицом подражавани венчићи од гранула. И када се све ово узме у обзир произилази да се ова специфична техника украшавања накита најдуже задржала у крајњем југоисточном делу првобитног ареала, и то првенствено на обичним каричицама. Широку примену и на осталим облицима накита у највећој мери је нашла на територији североисточне Србије, на појасу који гравитира обали Дунава (сл. 1). Полазећи од оваквих запажања, а нарочито од чињенице да су поједини типови накита карактеристични претежно, а поједини искључиво за овај простор, природно је да се претпостави да је исти налит овде и настао. Свакако је представљао производе локалних златарских радионица, односно мајстора који су радили и живели негде на овом терену. Не улазећи у порекло технике украшавања спиралном жицом, нити у путеве којима је приспела у наше крајеве,<sup>41</sup> несумњиво је да су

<sup>35</sup> Д. Минић, *Остава накита из средњовековног Трговишта код Новог Пазара*, Новопазарски зборник 8, Нови Пазар 1984, 23—26, са литературом.

<sup>36</sup> М. Јанковић, *op. cit.*, 235, Т. VII/6.

<sup>37</sup> Г. Марјановић-Вујовић, *Трњане*, 84, сл. 178, Т. XXV (гроб 332), Т. VIII (гроб 103).

<sup>38</sup> *Ibid.*, 23, сл. 33, Т. VIII.

<sup>39</sup> *Ibid.*, 87, сл. 185, Т. XII (гроб 165).

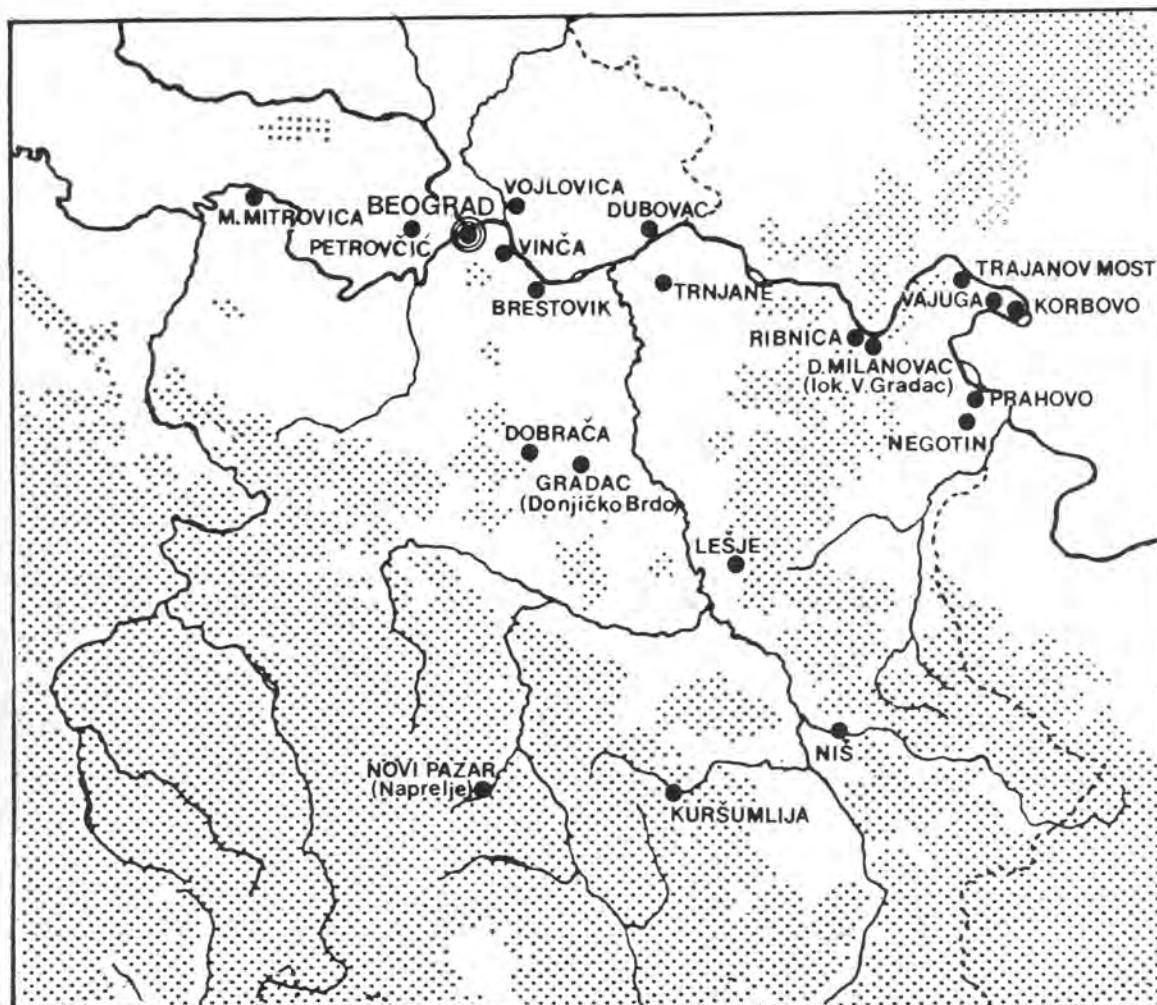
<sup>40</sup> Д. Петровић, *op. cit.*, 285, сл. 28/2; М. Јеринић—М. Богдановић, *Старе културе на тлу централне Србије* (каталог), Крагујевац 1981, 93, кат. бр. 119.

<sup>41</sup> Према G. R. Davidson украшавање накита спиралном жицом познато је још у античком периоду, како се види по неким налазима III—IV века из Палестине (*The Minor Objects*, Corinth XII, Princeton—New Jersey, 1952, 252—253). М. Ђоровић-Љубинковић је мишљења да се спирална жица јавља на византијском накиту XI—XII века одакле је пренета и на савремени словенски налит, што представља изразити пример каснијег византијског утицаја (*Miedzynarodowy kongres archeologii slowiańskiej V*, Warszawa 1970, 459). Исти аутор је својевремено указао на присуство спиралне жице на накиту кетлашке културе (*Archaeologia Jugosla-*

је домаћи мајстори златари прихватили по угледу на једноставне овако кићене каричице. Користили су је затим и на многим другим украсним предметима чије су основне форме већ биле у широкој употреби. Овакав накит златари су радили махом од бронзе, стварајући спиралном

ских насеља у Србији. Велика је вероватноћа, међутим, да су и претпостављени златари такође били сеоски мајстори, настањени по истим таквим насељима.

На златарску активност по сеоским средњовековним насељима у Србији обично упућује на-



Сл. 1. — Налазишта у Србији са накитом који је украшен спиралном жицом. — Fig. 1. — Sites en Serbie contenant des fils spiraliformes.

жицом необично ефектне украсе као својеврсну замену за гранулацију и филигран, заправо као замену за истовремене луксузније предмете. Накит је био намењен првенствено сеоском становништву јер најчешће прати некрополе сео-

вца II, Beograd 1956, 136), а за овако украшене каричице са старохрватских некропола се сматра да представљају импорт из Карантаније (D. Jelovina, *Starohrvatske nekropole*, Split 1976, 103—104). Сличне каричице из Мађарске се сврставају у накит карактеристичан за белобрдску културу (J. Giesler, *op. cit.*, 126—128).

кит израђен на сасвим једноставан начин и од мање скупог материјала. Изворни историјски подаци о томе ретко говоре и махом су релативно касни. За јужне делове средњовековне Србије наводимо већ више пута цитиране повеље нашим манастирским властелинствима XIII и XIV века у којима се, поред других сеоских занатлија, наводе и златари.<sup>42</sup> За североисточну

<sup>42</sup> М. Ђоровић-Љубинковић, *Метални накит белобрдског типа*, Старинар II, Београд 1951, 31—32.

Србију сличне вести налазимо у још каснијој архивској грађи, као што је недавно публиковани турски попис области Браничево из 1467. године. У попису се наводе три златара и то Радислав златар у селу Кисељево, Витан златар у селу Кривец и Радота златар у селу Горње Брестје.<sup>43</sup> Сва три села су сразмерно велика у односу на већину других из овог пописа. Она су истовремено у близини тадашњих пазарних места — Горње Брестје је недалеко од Лучице која је у попису убележена као пазарно место, Кисељево је у непосредној близини Тополовника, такође пазарног места, док је село Кривец нешто удаљеније од пазарних места Кула и Старци.<sup>44</sup> Поменути златари су дакле, сеоски мајстори, живели су и радили у селима, али у непосредној близини административно значајнијих насеља у којима су могли да продају своје производе на пазарима и годишњим панађурима. Украсне предмете је куповало становништво околних насеља, али су они истовремено разношени и по удаљенијим крајевима. Ако се прихвати уобичајено мишљење да се златарска вештина у појединим селима дуго одржавала, да се преносила са једне генерације мајстора на другу због чега су нека насеља добијала карактеристичне називе (на пр. село Златари, Златаре и др.)<sup>45</sup> онда није искључено да је у селима Кривец, Горње Брестје и Кисељево било златарске активности и раније, пре овога пописа. Могло би да се претпостави да је то дуга традиција која сеже у време када је и спирална жица коришћена на нашем накиту. Вреди напоменути да су нека од наведених пазарних места имала статус тргова и пре доласка Турака у ове крајеве и да су као таква била стедиште како трговаца тако и занатлија. Пазарно место Кула

је на пр. дато као трг манастиру Дренчи већ 1382. године, а Кисељево је такође у XIV веку важило као трг у поседу манастира Тисмени и Водице у Влашкој.<sup>46</sup> Село Кривец је убицирано недалеко од Шетоња које је посредно означено као трговачко место већ почетком XIV века. У њему се најпре помиње Nale de Cherschio, свакако трговац, а крајем XIV века два Дубровчанина у истом месту држе у закуп царину, најпре Марин Лебровић, а нешто касније Живулин Станишић.<sup>47</sup> Трговина је значи у овим крајевима била доста жива и пре обављеног пописа области Браничево и вероватно је обухватала производе и домаћих занатлија, па и златара.

Поред накита намењеног сеоском становништву, спирална жица је током XIV, XV и XVI века нашла примену и на градском накиту у Србији, где је коришћена упоредо са осталим техникама развијеног златарског заната. Овога пута танка густо навијена жица није развучена, па се не запажа онај карактеристичан облик „гужве“, „мреже“, „лабаво навијене жице“. Сходно раду искусних мајстора, она је у виду финих узаних ролница аплицирана на луксузни сребрни накит, на кружну дугмад, наушнице са крупном шупљом лунулом, на колу-гасте наушнице, на различите апликације и друге украсне предмете.<sup>48</sup> Повремено је, као и раније, коришћена као замена за колена од гранула, како се то види на великој бронзаној карици из Дренче (Т. I, 15).<sup>49</sup> У различитим видовима спирална жица је употребљавана и у новијем народном стваралаштву, између осталог и на градском накиту XIX века,<sup>50</sup> па је то доказ необично дугог континуитета ове једноставне технике украшавања.

15. мај 1988.

UDK: 739.1.033.2(497.11)

<sup>43</sup> М. Стојаковић, *Браничевски тефтер*, Београд 1987, 83, 90, 223.

<sup>44</sup> *Ibid.*, види карту убицираних насеља на крају пописа.

<sup>45</sup> Р. Љубинковић, *Привредна организација и материјална култура сеоских насеља средњовековне Србије*, Студије из средњовековне уметности и културне историје, Београд 1982, 86; М. Ђоровић-Љубинковић, *op. cit.*, 31.

<sup>46</sup> М. Динић, *Браничево у средњем веку*, Српске земље у средњем веку, Београд 1978, 104, 110.

<sup>47</sup> *Ibid.*, 111.

<sup>48</sup> *Средњовековни Сталаћ* (каталог), Крушевац 1979, 18, кат. бр. 1, 2; Д. Минић, *Новопазарски зборник* 8, Нови Пазар 1984, Т. 1/2, 4, 5; Б. Радојковић, *Накит код Срба*, Београд 1969, Т. 179. Овом приликом смо намерно изоставили луксузне наушнице са три једнаке јагоде и наушнице са крупним крушко-ликим привеском на којима се спирална жица налази на доњем делу карице. Š. Bešlagić, *Grborezi*, Sarajevo, 1964, Т. XXIII/1, XIII/2. Оне су карактеристичне за западне делове Југославије и тамо им свакако треба тражити и центар производње.

<sup>49</sup> Карица је откривена приликом сондажног истраживања манастирског комплекса у Дренчи — резултати истраживања нису публиковани.

<sup>50</sup> Б. Радојковић, *op. cit.*, Т. 174.

## LE FIL TORDU EN SPIRALE DANS LES BIJOUX MEDIEVAUX DE SERBIE

DUŠICA MINIĆ, Institut archéologique, Belgrade

Le fil tordu en spirale est l'ornement caractéristique de diverses formes des bijoux médiévaux du territoire de la Serbie actuelle. Des spirales serrées et ensuite plus ou moins étirées ornent par ex. de simples anneaux de Mačvanska Mitrovica, Petrovčić, Dubovac, Brestovik, Vajuga, Korbova, Dobrača, Novi Pazar ainsi que des découvertes incertaines de la rive droite du Danube entre Golubac et Negotin (Pl. I, 1,2). Les boucles d'oreille à la breloque conique de Niš et de Gradac près de Kragujevac sont décorées de manière semblable (Pl. I, 4), plus les boucles d'oreille au bout de l'anneau plié en verticale de Brestovik, Vinča, Ribnica et Lesje (Pl. I, 5—8), puis une boucle h'oreille de Kuršumlija et une breloque circulaire de Veliki Gradac près de Donji Milanovac (Pl. I, 9, 10). En plus des bijoux où le fil en spirale représente le détail décoratif marquant, dans les boucles d'oreille de Prahovo, Trnjani et Gradac près de Kragujevac la spirale ne fait que remplacer les habituelles couronnes granulées ou les torsades en fil filigrané (Pl. I, 11—14).

De simples petits anneaux au fil en spirale sont caractéristiques non seulement pour le territoire de la Serbie actuelle, mais ils étaient répandus dans un espace exceptionnellement vaste depuis Novgorod au nord jusqu'au Corinthe au sud. En Serbie c'est leur concentration relativement importante qui est remarquable. Dans le cadre d'une aire aussi grande les boucles d'oreilles ont été différemment datées, depuis le X<sup>e</sup>—XI<sup>e</sup> siècle jusqu'au XIII<sup>e</sup>—XIV<sup>e</sup> s. En Serbie elles sont surtout fréquentes dans les sites du XII<sup>e</sup> s., avec mention qu'elles ont dû être en usage plus tard également, comme certains exemplaires plus décoratifs de Vojlovica près de Pancevo le prouvent et ils ont été trouvés dans un ensemble funéraire fermé avec de la monnaie du XVI<sup>e</sup> siècle (Pl. I, 3).

Les autres formes de bijoux décorés par du fil en spirale apparaissent dans le cadre d'un territoire beaucoup plus restreint et ceux-ci sont datés du XII<sup>e</sup> et XIII<sup>e</sup> siècle. Les boucles d'oreille au pendentif conique sont par ex. surtout fréquentes en Serbie, plus rares en Macédoine, tandis qu'en Hongrie et en Roumanie on ne connaît qu'un seul exemplaire par pays et ils sont fragmentés. Les boucles d'oreilles au bout de l'anneau plié en verticale sont surtout nombreuses dans la Serbie du nord est, en particulier dans des nécropoles le long de la rive droite du Danube, puis en allant vers le sud elles sont de plus en plus rares, y compris les exemplaires provenant de la Macédoine. La breloque en boule de Veliki Gradac près de Donji Milanovac et la boucle d'oreille de Kuršumlija sont pour le moment des exemplaires isolés sans analogie dans le matériel publié provenant de Serbie ou d'autres pays. Ils représentent vraisemblablement un phénomène local, de même que les boucles d'oreille de Trnjani et de Prahovo où le fil en spirale imite les couronnes granulées.

Compte tenu de la répartition territoriale de ces bijoux, leur concentration marquée dans la partie sud-est de Serbie et surtout dans la zone danubienne plus large, ainsi que le fait que certaines formes ne se manifestent que dans le cadre de cet espace, l'hypothèse naturelle est que les exemplaires de Serbie représentent des produits des ateliers d'orfèvrerie locaux. Sans entrer plus avant dans l'examen de l'origine de cette décoration spécifique ou dans les voies possibles qui l'ont amenée dans nos régions, il est probable que les orfèvres locaux l'aient adoptée dès le XII<sup>e</sup> siècle en prenant pour modèle de simples anneaux ainsi décorés pour l'appliquer ensuite intensément à d'autres formes de bijoux. Les orfèvres faisaient ces bijoux surtout en bronze en créant par ce fil en spirale des ornements à grand effet en tant que remplacement particulier du filigrane et de la granulation. Les bijoux étaient destinés en premier lieu à la population rurale, puisqu'ils suivent régulièrement les nécropoles des agglomérations rurales en Serbie. Il ne faut cependant pas exclure la possibilité que les orfèvres, artisans locaux, aient également habité ces agglomérations. Cette hypothèse est étayée par des informations de nos chartes de donation aux monastères datant du XIII<sup>e</sup> et XIV<sup>e</sup> siècle qui citent, en plus d'autres artisans villageois, des orfèvres également. Ces informations ne concernent, cependant, que les parties occidentales de la Serbie actuelle. Quant à la Serbie du nord-est de telles informations ne nous sont données que par des registres du cadastre turcs, plus tardifs, tels que celui de la région de Braničevo datant de 1467. Celui-ci mentionne trois orfèvres dans les villages de Krivec, Gornje Bresje et Kiseljevo. Les trois villages sont à proximité des lieux de marché de l'époque, où les artisans ont pu vendre leurs produits, entre autres à la population des agglomérations rurales environnantes. Si le point de départ est l'hypothèse que l'art de l'orfèvrerie se maintenait pendant longtemps dans certains villages, qu'il était transmis d'une génération de maîtres à la suivante et que de tels villages recevaient leurs noms caractéristiques (p. ex. le village Zlatare, Zlatari — Orfèvres) il n'est donc pas exclu que dans les villages mentionnés de Krivec, Gornje Bresje et Kiseljevo l'orfèvrerie existait avant ce recensement, donc à l'époque de nos bijoux à spirale.

La technique de la décoration par le fil en spirale a été reprise par des orfèvres des villes en Serbie, comme on le voit d'après de luxueux bijoux en argent des XIV<sup>e</sup>, XV<sup>e</sup> et XVI<sup>e</sup> siècles. Le fil en spirale n'y est pas étiré mais appliqué en rouleaux minces de spirales serrées sur de diverses boucles d'oreilles, de boutons ou d'autres objets décoratifs. La spirale s'est enfin imposée aux bijoux urbains serbes au siècle dernier, ce qui témoigne d'une longue continuité de cette technique simple d'orfèvrerie.

# Црква Св. Прокопија у Прокупљу

— Резултати истраживачких радова у 1987. години —

ГОРДАНА МИЛОШЕВИЋ, Археолошки институт, Београд  
СРЂАН ЂУРИЋ, Републички завод за заштиту споменика културе, Београд

## ИСТОРИЈСКИ ИЗВОРИ

Прокупље свакако спада у историјски мало познате и археолошки недовољно истражене градове Србије.<sup>1</sup> Из историјских извора знамо за античку станицу Хамеум (Hammeum) на путу Naissus — Viciano — Lissus, 20 миља западно од Ниша, која је по свему судећи тачно идентификована са Прокупљем.<sup>2</sup> Са друге стране, није сасвим извесно како се Прокупље звало у раном средњем веку. До сада је редовно узимано да се звало Комплос (Κόμπλος), како је први помислио К. Жиречек.<sup>3</sup> Наиме, у повељи Василија Македонца из 1019. год. поново се под власт грчке цркве стављају црквене територије у некадашњој јурисдикцији бугарске Охридске архиепископије. Међу местима која припадају Нишкој

епископији појављују се и Κόμπλος и Τόπλιτσα.<sup>4</sup> С обзиром да се за Куршумлију претпостављало да се звала Топлица, прво име редовно је приписивано Прокупљу.<sup>5</sup> Не можемо, међутим, још увек поуздано сматрати да је у XI веку Топлица било име Куршумлије, али је зато у XIII веку извесно већ читава област називана тим именом.<sup>6</sup> Није невероватно да је, као природно средиште ове области како данас тако и у средњем веку, баш Прокупље називано Топлицом, док се назив Комплос односио на неко друго место.<sup>7</sup> Остављајући ово питање отвореним можемо само да закључимо да је први помен Прокупља и, посредно, цркве Св. Прокопија био 1019. год.<sup>8</sup> Сасвим је неосновано датовање цркве у 934. год., што запажа и Т. С. Танасијевић.<sup>9</sup>

<sup>4</sup> H. Gelzer, *Ungedruckte und wenig bekannte Bistümerverzeichnisse der orientalischen Kirche*, Byz. Zeit., 2, 1893, 42—46; F. Dölger, *Regesten der Kaiserurkunden des oströmischen Reiches* (Corpus der griechischen Urkunden des Mittelalters und der neueren Zeit, Reihe A, Abt. I), Teil I: 565—1025; München—Berlin 1924, 103—104.

<sup>5</sup> М. Марковић, *Топлица у прошлости*, Ниш 1933, 20; Т. С. Танасијевић, *Историјске знаменитости и прошлост града Прокупља* (са летописом цркве прокупачке), Прокупље 1961, 30; С. Несторовић, *Под Хисаром*, Београд 1972, 18, чак тумачи име Κόμπλος Κόμο-πολις (село — град).

<sup>6</sup> Куршумлија се у XV веку назива Бела Црква. Види М. Марковић, *op. cit.*, 36.

<sup>7</sup> Прокупље се налази између Горње и Доње Топлице, управо на раскрсници путева, те би била логична ранија славизација његовог имена.

<sup>8</sup> Црква св. Прокопија (тада са другом посветом) била је парохијско светилиште Комплоса или Топлице.

<sup>9</sup> Т. С. Танасијевић, *op. cit.*, 12. До узимања ове године можда је дошло и омашком, пошто М. Кнежевић (*Хиљадугодишњи јубилеј храма св. великомученика Прокопија у Прокупљу*, Топличка споменица, Београд 1934, 74) на кога се и Т. С. Танасијевић позива, изреком вели „не зна се тачно када су ударени темељи овом светом храму“.

<sup>1</sup> Археолошка истраживања на простору Латинске цркве изведена од 1970—1975. под руководством Р. Љубинковића, сарадника Археолошког института у Београду, нису објављена. Мања археолошка истраживања отпочела су 1976. године и са прекидима трају и данас на средњовековном и касноантичком утврђењу Хисар, којим руководи Ј. Кузмановић, кустос Музеја Топлице у Прокупљу. Резултати ових радова на Хисару су делимично објављени у каталогу изложбе „Археолошка истраживања Хисара“, Народни музеј Топлице, Прокупље, 1984. Од 1983. године започет је пројекат Археолошког института и Одељења историјских наука САНУ „Топлица у средњем веку и археолошка истраживања Прокупља у касној антици и средњем веку“ којим руководи проф. Владислав Поповић. У оквиру овог пројекта отпочели су и истраживачки радови у цркви Св. Прокопија.

<sup>2</sup> Р. Petrović, *Tabula imperii romani*, K 34, s.v. „Hammeum“, Ljubljana 1976, 61; *Id.*, *Ниш у античко доба*, Ниш 1976, 105.

<sup>3</sup> К. Жиречек, *Војна цеста од Београда за Цариград*, Зборник Константина Жиречека I, Београд 1959, 126.

Очигледно да је једини разлог за навођење управо те године било подизање споменика топличким јунацима, који је свечано освећен 9. септембра 1934. год. и чијем је отварању присуствовао и краљ Александар.<sup>10</sup> Јамачно да до свог садашњег назива град, било да се звао Комплос или Топлица, није мењао име. Име Копријан, за које су сви старији истраживачи, почевши од К. Јиречека, сматрали да припада Прокупљу, односило се на Курвин-град код Ниша.<sup>11</sup> О судбини Прокупља се, од почетка XI века па за наредна три столећа, из извора не сазнаје ништа. Тек крајем XIV века, између 1386. и 1395. године, десио се најважнији догађај у историји цркве Св. Прокопија, од њеног оснивања. У том раздобљу, наиме, пренете су мошти св. Прокопија из истоимене нишке саборне цркве у Прокупље.<sup>12</sup> Прокупље се, у ствари, помиње 1395. год. у повељи кнегиње Милице и њених синова руском манастиру Св. Пантелејмону на Светој Гори. Међу бројним даровним имањима, набрајајући даровања у Топлици, каже се: „... и у граду светог Прокопија кућа Вукоте Богдасевића с всом баштином и два човека Радослав и Добромир и виноград...“<sup>13</sup> Тек после транслације моштију, дакле, црква је, а са њом и град, добила назив Св. Прокопија, а њена претходна

посвета остала је непозната.<sup>14</sup> За време Велике сеобе мошти су највероватније прво однете у Сентандреју, потом у Крушедол, па у Раковац и најзад изгубљене, тако да је гробница остала празна.<sup>15</sup> Црква је пострадала у аустро-турском рату 1690. год. и темељно обновљена 1734. год., о чему су сачувана два записа нишког владике Јоаникија.<sup>16</sup> Две следеће обнове, из 1847. и 1906. год. доста су детаљно документоване.<sup>17</sup>

<sup>14</sup> Т. С. Танасијевић, *op. cit.*, 32—34, је неуспешно покушавао да докаже да је ранија црква била посвећена Покрову Богородице. Његова тврдња о неувобичајено строгом посту житеља Прокупља за празник Покрова Богородице, који има везе са ранијом посветом храма св. Прокопија, изгледа доста произвољна. Изнета је и хипотеза (С. Несторовић, *op. cit.*, 33) да је „Латинска црква“, у непосредној близини, подигнута као успомена на свеца или празник коме је црква св. Прокопија раније била посвећена, што би подразумевало да је „Латинска црква“ подигнута после 1386. године. Досадашњи испитивачи наших средњовековних фресака слажу се да је црква живописана већ око средине XIV века. (Види: Д. Тасић, *Животис средњовековне цркве у Прокупљу*, Зборник за ликовне уметности 3, Нови Сад 1967, 109—128, датује фреске између 1340. и 1360. године, а В. Ј. Ђурић, *Византијске фреске у Југославији*, Београд 1974, 63, 211, их датује већ око 1340. године.)

<sup>15</sup> Сачуван је документ о продаји руке св. Прокопија раковачком туману Теофану од стране крушедолског јеромонаха Симеона од 11. децембра 1698. године (Види И. Руварац, *О руци св. великомученика Прокопија*, *Летопис Матице српске* 229, 1905, 5—7), из кога се види да је рука продата за 41 дукат за колико је и раније набављена. Крушедолски монаси су, иначе већ 1690. год. избегли у Сентандреју, одакле су се вратили 1697. и 1698. год. (В. Петковић, *Преглед црквених споменика кроз повећанију српског народа*, Београд 1950, 158 и напомена 2118—2121.) Највероватније је да је крушедолски јеромонах Симеон баш тамо дошао до руке св. Прокопија. Да је рука однета из цркве Св. Прокопија у Прокупљу за време Велике сеобе 1690. године види се и по томе што је вршачки владика (пре сеобе „белоцрквански“, односно топлички) Спиридон Штибица потврдио да је реч управо о руци св. Прокопија. (И. Руварац, *op. cit.*, 6.) Он је то добро знао јер је Прокупље било у његовој епархији. Занимљиво је да је секретар митрополита Стратимировића, Павле Бенички мислио да је реч о истој оној руци коју су Мађари 1072. године однели из Ниша у Митровицу, а коју је Манојло Комнин поново вратио у Ниш 1169. године. (*Ibid.*; аутентично место из Ки нама: *Византијски извори за историју народа Југославије*, Том IV, Београд 1971, 74—75.) После куповине руке за манастир Раковац тамо је направљен и дрвени ковчег, за њу, данас празан. (Види Л. Мирковић, *Старине фрушкогорских манастира*, Нови Сад, 1931, Табла LXI.)

<sup>16</sup> Љ. Стојановић, *Стари српски записи и натписи*, II, Београд 1905, 2625; исти запис, транскрибован, објавио је и Д. Руварац, *Јоаникије нишки владика 1727(?)—1735. год.* и Г. Поповић, *Преглед и цркве епархије нишке*, год. IX (1928), 353—368. Један други запис нишког владике Јоаникија о истој обнови, у коме се сажето износе подаци о обнови, углавном рачуни, донео је само Д. Руварац, *op. cit.*, 355, а пренео и С. Несторовић, *op. cit.*, 20—21.

<sup>17</sup> Т. С. Танасијевић, *op. cit.*, 20—21.

<sup>10</sup> Том приликом одржана је свечана служба, освећење споменика и прослава 1000-годишњице храма. Уз краља Александра и патријарха Варнаве били су присутни и епископ нишки Јован, председник Југословенске краљевске владе г. Никола Узуновић са министрима, председник Народне скупштине г. Коста Кумануди, сенатори са представницима војске и многе друге корпорације. Уочи 9. септембра одржано је бденије, које је држао патријарх, а сутрадан је била свечана литургија. При крају службе дошао је и краљ. Гласник Српске православне патријаршије, Година XV, бр. 29—30, Сремски Карловци 9 (22) септембар 1934; *Прослава 1000-годишњице цркве и освећење споменика у Прокупљу*, 443—444; *Говор Њ. вел. краља Александра*, 444—445; *Говор Њ. св. патријарха Варнаве*, 445—447; *Говор Његове Светости Патријарха господина Варнаве на банкету поводом откривања споменика у Прокупљу*, 447—448; М. Спиридоновић, *Прослава хиљадугодишњице цркве св. Прокопија у Прокупљу*, Преглед цркве епархије нишке, број 9, год. XV, Септембар, Ниш 1934, 307—313.

<sup>11</sup> И. Руварац већ 1881. године (*Прилози к објасненију извора српске историје*, Гласник Српског ученог друштва 49, 1881, 9—13) исправља мишљење о Прокупљу као Копријану. Насупрот њему М. Спиридоновић-Пелех (*Летопис цркве прокупачке и историја вароши Прокупља*, Ниш 1930, 6) и М. Марковић, *op. cit.*, 37—38, сматрају да је стари назив за Прокупље Копријан, док Т. С. Танасијевић, *op. cit.*, 30, наводи да се Прокупље звало, све до 1386. године, Комплос.

<sup>12</sup> К. Јиречек, *op. cit.*, 133, први закључује да су мошти св. Прокопија пренесене у време турског заузећа Ниша, не наводећи, међутим, баш 1386. годину.

<sup>13</sup> Архимандрит Леонид исправља „у граду св. Прокопија“ уместо „св. Прокопија у граду“. Види И. Руварац, *op. cit.*, 9.

Литература о Прокупљу и цркви Св. Прокопија скромног је обима. Прокупље прво помињу три путописца XVI и XVII века — Лефевр,<sup>18</sup> доктор Браун,<sup>19</sup> и Евлија Челебија<sup>20</sup> — но њихови подаци о граду су сасвим сажети, док се црква ни не помиње. Велики број историјских сведочанстава оставила је дубровачка канцеларија у XVI и XVII веку, пошто је Прокупље било једна од највећих дубровачких колонија.<sup>21</sup> Сви ти подаци практично су без значаја за саму цркву Св. Прокопија. Први важнији подаци о цркви Св. Прокопија у литератури изнети су тек по ослобођењу од Турака 1878. године. Тако Мита Ракић 1880. год. посећује цркву Св. Прокопија и сумарно извештава о томе. Његово је мишљење да је црква из турског времена. Занимљиво је предање које преноси, да су мошти св. Прокопија пренесене у Фрушку Гору, али „ко је однео у који манастир, и када, то не зна да ми каже ниједан од осам попова. Ниједан ништа не зна о историји своје цркве.“<sup>22</sup> М. Ракић помиње и „старовременске писане књиге“ нестале у ратним сукобима, а којих је пре тога много било. Исте године Прокупље су посетили и извршни познаваоци средњовековне српске архитектуре, Драгутин Милутиновић и Михајло Валтровић. Зачудо, они понављају мишљење да је црква Св. Прокопија сазидана у турско време „ваљда у другој поли 17. или првој 18. века“.<sup>23</sup> Нису изгледа ни брижљивије разгледали цркву, те наводе да се припрата простире „дуж северне, западне и јужне стране ... око целе цркве“.<sup>24</sup> Пет година доцније у Прокупљу борави вредни сарадник „Старинара“, професор историје Мих. Ст. Ризнић. Он сазнаје да је „над стубовима“ ... „било једно велико кубе, па су га морали срушити по налогу турског паше пре 60 год.“<sup>25</sup> И Мих. Ст. Ризнић вели да „има старих руком писаних књи-

га, али часни оци нађоше за нужно да ми их не покажу“.<sup>26</sup> Најревносније и најтачније цркву је описао Феликс Каниц, који ју је посетио истих година када и М. Ракић, Д. Милутиновић и М. Валтровић. У свом монументалном делу о Србији и њеним споменицима он описује архитектуру храма и његове фреске.<sup>27</sup> Посебно је занимљива његова тврдња да су фреске (можда мисли на средњовековне?) на зидовима цркве „нестале под премазом креча“. Ф. Каниц бележи и предање да је цркву „непосредно пред најезду Турака саградио Југ-Богдан“, али закључује да је „много вероватније да је она настала на темељима неке далеко старије срушене грађевине“. Додаје и ново запажање о „три кружна мозаика од опека и белог камена ... у средњој линији пода“.<sup>28</sup> За сада је нејасно да ли је то средњовековни или млађи, нови под.

Одређеније је старину прокупачке цркве одредио Андра Стевановић, но у свом прегледу старе српске црквене архитектуре имао је само толико места да закључи да води порекло из првог периода српског црквеног градитељства, од прелаза Срба у хришћанство до Немање.<sup>29</sup> Проучавање цркве Св. Прокопија први је на научне основе поставио велики француски византолог Габријел Мије у свом темељном делу о старој српској црквеној архитектури. У лаконској белешци он каже: „L'école de Macédoine affectionne la basilique à trois nefs. Ainsi, trouvons — nous les trois nefs ... là, sur la Toplica, à Prokuplje, rebâties, en 1734, évidemment sur les fondations byzantines, avec trois berceaux, sous une toiture unique, conformes au vieux modèle de Sainte — Sophie d'Ochrida“.<sup>30</sup> Г. Мије је објавио и прву основу цркве на којој је од осталих зидова одвојен јужни зид дозидане гробнице и јужни зид припрате (сл. 1). У време Мијеовог снимања, свакако пре 1906. год., још нису били пробијени прозори на зиду између првобитне цркве и дозиданог турског одељења, као ни прозори на спољном северном зиду турског одељења. Једна сасвим шематизована основа цркве донета је у „Летопису цркве прокупачке“ (сл. 2), где су први пут сабрани и историјски подаци и литература о Св. Прокопију.<sup>31</sup>

<sup>18</sup> Ibid., 127.

<sup>27</sup> Ф. Каниц, *Србија. Земља и становништво од римског доба до краја XIX века*, друга књига, Београд 1985 (српскохрватско издање *Das Königsreich Serbien und das Serbenvolk*, Leipzig 1880) 289—297 (опис Прокупља), 294 (црква Св. Прокопија).

<sup>28</sup> Ibid., 294.

<sup>29</sup> А. Стевановић, *Стара српска црквена архитектура и њен значај*, Српски књижевни гласник, мај 1903, књ. 9 (1903), 51.

<sup>30</sup> G. Millet, *L'ancien art serbe. Les églises*, Paris 1919, 45 и Fig. 31.

<sup>31</sup> М. Спиридоновић-Пелех и др., *Летопис цркве прокупачке и историја вароши Прокупља*, Ниш 1930.

<sup>18</sup> В. Јеловић, *Кратки француски путопис кроз Херцеговину и новопазарски санџак из године 1611*, ГЗМ, 1907, 482.

<sup>19</sup> Ст. Новаковић, *Белешке Др Брауна*, Споменик СКА IX, 1891, 38.

<sup>20</sup> Е. Челебија, *Путопис II*, Сарајево 1957, 60.

<sup>21</sup> С. Димитријевић, *Дубровачка трговина у Лесковцу и околини и улога дубровачке колоније у Прокупљу*, Београд 1958, *passim*; С. Несторовић, *op. cit.*, 23—27.

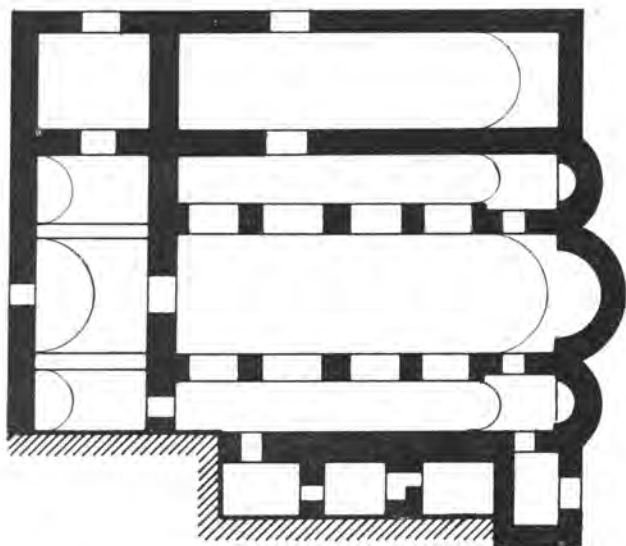
<sup>22</sup> М. Ракић, *Из нове Србије*, Прокупље, Отаџбина, друга година, књ. четврта, св. 13—16, Београд 1880, 4—12, и о цркви Св. Прокопија, стр. 9, мисли да је „из турског доба“.

<sup>23</sup> Исто су помишљали и Д. Милутиновић и М. Валтровић (*Извештај друштвених изасланика за снимање живописних и архитектонских старина српских*, Гласник Српског Ученог друштва XLVIII, 1880, 457—458) који је чак стављају у крај XVII или прву половину XVIII века.

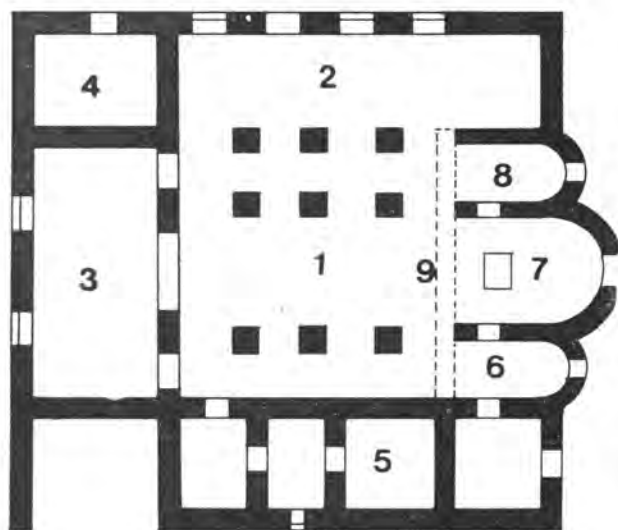
<sup>24</sup> Ibid., 457—458.

<sup>25</sup> М. Ст. Ризнић, *Старине у Прокупљу и околини*, Старинар, Година II, 1885, 127.

Наведена су мишљења о цркви свих дотадашњих истраживача, а подизање цркве стављено је без довољно аргумената, у време Самуилове државе.<sup>32</sup> Ове податке и мишљење из летописа, без измена, преноси и Миленко Марковић



Сл. 1. — Основа цркве Св. Прокопија према Г. Мијеу. — Fig. 1. — Relevé de l'église Saint-Procopie d'après G. Millet.

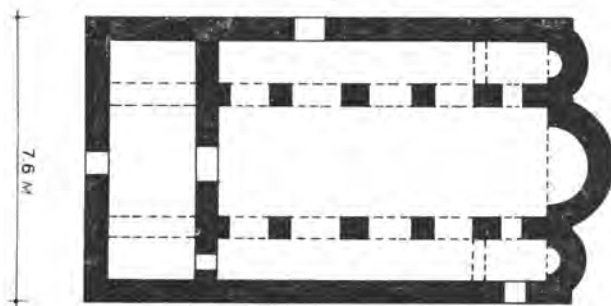


Сл. 2. — Основа цркве Св. Прокопија према М. Спиридоновићу-Пелеху; 1) средњи део храма; 2) туторско одељење; 3) притвор; 4) звонара; 5) гробница; 6) ђаконикон; 7) олтар; 8) проскомидија; 9) солеја. — Fig. 2. — Relevé de l'église Saint-Procopie d'après M. Spiridonović-Peleh: 1) Partie médiane du temple; 2) Pièce des tuteurs; 3) Pièce d'enfermement; 4) Clocher; 5) Tombeau; 6) Diakonikon; 7) Autel; 8) Proscomidie; 9) Soléa.

<sup>32</sup> Ibid., 6.

у веома озбиљној студији о историји Топлице, где је наведен и низ других посредних података из позније средњовековне повести Св. Прокопија. Ђурђе Бошковић, у једном објављеном путном извештају, без аргументације, ставља изградњу цркве у IX—X век,<sup>33</sup> а за њим се поводи и Владимир Р. Петковић у свом прегледу српских споменика, доносећи и најважније историјске податке, уз мање непрецизности код описа.<sup>34</sup>

Највише је простора прокупачкој цркви посветио Т. С. Танасијевић, у свом прегледу историје Прокупља и његове цркве.<sup>35</sup> Он је сакупио углавном историјске податке из целе претходне литературе, а покушао је да одговори и на најважнија питања у вези са Св. Прокопијем, као што су посвета првобитног храма и преправке грађевине. У целини књига Т. С. Танасијевића је солидна основа за даља истраживања споменика, ако се изузму нека произвољна тумачења, до којих је дошло или због посредног коришћења извора (као што је податак о преношењу моштију св. Прокопија пред турско освајање Ниша) или због непознавања чињеница (о установљавању празника Покрова Богородице, који се није славио у време у које Танасијевић ставља изградњу првобитне цркве Св. Прокопија). На жалост, Т. С. Танасијевић није објавио основу цркве. Од највеће су важности подаци које он доноси о стању цркве до 1906. год. и о обнови из исте године, према Гласу епархије нишке за 1910. год., 426—428, који нам није био доступан.



Сл. 3. — Основа цркве Св. Прокопија према Р. Ходиноту. — Fig. 3. — Relevé de l'église Saint-Procopie d'après R. Hoddinott.

Две године касније, 1963, објављен је, уз краћи коментар, доста шематизован и нетачан цртеж основе Св. Прокопија у књизи Р. Ходинота (сл. 3),<sup>36</sup> и пренесен и у каталогу изложбе

<sup>33</sup> Ђ. Бошковић, у Годишњак СКА XLII, 1933 (Београд 1934), 301.

<sup>34</sup> В. Петковић, *op. cit.*, 268.

<sup>35</sup> Т. С. Танасијевић, *op. cit.*

<sup>36</sup> R. Hoddinott, *Early Byzantine churches in Macedonia and Southern Serbia*, London 1963, Fig. 105.

о Царичином граду 1977. год.<sup>37</sup> Прокупачка црква сасвим је овлаш поменута у прегледу црквене архитектуре у Југославији А. Дерока,<sup>38</sup> док одредница „Прокупље“ у Ликовној енциклопедији, слично „Прегледу“ В. Р. Петковића, уз сумарне историјске податке и датовање у IX/X век има и мање нетачности у опису.<sup>39</sup> Последњи пут црква Св. Прокопија поменута је у прегледу уметничког стваралаштва код Срба од најстаријих времена до Маричке битке.<sup>40</sup> Ту је Св. Прокопије сврстан у групу споменика византијског градитељства, заједно са нишким Св. Пантелејмоном, базиликом испод Богородице Љевишке и првобитном црквом у Старом Нагоричану — а њихов настанак је одређен између IX и XI века.

### ЦИЉЕВИ ИСТРАЖИВАЊА

На цркви Св. Прокопија у Прокупљу до сада нису вршени истраживачки радови, осим неколико мањих сонди на ступцу ђаконикона и на спојевима зидова гробнице св. Прокопија и старијег дела цркве. Недовољан број сонди није пружио очекиване резултате јер нису откривени спојеви различитих фаза зидања, нити фреске. Сонде су урађене под руководством проф. Светозара Радојчића.<sup>41</sup>

Од 1983. до 1985. године изведена су археолошка истраживања у порти цркве, као део пројекта „Топлица у средњем веку и археолошка истраживања Прокупља у касној антици и средњем веку“, којим руководи проф. Владислав Поповић. Циљ истраживања био је откривање некрополе и њеног односа према цркви Св. Прокопија, и евентуалних грађевина у непосредној близини цркве.<sup>42</sup>

<sup>37</sup> В. Кондић—В. Поповић, *Царичин град. Утврђено насеље у византијском Илирику*, Београд 1977, сл. 120.

<sup>38</sup> А. Дероко, *Споменици архитектуре IX—XVIII века у Југославији*, Београд 1964, 27, само каже да „почива на византијским зидовима“.

<sup>39</sup> „Prokuplje“, *Enciklopedija likovnih umjetnosti*, 4, Zagreb 1964, 29 (А. Cermanović-Kuzmanović и V. S. Jovanović).

<sup>40</sup> В. Ј. Ђурић, *Почеци уметности код Срба у Историји српског народа*, Београд 1981, 241, цркву ставља у раздобље од IX до XI века и приписује византијском градитељству.

<sup>41</sup> Према сећањима проф. В. Кораћа и проф. В. Ј. Ђурића, они су као тадашњи доценти обишли цркву Св. Прокопија са проф. С. Радојчићем негде 1962. или 1963. године. Неколико мањих сонди, које је поставио проф. С. Радојчић, није потврдило постојање средњовековног живописа, те намеравани пројекат истраживања цркве није остварен.

<sup>42</sup> У радовима су учествовали Јулка Кузмано-вић, кустос Музеја Топлице у Прокупљу и арх. Гордана Милошевић, сарадник Археолошког института у Београду. Резултати истраживања нису објављени.

Примедбе ранијих истраживача о пореклу архитектуре тробродне основе цркве, посебно Г. Мијеа, Ђ. Бошковића, В. Р. Петковића, Р. Ходинота и В. Ј. Ђурића, недвосмислено су потврђивале значај цркве Св. Прокопија у Прокупљу.<sup>43</sup> И поред свега, датовање првобитне тробродне базилике остало је широко од IX до XI века. Истраживања саме црквене грађевине започета су 1987. године у јужном броду претпостављене тробродне базилике, ради утврђивања тачног времена грађења прве фазе храма, разграничавања каснијих доградњи и могућег откривања средњовековног живописа. У ту сврху обијен је малтер у ђаконикону, наосу и припрати јужног брода и отворена је техничка сонда у ђаконикону (сл. 4).<sup>44</sup>

### АРХИТЕКТУРА

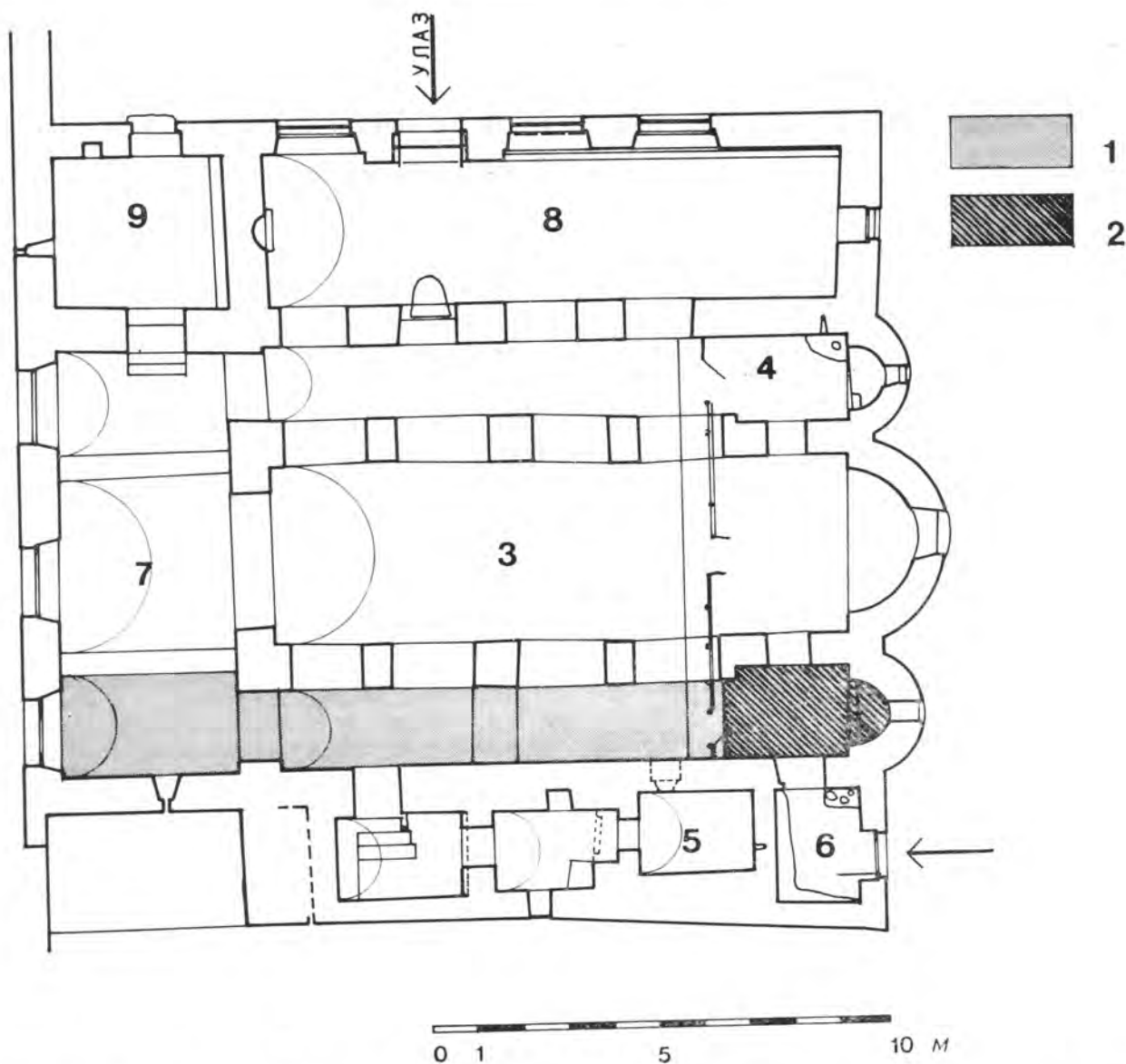
#### ОПИС ГРАЂЕВИНЕ ПРЕ РАДОВА

Споља, на изглед петобродна, црква Св. Прокопија састоји се у ствари од тробродног језгра, са три унутра и споља полукружне апсиде, на које је са јужне стране призидаана гробница св. Прокопија (од три засведене и посебним улазима одвојене просторије), са западне стране просторна припрата, а са северне стране турско одељење засведено полуобличастим сводом. Са западне стране, на турско одељење надовезује се крстионица, доцније претворена у звоник (сл. 4). Наос храма подељен је са по четири ступца са сваке стране на главни и два бочна брода. Ступци носе полуобличасте свод главног брода, а заједно са спољњим зидовима тробродне базилике и полуобличасте сводове бочних бродова, двоструко уже од свода главног брода. Јужни зид припрате одваја се од наоса тробродне базилике, што се јасно види на споју са западним зидом гробнице призидаане између 1386. и 1395. год. (сл. 4).<sup>45</sup> Читава грађевина покривена је једним двосливним кровом и омалтерисана, осим јужног зида гробнице и припрате. Уочљиво је надзиђивање у горњој, доцнијој обнови, на првобитне облике апсиде са карактеристичним троструким кровним венцем — дво-

<sup>43</sup> Види радове наведене у нап. 30, 33, 34, 40.

<sup>44</sup> На истраживањима цркве сарађивали су Миодраг Анђелковић, сликар-конзерватор Завода за заштиту споменика културе у Нишу, арх. Гордана Милошевић сарадник Археолошког института у Београду и Срђан Ђурић, научни сарадник Републичког завода за заштиту споменика културе у Београду.

<sup>45</sup> Г. Мије је приметио (види нап. 30 и сл. 1) да се јужни зид издваја од преосталог дела тробродне базилике, али није запазио спој са западним зидом призидаане гробнице.



Сл. 4. — Основа цркве Св. Прокопија према А. Радовићу и М. Медведеву: 1) јужни брод, површине на којима је обијен малтер; 2) ђаконикон, техничка сонда; 3) наос; 4) проскомидија; 5) гробница св. Прокопија; 6) предворје; 7) припрата; 8) туторско одељење; 9) звоник (крстионица). — Fig. 4. — Relevé de l'église Saint-Procopie d'après A. Radović et M. Medvedev: 1) Nef sud, surface avec mortier enlevé; 2) Diakonikon, tranchée; 3) Naos; 4) Proscomidie; 5) Tombeau de saint Procope; 6) Antichambre; 7) Narthex; 8) Pièce des tuteurs; 9; Clocher (baptistère).

струко зупчастим у доњем делу и завршним равним, горе. У цркву се данас улази кроз туторско одељење чији је под изједначен са висином пода у наосу и око пола метра нижи од нивоа плочника. Под призидане гробнице и југоисточног предворја нижи је 80 cm од пода у наосу, док је под припрате виши за 20 cm од пода наоса.

#### ОПИС ИЗВЕДЕНИХ РАДОВА

Приликом обијања малтера у јужном броду цркве утврђено је да постоје три слоја кречног малтера са плевом приближно истог квалитета и блиског временског интервала, укупне дебљине 3—4 cm. Први и други слој малтера прелазе преко греде, носача иконостаса, на основу чега

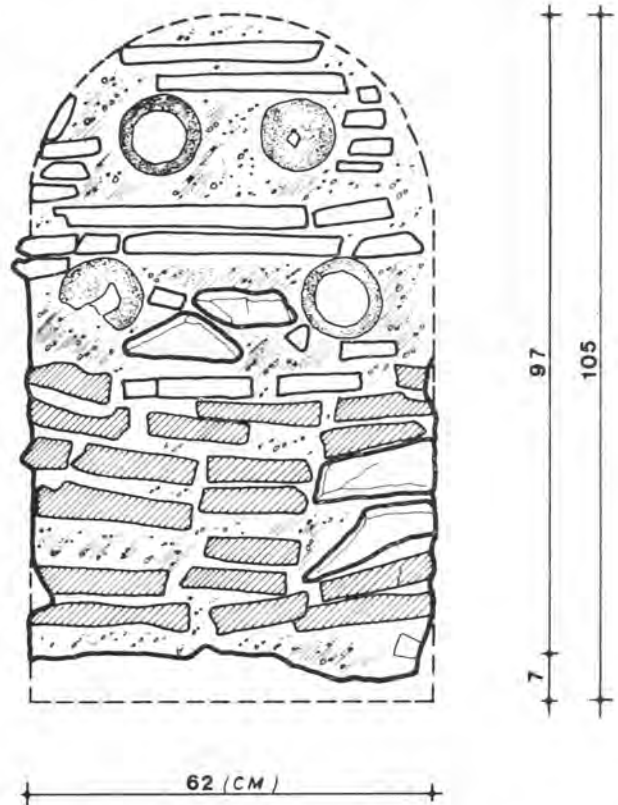
можемо да закључимо да припадају времену постављања иконостаса.<sup>46</sup> Трећи, најмлађи, слој малтера завршава се на нивоу пода и вероватно је постављен у време великих радова изведених у цркви 1906. год.<sup>47</sup> Сва три слоја малтера имају кречни премаз.

После обијања слојева малтера са плевом на појединим местима указала се структура зидова. Међутим већи део зидова био је покривен слојем сивог малтера са доста песка и слојем кречног малтера жуте боје. Сивим малтером били су омалтерисани доњи делови стубаца, доњи делови јужног зида у наосу и припрати, лук између наоса и припрате, свод припрате, сто у ђаконикону, као и оштећења на јужном зиду наоса, између иконостаса и улаза у гробницу. На тим местима нису нађена два слоја малтера из половине XIX века, који су били обијени пре поновног поравнавања зидова. Оштећења на зидовима попуњавана су уломцима крчага, кадионица, здела и малтерисана. Прозорски отвори и отвори од скела попуњавани су целим лонцима, чија су дна била пробушена и окренута према унутрашњости брода (сл. 5).<sup>48</sup> Између постављених судова простор је био попуњаван малтером и уломцима живописа. Свод јужног брода (наос и ђаконикон) био је омалтерисан малтером жуте боје, који у себи садржи веће комаде шљунка и плевне. Овим слојем малтера заливени су уломци живописа, лицем окренути према зиду, и служили су за изравнавање површине пред фино малтерисање сводова.<sup>49</sup>

Показало се да постоје три основне градитељске фазе. Прва и најстарија најбоље се читава у апсиди ђаконикона (сл. 17, 18). Зидано је од ломљеног камена разне величине у неправилним редовима, са ретком употребом опеке. Посебно је карактеристично да су опеке неправилно полагане у малтер, осим на раменима апсида и поред улаза. Површине зидова поравнате су дебљим слојем чврстог добро утиснутог малтера, који делом покрива неравне поршине камена. На широким спојницама местимично се уочавају српасте и равне линије намерно извучене зидарским алаткама. Овај начин зидања је у апсиди, на јужном и делом на западном зиду ђаконикона.

Друга градитељска фаза се на прву надовезује на северном зиду ђаконикона (сл. 17 и 18). Зидано је скоро искључиво опеком у равним и правилним редовима, са спојницама дебљине 3—5 cm. Спојнице, изванредно углачане

површине, су на особен начин утиснуте међу редове опека косо надоле изравнавши се дољим крајем са лицем опека. Овакво зидање примењује се на сва четири ступца на северној страни јужног брода, док су лукови између стубаца и доње зоне свода на северној страни углавном зидани сигом.



Сл. 5. — Детаљ зазиданог прозора изнад улаза у гробницу св. Прокопија. — Fig. 5. — Détail de la fenêtre bouchée au-dessus de l'entrée dans le tombeau de saint Procope.

Трећој градитељској фази припадају сводови ђаконикона, врх апсида и југозападни угао јужног брода (сл. 17 и 18). Сводови су зидани сигом, а југозападни угао неправилно полаганим редовима, углавном плочастог камена, а местимично и притесаним већим блоковима. Спојнице су танке и једва видљиве. Истој градитељској фази припадају и јужни и западни зид припрате. Зидано је ломљеним каменом неправилним и танким, са лица необраћеним спојницама.

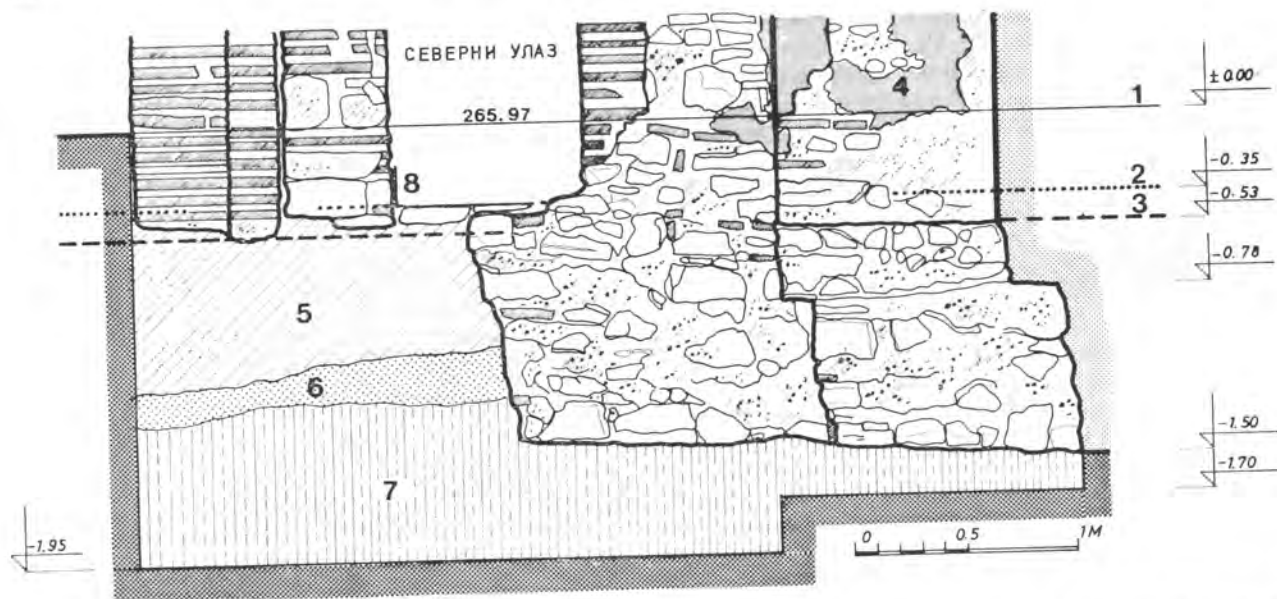
У току радова, у простору ђаконикона, отворена је техничка сонда, ради утврђивања дубине, начина зидања темеља и односа зидова друге градитељске фазе и темеља најстарије цркве (сл. 4). Темељи су зидани каменом и добро заливени малтером (сл. 6, 7, 8). Темељ зида апсида

<sup>46</sup> Иконостас је постављен 1847. године, Т. С. Танасијевић, *op. cit.*, 20.

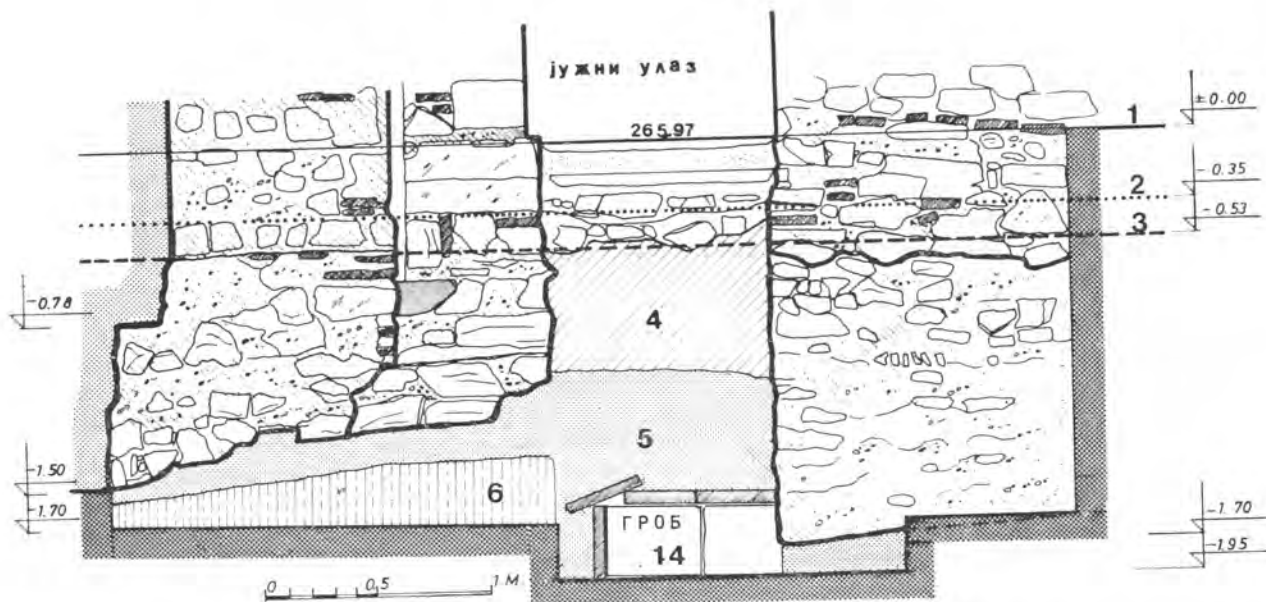
<sup>47</sup> *Ibid.*, 21.

<sup>48</sup> Судови из зазиданих отвора, прозора и из оштећења на јужном зиду типолошки су истоветни и припадају времену обнове из средине XIX века.

<sup>49</sup> Види стр. 93 и сл. 12 и 15.

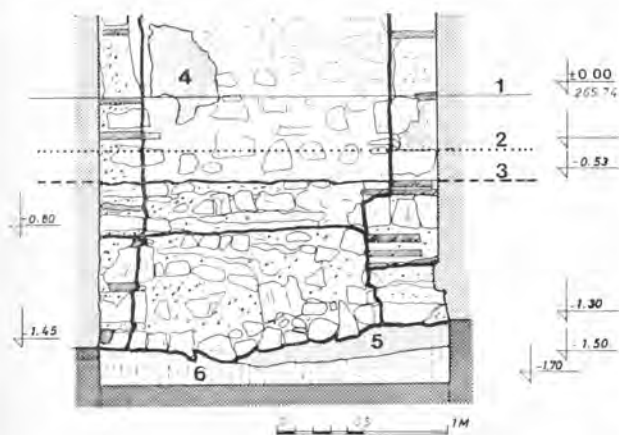


Сл. 6. — Изглед темеља северног зида цркве у ђаконикону: 1) ниво пода из 1906. год. (садашњи под); 2) ниво пода из XI века; 3) ниво пода из X века; 4) трагови најстаријег живописа (X в.); 5) средњевековни слој; 6) касноантички слој; 7) здравица; 8) трагови живописа из XI в. — Fig. 6. — Vue de la fondation du mur nord de l'église dans le diakonikon: 1) Niveau du sol de 1906 (sol actuel); 2) Niveau du sol du XI<sup>e</sup> s.; 3) Niveau du sol du X<sup>e</sup> s.; 4) Vestiges des plus anciennes fresques (X<sup>e</sup> s.); 5) Couche médiévale; 6) Couche de la basse antiquité; 7) Sol vierge; 8) Vestiges des fresques du XI<sup>e</sup> s.



Сл. 7. — Изглед темеља јужног зида цркве у ђаконикону: 1) ниво пода из 1906. год. (садашњи под); 2) ниво пода из XI века; 3) ниво пода из X века; 4) средњевековни слој; 5) касноантички слој; 6) здравица. — Fig. 7. — Fondation du mur sud de l'église dans le diakonikon: 1) Niveau du sol de 1906 (sol actuel); 2) Niveau du sol du XI<sup>e</sup> s.; 3) Niveau du sol du X<sup>e</sup> s.; 4) Couche médiévale; 5) Couche de la basse antiquité; 6) Sol vierge.

де неравномерно је увучен у односу на унутрашње лице зида и то највише са његове источне стране, где је разлика у линији зидања 30 см. Темељи ђаконикона припадају најстаријој градитељској фази и уочава се да зидови друге градитељске фазе не поштују у потпуности те-



Сл. 8. — Изглед темеља зида апсиде ђаконикона: 1) ниво пода из 1906. год. (садашњи под); 2) ниво пода из XI века; 3) ниво пода из X века; 4) трагови најстаријег живописа (X в.); 5) касноантички слој; 6) здравица. — Fig. 8. — Vue de la fondation du mur de l'abside du diakonikon: 1) Niveau du sol de 1906 (sol actuel); 2) Niveau du sol du XI<sup>e</sup> s.; 3) Niveau du sol du X<sup>e</sup> s.; 4) Vestiges des plus anciennes fresques (X<sup>e</sup> s.); 5) Couche de la basse antiquité; 6) Sol vierge.

мељне трасе првобитног објекта. Тако је северни улаз у ђаконикон померен према западу за 50 см (сл. 6), док је одступање јужног улаза готово занемарљиво (сл. 7). Највеће одступање у зидању темеља јавља се на западном делу јужног зида ђаконикона, где је разлика између лица зида и лица темеља 40 см (сл. 7 и 24). Овај део темеља по начину зидања сасвим се разликује од темеља прве фазе храма Св. Прокопија. Зидан је претежно ломљеним каменом добро и изванредно чврстим малтером који поравнава лице зида. Чини се да бар један део представља лице зида неког старијег објекта.<sup>50</sup> Између лица темеља и додатог дела зида постоји спојница ширине 2—3 см која се, колико је могло бити установљено диже 30 см од доње ивице призидањег дела (сл. 24). Дубина темеља је различита и креће се од 1,20 до 1,80 m, мерено од садашњег нивоа пода у ђаконикону.

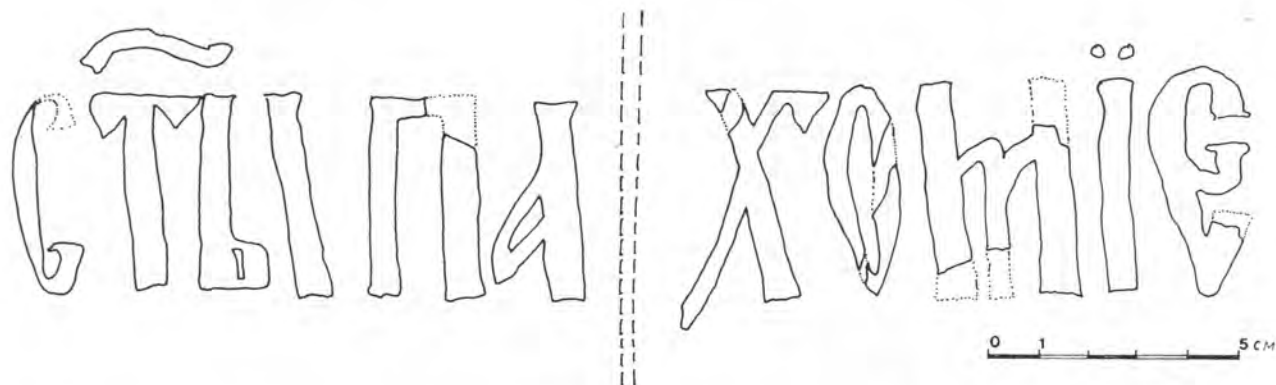
<sup>50</sup> Због ограниченог обима истраживања ово није могло бити испитано до краја. Уколико се одиста ради о старијем објекту посебно је занимљив правац пружања зида запад—исток, који би могао да наговештава и сакрални објекат.

## СЛИКАРСТВО

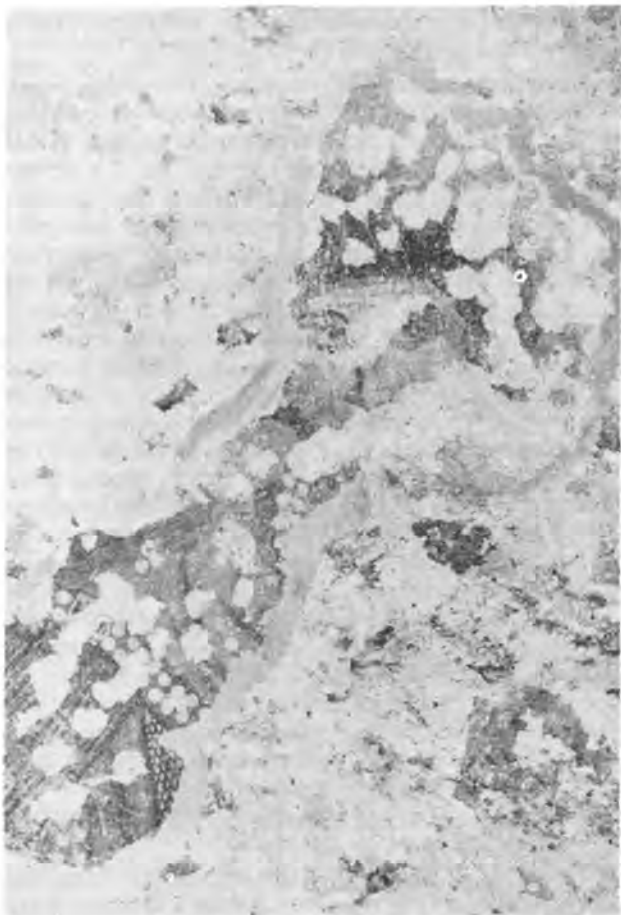
Осим сликарства из 1734. и 1850. године, познатог и раније, које неће бити предмет овог рада, откривена су још три слоја живописа, нажалост не у мери која би омогућавала неке опсежније анализе, али довољно за датовање и процене стилских обележја. Од првог, најстаријег сликарства, остало је само нешто фрагментна у апсиди ђаконикона, непосредно изнад нивоа садашњег пода. На сасвим танком фреско-малтеру, дебелом од 0,5 до 1 cm, изведен је украс који подражава, доста грубо, мермерну инкрустацију. Жуте и рушичасте дијагоналне таласасте линије размеђане су истоветним црним линијама. Трагови овог танког малтера пронађени су и у углу северног зида и рамена апсиде, али само у виду црвене бордуре. Остаци овог живописа задржали су се само на зидовима најстарије градитељске фазе, те нема сумње да је то првобитни живопис. Фреско малтер је растресен и недовољно везан за подлогу, бојени слој је сасвим танак и сасушен (сл. 8).

Најзначајније је, свакако, откриће врло вредног живописа XI века, који је у јужном броду, за сада једино истраженом, преостало само на источној страни другог ступца. То је попрсје монументалне, некада стојеће фигуре светог ратника (сл. 9). Он је отприлике за четвртину крупнијих размера од природне величине. Голобрад је, троугластог лица, смеђе косе са коврцама које му покривају уши и наткриљују чело. Велики нимб уоквирен је танком мрком и широком белом линијом, споља. Млади ратник на себи има панцир (на окер основи танке мрке крљушти), кожни оклоп на мишки, док преко десног рамена има пребачен љубичасти огртач опточен окер рубом са два реда бисера. На огртачу је дезен од наизменично три беле крупније округле тачке и три мање јајасте црвене тачке, груписане у троугао. Лева страна лица ратника је мрке, а десна зелене основе, која се протеже и са леве стране носа. Доња страна десне половине лица је окер, а на јагодицама меко су моделовани прелази у белу боју. Очи су кестењасте, са белим запетастим одсјајима, с погледом удесно. Десни подочњак је зелен, леви мрк. Обрве, очи и нос подвучени су мрком слободном, доста крупном, линијом неједнаке дебљине. Инкарнат је моделован колористички, врло контрастно и без графизма.

Особит је начин на који су образи одвојени полукружним површинама, десна светлија окер страна, лева тамним окером, који прелази у црвену. Осећање за пластичност и посебан начин обликовања лица врло су карактеристични за прву половину XI века. Истоветно одвајање образа полукружним формама среће се у Пана-



Сл. 10. — Натпис са фреске на западној страни четвртог ступца, јужног брода. — Fig. 10. — Nef. sud, inscription de la fresque sur la face ouest du quatrième pilier.



Сл. 9. — Попреје св. ратника, фреска на источној страни другог ступца, јужног брода. — Fig. 9. — Buste d'un saint militaire. Nef sud, fresque sur la face est du deuxième pilier.

гији тон Халкеон из Солуна из око 1028. год.<sup>51</sup> или у југоисточној капели Хосиос Луке из Фокиде из треће четвртине XI века,<sup>52</sup> и северозападним капелама Хосиос Луке,<sup>53</sup> или у крипти исте цркве<sup>54</sup> која се датује у прву трећину XI века.<sup>55</sup> Још ближе паралеле показују фреске Водоче из прве половине XI века,<sup>56</sup> посебно лик св. Пантелејмона, који се највише приближава лику св. ратника из Прокупља. Има исти троугласти облик главе, коврцаву косу, ниско чело, плитке подочњаке и танко подвучене очне капке.<sup>57</sup>

На западном зиду другог ступца, у потрбушју лука, између овог и првог ступца очуван је трећи слој сликарства. На усправној фрескоповршини представљен је св. Пахомије (CΤΥΠΑ||ΧΟΜΙΕ), (сл. 10). То је стојећа фигура, очувана до бедара (сл. 11). Свети Пахомије је окренут три четврти на лево, руку подигнутих до паса, леве шаке испружене у ставу молитве, док је десна,

<sup>51</sup> K. M. Skawran, *The Development of Middle Byzantine Fresco Painting in Greece*, Pretoria 1982, 158—159, fig. 85; D. Mouriki, *Stylistic Trends in Monumental Painting of Greece during the Eleventh and Twelfth Centuries*, DOP 34—35 (1980—1981), 79—81, fig. 1—3.

<sup>52</sup> Th. Chatzidakis-Bacharas, *Les peintures murales de Hosios Loukas*, Athènes 1982, fig. 59.

<sup>53</sup> *Ibid.*, fig. 47, fig. 32. О проблемима датовања Th. Chatzidakis-Bacharas, *op. cit.*, 183—188, где се фреске северозападне капеле датују у време око друге четврти XI века, а оне у југозападној капели у трећу четврт XI века.

<sup>54</sup> K. M. Skawran, *op. cit.*, fig. 71.

<sup>55</sup> *Ibid.*, 155—157.

<sup>56</sup> B. J. Ђурић, *Византијске фреске*, 11, 180.

<sup>57</sup> *Ibid.*, сл. 2 и 3. Уопште о стилу XI века: D. Mouriki, *op. cit.*, 77—100; V. J. Ђурић, *Un courant stylistique dans la peinture byzantine vers le milieu du XI<sup>e</sup> siècle*, Зорграф 15 (1984), 15—23.

сада оштећена, била исто тако испружена на молитву. Св. Пахомије је старац, косе средње дужине зачешљане нагоре и браде подељене на две плетенице, која му пада на сам врх груди.



Сл. 11. — Св. Пахомије, фреска на западној страни четвртог ступца јужног брода. — Fig. 11. — Saint Pacôme, fresque de la face ouest du quatrième pilier dans la nef sud.

Правилних је црта лица, носа незнатно повијеног. На себи има хаљину, без огртача, преко стегнуту узицом око паса. Нимб је тамножут, а обриси главе и косе, као и браде, су тамноцрвени; коса је тамносива, инкарнат сивомрк, а одећа светлоцрвена са мрким сенкама. Инкарнат је прво био цртан мрком, па је на окерно-мркој подлози (лева страна лица) и зеленој подлози (десна страна) моделован најистуренији део волумена (јагодице) црвеном. Тај облик био је оивичен мрком одоздо. Бели акценти стављени су лаким потезом на обрве и аркаде лучним линијама, а по врату паралелним.

Приликом обијања малтера са свода јужног брода пронађен је фрагмент фреске на којој је

део руке са свитком и текстом на њему (пх-ом[иѐ]) (сл. 12) који припада анђелу са паралелног ступца на северној страни, или са северне стране истог ступца.

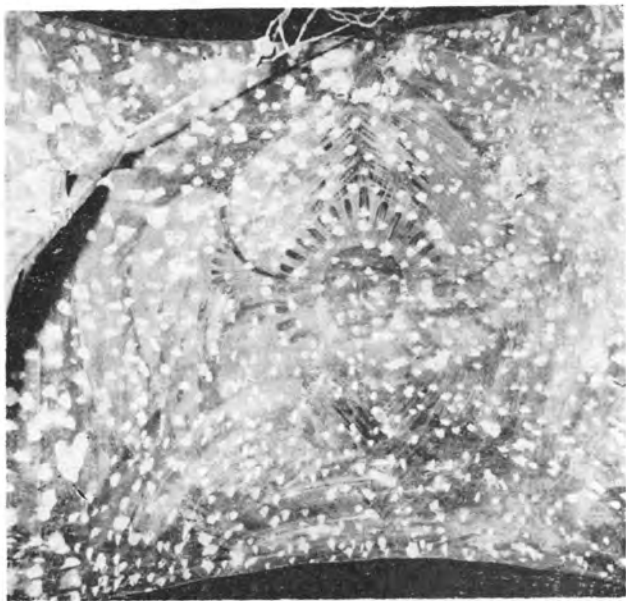
У самом врху свода изнад св. Пахомија је шестокрилни херувим (сл. 13). Круг у који је уписан лик је црвене боје, оивичен око 5 cm дебелом траком ружичасте. Сивозелена крила су са мрким сенкама и симетрично се спајају изнад и испод главе, док је лево и десно још један раширени пар крила. Радијално око елипсасте главе поређани су тамни рефлекси пера, попут сунчевих зрака. Лице херувима у средини је сивомаслинастог инкарната, основних црта лица мрке боје.



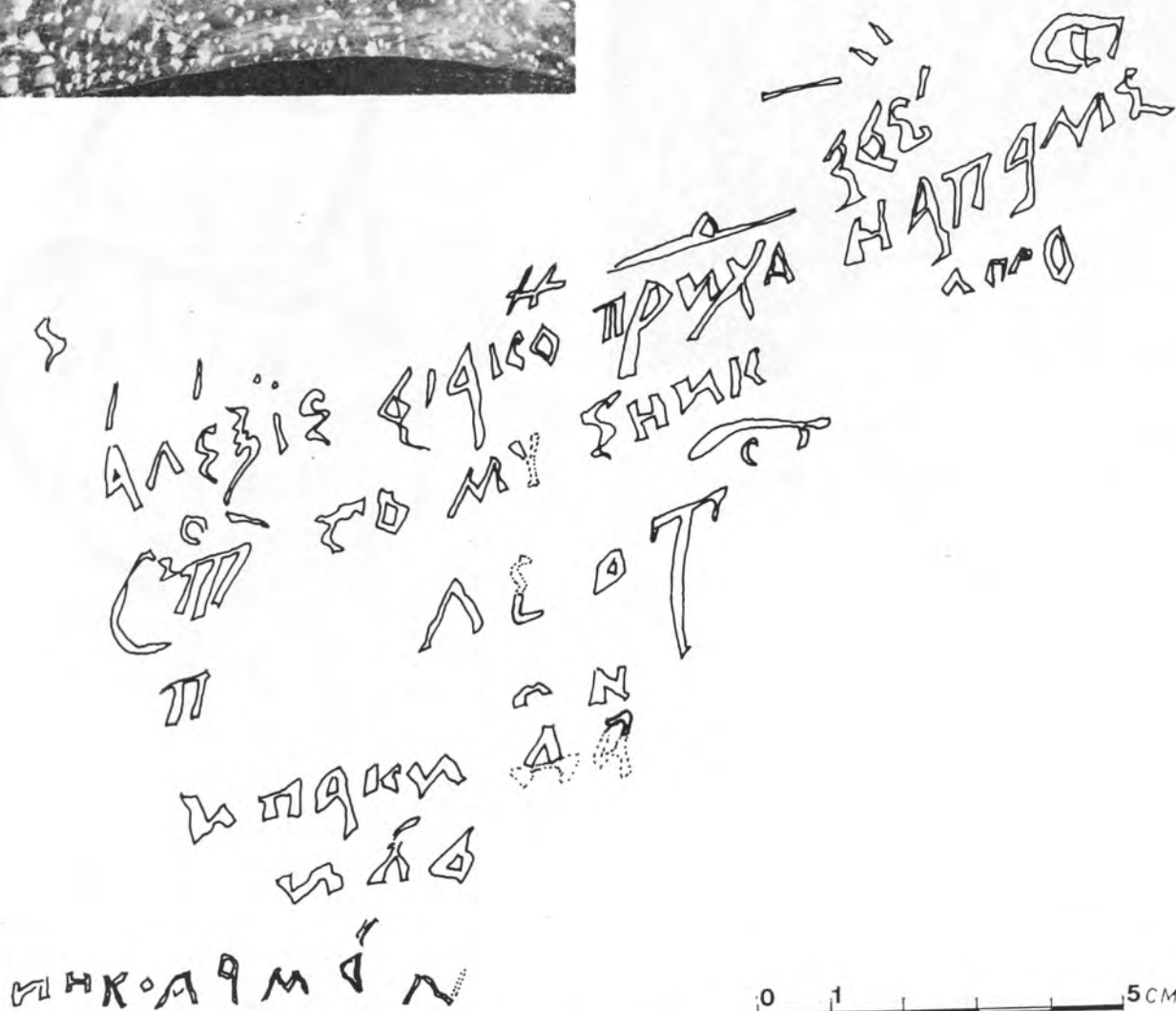
Сл. 12. — Део руке са свитком и текстом, фрагмент фреске. — Fig. 12. — Partie du bras avec rouleau et texte, fragment de fresque.

У десном углу, на бедрима св. Пахомија, урезан је врло важан историјски запис (сл. 14). Поље натписа је 17×12 cm, а слова су од 3 до 8 cm. Натпис гласи: *здѣ/алезіѣ дїакон прѣд(о)хъ на памѣт/ст[а]го мчѣник[а] [п]роко/п[и]а лѣт[о] от.../и пакѣ данн[и]лѣ/никола мѣн[ах]*

У преводу на савремени језик „овде (sc: ја)



Сл. 13. — Херувим, фреска у врху свода између четвртог и петог ступца јужног брода. — Fig. 13. — Chérubin, fresque au sommet de l'arc entre le quatrième et le cinquième pilier de la nef sud.



Сл. 14. — Натпис урезан испод лика св. Пахомија. — Fig. 14. — Inscription gravée au-dessous de la représentation de saint Pacôme.

Алексије ђакон дођох на гроб светог мученика Прокопија године ...; и још Данил и Никола монаси<sup>58</sup>



Сл. 15. — Део руке са свитком и текстом, фрагмент фреске. — Fig. 15. — Partie du bras avec rouleau et texte, fragment de fresque.

Лик св. Пахомија и херувима упућују на другу половину XIV века. Типолошки је св. Пахомију блиска већ истоимена фигура из Зрза из 1368/9. год.<sup>59</sup> Глава пустињака је ту, као и у Прокупљу у три четврти en face, јагодица и аркада оштро одвојених, носа повијена и косе

<sup>58</sup> „Памет“ би значило нешто друго од гроба, можда место успомене или сећања и по томе би одговарала ранохришћанском термину *memoria*. Т. Даничић, *Рјечник из књижевних старина српских*, Београд 1863, дио други, 272—273; С. Петковић, *Речник црквенословенског језика*, Сремски Карловци 1935, 147.

<sup>59</sup> З. Ивковић, *Живопис из XIV века у манастиру Зрзе*, Зограф 11 (1980), сл. 9.

карактеристично коврцаве раздвојене на самом почетку темена. Праменови длака испод уста на исти начин обликом прате браду, док је доњи део власи који се шиљато завршава очито. У датовану фреске св. Пахомија из Прокупља могу да помогну и елементи палеографије живописа и текстова свитка (сл. 15). Слова су писана изузетно правилно. Карактеристично је А са врло уском омчом, Х са једним танким, издуженим и на крајевима повијеним хастом. Слична слова налазе се и у рукописима XV века, док је XVI век донео нови, далеко декоративнији облик слова.<sup>60</sup>

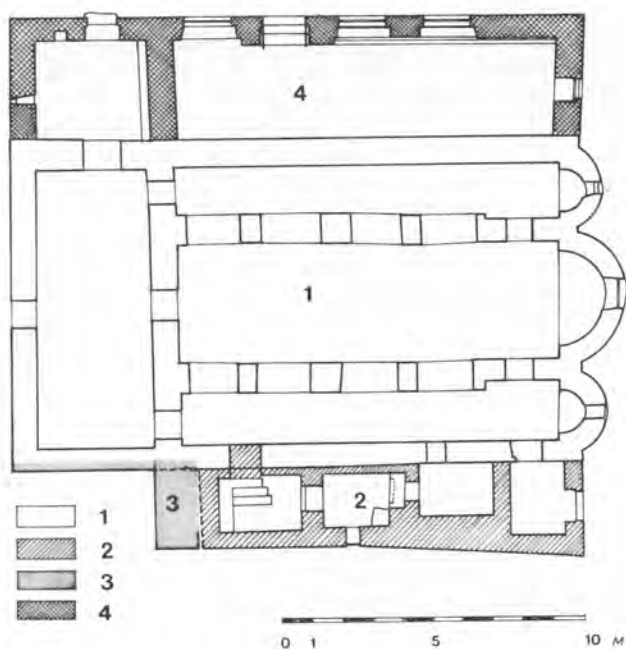
#### ХРОНОЛОГИЈА ГРАЂЕВИНЕ

Претпоставка ранијих истраживача цркве Св. Прокопија била је да су наос, два бочна брода и припрата делови првобитне, најстарије цркве. За турско одељење и крстионицу (сада звоник) постојали су подаци да су приздани 1847—1857, односно 1906. год. (сл. 16).<sup>61</sup> Истраживања у јужном броду цркве пружила су нове податке, који мењају претпостављену слику о цркви. Потврђено је, што је претпостављено и пре почетка истраживачких радова, да је припрата дозидана на наос и да није била део првобитне цркве. Такође је утврђено да је и наос претрпео знатније промене током средњег века.

На основу података добијених у току истраживачких радова, можемо претпоставити да је од првобитне црквене грађевине преостала само љуштура, коју сачињавају три апсиде, западни зид наоса и зидови јужног и (вероватно) северног брода, који су мањим делом президани или поправљени у некој познијој обнови. Тробродна подела грађевине била је постигнута убацивањем два низа стубаца између апсида и западног зида наоса. Спој прве и друге фазе потпуно је јасан јер је и начин зидања и обраде зидова сасвим различит. Полустубац уз западну фасаду наоса чак је веома небрижљиво прислоњен, да је између њега и лица зида остало местимично и до 8 cm размака (сл. 17). Уметањем ових низова стубаца дошло је и до промене на западној фасади, на којој су морали да буду затворени прозори, који су били делимично по-

<sup>60</sup> У приручницима палеографије, као што је П. Ђорђевић, *Историја српске ћирилице*, Београд 1971, нема речи о палеографији натписа на фрескама, који су хронолошки изузетно осетљиви, што је познато свима који су их преписивали. Чињеница је, што помиње и П. Ђорђевић (*op. cit.*, 108—113, разматрајући ипак искључиво материјал из рукописа), да се у XVI веку губе архизми присутни у уставу XV века који је по томе много ближи писму ранијих времена.

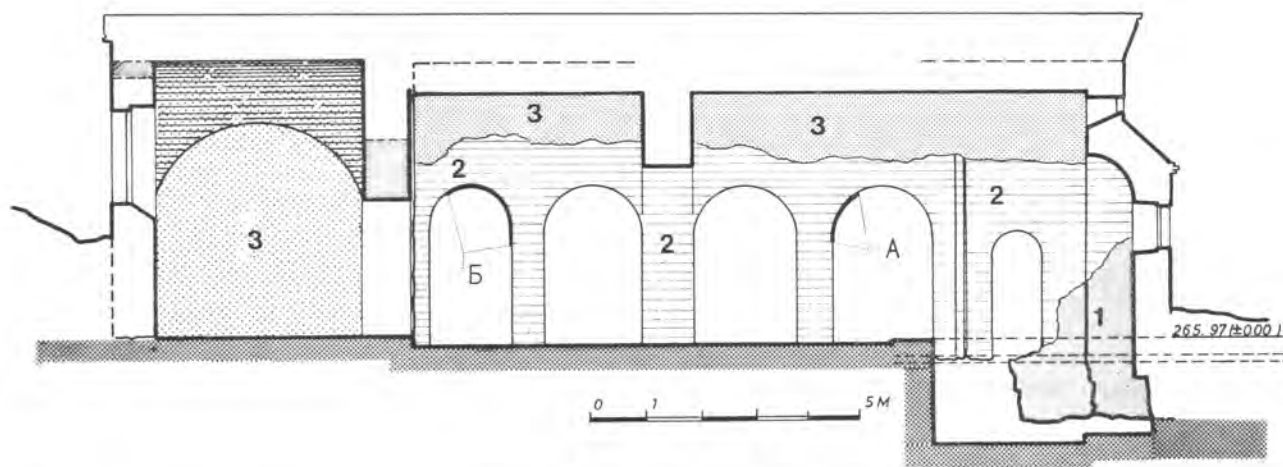
<sup>61</sup> Т. С. Танасијевић, *op. cit.*, 20—21.



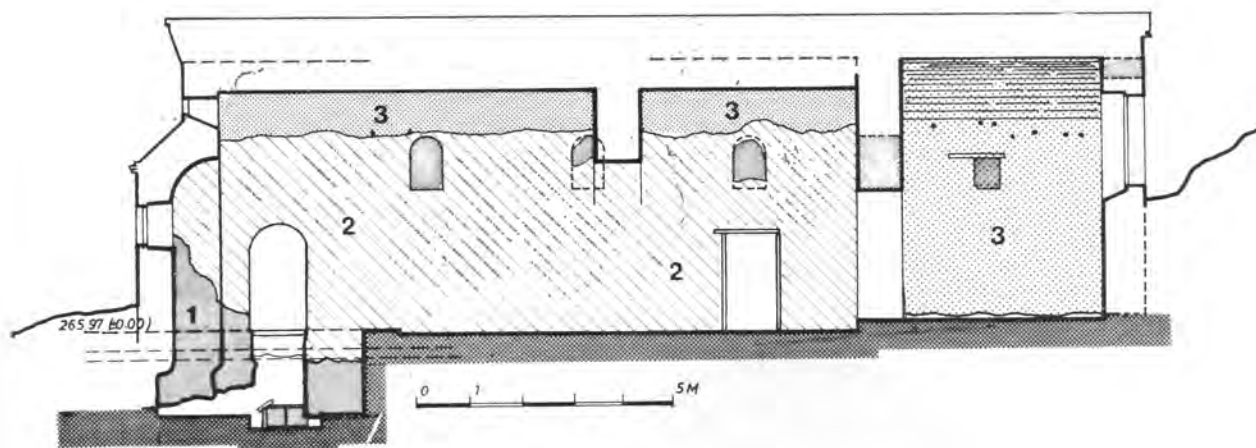
Сл. 16. — Основа цркве Св. Прокопија са претпостављеним градитељским фазама: 1) тробродна базилика; 2) гробница св. Прокопија; 3) преправка југозападнoг угла цркве; 4) турско одељење и крстионица (звонара). — Fig. 16. — Relevé de l'église Saint-Procope avec phases de construction probables: 1) Basilique à trois neufs; 2) Tombeau saint Procope; 3) Remaniement de l'angle sud-ouest de l'église; 4) La pièce des tuteurs et le baptistère (clocher).

кривени. На јужној, истраженој страни наоса то је очито (сл. 19), док се за северну страну то сме, са пуно разлога, претпоставити, јер је распоред прозора на фасади морао бити симетричан. Веза прве и друге градитељске фазе уочава се и код северног улаза у ђаконикон, где малтерне спојнице прелазе преко старијег зидања (сл. 6, 17). Друга фаза грађевине (уметање стубаца и преградних зидова који их повезују) може се прецизно датовати према фресци откривеној на једном од уметнутих стубаца, у прву половину XI века, наравно ако претпоставимо, што се чини разложним, да је живописање следило преградњи и обнови цркве.

За сада је могуће установити само спољашњи облик првобитне грађевине, са три апсиде на источном делу (сл. 20). Унутрашња структура простора, на основу досадашњих радова, није до краја јасна. Поред накнадно убачених низова стубаца, накнадно су пробијени и северни и јужни улаз на западном зиду. То се може закључити по очитој неусклађености са првобитним, сада зазиданим прозорима на западној фасади. Могуће је, међутим, изнети са извесном вероватноћом још неке податке о првобитној цркви и њеној унутрашњој структури. Већ је речено да су првобитни периметрални зидови цркве: апсиде, западни зид и спољашњи зидови северног и јужног брода, што значи да је храм био без припрате. Теоријски, у овако пропорционисан простор могла би да стане кратка припрата, али се то у овом случају мора одба-

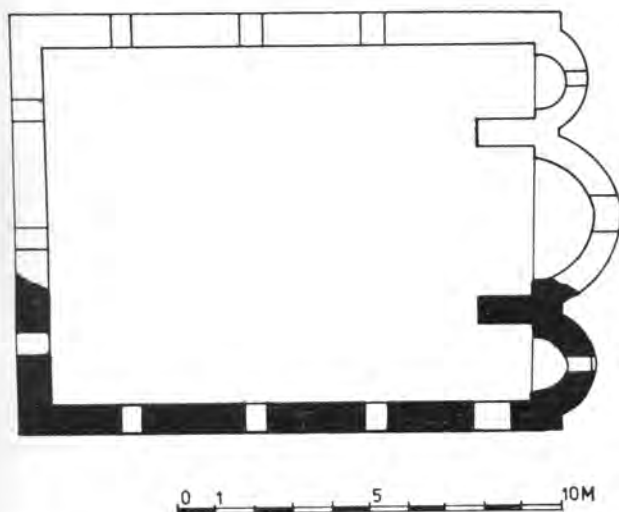


Сл. 17. — Подужни пресек кроз јужни брод цркве са погледом на северни зид: 1) прва градитељска фаза (X век); 2) друга градитељска фаза (XI век); 3) трећа градитељска фаза (1734. год.): А) Св. ратник, фреска из X в.; Б) Св. Пахомије, херувим, фреске из XIV в. — Fig. 17. — Section longitudinale de la nef sud avec vue du mur nord: 1) Première phase de construction (X<sup>e</sup> s.); 2) Deuxième phase de construction (XI<sup>e</sup> s.); 3) Troisième phase de construction (1734); А) Saint militaire, fresque du XI<sup>e</sup> s.; Б) Saint Pacôme, chérubin, fresques du XIV<sup>e</sup> s.



Сл. 18 — Подужни пресек кроз јужни брод цркве са погледом на јужни зид: 1 и 2) прва градитељска фаза (X век); 3) трећа градитељска фаза (1734. год.). — Fig. 18. — Section longitudinale de la nef sud avec vue du mur ouest du naos: 1 et 2) Première phase de construction (X<sup>e</sup> s.); 3) Troisième phase de construction (1734).

цити, пошто на бочним зидовима нема никаквих трагова попречног зида. Због свега поменутог унутрашња структура Св. Прокопија највероватније је била решена куполом. Као црква основе уписаног крста, Св. Прокопије је могао



Сл. 20. — Основа цркве, прва градитељска фаза (X век). — Fig. 20. — Relevé de l'église, première phase de construction (X<sup>e</sup> s.).

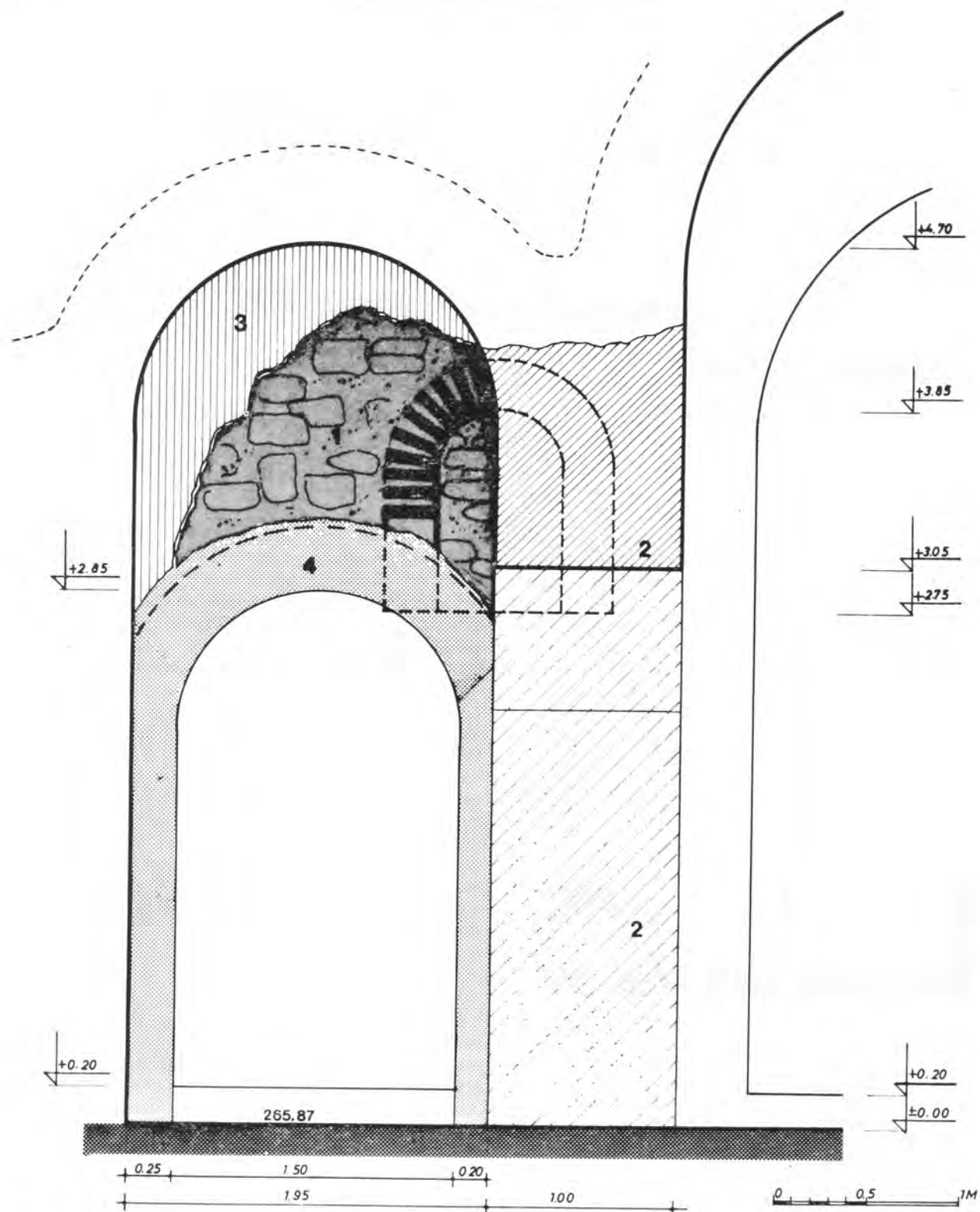
да има и стубове и ступце, носаче куполе. У сваком случају, угаони травеји (североисточни и југоисточни, северозападни и југозападни) морали су са унутрашње стране, према средини наоса да буду затворени луцима. Наша је претпоставка да су у случају куполног решења куполу носили стубови, а не ступци. Није мање

важно што испод првог ступца нису пронађени никакви трагови ранијег ступца (сл. 6).<sup>62</sup> Морало би, међутим да се очекује да се зид између олтарске апсиде и ђаконикона, као и са друге стране, између олтарске апсиде и проскомидије, није завршавао равно, већ да је постојао, исто као и сад, лучни пролаз. По темељу прве градитељске фазе види се да је тај улаз био померен за око пола метра на запад (сл. 8), те би за исто толико могао да буде померен и стубац, који је носио други део лука. У домену је чисте хипотезе како би могао бити решен спој између овог ступца и стуба који је носио куполу. Могуће, такође, да је купола почивала на источној страни на два ступца, а на западној на два стуба. Такав је случај у бројним примерима средњовизантијског градитељства, мада истоветних решења има и у последњој фази византијске архитектуре.<sup>63</sup>

Могуће је да структуру унутрашњег простора грађевине исказује и распоред прозора на јужном зиду јужног брода. Приметно је да распоред тих прозора не одговара распореду лукова XI века и да не стоје ни у каквој вези са њима (сл. 21). Горња висина прозора прецизно се поклапа са теменом јужног прозора на западном зиду наоса, те вероватно сви прозори припадају старијој цркви (сл. 18).

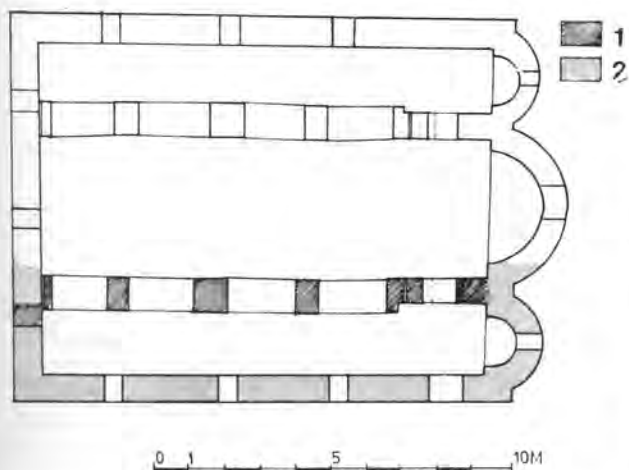
<sup>62</sup> При дну ископа, под овим ступцем, наишло се на неке веће остатке малтера. Будући радови ће показати да ли је можда реч о темељу ранијег ступца, но то је мало вероватно.

<sup>63</sup> G. Millet, *L'école grecque dans l'architecture byzantine*, Paris 1916, 27, 32, fig. 139—142; R. Krauthemer, *Early Christian and Byzantine Architecture*, Penguin Books 1975, fig. 354.



Сл. 19. — Попречни пресек кроз јужни брод цркве са погледом на западни зид наоса: 1) прва градитељска фаза (X век); 2) друга градитељска фаза (XI век); 3) трећа градитељска фаза (1734. год.); обнова цркве из 1906. год. — Fig. 19. — Section longitudinale de la nef sud de l'église avec vue du mur ouest du naos: 1) Première phase de construction (Xe s.); 2) Deuxième phase construction (XIe s.); 3) Troisième phase de construction (1734); 4) Rénovation de l'église en 1906.

Висина пода првобитне грађевине била је око 53 см нижа од садашњег пода, јер су на тој висини на више места у ђаконикону откривени трагови тврдог жутог малтера (сл. 8, 24). Могуће је да је под био и од малтера, а можда је преко њега била постављена нека друга врста пода, за који, за сада, немамо података.



Сл. 21. — Основа тробродне базилике из XI века: 1) прва градитељска фаза; 2) друга градитељска фаза. — Fig. 21. — Relevé de la basilique à trois nefs du XI<sup>e</sup> s.: 1) Première phase de construction; 2) Deuxième phase de construction.

Датовање најстарије цркве Св. Прокопије могуће је путем посредног доказивања. Поуздано одређивање фрске св. ратника, на источној страни другог ступца, у прву половину XI века наводи на закључак да друга градитељска фаза цркве Св. Прокопија припада првој половини XI века, односно византијској обнови из времена Василија Македонца и његових следбеника.<sup>64</sup> Самим тим првобитна црква може се везати за власт бугарске државе у Топлици.<sup>65</sup> Овоме би одговарала и сличност основе цркве са великим бројем бугарских цркава X—XI века или IX—XI века.<sup>66</sup>

<sup>64</sup> О обнављању византијских базилика у XI веку види опширније Ђ. Stričević, *La rénovation du type basilical dans l'architecture ecclésiastique des pays centrales des Balkans au IX<sup>e</sup>—XI<sup>e</sup> siècles*, Actes du XII<sup>e</sup> Con. inter. d'étud. byz. I, Beograd, 1963, 185—211.

<sup>65</sup> Види опширније С. Ђирковић, *Србија између Византијског Царства и Бугарске*, Историја српског народа I, Београд 1981, 156—169; В. Поповић, *Епископска седишта у Србији од IX до XI века*, Нова историјска и археолошка истраживања средњовековног Београда и Србије, Народни музеј—Музеј града Београда, Београд, 1979, 33—40.

<sup>66</sup> Најсличније првој базилици Св. Прокопија су бугарске базилике Велико Белово (Голямо Белово), Пазарџишко (Кратка историја на бугарската архи-

Од друге градитељске фазе, из прве половине XI века, преостали су само ступци са проградним зидовима које носе (сл. 21). У овој обнови зазидани су прозори на западној фасади прислањањем два низа стубаца. У којој мери је био обновљен или поправљен јужни зид цркве није потпуно јасно, јер поменути распоред и висина прозора указују да је био сачуван до почетка свода (сл. 18).

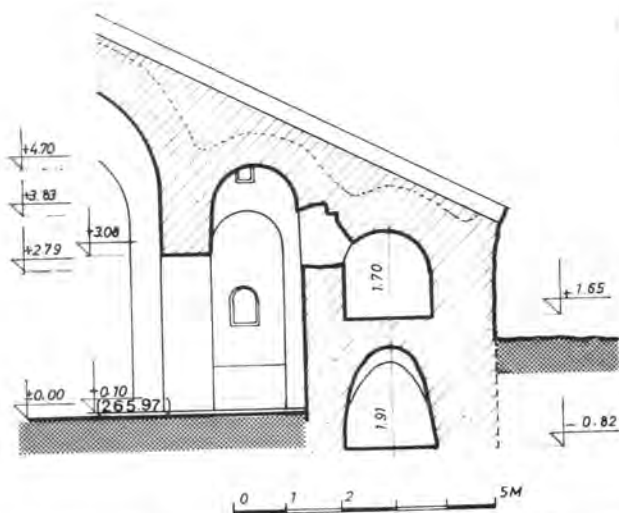
Под цркве подигнут је у XI веку за око 20 см. Наиме, на првом источном ступцу до те висине спуштају се фрагменти фреско-малтера (сл. 6). Да је овај малтер из XI века и да показује висину пода у то време потврђује чињеница да почива непосредно на ступцу из XI века, а с обзиром да се у најнижим зонама цркве малтер ретко оштећује, тешко је веровати да би могао да припада некој другој обнови. Исто тако овај малтер се завршава на прагу пролаза из олтару у ђаконикон, који припада обнови XI века.

Подизање гробнице св. Прокопија, између 1386—1395. год., условило је затварање прозора на јужном зиду цркве. Утолико је чудније што први прозор на источној страни, на истом зиду, остао отворен, дозвољавајући приступ у слепу просторију, нејасне намене (скривница?), изнад гроба св. Прокопија (сл. 16, 22).

Карактер обнове из 1734. год. није могуће у потпуности докучити, с обзиром на ограниченост истраживања изведених само у јужном броду цркве. Извесно је, међутим, да су том приликом президани у целости сводови главног и бочних бродова (сл. 17, 18). Ово с једне стране поткрепљује чињеница да се на своду главног брода очувао живопис који се није протезао на површине стубаца, који нису обновљени. Истој обнови припада и изградња припрате, а исто тако и надзидани делови на забату источне фасаде. И на источном и на западном зиду наоса тада су отворени мали прозори карактеристичног облика са пригњеченим луком. Осим тога врх теме-

тектура, БАН, Секција теорија и историја на градоустройство и архитектурата, София 1965, 53, фиг. 42) Тробродне цркве у Плиски (*ibid.*, 8, Фот. 73, 74); Телбелклисе у Преславу (*ibid.*, 82, Фот. 75), крстокуполне цркве у Преславу (№ 1 на Аврадака и № 2 на Аврадака; *ibid.*, 88, Фот. 84, 85) као и црква у Белом брегу, Преслав и Црква — гробница № 4 (*ibid.*, 88, 89, Фот. 86, 87), као и црква у селу Герману (око 1006. год.) на Преспанском језеру (*ibid.*, 90, Фот. 89); али и позније бугарске цркве (Св. Стефан у Месембрији, *ibid.*, 101—102, Фот. 97; Св. Никола у Мелнику, *ibid.*, 100—101, Фот. 96; Св. Иван у Месембрији, *ibid.*, 107—109, Фот. 103). За Св. Јована у Месембрији види такође и: Е. Maillard, *Etude géométrique de l'église Saint Jean à Messembrie*, ИБАИ, Том XI, св. 2, 1937 (София 1938), 243—247; N. Mavradinov, *L'église à nef unique et l'église cruciforme en pays bulgare jusqu'à la fin du XIV<sup>e</sup> siècle*, Sofia 1931; М. Ал. Рашиенов, *Црквите на Месембрија*, София 1932.

на прозора у истој је равни са теменима сводова што у потпуности потврђује да се ради о једновременом градитељском захвату из 1734. год. (сл. 17).



Сл. 22. — Попречни пресек кроз јужни брод цркве и гробницу св. Прокопија, према А. Радовићу и М. Медведеву. — Fig. 22. — Section longitudinale de la nef sud de l'église et du tombeau de saint Procope, d'après A. Radović et M. Medvedev.

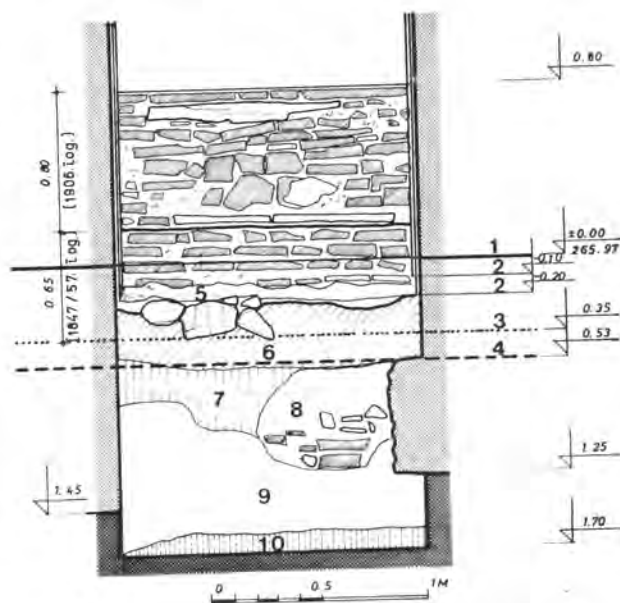
Обнова из 1847—1857. године документована је само у јужном истраженом броду цркве, пошто су тада додати туторско одељење и крстионица (звоник), обоје на северној страни. У откривеним деловима цркве на јужној страни запажено је затварање оштећења на зиду и отвора целим и фрагментованим керамичким судовима<sup>67</sup> Промене уочене на јужном броду цркве које припадају обнови средине XIX века, ограничене су на зидање стола у апсиди ђаконикона (сл. 23). У темељу стола који се састојао од великих комада ломљеног камена, неповезаног малтером, пронађена је остава од 9 комада турског новца султана Махмуда II (1808—1839) ковнице Мисир.<sup>68</sup> По овоме можемо закључити да су интервенције из средине прошлог века вршене на намештају и у олтару и проскомидији. Тада је обновљен и иконостас на коме се на више места чита година 1847.<sup>69</sup>

<sup>67</sup> Види стр. 89, где је детаљан опис површина и начина поправке.

<sup>68</sup> На три новца читљиве су различите године владавине Махмуда II, док је осталих 6 нечитких комада највероватније из времена истог владара. За датовање и експертизу новца захваљујемо Вујадину Иванишевићу, сараднику Археолошког института у Београду.

<sup>69</sup> Т. С. Танасијевић, *op. cit.*, 22. Иконостас је радио Коста Никица, зограф из Велеса. Потписао се на икони Христа Спаситеља.

На доњем делу стола у ђаконикону откривени су трагови орнамента нејасних детаља сликани секо техником (сл. 23). Идентичан украс преостао је и на доњем делу пролаза из ђаконикона у олтар. Висину пода цркве у време ове обнове обележава доњи ниво другог слоја малтера са плевом, који се завршавао, вероватно на подним плочама, што се види по потпуно јасним, равним доњим ивицама (сл. 23). Трагове овог пода до сада нисмо могли да пронађемо.



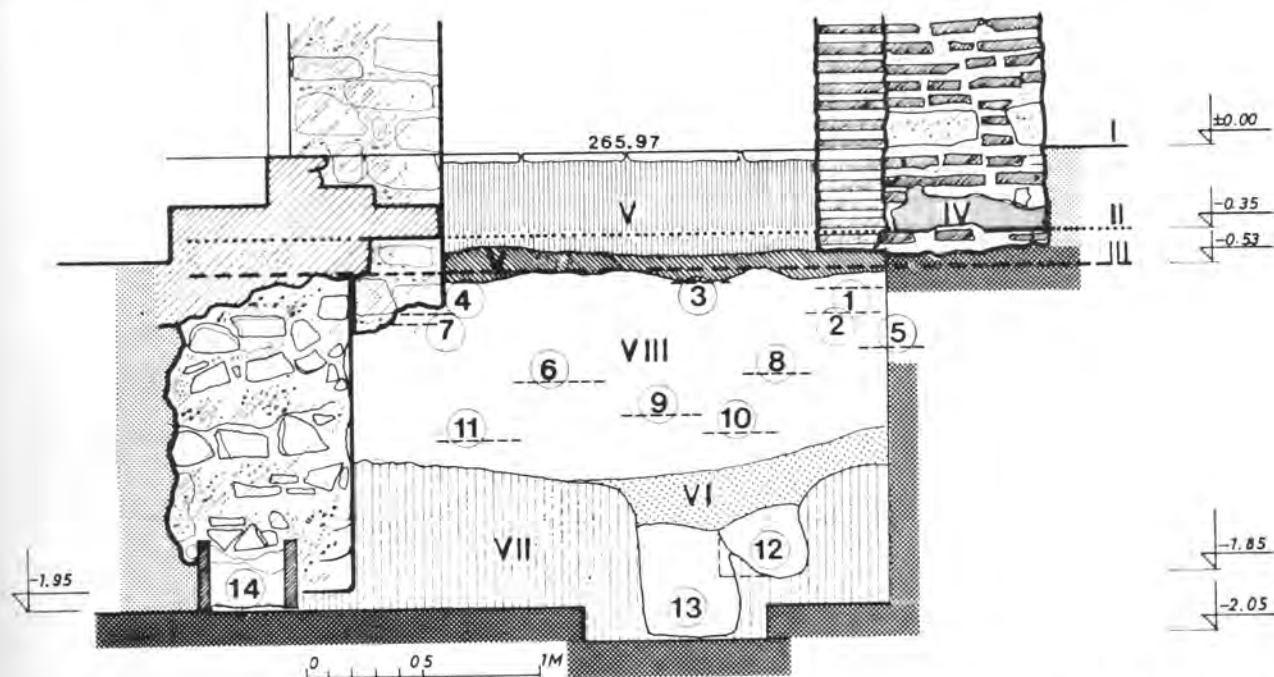
Сл. 23. — Пресек кроз апсиду ђаконикона: 1) ниво пода из 1906. год. (садашњи под); 2) ниво пода из средине XIX века; 3) ниво пода из XI века; 4) ниво пода из X века; 5) трагови малтера бојени секо техником; 6) слој из средине XIX века; 7) средњевековни слој; 8) позносредњевековни укуп; 9) касноантички слој; 10) здравица. — Fig. 23. — Section longitudinale de l'abside du diakonikon: 1) Niveau du sol de 1906 (sol actuel); 2) Niveau du sol du milieu du XIX<sup>e</sup> s.; 3) Niveau du sol du XI<sup>e</sup> s.; 4) Niveau du sol du X<sup>e</sup> s.; 5) Traces de mortier peint en technique sèche; 6) Couche du milieu du XIX<sup>e</sup> s.; 7) Couche médiévale; 8) Fosse de basse époque médiévale; 9) Couche de la basse antiquité; 10) Sol vierge.

Године 1906. извршена је последња обнова цркве. Тада су проширени сви пролази и већина прозора у цркви. Пробијени су и пролази између северног брода и туторског одељења, као и нови прозори на западном зиду припрате и на северном зиду туторског одељења.<sup>70</sup> Интервенције из 1906. год. јасно се прате и по сталном коришћењу великих опека, порозног састава, карактеристичне тамноцрвене боје. У овој обнови коришћен је и особит малтер сиве боје са доста

<sup>70</sup> Т. С. Танасијевић, *op. cit.*, 21.

песка. Тада је президан и горњи део стола у ђаконикону (сл. 23).<sup>71</sup> Истом времену ваља приписати и изравнавање раније недовољно равно обрађених површина зидова, малтером сиве боје. Радови — 1906. год. завршени су постављањем подних плоча од сивог шкриљца. Под од набијене земље је само подлога за под од камених плоча и није коришћен у неком ранијем раздобљу.

хоризонту припадају гробови 12, 13 и 14, који су укупани у здравицу, на релативној дубини од 1,90 m до 2,05 m, у односу на садашњи под (сл. 25). Млађем хоризонту сахрањивања припадају сви остали гробови (гробови 1—11, који су укупани релативно плитко, од 0,50 до 1,25 m (сл. 26—27). Несигурна је стратиграфија слоја изван гробова. У јужном делу ђаконикона констатован је велики укуп, који се прати непосред-



Сл. 24. — Вертикална стратиграфија и положај гробова у ђаконикону: I) ниво пода из 1906. год. (садашњи под); II) ниво пода из XI века; III) ниво пода из X века; IV) слој живописа из XI века; V) подлога за под из 1906. год.; VI) касноантички слој; VII) здравица; VIII) средњовековни слој, ниво уклањања гробова; 1—11) средњовековни гробови; 12—14) касноантички гробови. — Fig. 24. — Stratigraphie verticale et disposition des tombes dans le diakonikon: I) Niveau du sol de 1906 (sol actuel); II) Niveau du sol du XI<sup>e</sup> s.; III) Niveau du sol du X<sup>e</sup> s.; IV) Couche de fresques du XI<sup>e</sup> s.; V) Semelle du sol de 1906; VI) Couche de la basse antiquité; VII) Sol vierge; VIII) Couche médiévale, niveau des tombes; 1—11) Tombes médiévales; 12—14) Tombes de la basse antiquité.

#### АРХЕОЛОШКА ИСТРАЖИВАЊА У ЂАКОНИКОНУ

Слојеви у ђаконикону су највећим делом оштећени уклањањем већег броја гробова. Откривено је укупно 14 гробова и неколико скупина људских костију (растурени гробови) на релативно малом простору, димензија око 3,00 × 2,00 m (изван апсиде ђаконикона). Издајају се два хоризонта сахрањивања (сл. 24). Старијем

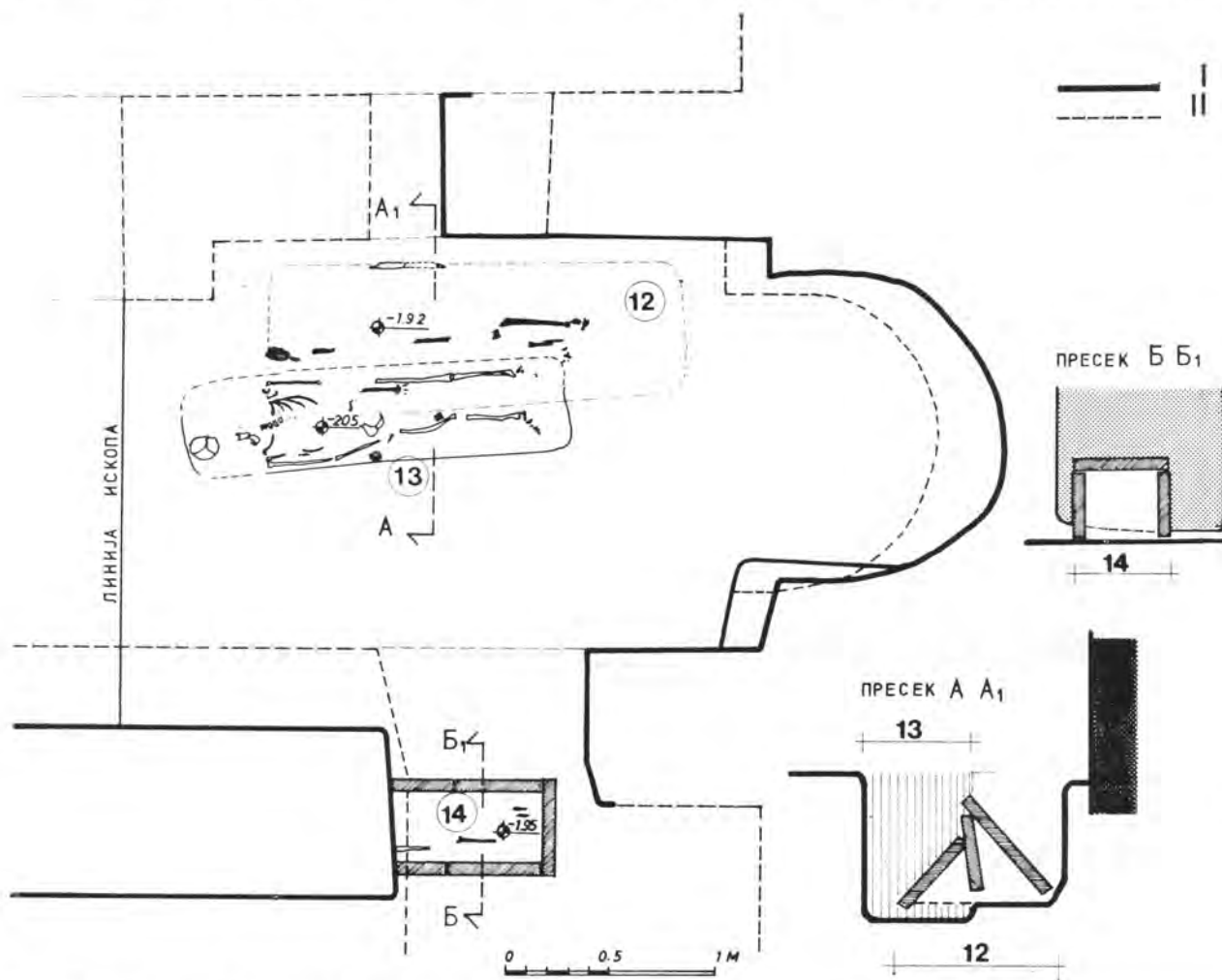
<sup>71</sup> Претпостављамо да је реч о презиђивању, а не надзиђивању јер горња ивица очуваног дела стола из средине XIX века, не би дозвољавала његово коришћење, пошто је очувани део стола од пода из средине XIX века висок само 30 cm.

но испод слојева пода из 1906. године, од дубине 0,60 m до 1,15 m. Укопом је оштећено више гробова из млађег хоризонта сахрањивања (сл. 27). Испод подлоге за под из 1906. године, од 0,50 до 0,75 m, налази се слој тамнокрке земље са честицама гари, траговима малтера, фрагментима живописа и уломцима средњовековне керамике. У овом слоју су укупани дечији гробови 1, 2, 3 и 4 (сл. 27). Следи слој до дубине око 0,95 m, у којем се меша тамнокрка и жутокрка, растресита земља, са ситнијим ломљеним каменом (шут), комадима живописа и уломцима средњовековне керамике. Наредни слој жутокрке земље, са ретким уломцима средњовеков-

не и касноантичке керамике прати се до дубине од 1,25 m, и у њему су укопани гробови 5, 6, 7, 8, 9, 10 и 11 (сл. 26—27). Слој жутомрке компактне земље, са прослојцима жуте земље, налази се до дубине 1,55—1,65 m, када је смењује жута здравица. У овом слоју нема укопа гробова. Ретки налази ситних уломака касноантичке керамике и комади живописа.

говима дрвеног ковчега. Оријентација З—И. Нешто је боље очувана лобања, кости руку и ногу. Лобања пала на лево раме, кости руку у пределу карлице. Очувана дужина 0,70 m. Прилога нема.

Гроб 3 — Остаци скелета мањег детета, са траговима дрвеног сандука, нађени су скоро у оси апсиде, на дубини 0,50 m. Оријентација З—И.



Сл. 25. — Старији хоризонт сахрањивања, гробови 12—14. — Fig. 25. — Horizon ancien d'ensevelissement, tombes 12—14.

#### ОПИС ГРОБОВА

Гроб 1 — Скелет мањег детета откривен је у СЗ углу ђаконикона, на дубини 0,60 m. Гроб делом залази у темељну зону првог источног ступца. Откривени су трагови дрвеног ковчега. Кости скелета су лоше очуване и делом дислоциране. Основна оријентација З—И. Прилога нема.

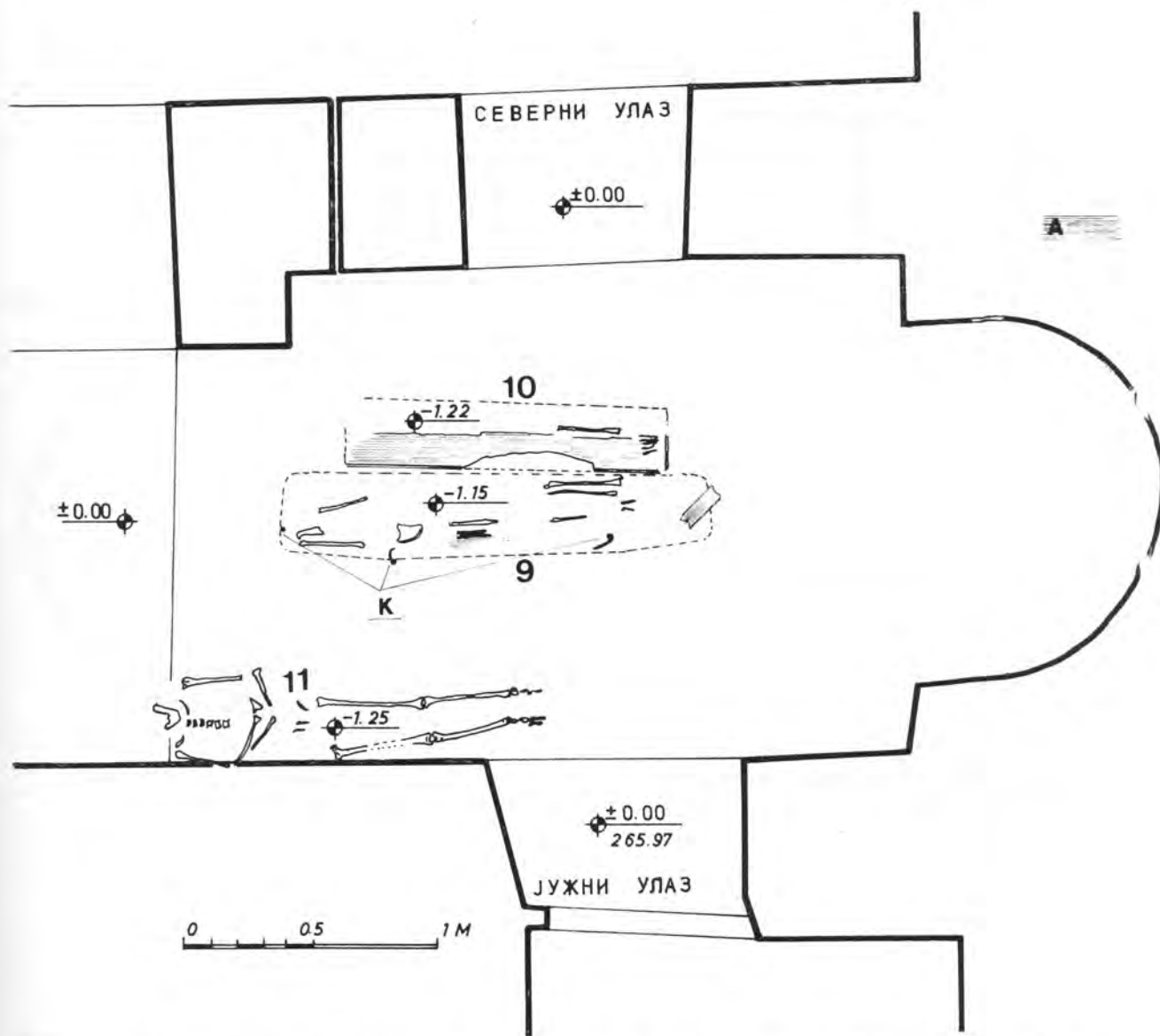
Гроб 2 — У СЗ углу ђаконикона, на дубини 0,70 m, нађен је скелет мањег детета, са тра-

Лобања и горњи делови скелета су растурени. Очувани делови костију руку, карлица и кости ногу, указују на испружен став. Очувана дужина 0,60 m. Прилога нема.

Гроб 4 — Гроб је веома оштећен великим укопом у јужном делу ђаконикона. Очувана је само лева половина пост-кранијалног дела скелета већег детета, који делимично залази испод темеља западне стране јужног зида ђаконикона. Уз скелет су нађени и делови истру-

леле даске дрвеног сандука, на дубини око 0,65 m. Карлица и кости леве руке и ноге дислоцирани, али су задржали основни правац З—И. Очувана дужина скелета око 0,80 m. Прилога нема.

ног сандука нађени су код ногу. Покојник је положен на леђа, у испруженом ставу, са главом нешто уздигнутом у односу на тело и рукама положеним на стомак. Дужина скелета 0,95 m. Мало, лоптасто дугме, ливено од бронзе,



Сл. 26. — Млађи хоризонт сахрањивања, гробови 9—11; А — трагови дрвеног сандука. — Fig. 26. — Horizon récent d'ensevelissement, tombes 9—11; A) Vestiges d'un cercueil en bois.

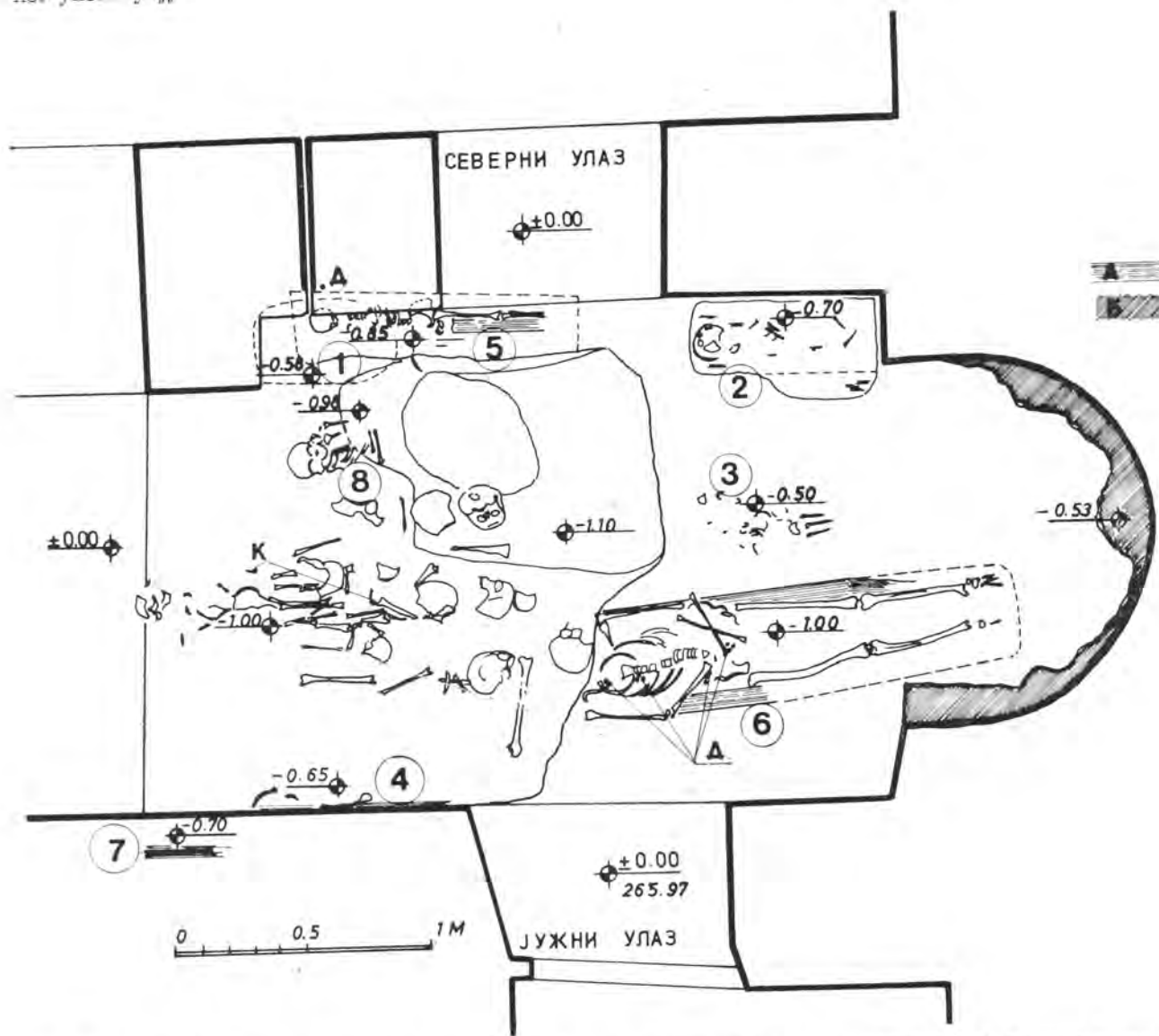
Гроб 5 — Дечији скелет нађен је на дубини 0,85 m, у СЗ углу ђаконикона, испод гроба 1. Оријентација З—И. Укоп гроба делом залази у темељну зону првог источног ступца. Недостају кости десне руке и ноге, пошто је гроб делом оштећен великим укопом у јужном делу ђаконикона. Делови иструлеле даске поклопца дрве-

са ушицом од танке жице, нађено је са леве стране покојника, у висини карлице (очигледно дислоцирано).

Гроб 6 — Делови скелета одрасле особе нађени су у ЈИ делу ђаконикона, на око 1,00 m дубине. Оријентација скелета З—И, са одступањем око 5° западног дела ка југу. Покојник је

положен у испруженом ставу у дрвени сандук (трагови даске очувани су испод скелета), са рукама прекрштеним на стомаку. Недостаје лобања, која је уклоњена приликом настанка великог укопа у јужном делу ђаконикона. Нађено је

Гроб 7 — Скоро потпуно уништен великим укопом у јужном делу ђаконикона. Очувани су само делови костију ногу *in situ*, на око 0,70 m дубине, уз западни део јужног зида ђаконикона, који указују на основну оријентацију И—З. Из-



Сл. 27. — Млађи хоризонт сахрањивања, гробови 1—8 и кости из растурених гробова: А) трагови дрвеног сандука; К) гвоздени клинови; Д) бронзана дугман; И) ниво пода из X века. — Fig. 27. — Horizon récent d'ensevelissement, tombes 1—8 et groupes d'ossement provenant de tombes bouleversées; А) Vestiges d'un cercueil en bois; К) Clous en fer; Д) Doubtons de bronze; И) Niveau du sol du X<sup>e</sup> s.

укупно 14 бронзаних, лоптастих дугмади, шупље ливених, који својим распоредом указују да су служила за закопчавање кошуље или горњег дела хаљине. По једно дугме је нађено у пределу оба рамена (уз клавикуле), по четири дугмета у пределу корена шаке обе руке, а остала у горњем делу грудног коша.

над остатака скелета били су видљиви трагови даске. Прилога нема.

Гроб 8 — Очуван је само горњи део скелета одрасле особе у западном делу ђаконикона, на дубини око 1,10 m. Оријентација З—И, са незнатним одступањем лобање ка југу. Руке прекрштене на стомаку. Прилога нема.

Гроб 9 — Веома лоше очуван доњи део скелета одрасле особе, нађен у средишњем делу ђаконикона, на дубини око 1,15 m. Оријентација 3—И. Покојник је сахрањен у дрвеном сандуку, на што, поред трагова даске, указују и налази три гвоздена клина. Гроб је оштећен великим укопом у јужном делу ђаконикона, који се негде на овој дубини завршава. При томе је лобања дислоцирана. Прилога нема.

Гроб 10 — Налази се уз гроб 9, а испод гроба 8. Релативно је добро очувана даска (део сандука), на којој је положен покојник (дужина даске 1,35 m). Скелет је веома лоше очуван, са деловима костију ногу, које указују на оријентацију 3—И. Прилога нема.

Гроб 11 — Покојник је вероватно слободно укопан јер нема трагова дрвеног сандука, као код осталих гробова. Гроб је укопан до дубине око 1,25 m, непосредно уз западни део јужног зида ђаконикона, а делом залази и испод зида, који је на овом делу препуштен у односу на темељ. Оријентација је 3—И. Лобања је оштећена и очувана је само доња вилица. Руке су прекрштене и положене на стомак, нешто изнад карлице. Прилога нема.

Гроб 12 — Налази се у северном делу ђаконикона, укопан у здравицу, до дубине око 1,90 m. Покојник је положен на земљу, у испруженом ставу, и заштићен двосливном гробном конструкцијом од опека. Лажна гробна конструкција састоји се од целих и делова великих опека (димензија  $75 \times 60 \times 7$  cm и  $75 \times 55 \times 6$ —7 cm), које нису везане међу собом малтером. Осим равних и дебљих опека, издвајају се нешто тање опеке благо закривљене, димензија  $63 \times 37$ —39  $\times$  3,5—4 cm. По једна благо закривљена опека вертикално је пободена у земљу изнад главе и испод ногу покојника. Двосливни кров гробне конструкције био је сачињен од два реда опека. Скелет је веома лоше очуван (дужине око 1,50 m), са јако трошним костима, које показују основну оријентацију 3—И, скоро без одступања. Очуван је само део калоте, део кичменог стуба и делови костију руку и ногу. Глава је била незнатно уздигнута (од уобичајеног положаја), док су руке положене уз тело. Две јако кородиране гвоздене нарукнице (којима се не може установити облик пре чишћења) нађене су на доњем делу подлактице обе руке. Уз северну страну гробне конструкције од опека, нађен је јако кородирани гвоздени мач, дужине око 1,35 m и ширине сечива 4,5 cm. Неизвесно је да ли је и мач накнадно положен као прилог уз овај гроб, или је дислоциран после сахране изван гробне конструкције.

Гроб 13 — Гробна рака димензија  $0,50 \times 1,80$  m, нађена у средишњем делу ђаконикона, укопана је у здравицу на дубини од 2 m.

Покојник је положен на леђа у испруженом ставу, са рукама испруженим уз тело. Оријентација је 3—И, са мањим одступањем (испод  $5^\circ$ ) лобање ка југу. Постављањем конструкције гроба 12, делом је оштећен овај гроб. Дужина скелета 1,55 m. Са унутрашње стране доњег дела фемура нађена је мала, овална пређица са трном, од јако кородираног гвозђа (димензија  $4 \times 3$  cm). У оквиру гробне јаме, уз леву подлактицу нађен је доњи део мањег суда, средње грубе фактуре, лоше печен, оранж боје.

Гроб 14 — Темељ западног дела јужног зида ђаконикона належе на конструкцију овог гроба. Гроб се простире у правцу пружања јужног зида ђаконикона и испод јужног улаза. Гробна конструкција се састоји од опека (димензија  $42$ — $46 \times 32$ — $30 \times 5$ —6 cm), које су поређане вертикално у облику сандука, и спојене међусобно са мало малтера. Тањи слој малтера био је и на горњем делу вертикалних опека да би се учврстио поклопац од хоризонтално постављених опека. Покојник је положен директно на земљу. Релативна дубина кровних опека је око 1,50 m, а дубина дна гроба 1,85 m. Било је могуће да се истражи само доњи део скелета, са лоше очуваним костима ногу, док је остали део гроба залазио испод темеља. Оријентација гроба је приближно 3—И. Уз доњи део левог фемура нађена је бронзана пређица, са гвозденим трном. Пређица је овалног облика са јако наребреним телом, које је угнуто на средишњем делу, где се преклапа са трном, повијеним надолу. У гробу је нађено и мање гвоздено сечиво, са кратким плочастим усадником (ножић?).

С обзиром на ограничено ископавање у малом простору ђаконикона, вредност донесених закључака је релативна. Старијем хоризонту сахрањивања припадају три гроба укопана у здравицу. Према стратиграфском положају, начину сахрањивања и прилозима очигледно је да гробови 12, 13 и 14 припадају некрополи која је настала знатно раније, пре подизања најстарије цркве. Сличност у начину сахрањивања (истоветност положаја и приближно иста оријентација покојника) и присутност гвозденог накита, указују на малу хронолошку разлику између гроба број 13 (који је нешто старији) и остала два гроба са конструкцијом од опека. Хронолошки је свакако најосетљивија бронзана пређица, са наребреним телом и гвозденим трном, из гроба 14. Пређице сличног облика налажене су углавном у гробовима Сеобе народа, код припадника германских племена (Гепиди).<sup>72</sup>

<sup>72</sup> Овалне бронзане пређице, са ребрастим телом и гвозденим трном, налажене су у гепидским гробовима у Мађарској (D. Csallany, *Archäologische*

Млађи хоризонт сахрањивања тешко можемо хронолошки прецизно да одредимо. Већина гробова је без икаквих прилога. Само у гробу 5 је нађено једно и у гробу 6 неколико бронзаних дугмади, који очигледно припадају деловима ношње. Шупље ливена, лоптаста бронзана дугмад недовољно су осетљива за ближе временско одређивање.<sup>73</sup> С обзиром да у олтарском простору није дозвољено сахрањивање, оваква концентрација гробова условљена је можда дозиђивањем гробнице св. Прокопија и деградацијом цркве у турско доба.<sup>74</sup>

Одређени указатељ времена овог сахрањивања је и новац Мехмеда II (1444/5, 1451/81) пронађен на дубини 0,80 m, испод прага јужног улаза у ђаконикону, где слој није био поремећен накнадним укупима.<sup>75</sup> По овоме изгледа логично да су гробови овог другог хоризонта укупавани од XV века, па надаље. Као горња граница времена сахрањивања може се узети време велике

сеобе 1690, када се из Прокупља иселио српски живаљ. Тешко је веровати да је после обнове из 1734. године настављено са сахрањивањем у ђаконикону. Према томе, сахрањивање је вероватно вршено негде од XV до краја XVII века.

Постављена у подножју Хисара, цркву Св. Прокопија треба посматрати као један објект у ширем археолошком комплексу, са акропољем (на Хисару) и можда подграђем, у чијем се склопу она могла налазити. Иако је истражен само мали део цркве исходи су веома значајни. Потврђено је да је најстарија црква из X века, како је већина истраживача и претпоставила, али са основом друкчијом од оне коју је добила у првој половини XI века. Откриће првобитне цркве и веома вредног живописа из XI века пружају наду да ће будућим истраживачима бити откривен један од најзначајнијих споменика Топлице, и драгоцен пример византијског градитељства на тлу Србије.

27. јуни 1988.

UDK: 726.54.033.2(497.11) : 75.033.2(497.11)

#### L'ÉGLISE SAINT-PROCOPE A PROKUPLJE

GORDANA MILOŠEVIĆ, Institut archéologique, Belgrade  
SRĐAN ĐURIĆ, Institut pour la protection des monuments historiques de Serbie

L'église Saint-Procope est située aux pieds de la colline Hissar à Prokuplje. Tout en ayant à l'extérieur l'aspect d'une basilique à cinq nefs, l'église Saint-Procope consiste d'un noyau à trois nefs et narthex, avec du côté sud l'ajout du tombeau de S. Procope et du côté nord le compartiment des tuteurs et le baptistère (aujourd'hui clocher). Le naos du temple est divisé par quatre piliers de chaque côté, formant ainsi la nef principale et deux nef latérales, se terminant à l'est par trois absides semi-circulaires tant à l'intérieur qu'à l'extérieur. Les piliers portent la voûte en berceau de la nef principale et, avec les murs extérieurs de la basilique à trois nefs, les voûtes en berceau

des nefs latérales. Le tombeau de S. Procope consiste de trois pièces voûtées, séparées entre elles par des portes. Le bâtiment tout entier est enduit à l'extérieur et à l'intérieur d'une épaisse couche de mortier, exception faite du côté extérieur du mur sud du tombeau et du narthex. Elle est couverte d'une toiture à deux pentes. On accède à l'église par la pièce des tuteurs, dont le sol se trouve à un niveau égal à celui du sol du naos, ou à peu près un demi mètre au-dessous du niveau du dallage. Le sol du tombeau est disposé 80 cm plus bas que le sol du naos, tandis que le sol du narthex est surélevé de 20 cm par rapport au sol du naos.

*Denkmäler der Gepiden*, Budapest, 1961, 36, T. XVI, 15 — некропола из Szentes-Kőrenyzug; *ibid.*, 186, T. CXLI, 8 — некропола Kiszombor; *ibid.*, T. CCI, 16—17 — случајни налази, који се датирају у крај V — прва половина VI века), а код нас су налажене у рано-средњовековним некрополама, као што су Раковчани, Стрњане, Сисак, Гордун, Обровци (N. Miletić, *Ranosrednjovekovna nekropola u Rakovčanima kod Prijedora*, GZM XXV, 1970, 146, T. XIV, 4; D. Mrkobrad, *Arheološki nalazi seobe naroda u Jugoslaviji*, Beograd, 1980, 39, T. XXVIII, 10—12), приписују се Гепидима или Остроготима, и датирају се такође у крај V и почетак VI века.

<sup>73</sup> Последња се овим проблемом бавила Д. Милић, *Остава накита из средњовековног Трговишта код Новог Пазара*, Новопазарски зборник 8, 1984, 23—26. Дугмад исте врсте, међу којима преовлађују она са једном или три грануле у доњем делу и омчом на врху — било од сребра или бронзе — датирају се

од X до XVIII века. Далеко су најчешћи налази од XV—XVII века. У Прокупљу је у делу средњовековне некрополе, на месту бившег среског народног одбора, нађена остава накита у посуди од печене земље. Међу осталим предметима нађена су и три сребрна дугмета, истог облика као и она откривена у гробовима у ђаконикону. По новцу ова дугмад датована су у крај XIV и почетак XV века. (М. Ђоровић-Љубинковић, *Прокупљачки налази српског средњовековног накита*, Зборник радова Народног музеја, књ. прва, 1956/57, 145—158.

<sup>74</sup> Слична густина гробова јавља се и у рано-хришћанском периоду уз гробове мученика и светаца. Овакав начин сахрањивања назива се *ad sanctos* (P. Testini, *Archeologia cristiana*, Bari 1980).

<sup>75</sup> Укупом из 1906. год. доспео је у рецентни слој други новац Мехмеда II (1444/5; 1451/81) и вероватно потиче из средњовековног слоја.

Les informations écrites sur Prokuplje et l'église Saint-Procope sont relativement peu nombreuses. Au cours du XVI<sup>e</sup> et du XVII<sup>e</sup> s., plusieurs voyageurs, dont Lefèvre, le docteur Brown et Evlija Tchelebija, passèrent par Prokuplje et donnèrent des descriptions sommaires concernant seulement la ville. Plus de renseignements, mais sur la ville encore, nous sont fournis par la chancellerie de Raguse aux XVI<sup>e</sup> et XVII<sup>e</sup> s. (cf. notes 18—21). Les premières données plus importantes sur l'église Saint-Procope sont postérieures à la libération de 1878. Mita Rakić visite l'église en 1880 et il la définit comme un édifice d'époque turque. La même année se rendent à Prokuplje Dragutin Milutinović et Mihajlo Valtrović et répètent l'opinion émise par M. Rakić concernant la construction de l'église à l'époque ottomane, probablement vers la fin du XVII<sup>e</sup> ou à la fin du XVIII<sup>e</sup> s. En 1885, l'église fait l'objet d'une visite de Mih. St. Riznić, qui la décrit de façon détaillée et mentionne l'existence d'une coupole, détruite sur l'ordre du pacha turc. La description la plus précise de l'église est celle que nous a laissée Felix Kanitz. Selon lui, l'église aurait été érigée sur les fondations d'un édifice de culte beaucoup plus ancien. Andra Stevanović, dans son aperçu de l'ancienne architecture ecclésiastique, arrivait à la conclusion qu'elle datait de l'époque comprise entre l'évangélisation des Serbes et le règne de Nemanja (cf. notes 22—29). Le premier à avoir abordé l'étude de l'église Saint-Procope d'une façon scientifique, est le grand byzantiniste français Gabriel Millet (cf. note 30) qui s'exprimait ainsi: «L'école de Macédoine affectionne la basilique à trois nefs. Ainsi, trouvons-nous les trois nefs... là, sur la Toplica, à Prokuplje, rebâties, en 1734, évidemment sur les fondations byzantines, avec trois berceaux, sous une toiture unique, conformes aux vieux modèles de Sainte-Cophie d'Ochrida.» Dans les «Annales de l'église de Prokuplje», les sources historiques disponibles et la littérature relative à l'édifice ont été rassemblées et illustrées d'un relevé schématisé (Fig. 2). L'érection de l'église a été datée du règne de Samuel. Les mêmes données et une opinion identique ont été transmises par M. Marković, dans une étude sérieuse consacrée à l'histoire de la région de Toplica. Dans le compte rendu d'un voyage, Đ. Bošković, sans apporter d'arguments précis, situe la construction de l'église aux IX<sup>e</sup>—X<sup>e</sup> s. Cette opinion sera reprise par V. R. Petković dans son grand aperçu des monuments serbes (cf. notes 31—33).

L'édifice de culte occupe une place particulière dans l'histoire de Prokuplje et de son église, écrite par T. S. Tanasijević (cf. note 35). L'auteur y a rassemblé tous les renseignements historiques notés dans les ouvrages plus anciens. Dans son livre «Early Byzantine Churches in Macedonia and Southern Serbia», paru en 1963, R. Hodkinson a publié un bref commentaire et un relevé assez schématisé de l'église, reproduit aussi par V. Kondić et V. Popović dans «Caričin Grad», 1977 (cf. notes 36—37). L'église a trouvé sa place aussi dans l'aperçu de l'architecture en Yougoslavie publié par A. Deroko, ainsi que dans d'autres ouvrages, où elle est généralement datée du IX<sup>e</sup> ou du X<sup>e</sup> s. De son côté, V. Đurić, qui est le dernier à mentionner l'église dans un large aperçu de l'art serbe à partir de ses débuts jusqu'à la bataille de la Marica, considère qu'elle appartient au groupe de monuments byzantins formés entre le IX<sup>e</sup> et le XI<sup>e</sup> s., parmi lesquels on compte aussi Saint-Pantéléimon de Niš, la basilique au-dessous de l'église de la Vierge à Prizren (Bogorodica Ljeviška) et l'église primitive de Staro Nagoričano (cf. notes 38—40).

Les explorations de l'église Saint-Procope à Prokuplje ont commencé en 1987, dans le cadre du pro-

gramme de recherches intitulé «Toplica pendant le moyen âge et l'exploration archéologique de Prokuplje pendant la basse antiquité et l'époque médiévale», sous la conduite du professeur Vladislav Popović. Les observations faites auparavant sur l'origine de la disposition basilicale à trois nefs de l'église attestent l'importance de l'édifice et justifiait pleinement une telle entreprise. Vu que le bâtiment avait subi de nombreuses transformations qui n'étaient pas visibles sous l'épaisse couche de mortier recouvrant ses parois, la première tâche qui s'imposait était d'enlever l'enduit de mortier moderne dans la nef sud de la basilique à trois nefs et d'ouvrir une tranchée dans l'espace du diakonikon (Fig. 4). Le but de ces recherches initiales était l'établissement de la date de construction du plus ancien édifice et des remaniements postérieurs, ainsi que la découverte éventuelle des peintures pariétales médiévales.

Il n'y a pas de doute que le résultat le plus important des travaux effectués est la mise au jour de fresques médiévales. Outre les peintures de 1734 et de 1850, trois couches antérieures de fresques ont été découvertes. Les plus anciennes peintures proviennent de l'abside du diakonikon, constatées juste au-dessus du niveau du sol actuel (Fig. 8), sur lesquelles on observe un décor imitant les incrustations en marbre, rendues sous forme de lignes ondulées jaunes, rougeâtres et noires. Ces peintures et en conséquences le bâtiment primitif, peuvent être datés du X<sup>e</sup> s.

Une autre découverte de tout premier ordre sont les fresques disposées du côté est du deuxième pilier. Il s'agit du buste d'une figure monumentale d'un saint militaire debout (Fig. 9). Ti est imberbe, le visage triangulaire, les cheveux bouclés marrons lui couvrent les oreilles et surmontent le front. Le grand nimbe est limité d'une ligne brune et d'une large ligne blanche à l'extérieur. Le jeune guerrier porte une cuirasse et il a l'aisselle protégée de cuir, tandis qu'il porte sur l'épaule droite un manteau violet à bordure ocre et deux rangées de perles. L'incarnat est richement coloré, avec des contrastes marqués et sans graphisme. D'après les formes larges et l'exécution très libre, cette peinture peut être située, sans la moindre hésitation, dans la première moitié du XI<sup>e</sup> s.

Le rendement plastique et le mode particulier de l'exécution du visage sont en effet caractéristiques pour la première moitié du XI<sup>e</sup> s. La séparation de la joue au moyen de formes semicirculaires se rencontre sous un aspect identique dans la Panaghia tōn Chalkeon de Thessalonique, datée de 1028, et dans la chapelle sud-est de Hosios Loukas, du troisième quart du XI<sup>e</sup> s., ainsi que dans la chapelle nord-ouest et dans la crypte de la même église. De proches parallèles se retrouvent aussi parmi les fresques de Vodoča, de la première moitié du XI<sup>e</sup> s., surtout dans la représentation de saint Pantéléimon (cf. notes 51—57).

Sur la face ouest du deuxième pilier et dans l'arc entre le premier et le deuxième pilier, se trouve préservée la troisième couche de peinture. On y voit représenté saint Pacôme debout (Fig. 11). Saint Pacôme est à trois quarts tourné à gauche, les bras levés jusqu'à la ceinture. La main gauche exprime l'état de prière, tandis que dans sa main droite le saint tient un rouleau à texte. Saint Pacôme est un vieillard, à cheveux de longueur moyenne et peignés vers le haut, et à barbe divisée en deux tresses. Les traits de son visage sont réguliers. Il porte un long vêtement cinglé d'une corde, sans manteau. L'incarnat est gris-brun, au lieu d'être ocre foncé. Au sommet même de l'arc, au-dessus de saint Pacôme, on voit un chérubin à six ailes. Les ailes se rejoignent symétriquement au-dessus et au-dessous de la tête, tandis qu'à gauche

et à droite il y a encore une paire d'ailes. L'incarnat du visage du chérubin est gris-oliveâtre au milieu.

Dans l'angle droit, sur les hanches de saint Pacôme, une inscription a été gravée: »Ici (sc moi) Alexis diacre vint sur la tombe du saint martyr Procope en l'année; et aussi Daniel (?) et Nicolas les moines« (Fig. 14).

Les figurations de saint Pacôme et du chérubin pointent vers la seconde moitié du XIV<sup>e</sup> s. Du point de vue typologique saint Pacôme se rapproche de la figure homonyme de Zrze datant de 1368/9. Dans l'attribution chronologique de la fresque de saint Pacôme peuvent intervenir aussi les éléments paléographes de l'inscription gravée et du texte inscrit sur le rouleau (Fig. 15) (cf. note 59).

Le mortier une fois enlevé, il c'est avéré que dans l'espace de la nef sud il était possible de distinguer plusieurs phases de construction (Fig. 17—18). En s'appuyant sur les données obtenues lors des explorations, on peut supposer que seulement la coquille du bâtiment primitif est parvenue jusqu'à nous. Ces vestiges consistent de trois absides, du mur ouest du naos et des murs des nefs sud et nord. Le narthex a été ajouté au naos et ne faisait pas partie de l'église primitive. La structure interne de l'église la plus ancienne, à en juger d'après les résultats obtenus jusqu'à présent, n'est pas tout à fait claire. En principe, dans un espace ayant ces proportions, il est possible d'imaginer l'existence d'un narthex. Pourtant, aucune trace d'une paroi perpendiculaire n'a été constatée sur le mur sud. Une autre solution serait d'y voir une coupole. Au cas où Saint-Procope serait une église d'un plan à croix inscrite, elle aurait pu avoir des piliers et des colonnes en tant que supports de la coupole. En jugeant d'après les fondations de la première phase de construction, l'entrée donnant accès du diakonikon à l'autel était déplacée d'environ un demi-mètre à l'ouest (Fig. 6) et par conséquent le premier pilier à l'est, portant une partie de l'arc de l'entrée, était aussi déplacé d'un demi-mètre. Les travées d'angle (sud-est, sud-ouest, nord-est et nord-ouest) devaient être également fermées vers le naos par des arcs. S'il y avait eu une coupole, il est possible qu'elle reposait sur des piliers disposés à l'est et des colonnes à l'ouest. La structure de l'espace intérieur se reflète peut-être aussi dans la répartition des fenêtres du mur sud, qui ne s'accorde pas avec la disposition des arcs de la seconde phase de construction (Fig. 21). Le niveau du sol de l'édifice primitif était de 53 cm en contrebas par rapport au sol actuel, ce dont témoignent les traces d'un mortier dur de couleur jaune.

Les murs de la première phase de construction sont, en moellons disposés en rangées irrégulières, avec utilisation sporadique de la brique. Les surfaces des murs sont aplanies par une épaisse couche de mortier dur pressé, qui recouvre en partie les irrégularités de la pierre.

De la seconde phase de construction sont préservés les piliers et les parois qu'ils soutiennent (Fig. 17). Lors de ces rénovations ont été bouchées les fenêtres de la façade ouest par des demi-piliers (Fig. 19). On ne sait pas exactement dans quelle mesure le mur sud a été rénové ou réparé. La disposition déjà notée et la hauteur des fenêtres (identique à celle de la façade ouest) indique que le mur sud a été préservé jusqu'à l'amoncellement de la voûte (Fig. 18). Le niveau du sol est de 20 cm plus haut que le sol de l'église plus ancienne.

La jonction de la première et de la deuxième phase de construction est tout à fait claire, vu que l'appareil et le traitement de la surface des murs sont tout à fait différents. Les murs de la deuxième phase

ont été fait presque exclusivement de briques, disposées en rangées régulières et très droites, avec des joints à surface lisse obliquement empreints. Le demi-pilier auprès de la façade ouest est adossé avec peu de soin, de sorte qu'entre celui-ci et le mur il y a un vide de 8 cm. Les fondations du diakonikon appartiennent à l'église plus ancienne. Elles sont en pierres noyées dans du mortier. Les fondations sont en retrait par rapport à la face du mur. Dans l'abside, la distance entre la face du mur de fondation et de la face du mur est de 30 cm, tandis que dans la partie ouest du mur sud elle atteint même 40 cm. La profondeur du mur de fondation varie entre 1,20 m et 1,80 m à partir du niveau actuel du sol.

L'église primitive peut être datée par voie indirecte. La datation relativement précise de la fresque avec représentation d'un saint militaire sur la face est du second pilier nous amène à conclure que la deuxième phase de construction se situe dans la première moitié du XI<sup>e</sup> s., ou plus exactement à l'époque de Basile II et de ses successeurs. En conséquence, l'église primitive peut être mise en rapport avec la domination de l'état bulgare dans la région de Toplica, c.-à-d. au X<sup>e</sup> s. Construite sur l'emplacement d'une nécropole qui était encore en usage au VI<sup>e</sup> s., l'église est de toute façon postérieure à la basse antiquité.

Lors de l'érection du tombeau de saint Procope entre 1386 et 1395, la fenêtre du mur sud a été bouchée, tandis que l'entrée accédant au tombeau a été ouverte.

Les rénovations et les ajouts postérieurs appartiennent au bas moyen âge, au milieu du XIX<sup>e</sup> et au début du XX<sup>e</sup> s.

Lors de la grande rénovation de l'église en 1734, sur laquelle nous disposons de documents écrits, les voûtes de la nef principale et des nefs latérales et certaines parties du fronton de la façade est, ont été reconstruites. C'est à ce moment que le narthex a été érigé et la voûte de la nef principale décorée de fresques. Par ailleurs, lors de la rénovation en 1847—1857, ont été ajoutés la pièce des tuteurs et le baptistère (le clocher actuel), les deux du côté nord. En même temps a été rénové l'iconostase, où l'année 1847 a été inscrite en plusieurs endroits. Dans la nef sud, cette rénovation est illustrée par l'érection de la table dans l'abside du diakonikon et le bouchage des parties endommagées et de l'ouverture du mur, effectué au moyen de pots entiers ou fragmentés.

La dernière rénovation de l'église date de 1906. Au cours de ces travaux, toutes les entrées et la plupart des fenêtres ont été élargies. Les accès entre la nef nord et la pièce des tuteurs, ainsi que de nouvelles fenêtres sur le mur ouest du narthex et sur le mur nord de la pièce des tuteurs, ont été percées. A la même époque peut être attribué l'aplanissement des surfaces irrégulières des murs au moyen d'un mortier de couleur grise. Les travaux ont pris fin avec la mise en place d'une dallage de plaque en schiste gris et l'élevation du sol au niveau actuel.

Une tranchée a été ouverte dans le diakonikon au cours des travaux (Fig. 4). Les couches étaient en grande partie bouleversées par les nombreuses tombes. En tout quatorze tombes complètes et plusieurs groupes d'ossements ont été dégagés. Les tombes 12, 13 et 14, creusées dans le sol vierge jusqu'à la profondeur de 1,90—2,05 m par rapport au sol actuel (Fig. 25), appartiennent à l'horizon ancien d'inhumation. D'après leur place stratigraphique, le mode d'ensevelissement et le mobilier, il est tout à fait clair qu'il s'agit d'un cimetière formé bien avant la construction de la plus ancienne église. Sa chronologie est fixée par une

boucle de ceinture côtelée en bronze et à ardillon en fer, mise au jour dans la tombe 14. Des boucles semblables ou même identiques proviennent de sépultures de l'époque des grandes invasions (nécropole de Szentes-Körenyzug en Hongrie; nécropoles de Rakovčani, Strnjane, Sisak, Gordun et Obrovci en Yougoslavie), datées de la fin du V<sup>e</sup> ou du début du VI<sup>e</sup> s.

Toutes les autres tombes (1—11) appartiennent à l'horizon d'ensevelissement plus récent. Elles se trouvent à une profondeur entre 0,50 m et 1,25 m (Fig. 26—27). Il est très difficile de les dater, car la plupart sont sans mobilier funéraire. C'est seulement dans les tombes 5 et 6 qu'on a trouvé des boutons de bronze, dont la chronologie s'échelonne entre le X<sup>e</sup> et le XVIII<sup>e</sup> s. Il est possible que l'ajout du tombeau de saint Procope du côté sud et la transformation de l'église en *memoria* se trouve à la racine des premiers ensevelissements dans le diakonikon. La grande migration de 1690, quand la population serbe quitta la région, peut être prise comme limite inférieure des

ensevelissements. Il en découle que la nécropole s'était formée entre le XV<sup>e</sup> et la fin du XVII<sup>e</sup> s.

Située aux pieds de la colline de Hissar, l'église Saint-Procope doit être observée comme un monument faisant partie d'un complexe archéologique plus large, avec une acropole au sommet du Hissar et un faubourg auquel elle pouvait appartenir. Quoique seulement une petite partie de l'église a été jusqu'ici explorée, les résultats des recherches sont extrêmement importants. Il a été confirmé que la plus ancienne église est du X<sup>e</sup> s., ainsi que la plupart des chercheurs le supposait déjà, mais en se basant sur le plan que l'église avait obtenu au XI<sup>e</sup> s. La découverte de l'édifice primitif et des fresques de grandes valeur exécutées au XI<sup>e</sup> s. fournissent l'espoir que les recherches futures aboutiront à la mise au jour d'un ensemble non seulement unique dans la région de Toplica, mais aussi précieux pour la connaissance de l'activité constructive byzantine sur le sol de la Serbie.

## Разматрања о средњовековној некрополи Луковит—Мушат код Ловеча у Бугарској

ВОЈИСЛАВ ЈОВАНОВИЋ, Филозофски факултет, Београд

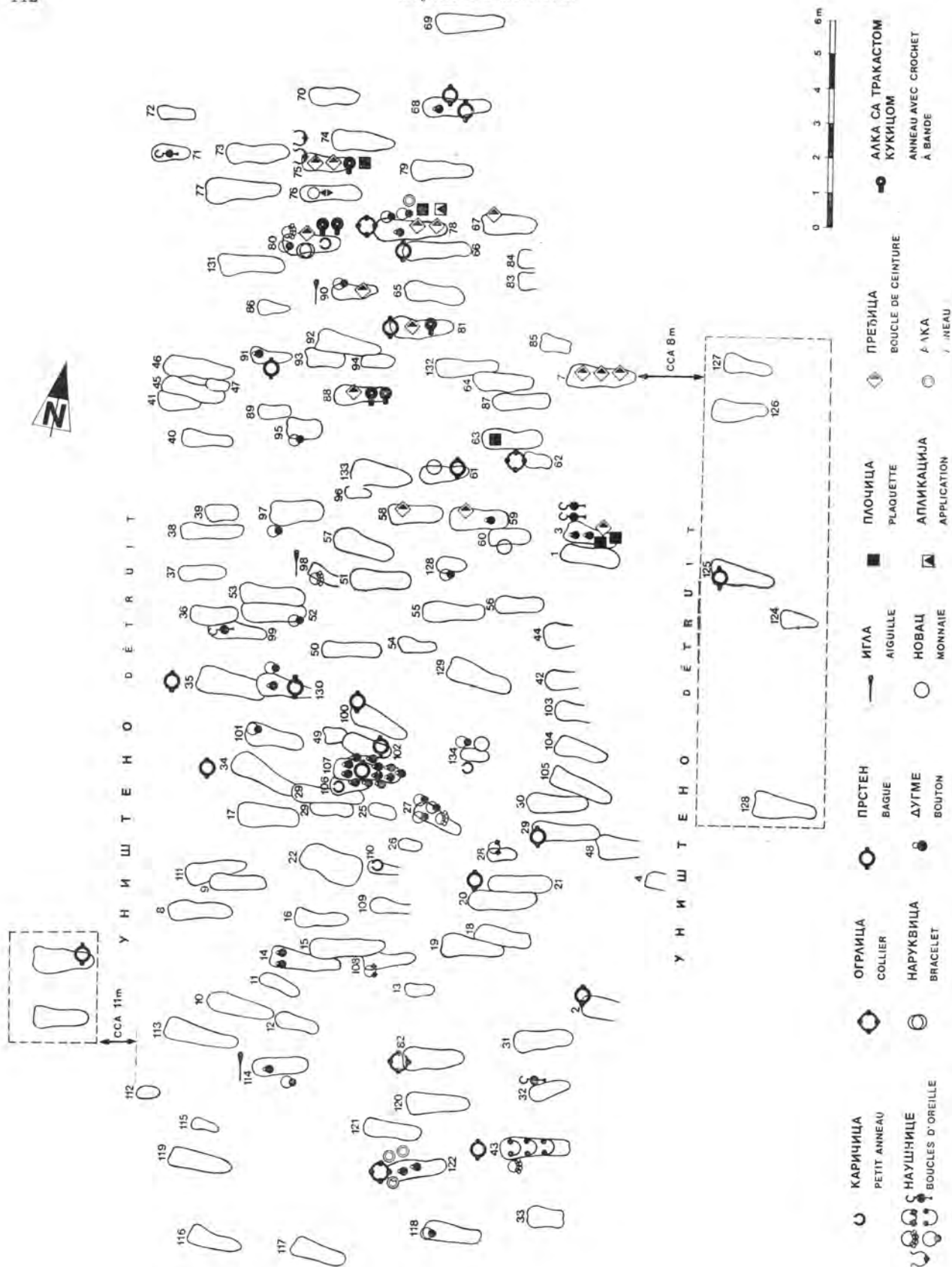
Некропола Луковит—Мушат објављена је 1960. године,<sup>1</sup> пре нешто више од четврт века, у време кад модерни методи истраживања и обраде налазишта ове врсте у археологији још нису били широко прихваћени. Станчо Станчов и Иванка Начева су у свом опширном извештају највећу пажњу посветили описивању откривеног археолошког материјала не трудећи се довољно да га боље повежу, систематизују и протумаче у светлости свих расположивих података о условима налаза. Једном речју, аутори нису у потпуности искористили археолошки материјал. И не само то. Нису омогућили да извештај о ископавању пружи будућим истраживачима лак увид у било који део археолошког материјала и омогући им његову даљу разраду. Гробни налази, углавном накит, илустровани су већином лавираним цртежима, делимично и фотографијама, при чему изванредан број предмета није приказан. Већина гробних прилога илустрована је у оквиру гробних целина, али на таблама целине нису довољно просторно одвојене једна од друге, а како су означене само са по једним бројем, читалац више пута остаје у недоумици којим целинама припадају поједини предмети. Табеларни преглед гробних прилога и других појава у вези са сахрањивањем, који у стандардним публикацијама ове врсте представљају лако приступачан извор разноврсних података о некрополи, недостаје у овом извештају. План некрополе је приложен али су на њему учртани само обриси рака, без скелета. Метод картирања аутори нису користили. Осим тога, у извештају недостају и статистички подаци о гробним прилозима. Најзад, у тексту смо наишли и на низ других омашких и пропуста.

<sup>1</sup> С. Станчов—И. Начева, *Средновековен бугарски некропол до Луковит*, Известия XXIII, София 1960, 71—97.

До овакве оцене извештаја С. Станчова и И. Начеве дошли смо после пажљивог разматрања свих података руковођени посебним интересовањем за изучавање јужнословенских средњовековних некропола.<sup>2</sup> Да бисмо будућим читаоцима омогућили лакше и потпуније коришћење археолошког материјала из некрополе о којој је реч, било је потребно пре свега, извршити ревизију текста, затим употпунити типолошку класификацију накита, извести картирање гробних прилога на постојећем плану некрополе, и изградити табеларни преглед предмета нађених у гробовима. С обзиром на околност да би фотографско репродуковање табла са илустрацијама из публикације Станчова и Начеве за потребе овог критичког приказа умањило прегледност и јасноћу накита и других предмета, одлучили смо да се сви предмети на таблама прецртају у истом међусобном просторном односу, и са истим бројчаним ознакама. На тај начин је постигнута знатно боља прегледност и препознатљивост илустрованог археолошког материјала.

Имајући у виду карактер археолошке грађе и све наведене недостатке извештаја, наша разматрања захтевала су доста простора и прерасла су у релативно опширан текст који знатно прелази обим уобичајених критичких осврта. Сматрамо, међутим, да се прилично богата и типолошки разуђена грађа из некрополе Луковит—Мушат није могла сажетије анализирати и приказати и да су извесна понављања, која на први мах могу изгледати сувишна, у ствари била неопходна за лакше праћење и разумевање детаља и целине. Када се зна да до сада није написан ни један критички приказ ове некрополе, објављивање наших разматрања не пред-

<sup>2</sup> Видети: В. С. Јовановић, *Запажања о средњовековној некрополи у Демир Капији*, Зборник Филозофског факултета XI—1, Београд 1970, 119—144.



План 1. — Луковит — Мушат. План некрополе са картираним гробним прилозима. — Plan 1. — Lukovit — Mušat. Relevé de la nécropole avec indication du mobilier funéraire.

ставља ништа друго него испуњавање захтева научне критике. Временска дистанца од 28 година која нас дели од појаве извештаја С. Станчова и И. Начева, не може да буде препрека за њено поновно вредновање, особито у случају када се оно не врши само у оквиру уобичајеног критичког приказа, већ и уз допунско проучавање одређених појава у светлости модерне научне методологије.

Приликом радова на путу Луковит—Јабланица у ловечком крају 1954. године, на локалитету Мушат наишло се на два тумула од којих је један (западно од пута) уништен, док је други (источно од пута) добрим делом оштећен. Тада је у првом тумулу уништен већи број гробова док су преостале гробове другог тумула, убрзо затим, испитали Станко Станчов и Иванка Начева на челу екипе Округног Музеја у Плевену.<sup>3</sup>

Локалитет Мушат је равна пољана са запада омеђена каменитом обалом реке Златна Панега на којој се, око 1 km удаљени од некрополе, налазе остаци велике средњовековне тврђаве.<sup>4</sup> Ка истоку равница прелази у брежуљке под виноградима.

На западној периферији уништеног тумула који је био висок око 2,5 m, а пречника око 15 m, откривено је 8 скелета оријентације запад—исток. Ту су нађене гривне од тамноплавог стакла, бронзани прстен и један неидентификован новац. Трагови плачкања уочени су у централном делу тумула.

Висина другог, делимично оштећеног, тумула није прелазила 2 m, а пречник, у правцу север—југ, износио је око 50 m. Приликом радова на путу уништена је цела западна, јужна и источна периферија тумула, док су централни део и северна периферија остали неоштећени. У току ископавања, на источном и западном крају тумула откривено је укупно 7 гробова чији положај показује приближне границе некрополе на овим странама (в. план 1). Јужна граница некрополе није могла бити установљена са сигурношћу.

У овом тумулу сахрањивано је становништво једног насеља које се налазило у близини поменуте тврђаве. Истражена су укупно 134 гроба, а претпоставља се да је цела некропола могла имати око три стотине гробова. Судећи по

налазима у насипу — централни гроб није истраживан — тумул је трачки, а средњовековна некропола је накнадно формирана.

Умрли су полагани у раке на уобичајен начин, а оријентација је такође традиционална. Нису уочени трагови сандука. Трагови угљенисаног дрвета запажени су у гробу бр. 6. Ограда од камења примећена је једино у гробу бр. 7.

Писци су могли да установе неколико група гробова при чему наводе и неколико двојних гробова код којих је сахрањивање било једновремено или у кратком временском размаку.

Питање положаја руку није детаљније разматрано. Према подацима у гробном записнику дошли смо до следећих статистичких података. Од 140 скелета — колико их има у 134 гроба (6 гробова су двојни) — подаци недостају за 57 скелета. Наиме, у случају 41 скелета обе руке биле су дислоциране или уништене, а у 16 других случајева по једна рука је била дислоцирана или уништена. Још 10 других случајева нисмо узели у обзир јер је реч о рукама које имају различит међусобни положај. Према томе, за статистичку обраду положаја руку располажемо подацима само за 73 скелета. Они пружају следећу слику: код 53 скелета руке су биле положене на грудима, код 17 скелета руке су лежале на карлици, код два скелета руке су биле прекрштене, а код једног скелета лежале су у пределу трбуха.

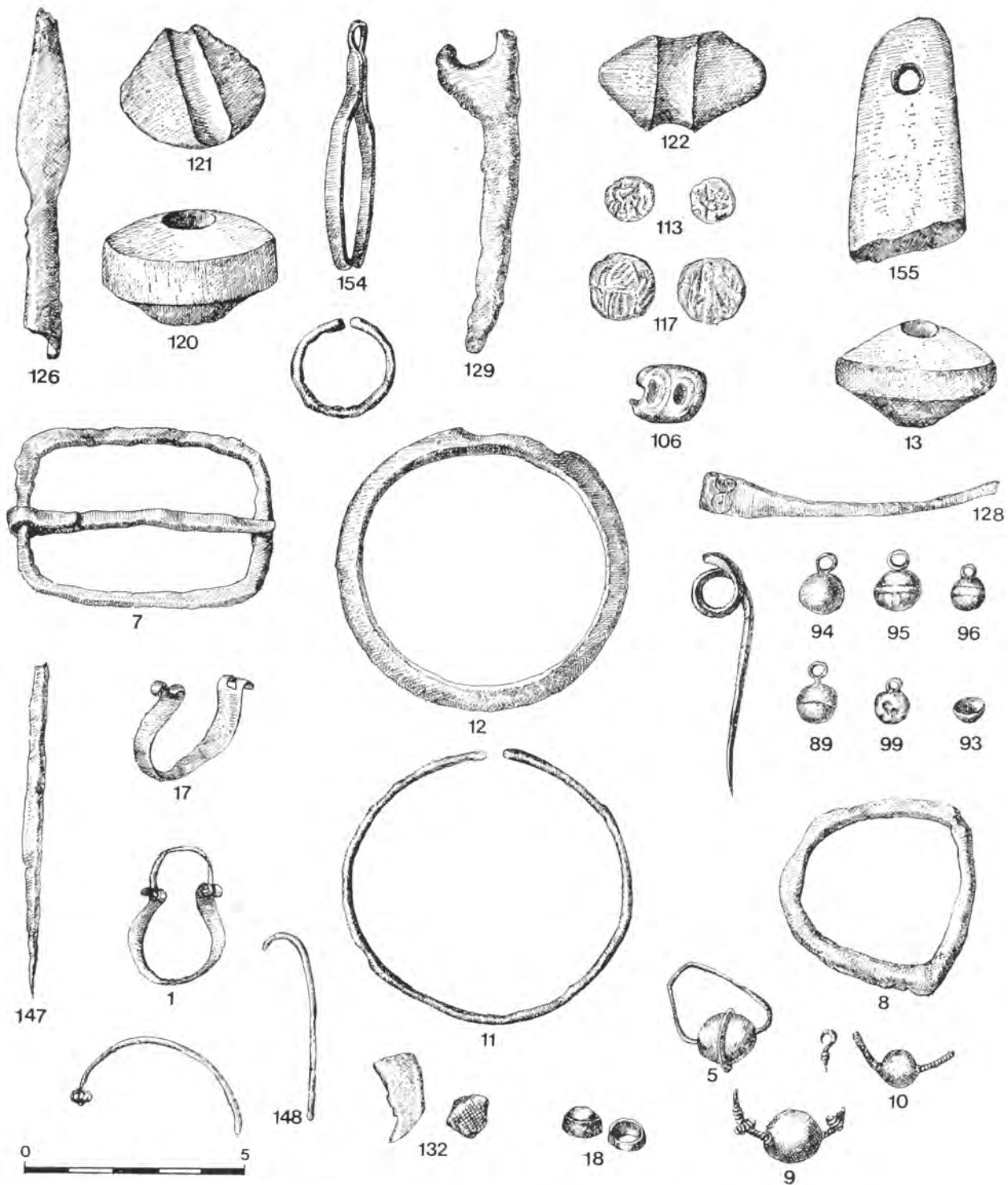
Међу археолошким налазима луковитске некрополе далеко преовлађује накит, а осим њега јавља се и изванредан број утилитарних предмета. Следи типолошка класификација накита.

## КАРИЧИЦЕ

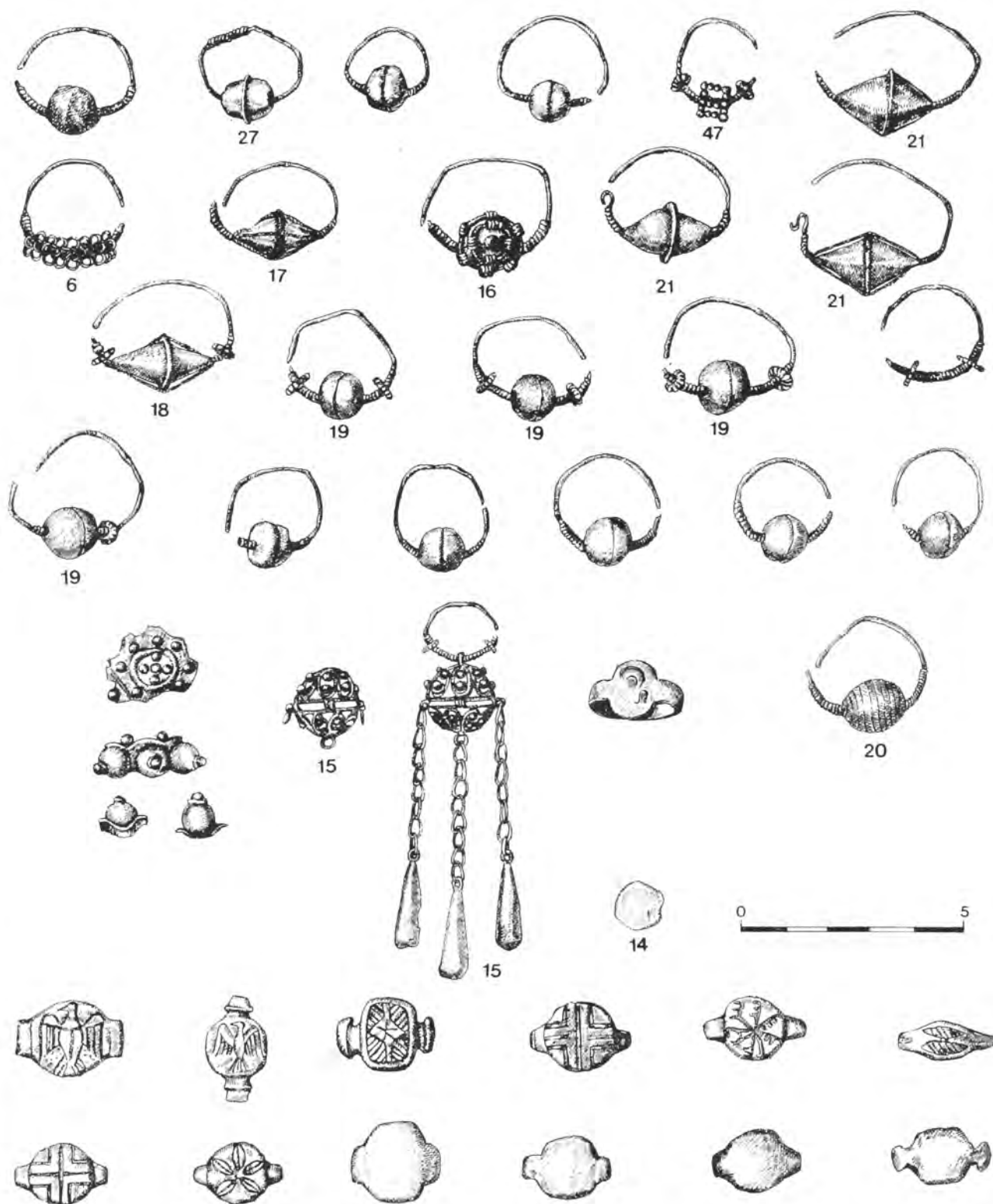
Мада аутори не помињу каричице као посебан, најједноставнији, тип наушнице, већ их скупа са једноставним прстеновима сврставају међу алке, из података у каталозима и из илустрација види се да су и каричице биле заступљене у накиту, додуше у сасвим малом броју. Тако, на пример, отворена каричица, судећи према илустрацији на Т. IV (у претпоследњем реду) припадала би гробу бр. 81. Међутим, у каталогу наушница, на стр. 86, ова каричица, израђена од сребра, помиње се као део инвентара гроба бр. 80. Она је могла имати „S“ наставак, као примерак илустрован поред ње, на истој табли, за који се међутим не може утврдити коме гробу припада. Наиме, према поменутој табли, припадала би гробу бр. 81 или бр. 82, али судећи према подацима у каталогу наушница (стр. 86) у гробу бр. 81 налазила се наушница

<sup>3</sup> С. Станчов—И. Начева, *op. cit.*, 71 sq.

<sup>4</sup> У источном делу тврђаве нађена је остава новца Манојла I Комнина (1143—1180), Исака II Анђела (1185—1195), Алексија III Комнина (1195—1203). Недалеко одатле, у јужном делу града, раскопан је тумул са накнадно укопаним гробовима у којима су нађене бронзане гривне и прстење.



Т. I — Луковит — Мушат. Предмети нађени пре редовних ископавања и ван гробова. Бројеви се односе на каталог гробних инвентара. — Pl. I — Lukovit—Mušat. Objets trouvés avant les fouilles systématiques ou en dehors des sépultures. Les numéros se rapportent à l'inventaire du mobilier funéraire.



Т. II — Луковит — Мушат. Накит нађен пре редовних ископавања и ван гробова. Бројеви се односе на каталог гробних инвентара. — Pl. II — Lukovit — Mušat. Parures trouvés avant les fouilles systématiques ou en dehors des sépultures. Les numéros se rapportent à l'inventaire du mobilier funéraire.

другог типа, а у гробу бр. 82 није нађен ниједан примерак таквог накита. Једна отворена каричица од бакарне жице састављених крајева, нађена је поред лобање скелета у гробу бр. 110 (Т. V/110), док је друга, слична, откривена у гробу бр. 134 под лобањом (Т. V/134). Премда је број каричица вероватно био већи, из расположивих података могли смо да идентификујемо само четири примерка, укључујући и каричицу из гроба бр. 106 (Т. V/106).

## НАУШНИЦЕ

Ова врста накита је најбројнија на некрополи. Судећи према подацима у тексту, у гробовима их је нађено 52, а ван гробова 28, тако да њихов укупан број износи 80 примерака. Према облику, украсу и техници израде аутори су их поделили на велики број група и подгрупа. Такву поделу покушали смо да поједноставимо, али се томилање података није могло избећи.

### 1 Наушнице са једном јагодом

Овај тип се јавља у више варијанти:

1. Прву варијанту репрезентују само четири наушнице са елипсастом шупљом, глатком јагодом састављеном од две полулопте са наглавеном спојницом. По једна бронзана је нађена у гробовима бр. 27 (Т. III/27), и бр. 52 (Т. III/52). Друга два примерка нађена су ван гроба: један бронзани са навијеном жицом на горњем делу карике, у кв. 7—5 (Т. II/27), а други бронзани у кв. 6-Г (стр. 83, и Т. I/5), пре систематских ископавања.

2. Другу варијанту чине наушнице са јагодом, са омотаном жицом на каризи и са по једним округлим украсом на доњем делу карике који аутори називају розетом. Пар оваквих наушница од бронзе нађен је у гробу бр. 78 (Т. IV/78).<sup>5</sup> Четири сребрне (Т. II/19) нађене су пре археолошких ископавања (стр. 94 и Т. I/9).

Можда посебну субваријанту чине исте такве наушнице које, међутим, немају бочне розете. Да ли су оне биле баш тако израђене — у једноставнијем облику — или су то у ствари наушнице друге варијанте којима су бочне розете отпале — тешко је рећи на основу расположивих илустрација. На овакву могућност у разврставању поменутих наушница писци

нису помишљали. Судећи према подацима у тексту и према илустрацијама, изгледа да су овакве наушнице нађене у шест гробова: у гробу бр. 27 (3 бронзане од којих је 1 позлаћена, и 1 гвоздена),<sup>6</sup> затим у гробу бр. 78 (1 бронзана, Т. IV/78), у гробу бр. 95 (2 сребрне, Т. V/95), у бр. 97 (1 сребрна јагода без карике), у бр. 101 (1 сребрна, оштећена), и у гробу бр. 128 (1 сребрна). Укупно је десет примерака од којих су 3 од сребра, 6 од бронзе (један позлаћен), и један од гвозђа. Још три наушнице нађене су ван гробова: 2 бронзане, у западном сектору код гроба бр. 6, једна у кв. 6-Г, а 6 наушница, вероватно бронзаних, откривено је пре систематских ископавања<sup>7</sup> (Т. I/10). Има их, дакле, 19. Можда овој групи наушница треба прикључити и 3 бронзане наушнице, и то 2 из гроба бр. 90 (Т. V/90), а 1 из гроба бр. 130 (Т. V/130), украшена само са по две розете на доњем делу карике, без јагоде, с обзиром на то да су јагоде могле да отпаду. Аутори нису помишљали на такву могућност. Уколико ове наушнице нису биле израђиване са јагодом, оне би у том случају представљале посебну варијанту. Ако би све поменуте наушнице сврстали у једну групу, укључујући и пар раније поменутих бронзаних наушница са јагодом и розетама из гроба бр. 78 (Т. IV/78), њихов укупан број износио би 24 при чему би било 19 од бронзе (1 са позлатом), 3 од сребра, 1 од гвозђа и 1 од непознатог метала.

3. Варијанта са јагодом и кариком са „S“ наставком заступљена је само са 3 сребрна примерка од којих су 2 из гроба бр. 80<sup>8</sup> (Т. IV/80, илустрован је само 1), а 1 примерак је из гроба бр. 118 (Т. V/118).

4. Варијанта са издуженом биконичном јагодом. Две наушнице од бронзе потичу из гроба бр. 52 (Т. III/52), а једна од сребра, без карике, из гроба бр. 81 (није илустрована). Три наушнице нађене су ван гроба — једна бронзана код гроба бр. 6, две бронзане у кв. 8-Б (стр. 86 — нису илустроване), а шест, од којих је једна сребрна, откривене су пре систематских ископавања (стр. 94, и Т. II/17 и 21, при чему две наушнице нису илустроване).

Једна сребрна наушница са две бочне розете на доњем делу карике (Т. II/18), била би

<sup>5</sup> Налази наушница у гробу бр. 27 наведени су само у *каталогу наушница* (стр. 83), док у *каталогу гробова* о њима нема помена.

<sup>7</sup> Ове наушнице се помињу на стр. 94 под бр. 10 и бр. 21. Једна је сигурно илустрована (Т. I/10), док су осталих пет вероватно приказане на Т. II, у претпоследњем реду наушница без бројчаних ознака, између наушница бр. 19 и 20.

<sup>8</sup> Према подацима у *каталогу гробова* (стр. 79), наушнице из гроба бр. 78 су сребрне, а према подацима у *каталогу наушница* (стр. 86, бр. 33, 34), оне су од бронзе, што је вероватно тачно јер би подаци у *каталогу наушница* требало да буду веродостојни с обзиром да садрже више детаља.

<sup>8</sup> Према *каталогу гробова* (стр. 80), наушнице из гроба бр. 80 израђене су од бронзе, а према *каталогу наушница* (стр. 86, бр. 35) — од сребра.

посебна субваријанта. Нађена је пре систематских ископавања (стр. 94).<sup>9</sup>

5. Варијанта са округлом глатком јагодом, позната само по једном оштећеном примерку из гроба бр. 27. (Т. III/27).

6. Варијанта са јагодом украшеном цевчицама од спирално намотане танке жице кроз које су провучене карике, позната је по два примерка од којих је један, од позлаћене бронзе, нађен у гробу бр. 27 (Т. III/27), док је други, од сребра, сложеније израде (Т. II/16), откривен пре систематских истраживања.

7. Можда би у ову варијанту спадао посебан тип наушнице са вретенастим телом или јагодом обликованом од намотане жице. У гробу бр. 134 нађене су три такве наушнице израђене од сребра, од којих су илустроване две (Т. V/134), а још један примерак од сребра (Т. II/20), нађен је ван гроба пре систематских ископавања (стр. 94).

8. Варијанта са издуженим спуштеним доњим делом карике на којем је налемљена јагода. Реч је о четири наушнице нађене у гробовима бр. 32 (Т. III/34),<sup>10</sup> бр. 61 (није илустрована), у бр. 71 (Т. IV/71), и у бр. 76 (није илустрована). Израђене су од бронзе.

Посебну варијанту овог типа представљају три наушнице које уместо јагоде имају кубус од гранула. Две наушнице, од којих је једна сребрна а друга бронзана, нађене су у гробу бр. 99 (Т. V/99), при чему је илустрована само једна, док трећа — судећи према подацима у *каталогу гробова* — потиче из кв. 4-Д (стр. 83, бр. 8).

Још једну варијанту чине наушнице код којих се на доњем делу карике поред кубуса од гранула појављују и розете. Нађена су три примерка оваквих наушница. Два бронзана у гробу бр. 43 (Т. III/43, при чему је илустрована само једна), и један од сребра у гробу бр. 108 (Т. V/108). Још једна врло слична наушница (Т. II/47), нађена је ван гроба у кв. 4-Б.

## II Наушнице са две јагоде

Ради се о четири оштећене наушнице које су украшене са по две издужене глатке и шупље јагоде. Израђене су од бронзе (Т. III/43, при чему једна није илустрована). Нађене су у гробу бр. 43 у коме су биле сахрањене две индивидуе (А и Б), од којих је свака имала по пар ових наушница (стр. 83).

<sup>9</sup> Ова наушница је на стр. 94 бр. 18, означена инв. бр. „б“ уместо бројем „ц“, јер је бројем „б“ већ означен претходни примерак (бр. 17).

<sup>10</sup> Наушница из гроба бр. 32 на т. III нетачно је означена бројем 34 уместо бројем 32. Број 34 односи се на суседни прстен који је нетачно означен бројем 35.

## III Наушнице са две ажурисане призме

Наушнице овог типа украшене су са по две ажурисане призме израђене од гранула, при чему је доњи део карике омотан танком жицом. У гробу бр. 28 нађене су три такве наушнице (Т. III/28, али једна није илустрована). Судећи према подацима у *каталогу наушница* (стр. 83, бр. 9 и 16), израђене су од бронзе.<sup>11</sup>

## IV Наушнице са три ажурисана тела

Овај тип репрезентује пар сребрних наушница из гроба бр. 100, код којих је горње средње тело веће од бочних. Нису заступљене у илустративном материјалу.

## V Наушнице са спирално увијеном жицом

Код овог типа жица је увијена дуж доњег дела карике. Познато је укупно шест примерака од којих пет потичу из гробова: бр. 26 и бр. 27<sup>12</sup> — по једна бронзана (Т. III/25 и 26/), из бр. 80 једна сребрна (није илустрована), и бр. 98 — две сребрне (Т. V/98), док је један примерак (Т. II/6), нађен ван гроба, у кв. 5-Г.

## VI Наушница са лунулом

У гробу бр. 114 нађена је само једна сребрна позлаћена наушница чији шупљи доњи део карике има облик приближан лунули (Т. VI/114).

## VII Наушнице са делтоидним или лоптастим привеском и ланчићима

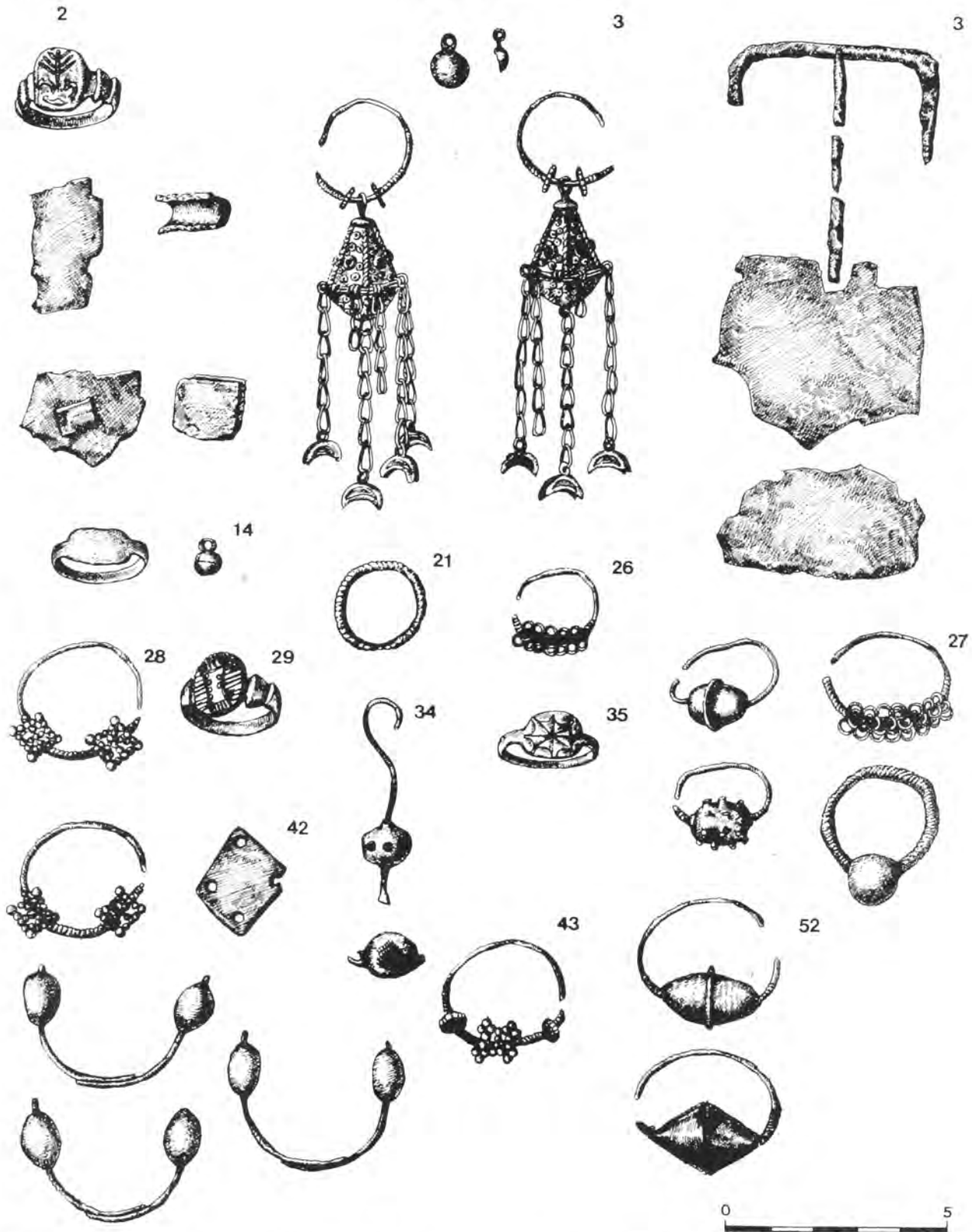
У гробу бр. 3 нађене су две сребрне наушнице отворених карика са навијеном жицом и са по две розете на доњем делу карике (Т. III/3). Главни украс је плочасти делтоидни привесак са дугим обешеним ланчићима који на крајевима носе лунуле. Сачуване су три односно четири лунуле. Изгледа да је свака наушница првобитно имала по шест ланчића.<sup>13</sup> Ради се о изузетно луксузним златарским производима.

У исти тип али у другу варијанту може се уврстити пар сребрних, такође луксузно рађених,

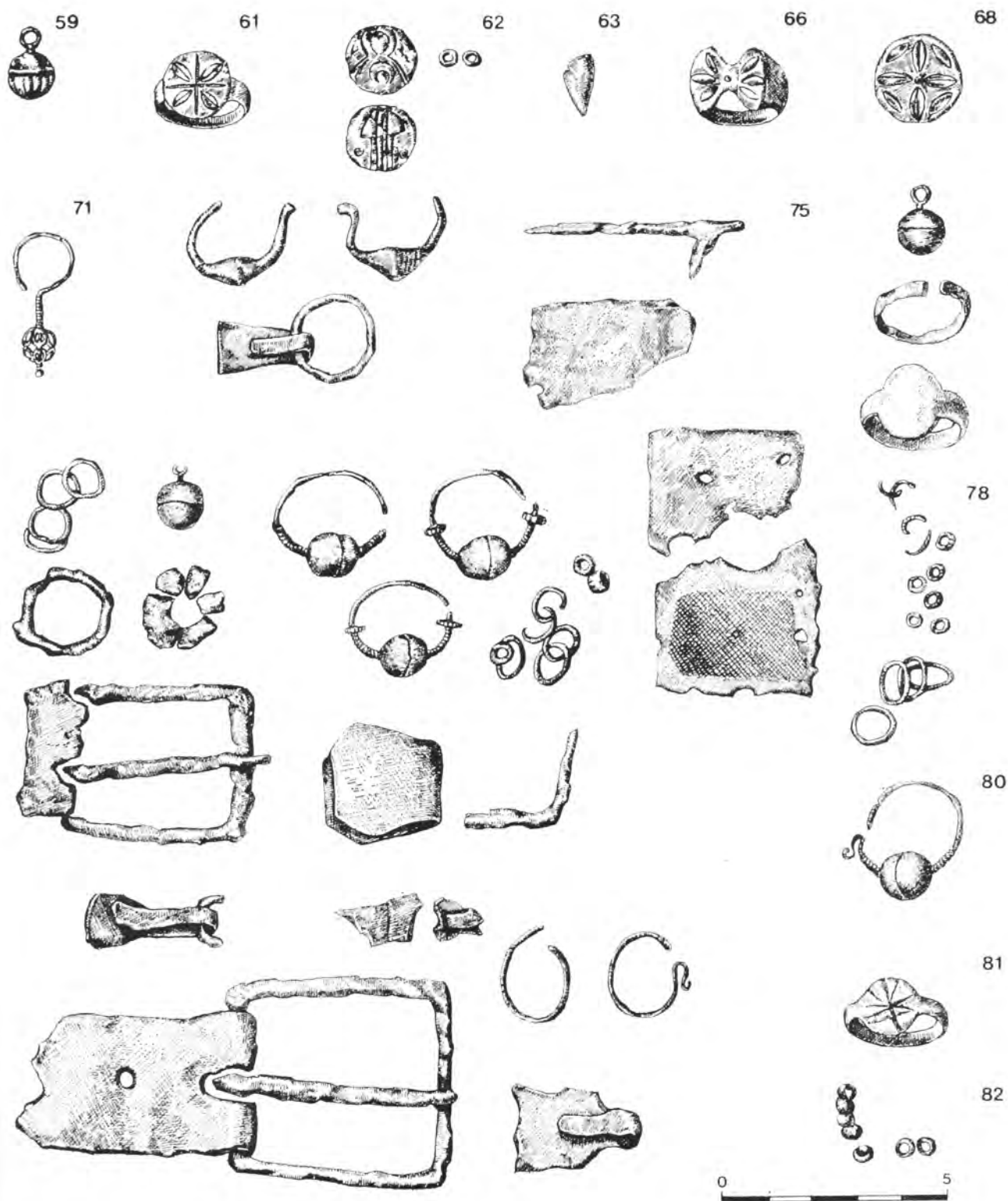
<sup>11</sup> Из *каталога гробова* (стр. 77) произлази да су две наушнице од сребра, а за једну од бронзе врста метала није наведена.

<sup>12</sup> Примерак из гроба бр. 27 не помиње се у *каталогу гробова*, већ само у *каталогу наушница* (стр. 83).

<sup>13</sup> Ове наушнице описане су у *каталогу гробова* (стр. 76), а не помињу се у *каталогу наушница*.



Т. III — Луковит — Мушат. Предмети нађени у гробовима. Бројеви се односе на гробове. — Pl. III — Lukovit — Mušat. Objets trouvés dans les tombes. Les numéros se rapportent aux tombes.



Т. IV — Луковит — Мушат. Предмети нађени у гробовима. Бројеви се односе на гробове. — Pl. IV — Lu-  
kovit — Mušat. Objets trouvés dans les tombes. Les numéros se rapportent aux tombes.

наушница нађених пре систематских ископавања, од којих је једна само делимично сачувана. Код ових примерака привесак има облик ажурираних лопте о коју су обешена три дугачка ланчића (првобитно вероватно четири) чији се крајеви завршавају издуженим привесцима (Т. II/15 и стр. 94).

Колико нам је познато, на тлу Југославије до сада нису забележени налази наушница овог типа.

### VIII Наушнице курбиновског типа

У каталогу наушница, на стр. 83, помињу се две бронзане наушнице, од којих је једна оштећена (Т. I/1 и 17), а нађене су у квадратима 5-Д и 5-Е. Реч је о наушницама такозваног курбиновског типа, његове треће варијанте. У време писања извештаја, аутори нису могли знати за овај тип наушница, јер га је у науку увела Б. Алексова тек 1961. године.<sup>14</sup> Треба, међутим, напоменути да је првих неколико наушница овог типа објавио В. Лахтов још 1957. године. Тип наушнице назван је по селу Курбинову на обали Преспанског језера, где је поред тамошње цркве св. Ђорђа В. Лахтов 1953. године у једном гробу први пут открио једну такву наушницу која се могла у потпуности археолошки документовати.<sup>15</sup> Он је уочио да поменуте наушнице чине једну посебну групу у накиту ове врсте, али се њима није детаљније позабавио.<sup>16</sup>

### IX Наушнице са проширеном кариком

У гробу бр. 75 нађене су две гвоздене, оштећене наушнице са карактеристично проширеним доњим делом карике (Т. IV/75). Аутори их називају „незатвореним алкама“ (стр. 86).

### О Г Р Л И Ц Е

У некрополи Луковит — Мушат огрлице су заступљене у врло малом броју. Ради се о ђерданима састављеним од перли, претежно стаклених. Перле су обрађене у посебном каталогу (стр. 88 и 91). Премда су перле нађене само у четири гроба: бр. 62 (2 перле, Т. IV/62), у бр. 78 (55 пер-

ли и 1 каури пуж, при чему је илустровано само неколико перли Т. IV/78, и каури пуж Т. V/97—98), у бр. 82 (2 перле, Т. IV/82)<sup>17</sup> и у гробу бр. 122 (162 перле, Т. V/122), околност што су у гробовима бр. 62 и бр. 82 нађене само по две или неколико перли показује да су ђердани откривени само у два гроба: у бр. 78<sup>18</sup> и у бр. 122. У кв. 9-Б нађен је део стаклене перле (стр. 88). Према подацима у каталогу гробова, у поменутом гробу бр. 122 (стр. 82), пере су лежале у неколико редова, иако се ради о огрлици са сразмерно малим бројем перли. Три карактеристичне перле из истог гроба, рађене од кристала и карнеола, посебно су илустроване на Т. VI/112. Међу перлама аутори разликују два типа: ситне, округле, од жуте и беле стаклене пасте и полиедарске од кристала и тамноцрвеног карнеола, међу којима је и један двопирамидални четрнаестострани примерак од кристала. Из каталога перли произлази да њихов пречник варира између 5 и 10 mm. Изузетак је једна жута перла са концентричним плавим и белим окцима, нађена ван гроба, у кв. 9-Б (стр. 88, и Т. I/106), коју аутори због тога што се разликује од осталих, не убрајају у инвентар словенске некрополе (стр. 96).

Од два каури-пужа један је нађен у саставу огрлице у гробу бр. 78 (није илустрован), други у гробу бр. 976 а део шкољке у бр. 130 (стр. 79, 80, 82, 93, 96 и Т. V/97—98). Аутори напомињу да су перле и каури-пужеви заступљени у некрополама из периода зрелог феудализма у Бугарској, док су полиедарске перле ређи налази (стр. 96).

Делови гвозденог ланца нађени су на горњем делу грудног коша, поред огрлице, у гробу бр. 78 (стр. 91, и Т. IV/78).

### НАРУКВИЦЕ

Према подацима на стр. 96, у некрополи су нађене само три наруквице. Једна је од бакра, оштећена, а нађена је у кв. 5-Д (стр. 91). Друга је од гвозђа. Обе нису илустроване. Трећа, израђена од бронзе, најбоље је сачувана, и једина је откривена у гробу (бр. 80), на десној руци скелета; украшена је урезаним линијама (Т. VI/80). Међутим, на стр. 94, наводе се још две гривне нађене ван гробова, пре систематских ископавања. Једна је бронзана, отвореног типа.

<sup>14</sup> Б. Алексова, *Еден нов тип на обетки во археолошките наоди во Македонија*, Зборник на Археолошкиот музеј — Скопје III (1959—1960), Скопје 1961, 91—97, нап. 1, сл. II/1—5.

<sup>15</sup> В. Лахтов, *Раносредновековен накит во средновековната збирка на Народниот музеј во Охрид*, Лихнид I, Охрид 1957, 75—76 (Т. III/31, 32); 81 (Т. V/44); 81—82 (Т. V/45); 82 (Т. V/46); 83—84 (Т. VI/51).

<sup>16</sup> *Op. cit.*, 96.

<sup>17</sup> У каталогу гробова, на стр. 80, помињу се две перле, а на Т. IV/82, изгледа да је приказано седам перли.

<sup>18</sup> Што се тиче неких перли из гроба бр. 78 — подаци се не слажу. Наиме, према каталогу гробова (стр. 79), осим фрагментованог каури-пужа и 52 перле, тамо је одвојено нађена и једна велика стаклена перла, док су према каталогу перла (стр. 88), одвојено нађене три стаклене перле.

(Т. I/11), док је друга стаклена, затвореног типа (Т. I/12). Узевши у обзир и ове податке, укупан број наруквица пење се на пет.

### ПРСТЕЊЕ

Из расположивих података произлази да су нађена 33 прстена, и то 19 у гробовима, а 14 ван гробова. Илустровано је 29 прстенова, при чему илустрације често нису сагласне са подацима у тексту. Тако на пример, на Т. II срећемо тринаест прстенова без и једне бројчане ознаке, те не знамо да ли потичу из гробова, и којих, или су нађени ван гробова? За два друга прстена бројчане ознаке су погрешне. С друге стране, за пет прстенова који се помињу у тексту, недостају илустрације о чему ће доцније бити више речи. У погледу врсте метала, 15 прстенова су од бронзе, а по један примерак је од сребра, бакра комбинаног са гвожђем, и калаја (или олова). Прстенови су већином затвореног типа изузев 7 примерака чији су крајеви отворени. Писци допуштају могућност да незатворени прстенови имају посебно значење које је у вези са погребним обичајима (стр. 96), али не наводе разлоге на којима заснивају такву претпоставку.

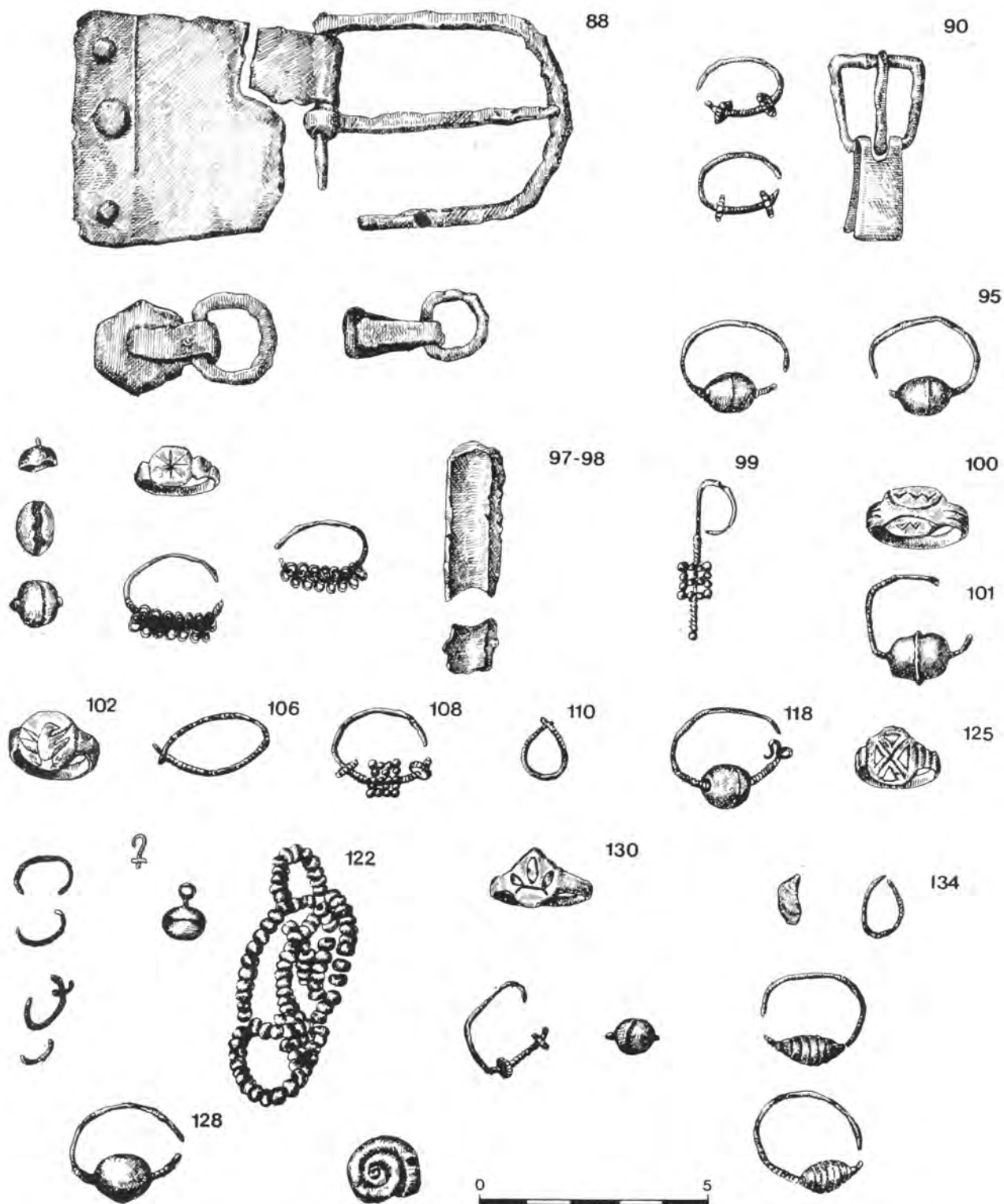
Већина прстенова украшена је различитим мотивима урезаним на плочасто проширеној глави. На четири примерка украсни мотив је розета, различито обликована. Ту спада прстен други с лева, у доњем реду на Т. II, у поменутој групи прстенова који омашком нису означени бројевима. Затим прстен из гроба бр. 61 (Т. IV/61), онај из гроба бр. 66 (Т. IV/66), и из гроба бр. 68 (Т. IV/68).<sup>19</sup> На прстену из гроба бр. 29 урезан је стилизовани ромб (Т. III/29). Сличан мотив налазимо на прстену трећем с лева у горњем реду неозначених прстенова на Т. II. Три прстена су украшени представом птице: први и други прстен с лева у горњем реду прстенова на Т. II, и примерак из гроба бр. 102 (Т. V/102) за који се, на стр. 87, каже да је украшен нејасним орнаментом. Пет прстенова украшени су крстоликим мотивима: два примерка на Т. II, од којих је један — четврти с лева у горњем реду, а други — први с лева у доњем реду групе неозначених прстенова, затим прстен из гроба бр. 81 (Т. IV/81), онај из гроба бр. 125 (Т.

V/ 125), чији украсни мотив подсећа на малтешки крст, и прстен који овде разматрамо на основу илустрације на Т. V где је означен као да је нађен у гробу бр. 97—98, што је неприхватљиво, јер о њему нема помена ни у *каталогу гробова*, ни у *каталогу прстенова*. Овим прстеновима близак је примерак из гроба бр. 34 (Т. III/34, не 35!) на којем је урезан крст комбинаван са стилизованим флоралним елементима. Прстен илустрован на Т. II, изнад размерника, а без бројчане ознаке, изгледа да је на плочици имао урезан људски лик под нимбом? Према подацима на стр. 94, на прстену из гроба бр. 2 (Т. III/2), урезани орнамент није јасан. Чини се, међутим, да је реч о стилизованој композицији у чијем је центру тзв. дрво живота. Према подацима на стр. 87, прстен из гроба бр. 130 (Т. V/130), украшен је „рељефним орнаментом“, што се на илустрацији не може уочити; на овом прстену приказан је стилизовани тролисни мотив, чини се, урезивањем? Оштећен прстен из гроба бр. 43а (Т. III/43), украшен је мрежом укрштених линија, а не урезаним пентаграмом, како стоји на стр. 87, док је примерак из гроба бр. 100 (Т. V/100), украшен са по два полукружна и цик-цак мотива. На глави претпоследњег прстена, с лева, у претпоследњем реду на Т. II, урезан је стилизован звездолики мотив при чему су на краковима придодате кратке попречне линије. Последњи прстен у истом реду украшен је са два стилизована листа. Шест прстенова одликују се глатким, неукрашеним главама: последња четири с лева у најнижем реду неозначене групе прстенова на Т. II, затим прстен из гроба бр. 68 (Т. IV/68), и онај који је на Т. III погрешно означен да потиче из гроба бр. 14, с обзиром да о њему нема података ни у *каталогу гробова* ни у *каталогу прстенова*. Најзад, напомињемо да пет прстенова нисмо нашли у илустративном материјалу. То су: прстен из гроба бр. 6, са глатком плочицом, затим прстен из гроба бр. 69 украшен урезаним линијама, примерак из гроба бр. 91, украшен пресеченим линијама, примерак из гроба бр. 107 украшен нејасним орнаментом, и онај из гроба бр. 114 украшен гранулама и стакленим улошком. Само један прстен, нађен у гробу бр. 21 (Т. III/21), има облик обичне алке. У *каталогу прстенова*, на стр. 87, помињу се још две алке, свакако омашком, јер њихове илустрације на Т. III/35, и Т. IV/68, показују да су у питању прстенови, те смо их и сврстали у ту групу накита.

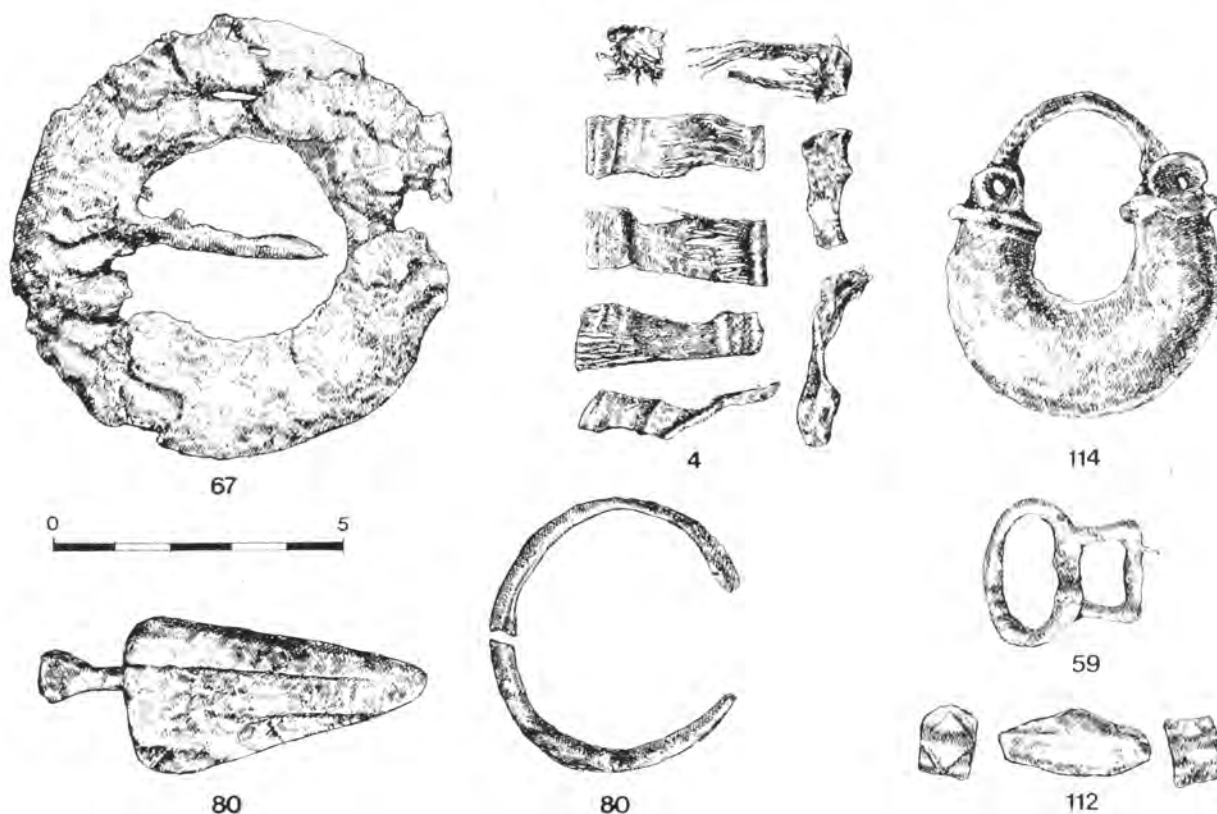
### ДУГМЕТА

Од укупно тридесет нађених дугмета (стр. 88, 94—95), 24 потичу из десет гробова, а 6 је нађено ван гробова. Једно дугме је од олова, јед-

<sup>19</sup> У погледу броја прстенова нађених у гробу бр. 68, из расположивих података у *каталогу гробова* (стр. 79), *каталогу прстенова* (стр. 87), и илустрацији (Т. IV/68), није сасвим јасно да ли се ради о два или три прстена, односно да ли бакарна плочица украшена розетом (њена карика се не помиње), и отворена карика — при чему напомињемо да су и плочица и отворена карика нађене на левој руци скелета — припадају једном прстену или представљају два посебна прстена, што ће ипак бити вероватније.



T. V — Луковит — Мушат. Предмети нађени у гробовима. Бројеви се односе на гробове. — Pl. V — Lu-  
kovit — Mušat. Objets trouvés dans les tombes. Les numéros se rapportent aux tombes.



Т. VI — Луковит — Мушат. Предмети нађени у гробовима. Бројеви се односе на гробове. — Pl. VI — Lukovit — Mušat. Objets trouvés dans les tombes. Les numéros se rapportent aux tombes.

но од сребра, а остала су од бронзе. У гробу бр. 3 нађена су два дугмета (Т. III/3), у гробу бр. 14 два дугмета (Т. III/14, при чему је илустровано само једно дугме), у бр. 59 једно дугме (Т. IV/59), у бр. 68 једно (Т. IV/68), у бр. 78 једно (Т. IV/78, у бр. 91 једно оштећено (није илустровано), у бр. 107 дванаест примерака (нису илустровани), у бр. 114 једно дугме (није илустровано), у гробу бр. 122 два примерка<sup>20</sup> (Т. V/122, при чему је једно илустровано) и у гробу бр. 130 једно дугме (није илустровано). Шест дугмета нађена су ван гробова: два примерка у кв. 9-Д, и по један у кв. 5-Г, 7-Б, 2-Г и 8-Г (Т. I/93—96, 89 и 99).

Аутори су дугмета поделили на три типа. 1. Дугмета формирана од две полулопте од којих свака на периферији има по једну алку које се спајају и образују петљу. 2. Код овог типа жица постављена управно на основу двеју по-

лулоптица образује петљу, а понекад су полулоптице спојене без жице. 3. Лоптаста масивна дугмета изливена заједно са петљом; најмања су али и најраспрострањенија у Бугарској, особито у периоду Другог бугарског царства. Аутори нису пружили све податке потребне за сврставање овог накита у наведене групе. Према расположивим подацима изгледа да су дугмета првог типа најбројнија.

## ПРЕЂИЦЕ

Свих 15 пређица (стр. 87—88 и 94—95) потичу из 11 гробова. Једна је из гроба бр. 3 (Т. III/3), три су из гроба бр. 7 (нису илустроване), једна из бр. 58 (није илустрована), једна из бр. 59 (Т. VI/59), једна из бр. 67 (Т. VI/67), једна из бр. 75 (готово уништена, судећи према остатку илустрованом на Т. IV/75), две из бр. 78 при чему је од једне преостао само део оквира (Т. IV/78), једна из бр. 80 (није илустрована), једна из бр. 81 (Т. IV/81), једна из бр. 88 (Т. V/88), и једна из гроба бр. 90 (Т. V/90). Једна гвоздена, пра-

<sup>20</sup> Према подацима у *каталогу гробова* (стр. 82). у гробу бр. 122 нађена су два дугмета од којих је једно од сребра, док су према *каталогу дугмета* (стр. 88) у овом гробу нађени једно цело бронзано дугме и делови од два друга дугмета.

воугаоног облика (Т. I/7), нађена је пре археолошких истраживања (стр. 94).

Што се тиче облика, према подацима на стр. 95, све пређице су правоугаоне осим две из гробова бр. 59 и бр. 67 од којих је прва овална и има трапезаста наставак (Т. VI/59), док је друга округла (Т. VI/67). Илустрација на Т. V/88 показује да је пређица из гроба бр. 88 с једне стране заобљена. У погледу материјала, осим једне пређице из гроба бр. 59 која је од бронзе, све остале су гвоздене.

### АЛКЕ

Међу алкама (стр. 91, 93—94) посебну пажњу привлаче примерци спојени са плочицом помоћу издужене кукице. Већином су лежале у пределу појаса, и служиле су, највероватније, за вешање неких предмета за свакодневну употребу. Из расположивих података произлази да је нађено шест таквих алки. Шест је илустровано при чему су три целе, а три су делимично сачуване. Три су од гвожђа, једна од бронзе док за остале две недостају подаци. Према тексту на стр. 88, и према цртежу на Т. IV/75, једна таква гвоздена алка нађена је у гробу бр. 75. На основу илустрације на Т. IV/80, при чему није сигурно да се ова бројка односи на све одговарајуће предмете с леве стране, у гробу бр. 80 нађене су две оштећене алке истог типа. Међутим, на стр. 91, у *каталогу новца и других налаза*, помиње се само једна алка у томе гробу, израђена од бронзе. У гробу бр. 81 нађена је једна оштећена гвоздена алка (стр. 91), од које је, судећи по илустрацији на Т. IV/81, сачуван само оштећен плочасти део са кукицом. Према подацима у *каталогу гробова* (стр. 80), и *каталогу новца и других налаза* (стр. 93), код леве руке скелета нађена је једна гвоздена алка. Међутим, илустрација на Т. V/88 показује да је реч о двема алкама.

Осим поменутих, налажене су и обичне алке. Две гвоздене алке откривене су у гробу бр. 78, у пределу карлице скелета (стр. 79), при чему је једна пљосната, поломљена (Т. IV/78, и стр. 91). Бакарну алку из гроба бр. 134, која се помиње на стр. 93, под инв. бр. 129г, а илустрована је на Т. V/134, уврстили смо међу каричице, с обзиром на то да је нађена под лобањом скелета, заједно са три наушнице: инв. бр. 129а, б, в.

Тешко је утврдити намену извесног броја малих алки вероватно од гвожђа, илустрованих на Т. IV/78, у оквиру гробног инвентара гроба бр. 78. Неке су оштећене. У *каталогу гробова* (стр. 79), помињу се само две гвоздене алкице нађене испод доње вилице скелета у поменутом гробу. Да ли су служиле као наушнице (каричице)

или су били делови ланца односно огрлице нађених у истом гробу? Сличне гвоздене оштећене алке сасвим растављених крајева из гроба бр. 122 (Т. V/122), лежале су под лобањом скелета (на стр. 82 помињу се две, а на стр. 93 три алкице, много оштећене), те су и оне могле бити употребљене као наушнице.

### ПЛОЧИЦЕ

Нађено је најмање 7 металних плочица (стр. 91 и 95—96). Две гвоздене су из гроба бр. 3 (стр. 75 и Т. III/3), а једна округла, бронзана, из гроба бр. 39 (стр. 77 — није илустрована). Једна је бакарна, ромбоидног облика, са рупицама на угловима, из гроба бр. 42 (Т. III/42); она је у каталогу гробова (стр. 79), омашком поменути као неидентификовани новац. Једна гвоздена је из гроба бр. 75 (Т. IV/75), а једна од бакра из гроба бр. 78, која је поломљена, носи остатке тканине и вероватно је део пређице (Т. IV/78). Бронзана плочица из гроба бр. 34 (стр. 91), помиње се као део (исеченог) новца (стр. 82). Један издужени гвоздени предмет нађен у кв. 6-В, а илустрован на Т. I/29 писци називају плочицом (стр. 91), премда се по изгледу у потпуности разликује од плочица, због чега није узет у разматрање. У погледу места налаза, прве две плочице лежале су код кичменог стуба, трећа код карлице, четврта између левог лакта и грудног коша, о петој нема података, шеста је била под (?) лактом, седма под доњом вилицом. Намена ових предмета није разјашњена, но у сваком случају спадају међу мање вредне налазе.

### АПЛИКАЦИЈЕ

Од апликација сачуване су само две, израђене од олова. Нађене су у гробу бр. 78 (Т. IV/78, при чему је илустрована само једна), заједно са остацима златоткане одеће. Аутори их описују као правоугаоне (стр. 79), или трапезоидне окви-ре са две пресечене и две спојене стране (стр. 91). Једна апликација је нађена у кв. 6-Б (Т. I/132). О другим, нађеним већином ван гробова (стр. 96), нема ближих података. Намена ових предмета није разјашњена. За оне из гроба бр. 78, као и за неке од плочица, аутори претпостављају да су били аплицирани на некој материји и служили као делови дијадеме (стр. 95—96).

### ИГЛЕ

Нађене су четири игле. Три потичу из гробова: бр. 90, бр. 98 (оштећена), бр. 114, при чему ни једна није илустрована. Четврта је нађена у

кв. бр. 4-Д (стр. 93 и Т. I/148). Две игле су од бронзе, а две од гвожђа. Дужина сачуваних примерака креће се од 3,6 до 4,5 cm.<sup>21</sup>

### НОВАЦ

Од укупно седам нађених новаца три потичу из гробова, два су откривена ван гробова док о преостала два примерка нема ближих података (стр. 91). У гробовима бр. 60 и бр. 61 нађен је по један сребрни новац цара Ивана Александра и његовог савладара Михаила Асена (1331—1355), Т. IV/61 при чему је илустрован само један. Још један сребрњак истих владара нађен је у кв. 10-Б, ван гроба (Т. I/117). На стр. 95 помињу се две изрезане половине сличних новаца али без ближих података; једна од њих судећи према *каталогу гробова* (стр. 82), нађена је у гробу бр. 134 (Т. V/134), док се у *каталогу новца* на стр. 91 наводи само као бронзана плочица. Један римски бронзани новац из друге половине IV века нађен је пре систематских ископавања (Т. II/14), а још један неидентификовани сребрни новац, можда турски, откривен је у кв. 9-Д (Т. I/113).

### ТКАНИНЕ

У гробу бр. 27, иза потиљка лобање и код лакта скелета, нађено је осам фрагмената гајтана чију основу представља полуиструлела тканина на коју је намотан спирални ланени конац. Због додира са танком бакарном жицом конац је зелено патиниран (стр. 77 и 91). Пре почетка систематских ископавања, у гробу бр. 4 на темену лобање нађена су 4 фрагмента зелено патиниране ланене тканине (стр. 75 и 94 и Т. VI/4).

### ОСТАЛИ НАЛАЗИ

У гробу бр. 39 нађен је гвоздени предмет са остацима тканине; његова намена није јасна (стр. 77 и 91). Није илустрован.

У кв. 6-Б нађена је бронзана фибула трачког типа (стр. 91). Није илустрована.

Тег за рибарску мрежу, израђен од печене глине, дугуластог, бачвастог облика неравне површине, са рупицом. Нађен је у кв. 2-Б (стр. 91), али није илустрован.

Један пришљен од печене глине нађен је у кв. 11-Д (Т. I/120). Други је нађен пре систематских ископавања (Т. I/13), а два фрагментована

пришљена потичу из кв. 11-Д и кв. 8-Б (Т. I/121 и 122, и стр. 94).

Удица од бронзе нађена је у кв. 3-Б (није илустрована).

Врх гвоздене стреле потиче из кв. 12-В (Т. I/126).

Игла бронзане фибуле трачког типа нађена је у кв. 5-Б (Т. I/127).

Бронзана пинцета нађена је у кв. 4-А (Т. I/154).

Део тоцила нађен је у кв. 5-Г (Т. I/155).

Део бакарне наруквице отвореног типа са проширеним и плоснатим завршетком нађен је у кв. 5-Д (Т. I/128).

Дугуласт гвоздени предмет, наведен као три (стр. 93), потиче из кв. 3-В (Т. I/147).

Два мала метална прстенаста предмета од којих је један сачувао стаклени уложак (Т. I/18). Нађени су у кв. 5-Д. Аутори их сматрају деловима наушница (стр. 83).

Предмет илустрован на Т. VI/80 требало би да припада гробу бр. 80. Не помиње се у каталогу налаза па се о њему ништа ближе не може рећи.

На крају помињемо и делове накита илустроване без бројчаних ознака на Т. II, лево од пара минђуша са висуљцима. Њихова ближа намена и услови налаза нису познати.

У закључном делу извештаја (стр. 94—97) аутори констатују да је на некрополи заступљен исти начин сахрањивања како код одраслих индивидуа оба пола тако и код деце. Разлике постоје само у накиту и одећи. Напомињу да остеолошки антрополошки материјал још није обрађен. Хронологију некрополе одређују према гробним прилозима, особито према новцу цара Јована Александра—Михаила Асена (1331—1355), и закључују да је некропола употребљавана најмање до средине или друге половине XIV века. Неки од гробова могли би бити и каснији, али у турском периоду тумул више није коришћен за сахрањивање. Престанак сахрањивања на тумулу аутори доводе у везу са могућношћу рушења и напуштања оближње тврђаве. Карактер целокупног гробног инвентара, особито накита као и јасни трагови дуготрајне употребе тумула, пружају основу за претпоставку да некропола није много старија. Време њеног формирања може се одредити само оквирно и то на основу типолошке анализе археолошког материјала, пре свега накита. Наиме, аутори у овом раду нису дубље улазили у питања типологије и порекла облика јер би их то — како кажу — одвело сувише далеко од непосредно постављеног задатка. На крају констатују да се некропо-

<sup>21</sup> Једна бронзана игла, део фибуле, нађена у кв. 5-Д (стр. 91), по свој прилици не припада словенској некрополи.



[illegible]

ла код Луковита разликује од оне код Ловеча по богатом избору наушница али и по малобројности гривни. По инвентару ближа је некрополи Мадаре као и некрополама код Неговановаца и Враца. Многе аналогije има у гробовима у Радјувене и Софији као и у некрополи из познијег периода у Каилки код Плевена. Скоро свуда аналогije се потврђују и налазима новца претежно XIV века. Различита питања етнографског, демографског и антрополошког карактера која поставља ова некропола неће се моћи разматрати све док антрополошки материјал не буде проучен (стр. 94).

Некропола код Луковита спада у групу значајнијих средњовековних налазишта ове врсте. Међутим, њен археолошки материјал не може се у пуној мери искористити за аналитичка разматрања због неадекватне обраде и презентације археолошког материјала. И поред тога што је некропола истражена у целини — па би се према томе могло с разлогом очекивати и једно поглавље расправног карактера — аутори се нису држали уобичајеног система обраде откривеног материјала, већ су изабрали један начин који је не само неуобичајен већ је и недовољно акрибично спроведен. Уместо једног гробног записника у коме би била детаљније описана затечена ситуација у оквиру сваког појединог истраженог гроба, укључујући наравно све гробне прилоге, аутори су израдили три каталога.

У првом каталогу (каталог на погребенија, дакле *каталог гробова*), стр. 75—82, који одговара гробном записнику, дати су уобичајени подаци о скелетима али ни у једном случају ништа није речено о њиховом полу. Гробни прилози се додуше помињу, има података о врсти материјала од којег су израђени као и о њиховом положају у гробу, наведени су и инвентарски бројеви, али недостају описи и подаци о величини предмета.

Пошто су на поменути начин, дакле непотпуно, описали сва 134 гроба, аутори су прешли на *каталог гробног инвентара* (каталог на гробни инвентар) (стр. 83—94) у коме су — што се већ из наслова види — описали све предмете нађене у гробовима у току систематских ископавања, ређајући их сукцесивно по врстама. При том су дати подаци о врсти метала, величини и изгледу предмета. Најпре су обрађене *наушнице* (редни број од 1 до 54), затим *прстенови* (од 55 до 74), *пређице са плочицама* (од 75 до 88), *дугмета* (од 89 до 105), *перле* (од 106 до 112) и на крају *монете и разно* (од броја 113 до 155).

У трећем каталогу изложен је материјал нађен пре ископавања, *Материјали намерени пред разкопките м. март 1954* (од бр. 1 до 21) при чему се у неким случајевима под једним редним бројем помиње неколико предмета.

Овако рашчлањавање гробних инвентара није било целисходно. Један уобичајени гробни записник био би прегледнији и поузданији, допуњен, евентуално, посебним мањим записницима за предмете нађене ван гробова и оне откривене пре систематских ископавања. Начин који су аутори применили доводи читаоца у тешкоће, пре свега због тога што подаци о већем броју предмета који се помињу у каталозима нису усаглашени. Известан број грешака исправили смо већ у току претходног излагања када смо говорили о појединим гробним прилозима. У случајевима неслагања података опредељивали смо се за податке у *каталогу гробног инвентара* сматрајући да су они веродостојни баш зато што су рађени посебно за поједине врсте предмета и што садрже више података.

Коришћење илустрација је посебно отежано што је крупан недостатак извештаја. Уместо да у гробном записнику и каталозима уз сваки поједини предмет који је илустрован одмах наведу и одговарајући број слике — како је то уобичајено — аутори су илустрације појединих предмета означили бројевима које ови предмети носе у *каталогу гробног инвентара* (Т. I и II), или бројевима гробова у којима су дотични предмети нађени (Т. III, IV, V и VI). У оквиру првог начина обележавања, предмети су каткад груписани према типологији (Т. II), а у оквиру другог начина — према гробним целинама (Т. III, IV и VI), при чему гробне целине нису увек поштоване. Обележавање илустрација каталожним бројевима предмета није погодно због тога што се каталожски број може лако побркати са бројем гроба. Утолико пре што такво обележавање није доследно спроведено, јер има случајева да је на таблама неколико предмета обележено само једним бројем при чему је бројка постављена тако да читалац није сигуран на које се предмете бројка односи. Такав је случај, на пример, са четири наушнице на Т. II (у првом реду одозго) од којих је друга наушница с лева на десно означена каталожским бројем 27, исто као и шест наушница на истој слици али у четвртном реду одозго, од којих је само прва наушница с лева означена бројем 19. На истој слици, у два најнижа реда приказани су по шест прстенова без бројчаних ознака. Ако су нађени пре систематских ископавања, и ван гробова — како је наведено у легенди за ову таблу — требало је навести и бројеве ових предмета у одговарајућем каталогу и квадрате у којима су нађени. На овој табли, три суседне наушнице у првом и другом реду одозго, десно, означене су истим бројем (21). Исти је случај са четири наушнице у трећем и четвртном реду, означеним истим бројем (19). На табли II остало је нејасно место налаза прстена без бројчане ознаке при-

казаног изнад размерника, као и порекло и функција групе украсних предмета илустрованих, такође без бројчане ознаке, лево од наушница бр. 15.

На Т. III, где су гробни прилози означени бројевима гробова из којих потичу, такође има грешака и пропуста. На овој табли, у публикацији Станчова и Начеве, бројка поред оштећене прећице одштампана је нејасно, но изгледа да је у питању бр. 3, што потврђују и подаци у *каталогу гробова* (стр. 75), и у *каталогу предмета нађених пре систематских ископавања* (стр. 94), где се помиње пар луксузних наушница у овом гробу. Предмети приказани испод прстена из гроба бр. 2, по свој прилици не припадају томе гробу, већ гробу бр. 3 у коме је нађена прећица са плочицама, уз пар наушница и два дугмета. Прстен без бројчане ознаке приказан лево од дугмета означеног бр. 14, остао је нејасан по питању места налаза, јер судећи према подацима у *каталогу гробова* (стр. 76), и *каталогу прстенова* (стр. 87), у гробу бр. 14 није нађен ниједан прстен. Прстен означен бројем 35, нађен је у гробу бр. 34, а суседна наушница са обешеном јагодом, означена бројем 34, потиче из гроба бр. 32 (стр. 83). Оштећен прстен приказан поред ове наушнице, о којем је такође већ било речи, припада гробу бр. 43, тачније скелету 43а. Три оштећене наушнице са по две јагоде илустроване у доњем левом углу исте табле, потичу из гроба бр. 43, и такође припадају скелету а, док суседна наушница са гранулираним кубусом и двама розетама, припада скелету б из истог гроба (стр. 77—78 и 83).

Како писци нису вршили картирање археолошког материјала, сматрали смо за потребно да се накнадно позабавимо применом овог методолошког поступка упркос чињеници што велики број уништених гробова (више од половине некрополе), затим одсуство података о полној диференцијацији скелета као и неке друге околности на које смо већ указали — битно умањују резултате оваквог рада.

На плану 1 некрополе којег смо израдили према плану у извештају Станчова и Начеве, може се запазити да је у погледу општег распореда гробних прилога, северна половина сачуваног тј. централног дела некрополе нешто богатија од јужне половине. Гробни прилози су у односу на поједине индивидуе неједнако заступљени. Наиме, читаве групе гробова немају ни једног прилога као на пример, група гробова који се налазе између гробова бр. 112 и бр. 117, или она између гробова бр. 36 и 47, док неке

групе као она коју формирају девет гробова од бр. 4 до 55 — имају само један прстен. С друге стране, у појединим гробовима нађен је већи број прилога, на пример, у гробу бр. 27 или у гробовима бр. 75, 78, 80. Наиме, гроб бр. 27 је релативно изолован и окружен углавном празним гробовима, а преостала три поменута гроба, блиски су један другом, и са неколико оближњих гробова образују групу са највећим бројем прилога на некрополи.

У погледу распрострањености појединих врста прилога, лако је запазити да се прећице могу наћи искључиво у североисточном делу некрополе, док их у осталим деловима некрополе нема ни у једном примерку. Скоро исто може се рећи и за 6 појасних алки са тракастом кукицом које су у сва четири гроба: бр. 75, 80 (?), 81 и 88, нађене заједно са прећицама. Од 11 гробова у којима су нађене прећице, у четири гроба се појављују и поменуте алке као прилози, у пет гробова као прилози нађене су наушнице, у три гроба дугмета, у једном гробу обична алка или неки други предмети, док су у три случаја прећице представљале једине гробне прилоге. Мада се и наушнице са једном јагодом и дугмета могу наћи на већем делу некрополе, најраспрострањенија врста накита је прстење. Осим централног дела, прстенови су распрострањени и на периферним деловима некрополе, с обзиром да су налажени и у гробу бр. 6, западно, и у гробу бр. 125, источно од главнине гроба односно од центра некрополе. С обзиром на то да по типу одговарају осталим прстеновима, ова два прстена показују да поменуте две групе гробова заједно са осталим сачуваним гробовима чине културну и хронолошку целину. Према томе, чини се да би и уништени гробови на западној, јужној и источној периферији некадашњег тумула по типологији накита одговарали сачуваним гробовима у централном делу некрополе.

Како се у извештају не налазе многи подаци о тачном положају гробних прилога, може се закључити да писци приликом чишћења гробова нису увек обраћали потребну пажњу на документовање археолошког материјала. Очигледно је да се они нису интересовали за свестранију анализу гробних прилога на некрополи, те им стога такви подаци нису ни били особито потребни. Уколико су неки подаци ипак прикупљени на терену у склопу целокупне документације и из неког разлога нису објављени, остаје чињеница да их ми у овом тренутку на жалост не можемо искористити. Недостатак таквих података осећа се особито при картирању и статистичким операцијама са неким врстама предмета, на пример, са дугметима и то због тога што је одређивање њиховог тачног положаја у

оквиру једне гробне целине важно за упознавање начина одевања и евенутално за реконструкцију ношње.

Подаци у *каталогу гробова* и *каталогу дугмета* показују да су дугмета наложена најчешће појединачно, и већином под вилицом, односно поред горњег дела кичменог стуба или на грудима, као и поред лобање. Овакав положај дугмета указује на то да су она служила за прикопчавање кошуље или какве горње хаљине али само око врата, или пак, што је мање вероватно, да су на томе месту ношена као украсни привесак. Изузетак на целој некрополи срећемо у гробу бр. 107 где је нађено 12 дугмета и то по 6 примерака поређаних, изгледа, на обе подлактице скелета. Овако велики број дугмета налазио се, дакле, на рукавима неке горње хаљине и служио је као украс, а не као функционални део одеће. Управо по бројним дугметима ова хаљина се разликује од свих осталих које су се, како смо видели, прикопчавале само са по једним или са по два дугмета и то око врата. Међутим, хаљина из гроба бр. 107 није се тако прикопчавала, бар не са дугметом, јер у пределу врата скелета није нађено ни једно дугме те се може претпоставити да се ова хаљина око врата затварала највероватније помоћу узице. Појава остатака једне једине такве хаљине на некрополи можда би се могла објаснити импортом, што би у исто време наметнуло претпоставку да је индивидуа из гроба бр. 107 припадала вишем друштвеном слоју и имала могућности да прибавља робу из друге средине. Околност што дотична индивидуа, осим једног бронзаног прстена украшеног „нејасним

орнаментом“ (стр. 87), при чему прстен није илустрован, није имала никакве друге прилоге, не би била необична уколико је она мушког пола. Може се уочити да дугмета у већини случајева нису усамљени гробни прилози, и да се у десет гробова са једним или више дугмета, само у једном гробу (бр. 14) она појављују као једини прилози. Другачију слику пружају наушнице. На плану некрополе се може уочити да се у 14 гробова оне јављају сасвим саме, и то у 10 случајева у по једном примерку, само у 1 случају са четири примерка итд. У 16 случајева наушнице се јављају заједно са другим накитом. Прстенови су у 9 случајева нађени сами, без другог накита, а у 6 случајева појављују се заједно са наушницама. Сличне појаве могу се лако пратити на плану некрополе и на табеларном прегледу гробних прилога.

У погледу датовања некрополе, писци се нису упуштали у одређивање њене горње границе. Сматрамо да је некропола формирана у XIII веку, при чему је тешко прецизније одредити појаву најстаријих гробова. Престанак сахрањивања датујемо у касни XIV век.

*Last but not least.* Без обзира на изречене примедбе и допуне, С. Станчову и И. Начевој се не би смело ускратити признање за велики труд уложен како у теренском истраживању тако и при обради некрополе Луковит — Мушат. У њиховом извештају могу се наћи многобројни подаци о средњовековном накиту у Бугарској из периода који је до сада сразмерно мало изучаван. Стога је он вредан допринос познавању материјалне културе средњовековног становништва на поменутом подручју.

25. јуни 1988.

UDK: 904-03(497.2) : 726.84.033(497.2)

#### CONSIDERATIONS SUR LA NECROPOLE MEDIEVALE LUKOVIT — MUŠAT PRES DE LOVEČ EN BULGARIE

VOJISLAV JOVANOVIĆ, Faculté de Philosophie, Belgrade

La nécropole Lukovit — Mušat a été publiée en 1960, donc il y a plus d'un quart de siècle, à l'époque où les méthodes modernes de recherche et de traitement des sites de ce genre n'ont pas encore été largement adoptées en archéologie. Stančo Stančov et Ivanka Načeva ont consacré toute leur attention, dans leur rapport détaillé, à la description du matériel archéologique découvert sans prendre la peine suffisante de la relier, systématiser et interpréter dans l'éclairage de toutes les informations disponibles sur les conditions de la découverte. En un mot les auteurs n'ont pas utilisé entièrement le matériel archéologi-

que. Et ce n'est pas tout. Leur rapport sur les fouilles ne permet pas aux chercheurs suivants un accès facile à n'importe laquelle des parties de matériel en vue des études ultérieures. Le matériel funéraire, bijoux en majeure partie, est illustré en majorité par des lavis et parfois des photographies, mais un certain nombre d'objets n'est pas présenté. La majeure partie de matériel funéraire est illustrée dans le cadre des ensembles par tombe, mais dans les tableaux les ensembles ne sont pas suffisamment espacés et chaque ensemble ne comportant qu'un numéro le lecteur reste plus d'une fois perplexe quant à l'appartenance d'un objet à tel ou tel ensemble. Les tableaux des objets funéraires et d'autres phénomènes concernant l'ensevelissement, qui sont dans des publications standard

Напомена: Све илустративне прилоге израдила је мр Јелена Грујичић.

du genre une source facilement accessible aux informations diverses sur la nécropole, manquent à ce rapport. Le plan de la nécropole est joint, mais il ne comporte que les contours des fosses sans squelettes. La méthode cartographique n'a pas été utilisée par les auteurs. Enfin les données statistiques sur le matériel funéraire manquent au rapport et nous avons trouvé toute une suite d'autres erreurs et omissions dans le texte.

Le jugement tel qu'il est du rapport de S. Stančov et I. Načeva est le fruit de notre examen attentif de toutes les informations, examen motivé par un intérêt particulier porté à l'étude des nécropoles médiévales des Slaves du sud. Afin de faciliter aux futurs lecteurs une utilisation plus complète du matériel archéologique de la nécropole en question, nous avons dû tout d'abord faire la révision du texte, puis compléter la classification typologique des bijoux, inscrire les objets funéraires dans le plan existant de la nécropole et faire les tableaux de l'ensemble des objets trouvés dans les tombes. Etant donné le caractère du matériel archéologique et tous les défauts cités du rapport, nos considérations ont demandé assez d'espace et elles ont fourni un texte relativement volumineux, dépassant considérablement la longueur des présentations critiques habituelles. Nous considérons cependant que le matériel assez riche et typologiquement divers de la nécropole Lukovit — Mušat ne pouvait pas être analysé et présenté d'une manière plus condensée et que certaines répétitions, à première vue superflues, sont en fait indispensables, car elles permettent de suivre et de comprendre plus facilement aussi bien l'ensemble que les détails. Quand on sait qu'aucune présentation critique de cette nécropole n'ait été faite jusqu'à présent, alors la publication de nos considérations ne représente rien d'autre que la réponse aux exigences de la critique scientifique. La distance de 28 ans qui nous sépare de la publication du rapport de S. Stančov et I. Načeva, ne peut pas être un obstacle à une valorisation nouvelle, surtout quand celle-ci est faite non seulement dans le cadre de la présentation critique habituelle, mais avec des études complémentaires de certains phénomènes à la lumière de la méthodologie scientifique moderne.

La nécropole est une formation secondaire sur un tumulus thrace, considérablement endommagée par la construction de la route. Des trois cents tombes, qu'elle aurait eues selon le jugement des chercheurs, 134 ont été fouillées.

Les morts étaient ensevelis dans des fosses en terre et orientés dans le sens ouest-est. Les cas des débris de bois (tombe 6) et d'une barrière en pierre (tombe 7) restent isolés.

Les auteurs du rapport n'avaient pas examiné en détail la position des bras des squelettes, l'auteur de la présentation critique l'a donc étudiée. Le traitement statistique des informations a pu être fait sur 73 squelettes. Dans 53 cas les bras étaient posés sur la poitrine, 17 squelettes avaient les bras posés sur le bassin, 2 les bras croisés et un squelette avait les bras posés au niveau de l'estomac.

Quelques objets utilitaires exceptés, tout le matériel archéologique mobile est constitué de bijoux. Sa systématisation typologique suit. Nous nous sommes efforcés à la rendre plus claire que celle de la publication de S. Stančov et I. Načeva.

Les petits anneaux sont le type le plus simple des boucles d'oreille. Les auteurs du rapport les ont classés parmi les anneaux des bagues simples. Nous n'avons pu en identifier que quatre exemplaires (T. V/106, 110 et 134).

Les boucles d'oreille sont la forme la plus fréquente des bijoux dans la nécropole, 52 en ont été trouvées dans les tombes et 28 hors des tombes, il y en a donc 80. Elles peuvent être réparties en plusieurs types et plusieurs variantes.

I — Boucles d'oreille à une fraise. Elle y figurent en plusieurs variantes: 1. avec la fraise ellipsoïdale (T. III/27, 52) 2. avec la fraise, deux rosettes et le fil enroulé autour de l'anneau (T. I/9, T. II/9, T. IV/78). Des boucles d'oreille pareilles, mais sans rosette représentent peut-être une variété à part ou bien il s'agit des boucles d'oreille dont les rosettes sont tombées (T. I/10, T. IV/78, T. V/95). On pourrait peut-être dire la même chose des boucles d'oreille décorées de deux rosettes seulement, dont les fraises seraient tombées? (T. V/90 et 130). 3. Avec la fraise et le prolongement en S (T. IV/80, T. V/118). 4. Avec la fraise biconique allongée (T. II/17 et 21, T. III/52). La variété particulière de cette variante serait la boucle d'oreille avec la fraise biconique et deux rosettes (T. II/18). 5. Avec la fraise ronde lisse (T. III/27). 6. Avec la fraise décorée de petits tubes en fil fin enroulé en spirale (T. II/16, T. III/27). 7. Avec le corps (fraise) en fuseau de fil enroulé (T. II/20, T. V/134). 8. Avec la partie inférieure de l'anneau allongée et la fraise qui peut être percée (T. III/34) ou ajourée (T. IV/71). la variété particulière en serait la boucle d'oreille où la fraise est remplacée par un cube en granules (T. V/99). Encore une variété au cube serait la boucle d'oreille à l'anneau circulaire avec deux rosettes ajoutées au cube (T. II/47, T. III/43, T. V/108).

II — Boucles d'oreille à deux fraises, allongées et lisses (T. III/43).

III — Boucles d'oreille à deux prismes ajourés faits en granules et à la partie inférieure de l'anneau au fil enroulé (T. III/28).

IV — Boucles d'oreille à trois corps ajourés. Pas d'illustration.

V — Boucles d'oreille au fil enroulé en spirale dans la partie inférieure de l'anneau (T. II/6, T. III/25 et 26, T. V/98).

VI — Boucle d'oreille à la lunule, en un seul exemplaire (T. VI/114).

VII — Boucles d'oreille à la breloque deltoïdale ou sphérique et des chaînettes (T. III/3, T. II/15).

VIII — Boucles d'oreille du type Kurbinovo (T. I/1 et 17). Il s'agit d'une paire de boucles d'oreille en bronze, trouvée hors de la tombe, qui représentaient pour les auteurs un nouveau type de bijoux, mais ils ne l'ont pas étudié plus en détail. Ces boucles d'oreille sont connues dans la science en tant que type Kurbinovo. Les premières boucles d'oreille de ce type ont été découvertes par V. Lahtov au village de Kurbinovo au bord du Lac de Prespa en Macédoine en 1957. Cependant ce type, jusqu'alors inconnu, a été enregistré dans la littérature scientifique par B. Alexova en 1961, ce que Stančov et Načeva ne pouvaient évidemment pas savoir.

IX — Boucles d'oreille à l'anneau élargi (T. IV/75). Les auteurs les indiquent comme «anneaux non-fermés».

Les colliers étaient constitués d'un petit nombre de perles, en grande majorité de verre. Seuls deux colliers ont été trouvés (T. V/122, T. IV/112, et l'illustration ne présente que trois grosses perles en crystal et en cornaline et puis T. IV/78 présente quelques perles seulement). Dans deux cas deux ou plusieurs perles ont été trouvées (T. IV/62 et 82). Une grosse perle (T. I/106) selon les auteurs ne fait pas partie de la nécropole slave. Des deux Kauri-escargots un seul est illustré (T. V/97—98). La tombe 78 contenait en plus du collier des fragments de chaîne en fer (T. IV/78).

**Bracelets.** Cinq exemplaires en ont été trouvés. Deux sont en bronze, dont un a été trouvé dans la tombe et illustré (T. VI/80), le troisième est en cuivre, le quatrième en fer et le cinquième en verre (T. I/11).

**Bagues.** Selon toute vraisemblance 33 bagues ont été découvertes, les simples anneaux n'ont pas été pris en considération. Le même nombre de bagues a été illustré, mais les illustrations ne peuvent pas être accordées aux informations du texte. Selon le texte 15 bagues sont en bronze, 1 de l'argent, 1 de cuivre et en fer et 1 d'étain (ou de plomb). Elles sont en majorité de type fermé il n'y en a que 7 aux bouts ouverts. Cinq bagues sont décorées du motif de la rosette sur plaquette: l'une au T. II, parmi un groupe de bagues qui ne sont pas numérotées par omission, puis les bagues du T. III/35 et du T. IV/61, 66 et 68. Une des bagues porte un losange stylisé gravé (T. III/29). Nous retrouvons un motif semblable sur une bague sans numéro au T. II. Trois exemplaires sont décorées de la représentation d'un oiseau, dont deux au T. II et une bague au T. V/102. Cinq bagues comportent des décorations en croix, une du T. II, puis deux du T. V/97—98 et 125, ainsi que la bague du T. IV/81. La bague du T. II au-dessus de l'échelle semble avoir porté une figure humaine au nimbe. Les deux dernières bagues dans l'avant-dernier rang du même tableau sont décorées des motifs gravés divers. L'exemplaire du T. III/2 est décoré d'un motif qui rappelle celui dit l'arbre de la vie, l'exemplaire du T. III/34 porte une croix en combinaison avec des éléments floraux stylisés et la bague endommagée du T. III/43 est décorée de la grille des lignes croisées. Nous retrouvons sur deux bagues (T. V/100 et 130) des motifs géométriques et floraux stylisés. Les autres six bagues (T. II, T. III/14 et T. IV/68) ne comportent pas de décoration gravée. La bague qui, selon le texte à la page 87, était décoré du pentagramme, n'a pas été illustrée.

**Boutons.** Des 30 boutons au total 24 proviennent de 10 tombes et 6 ont été trouvés hors des tombes (T. I/93—96, 89 et 99; T. III/3 et 14; T. IV/59, 68 et 78; T. V/97—98 et 122). Les boutons ne figurent pas tous dans les illustrations. Un bouton a été trouvé dans chacune des sept tombes, dans trois tombes il y en eu deux par tombe et une seule tombe contenait toute une douzaine. Les boutons sont en forme de boule avec la boucle. Selon leur façon les auteurs les ont répartis en trois groupes.

**Boucles.** Les 14 boucles proviennent de 11 tombes: T. III/3, T. IV/78 (deux, dont une détruite en grande partie), T. IV/81, T. V/88 et 90 et T. VI/59 et 67. Une des boucles est ovale au prolongement trapézoïdal, une est ronde, toutes les autres sont rectangulaires. Une est en bronze, toutes les autres sont en fer.

**Anneaux.** Quatre anneaux simples auraient été trouvés, il semble. Tous du type fermé. Trois sont en fer, un en bronze. Trois anneaux sont ronds (T. III/21 et T. IV/78 — deux, dont l'un est plat et cassé — puis un (T. I sans numéro) qui est déformé. De petits anneaux, qui auraient pu servir de boucles d'oreille, ont également été trouvés (T. IV/78 et T. V/122). En outre il y a des anneaux reliés à une plaquette par un crochet allongé. Ils se trouvaient en majorité dans la région de la taille du défunt et servaient à accrocher des objets d'usage quotidien. Il y a eu probablement 6 anneaux de ce genre: T. IV/75 (le crochet seul), T. IV/80 (deux), T. IV/81 et T. V/88 (deux). Trois sont en fer, un en bronze et le métal n'est pas indiqué pour deux entre eux.

**Plaquettes.** Au moins 7 petites plaquettes en métal ont été trouvées (T. III/3 et 42, T. IV/6, 75 et 78). Leur fonction n'a pas été éclaircie.

**Applications.** Deux applications seules ont été conservées, elles sont en plomb. Elles ont été découvertes dans la tombe 78 (T. IV/78) avec des vestiges de vêtement tissé d'or. Les auteurs supposent qu'il s'agit des parties d'un diadème.

**Aiguilles.** Des quatre exemplaires trouvés un seul comporte l'illustration (T. I, 148). Deux sont en bronze, deux en fer.

**Monnaie.** Des 7 pièces de monnaie 3 proviennent des tombes et 2 ont été trouvées hors des tombes, sur les 2 restantes il n'y a pas d'information. Les tombes 60 et 61 comportaient une pièce d'argent chaque, celles de l'empereur Jean Alexandre et de son co-régnant Michel Assène (1331—1335), T. IV/61. Une pièce des mêmes souverains a été trouvée hors des tombes (T. I/117). Des moitiés des mêmes pièces sont également mentionnées, dont l'une provient de la tombe 134 (T. V/134) puis une pièce romaine de bronze (T. II/14) et encore une, peut-être turque (T. I/113).

**Tissu.** Des fragments de tresse ont été trouvés dans la tombe 27, la trame en est le tissu à demi pourri avec du fil de lin enroulé autour. Dans la tombe 4 on a trouvé 34 fragments de tissu de lin (T. VI/4).

Un certain nombre d'autres objets a également été recueilli dans la nécropole, mais ils ne méritent pas une attention particulière.

Il faut citer encore quelques informations sur la nécropole.

*Le catalogue des tombes* (pages 75—82) ne fournit pas d'information sur le sexe des ensevelis. Les résultats des mesures anthropologiques des squelettes ne sont pas publiés. En plus du catalogue mentionné le *catalogue des inventaires funéraires* est également donné (pages 83—94) avec la description succincte de tous les objets trouvés dans les tombes au cours des fouilles systématiques. Les auteurs ont fait aussi un troisième catalogue: le *matériel trouvé avant les fouilles au mois de mars 1954*. L'existence de trois catalogues au lieu d'un seul rend la lecture du texte et l'utilisation du matériel archéologique plus difficile, surtout parce que souvent les données des catalogues ne concordent pas, le lecteur se demande alors quelle est la bonne information.

L'utilisation des illustrations est également rendu difficile par le numérotage des objets dans le catalogue des inventaires des tombes (T. I et II) et le numérotage des tombes où lesdits objets ont été trouvés (T. III, IV, V et VI) et en plus le T. VI ne présente pas les objets dans le cadre des ensembles par tombe. La confusion augmente du fait qu'en plus d'un cas plusieurs objets figurent sous un seul numéro, placés de sorte que le lecteur ne voit pas clairement quel est l'objet portant ce numéro-là.

S. Stančev et I. Načeva n'ont pas inscrit le matériel funéraire dans les cartes, ce travail a donc été fait par l'auteur de la présente analyse à l'aide leur plan de la nécropole. En bref, on peut remarquer que la partie nord de la partie conservée de la nécropole est plus riche en matériel funéraire que la partie sud. Le groupe des tombes au matériel funéraire plus riche est celui des tombes 75, 78, et 80. Il est évident aussi que les boucles sont répandues exclusivement dans la partie nord-est de la nécropole où des boucles de ceinture à la plaquette et au crochet apparaissent aussi. L'apparition exceptionnelle de 12 boutons dans la tombe 107, 6 sur chacun des avant-bras du squelette, prouve qu'ils servaient à la décoration des vêtements luxueux. Les vestiges de la seule robe de ce genre dans la nécropole indiquent un rang social exceptionnel de l'individu qui la portait.

La nécropole a été datée approximativement aux XIII<sup>e</sup>—XIV<sup>e</sup> siècle.

## Критике и прикази

Славенка Ерцеговић-Павловић — Десанка Костић. АРХЕОЛОШКИ СПОМЕНИЦИ И НАЛАЗИШТА ЛЕСКОВАЧКОГ КРАЈА. — Београд — Лесковац, Археолошки институт — Народни музеј, 1988, стр. 100, илустрације и 1 карта, 29 см. — Археолошки институт. — Посебна издања, књ. 20.

Књига Славенке Ерцеговић-Павловић и Десанке Костић „Археолошки споменици и налазишта лесковачког краја“ објављена је као заједничко издање Археолошког института у Београду и Народног музеја у Лесковцу. Резултат је дугогодишњег теренског и истраживачког рада и плодне сарадње ових установа. Штампана је на луксузном папиру, већег формата, са двостубачним текстом, чистог и лепог слога и са добро одабраним и квалитетним илустрацијама међу којима има преко стотину фотографија, око четрдесет цртежа и прегледна карта распрострањености локалитета.

Наслов књиге као да упућује на велику едицију коју је покренуо Археолошки институт пре тридесетпет година о археолошким споменицима и налазиштима у Србији. Остваривање овога великог подухвата тада је окупило преко двадесет научних радника. Установљени су принципи и подела рада и обављен је обиман теренски и истраживачки рад. Прва књига, објављена 1953. године, обухватала је територију западне Србије, да би после три године уследила друга у којој су обрађени споменици и налазишта централне Србије. Иако су ове две књиге грађе као својеврсни каталогски приручник убрзо постале незаобилазна планска основа за сва даља регионална истраживања, радови на припремању треће књиге, која би обухватала територију југозападне Србије, нису тада уродили плодом. Од 1982. године Археолошки институт у Београду у заједници са музејима у Крушевцу, Чачку, Т. Ужицу, Краљеву и Новом Пазару обновио је започете радове на рекогносцирању археолошких споменика и налазишта југозападне Србије. Систематским истраживањем, које још траје, до сада је обухваћено око хиљаду локалитета. Дела ове врсте захтевају организован колективан рад и велика материјална улагања. Тиме више заслужује пажњу научне јавности књига „Археолошки споменици и налазишта лесковачког краја“. Настала је упорним трудом и залагањем др Славенке Ерцеговић-Павловић, врсног познаваоца средњовековне археологије, сарадника Археолошког института у Београду, и археолога Десанке Костић, кустоса Народног музеја у Лесковцу. Десетогодишње рекогносцирање терена у лесковачком крају сведено је и допуњено подацима из археолошке литературе, затим грађом из фонда Народног музеја у Лесковцу, и из средњовековних српских, дубровачких и турских извора. Иако су финансијска средства била скромна, тамо где је то било не-

опходно обављена су и мања, али успешна сондажна ископавања.

Лесковачко подручје било је познато у археологији пре свега по великом, стотину година истраживаном, рановизантијском налазишту — Царичином граду код Лебана. Овим систематским радовима оживљена су многобројна налазишта, од којих су нека била потпуно непозната, а сежу од праисторије до позног средњег века и периода под турском влашћу. Потврдило се да је одувек то била зона густог насеобинског живота.

У књизи је каталогски по абеди и хронолошким периодима обрађено 350 споменика и налазишта. У излагању грађе доследно је спроведен јединствени систем обраде података. У оквиру сваке јединице подаци се нижу по одређеном редоследу: прво се детаљно описује место налазишта или споменика, затим се наводе претходна истраживања, следе археолошка теренска истраживања аутора, опис налаза, временско одређивање локалитета и подаци о насељу из историјских извора. Излагање је оживљено врло dobrим снимцима и цртежима археолошких налаза и основа цркава, утврђења и гробних белега. Нису занемарени помени који би указивали на траг старијег културног слоја, почев од назива потеса као што су: Селиште, Црквиште, Градина и слично, преко сведочења мештана о несталим споменицима и налазима, до оних који још живе само у локалном предању и црквеним летописима. Највећи део посла био је управо теренски рад и временско и културно одређивање археолошких налазишта на основу понекад једва видљивих трагова културних слојева. За овакав одговоран посао требало је имати велико археолошко искуство и добро познавање материјала различитих епоха, ентузијазам и интуицију, а поред тога и неопходну опрезност при обради спорних и нејасних случајева. Све што је било могуће да се поуздано утврди анализом материјала и културних остатака у књизи је речено јасно и прегледно. Посебно су издвојени локалитети за које није било довољно индиција да се одреде у одређени период. Другим истраживачима који су радили на споменицима културе у околини Лесковца омогућено је да учествују у књизи са својим текстом. Јашуњске манастире Св. Јована Крститеља и Св. Богородице описао је кустос Народног музеја у Лесковцу Срђан Марковић, а Мира Јоцић обрадила је локалитет Скобаљић град у селу Збежиште, где су ископавања у току.

С. Ерцеговић-Павловић и Д. Костић започеле су систематско рекогносцирање лесковачког краја 1976. године. Упоредо са радовима који су трајали све до 1986. године, објављивани су извештаји у Археолошком прегледу, Лесковачком зборнику и у Старинару.

У књизи „Археолошки споменици и налазишта лесковачког краја“ обрађених 350 локалитета сврстано је највећим делом према хронолошким периодима у праисторијска, античка, рановизантијска и средњовековна налазишта.

Кратак увод, са упоредним преводом на француски језик (7—11 стр.) садржи прво географски опис лесковачког краја. Ова котлина, заштићена планинама и добро наводњавана рекама, одувек је имала услова за густу насељеност. Историјат истраживања споменика културе у лесковачком крају може се пратити од првих бележака крајем XIX века преко оснивања друштва „Вуловић“ при лесковачкој гимназији 1929—30. године, до оснивања Градског музеја у Лесковцу 1948. године. Већ следеће године започета су систематска рекогносцирања терена, а обновљена су ископавања Царичиног града у сарадњи са Археолошким институтом у Београду. Теренска истраживања, која чине основ каталогског прегледа споменика и налазишта лесковачког подручја, обављена од 1976. до 1986. године, обухватила су шире подручје око Лесковца, оно које је могло да се одреди као насељено према подацима из турских пописа XV и XVI века (нахије Дубочица и Медвеђа).

Први део каталогског прегледа (11—27 стр.) садржи податке за 67 праисторијских налазишта. Међу њима се истиче велико праисторијско насеље на локалитету Градац у селу Злокућане са богатим налазима разноврсне керамике, пластике и оруђа. Највећи број осталих праисторијских налазишта био је од раније познат у науци, али је сада сав материјал изложен систематично и допуњен подацима о насељима из средњовековних и турских извора. Подаци из извора стављени су у напомене, иако су могли да остану у основном тексту, будући да су за велики број села управо то најстарији писани извори.

У следећем поглављу о античким налазиштима (28—38 стр.) обрађено је 43 локалитета. Богати антички свет лесковачког краја одражава се у остави од око 2 000 комада римског новца (IV век) из Црквиста у селу Липовици, у сјају луксузног златног накита са некрополе у Малој Копашници (II—IV век), у хеленистичком накиту и новцу са Лусарије у селу Орашцу. Више римских натписа, римске терме, налази керамике и пластике, међу којима се лепотом истиче статуета Јуноне или Церере из Злокућана, показују висок културни ниво становника.

Рановизантијска налазишта (39—48 стр.) заступљена су са 28 локалитета. Већи број рушевина базилика и утврђења, био је познат у литератури захваљујући дугогодишњим истраживањима Царичиног града у селу Штулац код Лебана. Учено је да се тространи спољни облик апсида у базиликама појављује под утицајем базилика у Царичином граду. И у другим видовима живота у рановизантијском периоду осећа се пулсирање културних утицаја из овога великог градског и црквеног центра. Десет цркава богатог украса, са мозаицима, и многобројне грађевине потврђују да је ту била Јустинијана Прима, црквено седиште целог северног Илирика. Ископавања су започета 1880. године и још увек трају.

Највећи део књиге запрема поглавље о средњовековним налазиштима (49—87 стр.) где је обрађено 130 споменика. Иако има мало покретног археолошког материјала, бројност споменика и налазишта допушта да се врше анализе у оквиру врсте налаза, односно основа цркава, утврђења, гробних белега, скулптуре. Јединствена је и до сада непозната велика камена крстионица из села Бојшине која је

једини траг о постојању црквене грађевине у томе селу. Честа је појава да је на темељима старе цркве сазидаана нова црквена грађевина. Мале сеоске цркве у рушевинама и зарасле у растиње, које свакодневно нестају, а ипак још служе култу, остале би у науци непознате да нису обрађене у овој књизи. Обележене у каталогу археолошких споменика лесковачког краја стављене су на списак угрожених споменика културе и можда ће доживети боље дане. Занимљиви су гробни белези од којих неки имају урезане крстове или натписе. Више цркава потиче из периода под турском влашћу. Обично су упокане испод нивоа земљишта тако да се у њих силази преко степеника. Иако су средњовековни гробни белези коришћени као грађевински материјал за сеоске куће и за обнову цркава, установљен је велики број старих гробља на црквистима. У неким црквама за часну трпезу искоришћени су капители са Царичиног града.

У називима локалитета и села открива се средњовековна топонимија, као што је локалитет Саси у селу Орашац, село Придворица, село Пискупово, село Туларе. Још старији свет искрсава у посветама цркава необичним празницима и свецима као што је Св. Јован Вилбер (село Мркоње), Св. Гаврило Горешњак (село Придворица), Павлов дан. Рушевине града у селу Збежишту народна традиција везује за Николу Скобалића, док су ископавања открила вишеслојни локалитет са предримским и римским утврђењем, које је живело и у византијском периоду (X—XIII век), а сачуване куле и бедеми изграђени су почетком XV века.

У последњем поглављу (88—97 стр.) обрађена су 82 неодређена налазишта. Потом је дат списак археолошких налазишта (98—100 стр.), где је указано на којој се секцији размере 1:50 000 налази поменути локалитет. На крају књиге приложена је веома прегледна карта распрострањености споменика и налазишта у лесковачком крају.

Када се прочита и затвори ова књига читалац још дуго остаје под утиском богатог садржаја, јасних, неспорних чињеница, облика и слика који заједно граде културни мозаик живота овога подручја, онако како се у кратком приказу не може довољно исказати. Баш због значаја овакве врсте књига потребно је навести и неке пропусе техничке природе који би са мало труда могли да се избегну, уколико дође до поновљеног издања. Пада у очи да се локалитети нижу по абециди, док је уобичајено да се у књизи штампаној ћирилицом користи азбучни ред. Нумерација локалитета извршена је по принципу који у књизи није објашњен, могуће по томе како је обављан рад на терену и вођена техничка документација. Због тога није уочљив број локалитета у појединим периодима, па их читалац треба да броји. Код навођења античких натписа текст није праћен фотографијама, док насупрот томе код средњовековних натписа постоје фотографије, али није приложено читање натписа. Пажљивијим лекторисањем избегле би се извесне неуједначености у погледу језика, а посебно при навођењу литературе. Пошто један локалитет носи увек исти број, увидом у сва хронолошка поглавља открива се вишеслојност неких налазишта. Општи регистар, који овде недостаје, открио би то брзо и једноставно. Приложена карта вишеструко је корисна. Открива густину насељености и помаже у сналажењу на терену. Откривала би и културне слојеве да је ликовно различитим знацима обележено из којег периода потичу локалитети.

Ове напомене не умањују вредност књиге. Она је већ сада, а биће то још више, основа и приручник

за сва планирања археолошких истраживања, као и за проучавања историје и културе лесковачког краја.

Гордана ТОМОВИЋ

Cornelia Becker, KASTANAS. DIE TIERKNOCHEN-FUNDE. Ausgrabungen in einem Siedlungshügel der Bronze — und Eisenzeit Makedoniens 1975—1979. Серија: Prähistorische Archäologie in Südosteuropa, Band 5. За издавача: Bernhard Hänsel, Seminar für Ur- und Frühgeschichte der Freien Universität zu Berlin. Шампа: Verlag Volker Spiess Berlin, 1986, 365 страна, са 107 слика, графикона и карти и 151 табелом (121+XXX), резимеима на енглеском и грчком.

Како су археозоолошка истраживања у егејско-балканском простору тек од недавно почела темељно да се спроводе, књига Ц. Бецкер је значајан допринос за попуњавање празнине која постоји како у географском, тако и у временском смислу. Систематска ископавања на вишеслојном праисторијском локалитету Кастанас су дела обиље археозоолошког материјала. Импазантна бројка од око 90.000 животињских костију од којих је 69.868 од сисара, 287 од птица, 104 од риба и 768 од корњача, као и приближно 19.000 љуштура мекушаца добија важност када се упоређи са другим сличним локалитетима из истог периода или исте области. Резултати добијени овим анализама много говоре о изгледу предела и фауни овог дела северне Грчке, као и о континуитету и променама у исхрани и економији житеља овог локалитета који је био настањен више од 2.000 година.

У уводном делу књиге аутор даје најосновније податке о самом локалитету, као и табелу релативне и апсолутне хронологије појединих културних стратума. Затим је објашњен методолошки принцип који је примењен при обради остеолошког материјала. Аутор је за важне зоолошке анализе (на пр. идентификација врсте, мерна истраживања) узимао само оне примерке који су прецизно стратиграфски опредељени. Материјал је посматран са два аспекта. С једне стране утврђене су животињске врсте, њихова учестаност, мерне, зоолошке и зоогеографске тачке, као и патолошке и абнормалне појаве на костима, а с друге пак, дата је културно-историјска интерпретација, тј. осветљене су разлике и сличности међу разним фазама трајања овог локалитета. У овом делу садржан је и попис свих локалитета са егејско-балканског и малоазијског подручја где су извршене археозоолошке анализе са именима аутора који су те анализе извршили (Abb. 3, Tab. 2).

Најзначајнији део књиге чине свакако описи нађених животињских остатака-класа (сисара, птица, гмизаваца и мекушаца). Домаћи сисари су представљени са 8 врста: говече, овца, коза, свиња, коњ, магарец и кокошка. Свака од ових домаћих врста је посебно обрађена. Остаци костију сваке врсте су раздвојени по културним слојевима и за сваки од ових дат је минимални број индивидуа по старосним групама, процентуално је назначен степен очуваности дугих костију, а такође су приложени и графикони са мерним подацима извесних костију који су битни за одређивање висине и тежине животиња. Нису изостављени ни графикони где су приказани мерни подаци са других локалитета, тако да се одмах могу извршити значајна поређења. На крају су поменуте све уочљиве аномалије и патолошке промене на костима.

Овако прецизно и систематично је обрађена и дивља фауна где је евидентирано 22 врсте (дивље

говече, јелен лопатар, срна, дивља свиња, вук, лисица, медвед, ласица, мраморирани твор, куна, жазавац, видра, дивља мачка, рис, лав, зећ, веверица, дабар, јеж...). Наравно да су оне врсте које су биле заступљеније од других (на пр. Cervidae) обрађене до најситнијих детаља.

Ова књига добија још више на значају због детаљно обрађених остеолошких остатака птица, гмизаваца, риба и мекушаца.

Извршене анализе су дале врло интересантне податке за периоде од раног бронзаног до гвозденог доба. У рано и средње бронзано доба главна грана привреде је била земљорадња и сточарство, што показује проценат пронађених домаћих животиња у односу на дивље (80% : 20%). Домаће животиње настављају да доминирају и у слојевима касног бронзаног доба (слојеви 19—14a), мада се сада, за разлику од претходног периода где је доминирала крупна стока (говече), све домаће врсте подједнако користе. Међутим, на крају касног бронзаног доба долази до промена у величини тела домаћих животиња. Наиме, висина овце код рамена се смањује на само 50—55 cm, а говеда на око 110 cm. Такође се у овом периоду уочава нагли пораст броја птица, риба, корњача, чак и шкољки што представља другу важну одредницу у исхрани тадашњег становништва. У следећој, прелазној фази (слојеви 13—11) састав се мења у корист дивљих животиња. Оне сада обухватају више од 50% целокупне фауне. Поред јелена-лопатара и јелена јављају се и остаци других крупних дивљих животиња као што су вук, медвед, рис и лав. Код домаћих животиња се може уочити смањен број овце и козе, док се говече и свиња јављају у истом односу као у претходном периоду. У овом периоду долази до повећања величине њиховог тела, а тај се процес наставља и у гвозденом добу. У раном гвозденом добу (слојеви 10—9) опет преовлађују домаће животиње, и то са 70%. Њихов састав остаје непромењен у поређењу са претходним периодом. У слојевима од 8—1 се продужава традиција из старијег гвозденог доба, и проценат домаћих према дивљим животињама се још повећао, тако да износи 80%. Говече је и даље најдоминантнија домаћа животиња. У овом периоду се уочава смањивање броја малих преживара (овце и козе) па се може закључити да су ове животиње углавном гајене због вуне. Овде је такође јако уочљиво релативно често конзумирање шкољки, од којих 90% припада врсти Cardium.

Важно је напоменути јако рану појаву гајења коња и магарца који су углавном служили за вучу и обављање других пољопривредних делатности, и то у слојевима раног и средњег бронзаног доба (слојеви 23—20).

Помоћу остеолошких налаза дивље фауне било је могуће реконструисати непосредну околину овог локалитета — тела који је био близу морског залива са великим површинама са свежом водом и лагунама са одговарајућом обалном вегетацијом и рубовима шума. Међутим, такође се може закључити да су становници старог Кастанаса стизали и до даљих области шумовитих брдских подножја, па чак и даље до нижих и средњих висина оближњих планина. Јелен, дивље говече, срна, дивља свиња, медвед, жазавац, дивља мачка, рис, куна и веверица су били у већем или мањем броју ловљени за исхрану. Све ове животиње живе или у близини или на мешовитом шумском земљишту. Такође је, чини се, овај шумски предео био и обиталиште лава који је заступљен са 12 костију из пет различитих слојева, што је прилично висока фреквенција за овог ретког месождера. Зећ и веверица су типичне за отвореније и равне пределе. Видра и

дабар су становници предела уз текуће или стајаће воде. Вук, лисица, ласица и мраморирани твор су свуда присутни и нису везани ни за један биотоп.

Иако је листа пронађених остеолошких налаза птица прилично дугачка, изгледа да их становници старог Кастанаса нису ловили у ширим размерама, већ да је то само одраз природне околине овог локалитета. Наиме, највише пронађених врста птица припадају типу који тражи близину више или мање отворених вода са обалама обраслим трском или дрвећем, тако да се јављају разне врсте дивљих гусака, лабудови, чапље, пеликани, корморани, дивље патке, ждралови, беле роде. Такође су присутне и врсте које живе на ливадама и пољима као што су чавка, сова, јаребица, дропља, шумски голуб. Ту су и птице које живе у вишим пределима као златни орао и врана.

Интересантно је да иако су становници Кастанаса живели у непосредној близини вода није пронађено много остатака риба. Остаци рибљих костију заступљени су само са 0,1% од свих прикупљених костију. Највећи део чине две врсте слатководних риба, и то сом (*Silurus glanis*) и шаран (*Cyprinus carpio*), као и две морске врсте *Johniusholopitodotus* и *Sparus auratus*. Од школки највећи број припада *Cardium glaucum* и *Unio crassus*. Корњаче су представљене са три типа: Херманова корњача (*Testudo hermanni*), европска барска корњача (*Emys orbicularis*) и морска корњача (*Mauremys caspica*).

Требало би напоменути да је на крају књиге, поред веома обимне библиографије (стр. 301—324), дат и кључ за компјутерску обраду животињских костију, а приложене су и веома инструктивне табеле о свим променама које су се дешавале у оквиру овог локалитета. Такође су од велике важности и мерне вредности најчесталијих врста<sup>1</sup> (грађено по методи A. von den Driesch — *A Guide to the Measurement of Animal Bone from Archaeological Sites*, 1976. Harvard). Због свих ових вредности књига C. Becker може да послужи као модел свима који се баве археозоологијом, овом уско специјализованом научном граном без које се данас не може замислити савремена археолошка наука.

Мила ЛАЗИЋ

Alix Hochstetter, KASTANAS. DIE KLEINFUNDE. Mit Beiträgen von P. Franke, B. Hänsel, B. Herrmann und A. Hartmann. Herausgegeben von B. Hänsel. *Prähistorische Archäologie in Südosteuropa* (PAS), Band 6. Wissenschaftsverlag Volker Spiess, Berlin 1987. 150 стр., 26 слика у тексту, 41 табла. Резиме на грчком језику.

Објављивање резултата ископавања великог тела Кастанас на Вардару у грчкој Македонији успешно се наставља, тако да се и завршетак излажења ове серије већ може сагледати. Тиме ће ова велика и значајна ископавања под руководством Бернхарда Хенсела добити дефинитивну научну презентацију и оцену, и тако моћи да буду коришћена као важан и незаобилазан ослонац за даља проучавања, како теренска тако и теоријска, праисторије Балканског полуострва. (За раније свеске ове серије уп. *Старинар* Н.С. 36, 1985, 242; *Старинар* 37, 1986, 218—220).

<sup>1</sup> Аутор је из техничких разлога дао заједнички статистички обрачунате мере само за говече, овцу, козу, свињу, пса, јелена-лопатара, јелена, срну и дивљу свињу. Појединачне мере се могу као додатна свеска набавити на семинару за пра- и рану историју Freien универзитета у Берлину.

Пета књига о Кастанасу посвећена је ситним налазима са овог локалитета. Овај не тако бројан материјал у поређењу са керамичким остацима има такође своју вредност и важност за проучавање насеља и његовог културног и привредног развоја. По месту налаaska у насељу ови предмети се везују за керамичке налазе и боље објашњавају читаву структуру појединих слојева и процес економских и културних кретања у оквиру насеља, помажу у знатној мери прецизнијем датовању појединих слојева, указују, каткад инструктивније него керамика, на везе и утицаје којима су становници насеља били подвргнути у појединим периодима свога развоја, итд. итд.

Аутор публикације, Аликс Хохштетер, успешно и систематски води читаоца кроз овај материјал који обухвата 1502 предмета из културних слојева обележених (19—1) који се датују од почетка касног бронзаног доба до римске окупације. У првом дужем делу књиге каталoшки је обрађен читав материјал, док у другом, краћем, изнети су закључци који се могу добити на основу анализе ситних налаза. Прво су дати метални предмети — ретки комади од злата (жице, тугули, плочице од лима), затим предмети од бронзе (ножеви, бодежи, длета, игле, фибуле, прстење, привесци, перле, нитне итд. као и камени калупи за ливење бронзаних предмета), од гвожђа (ножеви, ексер и прстење), и од олова (перле). Следе предмети од камена (стрелице, ножићи, сечива, секире, маљеви, привесци), од кости (стрелице, шилци, игле итд.), од керамике (тегови, пршљенци, фрагментоване статуете), као и ретки комади од стакла, фајанса итд.

Својим бројем и концентрацијом у појединим културним слојевима, ситни налази показују интерес становника Кастанаса за одређене облике и материјале у извесним фазама развоја насеља, као што истовремено индицирају одређене промене које настају. Као један од примера истичемо масовну појаву коштаног игала са профилисаним главом, појаву камених ретушираних алатки или занимљивих „ватрених бушилица“ од кости што се примећује од 13 слоја на даље и што, заједно са другим индицијама, указује на промене настале негде у 12. веку пре н.е. у животу и раду становника насеља.

Од карактеристичних предмета наводимо златну жицу са задебљањима из 19. слоја која има паралеле у Микени у 16. веку пре н.е., калуп за бронзано копље из 16. слоја, чији тип припада 14. веку, и један бронзани бодеж са језичком из 13. слоја који би се могао датовати у 12. век. За нас су посебно занимљиви једна раскуцана виолинска фибула из 13. слоја која има паралеле у гробу 11 у некрополи Сарај код Брода и датује у 12. век, једна бронзана игла са биконичном главом из 8. слоја, коју аутор ставља у 9. век и која има паралеле у Висојима код Битоља, док се сличне украсне главе јављају и на иглама из Фортуна код Штипа и Трапа код Битоља, као и једна двојна игла са троугаоном главом из 2. слоја, тип раширен у нашој и грчкој Македонији у 6. веку пре н.е. Занимљив је и један бронзани тордирани торквес из 3. слоја, облик релативно редак у Македонији — код нас се почетком гвозденог доба јавља у Милцима, Деделију и Доњем Оризару — и свакако не може бити млађи од средине 7. века пре н.е. Иначе од изузетног значаја је налаз у 13. слоју једне коштане игле са брадавицама на врату (*Warzenhalsnadel*), карактеристичне за румунску Ноа културу, која је, како се претпоставља, стигла до Кастанаса захваљујући кретањима пастира и њихових стада од Карпата ка југу. (Опширније о овом налазу уп. A. Hochstetter,

Germania 59, 239—259). Такође се истиче калуп за главу игле у облику точка или сунчевог диска (?) из 9. слоја, чији би се облик једним делом такође могао везати за северне утицаје.

Хеленистички слој, када насеље престаје да егзистира, јасно је означен двама новчићима из прве половине 2. века као и фрагментованом главом једне теракоте.

Уз текст Аликс Хоштетер, Петер Роберт Франке је дао анализу два новчића са Кастанаса, Аксел Хартман је дао спектроанализу златних предмета нађених на овом локалитету, Бернхард Хенсел је објавио средњовековни гроб, откривен у северозападном делу насеља, који припада Словенима и датује се на основу паралела у Македонији у време између 10. и 12. века, док је Бернд Херман дао опис и анализу скелета из овог последњег гроба. (За словенски гроб уп. такође В. Hänsel, Offa 35, 1978, 123—137).

Књига у потпуности и на веома задовољавајући начин презентује ситне налазе са Кастанаса. Треба рећи да су поред анализе самих предмета и истраживања њихових културних и хронолошких одлика, као и паралела у ближе и даљем суседству, дати и бројни графикони, табеле и планови насеља који помажу да се читалац боље и ефикасније упозна са овом врстом материјала, како појединим конадима, тако и групама истог типа, њиховим местом наласка и појавом и значењем у оквиру одређених слојева, процентуалном заступљеношћу кроз поједине слојеве, фазама њихове чешће и ређе употребе, итд. итд. Све заједно књига показује како ову врсту материјала треба обрадити и приказати научној јавности, те тако „Ситни налази са Кастанаса“ Аликс Хоштетер у пуној мери успешно наставља започету серију публикација о овом значајном праисторијском локалитету.

Растко ВАСИЋ

Diana Gergova, FRÜH- UND ÄLTEREISENZEITLICHE FIBELN IN BULGARIEN, Prähistorische Bronzefunde XIV, 7. C. H. Beck'sche Verlagsbuchhandlung, München 1987. Стр. X+94 и 38 табли.

У серији „Праисторијски бронзани налази“ (PBF) појавила се нова књига о фибулама раног и старијег гвозденог доба у Бугарској из пера Дијане Гергове, која, између осталог, показује да се егзистирање ове значајне међународне праисторијске серије успешно наставља под уредништвом Албрехта Јокенхевела, после повлачења иницијатора и дугогодишњег уредника серије Хермана Милер-Карпеа. Књига има посебан значај за наше археологе, прво што обрађује један веома осетљив облик материјалне културе из непосредног суседства, и друго што књига у суштини представља скраћену верзију ауторове докторске дисертације о накиту између 11. и 6. века пре н.е. у Бугарској и доноси, уз фибуле, велики број других типова накита из тог времена у Бугарској. Стога књига превазилази обичан каталог фибула и омогућује читаоцу да уђе дубље у проблематику калштата Бугарске, да врши шири поређења материјала, да уочи одређене културне ареале, и, у некој даљој конвенцији, да се упусти у повезивање археолошког материјала са историјским подацима о том простору.

То се уосталом види већ из уводног дела где, после изношења историјата истраживања на овим проблемима, Гергова говори о хронологији и дели материјал на три области: јужну Бугарску, северозападну Бугарску и североисточну Бугарску. У све три области време које обрађује дели на два пе-

риода које датује приближно једнако: период I (11—9 век пре н.е.), период IIa (8. и почетак 7. века пре н.е.), период IIb (са. 675—550. пре н.е.) и IIc (550—500. пре н.е.).

Фибуле из Бугарске обухватају 234 примерка, подељена у три основне групе: једнопетљасте, двопетљасте и наочарасте, при чему свака од њих има подоста подгрупа и варијаната. Фибуле каснијег датума од 6. века нису обрађене, те тако овај каталог не обухвата „трачке“ фибуле, чини се с правом, које се у Бугарској и Румунији датују од 5. до 1. века пре н.е. и припадају, као и латенске фибуле, млађем гвозденом добу. С друге стране, у књизи су се могле појавити шарнирске фибуле (познате код нас као тип „Чуруг“ или „Штрпци“) које се јављају у северозападној Бугарској у 4. веку и, поред свог македонског порекла, везују се за старије гвоздено доба на северном Балкану. Ово тим пре што је овај тип обухваћен у Килијановој књизи о фибулама из Тесалије (PBF XIV, 2) и у Бадерој књизи о фибулама из Румуније (PBF XIV, 6). Гергова их није уврстила у књигу држећи се временског јединства материјала јер би то изискивало вероватно обраду читавог низа других облика накита из каснијег времена, али ми се чини да су оне ипак могле ући у књигу у виду посебног додатка.

Међу једнопетљастим фибулама прво су дате лучне фибуле са троугаоном ногом које се јављају махом у јужној Бугарској током читавог периода. Затим следе лучне фибуле са различитим кугластим украсима на луку које су такође концентрисане на југу али се појединачно јављају и на северозападу. У нашој земљи такве фибуле су познате из Глоса код Грчишта у Македонији и из околне Неготина. Овој групи припада и често помињана фибула из Браду у Румунији, нађена у предбасараби хоризонту. На основу паралела у Грчкој, Гергова правилно ставља ове фибуле у крај 9. и у 8. век пре н.е. мада је вероватно да поједини комади припадају и каснијем времену.

Понеће лучне фибуле са правоугаоном вертикалном ногом нађене такође у јужној Бугарској везују се с једне стране за групу „острвских“ фибула у Грчкој и с друге, за групу сличних фибула у нашој Македонији око Ђевђелије и Штипа. Посебно су занимљиве фибуле са вертикалном ногом и израштајем на њој, и масивним луком које, постале изгледа под утицајима из Грчке, потпуно су се одомаћиле у јужној Бугарској, судећи по калупу за такву фибулу из Бранице. Гергова их датује у 3. и 7. век.

За разлику од до сада наведених фибула са једном петљом на луку које су највећим делом концентрисане у јужној Бугарској, фибуле са четвртостом ногом („тесалски“ тип по аутору) јављају се углавном у северозападној Бугарској. О овом типу смо недавно писали (Арх. вестник 38 1987, 41—68) и показали да је настао у Македонији, највероватније на западном Халкидику, одакле се раширио на север у Повардарје, и даље у северозападну Бугарску и Олтенију. Варијанта ових фибула са дубоким седластим улегнућем која се јавља у источној Македонији позната је у Бугарској из Љаског. Овој варијанти се највероватније могу приписати две фибуле из пећине Деветаки коју смо ми, на основу фотографија, погрешно повезали са групом Нови Пазар—Атеница. Гергова датује овај тип од 7. до краја 6. века, но нама се чини, како смо и показали у наведеном раду, да се он на северном Балкану није појавио пре почетка 6. века. С друге стране сребрне фибуле из Червенбрега и бронзана фибула из Орсоја које Гергова датује у крај 6. века, свакако припадају 5. веку и то, рекло би се, другој половини.

Најстарије двоветласте фибуле са издуженом троугаоном ногом и правим луком, каткад са више куластих додатака на луку, Гергова датије од 11. до 9. века пре н.е. и везује њихов постанак за ране двоветласте фибуле типа „пескијера“. Ова комбинација није немогућа поготову када се има у виду појава више оваквих фибула на Ђердапу највероватније у Халштату А2/В1, али концентрација ових фибула у јужној Бугарској и њихов недостатак на северозападу захтева још увек извесне резерве у погледу ове претпоставке.

Двоветласте фибуле са троугаоном ногом су најраспрострањенији и најчешћи облик фибула старијег гвозденог доба у Бугарској и датије се од 8. до 6. века пре н.е. Двоветласте фибуле са ребрастим луком и конкавно изрезаном ногом нађене су махом у јужној Бугарској и Гергова сматра да су ту и постале. Овај облик, међутим, шире припада једном универзалнијем типу који је нађен и код нас (Рудовци, Јањево, Катланово, Кришљански гумењак) и коме припадају фибуле из познатих остана Фокору и Михалков, при чему су лаке локалне варијације могле настати у појединим мањим подручјима. Гергова ставља овај облик у другу половину 8. и почетак 7. века.

Бројне су такође двоветласте фибуле са ногом у облику беотског штита које су појединачно нађене на југу и североистоку али је највећи број откривен у северозападној Бугарској, што се везује за велики број ових фибула код нас, у Србији, Босни, Словенији итд. Гергова дели овај тип на више варијанти али се права слика о његовом типолошком и хронолошком варирању може стећи тек када се све фибуле овог типа упореде међусобно.

Занимљиво је да је број наочарастих фибула у Бугарској релативно мали. Јављају се у јужној Бугарској (Добролак, Рибново, Павелско, Гела, Лакавица) и на северозападу (Видин, Даржаница). Овим последњим треба додати 4 фибуле из Софронијева (Б. Николов, Археологија 1981/3, 30—36, сл. 1—3), две са и две без осмица у средини, које, као и примерак из Даржанице, имају паралела у Србији.

Од осталог накита који Гергова доноси, највећи број налаза потиче из северозападне Бугарске. Кружни привесци са издуженом на горњем делу нађени су у Бугарској само западно од Искера, као и тордирани торквеси и највећи број наруквиза са пребаченим крајевима. Слична констатација важи и за ажуриране појасеве који су, сем једног комада из Созопоља, концентрисани на истом подручју и повезани за налазе из Србије и Срема. У Бугарској је нађено мало украсних игала — 1 игла са осмичастом главом из Даржанице нема директних паралела, док три двојне игле из Невестина, Царевца и Љаског везују се за утицаје из Македоније. Међу овим налазима посебно се истиче остава из Барзице код Варне са сребрним и златним појасевима, троугаоно раширеним на крајевима и суженим на средини, украшеним урезима и убодима, и дугачким 65, 78 и 86 см. Датовани првобитно у рани средњи век, касније су идентификовани као халштатске творевине. Гергова је склона да их на основу орнаментике датије у 8. век али се нама чини да су више у праву други бугарски археолози (Георгиева, Огненова-Маринова) који их стављају у 5. век пре н.е. Наиме појасеви А1, 2 и 3 имају сличности са златним тракама са Халкидика које публикује Амандри међу налазима збирке Статаос (Р. Amandry, Coll. H. Stathatos I, 1953, 40—46) и датије у 6. век пре н.е. Начин украшавања урезивањем показује извесну везу појасева А4 и 5 са урезивањем трачког оружја из северозападне Бугарске

датованог од 3. до 1. века пре н.е. (Сл. Б. Николов, Археологија 1987/3, 44—46, сл. 8). Најзад, облик ових појасева и појава ромбова и свастике изазива извесне реминисценције на сребрне појасеве типа Мраморац који су могли једним делом учествовати у креирању појасева из Барзице.

Из свих ових навода релативно јасно се издвајају три подручја, што и Гергова истиче у више наврата, северозападно, североисточно и јужно. По фибулама је најмање карактеристична североисточна Бугарска где се у већем броју јављају само двоветласте фибуле са правим луком и високом троугаоном ногом, и лучне фибуле са троугаоном ногом док су остали типови познати само појединачно. Напротив, северозападна и јужна Бугарска обилују много већим бројем и разноврсношћу облика који су карактеристични за те области. За нас је од посебног интереса чињеница да је северозападна Бугарска доста јасно издвојена од осталих подручја и да показује знатне паралеле са материјалом из наших области, што се може објаснити одређеним културно-етничким везама овог простора са западом. То је и раније било уочено, и сада потврђено.

Пропуста у књизи има ту и тамо, са неким датовањима се не бих сложио, што сам гдегде и навео, но највећа замерка би била, чини ми се, што уз карте налазишта нису дате карте распрострањања у Бугарској бар ових фибула које су нађене у већем броју, чиме би јасноћа излагања и прегледност увида у материјал добили у доброј мери.

Растко ВАСИЋ

Laszlo Barkoczi, PANNONISCHE GLASFUNDE IN UNGARN, Studia Archaeologica IX Akademiai Kiadó Budapest 1988, 223 стране, 4 слике у тексту, 117 табли.

У краћем али сажетом и информативном уводу аутор нас обавештава о стању истраживања налаза од стакла у провинцији Панонији указујући на то да су тек систематска истраживања пружица веће могућности за откривање, обраду и одређење панонског стакла. Аутор извештава о првим публикацијама ове врсте материјала, указује на њихове недостатке и ограничене могућности идентификације. Тек од 1945. г. почињу се у оквиру већих публикација (углавном монографија) давати исцрпни подаци на нивоу тадашње науке (Intercisa II, Aquincum, Gorsium, Savaria, Sopianae). Barkoczi наглашава да су том приликом обухваћени само налази из мађарског дела провинције Паноније, док је северозападни део који припада Аустрији и јужнопанонски материјал који припада територији Југославије обрађен од појединих аутора парцијално. С обзиром на интензивнији рад на обради стакла у иностранству (од 70-тих година), осетила се потреба да се и мађарски материјал уклопи у тачније периодизације ове врсте археолошког материјала. На крају се даје концепција монографије. У првом делу монографије даје главне периоде који су одређени према променама у материјалу одн. мењању форми. Затим обједињавањем раније истражених података говори се о постојању локалне производње стакла у појединим већим урбаним центрима, раз мере и правци трговине стаклом и повезаност са производњом стакла у мађарским областима.

Библиографија радова о стаклу је врло исцрпна, сврсисходна и, чини се, довољна за сваку интервенцију приликом обраде ове врсте материјала. Одељак периодизације стакла у Мађарској заснован је на хронологији насеља, некропола, комплек-

сних налазишта с акцентом на улогу пратећих налаза важних за датирање стаклених налаза. Тако је производња стакла на основу промена форми груписана у пет периода (временски интервал од I, II века до почетка V века н.е.). Ови периоди су приближно идентични са пет главних периода римске друштвене и политичке доминације у провинцији. Аутор се детаљније задржава на основним карактеристикама сваког од ових периода. После овога следи Историјски преглед, где се образлаже историјски редослед појава допуњен историјским и делимично археолошким изворима. Barkoczy притом дозвољава евентуалне коректуре у облицима и датумима у случају нових открића и могуће допуне добијене физичким и хемијским анализама. Као значајна и на изванредан начин преломни моменат истиче се 380. г. (период е), када се јављају наглашене промене како у формама стаклених предмета, тако и у пратећем материјалу. Указује се, чак, на такав материјал од ранијих истраживача означен као „хунског времена“ (hunnenezeitlich), те се цитирају налази као Regöly, Csakvar, Szob, Környe. У овој групи аутор нијансира две фазе: 1) 380—430. и 2) 430. до средине V века. Да ли су са групама федерата Alateus-a и Safraka дошли и нови произвођачи стакла? То питање остаје у домену претпоставке, с тим што су добро дошла опажања и повезивања група материјала овог значајног касноантичког временског периода.

У оквиру занатства овог времена у Панонији аутор придаје значајно место производњи стакла. Тако у одељку о локалној индустрији стакла говори о потврђеним радионицама стаклене робе и то у центрима као што су Intercisa, Aquincum, Arrabona, Brigetio. У првој (Intercisa) указује на више радионичких пунктова. Врло је важан податак, нпр. да се на истом простору у Aquincum-у налазиле радионица керамичке робе и оне од стакла. Ту се можда може наћи образложење континуитета форме типа 100 (кат. 245 из Brigetio-a и 246 из Intercisa, први датиран у II век а други у IV век) који препознајемо у облицима керамике аварског времена из околине Pecs-a и Szekszard-a које A. Sos наводи у раду о континуитету (Frühmittelalterliche Keramik aus Ungarn in römische Tradition, *Rei cretariae romanae fautorum*, Acta X, c. 36, abb. 5). У следећем одељку о трговини стаклом аутор наглашава тешкоће приликом одређивања трговина—директан импорт или посредство, и на тешкоће транспорта из удаљених територија Царства као нпр. Köln-a и Италије, те придаје Дунаву као саобраћајници важно место. Претпоставља се и постојање центара производње стакла на путу између Köln-a и Паноније. Трговину стаклом у делу Паноније северно од Драве одређује са неколико тачака: пут Њилибара Aquileia—Emona—Savaria—Carnuntum, затим значајни градови међуречја Сава—Драва као посредници Далмације и Оријента. Ту су даље и везе лимеса са западним и јужним провинцијама и најзад важна улога доласка (крајем II века) на лимес оријенталног војног и цивилног људства као непосредних фактора израде стакла и трговине стаклом.

После наведених одељака следи каталог стаклених предмета, где су типови дати дељим бројевима и иза којих следе варијанте у континуираном току облика врло често и у хронолошком редоследу, (што се све слаже са обележавањем на таблама цртежа и фотографија). Опис типова је дат широко али не опширно. Брижљиво одабран и сложен материјал показује својим континуитетом могућност дужег трајања радионица на поменутим пунктовима као и на неким местима ван оних поменutih у одељку о радионицама. Као такве аутор наводи

Gorsium и Kisarpat. За поједине типове се дозвољава могућност израде како у већем броју центара тако и у мањим радионицама на лимесу (тип. 118, нпр.).

Имајући у виду значај ове исцрпне али сажете монографије, са нестрпљењем можемо да очекујемо следећи рад истог аутора о стаклу ван Царства, из Barbaricum-a, који нам је аутор најавио у уводном тексту ове монографије (стр. 12).

Лепосава ТРБУХОВИЋ

#### FINAL MAADI I

Ibrahim Rizkana and Jürgen Seeher, MAADI I. The Pottery of Predynastic Settlement, Mainz am Rhein, Verlag Philipp von Zabern, 1987. = Deutsches Archäologisches Institut. Abteilung Kairo. Archäologische Veröffentlichungen 64. [At Head of title]: Excavations at the Predynastic Site of Maadi and its Cemeteries Conducted by Mustapha Amer and Ibrahim Rizkana on Behalf of the Department of Geography, Faculty of Arts of Cairo University 1930—1953. 112 p., 79 + X pl. Fol. °.

Archaeologists wait with great interest for the announced final reports of decades of excavations. The takeover final study of the results of excavations at the Chalcolithic site of Maadi, in four volumes — the first of which is now in front of us and others are soon to follow — was looked forward to and for a long time by those Egyptologists and archaeologists who are particularly oriented to pre- and protohistory of Egypt and Asian Levant. For a long time, because it is a matter of accumulated discoveries, made during eleven excavation seasons at the settlement, those between relatively distant years 1930—1936, 1939—1940, 1946—1948, and during two seasons on the necropolis near the mouth of Wadi Digla between 1951—1953, besides a short supplementary protective excavation on the immediately southern cemetery during the winter 1942—1943, which has not been counted as a separate season. The final report was looked forward to particularly because Maadi has remained not only the unique widely investigated Chalcolithic settlement in Lower Egypt, according to the order of systematic field work done in that area till present day, but also a key locality in its own right, an eponym of Northern Egyptian Chalcolithic culture. It is important in three respects: by its cultural phenomena, by its period and by its geographical placement. It reflects the final period of existence of the Northern Egyptian cultural complex, which has its roots in the Early Neolithic of Northern Egypt; it partly coincides with the two southern neighbouring, successive Upper Egyptian cultures, Amratian and Gerzean<sup>1</sup>; and it had been located in an area open to both South and East, which is the only land-route connection of the Upper Egypt with Asian Levant, and to which Gerzeans unrestrainably gravitated. Therefore, Maadi is of first-rate importance for understanding the autochthonous character and long development of the Northern Egyptian cultural complex as a whole, together with its final destiny, as well as of the specific aspects of the connections between Egypt and Asian Levant.

To many interested experts all over the world, the first book of this cumulative study offers, first of all, exhaustive, finally practically complete, and reliable insight into ceramic ware, obtained during those very fruitful excavations of the settlement,

studied and presented in a many-sided and up to date way. Of course, to the extent which a good method of excavations themselves before the 1950s could provide. But not only that. This book already has the elements of a not only analytic, but also synthetic, rounding-up study, based on pottery, but controlled by a full awareness of other finds. Thus, in accordance with the earlier and recently acquired knowledge, that which was accumulated between the forties and the eighties, this study determines a whole range of phenomena and analogies, giving in this way, both directly and indirectly, the character and the chronological placement of Maadi: in relation to the earlier Neolithic and contemporary period of the Northern Egypt, in which connection it also gives a short survey of the sites of the Northern Egyptian cultural complex; in relation to the Predynastic Upper Egypt; and, in relation to Palestine (pp. 58—77 «Comparative Material», and pp. 78—80 «Conclusions»).

In addition to the study of pottery, which we shall come upon later, Maadi I in its introductory part (pp. 14—22) gives topographic remarks, a chronological survey of the excavations between 1930 and 1953 (although this does not cover all excavations done at Maadi so far, the later ones are not yet explicitly mentioned), the method of field work and registration of the finds, and ends with a «Summary of Predynastic Research in Lower Egypt and Previous Attempts at Dating the Maadi Culture», which has not been exactly done in a complete and balanced way. This order of presentation is both logical and common practice for an introduction or a monograph of excavations. But it has not been a common practice to begin with a study of pottery, no matter how important it is, instead of giving a reconstruction of the settlement, at least so far as it can be carried out. The picture of the settlement is to be given only in the third volume, as planned, together with the archaeobotanical and archaeozoological research results and the «summary synthesis», while the fourth volume is to deal with the cemeteries and the anthropological remains (p. 13). The second volume is devoted also to the portable, lithic finds.

However, the mentioned long lasting expectations of the final report on the 13 season excavations at Maadi (Maadi North and Maadi South or Wadi Digla) should not be taken literally or one-sidedly, as Maadi I itself partly demonstrates. Maadi is not a typical case of a site with a too late final report. First of all, the rich results of the first two excavation seasons of the Cairo University, carried out on a broad scale, have been published by Oswald Menghin and Mustafa Amer with their collaborator in two volumes, in Cairo, 1932 and 1936, which have only formally been given the modest subtitle «preliminary reports», as already noted in previous literature. This lucid study, done with a considerable sense for the reconstruction of Prehistory — in spite of the somewhat too late dating, though at that and later time broadly accepted — had set up foundations for understanding and further interpretation of the Maadi culture, in the time when the scientific resources were far less than now. The third season, which brought interesting new finds, has been treated by a number of preliminary reports. In addition, season's reports by M. Amer and I. Rizkana about the excavations of the cemetery by the mouth of Wadi Digla, though brief, clearly brought forward the indispensable and essential new items, and the anthropological material has also been studied (A. Wiercinski 1962; S. Klug and K. Beck 1985<sup>\*</sup>). Etc.

<sup>\*</sup> Papers mentioned in this review are not cited in full if they have already been referred to in Maadi I.

Therefore, long expectation of the final report did not mean a passive attitude towards Maadi, neither in the informative nor in the study sense, thanks primarily to the initiative and the leading spirit of professor Mustafa Amer, who was the main organizer of all the excavations included in the present final report. Because of its importance for the understanding of the whole late prehistory of Egypt, and of the degree of its accessibility — including the store-rooms at the site — to certain essential results of excavations, in the further works of a number of archaeologists who did not directly participate in Maadi excavations, a considerable light had been shed upon some important aspects of Maadi, particularly upon its chronological place in the regions of the Southeastern Mediterranean and in the background of this vast basin. Several such examples could be given, most of which have been cited in Maadi I. All this was relatively easier to do, because the material in question came from the excavations done by the methods applied before the World War II, although this may sound paradoxical.

Yet, on the one hand, there would have naturally been less uncertainties, going astray, unclear and incomplete matter, fewer necessary corrections in the so far published papers and chapters on Maadi, quicker results, if the integral picture of the finds of Maadi had been published earlier. On the other hand, whatever had been positively done so far must have inevitably influenced the picture given in the present monograph, that is, in its first volume, and the conclusions it offers. This, of course, does not diminish its valuable contribution, efforts invested in its completed labor, the importance of the new and detailed study of whole pottery, the assembled and processed data, in all indispensable for the full use of previous large scale field work in further studies. With an immediate limitation which is today a force majeure, and which the authors mention when they say that a part of finds, obtained after the middle of the season VI «could not be assigned to excavation units» (pp. 19—20).

We shall dwell, as much as the space allows, upon those parts of this volume which give the most important new data and contributions, and upon some passages which are the most debatable. In agreement with a growing and justified attention generally paid directly to wares, the analytical presentation of pottery from the settlement of Maadi begins with the chapter «Wares» (pp. 23—33). The authors have classified the pottery on the basis of its clay composition, of its temper and of «the general method of vessel-manufacture» (p. 23), in five major groupes — wares I—V — the first two of which are autochthonous, the third is of untypical Maadian features, the fourth comprises imports from the Upper Egypt, and the fifth from Palestine. Important differences in «surface treatment» of the autochthonous pottery have been divided into four subgroups, and they are present only in the «ware I». This is the first detailed study of all the pottery wares in Maadi, and in this respect it offers a clear and precise insight. On the appended graph (Fig. 5) there is readily seen that the reddish brown (Ib), and afterwards the black (Ia) vessels are the most frequent, the imported ones of the B class (IV) scarcely represented, and that the painted (Ic) vessels are even more rare. The vessels of Palestinian traits (V) are less than 3% in comparison with the other more or less complete receptacles in the settlement. Finally, under «Unclassified Wares» are listed a small number of various sherds, among them those that were intrusive and later in relation to the Maadi culture.

The next chapter «Shapes» (pp. 34—54) is one of the two which take the most space in that volume.

It deals with the typological classification and detailed description of the pottery. A few further subchapters and paragraphs include miniature vessels and two rare vessel-forms, the angular and the twin ones, as well as independent vessel-parts, i.e. potstands and lids. Presenting all characteristic pottery finds, Rizkana and Seeher have published not only the new specimens and variations of the already known autochthonous and foreign types, but also some types that have been unknown so far. On the other hand, they also complete and improve the insight into the repertoire of plastic decoration of foreign origin and painted renderings, both autochthonous and Upper Egyptian, on potsherds; in addition, they first make public the painted designs on the complete jars and bowls. In relation to this, and in a detailed way, they present a number of new observations and correct some previous views. Among the so far unknown types of vessels excavated in Maadi, we would stress in particular the bowls manufactured under the influence of the Palestinian Proto-Urban C pottery, although the imported pottery of that group have not been found in the settlement (pp. 41—42). This in itself confirms that between Maadi and Palestine there was not only an exchange of merchandise, but also «an exchange of craft-traditions, which implies a more direct contact between people from both areas» (p. 77). It is also for the first time that the fragments of cups and bowls of B class have been published on such a scale (pp. 51—52).

A certain number of standpoints, however, remain open to debate. Unfortunately, as far as we know, there has not yet been a uniform or at least widely accepted exact principle of vessel-classification. An aspiration to originality, it seems, is only one of the reasons, generally speaking, which have prevented certain systems of classification, which were well grounded at least in relation to particular areas and periods, from being established as a firm basis; this does not mean that their further correction, elaboration, and improvement would be impossible. We could have had already better reliance in this task, even before the computers. As a matter of fact, Rizkana and Seeher are, naturally, aware of the difficulties they had to tackle; first the question of general criteria for classification of recipients, and secondly the specific problems in grouping the pottery from Maadi, together with a whole range of its similar transitional shapes (p. 36 et passim). According to the Delougaz classification, for example, the autochthonous Maadian «closed vessel shapes» should belong to only four groups, his groups 5—7 and 2.<sup>2</sup> At any rate, shoulder is a part of a body, and this should not be open to debate. The change of the opening and of the base inevitably entails variation in the form of the body, and vice versa, but we remain under the impression that the shape of the body is the primary factor, particularly in Maadi, and that additions to openings do not make essential differences. It is true that at Maadi the bases are the only additional element of some importance, but only with some of the vessels. And, in this connection, we do not see, in spite of all objective difficulties, any justifiable reason, either pure typological or genetic, why subtype 4b, for example, should be classified apart from type 2 by the insertion of type 3. A small difference in the shape of the base does not seem to be a sufficient reason for such solution in these particular cases. The place of type 3 does not seem to be adequately determined (loc. cit., and Fig. 6). Difficulties with transitional forms, emphasized by the authors themselves, are at least in part due to such classification.

As the basic shape, that of the body, of type 4 is close to type 2, it seems to us that it should not have been given a new title, «Elongated Barrel-like Jar», but rather ovoid with narrow (flat) base, in accordance with the title of type 2, «Ovoid» «with Pointed Base» or elongated ovoid. This, of course, is a matter of the difference in opinion and approach by various authors. But this has already brought us into the field of terminology. We believe that we share a widely spread conviction by saying that it is in the archaeologists' own interest to stick to the terms which are in usage for a long time, widely accepted, and without serious alternatives, unless it be obviously indispensable to change the original terms for the sake of some clear improvement. We mean specifically the terms within particular languages. This is, at least, our own position and principle, and the reasons for it are manifold. Otherwise, an unnecessary confusion is likely to be created. In this connection, it seems important to underline some unjustified renaming and, at certain places even ambiguity and incompleteness in relation to the current, well known terms for particular kinds of Palestinian handles that occur in Maadi, on the vessels of Palestinian traits (Pl. 72—75), and which had been applied to a certain extent on the autochthonous ones (Pl. 32). Namely, the authors say that «Most of the jars of Palestinian shape are provided with handles, i.e. either ledge or lug-handles» (p. 53, cf. pp. 39, 54, 73 et passim). This is a misleading formulation and the reader — provided he is a professional in the field — can see what it is about only after looking at the drawings and photos (Pl. IX, 1—4, 6, 8; X, 5, 7). But, on page 76, for example, high-loop handle is called by its usual term.

Rizkana and Seeher point out in their subchapter on Palestinian pottery that only the necked jars were imported to Maadi, and they see in them «only one kind of vessel» (p. 53). In relation to this they offer an interesting hypothesis that the reason for such «selection» of Palestinian vessels in Maadi could be that they were used as containers for transportation of particular goods. It may be possible that long necks were especially adequate addition to the transportation containers for particular kinds of contents, as the authors conclude. Yet, one should have in mind, perhaps, that such necks in general were useful to nomadic or mobile communities, and that this was the primary reason for their long lasting use, thus, maybe, also for their occurrence in Maadi. In relation to the above hypothesis of the authors lies also the importance of the datum that in Wadi Ghazze H «Lower Egyptian black pottery» (p. 75) has been discovered. Their further statements on metallurgy and especially on flint artefacts, will be important in that respect as well.

The chapter «Stratigraphical Remarks on the Pottery» (pp. 55—57) supports the earlier noted uniformity of the pottery — and not only pottery — in the vertical stratigraphy (cf. K. Bittel, in: O. Menghin and M. Amer 1932, 13) of this loose soil, difficult for archaeological excavations. In addition, the horizontal distribution of pottery has been done now, and — as the authors conclude — it could not give reliable results, certainly for objective reasons, at least at present. The sherds of ordinary wares were not preserved. Of marked importance is the statement that «contemporary activities must sometimes have taken place in very different levels» (p. 55) and that the deposits in pits in virgin soil belonged to chronologically later levels, too, while the attribution to certain levels is impossible to make with certainty. But one must also underline their confirmation that

the considerable number of Palestinian vessels belongs to the lower levels or pits.

As previously emphasized, an important chapter is «Comparative Materials». It seems worthwhile to add that its subchapter dealing with «Maadi and the Naqada Culture» supports dating of Early Maadi contemporary with late, or part of late Amratian (p. 78. W. Kaiser 1956). The relation of Maadi pottery with the Gerzean one is also analysed in detail. And in the subchapter «Maadi and Palestine», in a comparative study in which parallels for some newly published shapes and specimens of Palestinian pottery have been given, as well as for some previously known ones, a support has also been given to the frame of the relative chronology of these parallels, which includes the transitional and early phases of EB Ia (p. 76, S. P. Tutundžić 1976; etc.).

At the end comes the explanation of the conception and instructions for the use of the Catalogue, which

is already clearly made, as well as for the use of plates (pp. 81—82); the Catalogue itself is on pp. 83—112. Types of pottery have been represented on the Plates together with some of their variations, and «pottery of special interest» (*loc. cit.*) has been given «more or less» in full. The Plates show — according to the authors — one third of the excavated pottery kept in the store-rooms at the site.

Sava P. TUTUNDŽIĆ

#### ADDITIONAL REFERENCES

1. F. A. Hassan, Radiocarbon Chronology of Neolithic and Predynastic Sites in Upper Egypt and Delta, *The African Archaeological Review* 3 (1985) 105, Fig. 2.
2. P. Delougaz, Pottery from the Diyala Region, Chicago 1952, 4 et sq., T. I.

# Répertoire d'archéologie, d'art et d'histoire culturelle

PUBLICATIONS PARUES EN 1985—1987 SUR LES MONUMENTS HISTORIQUES, STATIONS  
ARCHÉOLOGIQUES ET RECHERCHES SCIENTIFIQUES EN YOUGOSLAVIE.

Rédacteurs: Nadežda MANDIĆ et Verona MILETIN

Collaborateurs: Miroslava ĆIRKOVIĆ, Miodrag JOVANOVIĆ et Branislav TODIĆ

## GÉNÉRALITÉS

### BIBLIOGRAPHIE — BIOGRAPHIES

*Andela Horvat*. Ljetopis Jug. akad. znan. i umjetn. 87 (Zagreb 1984) 291—293.

*Anica Nazor*. Ljetopis Jug. akad. znan. i umjet. 87 (Zagreb 1984) 467—468.

N. ANZULOVIC, *Bulićev udio u objavljivanju nekih značajnih djela iz područja arheologije i kulturne povijesti Dalmacije* (rès. angl.: The Share of Bulić in the Publication of Some Important Works in the Field of Archaeology and the Cultural History of Dalmatia). Vjesnik za arh. i hist. dalmat. 79 (Split 1986) 153—167. Avec 4 pl.

N. ANZULOVIC, *O diobi biblioteke i pisane ostavštine don Šime Ljubića*. Prilozi pov. otoka Hvara VIII (Hvar 1987) 3—9.

*Archaeological Abstracts — The Neolithic of East-Central Europe*. J. KOPACZ: Yugoslavia. Sprawozdania archeologiczne XXXVIII (Wrocław 1986) 342—344.

Г. БАБИК-ЈАНЕСКА, *За животот и делото на Бошко Бабиќ* (texte comp. franç.: La vie et l'oeuvre de Boško Babić). Зборник на Бошко Бабиќ. Прилеп, Инст. за истраж. на старослов. култура (1986) 9—12.

Š. BATOVIĆ, *Uz 75. obljetnicu života Borisa Bačića*. Obavijesti Hrv. arh. društva 3 (Zagreb 1987) 68—71.

Š. BATOVIĆ, *Uz 70. obljetnicu života Đure Baslera*. Obavijesti Hrv. arh. društva 3 (Zagreb 1987) 71—73.

Š. BATOVIĆ, *Uz 65. obljetnicu života Ivana Marovića*. Obavijesti Hrv. arh. društva 3 (Zagreb 1986) 67—69.

Š. BATOVIĆ, *Uz 70. obljetnicu života Mate Suića*. Obavijesti Hrv. arh. društva 3 (Zagreb 1986) 65—67.

N. BEZIC-BOŽANIĆ, *Frane Bulić — konzervator* (rès. angl.: Frane Bulić as a Conservator). Vjesnik za arh. i hist. dalm. 79 (Split 1986) 57—70.

*Bibliografija Duje Rendić-Miočevića*. Vjesnik Arh. muz. XVI—XVII (Zagreb 1983—1984) 4—13.

*Библиографија на Христо Андонов-Пољански* (1949—1985). Год. зборн. Фил. фак. 40 (Скопје 1987) 11—30.

*Bibliografija raziskovalcev v institutih za leto 1984*. Institut za arheologijo. Letopis Slov. akad. znan. in umetnosti 35 (Ljubljana 1984, publ. 1985) 246—248.

*Bibliografija raziskovalcev v institutih za leto 1985*. Institut za arheologijo. Letopis Slov. akad. znan. in umetnosti 36 (Ljubljana 1985, publ. 1986) 321—322.

*Bibliografija raziskovalcev v institutih za leto 1986*. Institut za arheologijo. Letopis Slov. akad. znan. in umetnosti 37 (Ljubljana 1986, publ. 1987) 275—276.

*Библиографија Војислава Ј. Ђурића 1949—1985* (приредила Г. РАДОЈЧИЋ). Зборник за лик. ум. МС 21 (Нови Сад 1985) IX—XIX.

*Bibliografija Vojvodine. Ser. I. Monografske publikacije 1982*. Red. V. MILOSAVLJEVIĆ. Novi Sad, Biblioteka Matice srpske (1985) 465. — Compte rendu par H.-J. KORNRUMPF, Südost-Forschungen XLV (München 1986) 380—381.

*Библиографија за 1983. годину расправа и дела из славенске и индоевропске филологије и опште лингвистике која су изашла у Југославији*. Јужнослов. филолог XLI (Београд 1985) 203—302.

*Библиографија за 1984. годину расправа и дела из славенске и индоевропске филологије и опште лингвистике која су изашла у Југославији*. Уредила Ј. ВЛАЈИЋ-ПОПОВИЋ. Јужнослов. филолог. XLII (Београд 1986) 227.

*Библиографија за 1985. годину расправа и дела из славенске и индоевропске филологије и опште лингвистике која су изашла у Југославији*. Уредила Ј. ВЛАЈИЋ-ПОПОВИЋ. Јужнослов. филолог. XLIII (Београд 1987) 303—406.

*Bibliographische Notizen und Mitteilungen. Gesamtredaktion: A. HOHLWEG und H. PAPADEMETRIU*. Byz. Zeit. 78 (München 1985) 144—327; 401—571.

*Bibliographische Notizen und Mitteilungen. Gesamtredaktion: A. HOHLWEG und H. PAPADEMETRIU. Byz. Zeit. 79 (München 1986) 89—261; 385—575.*

**B. БОЉЕВИЋ-ВУЛЕКОВИЋ**, *Животни пут и дјело Риста Ковијанића (поводом 90 година живота и 65 година научног рада)*. Год. Пом. муз. XXXIII—XXXIV (Котор 1985—1986) 167—170.

**Branko Bošnjak**, *Ljetopis Jug. akad. znan. i umjet.* 90 (Zagreb 1987) 467—469.

**Branko Fučić**, *Ljetopis Jug. akad. znan. i umjet.* 87 (Zagreb 1984) 334—335.

**N. CAMBI**, *Frane Bulić kao arheolog* (rés. angl.: Frane Bulić as an Archaeologist). *Vjesnik za arh. i hist. dalm.* 79 (Split 1986) 35—55.

**E. E. CLAIN-STEFANELLI**, *Numismatic Bibliography. München (1985). XXII+1848. — Compte rendu par E. M. PEGAN, Arh. vestnik 37 (Ljubljana 1986) 464—467.*

**Đ. CVITANOVIĆ**, *Graditelj Hans Alberthal* (rés. angl.: The Builder Hans Alberthal). *Radovi inst. za povj. um.* 8 (Zagreb 1984) 63—71. Avec 11 fig.

**A. ČEBOTAREV**, *Rukopisna ostavština Cire Truhelke. Obavijesti Hrv. arh. društva 3 (Zagreb 1987) 76—77.*

**Dalibor Brozović**, *Ljetopis Jug. akad. znan. i umjet.* 90 (Zagreb 1987) 429—433.

**Dimitrije Stefanović**, *Ljetopis Jug. akad. znan. i umjet.* 90 (Zagreb 1987) 552—554.

**Ч. ДРАШКОВИЋ**, *Поводом 25 година „Библиографског вјесника“ (1961—1986)*. Ист. зап. XXXIX, 4 (Титоград 1986) 238—240.

**A. DULAR**, *Arheološka bibliografija Rajka Ložarja. Arh. vestnik 38 (Ljubljana 1987) 441—447.*

**A. DULAR**, *Bibliografija Mitje Brodarja. Arh. vestnik 37 (Ljubljana 1986) 17—22.*

**J. DULAR**, *Ob petinšestdesetletnici Mitje Brodarja. Arh. vestnik 37 (Ljubljana 1986) 13—16.*

**Б. ЂОРЂЕВИЋ-БОГДАНОВИЋ**, *Објављени радови чланова Друштва у 1985. и 1986. год.* Гласн. Срп. арх. друштва 3 (Београд 1986) 127—145.

**Emilijan Cevc**, *Letopis Slov. akad. znan. in umetnosti 35 (Ljubljana 1985, publ. 1986) 67—68.*

**L. FEKEŽA**, *Izbor iz bibliografije naučnih radova Marka Vega. Glasnik Zem. muz. — arheologija 40—41 (Sarajevo 1986) 5—6.*

**C. FISKović**, *Ljubo Karaman. Mogućnosti 4—5 (Split 1986) 251—259.*

**Б. ГАРДАШЕВИЋ**, *Богославље. Орган богословског факултета у Београду — 60 година излажења и библиографија. Богославље XXX (Београд 1986) 177—219.*

**F. GESTRIN**, *Bogo Grafenauer — sedamdesetletnik. Zgod. čas. 40, 1—2 (Ljubljana 1986) 141—143.*

**T. GLAVAŠ**, *Izbor iz bibliografije naučnih radova dra Pavla Anđelića. Glasnik Zem. muz. — arheologija n.s. 40—41 (Sarajevo 1986) 10—12.*

**I. GOLUB**, *Juraj Križanić, sabrana građa o 300-obljetnici smrti (1683—1983)* (rés. angl.), [Croatia Christiana — fontes, 2]. Zagreb, Kršćanska sadašnjost (1983, publ. 1986) 312.

**B. GRAFENAUER**, *Bibliografija Dr Pavleta Blaznika. Zgod. čas. 40, 1—2 (Ljubljana 1986) 146—151.*

**Eduard Hercigonja**, *Ljetopis Jug. akad. znan. i umjet.* 90 (Zagreb 1987) 482.

**E. HOLZ**, *Bibliografija slovenske zgodovine (Publikacije iz let 1978—1981)* (rés. angl.: Bibliography of the Slovene History VIII) (Publications of the Years 1978—1981). *Zgod. čas. 40, 1—2 (Ljubljana 1986) 155—197.*

**V. HUMSKI**, *Bibliografija članaka o radu Gradskog muzeja — Muzeja Slavonije u Osijeku, 1877—1977* (rés. allem.: Bibliographie der Artikel über die Tätigkeit des Stadtmuseums — Museums Slawoniens in Osijek, von 1877—1977). *Osječki zbornik XVIII—XIX (Osijek 1937) 399—412.*

**А. ИЛИЕВСКИ**, *Библиографија на објавени трудови на настаавниците и соработниците на филозофскиот факултет во Скопје (1975—1986)*. Год. Зборн. Фил. фак. 13 (39) (Скопје 1986) 391—486.

**M. ЈАЧОВ**, *Библиографија радова Никодима Милаша. Православна мисао 33—34 (Београд 1986—1987) 111—131.*

**С. ЈАЛИМАМ**, *Библиографија радова о историји Зенице. Музеј града Зенице (1986) 166. — Compte rendu par B. ОБРАДОВИЋ, Ист. зборн. VII, 7 (Београд 1986) 268—272.*

**Jaroslav Šašel**, *Letopis Slov. akad. znan. in umetnosti 36 (Ljubljana 1985, publ. 1986) 70—71.*

**J. JAVORSEK**, *Primož Trubar — izdano ob štiristoletnici Trubarjeve smrti. Ljubljana, Partizanska knjiga (1985) 249.*

**D. JELOVINA**, *Lovre Katić (1887—1987). Obavijesti Hrv. arh. društva 2 (Zagreb 1987) 49—50.*

**B. ЈОВАНОВИЋ**, *Петар Момировић* (rés. angl.). Свеске Друштва историчара уметности Србије 18 (Београд 1987) 14—18, 175. Avec 1 fig.

**R. JURIC**, *Uz 65. obljetnicu života Božidara Vilhara. Obavijesti Hrv. arh. društva 3 (Zagreb 1986) 69—70.*

**M. JUTERSEK**, *Vojeslav Mole (1886—1973). Zbornik za um. zgod. XXIII (Ljubljana 1987) 17—20. Avec 1 fig.*

**B. KIRIGIN**, *Bulić kao inspiracija (Izlaganje sa znanstvenog skupa)* (rés. angl.: Bulić as an Inspiration). *Vjesnik za arh. i hist. dalm.* 79 (Split 1986) 23—33.

**S. KNEŽEVIĆ**, *U počast Lelji Dobronić. Vijesti muz. konz. hrv. 3—4 (Zagreb 1986) 31—32. Avec 1 fig. /Sa bibliografijom/.*

**Kruno Prijatelj**, *Ljetopis Jug. akad. znan. i umjet.* 87 (Zagreb 1984) 309—314.

**Ljubo Margetić**, *Ljetopis Jug. akad. znan. i umjet.* 90 (Zagreb 1987) 489—493.

**M. МАНДИЋ**, *Библиографија на трудови на Бошко Бабић. Зборник на Бошко Бабић. Прилеп. Инст. за истраж. на старослов. култура (1986) 13—16.*

T. MARASOVIĆ, *Dioklecijanova palača u doba don Frane Bulića i danas* (rès. angl.: Diocletian's Palace in Mon. Frane Bulić's Time and Today). Vjesnik za arh. i hist. dalm. 79 (Split 1986) 169—180.

T. MARASOVIĆ, *Ejnar Dyggve (1887—1987)*. Obavijesti Hrv. arh. društva 2 (Zagreb 1987) 50—52.

E. MARIN, «Bulić — 50 godina nakon smrti». Disputationes Salonitanae III. Predgovor (texte comp. franç.: «Bulić — 50 ans après sa mort». Disputationes Salonitanae III. Avant-propos). Vjesnik za arh. i hist. dalm. 79 (Split 1986) 7—19.

E. MARIN, *Bulić i suvremenici domaći i strani* (rès. franç.: Bulić et ses contemporains du pays et l'étranger). Vjesnik za arh. i hist. dalm. 79 (Split 1986) 71—101.

E. MARIN, *Osvrt na publikacije u povodu Bulićeve obljetnice*. Vjesnik za arh. i hist. dalm. 79 (Split 1986) 309—313.

Д. МЕДАКОВИЋ, *Војиславу Ј. Ђурићу у част* (rès. angl.: In Honour of Vojislav J. Đurić). Свеске Друштва историчара уметности Србије 18 (Београд 1987) 19—20, 176. Avec 1 fig.

V. MELIK, *Ignacij Voje — šestdesetletnik*. Zgod. čas. 40, 1—2 (Ljubljana 1986) 5—7.

С. М. МИЛИНКОВИЋ, *Оглед библиографије о Студеници*. Осам векова Студенице (Београд 1986) 347—353.

П. МИЛОСАВЉЕВИЋ, *Истраживачки метод Анице Савић-Ребац*. Летопис МС 438, 1—2 (Н. Сад 1986) 86—95.

Н. МИЛОШЕВИЋ, *Аница Савић-Ребац и проблем социолошког приписивања*. Летопис МС 438, св. 1—2 (Нови Сад 1986) 40—46.

I. MIRNIK, *Prof. dr Viktor Hoffiller (1877—1987)*. Obavijesti Hrv. arh. društva 1 (Zagreb 1987) 45—46.

D. MUNIĆ, *Doprinos specijalne bibliografije objavljenih povijesnih izvora kao preduvjet znanstvenih istraživanja prošlosti Poreča i Poreštine* (rès. ital.: Contributo di una speciale bibliografia di studi storici alle ricerche scientifiche sull passato di Parenzo e del territorio Parentino). Zborn. Poreštine 2 (Poreč 1987) 355—365.

M. S., *Bibliografija profesorja dr Sergeja Vrišerja*. Zbornik za um. zgod. XXI (Ljubljana 1985) 15—42.

Љ. НИКИЋ — М. ЖЕГАРАЦ, *Преглед издања Српске академије наука и уметности*. Књ. 1. 1886—1947. Београд, Срп. акад. наука и умет. (1986) 287.

М. НИКОЛАЈЕВИЋ, *Павле Васић* (rès. angl.). Свеске Друштва историчара уметности Србије 18 (Београд 1987) 9—13, 175. Avec 1 fig.

V. NOVAK, *Bibliografija Ivana Zelka*. Zgod. čas. 40, 4 (Ljubljana 1986) 491—492.

S. OBAD, *Život i djelo Stjepana Antoljaka* (U povodu 75. obljetnice života i 50. godišnjice znanstvenog rada) (Cfr. Старица н.с. XXXVII, 236). — Compte rendu par A. STIŠČAK, Muz. vjesn. 10 (Varaždin 1987) 94.

Д. С. ПАВЛОВИЋ, *Дела Николе Муцопулоса*. Гласн. Друштва конз. Србије 11 (Београд 1987) 139—140.

Petar Šimunović, *Ljetopis Jug. akad. znan. i umjet.* 87 (Zagreb 1984) 494—499.

S. PIPLOVIĆ, *Arhitekti i crtači — suradnici don Frane Bulića* (rès. angl.: Architects and Draftsmen — Mon. Frane Bulić's Collaborators). Vjesnik za arh. i hist. dalm. 79 (Split 1986) 223—263. Avec 21 fig.

S. PIPLOVIĆ, *Ejnar Dyggve u Dalmaciji*. O stotoj obljetnici rođenja. Vijesti muz. konz. Hrv. 3—4 (Zagreb 1987) 23—24. Avec 4 dess.

K. PRIJATELJ, *Ljubo Karaman i njegovo djelo*. Могућности 4—5 (Split 1986) 260—288.

K. PRIJATEL, *Za biografiju Pellegrina Brocarda, slikara nadbiskupa Ludovica Beccadellija* (rès. angl.: A Contribution to the Biography of Pellegrino Brocard, Painter Employed by Archbishop Ludovico Beccadelli). Radovi inst. za povj. um. 8 (Zagreb 1984) 89—93.

Radoslav Katičić, *Ljetopis Jug. akad. znan. i umjet.* 90 (Zagreb 1987) 434—437.

Z. RAPANIĆ, *Pedeset godina poslije Karamana* (rès. allem.: Fünfzig Jahre nach Karaman). Starohrv. prosvjeta 16 (Split 1986) 9—24.

A. RENDIĆ-MIOČEVIĆ, *Uz 65. obljetnicu života Branke Vikić-Belančić*. Obavijesti Hrv. arh. društva 3 (Zagreb 1987) 73—75.

Répertoire d'archéologie, d'art et d'histoire culturelle. Publications parues en 1983—1985 sur les monuments historiques, stations archéologiques et recherches scientifiques en Yougoslavie (réd.: N. MANDIĆ). Старица XXXVII (Београд 1986) 235—315.

Д. РИСТИЋ, *Библиографија Југославије за 1985. годину*. Ист. гласн. 1—2 (Београд 1987) 269—304.

K. ROZMAN, *Profesor dr Sergej Vrišer. Ob petinšestdesetletnici*. Zbornik za um. zgod. XXI (Ljubljana 1985) 9—14. Avec 9 fig.

P. САМАРЦИЋ, *Писци српске историје*. Књ. 3. Београд, Просвета (1986) 347.

Смедеревске библиотеке. Смедерево, Нар. библ. (1986) 175. Avec ill. — Compte rendu par M. ЦУЊАК, Гласн. друштва конз. Србије 11 (Београд 1987) 145—146.

J. A. SOLDI, *Pitanje sv. Dujma i don Frane Bulić* (rès. angl.: The Question of Domnio and Mon. Frane Bulić). Vjesnik za arh. i hist. dalm. 79 (Split 1986) 181—204.

P. СТАНИЋ, *Библиографија Југославије за 1984. годину*. Историјски гласн. 1 (Београд 1986) 163—194.

N. STERGAR, *Bibliografija prof. Dr. Ignacija Vojeta*. Zgod. čas. 1—2 (Ljubljana 1986) 8—13.

T. СУБОТИН, *Библиографија радова Димитрија Богдановића*. Ист. гласн. 1—2 (Београд 1987) 261—268.

M. SIMEK, *Stjepan Vuković — osnivač Arheološkog odjela Gradskog muzeja Varaždin*. Muz. vjesn. 9 (Koprivnica 1986) 7—8.

M. ŠOKOTA, *Bibliografija «Radova» Filozofskog fakulteta u Zadru Sv. 1—25* [Sveučilište u Splitu, Fil. fak. Zadar, Posebna izd. 5]. Zadar, Filozofski fakultet (1986) 73.

N. SUMI, *Izidor Cankar (1886—1958)*. Ob. stoletnici rojstev. Zbornik za um. zgod. XXIII (Ljubljana 1987) 9—11. Avec 1 fig.

B. ŠURINA, *Bibliografija akademika dr Andele Horvat kronološkim redom od 1932. do 1985*. Peristil 29 (Zagreb 1986) 9—21. Avec 10 fig.

R. TOMŠE, *Bibliografija Dr Ivan Komelj*. Varstvo spom. 28 (Ljubljana 1986) 382—385.

*Umetnostnogodovinska bibliografija za leto 1982*. Zbornik za um. zgod. XXI (Ljubljana 1985) 179—223.

*Umetnostnogodovinska bibliografija za leto 1983*. Zbornik za um. zgod. XXIII (Ljubljana 1987) 137—176.

I. VOJE, *Ferdo Gestrin — sedamdesetletnik*. Zgod. čas. 40, 4 (Ljubljana 1986) 479—485.

S. VRISER, *Francè Stelè (1886—1972)*. Zbornik za um. zgodovino XXIII (Ljubljana 1987) 13—16. Avec 1 fig.

З. ВУКЧЕВИЋ — Л. ВАСИЋ, *Преглед издања Српске академије наука и уметности 1983—1984*. [Изд. библи. 5]. Београд, Срп. акад. наука и умет. (1986) 175.

S. L. WYNIA, *Autoren Register zu Acta Rei cretariae romanae fautorum I—XXIII/XXIV*. Rei cretariae romanae fautorum Acta XXV/XXVI (1987) 527—537.

Zdenko Vinski. *Ljetopis Jug. akad. znan. i umjet.* 90 (Zagreb 1987) 558—559.

P. ŽIVKOVIĆ, *Bibliografija objavljenih izvora i literature o srednjovjekovnoj Bosni* (Cfr. Старица н.с. XXXV, 265). — *Compte rendu par. I. VOJE*, Zgod. čas. 41, 1 (Ljubljana 1987) 189—193.

#### NÉCROLOGES

*Andela Horvat /1911—1985/*. In *Memoriam*. Vijesti muz. konz. Hrv. 1—2 (Zagreb 1986) 4—7. Avec 4 fig.

*Dr Andela Horvat*. God. zašt. spom. kult. 10—11 (Zagreb 1984—1985) 187—188.

*Andela Horvat*. In *memoriam*. 18. 3. 1911—26. 9. 1985. Radovi Inst. za povj. um. 9 (Zagreb 1985) 5.

Г. БАБИЋ, *Памтићемо га с топлином у нашим душама*. Свеске Друштва историчара уметности Србије 17 (Београд 1986) 209—210. — [Душан Тасић, 1931—1986].

M. BABIĆ, *In memoriam — dr. Pavao Anđelić*. Hist. zborn. XXXIX (1) (Zagreb 1986) 364—365.

M. BALIĆ, *Akademik dr prof. Andela Horvat (18. III 1911—26. IX 1985)*. Glasnik slav. muz. 52—53 (Vukovar 1985—1986) 67—71.

M. BATOROVIĆ, *U spomen Anti Eugenu Brliću (1895—1985)*. Inform. museol. 3—4 (Zagreb 1985) 39—40.

M. BATOROVIĆ, *U spomen Dr Danici Pinterović, 17. II 1897 — 17. I 1985*. Inform. museol. 1—2 (Zagreb 1985) 46.

B. BOŠNJAK, I. KAMPUŠ, B. GRAFENAUER, R. LOVRENCIĆ, N. STANCIĆ, D. PAVLICEVIĆ, Lj. SCHIFFLER-PREMEC. *Komemoracija u povodu smrti*

*prof. dr Jaroslava Šidaka (Beč, 4. I 1913 — Zagreb, 25. III 1986)*. Hist. zborn. XXXIX (1) (Zagreb 1986) 349—362.

D. BOŽIĆ-BUŽANČIĆ, *Dr Bernard Stulli*. Mogućnosti 9—10 (Split 1986) 696—697.

R. BRATOŽ, *Viktor Korošec (7. 12. 1899 — 16. 11. 1985)*. Zgod. čas. 40, 4 (Ljubljana 1986) 488—489.

М. ЧАНАК-МЕДИЋ, *Миливоје Бата Грујућ (1940—1986)*. Гласник Друштва конз. Србије (Београд 1987) 181.

B. ČOVIĆ, *Pavao Anđelić (1920—1985)*. Glasnik Zem. muz. — arheologija n.s. 40—41 (Sarajevo 1986) 7—9.

A. DAUTBEGOVIĆ, *In memoriam. Marko Vego (1907—1985)*. Glasnik Zem. muz. — arheologija n.s. 40—41 (Sarajevo 1986) 1—4.

Д. ДИМЕСКИ, *Христо Андонов-Полијански (1927—1985. г.)*. Год. зборн. Фил. фак. (Скопје 1987) 5—10.

Z. DVOJKOVIĆ, *Antun Dorn (1923—1986)*. Obavijesti Hrv. arh. društva 3 (Zagreb 1986) 74—76.

И. ЂОРЂЕВИЋ, *Лепота живљења била је његов поглед на свет*. Свеске Друштва историчара уметности Србије 17 (Београд 1986) 212—213. [Душан Тасић, 1931—1986].

T. ĐURIĆ, *In memoriam. Dr Andela Horvat*. Muz. vjesn. 9 (Koprivnica 1986) 46.

I. FICOVIĆ, *Bernard Stulli*. Radovi 19, Inst. za hrv. pov. (Zagreb 1986) 320—321.

S. GABROVEC, *Rajko Ložar /1904—1985/*. Arh. vestnik 38 (Ljubljana 1987) 435—441.

B. GRAFENAUER, *Jaroslav Šidak (Dunaj 4. I 1903 — Zagreb 25. III 1986)*. Zgod. čas. 40, 3 (Ljubljana 1986) 327—333.

B. GRAFENAUER, *Jaroslav Šidak (1903—1986)*. Letopis Slov. akad. znan. i umetnosti 37 (Ljubljana 1986, publ. 1987) 113—114.

B. GRAFENAUER, *Pavle Blaznik in pomen njegovega dela (Škofja Loka 28. VI 1903 — Ljubljana 13. VI 1984)*. Zgod. čas. 40, 1—2 (Ljubljana 1986) 145—148.

И. ГРИЦКАТ, *Димитрије Богдановић 1930—1986*. Археограф. прилози 8 (Београд 1986) 151—154.

E. HERCIGONJA, *Josif Hamm (1905—1986)*. Ljetopis Jug. akad. znan. i umjet. 90 (Zagreb 1987) 627—630.

П. ИЛИЕВСКИ, *Владимир Георгиев /16. II 1908 — 14. VII 1986/*. Жива антика 36, 1—2 (Скопје 1986) 95—97.

D. IVANUŠA, *Dimitrije Gorjanc /1927—1985/*. Vijesti muz. konz. Hrv. 1—2 (Zagreb 1987) 40. Avec 1 fig.

J. КАЛИЋ, *Димитрије Богдановић (1930—1986)*. Ист. гласн. 1—2 (Београд 1987) 258—260.

J. KRANJEC, *Akademik prof. dr Viktor Korošec*. Živa antika 36, 1—2 (Skopje 1986) 99—102.

F. KRESAL, *Jože Šorn (1921—1982)*. Jugosl. istor. časopis 1—2 (Beograd 1987) 267—268.

Z. KUZMIĆ, *dr Franjo Buntak /1910—1985/*. Vijesti muz. konz. Hrv. 1—2 (Zagreb 1986) 8. Avec 1 fig.

J. LUČIĆ, *Dr Bernard Stuli (Dubrovnik, 17. VIII 1915—Zagreb, 9. XI 1985)*. Jugosl. istor. čas. 1—2 (Beograd 1987) 272—274.

J. LUČIĆ, *Dr Vinko Foretić (Korčula, 2. VIII 1901—Dubrovnik, 17. VII 1986)*. Jugosl. istor. čas. 1—2 (Beograd 1987) 274—275.

V. MALEKOVIĆ, *Zdenka Munk /1912—1985/*. Vijesti muz. konz. Hrv. 1—2 (Zagreb 1985) 2—6. Avec 1 fig.

M. MALEZ, *In memoriam — Srećko Brodar (1893—1987)*. Obavijesti Hrv. arh. društva 3 (Zagreb 1987) 83—84.

*Marjan Mušić (1904—1984)*. Ljetopis Jugosl. akad. znan. i umjet. 88 (Zagreb 1985) 349—352.

M. МИЛЕТИЋ, *In memoriam — Ђорђина Стојановић-Габричевић (1928—1987)*. Гласн. Срп. археол. друштва 3 (Београд 1986) 147—148.

G. MODER, *Marija Železnik (1929—1986)*. Argo XXV (Ljubljana 1986) 129—130.

A. NAZOR, *Josip Tandarić /1935—1986/*. Slovo 36 (Zagreb 1986) 228—233. Avec 1 fig.

P. НИКОЛИЋ, *Душан Тасић (1931—1986)*. Гласн. Друштва конз. Србије 11 (Београд 1987) 184—185.

R. NIKOLIĆ, *Милорад Целебуић (1928—1985)*. Гласник Друштва конз. Србије 10 (Београд 1986) 195—196.

V. NOVAK, *Ob smrti, Ivana Zelka*. Zgod. čas. 40, 4 (Ljubljana 1986) 490—491.

S. OBAD, *Dr Vinko Foretić (1901—1986)*. Prilozi pov. otoka Hvara VIII (Hvar 1987) 97—98.

F. PAPAZOGLU, *Louis Robert /15. II 1904—31. V 1985/*. Živa antika 36, 1—2 (Skopje 1986) 89—94.

*Pavle Blaznik (Škofja Loka, 28. VI 1903—Ljubljana, 13. VI 1984)*. Jugoslovenski istor. čas. 1—4 (Beograd 1986) 259—260.

D. PAVLIČEVIĆ, *Profesor Dr Jaroslav Šidak (1903—1986)*. Jugosl. istor. čas. 1—2 (Beograd 1987) 268—271.

Д. ПАВЛОВИЋ, *Младен Милановић (1909—1985), најстарији грађевинар — конзерватор у Србији*. Гласник Друштва конз. Србије 10 (Београд 1986) 197.

С. ПЕТКОВИЋ — М. ЈОВАНОВИЋ — М. РОГИЋ, *Душан Тасић /1931—1986/*. Свеске Друштва историјара уметн. Србије 17 (Београд 1986) 207—208.

I. PETROVIĆ, *Biserka Grabar /1932—1986/*. Slovo 36 (Zagreb 1986) 240—254. Avec 1 fig.

P. PETROVIĆ, *Јаворка Бућућ (1939—1985)*. Ужички зборник 14 (Т. Ужице 1985) 392—394.

LJ. RACKO, *U spomen profesoru Šidaku. Beč, 4. siječnja 1903—Zagreb, 15. ožujka 1986*. Radovi 19, Inst. za hrv. pov. (Zagreb 1986) 319.

З. РАКИЋ, *Пријатељ студената*. Свеске Друштва истор. уметн. Србије 17 (Београд 1986) 213. [Dušan Tasić, 1931—1986].

Н. РОДИЋ — Д. СТЕФАНОВИЋ, *Туџан тренутак наше старословенистике [Јосип Леонард Тандарић (1935—1986), Бисерка Грабар (1932—1986)]*. Археограф. прилози 8 (Београд 1986) 155—158.

Д. СИМОСКА, *In memoriam. Др Јован Тодоровић*. Зборн. на трудови 6—8 (Битола 1985—1987) 353—354.

M. SIVRIĆ, *In memoriam — Dr Pavao Anđelić (1920—1985)*. Tribunia 9 (Trebinje 1985) 78.

M. SLABE, *Dr Ivan Komelj /1923—1985/*. Varstvo spom. 28 (Ljubljana 1986) 5—8. Avec 1 fig.

M. SLABE, *France Drmaž*. Varstvo spom. 28 (Ljubljana 1986) 236—237. Avec 1 fig.

M. SLABE, *Vida Fatur /1909—1985/*. Varstvo spom. 28 (Ljubljana 1986) 235—236. Avec 1 fig.

M. SLABE, *Vlado Madarić /1915—1985/*. Varstvo spom. 28 (Ljubljana 1986) 237—238.

M. SLABE — A. BASSIN, *Milana Železniku*. Varstvo spom. 29 (Ljubljana 1987) 5—8. Avec 1 fig.

Б. СТОЈАНЧЕВИЋ, *Вук Винавер (1927—1986)*. Ист. час. XXXIII (Београд 1986) 265—266.

P. СТОЈАНОВИЋ, *Др Слободан Зечевић (1918—1983)*. Лесковачки зборн. XXIV (Лесковац 1984) 524.

А. СТОЈКОВИЋ, *Ђорђина-Ђина Стојановић-Габричевић (1928—1987)*. Гласн. Друштва конз. Србије 11 (Београд 1987) 182—183.

Г. СУБОТИЋ, *Загледан у живот и уметност*. Свеске Друштва ист. уметн. Србије 17 (Београд 1986) 210—212. — [Душан Тасић, 1931—1986].

J. SAŠEL, *András Mócsy /1929—1987/*. Arh. vestnik 38 (Ljubljana 1987) 449—451.

J. SAŠEL, *Bruna Forlati Tamaro /1894—1987/*. Arh. vestnik 38 (Ljubljana 1987) 453—454.

N. ŠUMI, *Ivan Komelj — Drago (1923—1985)*. Zbornik za um. zgod. XXIII (Ljubljana 1987) 23—24. Avec 1 fig.

N. ŠUMI, *Milan Železnik (1929—1987)*. Zbornik za um. zgod. XXIII (Ljubljana 1987) 25—26. Avec 1 fig.

N. ŠUMI, *Stane Mikuš (1913—1985)*. Zbornik za um. zgod. XXIII (Ljubljana 1987) 21—22. Avec 1 fig.

B. VIKIĆ-BELANČIĆ, *Danica Pinterović /1897—1985/*. Vijesti muz. konz. Hrv. 3—4 (Zagreb 1985) 3. Avec 1 fig.

I. VOJE, *Ljuben Lape (11. oktobra 1910—26. novembra 1985)*. Zgod. čas. 40, 1—2 (Ljubljana 1986) 153—154.

S. VRIŠER, *Andrej Ujčić (1930—1985)*. Zbornik za um. zgodovino XXIII (Ljubljana 1987) 27—28. Avec 1 fig.

S. VRIŠER, *Zdenka Munk in dr. Andela Horvat*. Zbornik za um. zgod. XXIII (Ljubljana 1987) 29—31.

V. ZLAMALIK, *Anka Simić-Bulat /1889—1987/*. Vijesti muz. konz. Hrv. 1—2 (Zagreb 1987) 39—40. Avec 1 fig.

## ENCYCLOPÉDIES — DICTIONNAIRES

В. ЧАЈКАНОВИЋ, *Речник српских народних веровања о билькама*. Београд, Српска књижевна задруга (1985) 345.

Ф. А. JORRO, *Diccionario micénico, vol. I*. Madrid, Instituto de filología /1985/. 480. — Compte rendu par П. ИЛЕВСКИ, *Жива антика* 36, 1—2 (Скопје 1986) 116—119.

*Kirilo-Methodievska enciklopedija, I: A—Z*. Gl. red. P. DINEKOV. Red. LJ. GRAŠEVA — S. NIKOLOVA. Sofia, BAN (1985) 740. — Compte rendu par W. BAUMANN, *Südost-Forschungen XLV* (München 1986) 273—274.

*Lexikon des Mittelalters. (Chronik-Codex von Valencia)*. München—Zürich, Artemis Verl. (1983). — Compte rendu par J. PERŠIĆ, *Zgod. čas.* 40, 1—2 (Ljubljana 1986) 201.

*Lexikon des Mittelalters, Bd. III. Lief. 1—10*. München—Zürich, Artemis Verlag (1984—1986). — Compte rendu par P. ŠTIH, *Zgod. čas.* 40, 4 (Ljubljana 1986) 517—520.

Д. СРЕЈОВИЋ — А. ЦЕРМАНОВИЋ—КУЗМАНОВИЋ, *Речник грчке и римске митологије*. 2<sup>е</sup> ed. Београд, Срп. књиж. задруга (1987) 573. Avec ill.

Ф. TANOCKI, *Rječnik rodbinskih naziva*. Osijek (1983). — Compte rendu par M. BATROVIĆ, *Glasnik slav. muz.* 52—53 (Vukovar 1985—1986) 46—47.

*Uz Lexikon des Mittelalters*. — Compte rendu par M. ŠVAB, *Radovi* 19, *Inst. za hrv. pov.* (Zagreb 1986) 279—290.

## MÉTHODOLOGIE SCIENTIFIQUE — HISTOIRE DE LA SCIENCE

Ј. BJALOSTOCKI, *Povijest umjetnosti i humanističke znanosti* (trad. par Z. MALIĆ). Zagreb, Grafički zavod (1986). — Compte rendu par Ж. С. ЖИВКОВИЋ, *Летопис МС* 439, св. 2 (Нови Сад 1987) 338—342.

М. ЧАНАК-МЕДИЋ, *О неким питањима методологије истраживања сакралних грађевина*. Гласн. Друштва конз. Србије 10 (Београд 1986) 136—138.

В. Ј. ЂУРИЋ, *О научном раду на историји уметности и још понечему* (rés. angl.: Of scientific Work on Art History). Свеске Друштва историчара уметности Србије 18 (Београд 1987) 21—26, 176.

В. GRAFENAUER, *Kontinuiteta v konceptu — prelom v metodologiji (seveda le v mejah koncepta)*. Diskusija za znanstveno posvetovanje o metodoloških vprašanjih pisanja sinteze »Zgodovina narodov in narodnosti Jugoslavije« sklicani za 4. in 5. junij 1987. leta v Zagrebu. (rés. franç.: La continuité du concept — La rupture de la méthodologie dans les limites du concept, bien sûr). *Zgod. čas.* 41, 2 (Ljubljana 1987) 229—342.

Љ. ЈАНКОВИЋ, *О обради и истраживању грнчарије* (rés. angl.: Analysis and Investigations of Pottery). Гласн. Срп. арх. друштва 3 (Београд 1986) 21—33.

М. ЈОВАНОВИЋ, *Могућности типолошког изучавања уметности* (rés. angl.: The Possibilities of the Typological Study of Art). Свеске Друштва историчара уметности Србије (Београд 1986) 39—42, 217.

Н. KLAJČ, *Prilog raspravi o današnjoj slovenskoj meiodivističici*. *Zgod. čas.* 41, 3 (Ljubljana 1987) 549—555.

С. МОЈСИЛОВИЋ—ПОПОВИЋ, *Методолошки поступак истраживања манастирских целина*. Гласн. Друштва конз. Србије 10 (Београд 1986) 139—142.

Н. ПОПОВИЋ—ПЕРИШИЋ, *Између Логоса и Ероса*. *Летопис МС* 438, св. 1—2 (Н. Сад 1986) 126—131.

С. СТАНКОВИЋ, *Графичка решења за обележавање земљаних слојева — Прилог јединственој археолошкој документацији* (rés. angl.: Graphic Design for Marking the Soil Strata). Гласн. Срп. арх. друштва 3 (Београд 1986) 49—51. Avec 1 fig.

Н. ТАСИЋ, *О датовању радиоугљеником* (rés. angl.: The Radiocarbon Dating). Гласн. Срп. арх. друштва 3 (Београд 1986) 83—86.

С. ВУЧЕНОВИЋ, *Методологија истраживања урбаних целина*. Гласн. Друштва конз. Србије 10 (Београд 1986) 130—136.

Д. ВУЈОВИЋ, В. СТРУГАР, М. ДАШИЋ, Ј. Р. БОЈОВИЋ, *О развоју и проблемима историјске науке у Црној Гори*. *Ист. зап.* XXXVIII, 3—4 (Титоград 1985) 133—145.

## TECHNIQUES — RESTAURATION — CONSERVATION

А. BADURINA, *Franjevački samostan u Rijeci dubrovačkoj — konzervatorska problematika pri saniranju posljedica potresa* (rés. angl.: The Franciscan Monastery in Rijeka dubrovačka — Conservationist Problems in Remedying the Earthquake Effects). *God. zašt. spom. kult.* 10—11 (Zagreb 1984—1985) 39—48. Avec 7 fig.

Љ. BAKRAČ, *Rad na komisiji za ocijenu projektnih elaborata za zaštitne radove na spomenicima kulture*. *Vijesti muz. konz.* Hrv. 3—4 (Zagreb 1984) 16—18.

А. BAR-JANŠA, *Železniki, konzervatorski program naselja* (rés. angl.: Zelezniki, the Conservationist Programme of the Settlement). *Varstvo spom.* 29 (Ljubljana 1987) 85—106. Avec 21 fig.

С. БАРИШИЋ, *Санациони и рестаураторски радови на цркви св. Петра и Павла у селу Јелакци*. Гласн. Друштва конз. Србије 10 (Београд 1986) 87—88. Avec 3 fig.

В. BENKO-MÄCHTIG, *Zbiranje materialne dokumentacije v restavratorskem centru SRS* (rés. angl.: The Collecting of Material Documentation at the Restoration Center). *Varstvo spom.* 28 (Ljubljana 1986) 179—181.

С. BERNIK, *Črnomelj — urbanistični, arhitekturni in spomeniškovarstveni oris* (rés. allem.). Ljubljana, Znan. inšt. Fil. fak. (1987) 128. Avec ill.

С. BLAŽIĆ-GJURA — С. PASIĆ, *Predlog prezentacije srednjeveškoga stolpa v začelju hiše Mestni trg 17*. *Varstvo spom.* 29 (Ljubljana 1987) 157—160. Avec 4 fig.

І. BOGOVČIČ, *Muzejska prezentacija po potresu snetih kmečkih fresk* (rés. angl.: The Museum Presentation of the Peasant wall Paintings taken off after the Earthquake). *Varstvo spom.* 28 (Ljubljana 1986) 159—163. Avec 3 fig.

I. BOGOVČIČ, *Novi najdbi v p.c. Sv. Trojice v Hrastovljah* (rés. angl.: Two new Finds in the Filial Church of St. Trinity (Sv. Trojica, at Hrastovlje). Varstvo spom. 28 (Ljubljana 1986) 149—158. Avec 9 fig.

I. BOGOVČIČ, *Odsev neustreznih posegov v okolje na materialni kulturni dediščini* (rés. angl.: The Reflection of unsuitable Interventions in the Environment on the Material Cultural Patrimony). Varstvo spom. 28 (Ljubljana 1986) 143—148. Avec 3 fig.

I. BOGOVČIČ, *Sodobni način prezentacije večjih poškodovanih površin na stenskih slikah* (rés. angl.: The Contemporary Manner of Presentation of more Extensive Damaged Surfaces in Wall Paintings). Varstvo spom. 29 (Ljubljana 1987) 117—122. Avec 3 fig.

J. P. БОЖОВИЋ, *Попис покретног споменичког фонда манастира Пува из 1969. године*. Ист. зап. XXXIX, 4 (Титоград 1986) 85—94.

P. BUGARSKI — Z. ŽIVKOVIČ, *Hemijski sastav sekira iz zbirke Muzeja rudarstva i metalurgije Bor, Narodnog muzeja Zaječar i Muzeja Krajine Negotin* (rés. angl.: Chemical Structure of Axes from the Collections in the Museum of Mining and Metallurgy in Bor, National Museum in Zaječar and Krajina Museum in Negotin). Zborn. rad. Muz. rudarstva 3—4 (Bor 1984—1986) 39—42.

F. BUŠKARIOL, *Nastavak zaštitnih arheoloških istraživanja na trasi vodovoda u Naroni*. Obavijesti Hrv. arh. društva 2 (Zagreb 1986) 26—27.

M. CIGLENEČKI, *Regeneriranje, konserviranje in restavriranje tapiserij iz ptujskega muzeja* (rés. angl.: The Regeneration, conservation and Restoration of Tapiseries from the Museum of Ptuj). Varstvo spom. 29 (Ljubljana 1987) 107—115. Avec 6 fig.

F. CURK, *Konservacija tako imenovane »Dušanove zastave«* (rés. angl.: The Conservation so-called »Dušan's Flag«). Varstvo spom. 28 (Ljubljana 1986) 169—178. Avec 11 fig.

Ф. ЦУРК, *Конзерваторски поступак на „Душановој застави“* (rés. angl.: Conservation Treatment of »Dušan's Flag«). Зборн. Ист. муз. Србије 23 (Београд 1986) 193—214. Avec 21 fig.

M. ДИМИТРИЈЕВИЋ, *Санација сакралних грађевина*. Гласн. Друштва конз. Србије 11 (Београд 1987) 112—117. Avec 11 fig.

С. ЂУРИЋ, *Нови методи истраживања живописа: употреба ултразвука*. Гласн. Друштва конз. Србије 11 (Београд 1987) 31—34. Avec 5 fig.

D. ELAKOVIČ, *Obnova povijesne jezgre Dubrovnika — multidisciplinarni izazov* (rés. angl.: Renewal of the Dubrovnik Historic Nucleus — a multi-disciplinary Challenge). God. zašt. spom. kult. 10—11 (Zagreb 1984—1985) 29—32.

P. ФИНДРИК, *Нека народна искуства на заштити дрвене грађе*. Гласн. Друштва конз. Србије 9 (Београд 1985) 44—47. Avec 2 fig.

P. ФИНДРИК, *О раду на заштити народне архитектуре*. Гласн. Друштва конз. Србије 10 (Београд 1986) 142—146.

B. FIRST, *Problematika preučevanja tekstilne umetnosti Narodnega muzeja v Ljubljani*, Argo XXIII—XXIV (Ljubljana 1984—1985) 95—98.

P. FISTER, *Konservatorski programi — upravičenost, uspešnost in vloga v načrtovanju ter izvedbi prenovе stavnbe dediščine* (rés. angl.: Conservational Programmes — their Justifiability, Efficacy and Role in the Planning and Realization of the Restoration of architectural Patrimony). Varstvo spom. 28 (Ljubljana 1986) 13—33. Avec 5 fig.

E. FRANKOVIČ, *Amfiteatar u Puli: izvještaj o projektu adaptacije i radovima u toku* (rés. angl.: The Amphitheater in Pula a report about the project for its reconstruction and work in progress). Radovi inst. za povj. um. 10 (Zagreb 1986) 91—99. Avec 11 fig.

M. FRELIH-RIBIČ, *Stolp v hiši Mestni trg 17 v Ljubljani* (rés. angl.: The Tower of the House on Mestni trg /Town Square/ 17 in Ljubljana). Varstvo spom. 29 (Ljubljana 1987) 145—156. Avec 10 fig.

N. GRUJIĆ — K. HORVAT — I. TENŠEK, *Pustijerna — pretpostavke za revitalizaciju* (rés. angl.: Pustijerna — Preconditions for Revitalization). God. zašt. spom. kult. 10—11 (Zagreb 1984—1985) 49—79. Avec 13 fig.

С. ГУШИЋ, *Заштита културно историјског наслеђа на подручју Вердана*. Гласн. Друштва конз. Србије 9 (Београд 1985) 76—78. Avec 2 fig.

E. HADŽITRIFONOS, *Савремена средства примењена у санацији солунских споменика после земљотреса 1978. године*. Гласн. Друштва конз. Србије 11 (Београд 1987) 117—127. Avec 16 fig.

M. HAZLER-PAPIČ, *Rekonstrukcija slavoloka opatijske cerkve v Celju* (rés. angl.: Reconstruction of the Triumphal Arch of the Abbatial Church at Celje). Varstvo spom. 28 (Ljubljana 1986) 223—227. Avec 4 fig.

M. HAZLER-PAPIČ, *Spomeniška identiteta naselja* (rés. angl.: Monumental Identity of a Settlement). Varstvo spom. 28 (Ljubljana 1986) 45—50. Avec 5 fig.

V. HUDOKLIN-ŠIMAGA, *Interakcije v sistemu pigmentirani premaz — tkani temeljniki iz naravnih vlakna* (rés. angl.: Interactions in the System pigmented Film — Woven Fundament of natural Fibres). Varstvo spom. 28 (Ljubljana 1986) 183—188.

R. IVANČEVIĆ, *Trogirska kapela — ogled. O dogmi jedinstva stila i stvarnom organskom jedinstvu likovnog spomenika*. Mogućnosti 11—12 (Split 1986) 830—835.

N. JAKLIČ-KOŠIR, *Zasnova izgradnje informacijskega sistema na področju varstva kulturne dediščine* (rés. angl.: The Scheme for the Formation of an informational System in the Field of cultural Patrimony Preservation). Varstvo spom. 29 (Ljubljana 1987) 27—28.

H. ЈОЦОВИЋ, *Четрдесет година заштите споменика културе 1945—1985*. Гласн. Друштва конз. Србије 10 (Београд 1986) 3—6.

H. ЈОЦОВИЋ, *Обнова главне капије Малог града Смедеревске тврђаве 70 година после њеног разарања 1915—1985*. Гласн. Друштв. конз. Србије 10 (Београд 1986) 24—25. Avec 2 fig.

H. ЈОЦОВИЋ, *Обновљене велике камене степенице Малог града Смедеревске тврђаве*. Гласн. Друштва конз. Србије 11 (Београд 1987) 80—81.

- A. KADLUCZKA, *Rezervat kao metoda zaštite i prezentacije arhitektonskih spomenika kulture* (trad. par Z. MAVAR) (rés. angl.: Reservation as a Method of Protection and Presentation of Architectural Cultural Monuments). Inform. museol. 4 (Zagreb 1984) 28—31. Avec 5 fig.
- M. KLEMM, *Neka zapažanja o obnovi palače Sermage i Starog grada u Varaždinu* (rés. allem.: Einige Bemerkungen über Erneuerung des Palais Sermage und der Alten Burg in Varaždin). Muz. vjesn. 10 (Varaždin 1987) 9—12. Avec 2 fig.
- B. KOJIĆ-PRODIĆ — M. ŠEGEDIN, *Identifikacija brončanih uzoraka metodom difrakcije rendgenskih zraka* (rés. angl.: Identification of Bronze Samples by Using the Method of (X-ray Diffraction). Arheološka istraživanja na karlovačkom i sisačkom području. Zagreb, Hrv. arh. društvo (1986) 91—93.
- I. KOMELJ, *Arhitektura kapucinskog reda na Slovenskem tudi kot konservatorski problem* (rés. angl.: Architecture of the Capuchin Order in Slovenia regarded also as a conservation Problem). Varstvo spom. 28 (Ljubljana 1986) 9—11. Avec 1 fig.
- D. KORNAKOV, *Rezultati od evidencijata u stručnata dokumentacija na spomenicite na kulturata — цркви и манастири во Мариовскиот, Тиквешкиот и Гевгелскиот крај. Култ. наследство X—XI (Скопје 1983—1984, publ. 1987) 149—174. Avec 5 fig.*
- M. KOZLIČIĆ, *Mikroračunala i njihova primjena u arheologiji i povijesti. Obavijesti Hrv. arh. društva 3 (Zagreb 1986) 71—72.*
- Z. KOŽELJ, *Pregled stavbnih predpisov na Slovenskem* (rés. angl.: A Survey of Building Regulations in Slovenia). Varstvo spom. 28 (Ljubljana 1986) 51—52.
- D. KRAMBERGER — I. STOPAR, *Program sanacije in prezentacije gradu Celje. Celjski zbornik (Celje 1987) 85—94. Avec 7 pl.*
- J. KRUNIĆ, *Zaštita arhitekture starog Pirota. Гласн. Друштва конзерв. Србије 9 (Београд 1985) 54—60. Avec 11 fig.*
- U. LUBEJ, *Prenova fasad hiše Jurčičev trg 2 v Ljubljani* (rés. angl.: Restoration of the Facade of the House on Jurčičev Trg 2, Ljubljana). Varstvo spom. 28 (Ljubljana 1986) 35—44. Avec 4 fig.
- T. MARASOVIĆ, *Aktivni pristup graditeljskom nasljeđu. Split, Sveučilište u Splitu (1985). — Compte rendu par I. MAROEVIĆ, God. zašt. spom. kult. 10—11 (Zagreb 1984—1985) 160—162.*
- T. MARASOVIĆ, *Zaštita graditeljskog nasljeđa. (Cfr. Старица н.с. XXXVI, 270). — Compte rendu par I. MAROEVIĆ, God. zašt. spom. kult. 10—11 (Zagreb 1984—1985) 159—160; J. MAROEVIĆ, Vijesti muz. konz. Hrv. 1—2 (Zagreb 1984) 9—10.*
- Z. MARKOVIĆ, *Informacija o radiokarbonskim analizama. Obavijesti Hrv. arh. društva 2 (Zagreb 1986) 44—45.*
- I. MIKL CURK, *Kako do podataka za varstvo kulturne dediščine* (rés. angl.: The Manner of Obtaining Data important for the Preservation of Cultural Patrimony). Varstvo spom. 29 (Ljubljana 1987) 21—25. Avec 1 fig.
- I. MIKL CURK, *Valorizacija arheoloških območij* (rés. angl.: Evaluation of Archaeological Sites). Varstvo spom. 28 (Ljubljana 1986) 115—120.
- Z. MILIĆ, *Lepljenje in dopolnjevanje stekla v Narodnem muzeju. Argo XXIII—XXIV (Ljubljana 1984—1985) 99—100.*
- I. MOLE, *Poskus analize tehnologije fresk III* (rés. angl.: An Attempt to the Analysis of gothic Frescoes III). Varstvo spom. 28 (Ljubljana 1986) 189—208. Avec 21 fig.
- I. MOLE, *Poskus analize tehnologije fresk IV* (rés. angl.: An Attempt to the Analysis of gothic Frescoes IV). Varstvo spom. 29 (Ljubljana 1987) 123—136. Avec 7 fig.
- П. МОМИРОВИЋ, *Тошкасте конзерваторске недо-следности* (rés. angl.: Inconsistency of the Conservators). Свеске Друштва истор. уметн. Србије 17 (Београд 1986) 60—63, 218.
- Naravna in kulturna dediščina ter njeno varovanje — analiza. Ljubljana, Kulturna skupnost Slovenije (1986) 218.*
- I. NEMEC, *Odstranjevanje kleja s fresk z encimi* (rés. angl.: Removal of Glue from Frescoes by the Use of Enzymes). Varstvo spom. 28 (Ljubljana 1986) 165—168.
- A. НИКОЛОВСКИ, *Евиденција на спомениците на културата во Берово, Делчево и Винуца. Верски објекти на подрачјето на општината Берово. Култ. наследство X—XI (Скопје 1983—1984, publ. 1987) 175—193. Avec 9 fig.*
- F. OREB, *Počeci zaštite spomenika na otoku Korčuli* (rés. angl.: The History of Heritage Protection on the Island of Korčula). God. zašt. spom. kult. 10—11 (Zagreb 1984—1985) 5—24. Avec 17 fig.
- F. OREB, *Povijesni prikaz organizacije i zakonodavstva zaštite spomenika u Dalmaciji. Vijesti muz. konz. Hrv. 3—4 (Zagreb 1985) 13—15.*
- J. ПАНТИЋ, *Рестаурација иконостаса цркве св. Апостола у Пећкој патријаршији. Гласн. Друштва конзерв. Србије 10 (Београд 1986) 104—105. Avec 2 fig.*
- Д. С. ПАВЛОВИЋ, *Стање заштите и вредновање споменика народне архитектуре у Европи* (rés. franç.: L'état de la présentation et la mise en valeur des monuments d'architecture vernaculaire en Europe). Саопштења Републ. завода за зашт. спом. култ. XVIII (Београд 1986) 315—319.
- D. PENOVIĆ — H. MALINAR, *Restauratorski radovi na lombardskoj psefizmi i natpisu iz Starigrada na Hvaru* (rés. angl.: The Restoration Works on the Lombardian Psefisma and the Hvar Old City Inscription). Tod. zašt. spom. kult. 10—11 (Zagreb 1984—1985) 151—158. Avec 13 fig.
- H. ПЕШИЋ-МАКСИМОВИЋ, *Споменичке вредности свеских центара у Србији. Београд (1984) 154. Avec ill. — Compte rendu par Б. КРСТАHOVIЋ, Гласн. Друштва конз. Србије 9 (Београд 1985) 130—131.*
- Р. Д. ПЕТРОВИЋ, *Истраживачки и превентивни сликарско-конзерваторски радови у Царевој цамији у Сарајеву. Гласн. Друштва конз. Србије 10 (Београд 1986) 92—93. Avec 2 fig.*

- P. ПЕТРОВИЋ, *Сликарско-конзерваторски радови у Доњој Шаторњи, Новој Павлици, Црној Реци и Алтун-алем џамији у 1986. години*. Гласн. Друштва конз. Србије 11 (Београд 1987) 59—60.
- S. PIPLOVIĆ, *Zaštitni pojas za crkvicu Sv. Trojice*. Vijesti muz. konz. Hrv. 3—4 (Zagreb 1987), 26—27. Avec 1 fig.
- J. PIRKOVIČ, *Družbeno planiranje in varstvo kulturne dediščine v SR Sloveniji* (rés. angl.: Social Planning and Monument Conservation in SR Slovenia). Varstvo spom. 29 (Ljubljana 1987) 55—62. Avec 2 fig.
- J. PIRKOVIČ, *Vrednotenje kulturne dediščine* (rés. angl.: The Evaluation of cultural Patrimony). Varstvo spom. 29 (Ljubljana 1987) 29—39. Avec 2 fig.
- LJ. PLESNIČAR-GEČ, *Arheološki spomeniki Ljubljane* (rés. angl.: Archaeological Monuments of Ljubljana). Varstvo spom. 29 (Ljubljana 1987) 45—48.
- A. K. POLUTNIK, *Prenova starega mestnega jedra Celje* (rés. franç.). Celje, Društvo urbanistov (1985) 29. Avec ill.
- Preliminarna poročila o konservatorskih in drugih raziskavah* (Preliminary Research and Work Reports). Varstvo spom. 28 (Ljubljana 1986) 239—382. Avec fig.
- Preliminarna poročila o konservatorskih in drugih raziskavah* (Preliminary Research and Work Reports). Varstvo spom. 29 (Ljubljana 1987) 231—371. Avec fig.
- M. PRELOG, *Bilješke uz radove na obnovi Dubrovnika* (rés. angl.: Notes on the Restoration Works in Dubrovnik), God. zašt. spom. kult. 10—11 (Zagreb 1984—1985) 25—28.
- A. РАДОВИЋ, *Конзерваторско-рестаураторски радови на архитектури цркве манастира св. Тројице и цркве св. Богородице у Доњој Каменици код Књажевца у 1985. години*. Гласн. Друштва конз. Србије 10 (Београд 1986) 82—83. Avec 3 fig.
- S. SEFEROVIĆ, *Kulturno-povijesna analiza — primarni proces u definiranju karaktera sanacijskih zahvata na spomenicima kulture* (rés. angl.: A Cultural and Historic Analysis — the Primary Procedure in the Definition of the Nature of Restoration Works on Monuments). God. zašt. spom. kult. 10—11 (Zagreb 1984—1985) 33—38. Avec 4 fig.
- J. СЕКУЛИЋ, *Четрдесет година заштите споменика културе у Југославији*. Гласн. Друштва конз. Србије 10 (Београд 1986) 20—22.
- Љ. СИМОВИЋ, *Конзерваторски захват на неолитској ритуалној зооморфној звечки из Ратине*. Наша прошлост 2 (Краљево 1987) 222.
- M. SLABE, *O vrednotenju nepremične arheološke dediščine* (rés. angl.: On Evaluation of immovable archaeological Patrimony). Varstvo spom. 28 (Ljubljana 1986) 121—127.
- M. SLABE, *Pereča vprašanja v spomeniško-varstveni dejavnosti* (rés. angl.: Urgent Problems in Monument Conservation Activity). Varstvo spom. 29 (Ljubljana 1987) 9—19. Avec 3 fig.
- C. СПИРОВСКИ, *Конзервација и презентација на две откриени фрески во отворената просторија пред кружната североисточна кула на скопската тврдина „Кале“*. Култ. наследство X—XI (Скопје 1983—1984, publ. 1987) 137—142. Avec 8 fig.
- P. СТАНИЋ, *Заштита споменика у власништву верских заједница*. Гласн. Друштва конз. Србије 11 (Београд 1987) 14—18.
- Т. СТАНИШЕВА, *Истраживачки работи на фреско фрагменти најдени во Големата базилика и Термите во Хераклеја од хемиско-технолошки аспект*. Зборн. на трудови 6—8 (Битола 1985—1987) 61—83. Avec 9 fig.
- Т. СТАНИШЕВА, *Резултати од хемиско-квантитативните анализи и минералошко-петрографските испитувања на малтерот од мозаичниот под во црквата Света Богородица (Елеуса) село Вељуса* (rés. franç.: Analyses chimiques, minérologiques et pétrographiques du pavement en mosaïque de l'église de la Vierge Eléussa de Veljusa). Acta Veljusa (Скопје 1984) 163—166.
- Б. СТОЈАНОВИЋ, *Научно-истраживачки и градителски пројекат — „Винча“* (rés. angl.: A Scientific-Research and Building Project — „Vinča“). Год. града Београда XXXII (Београд 1985) 209—222. Avec i. l.
- Д. СТОЈАНОВИЋ, *Минералошко-петролошка детерминација каменних секира-чекића из Народног музеја у Краљеву*. Наша прошлост 2 (Краљево 1987) 27—29.
- Н. СТОЈАНОВИЋ, *ПРЕЛИМИНАРНА АНАЛИЗА УЗОРИКА МАТЕРИЈАЛА УЗЕТОГ ИЗ ЗИДОВА И СА ЖИВОПИСА ЦРКВЕ Св. Саве у Будви*. Гласн. Друштва конз. Србије 10 (Београд 1986) 69—70.
- N. ŠTUPAR-ŠUMI, *Historični kraški urbanizem in arhitektura — projektni model kot metoda za ohranjanje kraške arhitekture*. Goriški letnik 12—14 (Nova Gorica 1985—1987) 11—12. Avec 10 fig.
- J. ŠUMRADA, *O popravilu bovske ceste na prelomu iz 14. v 15. stoletje* (rés. angl.: The Reconstruction of the Bovec Road at the End of the 14th—Beginning of the 15th Centuries). Zgod.čas. 41, 2 (Ljubljana 1987) 313—319.
- B. ŠUŠTAR, *Tehnična dokumentacija /za graditev objektov/ kot del kulturne dediščine* (rés. angl.: Technical Documentation for Archives). Varstvo spom. 28 (Ljubljana 1986) 109—113. Avec 1 fig.
- P. VEŽIĆ, *Crkva sv. Trojstva (sv. Donata) u Zadru. Konzervatorski radovi i rezultati istraživanja* (Cfr. Старијар н.с. XXXVII, 241) — Compte rendu par F. OREB, Obavijesti Hrv. arh. društva 1 (Zagreb 1986) 52.
- С. ВУЈОВИЋ, *Истраживачко-конзерваторски радови на Алтун-алем џамији у Новом Пазару*. Гласн. Друштва конз. Србије 11 (Београд 1987) 56—59. Avec 3 fig.
- С. ВУЈОВИЋ — В. БОГОСАВЉЕВИЋ, *Алтун-алем џамија у Новом Пазару, истраживачко-конзерваторски радови*. Гласн. Друштва конз. Србије 10 (Београд 1986) 88—91. Avec 3 fig.
- З. ЗЕКОВИЋ — Д. СТАНОВИЈЕВИЋ, *Конзервација и презентација живописа у цркви св. Саве Освећеног у Будви*. Гласн. Друштва конз. Србије 10 (Београд 1986) 64—68. Avec 7 fig.

P. ЖИКИЋ, *Konzervatorsko-restauratorski radovi u manastiru Vrahevišnici*. Гласн. Друштва конз. Србије 11 (Београд 1987) 84—85.

P. ЖИКИЋ, *Стање неких споменика културе данас*. Гласн. Друштва конз. Србије 10 (Београд 1986) 44—49. Avec 4 fig.

З. ЖИВКОВИЋ, „Обојена светлост Сопотана“. Гласн. Друштва конз. Србије 9 (Београд 1985) 51—52.

#### INSTITUTS — MUSÉES — COLLECTIONS — ARCHIVES — EXPOSITION

M. ALEKSIĆ, *Stalna postavka Zavičajnog muzeja Svetozarevo — rezultat dugogodišnjeg rada muzeja* (rés. angl.: The permanent display of the Svetozarevo District Museum — the result of the museum's long-term projects). Inform. museol. 1—3 (Zagreb 1984) 25—27. Avec 2 fig.

M. ALJANČIĆ, *Vloga in pomen muzejskih vodnikov*. Argo XXIII—XXIV (Ljubljana 1984—1985) 123—129.

*Antički portret u Jugoslaviji* (rés. angl.). Beograd, Narodni muzej; Spoje, Muzeji Makedonije; Zagreb, Arheološki muzej; Split, Arheološki muzej; Ljubljana, Narodni muzej (1987) 252.

J. ANTOVIĆ, *Primjeri uništenja arhivske građe u zemljotresu 1667. godine i iskustva Istarskog arhiva u Kotoru poslije 15. aprila 1979. godine* (rés. angl.: Examples of Destruction of the Archives Material in the Earthquake of 1667, and Experiences of the Historical Archives of Kotor after the Earthquake of April 15, 1979). God. Pom. muz. XXXIII—XXIV (Kotor 1985—1986) 147—161.

*The Archaeological Museum of Istria, Pula* (texte par B. BACIĆ, Š. MLAKAR, B. MARUŠIĆ). Pula, Arch. Mus. of Istria (1986) 105. Avec ill.

*Archeologia e arte dell'Istria* (réd. V. GIRARDI-JURKIĆ). Pula, Arheološki muzej Istre (1985), 171. Avec ill. — Compte rendu par N. MAJNARIĆ-PANDŽIĆ, Obavijesti Hrv. arh. društva 2 (Zagreb 1986) 32—33.

„*Arheologija i umjetnost Istre*“ (réd. V. GIRARDI-JURKIĆ). [Monografije i katalozi Muzeja, 3]. Pula, Arheološki muzej Istre (1986) 89. Avec ill.

S. ARSENIJEVIĆ, *Arheološko nasleđe Beograda* (rés. angl.: The Archaeological Heritage of Belgrade). Inform. museol. 1—4 (Zagreb 1986) 68—70. Avec 1 fig.

B. BERČIĆ, *Pobuda za organiziranje muzejske dejavnosti* (rés. allem.: Die Initiative zur musealen Tätigkeit). Loški razgledi 33 (Škofja Loka 1986) 37—45. Avec 1 fig.

*Bribir u srednjem vijeku* (rés. angl.: Bribir in the Middle Ages). Split, Muzej hrvatskih arheoloških spomenika (1987) 128.

*Bronasta doba v Sloveniji* (rés. allem.). Lendava, Kulturna skupnost občine (1986) 56. Avec ill.

S. BULIČIĆ, *Začeci muzeološke djelatnosti u Dalmaciji* (rés. angl.: The Origin of Museological Activities in Dalmatia). Inform. museol. 4 (Zagreb 1984) 8—11. Avec 3 fig.

R. BUNARDŽIĆ, *Čelarevo — risultati delle ricerche nelle necropoli dell'alto medioevo*. Roma, 27 novembre—2 dicembre 1985. [Catalogo, 22]. Novi Sad, Museo della città (1986) 135. Avec ill.

D. CVITAN, *Izložba Tradicijski lončarski centri u Plešivičkom kraju*. Vijesti muz. konz. Hrv. 1—2 (Zagreb 1986) 34. Avec 1 fig.

V. DELONGA, „*Bribir u srednjem vijeku*“. Obavijesti Hrv. arh. društva 3 (Zagreb 1987) 63—65.

*Drevna umetnost Kipra*. Beograd, Nar. muz.; Titograd, Galerija umjet. nesvrstanih zemalja (1986) 48. Avec ill.

M. DRNOVŠEK, *Ljubljana na starih fotografijah*. Razstavni katalog. Ljubljana (1985) 148. — Compte rendu par J. KOPAC, Zgod. čas. 40, 4 (Ljubljana 1986) 528—529.

A. DUPLANČIĆ, *Spomen-soba don Frane Bulića u Tusculumu* (rés. angl.: The Memorial room of don Frane Bulić in Tusculum). Inform. museol. 1—3 (Zagreb 1984) 33—34. Avec 1 fig.

Љ. ДУРКОВИЋ-ЈАКШИЋ, *Прилог историји страдања Патријаршијске библиотеке*. Гласник Српске правосл. цркве 10 (Београд 1986) 239—250.

*Egipatska zbirka Arheološkog muzeja u Zagrebu*. Izložba, Izložbeni prostor — Franjevački samostan Pula, 23. VI—21. IX 1986. (réd. V. JURKIĆ). Pula, Arh. muz. Istre (1986) 16. Avec ill.

*Енеолит Јужног Баната*. Каталог уз изложбу. Панчево, Народни музеј; Вршац, Народни музеј (1986) 44 + T. XI + mapa.

I. FADIĆ, *Antičko staklo Argyruntuma — katalog izložbe* (rés. angl.: Ancient Glass from Argyruntum). Zadar, Arh. muz.; Obrovac, Nar. sveučilište, Zavičajni muzej (1986) 43.

I. FADIĆ, „*Novija istraživanja*“. Obavijesti Hrv. arh. društva 1 (Zagreb 1986) 57—58.

M. FERENC, *O nastajanju odloka predsedstva snos o zaštiti knjižnic, arhivov in kulturnih spomenikov* (rés. angl.: On the Formation of the Slovene National Liberation Council Presidency Decree on the Protection of Libraries, Archives and Cultural Monuments). Varstvo spom. 29 (Ljubljana 1987) 161—172.

A. FOLGIĆ KORJAK, *Stalna postavka Muzeja primenjene umetnosti u Beogradu* (rés. angl.: The Permanent Display of the Museum of Applied Art in Belgrade). Inform. museol. 1—2 (Zagreb 1985) 30—32.

*Gomolava od praistorije do srednjeg veka*. Neolit—Starije gvozdeno doba — J. PETROVIĆ, Mlade gvozdeno doba — M. JOVANOVIĆ, Rimski period — V. DAUTOVA-RUŠEVLJAN. Novi Sad, Vojvodanski muzej (1986) 108.

*Grčke vaze*. Vjesnik Arh. muz. XVI—XVII (Zagreb 1983—1984) 309—310.

M. GREGORIĆ — M. GUŠTIN, *Posavski muzej Brežice* (rés. ital., angl. et allem.). 2ème éd. [Kult. in nar. spom. Slovenije, zbirka vodnikov]. Ljubljana, Zavod SRS za varstvo nar. in kult. dediščine; Maribor, Obzorja (1986) 38. Avec ill.

- Histri i Etrušćani* (texte comp. ital.: Histri ed Etruschi). [Monografije i katalozi 2]. Pula, Arheološki muzej Istre (1986). 92. Avec ill. — Compte rendu par N. MAJNARIĆ-PANDŽIĆ, Obavijesti Hrv. arh. društva 1 (Zagreb 1987) 42—43.
- Z. HOMEN, *Osvrt uz izložbu «40 godina arheoloških istraživanja u sjeverozapadnoj Hrvatskoj»*. Muz. vjesn. 10 (Varaždin 1987) 85—87.
- V. HUMSKI, *Pregled povijesti muzeja u Hrvatskoj — 19. i 20. stoljeće do 1945. s bibliografijom* (rés. angl.). Zagreb, Muzejski dokument. centar (1986) 285. Avec ill.
- Иконе из Тузланског краја*. Музеј источне Босне, Туза 23. IV—12. V 1986 (texte par M. LUKIĆ). Тузла, Галерија југ. портрета (1986) 45. Avec ill.
- Н. ИВАНОВСКИ, *Десет година од формирањето на Заводот за заштита на спомениците на културата, природните реткости, Музеј и Галерија — Битола*. Зборн. на трудови 6—8 (Битола 1985—1987) 347—349.
- Iz riznice Naučne biblioteke u Puli — izbor građe iz 16. i 17. stoljeća pohranjene u Naučnoj biblioteci u Puli*. Pula, Naučna biblioteka (1987) 20. Avec ill.
- Iz sakralne riznice Istre — izložba* (texte comp. ital.: Scelta di oggetti d'arte sacra dell'Istria — mostra) (texte par L.J. SIREC). [Izložbeni prostor Franjevački samostan Pula, 2. IV—26. IV 1987]. Pula, Arh. muz. (1987) 56. Avec ill.
- Izložba «Germani, Huni, Avari — blaga iz vremena seobe naroda». Obavijesti Hrv. arh. društva 3 (Zagreb 1987) 63.
- Izvještaj o radu Jugoslavenske akademije znanosti i umjetnosti u godini 1983*. Studijski kabinet za arheologiju. Ljetopis Jug. akad. znan. i umjet. 87 (Zagreb 1984) 173—175.
- Izvještaj o radu Jugoslavenske akademije znanosti i umjetnosti u godini 1984*. Zavod za arheologiju. Ljetopis Jugosl. akad. znan. i umjet. 88 (Zagreb 1985) 200—203.
- Izvještaj o radu Jugoslavenske akademije znanosti i umjetnosti u 1986. godini*. Zavod za arheologiju. Ljetopis Jug. akad. znan. i umjet. 90 (Zagreb 1987) 253—257.
- P. C. JAKI, *Srednjovekovni manastiri u stara makedonska arhitektura*. Изложба на фотографии и фотографии. Скопје 7. 12—22. 12. 1986. Скопје, Републ. комитет за информации (1986) 12. Avec ill.
- G. JAKOVLJEVIĆ, *Nove akvizicije bjelovarskog Muzeja*. Obavijesti Hrv. arh. društva 3 (Zagreb 1987) 79.
- G. JAKOVLJEVIĆ, *O osnivanju Arheološke sekcije Muzeološkog društva sjeverozapadne Hrvatske*. Muz. vjesn. 10 (Varaždin 1987) 74—75.
- G. JAKOVLJEVIĆ, *Osnivanje Arheološke sekcije pri Muzejskom društvu sjeverozapadne Hrvatske*. Obavijesti Hrv. arh. društva 1 (Zagreb 1987) 49—50.
- J. JALIĆ-LUNIĆ, *Obnovljeni muzej Drniške krajine u Drnišu* (rés. angl.: Renovated Museum of Drniška Krajina in Drniš). Inform. museol. 4 (Zagreb 1984) 15—17. Avec 2 fig.
- M. JANKOVITZ, *Изложба „Грчарија Милешева“*. Гласн. Друштва конз. Србије 11 (Београд 1987) 24.
- D. JELOVINA, *Djelatnost Muzeja hrvatskih arheoloških spomenika u godini 1984*. Starohrv. prosv. 15 (Split 1985) 305—311. Avec 14 fig.
- D. JELOVINA, *Djelatnost Muzeja hrvatskih arheoloških spomenika u 1985. i 1986. godini*. Starohrv. prosvjeta 16 (Split 1986) 237—246. Avec 8 fig.
- M. JOVANOVIĆ, *Научни рад историчара уметности* (rés. angl.: The Research Work of the Art Historians). Свеске Друштва историчара уметности Србије 17 (Београд 1986) 63—64, 218.
- B. JOVANOVIĆ, *Колекције, колекционари и донатори у Војводини* (rés. angl.: Collections, Collectors and Donors in Vojvodina). Свеске Друштва историчара уметности Србије 18 (Београд 1987) 37—42, 177.
- B. JOVIĆ, *Археологија и Српско геолошко друштво* (rés. angl.: Archaeology and Geological Society). Гласн. Срп. арх. друштва 3 (Београд 1986) 87—91.
- A. ЈУРИШИЋ, *Републички завод за заштиту споменика културе*. Гласн. Срп. арх. друштва 3 (Београд 1986) 103—106.
- M. JURKIĆ, *Katalozi Arheološkog muzeja Istre, br. 7—20, Pula 1982—1985*. Jadranski zbornik 12 (1982—1985) (Pula—Rijeka 1983) 548—551.
- V. JURKIĆ — M. JURKIĆ, *Izložbena djelatnost Arheološkog muzeja Istre u Puli, 1950—1980*. Histria historica 2 (Pula 1981) 157—170.
- K. KAMENOV, *Ornamenta Ecclesiae. Umjetnost i umjetnik u doba romanike*. Vijesti muz. konz. Hrv. 3—4 (Zagreb 1985) 10. Avec 2 fig.
- Keltski novci v Sloveniji*. Pokrajinski muzej Koper, 10—31. okt. 1986, Trst, Palazzo Economo, Piazza Libertà, 7—21. nov. 1986 (texte comp. ital.: Monete celtiche in Slovenia) (texte par P. KOS). Koper, Pokr. muz.; Trst, Narodna in študijska knjiž. (1986) 19. Avec ill.
- Keramika iz Faence od srednjeg veka do danas iz Međunarodnog muzeja keramike u Faenci* (texte comp. slovène). Beograd, Muz. prim. umet. (1986) 72. Avec ill.
- «Kineski novac iz Arheološkog muzeja u Zagrebu»*. Obavijesti Hrv. arh. društva 3 (Zagreb 1987) 65—66.
- B. KIRIGIN, *Otok Vis u helenizmu — izložba*. Arheološki muzej Istre, Pula, 11. IV—25. V 1986. [Katalozi muzeja, 21]. Pula, Arh. muzej Istre (1986) 16. Avec ill.
- N. KOMNENOVIC, *Galerija fresaka Narodnog muzeja u Beogradu*. Muzej kopija fresaka i odlivaka skulpture (rés. angl.: The Gallery of Frescoes of the National Museum in Belgrade — The museum of fresco copies and sculpture casts). Inform. museol. 3—4 (Zagreb 1985) 9—11.
- V. KOVAČIĆ, *Poslijeratni razvoj Zavičajnog muzeja Poreštine (1945—1985)* (rés. ital.: Lo sviluppo post-bellico del Museo civico di Parenzo (1945—1985). Zborn. Poreštine 2 (Poreč 1987) 329—336. Avec 5 fig.
- M. KRUEK, *Savez društava muzejskih radnika SR Hrvatske. Povijesni pregled uz 40. obljetnicu*. Vijesti muz. konz. Hrv. 1—2 (Zagreb 1987) 4—14. Avec 28 fig.
- H. LUKIĆ, *Kronologija razvoja Numizmatičkog odjela Muzeja Slavonije (od 1877. do 1914. godine)* (rés. alem.:

Kronologie der Entwicklung der Numismatischen Abteilung des Museums Slavoniens (1877—1914). Osječki zbornik XVIII—XIX (Osijek 1987) 89—114.

N. MAJNARIĆ-PANDŽIĆ, *Kelti i njihovi suvremenici na tlu Jugoslavije*. Vijesti muz. konz. Hrv. 1—2 (Zagreb 1984) 13.

З. МАРЕТИК, *Извештај за изложбата „Народниот накит и китењето во Македонија“*. Зборник на трудови 6—8 (Битола 1985—1987) 333—337.

Г. МАРЈАНОВИЋ-ВУЈОВИЋ, *Крстови од VI до XII века из збирке Народниот музеј* (rés. angl.: Crosses 6th—12th C. from the Collection of National Museum). Београд, Народни музеј (1987) 91.

З. MARKOVIĆ, *Nekoliko opaski uz novu koprivničku arheološku izložbu* (rés. angl.: A few notes on the new archaeological exhibition in Koprivnica). Inform. museol. 1—3 (Zagreb 1984) 27—29. Avec 3 fig.

M. MERDŽANIC, *Izložbe Historijskog arhiva Rijeke kao oblik kulturno-prosvjetne djelatnosti* (rés. ital.: La mostra dell'Archivio Storico di Fiume come forma d'attività d'istruzione culturale). Vjesn. Hist. arhiva XXVIII (Pazin—Rijeka 1986) 223—232.

D. MIHELIC, *Razmislak o objavljivanju starejših arhivskih spisov*. (rés. ital.: Una riflessione sulla pubblicazione degli atti degli archivi). Zgod. čas. 1—2 (Ljubljana 1986) 117—140.

J. MILIŠA, *Novootvorena Zbirka umjetnina u okviru samostana Sv. Dominika u Trogiru* (rés. angl.: Newly open Collection of fine arts in the Monastery of St. Dominique in Trogir). Inform. museol. 4 (Zagreb 1984) 26—27.

Г. МИЉКОВИЌ, *За некои културно-историски антиквитети со музејска вредност пренесени од Македонија у проблемот на реституцијата*. Култ. наследство X—XI (Скопје 1983—1984, publ. 1987) 131—135. Avec 2 fig.

I. MIRNIK, *„Društvo za povestnicu i starine jugoslavenske“ i Hrvatsko arheološko društvo*. Obavijesti Hrv. arh. društva 1 (Zagreb 1987) 47—49.

H. МИТРЕВСКИ, *Прилог за историјата на создавањето на збирката на икони при Народниот музеј во Прилеп* (rés. franç.: L'histoire de la création d'icônes auprès du Musée national de Prilep). Зборник на Божко Бабиќ. Прилеп, Инст. за истраж. на старослов. култура (1986) 25—26.

MITROPOLIT JOVAN, *Muzej srpske pravoslavne Eparhije zagrebačko-ljubljanske*. Zagreb. Vijesti muz. konz. Hrv. 3—4 (Zagreb 1985) 4.

*Museo archeologico dell'Istra, Pola*. Guida 3 (texte par B. BACIĆ, Š. MLAKAR et B. MARUŠIĆ). 2<sup>e</sup> ed. Pola, Mus. Arch. dell'Istra (1986) 111. Avec ill.

*Nakit 8—12. stoljeća u srednjoj Dalmaciji*. Izložba — Arheološki muzej u Splitu, listopad—studenj 1986 (texte par J. MARDEŠIĆ et F. BUŠKARIOL) (texte comp. angl.: Jewelry from 8th to 12th in central Dalmatia). Split, Arh. muz.; Celje, Zlatarna (1986) 8. Avec ill.

*Narodne i borbene igre na stećcima* (texte par Š. BEŠLAGIĆ et LJ. ZEČEVIĆ) (texte comp. angl.). Sa-

rajevo, Muzej XIV Zimskih olimp. igara (1986) 20. Avec ill. — La même publ. sous le titre: Narodne i borbene igre na stećcima — Muzej za umjetnost i obrt, Zagreb.

P. НИКОЛИЋ, *За светлост културног наслеђа — поводом четрдесетогодишњице оснивања Републичког завода за заштиту споменика културе (1947—1987)*. Гласн. Друштва конз. Србије 11 (Београд 1987) 18—19.

R. OREB, *U Solunu osnovano Društvo prijatelja kulturne baštine*. Obavijesti Hrv. arh. društva 1 (Zagreb 1986) 61.

M. ПАШИЋ, *Четрдесет година рада Народниот музеј у Титовом Ужицу*. Ужички зборник 15 (Т. Ужице 1986) 469—474.

K. PAVIĆ, *Sitniji prilozi o muzejskoj djelatnosti slavonskih iliraca*. Glasnik slav. muz. 52—53 (Vukovar 1985—1986) 60—62.

M. PETRIĆ, *Hydroarheološka zbirka Meneghello na Palmižani* (rés. angl.: The Hydroarchaeological Collection Meneghello). Inform. museol. 1—4 (Zagreb 1986) 63—64.

D. PILETIĆ, *Palata oružja moskovskog Kremlja*. Vesnik Voj. muz. 31—32 (Beograd 1986) 197—207. Avec 11 fig.

J. PIRC, *Obnovljena postava Tolminske muzejske zbirke* (rés. angl.: The revised display of the Tolmin Museum collection). Inform. museol. 1—3 (Zagreb 1984) 29—30.

«Pisati etrusčanski». Obavijesti Hrv. arh. društva 1 (Zagreb 1986) 55.

LJ. PLESNIČAR-GEC — I. PUŠ — I. SIVEC, *Mestni muzej. I. Arheološka dediščina Ljubljane in stalna arheološka razstava* (texte comp. angl.). [Kult. in naravni spom. Zbirka vodnikov, 152]. Ljubljana, Zavod za varstvo naravne in kult. dediščine; Maribor, Obzorja (1986) 51. Avec ill.

*Poročilo o delu v letu 1984*. Inštitut za arheologijo. Letopis Slov. akad. znan. in umetnosti 35 (Ljubljana 1984, publ. 1985) 180—189.

*Poročilo o delu v letu 1985*. Inštitut za arheologijo. Letopis Slov. akad. znan. in umetnosti 36 (Ljubljana 1985, publ. 1986) 261—267.

*Poročilo o delu v letu 1986*. Inštitut za arheologijo. Letopis Slov. akad. znan. in umetnosti 37 (Ljubljana 1986, publ. 1987) 209—215.

*Rad Narodniot muzej u Leskovcu od 1981—1985. godine*. Leskovacki zbornik XXVII (Leskovac 1987) 443—454.

У. РАЈЧЕВИЋ, *Чуварни одбор српских живописа*. Гласник Српске прав. цркве 11 (Београд 1986) 272—274.

A. RENDIĆ-MIOČEVIĆ, *Predavanja u zagrebačkom Arheološkom muzeju*. Obavijesti Hrv. arh. društva 1 (Zagreb 1986) 60.

I. RUŽIĆ, *Muzej mediteranskih starina — Stockholm* (rés. angl.: Museum of Mediterranean and Near East Antiquities-Medelhavsmusset in Stockholm). Inform. museol. 1—3 (Zagreb 1984) 42—43. Avec 2 fig.

- M. SMOLE, *Vicedomski urad za Kranjsko 13. st. — 1747, I del: Cerkvene zadeve. Lit. A—F.* (Publikacija arhiva SR Slovenije, Inventarji, Serija Arhivi državnih in samoupravnih organov in oblastev, zv. 4). Ljubljana (1985) 315. — *Compte rendu par F. M. DOLINAR*, *Zgod. čas.* 41, 1 (Ljubljana 1987) 193—194.
- Д. СРЕЈОВИЋ — А. ЦЕРМАНОВИЋ-КУЗМАНОВИЋ, *Римска скулптура у Србији* (rès angl.) [Галерија срп. акад. наука и уметн. 60]. Београд, Срп. акад. наука и уметн. (1987) 174.
- Д. СРЕЈОВИЋ — Ј. БАБОВИЋ, *Лепеуски вир — водич*. 2<sup>e</sup> ed. Београд, Народни музеј (1986) 34. Avec ill.
- Р. СТАНИЋ, *Ђирилски епитафски споменици — поводом Изложбе одлива-копија ђирилских епитафских споменика из Србије, Црне Горе и Македоније, приређене у Галерији фресака у Београду*. Гласн. Друштва конз. Србије 9 (Београд 1985) 52—53.
- Р. СТАНИЋ, *Лапидаријум у порти Беле цркве Каранске*. Гласн. Друштва конз. Србије 11 (Београд 1987) 52—53. Avec 1 fig.
- Р. СТАНИЋ, *Научно-истраживачки рад историчара уметности у установама заштите споменика културе* (rès. angl.: Scientific Research of Art Historians in Institutes for Preservation of cultural Monuments). Свеске Друштва ист. уметн. Србије 18 (Београд 1987) 27—30, 177.
- А. СТАНИМИРОВИЋ, *Лапидаријум у Карану*. Ужички зборник 15 (Т. Ужице 1986) 478—480. Avec 1 fig.
- Стари дрворез из Србије и Македоније. Стариот дрворез од Србија и Македонија*. Каталог изложбе. Београд — Музеј примењене уметности, Скопје — Музеј на Македонија (1986) 83+ill.
- M. STERLE, *Etnološki oddelek Loškega muzeja v Škofji Loki*. Argo XXIII—XXIV (Ljubljana 1984—1985) 59—62.
- Е. STOILJKOVIĆ, *Pomoćne muzejske kartoteke sa predlogom za formiranje pomoćne kartoteke u Muzeju rudarstva i metalurgije u Boru* (rès. angl.: Accessory Museum Card Catalog for Establishing for an Accessory Card Catalog for the Mining and Metallurgy Museum in Bor). Zborn. rad. Mus. rudarstva 3—4 (Bor 1984—1986) 297—311.
- M. ŠERCER, *Izložba Stajerska — most i bedem* (rès. angl.: The Exhibition Styria — a Bridge and Butress). Inform. museol. 1—4 (Zagreb 1986) 66—68.
- M. ŠIMEK, *Stjepan Vuković, osnivač Arheološkog odjela Gradskog muzeja Varaždin*. Obavijesti Hrv. arh. društva 1 (Zagreb 1986) 56—57.
- S. ŠTERK, *Izložba zbog ljubavi. »Primjer prethistorijskog grada u Panoniji — primjer nove arheološke izložbe*. Vijesti muz. konz. Hrv. 3—4 (Zagreb 1984) 7—8.
- J. ŠIMIĆ, *»Osijek u prethistoriji i antici«*. Obavijesti Hrv. arh. društva 1 (Zagreb 1986) 58—59.
- B. ŠULC, *Razvoj muzeja u Jugoslaviji* (rès. angl.: Development of Museums in Yugoslavia). Inform. museol. 4 (Zagreb 1984) 3—7.
- J. TOMIČIĆ, *Buda 1686*. Vijesti muz. konz. Hrv. 3—4 (Zagreb 1986) 36—37. Avec 1 fig.
- J. TOMIČIĆ, *Stare karte i atlasi Povijesnog muzeja Hrvatske*. Vijesti muz. konz. Hrv. 3—4 (Zagreb 1987) 27—28. Avec 2 fig.
- J. TOMIČIĆ, *Sto i četrdeset godina Narodnog muzeja u Zagrebu*. Vijesti muz. konz. Hrv. 1—2 (Zagreb 1987) 26—27.
- M. TONKOVIĆ, *Zlatno doba Dubrovnika*. Vijesti muz. konz. Hrv. 3—4 (Zagreb 1987) 25—26. Avec 2 fig.
- Tragovi rimskog carstva u Zelinskom prigorju*. Vjesnik Arh. muz. XVI—XVII (Zagreb 1983—1984) 309.
- Трезори музеја московског Кремља — каталог изложбе одржане у Народном музеју, Београд, од 21. IX до 17. XI 1985*. Москва, Државни музеји московског Кремља; Београд, Народни музеј (1985) 111. Avec ill.
- Три и по деценије рада Покрајинског завода за заштиту споменика културе Војводине у Новом Саду*. Гласн. Друштва конз. Србије 11 (Београд 1987) 21—23.
35. година Историјског института 1948—1983. Припремила А. ЈОЛИЋ (Cfr. Старица н.с. XXXVII, 244). — *Compte rendu par V. MELIK*, *Zgod. čas.* 40, 3 (Ljubljana 1986) 356—357.
- U povodu novog stalnog postava ranosrednjovjekovne zbirke Arheološkog muzeja u Zagrebu*. Vjesnik Arh. muz. XVI—XVII (Zagreb 1983—1984) 306—308. Avec 2 fig.
- Z. UZELAC, *Blago crkve Sv. Lovre*. Vijesti muz. konz. Hrv. 1—2 (Zagreb 1984) 10.
- S. VALOVIĆ, *Arheologija za ljubitelje teatra* (rès. angl.: Archaeology for theatre-goers). Inform. museol. 4 (Zagreb 1984) 26.
- S. VALOVIĆ, *Arheološka serija — katalozi Muzeja za preistoriju i ranu istoriju Frankfurta na Majni*. Inform. museol. 1—4 (Zagreb 1986) 97—98.
- B. VIKIĆ-BELANČIĆ, *Tanagre — helenistička koro-plastika*. Obavijesti Hrv. arh. društva 2 (Zagreb 1986) 37.
- M. VITKOVIĆ, *35 godina Muzeja primenjene umetnosti u Beogradu* (rès. angl.: 35 Years of the Museum of Applied Art in Belgrade). Inform. museol. 1—2 (Zagreb 1985) 29—30.
- Vojskovođanski muzej 1947—1987*. N. Sad, Vojv. muz. (1987) 93. Avec ill.
- A. VRIŠER, *Nove pridobitve kostumske zbirke Pokrajinskog muzeja v Mariboru v letih 1980—1985*. Argo XXIII—XXIV (Ljubljana 1984—1985) 101—104.
- A. VRIŠER, *Razstavna dejavnost Pokrajinskog muzeja v Mariboru v letih 1983—1984*. Argo XXIII—XXIV (Ljubljana 1984—1985) 46—48.
- C. ВУЛЕШЕВИЋ, *Уметничка обрада неплеменитих метала*. Зборн. Муз. прим. уметн. 28—29 (Београд 1984—1985) 187—188.
- Vzgojno izobrazevalna vloga muzejev in galerij danes*. Argo XXV (Ljubljana 1986) 7—11.

F. ZALAR, *Ka zbirka v Mestnem muzeju v Ljubljani*. Argo XXIII—XXIV (Ljubljana 1984—1985) 23—29.

M. ZANETIĆ-VEBER, *Zavičajni muzej Trebinje u 1985. godini*. Tribunia 9 (Trebinje 1985) 75—77.

V. ZGAGA, *Obnova arheoloških muzeja* (rés. angl.: *Renewal of Archaeological Museums*). Inform. museol. 4 (Zagreb 1984) 11—14. Avec 5 fig.

И. ЗОРИЋ, *Изложба „Ризнице српске средњовековне уметности“ у париској штампи*. Зборн. Муз. прим. уметн. 28—29 (Београд 1984—1985) 189—190.

M. ŽDRALOVIĆ, *Arabički rukopisi Orijentalne zbirke Arhiva Jugoslavenske akademije znanosti i umjetnosti — katalog izložbe*. Zagreb, Jug. akad. znan. i umjetn. (1986) 30. Avec ill.

И. ЖИВКОВИЋ, *Копије фресака из Рамаче*. Уметнички павиљон „Цвијета Зузорић“ Београд, 22. март—6. април 1986 (texte par G. BABIĆ). Београд, Умет. павиљон „Цвијета Зузорић“ (1986) 16. Avec ill.

M. ZVANUT, *Knjižnice na Kranjskem v 16. stoletju* (rés. allem.: *Die Bibliotheken in Krain im 16. Jahrhundert*). Zgod. čas. 41, 2 (Ljubljana 1987) 277—283.

#### CONGRÈS — CONFÉRENCES

Š. BATOVIĆ, *26. znanstveni skup talijanskih arheologa o neolitiku u Italiji*. Obavijesti Hrv. arh. društva 2 (Zagreb 1986) 20—24.

Š. BATOVIĆ, *Znanstveni skup o neolitiku i eneolitiku u Makedoniji*. Obavijesti Hrv. arh. društva 3 (Zagreb 1987) 29—31.

Д. БОЈАНИЋ-ЛУКАЧ, *Симпозијум о Османским архивима и османистичким истраживањима*. Ист. час. XXXII (Београд 1985) 271—272.

V. BUČIĆ, *Zasedanje mednarodnega komiteta za muzeje uporabne umetnosti (ICAA), London 1983*. Argo XXIII—XXIV (Ljubljana 1984—1985) 109—112.

D. CAFUTA, *18. kongres mednarodnega združenja zgodovinarjev papirništva (IPH, International association of paper historians) København, 11—14. avgust 1986*. Zgod. čas. 40, 4 (Ljubljana 1986) 508—510.

N. CAMBI, *XI medunarodni kongres za starokršćansku arheologiju*. Obavijesti Hrv. arh. društva 3 (Zagreb 1986) 26—28.

N. CAMBI, *Medunarodni kolokvij „Rimske amfore i gospodarska povijest: jedno desetljeće istraživanja“ u Sieni*. Obavijesti Hrv. arh. društva 3 (Zagreb 1986) 22—23.

*Conférence internationale des Balkanologues*. Belgrade, 7—8 Septembre 1982. Belgrade, Académie Serbe des sciences et des arts, Institut des Etudes balkaniques (1984) 219.

*XXII Kongres Jugosłowianskiego towarzystwa antropologicznego — Mawrovo (Macedonia) 8—10 VI 1983*. — Compte rendu par J. PIONTEK, *Przegląd antropol.* XLIX (Warszawa 1983) 240.

И. ФЕЈИЋ, *Медитерански лучки градови у средњем веку*. Ђенова, 30. мај—1. јун 1985. Ист. час. XXXII (Београд 1985) 269—270.

F. GESTRIN, *VI. Mednarodni kongres o povzavah med obema jadranskima obalama: I rapporti politici e diplomatici* (Ancona, Jesi, Fabriano, Senigallia, San Marino, 1—4. marca 1987). Zgod. čas. 41, 2 (Ljubljana 1987) 349—351.

*Godišnja skupština i znanstveni skup u Koprivnici* (Sažeci predavanja: D. FELETAR, Geomorfološko-pedološka naseljavanja Podravine; M. MALEZ, Kvarternogeološka osnova prethistorijskih istraživanja na području sjeverne Hrvatske; V. MALEZ, Zooarheološka osnova naseljavanja lokaliteta Rudina kod Koprivničke Rijeke; K. MINICHREITER, Rezultati zaštitnih arheoloških istraživanja u Pepelanama godine 1985; Z. MARKOVIĆ, Problem geneze i razvoja eneolitičkih i ranobrončanodobnih kultura sjeverozapadne Hrvatske; Z. HOMEN, Lokaliteti lasinjske kulture na području Križevaca; B. GERIC, Rasprostranjenost naselja lasinjske kulture na bjelovarskom području; L. ČUČKOVIĆ, Prethistorijske glinene figurice peripanske Hrvatske; M. MEDAR, Razvitak arheoloških istraživanja na bjelovarskom području; J. VIDOVIĆ, Nekropola starijeg željeznog doba kod sela Dvorišća u Međimurju; Z. GREGL, Oblici ranocarskih grobova u sjeverozapadnoj Hrvatskoj; Ž. TOMIČIĆ, Ranosrednjovjekovna nalazišta u međurječju Mure i Drave (Stanje istraživanja); M. ŠMALCELJ, Srednjovjekovno groblje u Djelekovcu kraj Koprivnice; G. JAKOVLJEVIĆ, Arheološka istraživanja u Novoj Rači). Obavijesti Hrv. arh. društva 2 (Zagreb 1986) 7—19.

S. GRANDA, *Slomškov simpozij v Rimu*. Rim, Slovenska bogoslovna akademija (1983) 224. Zgod. čas. 40, 3 (Ljubljana 1986) 348—349.

J. HORVAT, *Obvestilo o IX. kongresu zgodovinarjev Jugoslavije*. Zgod. čas. 40, 1 (Ljubljana 1987) 202.

J. HORVAT, *Originali ali nadomestki v muzejih*. Simpozij ICOFOM-a v Zagrebu, oktobar 1985. Argo XXIII—XXIV (Ljubljana 1984—1985) 113—117.

M. JEBTIĆ, *XIII skup Slovenског археолошког друштва у Лендави са темом „Bronasta doba v Sloveniji“*. Гласн. Срп. арх. друштва 3 (Београд 1986) 117—118.

R. JURIĆ, *Znanstveni simpozij Veze Istre i Liburnije od prapovijesti do XI stoljeća* (Zadar, 16. i 17. listopada 1985). Jadranski zbornik 12 (1982—1985) (Pula—Rijeka 1983) 607—609.

R. JURIĆ, *Znanstveni skup „Bukovica u prošlosti“*. Obavijesti Hrv. arh. društva 2 (Zagreb 1987) 23.

V. JURKIĆ, *Medunarodni znanstveni skup Antički Nezakcij u kulturi i povijesti Istre* (Pula, 4—7. svibnja 1983). Jadranski zbornik 12 (1983—1985) (Pula—Rijeka 1983) 595—600.

M. JURKIĆ, *Znanstveni skup Poreč i Poreština* (Poreč, 24—26. travnja 1985). Jadranski zbornik 12 (1982—1985) (Pula—Rijeka 1983) 605—607.

I. KAMPUŠ, *Medunarodni kolokvij „Povijest viđena očima drugih“*, Split 12. do 17. svibnja 1986. g. Hist. zborn. XXXIX (1) (Zagreb 1986) 346.

B. KIRIGIN, *„Informatica e archeologia classica“*, Lecce, 12—15. svibnja 1986. Obavijesti Hrv. arh. društva 2 (Zagreb 1986) 24—25.

- P. KOROŠEC, 5. *mednarodni kongres slovanske arheologije v Kijevu*. Arh. vestnik 38 (Ljubljana 1987) 455—456.
- D. KOS, XIX. *mednarodni kulturnozgodovinski simpozij Modinci (Mogersdorf) (Gradec, 30. 6.—4. 7. 1987)*. Zgod. čas. 41, 3 (Ljubljana 1987) 557—559.
- Културна баштина Лесковца и околине*. Лесковачки зборник XXVIII (Лесковац 1987) 431—432.
- B. KUNTIC-MAKVIĆ, *Antički temelji naše suvremenosti. Četvrti znanstveni skup Saveza društava za antičke studije Jugoslavije, Pula (hotel «Brioni») 12—17. listopada 1986*. Hist. zborn. XXXIX (1) (Zagreb 1986) 276—279.
- B. KUNTIC-MAKVIĆ, *Četvrti znanstveni skup Saveza društava za antičke studije Jugoslavije, Pula (hotel «Brioni»), 12—17. X 1986*. Obavijesti Hrv. arh. društva 3 (Zagreb 1986) 28—30.
- H. КУРТОВИЋ-ФОЛИЋ, *Приказ југословенског стручног скупа „Реконструкције и санације 1985“*. Гласн. Друштва конз. Србије 10 (Београд 1986) 125—127.
- Д. МАДАС, *Светски конгрес археолога, Енглеска, Саутемптон 1—7. 09. 1986*. Гласн. Срп. арх. друштва 3 (Београд 1986) 107—110.
- Љ. МАНОЈЛОВИЋ, *Научни скуп „Милешева у историји српског народа“*. Ужички зборник 14 (Т. Ужице 1986) 381—382.
- L. MARGETIĆ, *The 17th International Byzantine Congress, Washington D.C., August 3—8, 1986*; Dumbarton Oaks-Georgetown University. Hist. zborn. XXIX (1) (Zagreb 1986) 275—276.
- R. MATIJAŠIĆ, *Grad u sjevernoj Italiji u rimsko doba*. Obavijesti Hrv. arh. društva 1 (Zagreb 1987) 10—11.
- H. MATKOVIĆ, *Dvanaesti jugoslovenski simpozij o nastavi povijesti*. Jugoslav. istor. čas. 1—4 (Beograd 1986) 251—255.
- V. MELIK, XVIII. *mednarodni kulturnozgodovinski simpozij Modinci*. Celje, 30. 6.—4. 7. 1986. Zgod. čas. 40, 3 (Ljubljana 1986) 339.
- С. МИЛЕУСНИЋ, *Научни скуп: Живот манастира Шишатова кроз столећа* (Нови Сад, Београд). Свеске Друштва истор. уметн. Србије 18 (Београд 1987) 165—168.
- I. MIRNIK, 10. *mednarodni numizmatički kongres*. Obavijesti Hrv. arh. društva 3 (Zagreb 1986) 24—26.
- Научни скуп „Манастир Драча и њене паралеле у XVIII веку“*. Гласн. Друштва конз. Србије 11 (Београд 1987) 104—105.
- D. NEČAK, XI. *jugoslovenski simpozij o pouku zgodovine (Mavrovo, 28—30. 8. 1985)*. Zgod. čas. 40, 3 (Ljubljana 1985) 335—336.
- М. НИКОЛИЋ, *Међународни симпозијум одржан у Естергому поводом 550-годишњице рођења Региомонтана*. Ист. час. XXXIII (Београд 1986) 254.
- Osamnajsto in devetnajsto zasedanje jugoslovansko-češkoslovaške zgodovinske komisije* (Beograd, 17. do 19. septembra 1984; Dolna Kupa 17. do 19. september 1985). Zgod. čas. 40, 4 (Ljubljana 1986) 506—508.
- R. PETROVIĆ, *Deveti kongres istoričara Jugoslavije*. Jugosl. ist. čas. 1—2 (Beograd 1987) 262—265.
- Р. ПЕТРОВИЋ, *Научни скуп „Словенска паганска религија“*, Прилеп, 30. 09—4. 10. 1986. Гласн. Срп. арх. друштва 3 (Београд 1986) 119.
- A. PLETERSKI, *Simpozij «Slovanska paganska religija /materialni ostanki in pisani viri»*. Prilep 1—3. 9. 1986. Arh. vestnik 38 (Ljubljana 1987) 457—458.
- Поздравни говори од организационог одбора, делегати и гости: ДИМЧЕ КОЦО, ДИМИТАР СТОЈКОВ, БРАНКО ПЕТРОВСКИ, МИХАЈЛО АПОСТОЛСКИ, КОНСТАНТИН ПЕТРОВ, ГОРАЗД, ЕПИСКОП ТИВЕРИОПОЛСКИ*. Acta Veljusa (Скопје 1984) 15—28.
- N. RADOŠEVIĆ, XVII *Mednarodni vizantološki kongres*. Jugosl. istor. čas. 1—4 (Beograd 1986) 249—251.
- И. РАДОВАНОВИЋ, *Међународни колоквиј — Неподергалски човек, стогодишњица открића човека из Спија, Лујеж, 4—7. 12. 1986. године*. Гласн. Срп. арх. друштва 3 (Београд 1986) 110—112.
- V. RAJŠP, *Trubarjev simpozij v Tübingenu*. Zgod. čas. 40, 1 (Ljubljana 1987) 177—180.
- П. РИЦ — Ј. БЕРКЕШ, *Међународни научни скуп — Гомолава, Рума, 30. 09—4. 10. 1986. године*. Гласн. Срп. арх. друштва 3 (Београд 1986) 113—117.
- Сахрањивање код Илира*. Српска академија наука и уметности, Научни скупови VIII, 1976 (Београд 1979). — *Compte rendu par Z. ANDREA*, Iliria XV, 1 (Tiranë 1985) 273—278.
- P. SCHREINER, *Symposium zum spätantiken und frühmittelalterlichen Christentum auf der Balkanhalbinsel von 10—13. Juni 1986 in Haskovo (Bulgarien)*. Südost-Forschungen XLV (München 1986) 267—269.
- Р. СТАНИЋ, *Међународни симпозијум „Студеница и византијска уметност око 1200. године“ у Београду и Студеници*. Гласн. Друштва конз. Србије 11 (Београд 1987) 99—104.
- Р. СТАНИЋ, *Научни скупови о Милешеву и Дечанима*. Гласн. Друштва конз. Србије 10 (Београд 1986) 123—125.
- 16. stoletje v slovenskem jeziku, književnosti in kulturi — mednarodni simpozij v Ljubljani od 27. do 29. junija 1984*. (red. B. POGORELEC). Ljubljana, Fil. fak. (1986) 197.
- P. ŠTIH, 23. *zborovanje slovenskih zgodovinarjev (Tolmin, 1. do 3. oktobra 1986)*. Zgod. čas. 40, 4 (Ljubljana 1986) 495—496.
- N. TASIĆ, *Symposium «Hügelbestattung in der Karpaten-Donau-Balkan-Zone während der äneolithischen Periode*. Balcanica XVI—XVII (Beograd 1985—1986) 331—382.
- Р. ВАСИЋ, *Светски археолошки конгрес у Саутхемпону*. Старијар XXXVII (Beograd 1986) 211—212.
- B. VRANJEŠ-ŠOLJAN, *Mednarodni kulturnopovijesni simpozij «Mogersdorf 1986»*. Hist. zborn. XXXIX (1) (Zagreb 1986) 271—275.

Време Духа Светога — време Цркве. Шести међу-факултетски екуменски симпозион, Манастир Студеница 27—30. септембар 1984. (rés. angl.). Београд, Правосл. богосл. фак. (1986) 112.

M. ZANINOVIC, *Svjetski arheološki kongres u Southamptonu (WAC)*. Obavijesti Hrv. arh. društva 3 (Zagreb 1986) 23—24.

*Zgodovinopisje na slovenskem danes*. Razpravljanje na okrogli mizi, ki je bila 2. oktobra 1986. popoldne v Tolminu, na 23. zborovanju slovenskih zgodovinarjev... Zgod. čas. 41, 1 (Ljubljana 1987) 147—174.

O. ЗИРОЈЕВИЋ, *Beşinci Milletler Arası Turkoğlu Kongresi*. Пети Међународни турколошки конгрес. Истанбул, 23—28. септембра 1985. Истоп. час. XXXII (Београд 1985) 270—271.

## PERIODIQUES — RECUEILS

*Actes du VII<sup>e</sup> Congrès de la Fédération internationale des associations d'études classiques*. Budapest, Akademiai Kiado, (1984). — Compte rendu par P. ILIEVSKI, *Ziva antika* 36, 1—2 (Skopje 1986) 103—107.

*Aquileia Nostra. Rivista dell'Associazione Nazionale per Aquileia* 55 (1984). — Compte rendu par J. ŠUBIĆ-PRISLAN, *Goriški letnik* 12—14 (Nova Gorica 1985—1987) 329—330.

*Archaeologia iugoslavica XXII—XXIII* (Beograd 1982—1983). Compte rendu par N. PROFONTOVÁ, *Archeol. roz.* XXXIX, 2 (Praha 1987) 233—234.

*Archeologia ear te dell'Istria*. Pula (1985). — Compte rendu par R. MATIJAŠIĆ, *Jadranski zbornik* 12 (1982—1985) (Pula—Rijeka 1983) 551—552.

*Argo, I—XXV* (Ljubljana 1962—1986). — Compte rendu par J. HORVAT, *Zgod. čas.* 41, 2 (Ljubljana 1987) 387—389.

*Arheološki radovi i rasprave 10* (Zagreb 1987). — Compte rendu par M. SEGVIC, *Obavijesti Hrv. arh. društva* 3 (Zagreb 1987) 57—59.

*Arte medievale: periodico internazionale di critica dell'arte medievale 2* (Roma 1984). — Compte rendu par N. GOLOB, *Zbornik za um. zgod.* XXIII (Ljubljana 1987) 119—122.

*Atti e memorie della Societa Istriana di archeologia e storia patria XXXII, XXXIII* (Trieste 1984, 1985). — Compte rendu par D. SVOLJŠAK, *Goriški letnik* 12—14 (Nova Gorica 1985—1987) 330—332.

*Brački zbornik (Obljetnica Povaljske listine i praga, 1184—1984) XV* (Supetar 1987). — Compte rendu par B. ČEČUK, *Obavijesti Hrv. arh. društva* 1 (Zagreb 1987) 43—44.

*Caričin Grad I. Collection de l'École française de Rome 75*. Éd. N. DUVAL — V. POPOVIC. Belgrade — Rome, Institut Archéologique — École franç. de Rome (1984). XI+193+193+5 pl. — Compte rendu par J. RUSSEL, *Bonner Jahrbücher* 187 (Bonn 1987) 804—806.

*Conférence Internationale des Balkanologues*. Belgrade, 7—8 sept. 1982. Réd. S. SAMARDŽIĆ. Belgrade (1984) 219. (Académie Serbe des Sciences et des Arts.

Institut des études Balkaniques, Éd. spéciales, 23). — Compte rendu par H. W. SCHALLER, *Südost-Forschungen XLV* (München 1986) 275—276.

*40 godina arheoloških istraživanja u sjeverozapadnoj Hrvatskoj [Katalog izložbe]* (réd. D. BALEN-LETUNIC). Bjelovar, Muz. društvo sjeverozap. Hrvatske (1986) 168. Avec ill. — Compte rendu par M. MEDAN, *Obavijesti Hrv. arh. društva* 1 (Zagreb 1987) 41—42.

*Берданске свеске I, II, III* (Београд 1983, 1984, 1986). — Compte rendu par M. TOMOVIĆ, *Obavijesti Hrv. arh. društva* 2 (Zagreb 1987) 47—48.

*Festschrift für Nikola R. Pribić*. Hrsg. J. Matešić—E. Wedel. [Selecta Slavica 9]. Neuried, Hieronymus Verlag (1983). XXV+604. — Compte rendu par W. KESSLER, *Südost-Forschungen XLV* (München 1986) 381—383.

*Годишен зборник, 11* (37), *Филозофски факултет на Универзитетот (Скопје 1984)*. — Compte rendu par I. PRLENDER, *Hist. zborn.* XXXIX (1) Zagreb 1986) 320—321.

*Годишен зборник, 12* (38), *Филозофски факултет на Универзитетот (Скопје 1985)*. — Compte rendu par I. PRLENDER, *Hist. zborn.* XXXIX, 1 (Zagreb 1986) 322.

*Godišnjak Centra za balkanološka ispitivanja 23* (Sarajevo 1987). — Compte rendu par A. ŠKEGRO, *Obavijesti Hrv. arh. društva* 3 (Zagreb 1987) 59—61.

*Godišnjak Društva istoričara Bosne i Hercegovine XXXV* (Sarajevo 1984). — Compte rendu par K. OREMOVIC, *Radovi 19*, *Inst. za hrv. pov.* (Zagreb 1986) 310—312.

*Godišnjak zaštite spomenika kulture Hrvatske 8—9* (Zagreb 1982—1983). — Compte rendu par F. OREB, *Obavijesti Hrv. arh. društva* 1 (Zagreb 1986) 51—52.

*Godišnjak zaštite spomenika kulture Hrvatske 10—11* (Zagreb 1986). — Compte rendu par F. OREB, *Obavijesti Hrv. arh. društva* 1 (Zagreb 1987) 40—41.

*Градска култура на Балкану (XV—XIX век), Зборник радова*. Београд, Српска академија наука и уметности Балканолошки институт (1984) 421. — Compte rendu par M. STROIA, *Revue des Ét. sud-est europ.* XXV, 1 (Bucureşti 1987) 102.

*Hercegovina (časopis za kulturno i istorijsko nasljeđe) 4* (Mostar 1985). — Compte rendu par Đ. ODAVIC, *Tribunia 9* (Trebinje 1985) 61—63.

*Histria archaeologica 6—7, 11—12* (Pula 1975—1976, 1980—1981). — Compte rendu par B. ŽBONA-TRKMAN, *Goriški letnik* 12—14 (Nova Gorica 1985—1987) 334—335.

*Histria Historica 4, 2* (Pula, Povijesno društvo Istre, 1981). — Compte rendu par M. DEMARIN, *Jadranski zbornik* 12 (1982—1985) (Pula—Rijeka 1983) 563—565.

*Il Friuli dagli Ottoni agli Hohenstaufen. Atti del convegno internazionale di studio Udine /1983/*. — Compte rendu par V. ŠRIBAR, *Arh. vestnik* 38 (Ljubljana 1987) 485—486.

*Историја, списание на Сојузот на друштвата на историчарите на СР Македонија, јубилеен број 2, XX* (Скопје 1984). — Compte rendu par I. PRLENDER, *Hist. zborn.* XXXIX (1) (Zagreb 1986) 316—320.

- Istorijski zbornik Istorijskog instituta u Banjaluci 5 (Banjaluka 1984).* — Compte rendu par D. AGIČIĆ, Radovi 29, Inst. za hrv. pov. (Zagreb 1986) 312—314.
- Jadranski zbornik. Prilozi za povijest Istre, Rijeke, Hrvatskog primorja i Gorskog Kotara 12 (Pula—Rijeka 1986).* — Compte rendu par B. MARUŠIĆ, Goriški letnik 12—14 (Nova Gorica 1985—1987) 335—336.
- Jugoslovenske zemlje u Rusiju u XVIII veku.* [Научни скупови САНУ, 32; Одељ. ист. наука, 8]. Београд, Срп. акад. наука и уметн. (1986) 341.
- Kačić, XVI (Split 1984). — Compte rendu par T. MACAN, Hist. zborn. XXXIX, 1 (Zagreb 1986) 348.
- Kulturna baština 15 (Split 1985).* — Compte rendu par G. SLADOLJEV, God. zašt. spom. kult. 10—11 (Zagreb 1984—1985) 179—181.
- Kulturna baština 16 (Split 1985).* — Compte rendu par S. PIPLOVIĆ, Vijesti muz. konz. Hrv. 1—2 (Zagreb 1987) 49.
- Liburnijske teme 5 (Opatija 1983).* — Compte rendu par M. PELOZA, Jadranski zbornik 12 (1982—1985) (Pula—Rijeka 1983) 578—579.
- M. МАЛОВИЋ-ЂУКИЋ, *Обрада средњовековне историје на страницама „Записа“ — „Историјских записа“.* Ист. зап. XXXVIII, 2 (Титоград 1985) 167—169.
- Materijali, tehnike i strukture predantičkog i antičkog graditeljstva na istočnom jadranskom prostoru.* Zagreb, Odjel za arh. Centra za pov. znan. (1980). — Compte rendu par R. MATIJAŠIĆ, Jadranski zbornik 12 (1982—1985) (Pula—Rijeka 1983) 545—548.
- Misao i djelo Ivana Stojkovića (1395—1443). Zbornik radova s Međunarodnog simpozija u Dubrovniku, 26—28. svibnja 1983 (réd. F. ŠANJEK).* [Analecta Croatica Christiana, 22]. Zagreb, Kršćanska sadašnjost (1986) 407.
- Museum 1, 2 (Paris, UNESCO 1985).* — Compte rendu par V. ZGAGA, Inform. museol. 1—2 (Zagreb 1985) 43—44.
- Museum XXXVI/2, XXXVI/3 (Paris, UNESCO 1984).* — Compte rendu par V. ZGAGA, Inform. museol. 1—3 (Zagreb 1984) 62.
- Museum XXXVII/3, XXXVII/4 (Paris, UNESCO 1985).* — Compte rendu par V. ZGAGA, Inform. museol. 1—4 (Zagreb 1986) 91—93.
- Muzejski vjesnik 8 (Koprivnica 1985).* — Compte rendu par M. MEDAR, Obavijesti Hrv. arh. društva 1 (Zagreb 1986) 50—51.
- Muzejski vjesnik 9 (Koprivnica 1986).* — Compte rendu par B. SULC, Inform. museol. 1—4 (Zagreb 1986) 95.
- Muzejski vjesnik 10 (Varaždin 1987).* — Compte rendu par M. SPOLJAR, Vijesti muz. konz. Hrv. 1—2 (Zagreb 1987) 50.
- Muzeologija 24 (Zagreb 1986).* — Compte rendu par M. BABIĆ, Vijesti muz. konz. Hrv. 1—2 (Zagreb 1987) 49.
- Наша прошлост, зборник радова Народног музеја и Историјског архива 1 (Краљево 1986).* — Compte rendu par S. VALOVIĆ, Inform. museol. 1—4 (Zagreb 1986) 97.
- Научни скуп Српска графика 18. века, одржан у Матици српској 29. и 30. III 1984 — зборник радова (réd. D. DAVIDOV).* [Пос. изд. Балк. инст. Срп. акад. наука и уметн., 26]. Београд, Српска акад. наука и уметн. (1986) 254.
- Новопазарски зборник 10 (Нови Пазар 1986) 251.* — Compte rendu par S. BANDŽOVIĆ, Inst. zborn. VIII, 8 (Banjaluka 1987) 200—202.
- Numizmatičke vijesti 39 (Zagreb 1985).* — Compte rendu par M. MEDAR, Obavijesti Hrv. arh. društva 1 (Zagreb 1986) 52—53.
- Numizmatičke vijesti 40 (Zagreb 1986).* — Compte rendu par E. FABRY, Obavijesti Hrv. arh. društva 1 (Zagreb 1987) 39—40.
- Obol, glasilo Hrvatskog numizmatičkog društva 37 (Zagreb 1985).* — Compte rendu par M. MEDAR, Obavijesti Hrv. arh. društva 1 (Zagreb 1986) 48—49.
- Obol, glasilo Hrvatskog numizmatičkog društva 38 (Zagreb 1986).* — Compte rendu par M. MEDAR, Obavijesti Hrv. arh. društva 3 (Zagreb 1987) 61—62.
- Obščestvo i kul'tura na Balkanach v srednie veka: Sbornik naučnich trudov. Kalinin, Kalininskij gosudarstvennyj universitet (1985) 133.* — Compte rendu par L. STEINDORFF, Südost-Forschungen XLV (München 1986) 279.
- Ochrona zabytków (Warszawa 1971—1977).* — Compte rendu par Z. MAVAR, God. zašt. spom. kult. 10—11 (Zagreb 1984—1985) 173—178.
- Ономатолошки прилози IV (Београд 1983).* — Compte rendu par M. БУКУМИРОВИЋ, Јужнослов. филолог XLI (Београд 1985) 193—198.
- Opuscula archaeologica (Radovi Arheološkog zavoda Filozofskog fakulteta u Zagrebu) 10 (Zagreb 1985).* — Compte rendu par M. ŠEGVIĆ, Obavijesti Hrv. arh. društva 1 (Zagreb 1986) 45—46.
- Osječki zbornik XVII (Osijek 1979, objavlj. 1985).* — Compte rendu par J. ŠIMIĆ, Obavijesti Hrv. arh. društva 1 (Zagreb 1986) 53—54.
- Podravski zbornik '85 (Koprivnica 1985).* — Compte rendu par M. MEDAR, Obavijesti Hrv. arh. društva 2 (Zagreb 1986) 35—36.
- Podravski zbornik '86 (Koprivnica 1986).* — Compte rendu par M. MEDAR, Obavijesti Hrv. arh. društva 3 (Zagreb 1987) 62.
- A. ПОПОВИЋ, *Часопис Latina et Graeca у 1982—83. години.* Зборн. МС за књиж. и јез. XXXIII/3 (Нови Сад 1985) 630—634.
- Poročilo o raziskovanju paleolita, neolita in eneolita v Sloveniji. Knj. 13. Predkovinske kulture Slovenije. Ljubljana, Arh. oddelek Fil. fak. (1985) 80.* Avec ill.
- Prilozi povijesti umjetnosti u Dalmaciji 25 (Split 1985).* — Compte rendu par R. TOMIĆ, God. zašt. spom. kult. 10—11 (Zagreb 1984—1985) 183—184; M. MEDAR, Obavijesti Hrv. arh. društva 1 (Zagreb 1986) 49—50.

- Prinosi Odjela za arheologiju, Zagreb, Centar za pov. znanosti Sveučilišta* (1983). — Compte rendu par M. MILICEVIĆ, Obavijesti Hrv. arh. društva 2 (Zagreb 1986) 33—35.
- Quaderni di Scienze antropologiche* 10, 11 (Padova 1984, 1985). — Compte rendu par D. SVOLJŠAK, Goriški letnik 12—14 (Nova Gorica 1985—1987) 337—339.
- Radovi Filozofskog fakulteta u Zadru* 25 (Zadar 1986). — Compte rendu par R. JURIĆ, Obavijesti Hrv. arh. društva 3 (Zagreb 1986) 61—63.
- Radovi Instituta za hrvatsku povijest* 18 (Zagreb 1985). — Compte rendu par D. DUKIĆ, Hist. zborn. XXXIX (1) (Zagreb 1986) 310—313.
- Radovi, razdio društvenih znanosti, 10. Sveučilište u Splitu, Filozofski fakultet.* (Zadar 1984). — Compte rendu par I. PRLENDER, Hist. zborn. XXXIX (1) (Zagreb 1986) 314—315.
- Rapports-Grands Thèmes, Méthodologie, sections chronologiques, tables rondes, organismes affiliés et commissions internes, knj. I—II, Comité international des sciences historiques, XVI<sup>e</sup> congrès international des sciences historiques, Stuttgart du 25 août au 1<sup>er</sup> septembre 1985 (Stuttgart 1985) 850. — Compte rendu par П. РОШКОВИЋ, Ист. зборн. VII, 7 (Бањалука 1986) 247—252.
- Rapski zbornik — zbornik radova sa znanstvenog skupa o otoku Rabu, održanog od 25. do 27. listopada 1984. godine* (réd. A. MOHORVIĆIĆ). Zagreb, Jug. akad. znan. i umjet. (Zagreb 1987) 584. Avec ill.
- Rasprave Zavoda za jezik IFF X—XI* (Zagreb 1985). — Compte rendu par P. Š. Obavijesti Hrv. arh. društva 2 (Zagreb 1986) 35.
- Razprave SAZU, Razred za zgodovinske in družebne vede, XV, Ljubljana.* — Compte rendu par M. ŽVANUT, Zgod. čas. 41,2 (Ljubljana 1987) 389—390.
- Sažeci predavanja sa znanstvenog skupa »Arheološka istraživanja u Kninu i Kninskoj krajini«*: D. JELOVINA, Osnivanje i rad Kninskog starinarskog društva; N. JAKŠIĆ, Knin, urbanistički lik srednjovjekovnog grada; M. BUDIMIR, Arheološka topografija Kninske krajine; M. ZANINOVIĆ, Od Ninije do Promone (Povijesno-topografska razmatranja); M. BUDIMIR, Antički lokalitet u Orliću kod Knina; M. ZEKAN, Ranosrednjovjekovna arheološka topografija kninskog kraja; Z. GUNJAČA, O »paljevinskom« grobu iz Smrdelja; M. JURKOVIĆ, »Dvorska arhitektonska škola« od Trpimira do Branimira; V. DELONGA, O nekim značajkama epigrafičkih spomenika ranosrednjovjekovne Hrvatske; T. BURIĆ, Srednjovjekovna skulptura s Kapitula kod Knina; A. MILOŠEVIĆ, O porijeklu i datiranju keramičkih posuda u grobovima ranoga srednjeg vijeka u Dalmaciji; P. VEJVODA, Prilozi čitanju starohrvatskih simbola; L.J. RADIĆ, Stećci Kosova Polja kod Knina; F. BUŠKARIOL, Zbirka Luje Maruna u Arheološkom muzeju u Splitu. Obavijesti Hrv. arh. društva 2 (Zagreb 1987) 14—21.
- Slavia* 52 (1983), 53 (1984), 54 (1985). — Compte rendu par Z. RIBAROVA, Slovo 36 (Zagreb 1986) 255—263.
- Spätantike und frühbyzantinische Kultur Bulgariens zwischen Orient und Okzident.* Hrsg. R. PILLINGER. [Schriften der Balkankommission, Antiquarische Abteilung, XVI]. Verlag der Österreichischen Akademie der Wissenschaften (1986) 124. — Compte rendu par R. BRATOŽ, Zgod. čas. 40, 4 (Ljubljana 1986) 515—517.
- Starine JAZU* 59 (Zagreb 1984). — Compte rendu par Z. PAVIĆ, Radovi 19, Inst. za hrv. pov. (Zagreb 1986) 301—302.
- Starohrvatska prosvjeta* 11 (Split 1981). — Compte rendu par K. SIMONI, Vjesnik Arh. muz. XVI—XVII (Zagreb 1983—1984) 311—319.
- Starohrvatska prosvjeta* 11—14 (Split 1981—1985). — Compte rendu par N. BEZIĆ-BOŽANIĆ, Mogućnosti 6—8 (Split 1986) 564—568.
- Starohrvatska prosvjeta* 13 (Split 1983). — Compte rendu par C. ЕРЦЕГОВИЋ-ПАВЛОВИЋ, Старинар XXXVII (Београд 1986) 233; M. ŠOLLE, Archeol. roz. XXXVIII, 2 (Praha 1986) 234—235.
- Starohrvatska prosvjeta* 14 (Split 1985). — Compte rendu par C. ЕРЦЕГОВИЋ-ПАВЛОВИЋ, Старинар XXXVII (Београд 1986) 233—234; M. ŠOLLE, Archeol. roz. XXXIX, 5 (Praha 1987) 598—599.
- Starohrvatska prosvjeta* 15 (Split 1986). — Compte rendu par Z. TOMIČIĆ, Obavijesti Hrv. arh. društva 3 (Zagreb 1986) 59—61; Đ. BASLER, Arh. vestnik 38 (Ljubljana 1987) 479—480.
- Studi Goriziani. Rivista della Biblioteca Isontina di Gorizia* 61, 62, 63 (Gorizia 1985; 1986). — Compte rendu par M. VUK, Goriški letnik 12—14 (Nova Gorica 1985—1987) 339—341.
- Studies in conservation* 28—30 (1983, 1984, 1985). — Compte rendu par M. SEGEDIN, God. zašt. spom. kult. 10—11 (Zagreb 1984—1985) 165—172.
- Veliki Kamen* (réd. M. GUŠTIN) (rés. angl.). [Posavski muz., 7]. Brežice, Posavski muzei (1985) 38. Avec ill.
- Vjesnik Arheološkog muzeja u Zagrebu* XIX (Zagreb 1986). — Compte rendu par M. ŠEGVIĆ, Obavijesti Hrv. arh. društva 3 (Zagreb 1987) 56—57.
- Vjesnik Historijskog arhiva u Rijeci i Pazinu* XXVII (Pazin—Rijeka 1986). — Compte rendu par V. TUL, Goriški letnik 12—14 (Nova Gorica 1985—1987) 342—343.
- Vjesnik muzeja Požeške kotline* 4—5 (Slavonska Požega 1986). — Compte rendu par B. ŠULC, Inform. museol. 1—4 (Zagreb 1986) 94—95.
- Vjesnik za arheologiju i historiju dalmatinsku* [Disputationes Salonitanae, II, Znan. skup u povodu 100. obljetnice »Vjesn. za arh. i hist. dalmat.«] 77 (Split 1984). — Compte rendu par F. OREB, Obavijesti Hrv. arh. društva 2 (Zagreb 1986) 28—29.
- Vjesnik za arheologiju i historiju dalmatinsku* 78 (Split 1985). — Compte rendu par F. OREB, Obavijesti Hrv. arh. društva 2 (Zagreb 1986) 30.
- Vjesnik za arheologiju i historiju dalmatinsku* 79 (Split 1986). — Compte rendu par F. BUŠKARIOL, Obavijesti Hrv. arh. društva 2 (Zagreb 1987) 43—45.
- Zadarska revija* 4—5 (Zadar 1985). — Compte rendu par R. JURIĆ, Obavijesti Hrv. arh. društva 1 (Zagreb 1986) 47—48.

Zbornik Centra za društvena istraživanja Slavonije i Baranje 22 (Slavonski Brod 1985). — Compte rendu par F. MIROŠEVIĆ, Radovi 19, Inst. za hrv. pov. (Zagreb 1986) 305—308.

Zbornik Cetinske krajine Arheološka i historijska baština Cetinske krajine 2 (Sinj 1981, objav. 1985). — Compte rendu par R. JURIC, Obavijesti Hrv. arh. društva 1 (Zagreb 1986) 46—47.

Zbornik Hrvatskog arheološkog društva 7 (Arheološka istraživanja na otocima Cresu i Lošinju) (Zagreb 1982). — Compte rendu par R. MATIJAŠEVIĆ, Jadranski zbornik 12 (1982—1985) (Pula—Rijeka 1983) 541—545.

Зборник Историјског музеја Србије 22 (Београд 1985) 263. — Compte rendu par M. БОДРОЖИЋ, Врањски гласник XX (Врање 1987) 259—261.

Zbornik u čast Petra Skoka o stotoj obljetnici rođenja (1881—1981). Zagreb, Jug. akad. znan. i umjet. (1986) 553. — Compte rendu par M. D. САВИЋ, Balcanica XVI—XVII (Београд 1985—1986) 364—366.

Zbornik Zavoda za povijesne znanosti Istraživačkog centra Jugoslavenske akademije znanosti i umjetnosti 13 (Zagreb 1983). — Compte rendu par K. OREMOVIĆ, Radovi 19, Inst. za hrv. pov. (Zagreb 1986) 303—305.

#### MONOGRAPHIES — GUIDES

J. ANDERLIČ — M. ZADNIKAR, *Kunst in Slowenien — Architektur, Malerei und Plastik im Sakralbereich*. Wien; München, Herold Verlag; Koper, Ognjišče (1985) 270. Avec ill.

J. ANDERLIČ — M. ZADNIKAR, *Lepote slovenskih cerkva*. Koper, Ognjišče (1986) 272. Avec ill.

Азбуковица, земља, људи и живот. Љубовија (1985) 536. — Compte rendu par P. ПОПОВИЋ, Ист. гласн. 1 (Београд 1986) 145—146.

I. BABIĆ, *Prostor između Trogira i Splita (kulturno-historijska studija)*. (Cfr. Старинар н.с. XXXVII, 249). — Compte rendu par V. ZGAGA, Inform. museol. 1—3 (Zagreb 1984) 58.

Š. BATOVIĆ — M. SUIĆ — J. BELOŠEVIĆ, *Nin — povijesni i umjetnički spomenici*. Zadar, Arheološki muzej (1986) 143. Avec ill.

L. DOBRONIĆ, *Zagrebački kaptol i Gornji grad nekad i danas*. Zagreb, Školska knjiga (1983). — Compte rendu par S. ŠTERK, Vijesti muz. konz. Hrv. 3—4 (Zagreb 1986) 33—35.

P. ФИНДРИК, *Народна архитектура — путеви чувања и заштита*. [Пос. изд., 5]. Београд, Друштво конзерватора; Републ. завод зашт. спом. култ. (1986) 154.

V. GIRARDI-JURKIĆ, *Pula*. Pula, Istarska naklada; Zagreb- Spektar 1986, 112.

Ц. ГРОЗДАНОВ, *Света Софија, Охрид* (texte comp. allem.: Hl. Sophia, Ohrid). [Мали туристички монографији, 47]. Охрид, Завод зашт. спом. култ.; Народен музеј (1986) 48. Avec ill. — La même publ. en angl.: Saint Sophia of Ohrid (texte comp. serbo-croate: Света Софија, Охрид).

R. IVANČEVIĆ, *Art Treasures of Croatia*. Belgrade, Jug. revija; Motovun, «Motovun» (1986) 208. Avec ill. — La même publ. en franç.: Trésor artistique de la Croatie, et serbo-croate: Umjetničko blago Hrvatske. — Compte rendu par S. ŠTERK, Vijesti muz. konz. Hrv. 3—4 (Zagreb 1986) 37.

O. KANDIĆ — D. MILOŠEVIĆ, *Sopoćani Monastery* [Monographs, 8]. Beograd, Inst. Protect. Cult. Monum. (1986) 79. Avec ill.

Koprivnica — grad i spomenici. Zagreb, Odjel za pov. um. Centra za pov. znan. Sveučilišta; Koprivnica, Muzej grada (1986). 230. Avec ill.

Б. КОРОПАНОВСКИ, *Битола низ вековите*. Битола, Инст. за нац. историја (1986) 84.

Г. Ж. ЛУКОВИЋ, *Манастир Клисуре*. Ариље, Ман. Клисуре (1986) 74. Avec ill.

I. MAROEVIĆ, *Sadašnjost baštine*. Zagreb, Društvo povj. um. Hrvatske, Društvo konz. Hrvatske (1986) 390. — Compte rendu par T. MARASOVIĆ, Vijesti muz. konz. Hrv. 1—2 (Zagreb 1987) 48.

R. MATEJČIĆ, *Rijeka — kulturno-povijesni spomenici*. Rijeka, Turistički savez općine (1986) 24. Avec ill.

Д. МИЛОШЕВИЋ — Ј. НЕШКОВИЋ, *„Ђурђеви Ступови“ у Старом Расу*. (Cfr. Старинар н.с. XXXVI, 284). — Compte rendu par E. МУШОВИЋ, Ист. зап. XXXVIII, 2 (Титоград 1985) 177—179.

D. MILOŠEVIĆ — J. NEŠKOVIĆ, *Les «Tours de St. Georges» dans le vieux Ras*. [Monographie de vulg. scient., 10]. Belgrade, Inst. protect. monum. hist. de la RS de Serbie (1986) 70. Avec ill.

S. NAGY, *Dombo — középkori monostore és erőd*. N. Sad, Forum, Vajdasági múzeum (1987) 48. Avec ill.

J. НЕШКОВИЋ — Р. НИКОЛИЋ, *Петрова црква код Новог Пазара* [Научно популарне монографије 19]. Београд, Републички завод за заштиту споменика културе (1987) 62.

M. ORLIĆ, *Antički brod kod otoka Ilovika* (rés. angl.). Prilog uz God. zašt. spom. kult. 10/11, Zagreb, Republ. завод за zašt. spom. kult. (1986) 46. Avec ill.

Д. СТ. ПАВЛОВИЋ, Р. АНГЕЛОВА, Н. К. МУЦО-ПОЛУС, З. СТОЈКА, Х. СЕЗГИН, *Народно грађуство на Балкану* (rés. franç.: L'architecture populaire dans les Balkans). Београд, Републички завод за зашт. спом. културе (1987) 161.

S. PETKOVIĆ, *Das Patriarchat von Peč*. Beograd, Serbischen Patriarchat (1987) 39 et ill. — La même publ. en angl.: The Patriarchate of Peč.

B. PLEŠE, *Umjetnički i povijesni spomenici Slovenije*. Inform. museol. 1—3 (Zagreb 1984) 57—58.

M. ПОПОВИЋ, *Стари град Рас* (rés. franç.: Le château fort de Ras) [Научно-популарне монографије 13]. Београд, Републ. завод за зашт. спом. културе (1987) 68.

С. РАДОЈЧИЋ, *Каленић*. Крагујевац, „Каленић“ (1987) 48. Avec ill.

Раћевина у прошлости. Књ. 1. До 1941. год. (ред. Р. МИХАЉЧИЋ). Крупањ, Скупштина општине (1986) 601.

Сисојевац — манастир Преображења Господњег. Сење, Управа ман. Раванице (1986) 12. Avec ill.

M. ŠAKOTA, *Das Kloster Visoki Dečani*. 2<sup>e</sup> ed. Dečani, Kloster Visoki Dečani (1987) 28. Avec ill. — La publ. même en angl., franç. et serbo-croate.

M. ŠAKOTA, *Манастир Студеница* [Научно популарне монографије 9]. Београд, Републ. завод за зашт. спом. култ. — Туристичка штампа (1986) 56.

Штип низ вековите. Књ. 1. Штип, Собрание на општина (1986) 495.

# OUVRAGES GÉNÉRAUX CONCERNANT L'HISTOIRE DE LA CIVILISATION, L'ART ET L'HISTOIRE DE LA RELIGION

I. AJETI, *Studije iz istorije albanskog jezika* (Cfr. Старица н.с. XXXVI, 284). — Compte rendu par R. ISMAJLI, *Godišnjak Centra za balk. ispit.* 22 (Sarajevo 1986) 236—238.

D. BASLER, *Kršćanska arheologija* (rés. lat.). Mostar, Crkva na kamenu (1986) 140. Avec ill.

B. БОГДАНОВИЋ, *Полис и Megalè polis*. Год. града Београда XXXII (Београд 1985) 5—17.

*Bosnia and Herzegovine* (texte par A. BENAC et I. LOVRENOVIĆ). 2<sup>e</sup> ed. Sarajevo, Svjetlost; Београд, Југ. ревија (1986) 220. Avec ill. — La même publ. en allem.

M. BRANDT, *Tri starozavjetne teme* (rés. franç.: Trois thèmes de l'ancien Testament). Radovi 19, Inst. za hrv. pov. (Zagreb 1986) 5—50.

G. CARBONESE, *Il Friuli, Trieste e l'Istria dalla preistoria alla caduta del patriarcato d'Aquileia* (Grande atlante storico comparato). Bologna, del Bianca (1984). — Compte rendu par V. ŠRIBAR, *Arh. vestnik* 38 (Ljubljana 1987) 460—461.

K. CLARK, *Civilizacija*. III izd. Preveo L. DRŽIĆ. Zagreb, Mladost (1987) 348.

H. CORBIN, *Historija islamske filozofije I—II* (trad. par N. SMAILAGIĆ et T. HAVERIĆ). 2<sup>e</sup> ed. [Bibl. Logos]. Sarajevo, Veselin Masleša, Svjetlost (1987) 362.

S. DUBNOV, *Kratka istorija jevrejskog naroda*. Београд, Savez jevrejskih opština (1986) 275.

G. DUBY, *Trije redi ali imaginariji fevdalizma* Ljubljana, Studentski kulturno-umetnički center — Filozofski fakultet (1985) 439. — Compte rendu par D. KOS, *Zgod. čas.* 40, 1—2 (Ljubljana 1986) 201—202.

I. R. FARUKI, *Islam i kultura* (trad. par H. DŽILO). Skopje, Starešinstvo na Islamska zajednica vo SRM (1986) 60.

A. FORTIS, *Put po Dalmaciji* (Cfr. Старица н.с. XXXVII, 250). — Compte rendu par R. DODIG, *Hercegovina* 5 (Mostar 1986) 271—273.

M. HRIBAR, *Zgodovina filozofije*. Antična filozofija. [Zbirka Iskanja]. Ljubljana, Državna založba (1987) 143.

*Ilustrovaná istorija (u boji), I—IV. T. I: Stari svet* (Stručni redaktor jugoslovenskog izdanja S. DUŠANIĆ). Beograd, Narodna knjiga — Vuk Karadžić — Rad (1983), 320+ill.+k. — Compte rendu par A. ШУКАРОВА, *Гласн. Инст. нац. ист.* XXVIII, 3 (Скопје 1984) 276—279.

Ф. КАНИЋ, *Србија, земља и становништво — од римског доба до краја XIX века*. Књ. 1—2 (trad. par G. ERNJKOVIĆ). 2<sup>e</sup> ed. Београд, Срп. књиж. задруга (1986) 666, 717.

LJ. KARAMAN, *Odabrana djela*. [Splitski književni krug, Književnost između dva rata, Knj. 2]. Split, Književni krug (1986) 677.

З. КОСИДОВСКИ, *Библијске легенде* (trad. par Д. ПЕРОВИЋ). 4. ed. Београд, Срп. књиж. задруга (1986) 530.

G. C. MENIS, *Civiltà del Friuli centro collinare*. Pordenone (1984). — Compte rendu par V. ŠRIBAR, *Arh. vestnik* 38 (Ljubljana 1987) 459—460.

T. MIOTTI, *Castelli del Friuli I—7*. Cividale, Založba del Bianco (1976—1987). — Compte rendu par V. ŠRIBAR, *Arh. vestnik* 38 (Ljubljana 1987) 461—465.

A. NAZOR, *Obilježavanje 1100. obljetnice Metodijeve smrti u Jugoslaviji*. Slovo 36 (Zagreb 1986) 264—275.

D. S. PAVLOVIĆ, *Spomeničko nasleđe Jugoslavije*. Београд, Turistička štampa (1986) 191. Avec ill.

Z. POPOVIĆ, *Istorija arhitekture pozorišta, kazališta, gledališta i teatra Evrope i Jugoslavije*. Београд, Граđевински fakultet (1986) 512. Avec ill.

*Religious art in Slovenia* (Photographie: J. ANDERLIĆ; texte par M. ZADNIKAR). Koper, Ognjišče (1986) 272. Avec ill.

*The Times Atlas svjetske povijesti*. Dopunjeno izd. za Jugoslaviju. Ljubljana; Zagreb, Cankarjeva založba (1986) 378. Avec ill. — Compte rendu par J. KAMPUŠ, *Hist. zborn.* XXXIX (1) (Zagreb 1986) 305—307.

L. S. VASILJEV, *Istorija religija istoka* (trad. par P. ANTONOVIĆ, V. KUSICKI et M. ĐERKOVIĆ). [Pos. izd.]. Београд, Novo delo (1987) 321.

E. A. VOLIS BADŽ, *Egipatska religija — egipatske ideje o zagrobnom životu* (trad. par B. STANIĆ). Београд, Borislav Stanić (1985) 159. Avec ill.

Б. ВУЈОВИЋ, *Вук Караџић и српска уметност* (rés. angl.: Vuk Karadžić and Serbian Art). Свеске Друштва истор. уметн. Србије 18 (Београд 1987) 3—8, 175.

E. A. WALLIS BUDGE, *Egipatska mitologija* (trad. par B. TOŠKOVIĆ). [Bibl. Astra, kolo 7, knj. 37]. Zemun, Arion (1987) 194. Avec ill.

*Задужбине Косова, споменици и знамења српског народа* (ред. Ж. СТОЈКОВИЋ). Призрен, Епархија рашко-призренска; Београд, Богословски фак. (1987) 875. Avec ill.

*Zakonici drevne Mesopotamije sa studijom »Duhovni i vjerski život naroda drevne Mesopotamije«* (trad. et texte d'étude M. VIŠIĆ). [Nezavisna izdanja 38]. Београд, Slobodan Mašić; Valjevo, Marko Višić (1985) 177.

AGGLOMÉRATIONS — POPULATION —  
URBANISME — TOPOGRAPHIE

M. DAŠIĆ, *Vasojevići od pomena do 1860. godine* (rés. russe et franç.). [Bibl. Studije i monografije]. Beograd, Narodna knjiga (1986) 602.

J. DULAR, *Topografsko područje. XI. (Bela krajina)* (Cfr. Старица н.с. XXXVII, 251). — Compte rendu par A. PLETESKI, Arh. vestnik 37 (Ljubljana 1986) 439.

J. ЕРДЕЉАНОВИЋ, *Срби у Банату*. Нови Сад, Матица српска (1986). — Compte rendu par З. КАРАНОВИЋ, Летопис МС 440/6 (Нови Сад 1987) 1012—1013.

Б. ХРАБАК, *Католичко становништво Србије 1460—1700* (rés. angl.: Catholic Population in Serbia, 1460—1700). Наша прошлост 2 (Краљево 1987) 77—125.

S. HOJER — B. KRIZAN — M. RAVNIK — D. TOMŠIĆ, *Strunjan — naravna in kulturna dediščina* (rés. angl.: Strunjan, Site at the Adriatic Coast). Varstvo spom. 28 (Ljubljana 1986) 61—87. Avec 24 fig.

J. В. ЈОВАНОВИЋ, *Параспур у Лесковачкој котлини и његови корисници у XIX веку* (rés. franç.: Le paraspur dans la vallée encaissée de Leskovac et ses bénéficiaires au XIX<sup>e</sup> siècle). Leskovacki zborn. XXIV (Leskovac 1984) 309—328.

Z. KACZMARCZYK, *Miasta dalmatynskie do początku XV wieku*. Poznań, Polska akademja nauk (1976). — Compte rendu par S. BIŠCAN, Radovi 19, Inst. za hrv. pov. (Zagreb 1986) 255—256.

S. KRIVOSIĆ, *Virje. Iz demografske povijesti durđevačkorkrajske regimente*. Podravski zbornik (Koprivnica 1985) 115—134.

*Mappa archeologica — gli insediamenti d'epoca romana nell'argo Concordiese* (texte par P. BAGGIO, P. CROCE DE VILLA, L. MORO). Torre di Mosto Rebellato (1985) 155. Avec ill. — Compte rendu par M. ŽUPANČIĆ, Arh. vestnik 37 (Ljubljana 1986) 450—451.

Е. МУШОВИЋ, *Тутин и околина* (rés. angl.: Tutin and its surroundings) [САНУ — Етнографски институт, Пос. изд. 27]. Београд, САНУ (1985) 143. — Compte rendu par З. ЛАКИЋ, Ист. зап. XXXIX, 4 (Титоград 1986) 243—246.

P. НОВАКОВИЋ, *Још о неким изчезлим селима на домаку Београда* (rés. angl.: More Data on some Disappeared Villages near Belgrade). Год. града Београда XXXII (Београд 1986) 101—124. Avec 4 fig.

A. PANDŽIĆ, *Stare karte i atlasi Povijesnog muzeja Hrvatske*. [Katalog muzejskih zbirki XXII]. Zagreb, Povijesni muzej Hrvatske (1987) 112.

M. ПАВИЋЕВИЋ — X. РАКИЋ, *Лесковачки и врањски крај — историјскогеографски преглед*. Лесковац, Дом културе младих (1986) 198. Avec ill.

M. PRELOG — M. FISCHER — M. PLANIĆ-LONČARIĆ, *Umjetnička topografija Hrvatske — model: Koprivnica* (rés. angl.: Croatia's Artistic Topography /Model: Koprivnica/). Radovi inst. za povj. um. 9 (Zagreb 1985) 7—23. Avec 19 fig.

S. ŠTERK, *Ozaljski kraj. Tragom etnografske baštine*. Vijesti muz. konz. Hrv. 1—2 (Zagreb 1984) 5. Avec 1 fig.

J. Ф. ТРИФУНОСКИ, *Цвијућево проучавање словенског становништва у Албанији* (rés. angl.: Cvičić's Studies of Slav Population in Albania). Лесковачки зборник XXVII (Лесковац 1987) 223—227.

A. УРОШЕВИЋ, *Етнички процеси на Косову током турске владавине* (rés. franç.: Changements ethniques au Kosovo pendant la domination turque). [Посебна издања Одељења друштвених наука — Књ. 94]. Београд, Срп. акад. наука и уметн. (1987) 112.

ANTHROPOLOGIE — PALÉOZOOLOGIE —  
PALÉOBOTANIQUE

*Acta Interdisciplinaria Archaeologica. T. III. Nitra, Archeol. ústav Slov. akad.* (1984). — Compte rendu par B. RAVNIK-TOMAN, Arh. vestnik 37 (Ljubljana 1986) 439—440.

L. BARTOSIEWICZ, *Roman Period Animal Remains from Most na Soči* (rés. slovene: Rimskodobni ostanki živali z Mosta na Soči). Arh. vestnik 37 (Ljubljana 1986) 287—296.

S. BÖKÖNYI, *Animal husbandry and hunting in Tács-Gorsium*. The vertebrate fauna of Roman town in Pannonia, [Studia archaeologica 8]. Budapest, Akademiai Kiado, (1984) 232. — Compte rendu par I. TURK, Arh. vestnik 38 (Ljubljana 1987) 477—479.

S. BÖKÖNYI, *Kupferzeitliche Hauspferde des Karpatenbeckens*. [Int. Symp. D. Milanovac 1985]. Hügelbestattung in der Karpaten-Donau-Balkan-Zone während der äneolithischen Periode. Београд, Фил. фак.; SANU (1987) 173—177.

H. J. KROLL, *Kastanas — die Pflanzenfunde*. Ausgrabungen in einem Siedlungshügel der Bronze — und Eisenzeit Makedoniens 1975—1979. Berlin, Verl. V. SPIESS (1983). — Compte rendu par A. ŠERCELJ, Arh. vestnik 37 (Ljubljana 1986) 440—441.

M. MALEZ, *Paleontološke, paleolitičke i arheozoološke osobitosti zapadne Istre* (rés. ital.: Peculiarità paleontologiche, paleolitiche ed arheozoologiche dell'Istria occidentale). Zborn. Poreštine 2 (Poreč 1987) 9—32. Avec 12 fig.

Ž. MIKIĆ, *Antropološka zapažanja o skeletu Vignja Miloševića* (rés. franç.: Quelques remarques anthropologiques concernant le squelette de Viganj Milošević). Godišnjak Centra za balk. ispit. 22 (Sarajevo 1986) 85—87.

Ж. МИКИЋ, *Антрополошке карактеристике скелета из припрате цркве у манастиру Сопотани* (rés. franç.: Caractéristiques anthropologiques des squelettes du narthex de l'église de Sopotani). Саопштења Републ. завода за зашт. спом. културе XVIII (Београд 1986) 173—179. Avec 1 pl. et 3 fig.

Ж. МИКИЋ, *Осврт на антрополошку ситуацију и проблематику историјских периода Југославије* (rés. franç.: Sur l'anthropologie des périodes historiques sur le sol de la Yougoslavie). Зборник на Бошко Бабић. Прилеп, Инст. за истраж. на старослов. култура (1986) 151—161. Avec 2 pl.

- Z. MIKIĆ, *Prilog antropologiji bronzanog doba na tlu Jugoslavije* (rés. franç.: Contribution à l'anthropologie de l'âge du bronze sur le sol de la Yougoslavie). Godišnjak Centra za balk. ispit. 22 (Sarajevo 1986) 41—50. Avec 3 pl.
- Z. MIKIĆ, *Prilog antropologiji gvođenog doba na tlu Jugoslavije* (rés. franç.: Contribution à l'anthropologie de l'âge du fer sur le sol de la Yougoslavie). God. Centra za balk. ispit. 23 (Sarajevo 1987) 37—50. Avec 4 pl.
- Ж. МИКИЋ, *Прилог методологији антрополошке обраде гробова са кремацијом* (rés. angl.: Contribution to the Methodology of Anthropological Treatment of Incineration Graves). Гласн. Српског арх. друштва 3 (Београд 1986) 33—44. Avec 2 fig.
- Ж. МИКИЋ, *Први резултати антрополошке мулти-варијабилне статистичке обраде средњовековне некрополе у Винчи (Бели Брег)* (rés. angl.: First Results of Anthropological Multivariable Evaluation of Middle Ages Necropolis in Vinča near Belgrade). Год. града Београда XXXII (Београд 1985) 79—83. Avec 3 fig.
- Z. MIKIĆ, *Stanje i problemi fizičke antropologije u Jugoslaviji*. Praistorijski period (Cfr. Старинар н.с. XXXVI, 289). A. DHIMA, *Ilija XV, 1* (Tiranë 1985) 292—296; Z. K. ZOFFMANN, *Archeol. Értesítő* 110, 2 (Budapest 1983) 321—322.
- B. PLAVŠIĆ — J. HANČEVIĆ, *X-ray analysis of the Zagreb mummy* (texte comp. serbo-croate: Analiza klasičnih rendgenograma Zagrebačke mumije). Vjesnik Arh. muz. XIX (Zagreb 1986) 99—103. Avec 2 pl.
- S. RADOSAVLJEVIĆ-KRUNIĆ, *Étude anthropologique des ossements trouvés sur le site «Pesak»* (rés. serbo-croate: Антрополошка обрада остеолошких налаза са локалитета Песак). Београдске свеске III (Београд 1986) 143—147. Avec 10 fig.
- S. RADOSAVLJEVIĆ-KRUNIĆ, *Résultats de l'étude anthropologique des squelettes provenant du site Ajmana* (rés. serbo-croate: Резултати антрополошке обраде скелета са локалитета Ајмана). Београдске свеске III (Београд 1986) 51—58. Avec 7 fig.
- C. РАДОСАВЉЕВИЋ-КРУНИЋ, *Скелет из бронзаног доба са Ајмана (код Кладова) и његов антрополошки однос са синхроним серијама са територије Југославије* (rés. allem.: Der bronzzeitliche Skelett von Ajmana /bei Kladovo/ und seine anthropologische Beziehungen mit anderen derzeitigen jugoslawischen Funden-serien). Зборн. Нар. муз. XII, 1 (Београд 1986) 255—260. Avec 3 fig.
- M. ŠTEFANČIĆ, *Antropološka analiza lobanje z Ljubljanskega barja* (rés. allem.: Anthropologische Analyse des Schädels vom Moor von Ljubljana). Poročilo o razisk. paleolita, neolita in eneolita XIII (Ljubljana 1985) 75—79. Avec 2 pl.
- T. TOMAZO RAVNIK, *Antropološka obdelava kostnega gradiva z grobišča Nova Gorica — Ledine*. Goriški letnik 12—14 (Nova Gorica 1985—1987) 123—125.
- N. TVRTKOVIĆ, *O nalazu lubanje mačke među fragmentima vijenca «Zagrebačke» mumije* (rés. angl.: On the Skull of a Cat Found among the Fragments of the Wreath of the «Zagreb» Mummy). Vjesnik Arh. muz. XIX (Zagreb 1988) 105—106.
- S. ŽIVANOVIĆ, *Communication sur les squelettes humains de la nécropole I et II, Vajuga, Београдске свеске III* (Београд 1986) 228—237. Avec 4 fig.
- C. ЖИВАНОВИЋ, *Некропола 2 у Трговишту* (rés. angl.: Human Remains from Graveyard Number 2 at Trgoviste) Новопазарски зборник 10 (Н. Пазар 1986) 59—66.
- C. ЖИВАНОВИЋ, *Основне антрополошке карактеристике скелета из некрополе Цркве I у Трговишту*. Новопазарски зборник 10 (Н. Пазар 1986) 43—58. Avec 2 fig.
- C. ЖИВАНОВИЋ, *Restes des ossements humains a Veleznica* (rés. serbo-croate: Ostaci skeleta ljudi iz Veleznice). Београдске свеске III (Београд 1986) 286—288.
- C. ЖИВАНОВИЋ, *Скелети из некрополе цркве 4 на локалитету Табачина у Трговишту* (rés. angl.: Skeletons from the Graveyard and the Church n° 4 at Tabčina in Trgoviste). Новопазарски зборник 11 (Н. Пазар 1987) 73—91. Avec 4 fig.

## PROSPECTION ARCHÉOLOGIQUE — VARIA

Z. ANDREJIĆ, *Šumadija, novi nalazi* (rés. franc.). Arh. pregled 25 (Beograd, Ljubljana 1986) 109—113, 132. Avec 10 pl.

Б. БАБИК — М. МАНДИК, *Градиште, Кастел и средњовековна некропола* (texte comp. angl.: Gradište, Castellum and Medieval Cemetery). Arh. pregled 28 (1985) (Ljubljana 1986) 143—144. Avec 5 fig.

Š. BATOVIĆ — J. CHAPMAN, *Istraživanje Gradine u Nadinu* (rés. allem.: Forschungsarbeiten auf der Walburg Gradina in Nadin). Obavijesti Hrv. arh. društva 2 (Zagreb 1987) 28—32.

S. BATOVIĆ — J. CHAPMAN, *Rekognosciranje sjeverne Dalmacije u godini 1985*. Obavijesti Hrv. arh. društva 1 (Zagreb 1986) 33—36.

Š. BATOVIĆ — J. CHAPMAN, *Rekognosciranje sjeverne Dalmacije u godini 1986* (rés. allem.: Rekognoszierungen in Norddalmatien im Jahr 1986). Obavijesti Hrv. arh. društva 2 (Zagreb 1987) 38—42.

Š. BATOVIĆ — J. CHAPMAN, *Sjeverna Dalmacija — rekognosciranje* (texte comp. angl.: Northern Dalmatia — Field Survey). Arh. pregled 26 (1985) (Ljubljana 1986) 204—206. Avec 3 fig.

Д. БОЈОВИЋ, *Археолошка рекогносцирања ближе околине манастира Милешево*. Гласн. друштва конз. Србије 9 (Београд 1985) 66—71. Avec 11 fig.

F. BUŠKARIOL, *Билице код Солина — Клис — Грло* (Археолошко рекогносцирање трасе будуће заобилазне цесте) (rés. allem.: Bilice bei Solin — Klis — Crlo (Archäologische Rekognoszierung der Trasse der zukünftigen Umfahrungsstrasse). Obavijesti Hrv. arh. društva 1 (Zagreb 1987) 29—32.

A. CERMANOVIĆ-KUZMANOVIĆ, *Novopazarska Banja — kasnoantička bazilika i nekropola starijeg gvođenog doba* (texte comp. angl.: Novopazarska Banja — Late Roman Basilica and Early Iron Age Cemetery). Arh. pregled 26 (1985) (Ljubljana 1986) 148—149. Avec 2 fig.

- T. ČERŠKOV, *Veliki Trnovac — rekognosciranje* (texte comp. angl.: Veliki Trnovac — Field Survey). Arh. pregled 26 (1985) (Ljubljana 1986) 209. Avec 2 fig.
- L. ČUČKOVIĆ, *Arheološka topografija Karlovačke regije* (rés. allem.: Archäologische Topographie der Region Karlovac). Arheološka istraživanja na karlovačkom i sisačkom području. Zagreb, Hrv. arh. društvo (1986) 9—18. Avec 10 fig.
- Б. ДЕЉАНИН — П. ПЕЈИЋ, *Пиротски град — археолошка ископавања у 1985. години* (rés. angl.: The City of Piroć — Archaeological Excavations in 1985). Гласн. Срп. арх. друштва 3 (Београд 1986) 227—232. Avec 4 fig.
- S. DRČA, Grabovica—Selište — un site préhistorique et du Moyen-âge. Compte-rendu de l'exploration de 1981 (rés. serbo-croate: Грабовица—Селиште. Праисторија и средњи век. Извештај о истраживању у 1981. години). Београдске свеске III (Београд 1986) 342—345. Avec 2 fig.
- С. ЕРЦЕГОВИЋ—ПАВЛОВИЋ, *Резултати рекогносцирања археолошких локалитета и споменика културе лесковачког подручја* (rés. angl.: The Results of Recognition of Archeological Localities and Cultural Monuments in the Region of Leskovac). Лесковачки зборник XXVII (Лесковац 1987) 69—70.
- B. GRALJUK, Banja Luka, Kastel — kasnoantičko naselje, srednjovekovna i novovekovna utvrda (texte comp. angl.: Banja Luka, Kastel — Late Roman, Settlement, Mediaeval and Turkish Fortress). Arh. pregled 26 (1985) (Ljubljana 1986) 137—138. Avec 1 fig.
- G. JAKOVLJEVIĆ, *Rekognosciranja u Grubišnopoljskoj općini* (rés. allem.: Rekognoszierungen in der Gemeinde Grubišno Polje). Obavijesti Hrv. arh. društva 1 (Zagreb 1987) 35—36.
- S. JANČEVSKI, *Rekognosciranje trase naftovoda «Deletovci — Ruščica» u slavonskobrodskoj regiji i zaštitno iskopavanje*. Obavijesti Hrv. arh. društva 1 (Zagreb 1986) 39—41.
- A. JOVANOVIĆ — M. KORAC — Đ. JANKOVIĆ, *L'embouchure de la rivière Slatinska Reka* (rés. serbo-croate: Ушће Слатинске реке. Извештај о археолошким истраживањима 1980—82. године). Београдске свеске III (Београд 1986) 378—400. Avec 20 fig.
- R. JURIC, *Modrić pećina — rekognosciranje* (texte comp. angl.: Survey of Modrić Cave). Arh. pregled 26 (1985) (Ljubljana 1986) 197. Avec 3 fig.
- R. JURIC, *Nova rekognosciranja u selu Borovci kod Metkovića*. Obavijesti Hrv. arh. društva 1 (Zagreb 1986) 38—39.
- Л. КЕПЕСКА — К. КЕПЕСКИ, *Задна Река, Грмајте — Античка и словенска некропола* (texte comp. angl.: Zadna Reka, Grmaite — Roman and Slavic Cemetery). Arh. pregled 26 (1985) (Ljubljana 1986) 129—130. Avec 2 fig.
- Л. КЕПЕСКА — К. КЕПЕСКИ — Б. КИТАНОСКИ, *Мариово, рекогносцирање* (rés. franç.). Arh. pregled 25 (Београд, Ljubljana 1986) 115—123, 132.
- B. KIRIGIN — B. SLAPŠAK, *Starigradsko polje na otoku Hvaru — rekognosciranje* (texte comp. angl.: Starigradsko polje, Hvar — Field Survey). Arh. pregled 26 (1985) (Ljubljana 1986) 207—208. Avec 1 fig.
- I. KOKIĆ, *Kulturna i spomenička baština Zaostruga* (rés. angl.: Zaostrug — Its Cultural and Historical Records). Inform. museol. 1—2 (Zagreb 1985) 36—37. Avec 2 fig.
- M. KOSORIĆ, *Gornje Podrinje, rekognosciranje* (rés. franç.). Arh. pregled 25 (Београд, Ljubljana 1986) 105—108, 132. Avec 2 pl.
- Ц. КРСТЕВСКИ — З. БЕЛДЕДОВСКИ, *Рекогносцирање и наоди околу Винаца, 1978* (rés. angl.: The Results of the Archaeological Recognition of the Territory of the Community of Makedonska Vinica). Maced. acta archaeol. 7—8 (1981—1982) (Скопје 1987) 153—166. Avec 2 pl. et 6 fig.
- Z. KUJUNDŽIĆ, S. FORENBAHER, P. VRANJICAR, S. OLIĆ, *Istočna Hercegovina — rekognosciranje pećina* (texte comp. angl.: Eastern Hercegovina — Field Survey of Caves). Arh. pregled 26 (1985) (Ljubljana 1986) 193—196. Avec 7 fig.
- M. LOZO, *Arheološko rekognosciranje u Grabovcu* (rés. allem.: Archäologische Rekognoszierungen in Grabovac). Obavijesti Hrv. arh. društva 1 (Zagreb 1987) 32—35.
- M. LOZO, *Arheološko rekognosciranje u selu Dobrinče kod Imotskog*. Obavijesti Hrv. arh. društva 3 (Zagreb 1986) 47—48.
- M. LOZO, *Još neistražene gradine i gomile u Župi kod Imotskoga*. Obavijesti Hrv. arh. društva 1 (Zagreb 1986) 22—23.
- Н. ЛУДАЈИЋ — С. ПОПОВИЋ — М. МИЛИНКОВИЋ, *Резултати истраживања вишеслојног налазишта на локалитету Јеринин град — Горња Црнућа код Горњег Милановца* (rés. allem.: Forschungsergebnisse vom mehrschichtigen Fundort Jerinin Grad — Gornja Crnuća bei Gornji Milanovac). Зборн. рад. Нар. муз. XVI (Чачак 1986) 81—93. Avec 12 pl.
- Д. МАДАС, *Заштитно ископавање на локалитету Слатина код Параћина* (rés. angl.: Rescue Excavation at the Site Slatina near Paraćin). Гласн. Срп. арх. друштва 3 (Београд 1986) 180—181.
- J. MARDEŠIĆ, *Zaštitna arheološka istraživanja na trasi Zaobilaznice u Solinu — Salona '86*. (rés. allem.: Archäologische Schutzgrabungen an der Trasse der Umfahrungsstrasse in Solin — Salona '86). Obavijesti Hrv. arh. društva 1 (Zagreb 1987) 24—29. Avec 1 fig.
- Z. MARKOVIĆ, *Cerine III: Eneolitsko, ranobrončano-dobno i srednjovekovno naselje* (texte comp.: Cerine III: Eneolithic, Early Bronze Age and Mediaeval Settlement). Arh. pregled 26 (Ljubljana 1986) 54.
- M. MEDAR, *Rekognosciranje područja Drljanovca i Nove Rače u 1984. i 1985. godini*. Obavijesti Hrv. arh. društva 1 (Zagreb 1986) 37—38.
- N. MEHMETAJ, *Opština Priština — rekognosciranje* (texte comp. angl.: Priština District — Field Survey). Arh. pregled 26 (1985) (Ljubljana 1986) 201—202. Avec 2 fig.
- K. MIHOVILIĆ, *Rezultati sondažnog istraživanja u sjevernoj bazilici u Nezakciji (1977. godine)* (rés. angl.: Archaeological excavations in the altar space of the Nesactium northern Basilica in 1977). Histria arch. 15—16 (1984—1985) (Pula 1985) 5—29. Avec 9 pl. et 5 fig.

И. МИКУЛЧИК, *Градот Чрешиче* (rés. allem.: Das Spätantike Oppidum und die mittelalterliche Burg Creška). Год. зборн. Фил. фак. 40 (Скопје 1987) 149—160. Avec 4 pl.

A. MILOŠEVIĆ, *Bisko kod Sinja — Neolitsko naselje brončanodobna nekropola, antičko naselje, kasnoantička nekropola i srednjovjekovna nekropola* (texte comp. angl.: Bisko, Sinj — Neolithic Settlement, Bronze Age Cemetery, Roman Settlement, Late Roman Cemetery and Mediaeval Cemetery). Arh. pregled 26 (1985) (Ljubljana 1986) 60—61. Avec 4 fig.

A. MILOŠEVIĆ, *Općina Sinj — rekognosciranje gradinskih naselja* (texte comp. angl.: Sinj District — Field Survey of Hillfort Settlements). Arh. pregled 26 (1985) (Ljubljana 1986) 203. Avec 2 fig.

D. MINIĆ — S. ERCEGOVIĆ-PAVLOVIĆ, *Recherches archéologiques sur le site «Biljevina». Fouilles de 1981* (rés. serbo-croate: Археолошка истраживања на локалитету Биљевина. Извештај о истраживањима 1980—1981. године). Ђердапске свеске III (Београд 1986) 302—307. Avec 3 pl.

Д. МРКОБРАД, *Насеље „Галеника“, Земун — латенско и средњовековно насеље*. Гласн. Друштва конз. Србије 10 (Београд 1986) 55—56. Avec 2 fig.

Д. МРКОБРАД — М. СЛАДИЋ, *Резултати истраживања вишеслојног насеља на налазишту Село у Бољевцима током 1986. године*. Гласн. Друштва конз. Србије 11 (Београд 1987) 45—47. Avec 2 fig.

M. ORLIĆ — M. JURIŠIĆ, *Podmorska arheološka istraživanja na Jadranu u godini 1986*. Obavijesti Hrv. arh. društva 3 (Zagreb 1986) 49—51. Avec 1 fig.

M. ORLIĆ — M. JURIŠIĆ, *Rekognosciranja i istraživanja u Jadranskom podmorju*. Obavijesti Hrv. arh. društva 1 (Zagreb 1986) 42—44.

J. PAPRENICA, *Grabovica — „Brzi Prun“ — gisement préhistorique, antique et médiéval* (rés. serbo-croate: Грабовица — „Брзи Прун“, праисторијско, античко и средњовековно налазиште. Извештај о археолошким истраживањима у 1981. години). Ђердапске свеске III (Београд 1986) 362—368. Avec 3 pl. et 1 fig.

C. ПАВЛОВИЋ — Д. КОСТИЋ, *Реконструкција археолошких локалитета лесковачког подручја у 1982. години*. Лесковачки зборн. XXIV (Лесковац 1984) 513—515.

M. ПЕТРАШИНОВИЋ — Н. ЛУДАЈИЋ, *Сондажна истраживања вишеслојне градине у Вучковици код Гуче* (rés. franç.: Sondages des couches du plateau fortifié de Vučkovića, pres de Guča). Зборн. рад. Нар. муз. XVI (Чачак 1986) 75—80. Avec 7 pl.

P. POPOVIĆ — D. MRKOBRAĐ, *Prospection par sondage de la localité Ljubičevac — Obala* (rés. serbo-croate: Сондажна истраживања на налазишту Љубичевац — Обала). Ђердапске свеске III (Београд 1986) 308—328. Avec 17 fig.

Д. ПРЕМОВИЋ-АЛЕКСИЋ, *Сондажно испитивање локалитета на подручју општине Сјеница у 1987. години*. Новопазарски зборник 11 (Н. Пазар 1987) 227—229.

S. PUDARIĆ, *Katica, Gaj, kasnosrednjovjekovna nekropola* (rés. franç.). Arh. pregled 25 (Београд, Ljubljana 1986) 113—115, 132.

B. RAUNIG, *Bihać — Bosanska Krupa — Cazin — rekognosciranje* (texte comp. angl.: Bihać — Bosanska Krupa — Cazin — Field Survey). Arh. pregled 26 (1985) (Ljubljana 1986) 190—192. Avec 5 fig.

B. SLAPSAK, *Ajdovščina nad Rodikom — prazgodovinsko in antično naselje* (texte comp. angl.: Ajdovščina, Rodik — Prehistoric and Roman Settlement). Arh. pregled 26 (1985) (Ljubljana 1986) 135—136.

M. ŠIMEK, *Rezultati probnih sondiranja Gradskog muzeja Varaždin u 1986. godini* (rés. allem.: Resultate der Probgrabungen des Stadtmuseums Varaždin). Muz. vjesn. 10 (Varaždin 1987) 42—47. Avec 4 fig.

Д. ТРАЈКОВИЋ — Ч. ТРАЈКОВИЋ, *Археолошки налази из Сомбора и околине* (rés. angl.: Archaeological Finds from Sombor and Its Surrounding). Гласн. Срп. арх. друштва 3 (Београд 1986) 154—162.

J. VAVKEN, *Velike Lašče. Umetnostnozgodovinska dediščina* (rés. angl.: Velike Lašče — Art Historic Patrimony). Varstvo spom. 29 (Ljubljana 1987) 63—83. Avec 28 fig.

O. VELIMIROVIĆ-ŽIŽIĆ, *Opština Danilovgrad — rekognosciranje* (texte comp. angl.: Danilovgrad District — Field Survey). Arh. pregled 26 (1985) (Ljubljana 1986) 198—200. Avec 2 fig.

N. VUJNOVIĆ, *Arheološka rekognosciranja istočnog dijela otoka Hvara*. Obavijesti Hrv. arh. društva 1 (Zagreb 1986) 36—37.

## PRÉHISTOIRE

### OUVRAGES GÉNÉRAUX

A. BENAC, *Utvrdjena praistorijska naselja u zapadnom dijelu Jugoslavije* (rés. franç.: Les agglomérations fortifiées préhistoriques dans la partie occidentale de la Yougoslavie). Odbrambeni sistemi u praist. i ant. — Materijali XXII. N. Sad, Savez arh. društ. Jug. (1986) 22—36.

*Catalogo degli oggetti dell'epoca preistorica* (testi a cura di K. MIHOVIĆ e K. BURŠIĆ-MATIJAŠIĆ). Arch. e arte dell'Istria. Pula (1985) 29—51. Avec 39 fig.

B. ČOVIĆ, *Neki primjeri razvoja fortifikacija na praistorijskim gradinama Bosne i Hercegovine* (rés. allem.: Einige Beispiele der Entwicklung von Befestigungen auf vorgeschichtlichen Wallburgen in Bosnien und in der Herzegowina). Odbrambeni sistemi u praist. i ant. — Materijali XXII. N. Sad, Savez arh. društ. Jug. (1986) 55—64. Avec 4 pl.

I. C. DRAGAN, *Dacia's Imperial Millennium*. București — Roma (1985) 296. — Comp. rendu par M. D. САВИЋ, Balcanica XVI—XVII (Београд 1985—1986) 336—337.

S. GABROVEC, *Odbrambeni sistemi u prazgodovini v severozahodnem delu Jugoslavije* (rés. allem.: Die Verteidigungssysteme in der Vorgeschichte im Nordwestteil Jugoslawiens). Odbrambeni sistemi u praist. i ant. — Materijali XXII. N. Sad, Savez arh. društ. Jug. (1986) 37—49.

M. GARAŠANIN, *O utvrđenjima i odbrambenim sistemima u jugoslovenskom delu centralnobalkanske regije* (rés. allem.: Befestigungen und Verteidigungssysteme im jugoslawischen Teil des zentralbalkanischen

Gebietes). Odbrambeni sistemi u praist. i ant. — Materijali XXII. N. Sad, Savez arh. društ. Jug. (1986) 11—21.

A. HOCHSTETTER, *Kastanas. Die handgemachten Keramik. Ausgrabungen in einem Siedlungshügel der Bronze- und Eisenzeit Makedoniens 1975—1979. Schichten 19 bis 1. [Prähistorische Archäologie in Südosteuropa, Band 3].* Berlin, Bernhard Hänsel, Sem. für Ur- und Frühgeschichte der Freien Univers. (1984). — *Compte rendu par M. JEBTIV, Старица XXXVII* (Београд 1986) 218—221.

S. ISLAMI, S. ANAMALI, M. KORKUTI, F. PRENDI, *Les Illyriens. Aperçu historique* (red. S. ISLAMI). Tiranë, Acad. sciences d'Alb. (1985) 272. Avec ill. — *Compte rendu par F. PAPAOGLOU, God. Centra za balk. ispit. 23* (Sarajevo 1987) 201—218; A. BENAC, *God. Centra za balk. ispit. 23* (Sarajevo 1987) 219—223.

P. MEDOVIĆ, *Utvrdjena praistorijska naselja u Vojvodini* (rés. allem.: Fortifikationen der prähistorischen Siedlungen in der Vojvodina). Odbrambeni sistemi u praist. i ant. — Materijali XXII. N. Sad, Savez arh. društ. Jug. (1986) 65—73. Avec 6 pl.

K. MIHOVILIĆ, *L'Istria nella preistoria. Arch. e arte dell'Istria. Pula* (1985) 22—27. Avec 6 fig.

K. MIHOVILIĆ, *Pregled prahistorije Istre od starijeg neolitika do početka romanizacije* (rés. ital.: Considerazioni sulla preistoria dell'Istria dal primo periodo neolitico all'inizio della romanizzazione). [Arheološka istraživanja u Istri i Hrvatskom primorju. Knj. 1]. Znan. skup. Pula, 15—18. rujna 1982. Pula, Hrv. arh. društvo (1987) 49—63. Avec 9 pl.

*Praistorija jugoslavenskih zemalja V — Željezno doba.* Sarajevo, Centar za balk. ispit. Akad. nauka BiH; Svjetlost (1987). 1006+LXXXVIII. — *Compte rendu par M. H. ČEMAN, Obavijesti Hrv. arh. društva 2* (Zagreb 1987) 45—47.

G. SAUZADE, *Les sépultures du Vaucluse du Néolithique à l'Age du Bronze. [Etudes quaternaires, Mémoire No 6].* Paris (1983). — *Compte rendu par P. KOŘEŠEC, Arh. vestnik 38* (Ljubljana 1987) 465—468.

M. STOJIC, *Gradine u basenu Velike Morave* (rés. angl.: The Hill-forts in the Velika Morava River Basin). Odbrambeni sistemi u praist. i antici — Materijali XXII. N. Sad, Savez arh. društ. Jug. (1986) 74—79. Avec 4 pl.

D. VUGA, *Alfons Müllner in arheologija Ljubljanskega barja* (rés. allem.: Alfons Müllner und die Archäologie des Moors von Ljubljana). Poročilo o razisk. paleolita, neolita in eneolita XIII (Ljubljana 1985) 29—51. Avec 6 pl.

#### STATIONS ARCHÉOLOGIQUES

LJ. BABOVIĆ, *Zbradila — Korbovo. Compte-rendu des fouilles en 1981* (rés. serbo-croate: Збрадила — Корбово. Извештај о археолошким истраживањима у 1981. години). Бердапске свеске III (Београд 1986) 95—115. Avec 109 fig.

LJ. BABOVIĆ, *»Zbradila—Fund«, Korbovo. Compte-rendu des fouilles* (rés. serbo-croate: Збрадила—Фунд Извештај о археолошким ископавањима у 1982. години). Бердапске свеске III (Београд 1986) 116—132. Avec 165 fig.

D. BALEN-LETUNIĆ, *Istraživanje gradine »Tršiste« u Trošmarji. Obavijesti Hrv. arh. društva 1* (Zagreb 1986) 21—22.

H. A. BANKOFF — A. PALAVESTRA, *Prehistoric settlements in the Ribarska Reka Microregion near Kruševac* (rés. serbo-croate: Праисторијско насељавање у микрорегији Рибарске реке код Крушевца). Balcanica XVI—XVII (Beograd 1985—1986) 17—41.

Š. BATOVIĆ, *Istraživanje grobnog humka iz bronzanoga doba u Podvršju kod Ražanca. Obavijesti Hrv. arh. društva 3* (Zagreb 1986) 38—41.

Š. BATOVIĆ, *Jazvinački brig, Podvršje kod Ražanca, gradinsko naselje* (rés. franç.). Arh. pregled 25 (Beograd, Ljubljana 1986) 18—21, 127. Avec 4 fig.

Š. BATOVIĆ, *Naša arheološka terminologija. Prapovijest, Obavijesti Hrv. arh. društva 3* (Zagreb 1986) 52—57.

Š. BATOVIĆ, *Rašnovac, Nin, grobni humci bronzanog doba* (rés. franç.). Arh. pregled 25 (Beograd, Ljubljana 1986) 21—25, 127. Avec 4 fig.

Š. BATOVIĆ — J. CHAPMAN, *Buković, Lastvine — Eneolitsko naselje* (texte comp. angl.: Buković, Lastvine — Eneolithic Settlement). Arh. pregled 26 (1985) (Ljubljana 1986) 52—53.

Š. BATOVIĆ — J. CHAPMAN, *Istraživanje eneolitičkog naselja u Bukoviću kod Benkovca. Obavijesti Hrv. arh. društva 1* (Zagreb 1986) 18—20.

M. BILBIJA, *Cerje — neolitsko naselje* (texte comp. angl.: Cerje — Neolithic Settlement). Arh. pregled 26 (1985) (Ljubljana 1986) 35—36. Avec 4 fig.

B. ČEČUK, *Kopačina. Epipaleolitsko, mezolitsko i bronzanodobno nalazište* (le texte comp. angl.: Kopačina — Epipaleolithic, Mesolithic and Bronze Age Site). Arh. pregled 26 (1985) (Ljubljana 1986) 32. Avec 2 fig.

B. ČEČUK, *Vela spilja na Korčuli — Neolitsko i eneolitsko nalazište* (texte comp. angl.: Vela spilja na Korčuli — Neolithic and Eneolithic Site). Arh. pregled 26 (1985) (Ljubljana 1986) 46—47. Avec 3 fig.

L. ČUČKOVIĆ, *Turska kosa — naselje starijeg željeznog doba* (texte comp. angl.: Turska Kosa — Early Iron Age Settlement). Arh. pregled 26 (1985) (Ljubljana 1986) 76. Avec 1 fig.

R. DRECHSLER-BIŽIĆ, *Nasebinski objekti na nekim gradinama u Lici* (rés. allem.: Siedlungsfunde von einigen Wallburgen in der Provinz Lika). Vjesnik Arh. muz. XIX (Zagreb 1986) 107—127. Avec 15 pl.

S. FORENBAHER, *Obnovljeno istraživanje Vlaške peći kod Senja* (rés. allem.: Erneuerte Forschungsarbeiten in Vlaška Peć bei Senj). Obavijesti Hrv. arh. društva 1 (Zagreb 1987) 18—19.

Đ. GACIĆ, *Šašinci, Kudoš — Eneolitsko naselje* (texte comp. angl.: Šašinci, Kudoš — Eneolithic Settlement). Arh. pregled 26 (1985) (Ljubljana 1986) 55—56. Avec 4 fig.

M. ГАРАШАНИН, *Крупањ и Рађевина у праисториско и римско доба. Рађевина у прошлости. Књ. I* (Београд 1986) 57—109.

- M. ГАРАШАНИН — М. СТОЈИЋ, *Ђула у Остриковцу — градинско насеље из металног доба* (rés. angl.: Đula in Ostrikovac — "Gradina" — Type Settlement). Гласн. Срп. арх. друштва 3 (Београд 1986) 192—194. Avec 1 pl.
- I. HORVT-ŠAVEL, *Raziskovanje v Šaferskem od leta 1984. do 1985.* (rés. allem.: Die Forschungen in Šafarsko in den Jahren 1984 und 1985). Poročilo o razisk. paleolita, neolita in eneolita XIII (Ljubljana 1985) 17—27. Avec 3 fig. et 2 pl.
- O. JAMAKOVIĆ, *Bjelića glavica — Eneolitsko naselje* (texte comp. angl.: Bjelića Glavica — Eneolithic Settlement). Arh. pregled 26 (1985) (Ljubljana 1986) 51. Avec 4 fig.
- O. JAMAKOVIĆ, *Gradina, Bočac — neolitsko naselje* (texte comp. angl.: Gradina, Bočac — Neolithic Settlement). Arh. pregled 26 (1985) (Ljubljana 1986) 38—39. Avec 5 fig.
- M. JEVTIĆ — D. JACANOVIĆ, *Kličevac kod Kostolca — Humka stepskih odlika* (texte comp. angl.: Kličevac. Kostolac — Tumulus with Steppe Culture Characteristics). Arh. pregled 26 (1985) (Ljubljana 1986) 64—66. Avec 1 fig.
- M. ЈЕВТИЋ — Д. ШЉИВАР, *Заштитна ископавања праисторијских насеља у атару села Дрмна, код Костолаца* (rés. angl.: Escue Excavations of Prehistoric Settlements in Region of Drmno near Kostolac). Гласн. Срп. арх. друштва 3 (Београд 1986) 182—191. Avec 4 pl.
- Z. JEŽ — Z. KALUĐEROVIĆ, *Šalitrena pećina — paleolitsko i neolitsko nalazište* (texte comp. angl.: Šalitrena pećina — Paleolithic and Neolithic Site). Arh. pregled 26 (1985) (Ljubljana 1986) 33—34. Avec 3 fig.
- M. JOVANOVIĆ, *Čarnok, Titov Vrbas, keltsko utvrđenje* (rés. franç.). Arh. pregled 25 (Beograd, Ljubljana 1986) 33—34, 128. Avec 1 fig.
- M. JOVANOVIĆ, *Vračara, Žabalj, latensko naselje* (rés. franç.). Arh. pregled 25 (Beograd, Ljubljana 1986) 34—35, 128.
- Š. JOVANOVIĆ, *Vršac — At, neolitsko naselje* (rés. franç.). Arh. pregled 25 (Beograd, Ljubljana 1986) 13—14, 127.
- M. KOSORIĆ, *Barakovac, Paunci, Foča, humke* (rés. franç.). Arh. pregled 25 (Beograd, Ljubljana 1986) 28, 128. Avec 1 fig.
- M. KOSORIĆ, *Borak Brdo, Goražde, humke i praistorijsko naselje* (rés. franç.). Arh. pregled 25 (Beograd, Ljubljana 1986) 25—26, 127. Avec 5 fig.
- M. KOSORIĆ, *Gradina, Kreča, Foča, praistorijsko naselje i nekropola* (rés. franç.). Arh. pregled 25 (Beograd, Ljubljana 1986) 26—28, 128. Avec 4 fig.
- M. KOSORIĆ, *Jezero, Sase, Višegrad, humke* (rés. franç.). Arh. pregled 25 (Beograd, Ljubljana 1986) 32, 128. Avec 2 fig.
- D. KRSTIĆ, *Vajuga-Korbovo. Compte-rendu des fouilles exécutées en 1981* (rés. serbo-croate: Bajuga-Korbovo. Извештај о археолошким ископавањима у 1981. години). Ђердапске свеске III (Београд 1986) 148—167. Avec 16 pl.
- D. MADAS — M. BRMBOLIĆ, *Slatina — neolitsko, ranogvozdenodobno, rimsko i vizantijsko naselje* (texte comp. angl.: Slatina — Neolithic, Early Iron Age, Roman and Byzantine Settlement). Arh. pregled 26 (1985) (Ljubljana 1986) 42—43. Avec 3 fig.
- Z. MARKOVIĆ, *Ludbreški Ivanac, Koprivnica, prethistorijsko i kasnosrednjovjekovno nalazište* (rés. franç.). Arh. pregled 25 (Beograd, Ljubljana 1986) 16—18, 127. Avec 1 fig.
- Z. MARKOVIĆ, *Noviji i neobjavljeni arheološki nalazi iz Podravine i kalničko-bilogorske regije (I)* (rés. allem.: Neure und noch unveröffentlichte archäologische Funde aus Podravina und Kalnik-Bilogora Region). Podravski zbornik (Koprivnica 1987) 142—152. Avec 4 pl. et 1 fig.
- Z. MARKOVIĆ, *Poljane, delovi, Koprivnica, naselje starijega željeznoga doba* (rés. franç.). Arh. pregled 25 (Beograd, Ljubljana 1986) 28—30, 128.
- M. MENĐUŠIĆ, *Bribir — nekropola željeznog doba* (texte comp. angl.: Bribir — Late Iron Age Cemetery). Arh. pregled 26 (1985) (Ljubljana 1986) 79. Avec 2 fig.
- K. MINICHREITER, *Pepelane — neolitsko i eneolitsko naselje* (texte comp. angl.: Neolithic and Eneolithic Settlement). Arh. pregled 26 (1985) (Ljubljana 1986) 40—41. Avec 4 fig.
- K. MINICHREITER, *Pepelane, neolitičko i eneolitičko naselje*. Obavijesti Hrv. arh. društva 1 (Zagreb 1986) 13—16. Avec 1 pl.
- K. MINICHREITER, *Zaštitna arheološka istraživanja neolitskog i eneolitskog naselja u Pepelanama*. Glasn. slav. muz. 52—53 (Vukovar 1985—1986) 50—56.
- A. MILOŠEVIĆ, *Nastavak rekognosciranja prapovijesnih gradina na području Sinjske općine* (rés. allem.: Fortsetzung der Rekognoszierungen vorgeschichtlicher Wallburgen im Gebiet der Gemeinde Sinj). Obavijesti Hrv. arh. društva 1 (Zagreb 1987) 20—21.
- A. MILOŠEVIĆ — B. GOVEDARICA, *Otišić, Vlaka — praistorijsko nalazište u vrtu I* (rés. franç.: Otišić, Vlaka — station préhistorique dans la vallée I). Godišnjak Centra za balk. ispit. 22 (Sarajevo 1986) 51—71. Avec 12 pl. et 5 fig.
- A. ПАЛАВЕСТРА — Н. А. BANKOFF, *Истраживање праисторијских насеља у микрорегији Рибарске реке код Крушевца* (rés. angl.: Investigation of Prehistoric Settlements of Ribarska Reka near Kruševac). Гласн. Срп. арх. друштва 3 (Београд 1986) 49—62. Avec 3 fig.
- A. PALAVESTRA — A. BANKOFF, *Pozlatska reka — naselje poznog bronzanog doba* (texte comp. angl.: Pozlatska reka — Late Bronze Age Settlement). Arh. pregled 26 (1985) (Ljubljana 1986) 67—68. Avec 3 fig.
- R. PAŠIĆ — D. MITREVSKI, *Meleznik, Dedeli — nekropola starijeg gvozdenog doba* (texte comp. angl.: Meleznik, Dedeli — Early Iron Age Cemetery). Arh. pregled 26 (1985) (Ljubljana 1986) 72—73. Avec 9 fig.
- S. PERIĆ, *Dvor kod Visokog — neolitsko naselje* (texte comp. angl.: Dvor kod Visokog — Neolithic Settlement). Arh. pregled 26 (1985) (Ljubljana 1986) 37. Avec 2 fig.
- Г. ПЕТАЧКИ, *Дабици — некропола од постаро железно време* (texte comp. angl.: Early Iron Age Ce-

metry). Arh. pregled 26 (1985) (Ljubljana 1986) 71. Avec 3 fig.

J. PETROVIĆ, Vizić — Golokut — Neolitsko naselje (texte comp. angl.: Vizić — Golokut — Neolithic Settlement). Arh. pregled 26 (1985) (Ljubljana 1986) 49—50. Avec 3 fig.

D. PIRKMAJER, Slatina pri Šmartnem — Srednje-latensko grobišče (texte comp. angl.: Slatina, Šmartno — Middle La Tène Cemetery). Arh. pregled 26 (Ljubljana 1986) 80. Avec 2 fig.

P. POPOVIĆ — M. VUKMANOVIĆ — N. RADOJČIĆ, Fouilles de sondage sur la localité Vajuga — Pesak (rés. serbo-croate: Сондажна истраживања на локалитету Вајуга — Песак). Ђердапске свеске III (Београд 1986) 183—188. Avec 10 pl.

I. PUŠ, Molnik pri Ljubljani — grobišče starejše železne dobe (texte comp. angl.: Molnik, Ljubljani — Early Iron Age Cemetery). Arh. pregled 26 (1985) (Ljubljana 1986) 74—75. Avec 2 fig.

D. RADIĆ, Novi prethistorijski lokalitet na otoku Visu. Obavijesti Hrv. arh. društva 1 (Zagreb 1986) 20—21.

N. RADOJČIĆ, Les fouilles du site «Pesak» à Korbovo en 1981 (rés. serbo-croate: Извештај са археолошких ископавања локалитета Песак у 1981. години). Ђердапске свеске III (Београд 1986) 133—142. Avec 8 fig.

I. RADOVANOVIĆ, Vršac — At, paleolitsko nalazište (rés. franç.). Arh. pregled 25 (Београд, Ljubljana 1986) 11—12, 127. Avec 2 pl.

B. САНЕВ, Страната — неолитска населба (texte comp. angl.: Stranata — Neolithic Settlement). Arh. pregled 26 (1985) (Ljubljana 1986) 44—45. Avec 3 fig.

Д. СИМОСКА, Велушка Тумба — Неолитска населба (texte comp. angl.: Veluška Tumba — Neolithic Settlement). Arh. pregled 26 (1985) (Ljubljana 1986) 48. Avec 2 fig.

M. SLADIĆ, Kula près de Mihajlovac — un site préhistorique. Compte-rendu des fouilles de 1980 (rés. serbo-croate: Праисторијско насеље на Кули код Михајловца — извештај о археолошком истраживању у 1980. години). Ђердапске свеске III (Београд 1986) 432—442. Avec 9 fig.

B. STALIO, Le site préhistorique Ajmana à Mala Vrbica (rés. serbo-croate: Праисторијско налазиште Ајмана у Малој Врбици). Ђердапске свеске III (Београд 1986) 27—50. Avec 55 fig.

S. STANKOVIĆ, Embouchure du ruisseau Kamenički potok — site du groupe de Starčevo. Compte-rendu des fouilles de 1981 (rés. serbo-croate: Ушће Каменичког потока — локалитет Старчевачке културне групе. Извештај о истраживањима у 1981. години). Ђердапске свеске III (Београд 1986) 467—471. Avec 6 fig.

S. STANKOVIĆ, Localité Knjepište — une station du groupe de Starčevo. Fouilles de 1982—1983 (rés. serbo-croate: Локалитет Књепиште — насеље Старчевачке културне групе. Извештај о истраживањима у 1982—83. години). Ђердапске свеске III (Београд 1986) 447—452. Avec 5 fig.

D. SVOLJŠAK, Most na Soči in njegovi obrambni sistemi (rés. allem.: Most an der Soča und seine Verteidigungssysteme). Odbrambeni sistemi u praist. i ant. — Materijali XXII. N. Sad, Savez arh. društ. Jug. (1986), 50—54. Avec 1 fig.

D. SVOLJŠAK, Tolminska v arheoloških obdobjih (skica) (rés. ital.: Il Tolminese nei periodi archeologici). Zgod. čas. 41, 1 (Ljubljana 1987) 35—39.

I. ŠAVEL, Dolnji Lakoš, Oloris — Bronastodobno naselje (texte comp. angl.: Dolnji Lakoš, Oloris — Bronze Age Settlement). Arh. pregled 26 (1985) (Ljubljana 1986) 62—63. Avec 2 fig.

M. ŠIMEK, Sigetec, Ludbreg, naselje starijega željeznog doba i srednjeg vijeka (rés. franç.). Arh. pregled 25 (Београд, Ljubljana 1986) 30—32, 128. Avec 5 fig.

J. ŠIMIĆ, Nastavak istraživanja neolitičkog lokaliteta u Kneževim Vinogradima. Obavijesti Hrv. arh. društva 3 (Zagreb 1986) 35—36.

J. ŠIMIĆ, Pokusno iskopavanje neolitičkog lokaliteta u Kneževim Vinogradima. Obavijesti Hrv. arh. društva 1 (Zagreb 1986) 16—17.

J. ŠIMIĆ, Pokusno istraživanje na lokalitetu «Gradac» u Sarvašu. Obavijesti Hrv. arh. društva 1 (Zagreb 1986) 23—24.

J. ŠIMIĆ, Zaštitno istraživanje na «Gracu» u Sarvašu. Obavijesti Hrv. arh. društva 3 (Zagreb 1986) 37—38.

Ž. ŠKOBERNE — D. LAPAJNE, Budinjak — nekropola starijeg željeznog doba (texte comp. angl.: Budinjak — Early Iron Age Cemetery). Arh. pregled 26 (1985) (Ljubljana 1986) 69—70. Avec 3 fig.

T. TEŽAK-GREGL, Vučedol kod Vukovara — Eneolitsko naselje (texte comp. angl.: Vučedol, Vukovar — Eneolithic Settlement). Arh. pregled 26 (1985) (Ljubljana 1986) 57—59. Avec 5 fig.

J. ТОДОРОВИЌ — Д. СИМОСКА — Б. КИТАНОСКИ, Осврт врз резултатите од археолошките истражувања на праисторијата во Пелагионија (rés. angl.: A Review on the Results of the Archaeological Excavations of the Prahistory of Pelagonia). Зборн. на трудови 6—8 (Битола 1985—1987) 5—24. Avec 6 pl.

С. ВАЛОВИЋ, Округлица — вишеслојни локалитет старчевачке и винчанске културе у Витановцу код Краљево (rés. angl.: Okruglica — the Poly Layer Locality of Starčevačka and Vinčanska Culture at Vitanovac Close to the Town of Kraljevo). Наша прошлост 2 (Краљево 1987) 33—62. Avec 16 pl.

S. VALOVIĆ, Ratina kod Kraljeva, neolitsko naselje (rés. franç.). Arh. pregled 25 (Београд, Ljubljana 1986) 14—16, 127.

R. VASIĆ, Compte-rendu des fouilles du site préhistorique à Velesnica (rés. serbo-croate: Извештај о ископавањима на праисторијском локалитету Велесница 1981—1982. године). Ђердапске свеске III (Београд 1986) 264—285. Avec 27 fig.

O. VELIMIROVIĆ-ŽIŽIĆ, Ostaci fortifikacione arhitekture na gradini Đuteza u Dinošima kod Titograda (rés. allem.: Überreste der Fortifikationsarchitektur auf der Wallburg Đuteza in Dinoše bei Titograd). Odbrambeni sistemi u praist. i ant. — Materijali XXII.

Novi Sad, Savez arh. društava Jug. (1986) 80—87. Avec 3 pl.

M. VUKMANOVIĆ — P. POPOVIĆ, *Recherches archéologiques sur la localité »Livade« près de Mala Vrbica* (rés. serbo-croate: Археолошка истраживања на локалитету Ливаде код Мале Врбице), Београдске свеске III (Београд 1986) 7—26. Avec 15 fig.

M. VUKMANOVIĆ — P. POPOVIĆ, *Vajuga. Nekropola starijeg gvozdenog doba* (texte comp. angl.: Early Iron Age Cemetery). Arh. pregled 26 (1985) (Ljubljana 1986) 77—78. Avec 3 fig.

#### EPOQUE PALEOLITHIQUE — ÉPOQUE MÉSOLITHIQUE

M. BRODAR, *Izrobljene konice* (rés. allem.: Die Kerbspitzen), Arh. vestnik 38 (Ljubljana 1987) 13—33. Avec 1 dess.

M. BRODAR, *Jama v Lozi* (rés. allem.: Gravettien in der Höhle Jama v Lozi). Arh. vestnik 37 (Ljubljana 1986) 23—75. Avec 10 fig. et 16 pl.

M. BRODAR, *Paleolitik v Mamuli* (rés. allem.: Das Paläolithikum in der Höhle Mamula). Arh. vestnik 38 (Ljubljana 1987) 35—40. Avec 4 fig.

D. BASLER, *Paleolitske kulture u jadranskoj regiji Jugoslavije* (rés. allem.: Paläolithische Kulturen in der adriatischen Region Jugoslawiens). Glasnik Zem. muz. — arheologija n.s. 38 (Sarajevo 1983) 1—63. Avec 19 fig.

B. ČEČUK, *Istraživanja u spilji Kopačini na otoku Braču i Veloj Spilji na otoku Korčuli* (rés. allem.: Forschungsarbeiten in der Höhle Kopačina auf der Insel Brač und in Vela Spilja auf der Insel Korčula). Obavijesti Hrv. arh. društva 3 (Zagreb 1987) 32—34.

B. ČEČUK, *Istraživanja u spilji Kopačini na otoku Braču i Veloj Spilji na otoku Korčuli*. Obavijesti Hrv. arh. društva 3 (Zagreb 1986) 32—34.

M. FRELIH, *Breg pri Škofljici — mezolitsko najdišče na Ljubljanskem barju* (rés. allem.: Breg bei Škofljica — Mesolithischer Fundort am Ljubljansko barje). Poročilo o razisk. paleolita, neolita in eneolita XIV (Ljubljana 1986) 21—57. Avec 10 fig. et 12 pl.

З. КАЛУЂЕРОВИЋ, *Извештај о археолошком истраживању Смољухе пећине 1986. године*. Новопазарски зборник 10 (Н. Пазар 1986) 225—226.

З. КАЛУЂЕРОВИЋ, *Извештај о истраживању археолошког налазишта Смољуха пећина, код Тутина, 1987. год.* Новопазарски зборник 11 (Н. Пазар 1987) 221—222.

M. MALEZ, *Pregled paleolitičkih i mezolitičkih kultura na području Istre* (rés. allem.: Übersicht der paläolithischen und mesolithischen Kulturen in Istrien). [Arheološka istraživanja u Istri i Hrvatskom primorju. Knj. 1]. Znan. skup. Pula, 15—18. rujna 1982. Pula, Hrvat. arh. društvo (1987) 3—47. Avec 13 pl. et 10 fig.

J. MULAOMEROVIĆ, *Paleolitsko nalazište Pećina u Rudoj glavici kod Trnova* (rés. franc.: La station paléolithique Pećina à Ruda glavica près de Trnovo). Glasnik Zem. muz. — arheologija n.s. 39 (Sarajevo 1984) 1—10. Avec 3 fig. et 4 pl.

F. OSOLE, *Würmski sedimenti Slovenije* (rés. allem.: Die Würmer Höhlensedimente in Slowenien). Poročilo o raziskovanju paleolita, neolita in eneolita XIV (Ljubljana 1986) 7—10.

V. POHAR, *Favnistični ostanki mezolitske postaje na prostem Breg-Škofljica pri Ljubljani* (rés. allem.: Die Faunenreste der mesolithischen Freilandstation Breg — Škofljica bei Ljubljana). Poročilo o razisk. paleolita, neolita in eneolita XII (Ljubljana 1984) 7—27. Avec 4 pl. et 6 fig.

V. POHAR, *Judovska hiša pri Moverni vasi — prva paleolitska postaja v Beli krajini* (rés. allem.: Die Höhle Judovska Hiša beim Dorf Movern Vas — Die erste Paläolithstation in der Bela Krajina). Poročilo o razisk. paleolita, neolita in eneolita XIII (Ljubljana 1985) 7—15. Avec 2 pl.

V. POHAR, *Kostni ostanki iz mezolitskega najdišča Pod Črmukljo pri Šembijah* (rés. allem.: Konchenreste aus dem mesolithischen Fundort Pod Črmukljo bei Šembije (Ilirska Bistrica). Poročilo o razisk. paleolita, neolita in eneolita XIV (Ljubljana 1986) 11—20. Avec 1 pl. et 3 fig.

И. РАДОВАНОВИЋ, *Новија истраживања палеолита и мезолита у Црној Гори* (rés. angl.: Recent Research of Palaeolithic and Mesolithic in Montenegro). Гласн. Срп. арх. друштва 3 (Београд 1986) 63—77. Avec 7 fig.

I. RADOVANOVIĆ, *Ranoholocenska kремена industrija sa lokaliteta Padina u Đerdapu*. (Cfr. Старицап н.с. XXXVI, 292). — Compte rendu par D. JOSIPOVIĆ, Argo XXIII—XXIV (Ljubljana 1984—1985) 139—141.

A. ŠERCELJ — M. CULIBERG, *Rastlinski ostanki v paleolitskih postajah v Sloveniji* (rés. allem.: Pflanzenreste in den Paläolithstationen Sloweniens). Poročilo o razisk. paleolita, neolita in eneolita XIII (Ljubljana 1985), 53—74.

#### ÉPOQUE NÉOLITHIQUE

A. BENAC, *Kulturni odnosi sjeverozapadnog Balkana i talijanske oblasti Tavoliere u neolitsko doba* (rés. franc.: Rapports culturels entre les Balkans du Nord-ouest et la région italienne Tavoliere à l'époque néolithique). Arh. radovi i rasprave 10 (Zagreb 1987) 11—23. Avec 3 pl.

M. БОГДАНОВИЋ, *Неолитические поселения в Дивостине и протостарчевская культура*. Советская археология 2 (Москва 1987) 5—17.

M. БОГДАНОВИЋ, *Неолитска насеља у Дивостину и протостарчевачка култура* (rés. angl.: Neolithic Settlements in Divostin and Protostarčevo Culture). Гласн. Срп. арх. друштва 3 (Београд 1986) 169—175. Avec 3 pl.

В. БОГОСАВЉЕВИЋ, *Камене секире-чекићи из Народног музеја у Краљеву* (rés. angl.: Stone Axes-Hammers at National Museum in Kraljevo). Наша прошлост 2 (Краљево 1987) 9—26, 30—31. Avec 6 pl.

В. БОГОСАВЉЕВИЋ, *Резултати истраживања рударских центара Krzemionki i Ozarów (»Za Garncarzami«) — масив Gory Swietokrzyskie*. Гласн. Срп. арх. друштва 3 (Београд 1986) 120—126. Avec 2 pl.

M. BUDA, *Prostor kot nacionalna, socialna, geografska in ekološka kategorija v arheoloških in antropoloških konceptih starejših prazgodovinskih kultur — pregled* (rés. allem.: Der Raum als nationale, soziale, geographische und ökologische Kategorije in dem archäologischen und anthropologischen Konzept der älteren Vorgeschichtskulturen — Übersicht). Poročilo o razisk. paleolita, neolita in eneolita XIV (Ljubljana 1986) 59—76.

M. CULIBERG, *Karpološke in ksilotomske raziskave kolišča na Partih. Izkopavanja 1981* (rés. allem.: Karpolologische und xylotonische Forschungen im Pfahlbau auf Parti — Ausgrabungen 1981). Poročilo o razisk. paleolita, neolita in eneolita XII (Ljubljana 1984) 91—100. Avec 5 pl.

M. HORVAT, *Ajdovska jama pri Nemški vasi — desni hodnik* (rés. allem.: Die Höhle Ajdovska jama bei Nemška vas — der rechte Gang). Poročilo o razisk. paleolita, neolita in eneolita XIV (Ljubljana 1986) 77—87. Avec 2 fig. et 3 pl.

M. HORVAT — J. HORVAT, *Kostne ostanki v Ajdovski jami pri Nemški vasi* (rés. allem.: die Knochenreste in der Höhle Ajdovska jama bei Nemška vas). Poročilo o razisk. paleolita, neolita in eneolita XII (Ljubljana 1984) 29—32. Avec 2 fig.

E. HOŠOVSKI, *Монументалне антропоморфне глaве — приказ специфичне пластике винчанске културне групе у Подунављу* (iz zbirki u Titovom Užicu) (rés. franç.: Têtes anthropomorphes monumentales — aperçu de la plastique spécifique du groupe cultural de Vinča dans le Bassin danubien). Ужички зборник 15 (Т. Ужице 1986) 5—21.

Д. ЈАЦАНОВИЋ, *Старчевачка култура у Доњем Подрињу* (rés. angl.: Starčevo Culture in Lower Podrinje). Гласн. Срп. арх. друштва 3 (Београд 1986) 176—180.

B. JOVANOVIĆ, *Die Architektur und Keramik der Siedlung Padina B am Eisernen Tor, Jugoslawien*. Germania 65, 1 (Frankfurt a.M. 1987) 1—16.

M. KACZANOWSKA — J. K. KOZLOWSKI, *«Barbotino» (Starčevo — Körös) and Linear Complex: Evolution or Independent Development of Lithic Industries?* (rés. serbo-croate: «Barbotin» (Starčevo-Körös) i linearni kompleks evolucija ili nezavisni razvitak li-tičke industrije). Арх. радови i расправе 10 (Загреб 1987) 25—52. Avec 9 pl.

Б. КИТАНОСКИ — Д. СИМОСКА — Ј. ТОДОРОВИЋ, *Населбата Пештерица и проблемот на раниот неолит во Пелагонија* (rés. angl.: The Settlement of Pešterica and the Problem of the Early Neolithic in Pelagonija). Maced. acta archaeol. 6 (1980) (Skopje 1983) 9—20. Avec 6 pl.

Б. КИТАНОСКИ — Д. СИМОСКА — Ј. ТОДОРОВИЋ, *Радин Дол — неолитска населба* (rés. angl.: Radin Dol — Neolithic Settlement near Prilep). Maced. acta archaeol. 7—8 (1981—1982) (Skopje 1987) 7—29. Avec 7 pl.

J. MAKAY, *Early Stamp Seals in South-Eastern Europe*. Compte rendu par B. JOVANOVIĆ, Germania 65, 1 (Frankfurt a.M. 1987) 250—253.

B. MARIJANOVIĆ, *Prilog proučavanju ekonomike starijeg neolita Hercegovine* (rés. franç.: Contribution à

l'étude de l'économie du néolithique ancien en Herzégovine). Glasnik Zem. muz. — arheologija n.s. 38 (Sarajevo 1983) 65—72.

A. MILOŠEVIĆ, *Neolitička keramika s Bilokapića gradine u Sinjskom Polju* (rés. allem.: Neolitische Keramik aus Bilokapića Gradina in Sinjsko Polje). Obavijesti Hrv. arh. društva 1 (Zagreb 1987) 16—17.

Л. НИКИТОВИЋ, *Резултати сондажног истраживања на локалитету Аниште у Бресници* (rés. franç.: Résultats des sondages dans le site archéologique d'Anište à Bresnica). Зборн. рад. Нар. муз. XVI (Чачак 1986) 35—46. Avec 9 pl.

V. OSTERC, *Mineralogija keramike iz Ajdovske jame I* (rés. allem.: Die Mineralogie der Keramik aus der Höhle Ajdovska jama I). Poročilo o razisk. paleolita, neolita in eneolita XIV (Ljubljana 1986) 97—110. Avec 20 fig.

S. PERIĆ, *Novi nalazi s Okolišta kod Visokog* (rés. angl.: New Finds from Okolište, near Visoko). Glasnik Zem. muz. — arheologija n.s. 40—41 (Sarajevo 1986) 15—22. Avec 2 pl.

E. RUTTKAY, *Das Neolithikum in Niederösterreich*. [Forsch. zur Ur- und Frühgesch.] Wien (1985). — Compte rendu par F. LEBEN, Арх. vestnik 37 (Ljubljana 1986) 441—443.

Б. СТАЛИО, *Статуета са две главе са Плочника* (rés. franç.: Statuette bicéphale de Pločnik). Зборн. Нар. муз. XII, 1 (Београд 1986) 7—12. Avec 8 fig.

S. STANKOVIĆ, *Žrtvenici i prosopomorfni poklopci iz Vinče* (rés. angl.: Altars and prosopomorphic Lids from Vinča) Beograd, Univerzitet, Centar za arh. istraž. Fil. fak. (1986) 102. Avec ill. — Compte rendu par M. ВУКМАНОВИЋ, Гласн. Срп. арх. друштва 3 (Београд 1986) 145—146.

A. ŠERCELJ — M. CULIBERG, *Karpološke in antrakotomske analize iz centralne dvorane v Ajdovska jama pri Nemški vasi* (rés. allem.: Karpolologische und antrakotomische Analysen aus der Zentralhalle in der Höhle Ajdovska jama bei Nemška vas). Poročilo o razisk. paleolita, neolita in eneolita XIV (Ljubljana 1986) 111—118.

A. ŠERCELJ — M. CULIBERG, *Rastlinski ostanki iz Ajdovske jame pri Nemški vasi* (rés. allem.: Pflanzenreste aus der Ajdovska jama bei Nemška vas). Poročilo o razisk. paleolita, neolita in eneolita XII (Ljubljana 1984) 33—37. Avec 2 pl.

T. TEŽAK-GREGL, *Neolitička i eneolitička antropomorfna plastika iz fundusa Arheološkog muzeja u Zagrebu* (rés. allem.: Neolithische und äneolithische anthropomorphe Plastik aus dem Fundus Archäologischen Museums in Zagreb). Vjesnik Арх. муз. XVI—XVII (Zagreb 1983—1984) 15—48. Avec 8 pl.

С. ВАЛОВИЋ, *Ритуална неолитска зооморфна звечка из Ратине* (rés. angl.: Ritual Neolithic Zoomorphic Jingle Toy from Ratina). Наша прошлост 2 (Краљево 1987) 219—221, 223—226. Avec 4 fig. et 1 pl.

С. ВЕТНИЋ, *Старчевачка култура типа „Течић“ у Поморављу* (rés. angl.: «Tečić» — Type Starčevo Settlement in Pomoravlje Region). Гласн. Срп. арх. друштва 3 (Београд 1986) 163—168.

## ENEOLITIQUE — ÂGE DU BRONZE

- M. BABIĆ, *Ostava kasnog brončanog doba iz Vidovica* (rés. allem.: Ein Spätbronzezeitlicher Hortfund aus Vidovice). Arh. vestnik 37 (Ljubljana 1986) 77—95. Avec 3 pl.
- D. BALEN-LETUNIĆ, *Ostava kasnog brončanog doba iz Maličke* (rés. allem.: Hortfund aus der Spätbronzezeit in Malička). Vjesnik Arh. muz. XVIII (Zagreb 1985) 35—44. Avec 3 pl.
- A. BENAC, *Certains parallèles culturels entre la région thrace et les Balkans occidentaux l'âge du bronze ancien et moyen*. Pulpudeva 5. Semaines philippopolitaines de l'histoire et de la culture thrace (Sofia 1986) 137—147.
- A. BENAC, *Praistorijski tumuli na Kupreškom polju* (rés. allem.: Prähistorische Hügelgräber auf dem Feld von Kupres) [Akademija nauka i umjetnosti BiH, Djela, knjiga LXIV, Centar za balkanološka ispitivanja, knj. 5]. Sarajevo, Akademija nauka i umjetn. BiH (1986) 111. — Compte rendu par B. JOVANOVIĆ, Старица XXXVII (Београд 1986) 213—214.
- Z. BENKOVSKY-PIVOVAROVÁ, *Zur Hügelbestattung der Frühbronzezeit im mittleren Donauraum*. [Int. Symp. D. Milanovac 1985]. Hügelbestattung in der Karpaten-Donau-Balkan-Zone während der äneolithischen Periode. Beograd, Fil. fak.; SANU (1987) 167—171. Avec 2 fig.
- M. БОГДАНОВИЋ, *Љуљаци — насеље прото-ватинске и ватинске културе* (rés. angl.). Крагујевац, Народни музеј (1986) 131. Avec ill.
- V. BORONEANT, *Les sépultures de la couche Gumelnitza du tell de Chitila-Ferme Bucarest*. [Int. Symp. D. Milanovac 1985]. Hügelbestattung in der Karpaten-Donau-Balkan-Zone während der äneolithischen Periode. Beograd, Fil. fak.; SANU (1987) 127—129.
- M. BUCHVALDEK, *Zur Analyse der Gräberfelder in der mitteleuropäischen Schnurkeramik*. [Int. Symp. D. Milanovac 1985]. Hügelbestattung in der Karpaten-Donau-Balkan-Zone während der äneolithischen Periode. Beograd, Fil. fak.; SANU (1987) 155—165. Avec 9 fig.
- LJ. BUKVIĆ, *Die ältesten Hügelbestattungen im südlichen Banat*. [Int. Symp. D. Milanovac 1985]. Hügelbestattung in der Karpaten-Donau-Balkan-Zone während der äneolithischen Periode. Beograd, Fil. fak.; SANU (1987) 83—85. Avec 4 fig.
- K. BURŠIĆ-MATIJEVIĆ, *Brončano doba na gradinskim naseljima Poreštine* (rés. ital.: L'età del bronzo nei castellieri preistorici sul territorio di Parenzo). Zborn. Poreštine 2 (Poreč 1987) 33—39.
- E. COMŞA, *Les tombes tumulaires à ocre du nord de La Moldavie*. [Int. Symp. D. Milanovac 1985]. Hügelbestattung in der Karpaten-Donau-Balkan-Zone während der äneolithischen Periode. Beograd, Fil. fak.; SANU (1987) 121—126.
- R. DRECHSLER-BIŽIĆ, *Istraživanje »Jozgine pećine« u Trnovcu Ličkom (Problematika veza Like s istočnom i zapadnom obalom Jadrana)* (rés. franç.: La grotte »Jozgina Pećina« à Trnovac Lički (Problématique des liens entre la région de la Lika et les rivages Adriatiques occidental et oriental). Arh. radovi i rasprave 10 (Zagreb 1987) 53—71. Avec 2 fig. et 6 pl.
- A. DURMAN, *»Vinograd Streim« — četvrta sezona na Vučedolu* (rés. allem.: Der »Weingarten Streim« — die vierte Saison auf Vučedol). Obavijesti Hrv. arh. društva 3 (Zagreb 1987) 34—36.
- A. DURMAN, *Vučedol 86 — treća sezona sustavnih istraživanja na lokalitetu »Vinograd Streim«* (rés. allem.: Vučedol 86 — dritte Saison intensiver Forschungsarbeiten an der Fundstelle »Vinograd Streim«). Obavijesti Hrv. arh. društva 2 (Zagreb 1987) 24—25.
- S. FORENBAHER, *Vlaška peć kod Senja* (rés. angl.: Vlaška peć near Senj — Excavation Report 1986). Opuscula archaeol. 11—12 (Zagreb 1987) 83—97. Avec 3 fig. et 4 pl.
- D. GARAŠANIN, *Die Herkunft der westserbischen Hügelgräber*. [Int. Symp. D. Milanovac 1985]. Hügelbestattung in der Karpaten-Donau-Balkan-Zone während der äneolithischen Periode. Beograd, Fil. fak. SANU (1987) 51—55.
- M. GARAŠANIN, *Kulturhistorische und ethnische Probleme des Äneolithikums an der unteren Donau*. [Int. Symp. D. Milanovac 1985]. Hügelbestattung in der Karpaten-Donau-Balkan-Zone während der äneolithischen Periode. Beograd, Fil. fak.; SANU (1987) 31—36.
- B. GAVELA, *Sur les Minyens comme catégorie ethnique et culturelle paléobalkanique de l'époque de bronze*. Pulpudeva 3. Semaines philippopolitaines de l'histoire et de la culture thrace Sofia (1980) 24—29.
- M. GIRIĆ, *Die Erforschung der äneolithischen Hügelgräber im nördlichen Banat*. [Int. Symp. D. Milanovac 1985]. Hügelbestattung in der Karpaten-Donau-Balkan-Zone während der äneolithischen Periode. Beograd, Fil. fak.; SANU (1987) 71—75. Avec 1 pl.
- B. GOVEDARICA, *Einige Fragen der Chronologie und Herkunft der ältesten Tumuli mit Steinkistengräbern im ostadriatischen Gebiet*. [Int. Symp. D. Milanovac 1985]. Hügelbestattung in der Karpaten-Donau-Balkan-Zone während der äneolithischen Periode. Beograd, Fil. fak.; SANU (1987) 57—70. Avec 8 fig.
- B. GOVEDARICA, *Problem datacije naselja Gajtan i neka pitanja kulturnih odnosa na ilirskom području u kasnom eneolitu i starijim fazama bronzanog doba* (rés. franç.: Problème de datation de l'agglomération Gajtan et quelques questions concernant les rapport culturels dans la région illyrienne à l'énéolithique récent et dans les phases plus anciennes de l'âge du bronze). Godišnjak Centra za balk. ispit. 22 (Sarajevo 1986) 73—84. Avec 3 pl.
- H. GREENFIELD, *Summary Report on the Vertebrate Fauna from Novačka čuprija (Eneolithic-Late Bronze Age)* (rés. serbocroat.). Збор. Нар. муз. XII; 1 (Београд 1986) 63—74.
- B. HÄNSEL — A. HOCHSTETTER, *Die Stratigraphie von Kastanas, Nomos Thessaloniki, als Datierungshilfe für Funde aus dem Crna Reka — Einzugsgebiet*. Зборник на Бошко Бабић. Прилеп, Инст. за истраж. на старослов. култура (1986) 255—262. Avec 6 fig.
- Z. HAREJ, *Kultura kolišč na Ljubljanskem barju* (rés. allem.: Die Kultur der Pfahlbautensiedlungen auf dem Moor von Ljubljana). Ljubljana, Znan. inšt. Fil. fak.; Partizanska knjiga (1986) 185. Avec ill.

- Z. HAREJ, *Pečina v Doktorjevi ogradi pri Pliskovici* (rés. allem.: Die Felsenhöhle Pečina in der Doktorjeva ograda bei Pliskovica. Bericht über die Sondageforschungen). Poročilo o razisk. paleolita, neolita in eneolita XIV (Ljubljana 1986) 89—96. Avec 2 pl. et 1 fig.
- Z. HOMEN, *Otkriće novog kasnobrončanog lokaliteta na Kalniku* (rés. allem.: Entdeckung einer neuen spätbronzezeitlichen Fundstelle auf Kalnik). Obavijesti Hrv. arh. društva 2 (Zagreb 1987) 26—27.
- I. HORVAT-ŠAVEL, *Poročilo o raziskovanju od leta 1981—1983 v Šafarskem* (rés. allem.: Bericht über die Forschungen in Šafarsko in den Jahren 1981—1983). Poročilo o razisk. paleolita, neolita in eneolita XII (Ljubljana 1984) 39—71. Avec 17 pl. et 2 fig.
- Д. ЈАЦАНОВИЋ, *Праисторијска остава бронзаних предмета из села Клења код Голупца* (rés. franç.: Dépôt préhistorique des objets en bronze du village Klenje près de Golubac). Старице XXXVII (Београд 1986) 153—173. Avec 7 pl. et 5 fig.
- Д. ЈАЦАНОВИЋ, *Праисторијска остава бронзаних предмета из Старог Костолца* (rés. angl.: The Prehistoric Stock of the Bronze Objects from Old Kostolac). Viminacium 1 (Пожаревац 1986) 5—13. Avec 4 pl.
- М. ЈЕВТИЋ, *Грбови бакарног доба из Винче* (rés. franç.: Les tombes de l'âge de cuivre de Vinča). Старице XXXVII (Београд 1986) 137—144. Avec 14 fig.
- М. ЈЕВТИЋ, *Les stations énéolithiques dans le secteur de Đerdap I—II (Portes de fer)*. [Int. symp. D. Milanovac 1985]. Hügelbestattung in der Karpaten-Donau-Balkan-Zone während der äneolithischen Periode. Beograd, Fil. fak.; SANU (1987) 21—26.
- D. JOSIPOVIĆ, *Kamena industrija z Luž pri Senčurju in neoneolitska naselbina na Štefanji gori* (rés. allem.: Die Steinindustrie von Luže bei Senčur und die neo-äneolithische Ansiedlung auf der Štefanja gora). Poročilo o razisk. paleolita, neolita in eneolita XII (Ljubljana 1984) 73—89. Avec 6 pl. et 6 fig.
- B. JOVANOVIĆ, *Ensevelissement sous des tumulus et metallurgie du cuivre de l'énéolithique ancien des Balkans du nord*. [Int. Symp. D. Milanovac 1985]. Hügelbestattung in der Karpaten-Donau-Balkan-Zone während der äneolithischen Periode. Beograd, Fil. fak.; SANU (1987) 9—12.
- B. JOVANOVIĆ, *Funkcija keramičkih objekata sa rano eneolitskog rudokopa Rudna Glava* (rés. angl.: The Function of Pottery from the Early Eneolithic Mine Rudna Glava). Zborn. rad. Muz. rudarstva 3—4 (Bor 1984—1986) 1—7. Avec 1 fig.
- I. KILIAN-DIRLMEIER, *Nadeln der frühhelladischen bis archaischen Zeit von der Pelopones*. [Prähistor. Bronzefunde, Abt. XIII, Bd. 8]. München, C. H. Beck'sche Verlagsbuchhandlung (1984). XI+325; 6+116. — Compte rendu par R. VASIĆ, Germania 64, 1 (Frankfurt a.M. 1986) 203—206.
- Б. КИТАНОСКИ, *Еден прилог за бронзеното време на Пелагонија* (rés. angl.: A Supplement to the Bronze Age in Pelagonia). Maced. acta archaeol. 7—8 (1981—1982) (Скопје 1987) 31—40. Avec 3 fig.
- Б. КИТАНОСКИ, *Праисториско керамичко депо од Варош во Прилеп* (rés. angl.: Prehistoric hoard of Ceramic Wares at Varoš in Prilep). Maced. acta archaeol. 6 (Скопје 1983) 21—36. Avec 13 fig.
- M. KOSORIĆ, *Praistorijsko naselje Gradina u Savićima kod Šekovića* (rés. franç.: Agglomération préhistorique Gradina à Savići près de Šekovići). Glasnik Zem. muz. — arheologija n.s. 38 (Sarajevo 1983) 73—94. Avec 6 fig. et 10 pl.
- Š. B. KOVÁCS, *Hügelgräberfelder der Badener Kultur im Slatinaal* (Vorläufige Bemerkungen zum Bestattungsritus und Chronologie). [Int. Symp. D. Milanovac 1985]. Hügelbestattung in der Karpaten-Donau-Balkan-Zone während der äneolithischen Periode. Beograd, Fil. fak.; SANU (1987) 99—105. Avec 4 fig.
- Д. КРСТИЋ, А. BANKOFF, М. ВУКМАНОВИЋ, F. WINTER, *Праисторијски локалитет „Новачка ћуприја“ — резултати сондажних истраживања 1977. и 1980. год.* (rés. angl.). Зборн. Нар. муз. XII, 1 (Београд 1986) 17—36. Avec 24 pl.
- Kulturen der Frühbronzezeit des Karpatenbeckens und Nordbalkans (red. N. TASIĆ). [Пос. изд. 22, Ser. Balcano-Pannonica]. Београд, Балк. инст. Срп. акад. наука (1984) 401. — Compte rendu par Z. MARKOVIĆ, Arh. vestnik 37 (Ljubljana 1986) 443—448; Z. MARKOVIĆ, Muz. vjesn. 9 (Koprivnica 1986) 10—11.
- J. MACHNIK, *Hügelgräber der Schnurkeramikultur in der nordkarpatischen Zone*. [Int. Symp. D. Milanovac 1985]. Hügelbestattung in der Karpaten-Donau-Balkan-Zone während der äneolithischen Periode. Beograd, Fil. fak.; SANU (1987) 131—154. Avec 29 fig.
- Z. MARKOVIĆ, *Arheološka istraživanja u Ludbreškom Ivanču*. Muz. vjesn. 9 (Koprivnica 1986) 8—10. Avec 1 pl. et 1 fig.
- Z. MARKOVIĆ, *Još o nekoliko statističkih podataka s nalazišta Rudina I kod Koprivničke Rijeke*. Muz. vjesn. 10 (Varaždin 1987) 33—35. Avec 2 fig.
- Z. MARKOVIĆ, *Nastavak istraživanja ranoeneolitičkog nalazišta Seče* (rés. allem.: Fortsetzung der Forschungsarbeiten an dem früheneolithischen Fundort Seče). Obavijesti Hrv. arh. društva 3 (Zagreb 1987) 37—38.
- Z. MARKOVIĆ, *Neki problemi geneze i razvoja Lasinjske kulture (s posebnim obzirom na banijsku i kordunsku regiju)* (rés. allem.: Einige Probleme der Entstehung und Entwicklung der Lasinja-Kultur) (Mit besonderem Hinblick auf die Regionen Banija und Kordun). Arheološka istraživanja na karlovačkom i sisačkom području. Zagreb, Hrv. arh. društvo (1986) 19—28. Avec 3 pl.
- Z. MARKOVIĆ, *Početna istraživanja lokaliteta Cerine III*. Podravski zbornik (Koprivnica 1986) 152—160. Avec 6 fig. et 3 pl.
- Z. MARKOVIĆ, *Problem ranog eneolita u sjeverozapadnoj Hrvatskoj* (rés. allem.: Zum Problem des frühen Aeneolithikums in Nordwestkroatien). Vjesnik Arh. muz. XVIII (Zagreb 1985) 1—34. Avec 8 fig. et 11 pl.
- P. MEDOVIĆ, *Resultate der Untersuchungen auf drei Grabhügeln in der Gemarkung des Dorfes Perlez im mittleren Banat*. [Int. Symp. D. Milanovac 1985]. Hügelbestattung in der Karpaten-Donau-Balkan-Zone während der äneolithischen Periode. Beograd, Fil. fak.; SANU (1987) 77—82. Avec 4 fig.
- P. MIJOVIĆ, *Bojne i radne sjekire kasnog bronzanog doba iz Crne Gore i Sjeverne Albanije* (rés. angl.: War

Axes and Tool Axes of Late Bronze Age from Montenegro and Albania). Zborn. rad. Muz. rudarstva 3—4 (Bor 1984—1986) 61—111. Avec 5 pl. et 5 fig.

A. MOZSOLICS, *Bronzefunde aus Ungarn. Depot — fundhorizonte von Aranyos, Kurd und Germely*. Budapest, Akadémiai Kiadó (1985). — Compte rendu par M. ГАРАШАНИН, Стари́нар XXXVII (Београд 1986) 216—218.

M. NOVOTNÁ, *Die Kultur der ostslowakischen Hügelgräber und ihre Beziehungen zu den benachbarten Gebieten*. [Int. Symp. D. Milanovac 1985]. Hügelbestattung in der Karpaten-Donau-Balkan-Zone während der äneolithischen Periode. Beograd, Fil. fak. SANU (1987) 91—97. Avec 2 fig.

P. PATAY, *Topographische Verbreitung der Grabhügel in der Tiefebene des Karpatenbeckens*. [Int. Symp. D. Milanovac 1985]. Hügelbestattung in der Karpaten-Donau-Balkan-Zone während der äneolithischen Periode. Beograd, Fil. fak.; SANU (1987) 87—90.

K. H. ПИЦХЕЛАУРИ, *Ранняя курганная культура центральных областей южного Кавказа (резюме)*. [Int. Symp. D. Milanovac 1985]. Hügelbestattung in der Karpaten-Donau-Balkan-Zone während der äneolithischen Periode. Beograd, Fil. fak.; SANU (1987) 179—180.

N. RADOJČIĆ, *Antropomorfna plastika sa lokaliteta Vajuga-Pesak* (rés. franç.: Deux statuettes anthropomorphes de la localité Vajuga-Pesak). Збор. Нар. муз. XII, 1 (Београд 1986) 75—77. Avec 4 fig.

K. F. RITTERSHOFER, *Der Hortfund von Bühl und seine Beziehungen*. Bericht der Röm-Germ. Kom. 64 (Frankfurt a.d.M. 1983) 139—413. — Compte rendu par B. GOVEDARICA, Godišnjak Centra za balk. ispit. 22 (Sarajevo 1986) 233—235.

B. ROTHENBERG — A. BLANCO-FREIJERIO, *Studies in ancient Mining and Metallurgy in Southwest Spain. Exploration and Excavation in the Province of Huelva*. [Metal in History I]. London (1982). 320. — Compte rendu par B. ЈОВАНОВИЋ, Стари́нар XXXVII (Београд 1986) 214—215.

D. SREJOVIĆ, *Die Hauptwege des Vorstosses der Steppenulturen auf Balkan*. [Int. Symp. D. Milanovac 1985]. Hügelbestattung in der Karpaten-Donau-Balkan-Zone während der äneolithischen Periode. Beograd, Fil. fak.; SANU (1987) 45—49. Avec 2 pl.

Z. STANOJEVIĆ, *Bakarne sekire iz preistorijskih zbirki muzeja u Boru, Negotinu i Zaječaru* (rés. angl.: Copper Axes from the Prehistoric Collections of the Museums in Bor, Negotin and Zaječar). Zborn. rad. Muz. rudarstva 3—4 (Bor 1984—1986) 9—38. Avec 10 pl.

M. STOJIC, *Les installations humaines énéolithiques dans la région de Pomoravlje*. [Int. Symp. D. Milanovac 1985]. Hügelbestattung in der Karpaten-Donau-Balkan-Zone während der äneolithischen Periode. Beograd, Fil. fak.; SANU (1987) 27—29.

M. СТОЈИЋ, *Праисторијско насеље Вецина мала у Мајуру код Светозарева* (rés. franç.: Agglomération préhistorique Vecina mala dans Majur près de Svetozarevo). Стари́нар XXXVII (Београд 1986) 145—152. Avec 51 fig.

J. SIMIĆ, *Dalj — Livadice, naselje iz brončanog doba. Istraživanje 1979. godine* (rés. allem.: Dalj — Livadice, eine bronzezeitliche Siedlung Untersuchungen im J. 1979). Osječki zbornik XVIII—XIX (Osijek 1987) 7—35. Avec 10 pl.

N. TASIĆ, *Äneolithische Kulturen in Ostserbien in der Zeit des Vorstosses der Steppenulturen*. [Int. Symp. D. Milanovac 1985]. Hügelbestattung in der Karpaten-Donau-Balkan-Zone während der äneolithischen Periode. Beograd, Fil. fak.; SANU (1987) 13—20. Avec 3 pl.

H. ТАСИЋ, *Југословенско Подунавље од индоевропске сеобе до продора Скита* (Cfr. Стари́нар н.с. XXXVI, 297). — Compte rendu par A. BENAC, God. Centra za balk. ispit. 23 (Sarajevo 1987) 225—229.

N. TASIĆ, *Neue Daten über das relativ-chronologische Verhältnis der frühen äneolithischen Kulturen im jugoslawischen Donaauraum* (rés. serbo-croate: Нови подаци о релативно-хронолошком односу раних енеолитских култура у југословенском Подунављу). Balcanica XVI—XVII (Београд 1985—1986) 7—16. Avec 1 pl.

N. TASIĆ, *Neue Funde der Sopot — Lengyel-Kultur in Syrmien* (Srem). Internationales symposium über die Lengyel-Kultur Nové-Vozokany 5.—9. November 1984 (Nitra-Wien 1986) 265—269.

D. TELEGIN, *Über kulturelle Kontakte zwischen der neo-äneolithischen Bevölkerung des Nordpontischen Gebietes und der Balkan-Donauraumregion*. [Int. Symp. D. Milanovac 1985]. Hügelbestattung in der Karpaten-Donau-Balkan-Zone während der äneolithischen Periode. Beograd, Fil. fak.; SANU (1987) 37—44. Avec 2 pl.

T. TEŽAK-GREGL, *Prilog poznavanju metalne produkcije badenske kulture* (rés. allem.: Beitrag zur Kenntnis der Metallproduktion der Badener Kultur). Opuscula archaeol. 11—12 (Zagreb 1987) 73—81. Avec 1 fig.

K. VINSKI-GASPARINI, *Brončani kratki mač naden u Indiji i njemu srodni primjerci u Hrvatskoj* (rés. allem.: Ein bronzezeitliches Kurzschwert aus Indija und ihm verwandte Exemplare in Kroatien). Vjesnik Arh. muz. XVI—XVII (Zagreb 1983—1984) 49—67. Avec 1 pl.

N. VLASSA — M. TAKACS — CH. LAZAROVICI, *Die Hügelgräber aus dem Banat und aus Siebenbürgen aus der spätäneolithischen Periode*. [Int. Symp. D. Milanovac 1985]. Hügelbestattung in der Karpaten-Donau-Balkan-Zone während der äneolithischen Periode. Beograd, Fil. fak.; SANU (1987) 107—119. Avec 10 pl.

G. A. WAGNER, *Rana metalurgija bakra istočnog Sredozemlja* (texte comp. allem.: Frühe Kupfermetallurgie des östlichen Mittelmeerraums). Zborn. rad. Muz. rudarstva 3—4 (Bor 1984—1986) 43—59. Avec 9 fig.

#### PÉRIODE DE HALLSTATT — LA TÈNE

L. BAKARIĆ, *Rezultati novih istraživanja u Smiljanu* (rés. allem.: Die Ergebnisse neuer Forschungen in Smiljan). Vjesnik Arh. muz. XIX (Zagreb 1986) 129—140. Avec 4 pl.

- D. BALEN-LETUNIĆ, *Grob starijeg željeznog doba iz Sv. Petra Ludbreškog* (rés. allem.: Ein Grab der älteren Eisenzeit aus Sv. Petar Ludbreški). *Vjesnik Arh. muz.* XVI—XVII (Zagreb 1983—1984) 69—73. Avec 1 pl.
- D. BALEN-LETUNIĆ, *Latenske žvale iz Slavonskog Kobaša* (rés. allem.: Latetrensen aus Slavonski Kobaš). *Vjesnik Arh. muz.* XIX (Zagreb 1986) 141—145. Avec 1 pl.
- D. BALEN-LETUNIĆ, *Revizijska iskopavanja tumula starijeg željeznog doba u Dugoj Gori* (rés. allem.: Revisionforschungen von Tumul der älteren Eisenzeit in Duga Gora). *Arheološka istraživanja na karlovačkom i sisačkom području*. Zagreb, Hrv. arh. društvo (1986) 45—58. Avec 6 fig.
- Š. BATOVIĆ, *Dalmatska kultura željeznog doba* (rés. angl.: Dalmatie culture in the Iron Age). *Radovi Fil. fak.* 25/12 (Zadar 1985—1986) 5—60.
- Š. BATOVIĆ, *Ostaci nastambi željeznoga doba na našem primorju* (rés. allem.: Funde von Wohnstätten der Eisenzeit an der Jugoslawischen Küste). *Arh. radovi i rasprave* 10 (Zagreb 1987) 93—121. Avec 6 fig. et 6 pl.
- I. BOJANOVSKI, *Ilirska plemena u istočnoj Hercegovini i njihov smještaj* (rés. allem.: Illyrische Geschlechter in der östlichen Herzegowina und ihr Wohnsitz). *Tribunia* 9 (Trebinje 1985) 7—24. Avec 1 fig.
- D. BOŽIĆ, *O starosti konjeničkega groba št. 16 z latenskog grobišta na beograjski Karaburmi* (rés. angl.: About the dating of the horsemen's grave 16 from Karaburma in Belgrade). *Keltski voz — keltski grobovi s vozom*. Brežice, Posavski muzej (1984) 133—139. Avec 3 fig.
- C. DOBIAT, *Das Hallstattzeitliche Gräberfeld von Kleinklein und seine Keramik*. [Schild von Steier, Beiheft 1]. Graz (1980). — *Compte rendu* par B. TERŽAN, *Arh. vestnik* 38 (Ljubljana 1987) 413—433. Avec 4 dess.
- D. van ENDERT, *Keltische Wagenbestattungen in Frankreich*. *Keltski voz — keltski grobovi z vozom*. Brežice, Posavski muzej (1984) 43—60. Avec 18 fig.
- J.-L. FLOUEST, *Les tombes à char de La Tène en Champagne-Ardenne. Résultats des recherches effectuées entre 1938 et 1983*. *Keltski voz — keltski grobovi s vozom*. Brežice, Posavski muzej (1984) 61—69. Avec 3 fig.
- S. GABROVEC, D. SVOLJŠAK, M. ŠIFRER, *Most na Soči (S. Lucia) I* (Cfr. *Stari nar. s. XXXVI*, 299). — *Compte rendu* par S. SIEVERS, *Germania* 64, 2 (Frankfurt a.M. 1986) 619—621.
- З. ГЕОРГИЕВ, *Карактерот и значењето на вонгробните наоди во јужноповардарските некрополи од железното време* (rés. angl.: The Character and the Meaning of the Out Grave Finds in South Povardarie Necropolis from the Iron Age). *Maced. acta archaeol.* 6 (1980) (Skopje 1983) 37—54. Avec 13 fig.
- Z. GEORGIEV, *Необјавени и нови наоди од Повардарјето* (rés. angl.: New and Unpublished Findings from Streaming of Vardar). *Год. зборн. Фил. фак.* 40 (Скопје 1987) 117—134. Avec 2 pl.
- D. GLOGOVIĆ, *Nalaz iz Šule na Krku i problem lučnih fibula s dva dugmeta na luku iz Liburnije* (rés. angl.: Findings from Šula on the Island of Krk and the Problem of Bow Fibulas with two Knobs). *Arh. radovi i rasprave* 10 (Zagreb 1987) 73—91. Avec 8 pl.
- M. GUSTIN, *Fibule tardorepublicane del «Caput Adriae»*. *Aquileia nostra* LVII (Aquileia 1986) 678—683.
- M. GUSTIN, *Pražgodovinski grobovi z vozovi na ozemlju Jugoslavije* (rés. allem.: Eisenzeitliche Wagengräber aus dem Gebiet Jugoslawiens). *Keltski voz — keltski grobovi z vozom*. Brežice, Posavski muzej (1984) 111—132. Avec 5 fig.
- A. HAFFNER — H.-E. JOACHIM, *Die keltischen Wagengräber der Mittelrheingruppe*. *Keltski voz — keltski grobovi z vozom*. Brežice, Posavski muzej (1984) 71—87. Avec 15 fig.
- М. ЈОЦИЋ, *Новија налазишта старијег гвозденог доба на територији јужног Поморавља* (rés. franç.: De nouveau gites archéologiques de l'âge de fer plus reculé sur le territoire de Južno Pomoravlje). *Лесковачки зборник XXIV* (Лесковац 1984) 503—511. Avec 17 fig.
- T. KNEZ, *Novo Mesto. Knj. 1. Halštatski grobovi* (texte comp. allem.: Hallstattzeitliche Gräber). [Carniola archaeol., 1]. Novo Mesto, Dolenjski muzej (1986) 101. Avec ill. — *Compte rendu* par J. DULAR, *Arh. vestnik* 37 (Ljubljana 1986) 448—450; Б. ЈОБАНОВИЋ, *Старинар н.с. XXXVII* (Београд 1986) 222—224; N. MAJNARIĆ-PANDŽIĆ, *Obavijesti Hrv. arh. društva* 2 (Zagreb 1986) 30—32.
- T. KNEZ, *Spätlatènezeit und frühe Kaiserzeit in Novo Mesto*. *Archäol. Korrespondenzblatt* 17, 1 (Mainz 1987) 103—109.
- Д. КРСТИЋ, *Налаз бронзаних предмета из Зеленика* (rés. angl.: Finding of Bronze Objects from Zelenik). *Збор. Нар. муз.* XII, 1 (Београд 1986) 79—84. Avec 2 pl.
- П. КУЗМАН, *Три Челусти и Вртунка — Требеништа 1972* (Cfr. *Старинар н.с. XXXVII*, 261). — *Compte rendu* par P. BACIĆ, *Старинар XXXVII* (Београд 1986) 224—225.
- N. MAJNARIĆ-PANDŽIĆ, *Prilog poznavanju kasnog brončanog i starijeg željeznog doba na Kordunu i Baniji* (rés. allem.: Beitrag zur Kenntnis der späten Bronzezeit und älteren Eisenzeit in Banija und Kordun). *Arheološka istraživanja na karlovačkom i sisačkom području*. Zagreb, Hrv. arh. društvo (1986) 29—43. Avec 14 fig.
- G. MANSFELD, *Gräber mit Wagenbeigaben vom Frühdynastikum des Vorderen Orients bis zur Hallstattzeit Mitteleuropas*. *Keltski voz — keltski grobovi z vozom*. Brežice, Posavski muzej (1984) 9—29. Avec 14 fig.
- B. MARIJAN, *Zajednička grobnica željeznog doba iz Vašarovina kod Livna* (rés. angl.: Iron Age Communal Grave from Vašarovine near Livno). *Glasnik Zem. muz.* — *arheologija n.s.* 40—41 (Sarajevo 1986) 23—38. Avec 2 fig. et 2 pl.
- B. MARIJANOVIĆ, *Završna istraživanja akropole na Gradini u Ošanićima* (rés. franç.: Les recherches finales de l'acropole sur Gradina à Ošanići). *Glasnik Zem. muz.* — *arheologija n.s.* 39 (Sarajevo 1984) 11—12. Avec 5 fig.

K. MIHOVIĆ, *Poreština u kontekstu željeznog doba Istre i susjednih kulturnih skupina* (rés. ital.: Il Parentino nel contesto del periodo del ferro in Istria e nei vicini gruppi culturali). Zborn. Poreštine 2 (Poreč 1987) 41—49. Avec 4 pl.

A. MILOŠEVIĆ, *Dvije ostave željeznog oruđa s područja Delmata* (rés. allem.: Zwei Hortfunde von Eisenwerkzeugen aus dem Gebiet der Delmater). Arh. vestnik 37 (Ljubljana 1986) 97—127. Avec 13 fig.

P. OREČ, *Tri prapovijesna svetišta (hrama) u Posušju i Ljubuškom* (rés. franç.: Trois lieux sacrés préhistoriques (temples) à Posušje et à Ljubuški). God. Centra za balk. ispit. 23 (Sarajevo 1987) 189—200. Avec 3 fig. et 1 pl.

M. ПАРОВИЋ-ПЕШИКАН, *Одраз грчких керамичких облика у керамици старијег гвозденог доба централног Балкана* (rés. franç.: Les reflets des formes des céramiques grecques dans les céramiques de l'âge du fer ancien des régions centrales des Balkans). Старинар XXXVII (Београд 1986) 25—39. Avec 10 fig.

P. ПАШИК, Ж. ВИНЧИК, И. ИВАНОВСКИ, З. ГЕОРГИЈЕВ, *Некрополата „Милци“ кај Гевгелија* (rés. angl.: The Necropolis „Milci“ near Gевгелија). Култ. наследство X—XI (Скопје 1983—1984, publ. 1987) 75—102. Avec 11 pl. et 9 fig.

L. PAULI, *Die Wagengräber auf dem Dürrnberg bei Hallein (Österreich)*. Keltski voz — keltski grobovi z vozom. Brežice, Posavski muzej (1984) 89—97. Avec 7 fig.

M. SLADIĆ, *Keramika Skordiska — latenska keramika u jugoslovenskom Podunavlju* (rés. angl.: The pottery of the Scordisci. The La Tène pottery in the Yugoslav danubian region). Beograd, Univerzitet, Centar za arh. istraživanja Fil. fak. (1986) 66. Avec ill.

E. SOUDSKA, *Gräber mit Wagen und Pferdegeschirr in Böhmen*. Keltski voz — keltski grobovi z vozom. Brežice, Posavski muzej (1984) 99—103.

I. M. STEAD, *Cart-burials in Britain*. Keltski voz — keltski grobovi z vozom. Brežice, Posavski muzej (1984) 31—41. Avec 6 fig.

M. STOJIC, *Gvozdeno doba u basenu Velike Morave* (rés. allem.: Die Eisenzeit im Becken der Velika Morava). [Centar za arh. istraživanja Filozof. fak. 8]. Beograd — Svetozarevo, Univerzitet u Beogradu, Fil. fak. — Zavičajni muzej, Svetozarevo (1986). — Compte rendu par P. BASIĆ, Старинар XXXVII (Београд 1986) 221—222.

B. TERŽAN — F. LO SCHIAVO — N. TRAMPUŽ-OREL, *Most na Soči (S. Lucia) II. Szombathyjeva izkopavanja*. [Katalogi in monografije 23]. Ljubljana, Narodni muzej (1984; 1985). — Compte rendu par P. BASIĆ, Старинар XXXVII (Београд 1986) 224.

N. TRAMPUŽ-OREL, *kelti in njihovi sodobniki na ozemlju Jugoslavije*. Argo XXIII—XXIV (Ljubljana 1984—1985) 11—13.

R. VASIĆ, *Prilog proučavanju lučnih fibula sa pravougaonom nogom na Balkanu* (rés. allem.: Beitrag zur Erforschung der Bodenfibeln mit Viereckiger Fussplatte auf dem Balkan). Arh. vestnik 38 (Ljubljana 1987) 41—63. Avec 5 fig. et 5 pl.

P. BASIĆ, *Прилози проучавању Атенице* (rés. franç.: Contribution aux recherches sur Atenica). Зборн. рад. Нар. муз. XVI (Чачак 1986) 5—21. Avec 5 pl.

P. BASIĆ, *Сребрни појас типа Мраморац у Народној музеју у Пожаревцу* (rés. angl.: A Silver Belt of Mramorac Type in the National Museum of Požarevac). Viminacium 1 (Пожаревац 1986) 15—30. Avec 10 fig.

P. BASIĆ, *Уметничке тежње на тлу Југославије у гвоздено доба* (rés. franç.: Les tendances artistiques à l'âge du fer en Yougoslavie). Старинар XXXVII (Београд 1986) 1—24. Avec 26 fig.

K. K.-VEGH, *Keltische Wagengräber in Ungarn*. Keltski voz — keltski grobovi z vozom. Brežice, Posavski muzej (1984) 105—110. Avec 4 fig.

J. VIDOVIĆ, *Najnovija sustavna arheološka istraživanja nekropole kod sela Dvorišća kraj Turčiča u Medimurju*. Muz. vjesn. 10 (Varaždin 1987) 35—37. Avec 4 fig.

D. VUGA, *Konservatorski pogledi na železnodobno najdišće Vače z okolico* (rés. angl.: Archaeological Site Vače). Varstvo spom. 28 (Ljubljana 1986) 129—133.

W. M. WERNER, *Latènezeitliche Tensen in Jugoslavien* (rés. allem.: Keltski voz — keltski grobovi z vozom. Brežice, Posavski muzej (1984) 141—151. Avec 7 fig.

M. ZOTOVIĆ, *Arheološki i etnički problemi bronzanog i gvozdenog doba zapadne Srbije* (Cfr. Starinar n.s. XXXVII, 262). — Compte rendu par P. СТАНИЋ, Гласн. Друштва конз. Србије 10 (Београд 1986) 153—154.

M. ZOTOVIĆ, *Eléments ioniens et scythes dans la culture des Balkans occidentaux*. Pulpudeva 5. Semaines philippopolitaines de l'histoire et de la culture thrace (Sofia 1986) 233—238.

M. ZOTOVIĆ, *Problem mlađeg gvozdenog doba u zapadnoj Srbiji u svetlu otkrića u Krajčinočima kod Priboja* (rés. franç.: Problème de l'âge du bronze récent en Serbie occidentale à la lumière des découvertes à Krajčinoči près de Priboj). God. Centra za balk. ispit. 23 (Sarajevo 1987) 51—62. Avec 2 pl.

## ANTIQUITÉ

### OUVRAGES GÉNÉRAUX — HISTOIRE

D. BARBARIĆ, *Politika Platonovih zakona — uvod u studij Platona*. [Pos. izd., 2]. Zagreb, Centar za pov. znan., Odjel za pov. fil. (1986), 103.

B. БИТРАКОВА-ГРОЗДАНОВА, *Споменици од хеленистичкиот период во СР Македонија* (rés. franç.: Monuments de l'époque hellénistique dans la République Socialiste de Macédoine). [Посебни изданија на Одделението за научна дејност Н.Б.С.Г. за историја на уметноста со археологија, Књ. 3]. Скопје, Филозофски факултет (1987) 224.

I. BOJANOVSKI, *Prilozi za topografiju rimskih i predrimskih komunikacija i naselja u rimskoj provinciji Dalmaciji, V — Gornje Podrinje u sistemu rimskih komunikacija* (rés. franç.: Contributions à la topo-

graphie des communications et des agglomérations romaines et préromaines dans la province romaine de Dalmatie, V — Gornje Podrinje dans le système des communications romaines). *Godišnjak Centra za balk. studije* 23 (Sarajevo 1987) 63—174. Avec 3 fig.

R. BRATOŽ, *Razvoj organizacije zgodnje kršćanske cerkve na ozemlju Jugoslavije od 3. do 6. stoletja* (rés. allem.: Entwicklung der Organisation der frühchristlichen Kirche auf dem Gebiet Jugoslawiens vom 3. bis zum 6. Jahrhundert). *Zgod. čas.* 40, 4 (Ljubljana 1986) 363—395.

S. CIGLENEČKI, *Das Weiterleben der Spätantike bis zum Auftauchen der Slawen in Slowenien. Die Völker Südosteuropas im 6. bis 8. Jahrhundert. Südosteuropa Jahrbuch* 17 (München 1987) 269—286, pl. 32—36.

M. DUŠANIĆ, *Географско етнографски екскурси у делу Амијана Марцелина* (rés. angl.: The geographic-ethnographic excursus in the work of Ammianus Marcellinus). [Балканолошки институт — Посебна издања 27]. Београд Балканолошки институт САНУ, Нови Сад. Институт за историју Филозоф. фак. (1986) 131.

С. ДУШАНИЋ, *Ob merita princip u izdavanju rimskih vojnih diploma (I u II vek n.e.)* (texte comp. angl. Pre-severan diplomata and the Problem of «Special Grants»). *Берданске свеске* IV (Београд 1987) 163—185.

J. FITZ, *L'Administration des Provinces pannoniennes sous le Bas-Empire romain* [Coll. Latomus 181]. Bruxelles, Latomus (1983). 111+1. — *Compte rendu* par J. ŠASEL, *Gnomon* 58, 7 (München 1986) 667.

J. FITZ, *Das Jahrhundert der Pannonier (193—284)*. Budapest, Corvina Kiado (1982) 86. Avec ill. — *Compte rendu* par J. ŠASEL, *Arh. vestnik* 37 (Ljubljana 1986) 452—453.

M. FLURY-LEMBERG, *Die Rekonstruktion des Liber linteus zagabiensis oder die Mumienbinden von Zagreb* (rés. serbo-croate: Rekonstrukcija zagrebačke lanene knjige ili povoja zagrebačke mumije). *Vjesnik Arh. muz.* XIX (Zagreb 1986) 73—82. Avec 4 pl.

F. FÜLEP, *Sopianae. The History of Pécs during the Roman Era, and the Problem of the Continuity of the Late Roman Population*. [Archaeol. Hungarica. Ser. Nova L]. Budapest (1984) 317. Avec ill. — *Compte rendu* par B. VIČIĆ, *Arh. vestnik* 37 (Ljubljana 1986) 453—454.

V. GIRARDI-JURKIĆ, *L'Istria in epoca romana*. *Arch. e arte dell'Istria*. Pula (1985) 54—66. Avec 13 fig.

B. GRAFENAUER, *Slovenačko-romanska granica — meda i spona* — (rés. allem.: Slowenisch-romanische Grenze — Scheidungs- und Verbindungslinie). *Jugoslav. istor. čas.* 1—4 (Београд 1986) 11—28.

V. JURKIĆ, *Prilog za sintezu povijesti Istre u rimsko doba* (rés. ital.: Contributo per una sintesi della storia dell'Istria in epoca romana). *Arheološka istraživanja u Istri i Hrvatskom primorju*. Knj. 1. [Znan. skup. Pula, 15—18. rujna 1982]. Pula, Hrv. arh. društvo (1987) 65—80. Avec 7 pl.

A. КЕРАМИДЧИЕВ, *Експлоатација на мермерите во античко време* (rés. angl.: The Exploitation of Marble in the Antiquity). *Maced. acta archaeol.* 7—8 (1981—1982) (Скопје 1987) 109—124. Avec 8 fig.

E. KETTENHOFEN, *Zur Siegestitulatur des Kaisers Probus*. *Živa antika* 36, 1—2 (Skopje 1986) 39—44.

M. КОРАЋ, *Medicus et chirurgus oculusarius из Вими-нацијума* (rés. franç.: Medicus et chirurgus oculusarius de Viminacium). *Старинар XXXVII* (Београд 1986) 53—71. Avec 6 pl.

H. A. МАШКИН, *Историја старог Рима* (trad. par M. МАРКОВИЋ). 6<sup>e</sup> ed. Београд, Народна књига (1987) 579.

I. MIRNIK — A. RENDIĆ-MIOČEVIĆ, *Liber linteus zagabiensis* (texte comp. angl.). *Vjesnik Arh. muz.* XIX (Zagreb 1986) 41—71. Avec 16 pl.

V. NEDOMAČKI, *Arheologija Bliskog istoka. Asirija, novovavilonska država* (Cfr. *Старинар* н.с. XXXVII, 263). — *Compte rendu* par Б. ГАВЕЛА, *Старинар XXXVII* (Београд 1986) 225—226.

*Padova antica. Da comunità paleoveneta a città romanocristiana*. Trieste, Edizioni Lint (1981). 449+207 Abb., 7 Karten. — *Compte rendu* par J. ŠASEL, *Gnomon* 58, 5 (München 1986) 459—461.

M. PALLOTTINO, *Il libro etrusco della mummia di Zagabria. Significato e valore storico e linguistico del documento* (texte comp. serbo-croate: Etrušćanska knjiga zagrebačke mumije. Značenje te povijesna i lingvistička vrijednost dokumenta). *Vjesnik Arh. muz.* XIX (Zagreb 1986) 1—8.

F. PAPAZOGLU, *Apollonia cuius incolae Macrobbii cognominantur*. *Živa antika* 36, 1—2 (Skopje 1986) 33—36.

F. PAPAZOGLU, *Oppidum Stobi civium Romanorum et municipium Stobensium*. *Chiron* 16 (München 1986) 213—237.

M. ПАРОВИЋ-ПЕШИКАН, *Планинско залеђе Ризинијума*; (Cfr. *Старинар* н.с. XXXIII—XXXIV, 401; н.с. XXXVI, 304). *Compte rendu* par С. BELCIN-PLEŠČA, *Revue des Ét. sud-est europ.* XXIV, 1 (București 1986) 100—101.

M. ПАРОВИЋ-ПЕШИКАН, *Развитие античкој археологије у Србији*. *Советская археология* 1 (Москва 1986) 133—137.

A. M. ПЕТРОВИЋ, *Античка естетика и философија Анице Савић-Ребац*. *Летопис МС 438* (Н. Сад 1986) 112—125.

A. J. PFIFFIG, *Zur Heuristik des Liber Linteus Zagabiensis* (texte com. serbo-croate: K heuristici Zagrebačke lanene knjige). *Vjesnik Arh. muz.* XIX (Zagreb 1986) 9—16.

V. POPOVIĆ, *Die südädanubischen Provinzen in des Spätantike vom Ende des 4. bis zu Mitte des 5. Jahrhunderts*. *Die Völker Südosteuropas im 6. bis 8. Jahrhundert. Südosteuropa Jahrbuch* 17 (München 1987) 95—139, pl. 1—8.

M. РИЦЛ, *Белешке о ropcтвy y хеленистичкој Македонији* (rés. franç.: Notes sur l'esclavage en Macédoine hellénistique). *Ист. гласн.* 1 (Београд 1986) 37—49.

H. RIX, *Etruskisch Culs »Tor« und der Abschnitt VIII 1—2 des zagreber Liber linteus* (texte comp. serbo-croate: Etrušćanski Culs »vrata« i odlomak VIII 1—2 Zagrebačke lanene knjige). *Vjesnik Arh. muz.* XIX (Zagreb 1986) 17—40.

F. SCHÖN, *Der Beginn der römischen Herrschaft in Rätien*. Sigmaringen, Jan Thorbecke Verlag (1986). — Compte rendu par R. BRATOŽ, *Arh. vestnik* 38 (Ljubljana 1987) 473—476.

B. СОКОЛОВСКА, *Да ли је Прасијада Бутковско језеро у Дисорон Круша планина?* (rés. franç.: Lac Butkovo serait-il Prasiada et Kruša Planina serait-ce Disoron). *Старинар XXXVII* (Београд 1986) 175—178.

D. SRDOČ — N. HORVATINČIĆ, *Radiocarbon dating of the Liber linteus Zagabiensis* (texte comp. serbo-croate: Određivanje starosti Zagrebačke lanene knjige metodom radioaktivnog ugljenika). *Vjesnik Arh. muz.* XIX (Zagreb 1986) 83—98.

Д. СРЕЈОВИЋ, *Felix Romuliana: царска палата или...?* (rés. franç.: Felix Romuliana: palais imperiale ou...?). *Старинар XXXVII* (Београд 1986) 87—102. Avec 19 fig.

K. STROBEL, *Untersuchungen zu den Dakerkriegen Trajans* [Antiquitas, Reihe I, Abh. zur Alten Geschichte 33]. Bonn, Habelt (1984) 384. 3 Karten. — Compte rendu par J. ŠAŠEL, *Gnomon* 58, 6 (München 1986) 557—558.

M. SUIĆ, *Cissa Pullaria — Baphium Cissense — Episcopus Cessensis* (rés. franç.). *Arh. radovi i rasprave* 10 (Zagreb 1987) 185—219. Avec 2 fig. et 1 pl.

M. SUIĆ, *Hieronim Stridonjanin — građanin Tarasatike* (rés. angl.: Hieronymus Stridonian — Citizen of Tarsatica). *Rad JAZU* 426 (Zagreb 1986) 213—278.

M. SUIĆ, *Mursensia quaedam* (ad CIL III 3288; CIL III 3289, 10260) (rés. franç.) *Vjesnik Arh. muz.* XVIII (Zagreb 1985) 57—70.

J. ŠAŠEL, *Etape u administrativnom razvoju rimskog grada Parentium* (rés. ital.: Le tappe dello sviluppo amministrativo della città romana di Parentium). *Zborn. Poreštine* 2 (Poreč 1987) 67—74. Avec 2 fig.

M. ŠEGVIĆ, *Neki oblici romanizacije stanovništva parentinskog agera* (rés. ital.: Alcune forme di romanizzazione della popolazione dell'agro parentino). *Zborn. Poreštine* 2 (Poreč 1987) 51—56.

J.-P. VERNANT, *Začetki grčke misli* (trad. par B. BASKAR). [Studia humanitatis]. Ljubljana, ŠKUC, Znan. inšt. Fil. fak., Državna založba (1986) 113.

M. ZANINOVIC, *Antička arheologija u Hrvatskoj* (rés. angl.: Ancient Archaeology in Croatia). *Opuscula archaeol.* 11—12 (Zagreb 1987) 1—71.

M. ZANINOVIC, *Pojava antike u središnjoj Hrvatskoj* (rés. angl.: The Appearance of Antiquity in Central Croatia). *Arheološka istraživanja na karlovačkom i sisačkom području*. Zagreb, Hrv. arh. društvo (1986) 59—67.

# SOURCES HISTORIQUES (EXCEPTÉ ÉPIGRAPHIE) — LITTÉRATURE — HISTOIRE DE LA LANGUE

*Antologija stare lirike grčke* (red. K. RAC). 2ième ed. Split, Logos (1981). — Compte rendu par Š. SONJE, *Mogućnosti* 6—8 (Split 1986) 551—558.

A. BERINDE — S. LUGOJAN, *Contributii la cunoasterea limbii Dacilor*. Timisoara (1984) 256. — Compte rendu par M. Д. САВИЋ, *Balkanica XVI—XVII* (Београд 1985—1986) 361—362.

S. BILBIJA, *Staroevropski jezik i pismo Etruraca*. Chicago, The Institute of Etruscan Studies (1984) 298. Compte rendu par A. BENAC, *God. Centra za balk. ispit.* 23 (Sarajevo 1987) 231—234.

M. БУДИМИР — М. ФЛАШАР, *Преглед римске књижевности — De auctoribus romanis*. 3e ed. Београд, Научна књига (1986). 687.

Љ. ЦРЕПАЈАЦ, *Платонова естетика и осуда уметности у интерпретацији Аније Савић-Ребац*. *Летопис MC* 438, св. 1—2 (Н. Сад 1986) 48—59.

Y. DUHOUX, *Introduction aux dialectes grecs anciens*. Louvain-la-Neuve, Cabay (1983). — Compte rendu par П. ИЛИЕВСКИ, *Жива антика* 36, 1—2 (Скопје 1986) 114—116.

M. DUŠANIĆ, *Notulae Ammianae* (XIV 10, 13; XV 5, 24) (rés. angl.). *Živa antika* 36, 1—2 (Скопје 1986) 45—48.

M. Н. БУРИЋ, *Историја хеленске књижевности*. 4e ed. Београд, Завод за уџбенике и наставна средства (1986). 774.

K. ГАНТАР, *Залагања за аутономију уметничког стваралаштва од Аристотела до Овидија*. *Летопис MC* 438, св. 1—2 (Н. Сад 1986) 74—85.

O. HANSEN, *Melanippides Fr. 762 PMG. written by Euripides?* *Živa antika* 36, 1—2 (Скопје 1986) 32.

A. HEUBECK, *Kleine Schriften zur griechischen Sprache und Literatur*. Erlangen, Universitätsbund (1984). — Compte rendu par П. ИЛИЕВСКИ, *Жива антика* 36, 1—2 (Скопје 1986) 113—114.

J. I. HOOKER, *The Origin of the Linear B Script*. *Suplementos a Minos* Num. 8, Salamanca (1979). — Compte rendu par П. ИЛИЕВСКИ, *Жива антика* 36, 1—2 (Скопје 1986) 119—122.

P. H. ILIEVSKI, *Odras zemljoposedničkih odnosa u mikenskoj toponimiji* (rés. angl.: Reflectoin of Land-tenure relations in Mycenaean Toponymy). *God. Centra za balk. ispit.* 23 (Sarajevo 1987) 5—21.

P. H. ILIEVSKI, *Pisani podaci o zemljoposedničkim odnosima na Balkanu iz kasne bronzane epohe* (rés. angl.: Evidence for Landholding Interrelations on the Balkans in the Late Bronze Age). *Godišnjak Centra za balk. ispit.* 22 (Sarajevo 1986) 5—40.

П. Х. ИЛИЕВСКИ, *За потеклото на -its- суфиксите во грчкиот* (rés. angl.: On the Origin of the -its-Suffixes in Greek). *Год. зборн. Фил. фак.* 39 (Скопје 1986) 228—242.

*Linear B. A 1984 Survey* (ed. A. M. DAVIES, Y. DUHOUX). Louvain-la-Neuve, Cabay (1985). — Compte rendu par П. ИЛИЕВСКИ, *Жива антика* 36, 1—2 (Скопје 1987) 107—113.

Н. МИЛИЋ, „Платонски парадокс“ Анице Савић-Ребац. Летопис МС 438, св. 1—2 (Н. Сад 1986) 96—103.

Д. НОВАКОВИЋ, Начела класифицирања текстова у античкој знаности о књижевности. Летопис МС 433, св. 1—2 (Н. Сад 1986) 60—73.

М. Д. ПЕТРУШЕВСКИ, За целта на Поетиката и на трагедијата според Аристотел (rés. franç.: Sur la fin de la Poétique et de la tragédie selon Aristote), Год. зборн. Фил. фак. 39 (Скопје 1986) 243—273.

PLUTARH, Romul — osnivač Rima (trad. par K. MARICKI GAĐANSKI). [Bibl. Istorija i mitologija, 2]. Beograd, Grafos (1987) 61.

PLUTARH, Tesej (trad. par K. MARICKI GAĐANSKI). [Bibl. Istorija i mitologija, 1]. Beograd, Grafos (1987) 63.

Повести из античке књижевности — животи, путеви, подвизи, војне (ред. М. ФЛАШАР). [Срп. књиж. задруга, коло 79, књ. 521]. Београд, Срп. књиж. задруга (1986) 512.

А. САВИЋ-РЕБАЦ, Античка естетика и наука о књижевности. Н. Сад, Књиж. заједница (1985). — Compte rendu par М. Д. СТЕФАНОВИЋ, Летопис МС 438, св. 5 (Н. Сад 1986) 799—801.

С. СЛАПШАК, Аристофан естетичар. Летопис МС 438, св. 1—2 (Н. Сад 1986) 104—111.

Ј. STANKO, Étymologie du thème Messap-. God. Centra za balk. ispit. 23 (Sarajevo 1987) 23—30.

Ј. STANKO, La Cimbriana illyrienne et quelques connexions linguistiques. God. Centra za balk., ispit. 23 (Sarajevo 1987) 31—35.

Е. STRNAD, Einige wasserbautechnische etruskische Begriffe. Ziva antika 36, 1—2 (Skopje 1986) 49—52.

М. SAŠEL KOS, Zgodovinska podoba prostora med Akvilejo, Jadrantom in Sirmijem pri Kasiju Dionu in Herodijanu (texte comp. angl. A historical outline of the region between Aquileia, the Adriatic, and Sirmium in Cassius Dio and Herodian). Ljubljana, Slov. akad. znan. in umet., Znan. razisk. center (1986), 467. Avec ill. — Compte rendu par В. KUNTIC-MAKVIĆ, Hist. zborn. XXXIX (1) (Zagreb 1986) 303—305; R. BRATOŽ, Arh. Vestnik 38 (Ljubljana 1987) 468—473.

## MONUMENTS ET STATIONS ARCHÉOLOGIQUES

В. АЛЕКСОВА, Нови истражувања на баптистериумот во Баргала (rés. angl.: The Baptistery at Bargala). Зборник на Бошко Бабиќ. Прилеп, Инст. за истраж. на старослов. култура (1986) 29—38. Avec 5 fig.

М. ANDRONIKOS, Vergina. The Royal Tombs and the ancient City. Athens, Ekdotike Athenon (1984). — Compte rendu par Р. ВАСИЋ, Жива антика 36, 1—2 (Скопје 1986) 134—137.

В. АТАНАСКОВИЋ-SALČIĆ, Lištani kod Livna, antička grobnica na svod sa memorijom (rés. franç.). Arh. pregled 25 (Beograd, Ljubljana 1986) 44, 129. Avec 2 fig.

К. БАЛАБАНОВ, Виношко Кале — Доцноримско утврдено кале (texte comp. angl.: Viničko Kale — Late

Roman Fortification). Arh. pregled 26 (1985) (Ljubljana 1986) 153. Avec 3 fig.

В. BEGOVIĆ, Prilog poznavanju starih putova i naselja u Podravini. Antička magistralna cesta Petovio-Mursa i antičke postaje na njemu u području đurdevačke Podravine. Podravski zbornik (Koprivnica 1986) 142—151. Avec 9 fig.

В. БИТРАКОВА-ГРОЗДАНОВА, Некропола кај Де-лагожда — Струга 1979 (rés. angl.: The Necropolis at Belagozda in the Vicinity of Struga, 1979). Maced. acta archaeol. 6 (1980) (Скопје 1983) 63—68. Avec 4 pl.

Д. BREŠČAK, Verdun pri Stopičah — zgodnjerimska nekropola (texte comp. angl.: Verdun, Stopiče — Early Roman Cemetery). Arh. pregled 26 (1985) (Ljubljana 1986) 120—121. Avec 3 fig.

М. БРМБОЛИЋ, Рановизантијско утврђење на Јухору (rés. franç.: Fortification paléobyzantine sur les versants de Juhor). Збор. Нар. муз. XII, 1 (Београд 1986) 199—209. Avec 7 pl.

Ј. БУЋИЋ, Римски Vicus и терме у Прилепцу (rés. franç.: Le Vicus et les thermes romains de Prilepac). Ужички зборник 14 (Т. Ужице 1985) 5—22. Avec 18 fig.

Ј. БУЋИЋ — П. ПЕТРОВИЋ, Римска вила у Вишесави код Бајине Баште (rés. franç.: La ville romaine de Višesava près de Bajina Bašta). Ужички зборник 15 (Т. Ужице 1986) 23—42. Avec 17 fig.

М. BUDIMIR — LJ. RADIĆ, Orlić kod Knina — villa Rustica (texte comp. angl.). Arh. pregled 26 (1985) (Ljubljana 1986) 107—109. Avec 5 fig.

DON FRANE BULIĆ, Po ruševinama stare Salone (rés. franç.: Par les ruines de l'antique Salone) [Prilog Vjesniku za arheol. i histor. dalmatinsku sv. 79]. Split, Arheološki muzej (1986). 185.

Ф. BUŠKARIOL, Vid kod Metkovića — Naron (texte comp. angl.). Arh. pregled 26 (1985) (Ljubljana 1986) 122—123. Avec 3 fig.

Ф. BUŠKARIOL, Zaštitna istraživanja u Naroni. Obavijesti Hrv. arh. društva 1 (Zagreb 1986) 24—26. Avec 1 fig.

А. ЦЕРМАНОВИЋ-КУЗМАНОВИЋ, Археолошка истраживања римске некрополе у Коловрату код Пријепоља. Ужички зборник 15 (Т. Ужице 1986) 480—483.

А. CERMANOVIĆ-KUZMANOVIĆ — S. STOJANOVIĆ, La forteresse antique Mora Vagei près de Mihajlovac — fouilles de 1981 (rés. serbocroate: Античко утврђење Mora Vagei код Михајловца (Clevogra). Извештај о археолошким истраживањима у 1981. години). Бердапске свеске III (Београд 1986) 453—466. Avec 13 pl.

Chronique des activités de l'École française de Rome. Fouilles de la section Mogen âge. Caričin grad: 1 — Recherches sur les monuments Chrétiens. N. DUVALL. 2 — Fouilles de la Ville Basse. В. BAVANT, V. KONDIĆ, J. M. SPIESER. Mélanges de l'École franç. de Rome M. A. 97, 2 (Rome 1985) 881—887.

Chronique des activités de l'École française de Rome. Fouilles de la section Mogen âge. I: Caričin Grad. В.

- BAVANT, V. KONDIĆ, J.-M. SPIESER, *Mélanges de l'Ecole franç., de Rome*. M. A. 97/2 (Rome 1986) 1177—1181.
- S. CIGLENEČKI, *Zatočišče poslednjih Celejanov na Vipoti* (rés. allem.: Der Zufluchtsort der letzten Celejaner auf der Vipota). *Arh. vestnik* 38 (Ljubljana 1987) 217—234. Avec 2 pl.
- M. ЦУЊАК, *Заштитна археолошка ископавања на потезу Ђуриловца код Смедерева*. Гласн. Друштва конзерв. Србије 9 (Београд 1986) 78—80. Avec 3 fig.
- M. ЦУЊАК, *Заштитна археолошка ископавања некропола Пинкума*. Гласн. Друштва конз. Србије 10 (Београд 1986) 57—58. Avec 9 fig.
- M. ЦУЊАК, *Заштитна ископавања Ковачевићева имања код Смедерева*. Гласн. Друштва конз. Србије 10 (Београд 1986) 62—63. Avec 3 fig.
- T. ЧЕРШКОВ, *Локалитет „Градиште“ — Велики Трновац, СО Бујановац. Извештај о обављеним радовима*. Гласн. Друштва конз. Србије 10 (Београд 1986) 59—60. Avec 2 fig.
- T. ČERŠKOV, *Mediana, horreum* (rés. franç.). *Arh. pregled* 25 (Beograd, Ljubljana 1986) 41—43, 129. Avec 1 fig.
- I. CREMOŠNIK, *Rimski castrum kod Doboja* (rés. allem.: Das römische Castrum bei Doboj. *Glasnik Zem. muz. — arheologija n.s.* 39 (Sarajevo 1984) 23—84. Avec 15 fig. et 13 pl.
- V. DAMEVSKI, *Benkovac — istraživanja 1982/1983. god.* *Vjesnik Arh. muz.* XVI—XVII (Zagreb 1983—1984) 301—303.
- V. DAMEVSKI, *Varaždinske Toplice*. *Vjesnik Arh. muz.* XVI—XVII (Zagreb 1983—1984) 305—306.
- S. DANEV — M. IVANOVSKI, *Jokuš, Nemanjici — ranorimska nekropola* (texte comp. angl.: Jokuš, Nemanjici — Early Roman Cemetery). *Arh. pregled* 26 (1985) (Ljubljana 1986) 97—98. Avec 4 fig.
- V. DAUTOVA-RUŠEVLJAN, *Hrtkovci, Gomolava — kasnoantička nekropola* (texte comp. angl.: Hrtkovci, Gomolava — Late Roman Cemetery). *Arh. pregled* 26 (1985) (Ljubljana 1986) 145. Avec 4 fig.
- A. DORN, *Rimska grobnica iz Bobote*. *Glasnik slav. muz.* 52—53 (Vukovar 1985—1986) 56—57.
- C. ДРЧА, *Медиана — археолошка истраживања (1932—1987)* (rés. angl.: Mediana — Excavations 1932—1987). *Гласник Срп. арх. друштва* 3 (Београд 1986) 93—97. Avec 2 fig.
- Drenje — rezultati istraživanja 1980—1985* (texte par R. KOŠČEVIĆ, R. MAKJANIĆ et Ž. ŠKOBERNE) (texte comp. angl.: Drenje — Research results 1980—1985). *Brdovec, Muzej, Zaprešić, Nar. sveučilište* (1987) 101. Avec ill.
- C. ЂУРИЋ, *Касноантичке и ранохришћанске зидане гробнице у Илирику од III до VI века* (rés. angl.: Late Classic and Early Christian Crypts in Illyric from 3 to 4 Century). *Свеске Друштва историчара уметности Србије* 17 (Београд 1987) 31—36, 177. Avec 3 fig.
- S. ERCEGOVIĆ-PAVLOVIĆ — D. MINIĆ, *Site d'habitation médiéval à Velesnica. Fouilles 1981* (rés. serbo-croate: Средњовековно насеље у Велесници — Извештај о истраживањима у 1981. години). *Ђердапске свеске III* (Београд 1986) 289—301. Avec 8 pl.
- I. FADIĆ, *Diklo kod Zadra — Villa rustica* (texte comp. angl. *Arh. pregled* 26 (1985) (Ljubljana 1986) 90—91. Avec 2 fig.
- C. ФИДАНОВСКИ, *Илијина глава, Велекнице, Ђуилане, римска и средњовековна некропола* (rés. franç.). *Arh. pregled* 25 (Beograd, Ljubljana 1986) 47—48, 129. Avec 1 fig.
- C. ФИДАНОВСКИ, *Пољанице, Главник — касноантичко насеље* (texte comp. angl.: Poljanice, Glasnik — Late Roman Settlement). *Arh. pregled* 26 (1985) (Ljubljana 1986) 150. Avec 2 fig.
- S. FLEGO — L. RUPEL — M. ŽUPANČIĆ, *Arheološka slika Boljunca pri Trstu* (rés. ital.: Nuove località di interesse archeologico a Bagnoli della Rosandra presso Trieste). *Goriški letnik* 12—14 (Nova Gorica 1985—1987) 127—147. Avec 2 pl. et 10 fig.
- M. GABRIČEVIĆ, *Rtkovo — Glamija I — une fortresse de la Basse époque. Fouilles de 1980—1982* (rés. serbo-croate: Ртково — Гламија I — касноантичко утврђење. Извештај о археолошким истраживањима 1980—82. године). *Ђердапске свеске III* (Београд 1986) 71—91. Avec 24 fig.
- M. GARAŠANIN, *Les grandes étapes chronologiques du camp de Pontes*. *Годишњик на Софијскиј универзитет „Климент охридски“, Исторически факултет LXXVII, 2* (Софија 1985) 151—165.
- M. ГАРАШАНИН — Д. КОРАЧЕВИЋ, *Археолошки ископувања во Скупи од 1978—1981 година* (rés. angl.: Archaeological Excavations in Skupi Performed in the Period from 1978 to 1981). *Maced. acta archaeol.* 7—8 (1981—1982) (Скопје 1987) 79—96. Avec 8 fig.
- M. ГАРАШАНИН — М. ВАСИЋ, *Castrum Pontes. Извештај о ископавањима у 1981. и 1982. години* (texte comp. franç.: Castrum Pontes, Compte-rendu des fouilles en 1981—82). *Ђердапске свеске IV* (Београд 1987) 71—116. Avec 24 pl. et 20 fig.
- M. GARAŠANIN — M. VASIĆ, *Kostol — Castrum Pontes* (texte comp. angl.). *Arh. pregled* 26 (1985) (Ljubljana 1986) 101—102. Avec 3 fig.
- S. GLUŠČEVIĆ, *Benkovac, Glogovac — antička arhitektura*. *Obavijesti Hrv. arh. društva* 3 (Zagreb 1986) 45—46.
- S. GLUŠČEVIĆ, *Vađenje antičkog broda iz Zatona* (rés. allem.: Bergung des antiken Schiffes aus Zaton). *Obavijesti Hrv. arh. društva* 3 (Zagreb 1987) 43—44.
- S. GLUŠČEVIĆ, *Zadar — Iader, rimska nekropola* (texte comp. angl.: Iader — Roman Cemetery). *Arh. pregled* 26 (1985) (Ljubljana 1986) 120. Avec 2 fig.
- S. GLUŠČEVIĆ, *Zaton, antička luka — nastavak istraživanja*. *Obavijesti Hrv. arh. društva* 3 (Zagreb 1986) 46—47.
- S. GLUŠČEVIĆ, *Zaton kod Zadra, Antička luka* (texte comp. angl.: Zaton, Zadar — Roman Harbour). *Arh. pregled* 26 (1985) (Ljubljana 1986) 131—132. Avec 4 fig.

- M. GORENC — D. NEMETH-EHRLICH, *Istraživanja u Kominu 1982. i 1983. g.* Vjesnik Arh. muz. XVI—XVII (Zagreb 1983—1984) 299—301.
- B. GRALJUK, *Ramići, Grič Pauša, Kasnoantičko naselje* (texte comp. angl.: Ramići, Grič Pauša — Late roman Settlement). Arh. pregled 26 (1985) (Ljubljana 1986) 151—152. Avec 2 fig.
- Z. GREGL, *Gornja Vas — rimska nekropola* (texte comp. angl.: Gornja Vas — Roma Cemetery). Arh. pregled 26 (Ljubljana 1986) 93—94. Avec 3 fig.
- Z. GUNJAČA, *Bribir, Glavica — antičko i srednjovjekovno naselje* (texte comp. angl.: Bribir, Glavica — Roman and Mediaeval Settlement). Arh. pregled 26 (1985) (Ljubljana 1986) 86—87. Avec 4 fig.
- Z. GUNJAČA, *Zirje, Gradina — kasnoantička utvrda* (texte comp. angl.: Island of Zirje, Gradina — Late Roman Fortification). Arh. pregled 26 (1985) (Ljubljana 1986) 158, Avec 2 fig.
- B. ILAKOVAC, *Burmum II: Der römische Aquädukt Plavno Polje* — Burnum. Bericht über die Forschungen 1973 und 1974. Wien, Öster. Akad. Wissensch. (1984) 53. Avec ill. — Compte rendu par M. ZANINOVIĆ, Vjesnik Arh. muz. XVIII (Zagreb 1985) 97—98.
- J. ISTENIĆ, *Rodik — grobište pod Jezerom* (rés. allem.: Rodik — das Gräberfeld pod Jezerom). Arh. vestnik 38 (Ljubljana 1987) 69—117. Avec 18 pl. et 6 fig.
- T. JAHAKIEVSKI, *Teatar* (rés. angl.: A Theatre) (Héracléa Lynkestis — Посебна издања, Књ. 2). Битола, Завод за заштита на спомениците на културата природните реткости, Музеј и Галерија. Одбор Хераклеја, (1987) 168.
- S. JOHNSON, *Late Roman Fortifications*. London (1983) 315. Avec ill. — Compte rendu par S. CIGLENEČKI, Arh. vestnik 37 (Ljubljana 1986) 455—456.
- C. ЈОВАНОВИЋ, *О античком рударењу на Старој планини* (rés. angl.: Ancient Mining at Stara Planina). Glasn. Srp. arh. društva 3 (Beograd 1987) 195—200.
- A. JOVANOVIĆ, *Ruženjka — période antique* (texte comp. serbo-croate: Ружењка — антички период). Београдске свеске III (Београд 1986) 472—474. Avec 5 fig.
- M. JURIŠIĆ — M. ORLIĆ, *Istraživanje antičke luke u uvali Verige na Brijunima* (rés. allem.: Forschungsarbeiten im antiken Hafen in der Bucht Verige auf Brijuni). Obavijesti Hrv. arh. društva 3 (Zagreb 1987) 40—42.
- V. JURKIĆ, *Nalaz rimskog žarnog groba na »Marsovom polju« u Puli (Prilog poznavanju topografije rimskih nekropola u Puli)* (rés. allem.: Der Fund des römischen Urnengraves auf Campus Martius in Pula. Beilage zur Fachkenntnis der Topographie von römischen Nekropolen in Pula). Histria arch. 15—16 (1984—1985) (Pula 1985) 31—44. Avec 7 fig.
- Л. КЕПЕСКА — К. КЕПЕСКИ, *Грмајте — Западна река, античка и словенска некропола* (rés. franç.). Arh. pregled 25 (Beograd-Ljubljana 1986) 48—50, 129. Avec 2 fig.
- К. КЕПЕСКИ — Л. КЕПЕСКА, *Бедем — Styberra* (texte comp. angl.). Arh. pregled 26 (1985) (Ljubljana 1986) 84—85. Avec 1 fig.
- B. KIRIGIN, *Maslinovik — zaboravljena grčka kula u starogradskom polju na otoku Hvaru* (rés. allem.: Maslinovik — ein vergessener griechischer Turm in Starogradsko Polje auf der Insel Hvar). Obavijesti Hrv. arh. društva 1 (Zagreb 1987) 21—24. Avec 1 fig.
- B. KIRIGIN, *Vis, Gradina — Rimske terme* (texte comp. angl.: Vis, Gradine — Roman Baths). Arh. pregled 26 (1985) (Ljubljana 1986) 124—125. Avec 2 fig.
- D. KORAČEVIĆ, *Zlokućane kod Skoplja — Scupi* (texte comp. angl.). Arh. pregled 26 (1985) (Ljubljana 1986) 133—134. Avec 3 fig.
- R. KOŠČEVIĆ — R. MAKJANIĆ, *Neki noviji arheološki rezultati s područja antičke Siscije* (rés. allem.: Einige neueren archäologischen Ergebnisse aus dem Bereich von Siscia). Arheološka istraživanja na karlovačkom i sisačkom području. Zagreb, Hrv. arh. društvo (1986) 119—135. Avec 7 pl.
- B. KUNTIĆ-MAKVIĆ, *Bribirska glavica (Rad na spomenicima iz antičkog perioda u razdoblju od 1981. do 1986. god.)*. Obavijesti Hrv. arh. društva 3 (Zagreb 1986) 42—45.
- A. LALOVIĆ, *Gamzigrad — Romuliana* (texte comp. angl. Arh. pregled 26 (1985) (Ljubljana 1986) 141—142. Avec 4 fig.
- A. LALOVIĆ, *Gamzigrad, Zaječar, kasna antika* (rés. franç.). Arh. pregled 25 (Beograd, Ljubljana 1986) 53—55, 129. Avec 1 pl.
- N. LOGAR, *Vrhnika, Dolge njive — Nauportus, rimski most (?)* (texte comp. angl.: Nauportus — Roman Bridge (?)). Arh. pregled 26 (1985) (Ljubljana 1986) 126—127. Avec 4 fig.
- I. LOKOŠEK, *Starigradsko polje na o. Hvaru — Villa rustica* (texte comp. angl.). Arh. pregled 26 (1985) (Ljubljana 1986) 117. Avec 1 fig.
- N. LJAMIĆ-VALOVIĆ, *Panjevaca, Čukojevaca, Kraljevo, antička ciglarska peć* (rés. franç.). Arh. pregled 25 (Beograd, Ljubljana 1986) 45—47, 129. Avec 1 fig.
- N. LJAMIĆ-VALOVIĆ, *Die Ziegelbrennöfen der römischen Ziegelei »MLB« in Köln-Feldkassel. Ergebnisse der Ausgrabungen in den Jahren 1980 und 1981* (rés. serbo-croate: Ciglarske peći rimske ciglane »MLB« na lokalitetu Feldkassel u Kölnu — rezultati iskopavanja u g. 1980. i 1981). Arh. vestnik 37 (Ljubljana 1986) 169—215. Avec 19 pl.
- I. MARIJANOVIĆ, *Rimska nekropola sa spaljenim pokojnicima u Zeniku kod Rakovice* (rés. franç.: La nécropole romaine avec les squelettes incinérés à Senik près de Rakovica). Glasnik Zem. muz. — arheologija n.s. 39 (Sarajevo 1984) 89—96. Avec 4 fig.
- M. MARIJANSKI-MANOJLOVIĆ, *Rimska nekropola kod Beške u Sremu* (rés. angl.: A roman necropolis at Beška in Srem). [Vojvođanski muzej, Posebna izdanja VIII]. Novi Sad, Vojvođanski muzej (1987) 160.
- B. MARUŠIĆ, *Prilog poznavanju kasnoantičkog Nezakcija* (rés. allem.: Beitrag zur Kenntnis des spätantiken Nesactium). Starohrv. prosvjeta 16 (Split 1986) 51—76. Avec 16 pl. et 11 fig.

- B. MARUŠIĆ — J. ŠASEL, *De la Cella Trichora au complexe monastique de St. André à Betika entre Pula et Rovinj* (rés. slovène: Od Cella Trichore do samostanskega kompleksa Sv. Andreja v Betiki med Pulo in Rovinjem). Arh. vestnik 37 (Ljubljana 1986) 307—342. Avec 21 fig. et 5 pl.
- R. MATIJAŠIĆ, *Kratak pregled terenskih istraživanja antičkog razdoblja Istre tijekom poslednjih godina* (rés. allem.: Kurze Übersicht der Terrainforschungen des antiken Zeitraums in Istrien im Verlauf der letzten Jahre). Obavijesti Hrv. arh. društva 2 (Zagreb 1976) 32—36.
- R. MATIJAŠIĆ — Ž. UJČIĆ, *Pula — rimska nekropola* (texte comp. angl.: Pula — roman Cemetery). Arh. pregled 26 (1985) (Ljubljana 1986) 110—111. Avec 3 fig.
- B. MIGOTTI, *Otok Lastovo u dodiru s grčkim svijetom* (rés. angl.: The Island of Lastovo in Contact with the Greek World). Arh. radovi i rasprave 10 (Zagreb 1987) 133—154. Avec 3 pl.
- I. MIKL-CURK, *Rimski kastel v Zalogu pri Ljubljani* (rés. allem.: Das römische Kastell in Zalog bei Ljubljana). Arh. vestnik 37 (Ljubljana 1986) 227—235. Avec 7 fig. et 1 pl.
- P. MILOŠEVIĆ, *Sremska Mitrovica — Sirmium, istočna nekropola* (texte comp. angl.: Sirmium, Eastern Cemetery). Arh. pregled 26 (1985) (Ljubljana 1986) 115—116. Avec 3 fig.
- P. MILOŠEVIĆ — M. JEREMIĆ, *Le castellum a Milutinovac* (rés. serbo-croate: Kastel u Milutinovcu — извештај о археолошким истраживањима у 1981—82. г.). Ђердапске свеске III (Београд 1986) 245—263. Avec 26 fig.
- M. ORLIĆ — M. JURIŠIĆ, *Zaštitno istraživanje antičkog brodoloma na Paklenim otocima* (rés. allem.: Schutzforschungen eines antiken Versunkenen Schiffes auf den Inseln Pakleni Otoci). Obavijesti Hrv. arh. društva 3 (Zagreb 1987) 39—40.
- M. PAROVIĆ-PEŠIKAN, *Gračanica, Ulpiana* (texte comp. angl.). Arh. pregled 26 (1985) (Ljubljana 1986) 95—96. Avec 1 fig.
- V. PAŠKVALIN, *Crkvina, Vranjevo Selo — rimsko naselje* (texte comp. angl.: Crkvina, Vranjevo Selo — roman Settlement). Arh. pregled 26 (1985) (Ljubljana 1986) 88—89. Avec 2 fig.
- V. PAŠKVALIN, *Gradina, Karaula, Kakanj, kasnoantičko utvrđenje* (rés. franç.). Arh. pregled 25 (Beograd, Ljubljana 1986) 50—51, 129. Avec 2 fig.
- V. PAŠKVALIN, *Gromile, karaula, Kakanj, kasnoantička građevina tipa kastron* (rés. franç.). Arh. pregled 25 (Beograd, Ljubljana 1986) 52—53, 129.
- E. ПЕТРОВА, *Еден доцноримски гроб од околната на Куманово* (rés. angl.: A Late Roman Grave from Vicinity of Kumanovo). Maced. acta archaeol. 7—8 (1981—1982) (Скопје 1987) 97—108. Avec 9 fig.
- P. PETROVIĆ, *Brza Palanka — Egeta. Recherches archéologiques menées en 1981—82* (rés. serbo-croate: Брза Паланка — Егета. Археолошка истраживања 1981—82. године. Ђердапске свеске III (Београд 1986) 369—377. Avec 20 fig.
- П. ПЕТРОВИЋ, *Римски пут у Ђердану* (rés. franç.: La voie romaine dans les portes de fer). Старијар XXXVII (Београд 1986) 41—52. Avec 15 fig.
- D. PILETIĆ, *Acumincum i Burgenae — dva važna uporišta na donjopanonskom Limesu* (rés. allem.: Acumincum und Burgenae — zwei wichtige Stützpunkte am pannonschen Limes). Odbrambeni sistemi u praist. i ant. — Materijali XXII. Novi Sad, Savez arh. društva. Jug. (1986) 137—143.
- A. PLETESKI, *Rimski grobovi pri Sv. Mihaelu v Iški vasi* (rés. allem.: Die römischen Gräber bei der Kirche des Sv. Mihael in Iška vas). Arh. vestnik 38 (Ljubljana 1987) 137—157. Avec 8 fig. et 3 pl.
- M. PRAVILOVIĆ, *Vuksanlekići — kasnoantička nekropola* (texte comp. angl.: Vuksanlekići — Late Roman Cemetery). Arh. pregled 26 (1985) (Ljubljana 1986) 154—155. Avec 3 fig.
- J. RANKOV, *Karataš — Statio Cataractarum Dianae* (texte comp. angl.). Arh. pregled 26 (1985) (Ljubljana 1986) 99—100. Avec 3 fig.
- J. ПАНКОВ, *Statio Cataractarum Diana (Извештај о археолошким истраживањима у 1982. години)* (texte comp. franç.: Statio Cataractarum Diana. Rapport des fouilles de 1982). Ђердапске свеске IV (Београд 1987) 5—24. Avec 23 fig.
- E. M. RUPRECHTSBERGER, *Ein römerzeitliches Brandgrab aus Salona* (rés. slovène: Žgan rimski grob iz Salone). Arh. vestnik 37 (Ljubljana 1986) 237—245. Avec 6 fig.
- M. SAGADIN, *Mengeš — rimsko naselje* (texte comp. angl.: Mengeš — Roman Settlement). Arh. pregled 26 (1985) (Ljubljana 1986) 105—106. Avec 2 fig.
- ΣΙΝΔΟΣ. ΚΑΤΑΛΟΓΟΣ ΤΗΣ ΕΚΘΕΣΗΣ ΑΡΧΑΙΟΛΟΓΙΚΟ ΜΟΥΣΕΙΟ ΘΕΣΣΑΛΟΝΙΚΗΣ, Atina (1985). Compte rendu par P. ВАСИЋ, Жива антика 36, 1—2 (Скопје 1986) 139—142.
- M. СЛАДИЋ, *Извештај са локалитета Кеј код Михајловца* (texte comp. franç.: Compte rendu des fouilles du site Kej près de Mihajlovac). Ђердапске свеске IV (Београд 1987) 153—155. Avec 6 fig.
- D. SOKAČ-ŠTIMAC, *Arheološko iskapanje u Slobostini*. Glasnik slav. muz. 52—53 (Vukovar 1985—1986) 48—49.
- D. SOKAČ-ŠTIMAC, *Slobostina kraj Slavonske Požege* (texte comp. angl.: Slobostina, Slavonska Požega — Roman Settlement). Arh. pregled 26 (1985) (Ljubljana 1986) 112. Avec 1 fig.
- B. СОКОЛОВСКА, *Исар-Марвинци и Повардарјето во античко време* (rés. angl.: Isar — Marvinci and the Vardar Valley in Ancient Times). Скопје, Музеј на Македонија (1986) 189. Avec ill.
- V. SOKOLOVSKA — G. MIKULČIĆ, *Isar, Marvinci — helenistička i rimska nekropola* (texte comp. angl.: Isar, Marvinci — Hellenistic and Roman Cemetery). Arh. pregled 26 (1985) (Ljubljana 1986) 81. Avec 3 fig.
- Д. СРЕЈОВИЋ, *Гроб узледне Трачанке из Улпијане* (rés. franç.: La tombe d'une Thrace distinguée d'Ulpiana). Старијар XXXVII (Београд 1986) 179—189. Avec 4 pl. et 3 fig.

- I. ŠARIĆ, *Rimski brončani materijal izvađen iz rijeke Kupe kod Karlovca* (rés. franç.: Les matériaux romains en bronze retirés de la rivière Kupa à Karlovac). Arheološka istraživanja na karlovačkom i sisačkom području. Zagreb, Hrv. arh. društvo (1980) 69—89. Avec 15 fig.
- I. ŠARIĆ, *Zaštitno arheološko istraživanje lokaliteta »Kovnica« u Sisku 1985. godine*. Obavijesti Hrv. arh. društva 1 (Zagreb 1986) 28—29. Avec 1 fig.
- M. ŠARIĆ-ŠEGVIĆ, *Ponovo o rimskom grobu u Topuskom* (rés. allem.: Nachtrag zum römischen Grab aus Topusko). Vjesnik Arh. muz. XVI—XVII (Zagreb 1983—1984) 167—174. Avec 2 pl.
- Z. ŠKOBERNE, *Drenje — rimsko naselje* (texte comp. angl.: Drenje — Roman Settlement). Arh. pregled 26 (Ljubljana 1986) 92. Avec 1 fig.
- Đ. PILJIVAR, *„Lepencki vrp“ — lokalitet „Bunar“* (rés. franç.). Zbor. Nar. muz. XII, 1 (Beograd 1986) 85—96. Avec 7 pl.
- A. SONJE, *Neki noviji nalazi na području Eufrazijeve bazilike u Poreču* (rés. allem. et ital.: Alcuni nuovi reperti sull'area della Basilica Eufraziana di Parenzo). Jadranski zbornik 12 (1982—1985) (Pula — Rijeka 1983) 337—361. Avec 6 fig.
- M. TOMOVIĆ, *Mihajlovac — »Blato« — une forteresse de la Basse antiquité* (rés. serbo-croate: Михајловац „Блато“ — касноантичко утврђење). Бердапске свеске III (Beograd 1986) 401—431. Avec 30 fig.
- J. TOPAL, *The Southern Cemetery of Matrica* (Százhalombatta-Dunafüred). [Fontes Archaeol. Hung.]. Budapest (1981), 105. Avec ill. — Compte rendu par B. VIKIĆ, Arh. vestnik 37 (Ljubljana 1986) 454—455.
- L. TRBUHOVIĆ, *Kurvingrad — compte rendu des fouilles* (rés. serbo-croate: Локалитет Курвинград — Извештај о археолошким истраживањима у 1981. години). Бердапске свеске III (Beograd 1986) 59—70. Avec 10 fig.
- F. TRUHLAR, *Rimske utrjene postojanke v Sloveniji* (rés. allem.: Ein Überblick der Befestigten römischen Stätten in Slowenien). Arh. vestnik 37 (Ljubljana 1986) 297—305.
- I. TUSEK, *Spodnja Hajdina pri Ptuju — rimski svećenički kompleks* (texte comp. angl.: Spodnja Hajdina, Ptuj — Roman Sacred Complex). Arh. pregled 26 (1985) (Ljubljana 1986) 113—114. Avec 2 fig.
- D. VAHEN, *Prispevek k poznavanju komunalne ureditve antične Emone* (rés. allem.: Ein Beitrag zur Erkenntnis der Kommunalen Einrichtung Emonas). Arh. vestnik 37 (Ljubljana 1986) 217—225. Avec 6 fig.
- M. VASIĆ — V. KONDIĆ, *Le limes romain et paléobyzantin des Portes de Fer*. Studien zu den Militärgrenzen Roms III. 13. Internationaler Limeskongress, Alen 1983. Vorträge. (Stuttgart 1986) 542—560.
- O. VELIMIROVIĆ-ZIŽIĆ — M. PRAVILOVIĆ, *Mataguži — helenističko i rimsko naselje* (texte comp. angl.: Mataguži — Hellenistic and Roman Settlement). Arh. pregled 26 (1985) (Ljubljana 1986) 82—83. Avec 2 fig.
- B. VIKIĆ-BELANČIĆ, *Andautonia, Ščitarjevo, antičko naselje* (rés. franç.). Arh. pregled 25 (Beograd, Ljubljana 1986) 29—40, 129. Avec 3 fig.
- B. VIKIĆ-BELANČIĆ, *Istraživanja u Ščitarjevu 1982—1983. god.* Vjesnik Arh. muz. XVI—XVII (Zagreb 1983—1984), 303—305.
- B. VIKIĆ-BELANČIĆ, *Ščitarjevo — Andautonia* (texte comp. angl.). Arh. pregled 26 (1985) (Ljubljana 1986) 118—119. Avec 2 fig.
- B. VIKIĆ-BELANČIĆ, *Ščitarjevo — antička Andautonia. Istraživanja u 1985. godini*. Obavijesti Hrv. arh. društva 1 (Zagreb 1986) 27.
- B. VIKIĆ-BELANČIĆ, *Sustavna istraživanja u Ludbregu od 1968—1979. god.* (rés. angl.: Systematic Excavations at Ludberg 1968—1979). Vjesnik Arh. muz. XVI—XVII (Zagreb 1983—1984) 119—166. Avec 12 pl. et 12 fig.
- Л. ЗОТОВИЋ, *Јужне некрополе Виминација и погребни обреди* (rés. angl.: South Necropolises of Viminacium and Funeral Rituals). Viminacium 1 (Пожаревац 1986) 41—60. Avec 1 fig.
- B. ŽBONA-TRKMAN, *Loke — Villa rustica* (texte comp. angl.). Arh. pregled 26 (1985) (Ljubljana 1986) 103—104. Avec 4 fig.
- B. ŽBONA-TRKMAN, *Memento: Ajdovščina — Castra — Fluvio Frigido*. Goriški letnik 12—14 (Nova Gorica 1985—1987) 315—319. Avec 3 fig.

## RELIGION — MYTHOLOGIE — CULTE

З. БЕЛДЕДОВСКИ, *Митраистички споменик од Св. Николско* (rés. angl.: Mithraic Monument from the environs of Sveti Nikola). Maced. acta archaeol. 6 (1980) (Скопје 1983) 75—82. Avec 3 fig.

W. BURKERT, *Greek Religion*. Cambridge, Harvard Univ. Press, (1985). — Compte rendu par A. БОШКОВИЋ, *Старинар XXXVII* (Beograd 1986) 226—228.

I. HULD-ZETSCHKE, *Mithras in Nida-Heddernheim*. Frankfurt a.M., Museum für Vor- und Frühgesch. (1986). Compte rendu par I. MIKL-CURK, Arh. vestnik 38 (Ljubljana 1987) 476—477.

V. JURKIĆ, *Autohtoni kultovi u odnosu prema helenističkoj i grčko-rimskoj religiji u antičkoj Istri* (rés. ital. et allem.: Autochtone Kulte im Verhältnis zur helenistischen und griechischen Religion im antiken Istrien). Jadranski zbornik 12 (1982—1985) (Pula — Rijeka 1983) 273—286. Avec 5 fig.

J. MEDINI, *Tragovi Menova kulta u Jugoslaviji* (rés. franç.: Traces du culte de Mene en Yougoslavie). Godišnjak Centra za balk. ispit. 23 (Sarajevo 1987) 175—187.

R. MERKELBACH, *Mithras*. Königstein/Ts., Hain (1984) 412. Avec 169 fig. — Compte rendu par J. ŠASEL, Arh. vestnik 37 (Ljubljana 1986) 435—437.

M. MILICEVIĆ, *Tum Stygio regi nocturnas inchoat aras* (VERG. Aen. 6.252) (rés. angl.). Opuscula archaeol. 11—12 (Zagreb 1987) 99—130. Avec 11 fig. et 3 pl.

P. SELEM, *Inicijacijski prizor na fragmentu mitraičkog reljefa iz Murse* (rés. franç.: La représentation d'une scène initiatique sur le fragment d'un relief mithriaque provenant de Murse). Opuscula archaeol. 11—12 (Zagreb 1987) 131—141. Avec 1 fig.

P. SELEM, *Les religions orientales dans la Pannonie Romaine, partie en Yougoslavie* (Cfr. Старица н.с. XXXVII, 269). — Compte rendu par Z. PLEŠE, *Vjesnik Arh. muz. XVIII* (Zagreb 1985) 99—103.

P. SELEM, *Mitraizam Dalmacije i Panonije u svjetlu novih istraživanja* (rés. franç.: Recherches récentes concernant la présence mithriaque en Dalmatie et Pannonie romaines). *Hist. zborn. XXXIX* (1) (Zagreb 1986) 173—204.

M. ŠEGVIĆ, *Antički kultovi u Sisku i Topuskomu* (rés. franç.: Les cultes de l'antiquité à Sisak et Topusko). *Arheološka istraživanja na karlovačkom i sisačkom području*. Zagreb, Hrv. arh. društvo (1986) 95—101.

П. ВУЧКОВИЋ — А. ЈОВАНОВИЋ, *Легенда о воденом бикну — покушај археолошке интерпретације фолклорне грађе* (rés. angl.: The Water-Bull Legend — an Attempt of Archaeological Interpretation of Anthropographical Material). *Гласник Срп. арх. друштва* 3 (Београд 1986) 44—49.

## ARCHITECTURE

Б. АЛЕКСОВА, *Епископската базилика во Стоби во светлината на новите археолошки истражувања* (rés. angl.: Stobi, the Episkopal Basilika in the Light of New archaeological excavations). *Maced. acta archaeol.* 6 (1980) (Скопје 1983) 83—95. Avec 5 fig.

Đ. BASLER, *Poligonalna ograda iz bazilike u Zenici* (rés. angl.: Basilica of Zenica). *U službi čovjeka*. *Zbornik nadbiskupa-metropolite dr. Frane Franića* (Split 1987) 327—334.

I. CURK, N. OSMUK, M. SLABE, D. VUGA, *Vzroki in posledice utrjevanja na posameznih točkah v Sloveniji v antičnem in postantičnem času* (rés. allem.: Die Ursachen und Folgen der Befestigungsarbeiten in der römischen Zeit Sloweniens). *Odbrambeni sistemi u praist. i ant.* — *Materijali XXII*. Novi Sad, Savez arh. društ. Jug. (1986) 170—175.

Z. GUNJAČA, *Kasnoantička fortifikacijska arhitektura na istočnojadranskom priobalju i otocima* (rés. angl.: The late antiquity fortification architecture in the East Adriatic littoral and islands). *Odbrambeni sistemi u praist. i ant.* — *Materijali XXII*. Novi Sad, Savez arh. društ. Jug. (1986) 124—136. Avec 7 pl.

В. ИВАНИШЕВИЋ, *Касноантичко утврђење у Рамошеву* (rés. franç.: La forteresse de Ramoševu). *Новопазарски зборник* 11 (Нови Пазар 1987) 5—12. Avec 4 fig.

Т. ЈАНАКИЕВСКИ, *Прашањето на пулпитум кај театрите со смешан програм* (осврт на театрите во СР Македонија — Југославија) (rés. angl.: The Question of Pulpit in the Theatres with Comic Program — a Review to the Theatres in Socialistic Republic Macedonia, Yugoslavia). *Зборн. на трудови* 6—8 (Битола 1985—1987) 25—34. Avec 3 pl.

V. JURKIĆ, *Gradevinski kontinuitet rimskih gospodarskih vila u zapadnoj Istri od antike do bizantskog doba* (rés. ital.: La Continuità edilizia delle ville rustiche romane nell'Istria occidentale dal periodo antico a

quello bizantino). *Histria historica* 2 (Pula 1981) 77—106. Avec 20 fig.

В. ЛИЛЧИК, *Антички храм кај Барово* (rés. allem.: Ein römischer Tempel bei Barovo). *Год. зборн. Фил. фак.* 40 (Скопје 1987) 135—148. Avec 10 pl.

I. MIKULČIĆ, *Kasnoantička utvrđenja u SR Makedoniji — pokušaj klasifikacije* (rés. allem.: Spätantike Festungen in der SR Makedonien). *Odbrambeni sistemi u praist. i ant.* — *Materijali XXII*. Novi Sad, Savez arh. društ. Jug. (1986) 101—123. Avec 1 pl.

I. MIKULČIĆ, *Spätantike Fortifikationen in der S. R. Makedonien*. *Corso di cult. sull'arte raven. e biz.* XXXIII (Ravenna 1986) 253—277. Avec 9 fig.

Š. MLAKAR, *Rimski građevinski kompleksi i interijeri rimskih vila na Poreštini* (rés. ital.: Complessi architettonici romani e interni delle ville romane nel Parentino). *Zborn. Poreštine* 2 (Poreč 1987) 57—65. Avec 5 fig.

N. OSMUK, *Rimskodobna arhitektura na Ledinah v Novi Gorici*. *Goriški letnik* 12—14 (Nova Gorica 1985—1987) 79—104. Avec 6 fig. et 7 pl.

V. PAŠKVALIN, *Kasnoantički objekti iz Osatice, Karahodža i Višnjice* (rés. franç.: Les objets de l'antiquité récente provenant des localités Osatica, Karahodže et Višnjica). *Glasnik Zem. muz.* — *arheologija n.s.* 38 (Sarajevo 1983) 109—125. Avec 3 pl.

V. PAŠKVALIN, *O utvrđenjima u Bosni i Hercegovini u rimsko doba* (rés. allem.: Über die Festungsanlagen in Bosnien und Herzegowina während der Römerzeit). *Odbrambeni sistemi u praist. i ant.* — *Materijali XXII*. Novi Sad, Savez arh. društ. Jug. (1986) 153—162. Avec 5 pl.

P. PETROVIĆ, *Odbrambeni sistemi u antici (jugoistočni sektor)* (rés. allem.: Verteidigungssysteme in der Antike (südöstlicher Sektor)). *Odbrambeni sistemi u praist. i ant.* — *Materijali XXII*. Novi Sad, Savez arh. društ. Jug. (1986) 91—100.

J. RANKOV, *Kasnoantički limes u Đerdapu* (rés. angl.: The Đerdap Limes in Late Antiquity). *Odbrambeni sistemi u praist. i ant.* — *Materijali XXII*. Novi Sad, Savez arh. društ. Jug. (1986) 182—188.

D. RENDIĆ-MIOČEVIĆ, *Uz neke probleme rano-kršćanskih spomenika u Poreču* (rés. ital.: Su alcuni problemi dei monumenti paleocristiani di Parenzo). *Zborn. Poreštine* 2 (Poreč 1987) 75—80.

L. SEKEREŠ, *Problem takozvanih Rimskih šančeva u Bačkoj* (rés. angl.: The Problem of the so-called Roman Trenches in Bačka). *Odbrambeni sistemi u praist. i ant.* — *Materijali XXII*. Novi Sad, Savez arh. društ. Jug. (1986) 144—152. Avec 1 pl.

M. VASIĆ, *Castrum Pontes i problematika rimskog limesa na području Đerdapa između I i III veka*. *Odbrambeni sistemi u praistoriji i ant.* — *Materijali XXII*. Novi Sad, Savez arh. društ. Jug. (1986) 176—181.

M. ZANINOVIC, *Od gradine do castruma na području De'mata* (rés. allem.: Von der Wallburg bis zum Castrum im Gebiet der Delmaten). *Odbrambeni sistemi u praist. i ant.* — *Materijali XXII*. Novi Sad, Savez arh. društ. Jug. (1986) 163—169.

SCULPTURE

E. BERGER, *Der Parthenon in Basel. Dokumentation zu den Metopen* [Studien der Skulpturhalle Basel, Heft 2]. Mainz, Ph. von Zabern (1986). — Compte rendu par P. BACIĆ, *Жива антика* 36, 1—2 (Скопје 1986) 137—138.

T. CH. BRUNET, *La escultura iberica zoomorfa*. Madrid, Ministerio de cultura, Dir. gen. de Bellas Artes y Archivos (1985). 297. — Compte rendu par P. BACIĆ, *Старинар XXXVII* (Београд 1986). 228.

M. BULAT, *Nalazi terra sigillata na donjogradskom pristaništu u Osijeku 1961. godine* (rés. angl.: Terra Sigillata Findings of 1961 in the Warf of Donji Grad in the Osijek City). Osječki zbornik XVIII—XIX (Osijek 1987) 37—76. Avec 12 pl.

K. BURŠIĆ-MATIJAŠIĆ, *Antički kapiteli iz Pule i okolice* (rés. angl.: Roman Capitals from Pula and Surroundings). *Histria arch.* 15—16 (1984—1985) (Pula 1985) 45—84. Avec 12 pl.

E. DOBRUNA-SALIHU, *Nadgrobnne stele rimskog perioda s područja Kosova* (Arhitektonika i plastika) (rés. franç.: Les stèles sépulcrales de l'époque romaine dans le territoire du Kosovo). *Arh. vestnik* 38 (Ljubljana 1987) 193—205. Avec 8 fig.

M. GORENC, *Minerva iz Varaždinskih Toplica i njezin majstor* (rés. angl.: Varaždinske Toplice Minerva the Statue and the Sculptor). *Vjesnik Arh. muz.* XVI—XVII (Zagreb 1983—1984) 95—108. Avec 8 pl.

Д. ЈАНКОВИЋ-МИХАЉИЋ, *Лapidаријум у Нишу* (rés. angl.: Lapidarium in Niš). Гласн. Срп. арх. друштва 3 (Београд 1986) 91—92. Avec 2 fig.

M. KADIĆ, *Fotogrametrijska obrada kipa Minerve iz Varaždinskih Toplica*. *Vjesnik Arh. muz.* XVI—XVII (Zagreb 1983—1984) 109—110. Avec 4 pl.

H. KADIĆ, *O staroegipatskim umjetninama iz dijela donacije Ante Topića-Mimare izloženog u vili »Zagorje«*. *Vijesti muz. konz. Hrv.* 3—4 (Zagreb 1987) 16—17. Avec 2 fig.

H. KADIĆ, *Zagrebački mali Egipćanin. Egipatska brončana statuetta iz nekadašnje zbirke Lubienski-Durieux*. *Vijesti muz. konz. Hrv.* 1—2 (Zagreb 1984) 2.

K. КЕПЕСКИ, *Хорологион од Дебреште* (rés. angl.: One Horologe from the Collection of the Collection of the Museum in Prilep). *Maced. acta archaeol.* 6 (1980) (Скопје 1983) 69—74. Avec 4 fig.

V. KOLSEK, *Epigrafski in reliefni paberki na Celjskem* (rés. allem.: Epigraphische und Architektonische Neuigkeiten aus Celeia und Umgebung). *Arh. vestnik* 37 (Ljubljana 1986) 371—383. Avec 4 pl. et 11 fig.

P. KOROŠEC — J. KOROŠEC, *Kamenit torzo iz Poetovia* (rés. franç.: Le torse de pierre de Poetovia). Зборник на Бошко Бабић. Прилеп, Инст. за истраж. на старослов. култура (1986) 127—132. Avec 3 fig.

V. A. MAXFIELD, *A soldier's Tombstone from Emona* (rés. slovène: Vojaški nagrobnik iz Emona). *Arh. vestnik* 37 (Ljubljana 1986) 279—285. Avec 4 pl. et 2 fig.

M. MEDAR, *O otkriću antičkog reljefa nad portalom bjelovarske župne crkve*. *Muz. vjesn.* 9 (Koprivnica 1986) 11—13. Avec 2 fig.

J. MEDINI, *Aplike u obliku Atisove glave iz rimske provincije Dalmacije* (rés. angl.: Appliques in the Form of Atis' Head from the Roman Province Dalmatia). *Radovi Fil. fak.* 25/12 (Zadar 1985—1986) 109—124.

V. PAŠKVALIN, *Dva reljefa s prikazom boga Libera iz jugozapadne Bosne* (rés. franç.: Deux reliefs avec la représentation du dieu Liber en Bosnie du sud-ouest). *Glasnik Zem. muz.* — arheologija n.s. 40—41 (Sarajevo 1986) 61—70. Avec 3 fig.

V. PAŠKVALIN, *Reljef Silvana iz Volara kod Šipova* (rés. franç.: Le relief de Silvanus provenant de Volari près de Šipovo). *Glasnik Zem. muz.* — arheologija n.s. 40—41 (Sarajevo 1986) 71—77. Avec 1 fig.

H. ПРОЕВА, *Прилог кон проучавањето на античките локални каменорезбарески работилници во СР Македонија* (rés. franç.: Une contribution à l'étude des ateliers locaux en R. S. de Macédoine). *Жива антика* 36, 1—2 (Скопје 1986) 53—61. Avec 7 fig.

H. ПРОЕВА, *Три надгробни споменици од преспанскиот крај* (rés. franç.: Trois monuments funéraires de la région de Prespa). *Жива антика* 36, 1—2 (Скопје 1986) 62—69. Avec 4 fig.

A. RENDIĆ-MIOČEVIĆ, *Minijatura brončana kompozicija s likom Dijane iz Siska* (rés. angl.: The Miniature Bronze Composition from Sisak with the Figure of Diana). *Vjesnik Arh. muz.* XIX (Zagreb 1986) 187—202. Avec 2 pl. et 2 fig.

M. SANADER, *Kerber u antičkoj umjetnosti* (rés. allem.). Split, Logos (1986) 170. Avec ill. — Compte rendu par M. Д. СТЕФАНОВИЋ, *Летописи М.С.* 439 (Н. Сад 1987) 762—763.

I. SARIĆ, *Poklopac »japodskog« osuarija* (rés. angl.: The Lid of the »Japodic« Ossuary). *Vjesnik Arh. muz.* XVI—XVII (Zagreb 1983—1984) 111—117. Avec 2 pl. et 1 fig.

M. ТОМОВИЋ, *Три мермерне главе из збирке Народног музеја у Пожаревцу* (rés. angl.: Three Marble Heads from the National Museum in Požarevac). *Viminacium* 1 (Пожаревац 1986) 31—39. Avec 11 fig.

I. TUŠEK, *Novi rimski reliefni kamni in napisi iz Ptuja* (rés. allem.: Neue römische Reliefsteine und Inschriften aus Ptuj). *Arh. vestnik* 37 (Ljubljana 1986) 343—369. Avec 16 pl. et 15 fig.

R. VASIĆ, *The Parthenon Frieze and the Siphnian Frieze*. Parthenon-Kongress, Basel. Referate u. Berichte 4. bis 8. April 1982 Bd. I. Mainz, Philipp v. Zabern (1984) 307—447.

M. BACIĆ — Ђ. ЈОВАНОВИЋ, *Мермерна икона Либера и Лебере из околине Pontesa* (texte comp. franç.: Icône en marbre de Liber et Libera trouvée pres de Pontes). *Ђердапске свеске IV* (Београд 1987) 127—134. Avec 1 fig.

PEINTURE — MOSAÏQUES

Г. ЦВЕТКОВИЋ-ТОМАШЕВИЋ, *Симболичне представе космоса у паганској и хришћанској антици* (rés. franç.: Les représentations symboliques du cosmos dans l'antiquité païenne et chrétienne). Саопштења Републ. завода за зашт. спом. културе XVIII (Београд 1986) 321—329. Avec 5 pl.

S. ĐURIĆ, *The Late Antique Painted Tomb from Beška*. Зорграф 16 (Београд 1985) 5—18. Avec 11 fig.

В. ПОПОВИЋ, *Рановизантијски мозаици у Злати* (rés. franç.: Les mosaïques paléobyzantines à Zlata). Зборн. Нар. муз. XII, 1 (Београд 1986) 217—220. Avec 2 pl.

С. СТЕФАНОВИЋ, *Подни мозаици Царичиног града* (rés. angl.: The Mosaic Floors at Caričin Grad). Све-ске Друштва историчара уметности Србије 17 (Београд 1986) 65—70, 218. Avec 5 fig.

R. VASIĆ, *«Odysseus Feigning Madness» by Euphranor*. Boreas 10 (Münster 1987) 81—96.

# METIERS — ARTS MINEURS

V. R. ANDERSON-STOJANOVIĆ, *Macedonian Terra Sigillata Grise from Stobi: A new Typology for the ware*. Rei cretariae romanae fautorum Acta XXIII/XXIV (1984) 99—109.

I. J. BJELAJAC, *Imitation of Terra Sigillata with Relief Decoration from Singidunum*. Rei cretariae romanae fautorum Acta XXV/XXVI 1987, 465—479.

Д. БОЈОВИЋ, *Римска ситна бронзана пластика у Музеју града Београда* (rés. angl.: Roman Bronze Figurines Housed in the Belgrade City Museum). Год. града Београда XXXII (Београд 1985) 19—49. Avec 82 fig.

Д. БОЈОВИЋ, *Римске геме и камеје у Музеју града Београда* (rés. allem.: Römische Gemmen und Kameen im Museum der Stadt Beograd). Зборн. Муз. прим. умет. 28—29 (Београд 1984—1985) 139—152. Avec 6 pl.

*Catalogo degli oggetti dell'epoca romana*. Arch. e arte dell'Istria. Pula (1985) 67—96. Avec 66 fig.

I. M. CURK, *Neues über südgallische Sigillaten im nördlichen Jugoslawien*. Rei cretariae romanae fautorum Acta XXI/XXII (1982) 41—47.

I. CURK — M. GULIC — I. TUSEK, *Zur Sigillataproduktion von Poetovio*. Rei cretariae romanae fautorum Acta XXIII/XXIV (1984) 61—68.

V. DAUTOVA-RUSEVLJAN, *Rimska kamena plastika u Jugoslovenskom delu provincije Donje Panonije* (Cfr. Старијар н.с. XXXVI, 314; н.с. XXXVII, 270). — Compte rendu par E. TOTH, Archaeol. Ertesitő 112, 1 (Budapest 1985) 147—149.

D. GABLER, *Terra Sigillata im Töpferviertel von Poetovio* (rés. slovene: Tera sigilata v lončarski četvrti Pojtvione). Arh. vestnik 37 (Ljubljana 1986) 129—168. Avec 12 pl.

D. GABLER — A. H. VADAY, *Terra sigillata im Barbaricum zwischen Pannonien und Dazien*. [Fontes archaeol. Hungariae]. Budapest, Akad. Kiadó (1986) 85. Avec ill. — Compte rendu par J. HORVAT, Arh. vestnik 37 (Ljubljana 1986) 451—452.

D. GASPARI, *Das römische Schloss mit Drehschlüssel* (rés. serbocroate: Rimska brava s ključem na okre-tanje). Vjesnik Arh. muz. XVIII (Zagreb 1985) 71—76. Avec 3 fig.

S. GLUŠČEVIĆ, *Neki oblici staklenog materijala iz antičke luke u Zatonu kraj Zadra* (rés. angl.: Some Forms of Glass Material from the Roman Harbour of Zaton near Zadar). Arh. vestnik 37 (Ljubljana 1986) 255—277. Avec 6 pl.

Z. GREGL, *Rimski medicinski instrumenti iz Hrvatske II* (Prilog poznavanju farmacije u provinciji Panoniji) (rés. allem.: Römische medizinische Instrumente aus Kroatien II. Ein Beitrag zur Kenntnis der Pharmazie in der Provinz Pannonia Superior). Vjesnik Arh. muz. XVI—XVII (Zagreb 1983—1984) 175—181. Avec 1 fig. et 2 pl.

J. HORVAT, *K velikosti rimskih posod* (rés. angl.: About the Sizes of Roman Vessels). Arh. vestnik 37 (Ljubljana 1986) 247—254. Avec 6 fig.

H. JEBREMOVIĆ, *Керамика јужног и западног бе-дема локалитета Diana — Караташ* (texte comp. franç.: La céramique des remparts sud et ouest décou-verte sur le site Diana — Karataš). Ђерданске свеске IV (Београд 1987) 49—70. Avec 23 pl.

H. ЉАМИЋ-ВАЛЛОВИЋ, *Античка цигларска пећ у Чукојевацу* (rés. franç.: Four à briques antiques de Čukovevac). Зборн. радова Нар. муз. XV (Чачак 1985) 21—37. Avec 18 pl.

A. MAKJANIĆ, *Plain Italian Sigillata on the northeast Adriatic Coast and at Sisak*. Rei cretariae romanae fautorum Acta XXV/XXVI (1987) 225—240.

E. MAHEBA, *Шлем со спојки од Хераклеја* (rés. franç.: Casque à fermoir de Héraclée). Жива антика 36, 1—2 (Скопје 1986) 71—88. Avec 7 pl.

Z. MARIĆ, *Neobjavljene grčke posude Muzeja Slavonije* (rés. angl.: Unpublished Greek Dishes of the Museum of Slavonia). Osječki zbornik XVIII—XIX (Osijek 1987) 327—348. Avec 9 pl.

R. MATIJAŠIĆ, *Radionički žigovi na antičkim ope-kama zbirke Arheološkog muzeja Istre* (rés. ital. et angl.: Workshop Stamps on Tegulae from the Archae-ological Museum of Istria). Jadranski zbornik 12 (1982—1985) (Pula — Rijeka 1983) 287—303. Avec 2 pl.

B. MIGOTTI, *Grčko-helenistička keramika iz Staroga Grada na Hvaru* (rés. angl.: Greek-Hellenistic Pottery from Stari Grad on the Island of Hvar). Vjesnik Arh. muz. XIX (Zagreb 1986) 147—177. Avec 10 pl.

I. MIKL CURK, *Alcune annotazioni sulle fornaci della Jugoslavia*. Rivista di archeologia X (Venezia 1986) 80—81.

S. MRATSCHEK, *Fragment eines Acobechers aus Nauportus* (rés. slov. Odlomek Aco-čaše iz Nauporta). Arh. vestnik 38 (Ljubljana 1987) 207—216. Avec 1 fig.

D. NEMETH-EHRLICH, *Helenistički gutusi iz Arheo-loškog muzeja u Zagrebu* (rés. allem.: Hellenistische Gutti aus der Sammlung des Archäologischen Mu-seums in Zagreb). Vjesnik Arh. muz. XVI—XVII (Za-greb 1983—1984) 75—89. Avec 6 pl.

M. PAROVIĆ-PEŠIKAN, *Grčko-italske i helenističke vaze iz Zemaljskog muzeja u Sarajevu* (rés. angl.: Greco-italic and Hellenistic Vases in the Zemaljski muzej Sarajevo Collection). Glasnik Zem. muz. — arheologija n.s. 40—41 (Sarajevo 1986) 39—60. Avec 2 fig. et 4 pl.

I. PETRICIOLI, *Zadarski zlatar Toma Martinov* (rés. angl.: A Jeweler from Zadar). *Radovi Fil. fak.* 25/12 (Zadar 1985—1986) 149—159+tab. I—VIII.

LJ. PLESNIČAR-GEC, *Thin Walled Pottery from Slovenia*. *Rei cretariae romanae fautorum Acta XXV/XXVI* (1987) 451—464.

И. ПОПОВИЋ, *Један доњопанонски центар за израду оловних икона подунавских коњаника* (rés. franç.: Un centre de production des icônes en plomb des cavaliers danubien en basse Pannonie). *Зборн. Нар. муз.* XII, 1 (Београд 1986) 113—122. Avec 19 fig.

И. ПОПОВИЋ, *Налази римског гвозденог алата у Шапцу и околини* (rés. franç.: Trouvailles d'outils romains en fer de Šabac et de ses environs). *Гласн. Срп. арх. друштва* 3 (Београд 1986) 200—205. Avec 2 pl.

И. ПОПОВИЋ, *Римске справе за обрађување у средњем Подунављу* (rés. franç.: Les outils de labourage romains dans le région du moyen Danube). *Старинар XXXVII* (Београд 1986) 73—86. Avec 12 fig.

Ј. ПОПОВИЋ, *Хеленистички рељефни пехари из грчке збирке Народног музеја* (rés. franç.: Bols à relief hellénistiques de la collection grecques du Musée National). *Збор. Нар. муз.* XII, 1 (Београд 1986) 105—112. Avec 4 pl.

A. PREMK, *Production of early Roman Pottery in Sirmium*. *Rei cretariae romanae fautorum Acta XXV/XXVI* (1987) 437—450.

B. SULTOV, *Ceramic Production on the Territory of Nikopolis ad Istrum*. [Terra antiqua balcanica I], Sofia (1985). — *Compte rendu par M. ГАРАШАНИН*, *Старинар XXXVII* (Београд 1986) 228—232.

V. ŠARANOVIĆ-SVETEK, *Antičko staklo u jugoslovenskom delu provincije Donje Panonije* (rés. allem.: Römisches Glas aus dem jugoslawischen Gebiet der Provinz Pannonia Inferior) [Monografije VII]. Novi Sad, Vojvodanski muzej (1987) 87+XXI+2. — *Compte rendu par I. FADIĆ*, *Obavijesti Hrv. arh. društva* 3 (Zagreb 1987) 52—53.

LJ. ŠIREC, *Srednjovjekovna keramika iz cisterne kastruma na otoku Brioni* (rés. angl.: Medieval Pottery from the Cistern of the Castrum on Brioni Island). *Histria arch.* 15—16 (1984—1986) (Pula 1985) 85—108. Avec 6 pl. et 2 fig.

M. ŠURBANOSKA, *Исар-Марвинци, прилог кон проучувањето на хеленистичките амфори на Македонија* (rés. angl.: A Contribution to the Research of the Hellenistic Amphoras in Macedonia). *Maced. acta archaeol.* 7—8 (1981—1982) (Скопје 1987) 65—70. Avec 6 fig.

З. ШУРБАНОВСКИ, *Исар-Марвинци, прилог кон проучувањето на типологијата и хронологијата на хеленистичките тегови во Македонија* (rés. angl.: A Contribution to the Typology of the Hellenistic Weights in Macedonia). *Maced. acta archaeol.* 7—8 (1981—1982) (Скопје 1987) 71—77. Avec 7 fig.

J. TUŠEK, *Fornace romana per la Cottura della calce a Ptuj* (Slovenia, Jugoslavia). *Rivista di archeologia X* (Venezia 1986) 79.

## ÉPIGRAPHIE

V. ATANACKOVIĆ-SALČIĆ, *Zaštita antičkog epigrafskog spomenika iz Karlova Hana (Prisoje) kod Duvna* (rés. allem.: Schutz der antiken epigraphen Denkmäler aus Karlov Han (Prisoje) bei Duvno). *Hercegovina* 5 (Mostar 1986) 7—17. Avec 2 pl. et 2 fig.

I. BOJANOVSKI, *Noviji rimski epigrafski nalazi s Glamočkog polja. III. Epigrafski nalazi iz Glavica i Halapića* (rés. franç.: Récentes trouvailles épigraphiques romaines provenant de la Plaine de Glamoč. III: Trouvailles épigraphiques des localités Glavice et Halapić). *Glasnik Zem. muz. — arheologija n.s.* 40—41 (Sarajevo 1986) 79—108. Avec 22 fig.

G. BRAJKOVIĆ, *Grčki vojnički natpis iz zbirke na otoku »Gospe od Škrpjela«* (rés. franç.: L'inscription militaire grecque dans l'îlot de »Gospa od Škrpjela«). *Arh. radovi i rasprave* 10 (Zagreb 1987) 167—170.

D. BREŠČAK, *Rimski napis iz Podgrada* (rés. allem.: Die römische Inschrift aus Podgrad). *Arh. vestnik* 37 (Ljubljana 1986) 405—408. Avec 1 pl.

N. CAMBI, *Salona i njene nekropole* (rés. angl.: Salona and its Necropolises). *Radovi Fil. fak.* 25/12 (Zadar 1985—1986) 61—108.

I. FADIĆ, *Ime prokonzula Cn. Tamphila Vále na zden-cu foruma Jadera* (rés. angl.: The Name of Proconsul Cn. Tamphilus Vála on a Well of the Iader Forum). *Arh. vestnik* 37 (Ljubljana 1986) 409—433. Avec 14 fig. et 2 pl.

M. ГАБРИЧЕВИЋ, *Један нови надгробни споменик са дунавског лимеса* (texte comp. franç.: Un nouveau monument funéraire du limes danubien). *Бердапске свеске IV* (Београд 1987) 157—161. Avec 1 fig.

M. ГАБРИЧЕВИЋ, *Натпис са локалитета Гламија I* (texte comp. franç.: Une inscription du site Glamija I). *Бердапске свеске IV* (Београд 1987) 143—145. Avec 1 fig.

L. GOUNAROPOULOU, M. B. HATZOPOULOS, *Les milliaires de la voie Egnatienne entre Héraclée des Lyncestes et Thessalonique*. [Centre de recherches de l'Antiquité grecque et romaine. Meletēmata, 1]. Athènes (1985). — *Compte rendu par Ф. ПАΠΑЗОГЛУ*, *Жива антика* 36, 1—2 (Скопје 1986) 130—134.

B. КОНДИЋ, *Balneum litoris Diana* (texte comp. franç.: Le Balneum du camp de Diana). *Бердапске свеске IV* (Београд 1987) 37—42. Avec 2 fig.

B. КОНДИЋ, *Statio Cataractarum Diana* (texte comp. franç.:). *Бердапске свеске IV* (Београд 1987) 43—47. Avec 1 fig.

L. MARGETIĆ, *O natpisu o gradnji krčkih gradskih bedema sredinom 1. st. pre n.e.* (rés. ital.: Sull'iscrizione della meta del secolo I A. C. Riguardante la costruzione delle mura cittadine di Veglia). *Arh. radovi i rasprave* 10 (Zagreb 1987) 171—183.

I. MARIJANOVIĆ, *Votivni žrtvenik iz Šuice* (rés. angl.: Votive Alter from Šuica). *Glasnik Zem. muz. — arheologija n.s.* 40—41 (Sarajevo 1986) 109—112. Avec 1 fig.

R. MATIJAŠIĆ, *Lateres Siscienses (ad CIL III 11378—11386)* (rés. angl.:). *Vjesnik Arh. muz.* XIX (Zagreb 1986) 203—216. Avec 2 pl.

R. MATIJAŠIĆ, *Vecchi e nuovi rinvenimenti di tegole con bollo di Fabbrica in Istria (I — Istria meridionale)* (rés. serbocroat.: Stari i novi nalazi krovni opeka sa žigom iz Istre (I — Južna Istra). Arh. vestnik 38 (Ljubljana 1987) 161—175. Avec 16 pl.

Z. MIRDITA, *O jednoj ari iz centralnog područja Dardanijske* (rés. allem.: Eine Ara aus dem Zentralbereich Dardaniens). Arh. vestnik 38 (Ljubljana 1987) 363—367. Avec 2 fig.

M. MIRKOVIĆ, *Inscriptiones de la Mésie Supérieure, II Viminacium et Margum*. (Ed. Centre d'études épigraphiques et numismatiques de la Fac. de philosophie de Belgrade, dir. F. PAPAŽOGLU). Beograd (1986) 234+ill. — Compte rendu par C. DUŠANIĆ, *Ist. glasnik*. 1—2 (Beograd 1987) 233.

V. PAŠKVALIN, *Nekoliko epigrafskih spomenika rimskog doba iz Bosne i Hercegovine* (rés. franç.: Quelques monuments épigraphiques provenant de l'époque romaine en Bosnie et Herzégovine). Glasnik Zem. muz. — arheologija n.s. 38 (Sarajevo 1983) 95—108. Avec 4 fig.

P. PETROVIĆ, *Inscriptiones de la Mésie Supérieure vol. IV: Naissus, Remesian, Horreum Margi* (Cfr. Starinar n.s. XXXVI 135; n.s. XXXI 316). — Compte rendu par M. P. SPEIDEL, *Gnomon* 57, 8 (München 1985) 755—756.

П. ПЕТРОВИЋ, *Римски камени споменици из Карана* (rés. franç.). Т. Ужиче, Завичајни музеј; Beograd, Arheološki institut (1986) 53. Avec ill.

Θ. ΡΙΖΑΚΗΣ — ΤΟΥΡΑΤΣΟΓΛΟΥ, *Ἐπιγραφές Ἀνω Μακεδονίας* (Ἐλίμεια, Ἐορδαία Νότια Αὐγκηστία, Ὀρεστίς). Τόμος Α'. Κατάλογος Ἐπιγραφῶν, Ἀθήναι (1985). — Compte rendu par Φ. ΠΑΠΑΖΟΓΛΟΥ, *Ζῆνα ἀντίκα* 36, 1—2 (Скопје 1986) 123—129.

*Rasprava o rimskom miljokazu pronađenom kod Osijeka od PETRA KATANČIĆA* (rés. allem.: Abhandlung über den bei Essek (Osijek) gefundenen römischen Meilstein vom M. P. KATANČIĆ). Traduction: ST. SRŠAN. Osječki zbornik XVIII—XIX (Osijek 1987) 349—373.

D. RENDIĆ-MIOČEVIĆ, *Helenistički natpis iz bivše zbirke nadbiskupa Zmajevića u Perastu* (rés. franç.: L'inscription hellénistique de la collection d'autrefois de l'archevêque Zmajević, de Perast). Arh. radovi i rasprave 10 (Zagreb 1987) 155—165. Avec 1 pl. et 1 fig.

M. SPEIDEL, *A Singularis Consularis of Upper Moesia*. *Ziva antika* 36, 1—2 (Скопје 1986) 37—38.

D. SVOLJŠAK — B. ŽBONA-TRKMAN, *Novi napisi u Posočju* (rés. allem.: Neue Inschriften im Sočagebiet). Arh. vestnik 37 (Ljubljana 1986) 385—397. Avec 8 fig. et 4 pl.

A.-J. ŠASEL, *Inscriptiones latinae quae in Iugoslavia inter annos MCMII et MCMXL repertae et edidit sunt*. [Situla. Dissertationes musei nationalis Labacensis, 25]. Ljubljana (1986). 533+K. — Compte rendu par C. DUŠANIĆ, *Ist. glasnik*. 1—2 (Beograd 1987) 233.

M. ŠEGVIĆ, *Stanovništvo rimskog Nezakcija prema epigrafskim spomenicima* (rés. franç.: La population de Nesactium romain selon les monuments épigraphiques). *Opuscula archaeol.* 11—12. (Zagreb 1987) 143—154.

M. BACIĆ, *Novi rimski natpisi nađeni u Čačku* (rés. franç.: Inscriptions romaines récemment mis au jour à Čačak). Зборн. рад. Нар. муз. XVI (Чачак 1986) 23—34. Avec 9 fig.

M. ZANINOVIĆ, *The Frontier between Dalmatia and Moesia Superior*. *Pulpudeva*. Semaines philippopolitaines de l'histoire et de la culture thrace (Sofia 1983) 88—94.

M. ŽUPANČIĆ, *Epigrafske najdbe v Istri* (rés. ital.: The epigrafi romane dall'Istria). Arh. vestnik 37 (Ljubljana 1986) 399—403. Avec 4 fig.

## NUMISMATIQUE

M. BONAČIĆ-MANDINIĆ, *Novac Farosa iz zbirke Machiedo u Arheološkom muzeju u Splitu* (rés. angl.: The Coins of Faros from the Machiedo Collection in the Archaeological Museum of Split). Arh. vestnik 38 (Ljubljana 1987) 393—405. Avec 3 pl.

Б. БОРИЋ-БРЕШКОВИЋ, *Реверсне представе на новцу колоније Виминацијум* (rés. angl.: The Reverse Types of the Colonial Coinage of Viminacium). Зборн. Нар. муз. XII, 1 (Beograd 1986) 123—197. Avec 21 pl.

Н. А. ЦРНОБРЊА, *Антички новац из Ушћа код Обреновца* (rés. angl.: The Ancient Coins Found at Ušće near Obrenovac). Год. града Београда XXXII (Beograd 1985) 51—77. Avec 2 pl. et 1 fig.

Н. ЦРНОБРЊА, *О налазу римског новца откривеног у Врњачкој Бањи 1924. године* (rés. angl.: The Find of the Roman Coins discovered in Vrnjačka Banja in 1924). *Наша прошлост* 2 (Краљево 1987) 67—76. Avec 2 pl.

N. CRNOBRNJA, *Ostava rimskog novca iz Svetozareva* (rés. angl.: Svetozarevo, Zavičajni muzej (1987) 74+IX.

Z. DUKAT — I. MIRNIK, *Aureus Kvinta Konfucija* [? — Kornuficija] (rés. angl.: The Aureus of Quintus Cornuficius). *Vjesnik Arh. muz.* XVI—XVII (Zagreb 1983—1984) 91—93. Avec 1 pl.

Z. DUKAT — I. MIRNIK, *Etruščanski i umbrijski novci u Arheološkom muzeju u Zagrebu* (rés. angl.: Etruscan and Umbrian Coins from the Archaeological Museum in Zagreb). *Vjesnik Arh. muz.* XIX (Zagreb 1986) 179—186. Avec 4 pl.

S. FLEGO — M. ŽUPANČIĆ, *Najdba rimskih novceva v Boljuncu pri Trstu* (rés. ital.: Un ritrovamento di assi romani a Bagnoli della Rosandra presso Trieste). Arh. vestnik 38 (Ljubljana 1987) 407—412. Avec 2 fig.

Д. ЈАЦАНОВИЋ — М. ПИНДИЋ, *Грб колоније Виминацијума — његова иконографска схема и значење* (rés. angl.: Viminacium's Coat of Arms — Its Iconographic Scheme and the Meaning). *Viminacium 1* (Пожаревац 1986) 61—64. Avec 2 fig.

A. JELOČNIK — P. KOS, *Zakladna najdba Centur* — C (Cfr. Starinar XXXVI, 318). — Compte rendu par M. KÖHEGYI, *Acta archaeol.* XXXVII, 1—2 (Budapest 1985) 276.

C. ЈОВАНОВИЋ, *Остава римског царског новца из Кожеља* (rés. angl.: Deposits of Roman Imperial Coins from Koželj). Зборн. Ист. муз. 23 (Beograd 1986) 5—12. Avec 2 pl.

- K. KEPECKI, *Moneti na makedonskite kraljevi vo zbirката na prilipskiot muzej* (rés. angl.: Coins of Macedonian Kings in the Collection of the Museum in Prilep). *Maced. acta archaeol.* 7—8 (1981—1982) (Скопје 1987) 41—63. Avec 5 pl.
- P. KOS, *The monetary circulation in the southeastern Alpine region ca. 300 B.C. — A.D. 1000* (rés. slov.: Denarni obtok na prostoru jugovzhodnih Alp 300 pr. n.š. — 1000). [Situla — *Razprave Narodnega muzeja v Ljubljani* 24]. Ljubljana (1984—85, et. 1986) 263 pl. 10.
- G. KRALJEVIĆ, *Rimski novci iz castruma kod Doboja* (rés. allem.: Römische Münzen vom Castrum bei Dobo). *Glasnik Zem. muz. — arheologija n.s.* 39 (Sarajevo 1984) 85—87. Avec 1 pl.
- G. KRALJEVIĆ, *Rimski novci iz okolice Banja Luke* (rés. franç.: La monnaie romaine de Banja Luka et de ses environs). *Glasnik Zem. muz. — arheologija n.s.* 38 (Sarajevo 1983) 127—131. Avec 1 pl.
- A. LALOVIĆ, *Deo ostave rimskih denara i antoninijana iz Grljana* (rés. angl.: A Part of the Hoard of Roman Denarii and Antonianii from the Village Grljan). *Zborn. rad. Muz. rudarstva* 3—4 (Bor 1984—1986) 113—135. Avec 11 pl.
- H. LUKIĆ, *Nalazi rimskog novca s donjogradskog prištaništa u Osijeku* (rés. angl.: Roman Coins Findings on Dodnji Grad Warf in Osijek in 1961). *Osječki zbornik XVIII—XIX* (Osijek 1987) 77—87. Avec 4 pl.
- I. MIRNIK, *Circulation of the North African etc. Currency in Illyricum* (rés. serbo-croat.: Opticaj sjevernoafričkog itd. novca u Iliriku). *Arh. vestnik* 38 (Ljubljana 1987) 369—392.
- I. MIRNIK, *Nalazi novca s Majšana* (rés. angl.: Coins Found at Majšan). *Vjesnik Arh. muz. XVIII* (Zagreb 1985) 87—96. Avec 2 pl.
- I. MIRNIK, *Nalazi starog novca s karlovačkog područja* (rés. angl.: Finds of Old Coins from the Karlovac Region). *Arheološka istraživanja na karlovačkom i sisačkom području*. Zagreb, Hrv. arh. društvo (1986) 103—118.
- E. ПЕТРОВА, *Илирски драхми во збирката на Археолошкиот музеј* (rés. angl.: Illyrian Drachms in the Archaeological Museums). *Maced. acta archaeol.* 6 (1980) (Скопје 1983) 55—62. Avec 2 pl.
- П. ПОПОВИЋ, *Новац Скордиска. Новац и новчани промет на Централном Балкану од IV до I века пре н.е.* (rés. franç.: Le monnayage des Scordisques. Les monnaies et la circulation monétaire dans le centre des Balkans IV<sup>e</sup>—I<sup>e</sup> s. av. n.è.). [Археолошки институт Посебна издања књ. 19]. Београд — Нови Сад, Археолошки институт, Матица српска (1987) 221..
- D. RENDIĆ-MIOČEVIĆ, *Novi prilozi pitanju Rhedon-emisija Lješke kovnice* (rés. franç.: Denouveaux apports concernant les émissions à la légende Rhedon de l'atelier de Lissos). *Vjesnik Arh. muz. XVIII* (Zagreb 1985) 45—56. Avec 2 fig.
- Rimski i bizantski novci u Numizmatičkoj zbirci Zavičajnog muzeja u Rovinju* (texte comp. ital.: Monete romane e bizantine nella collezione numismatica del Museo civico di Rovigno). *Zavičajni muzej; Pula, Istarska osnovna banka* (1986) 11. Avec ill.
- N. ŠIPUŠ, *Brončani novci rimskog cara Honorija s kovničkom oznakom »SM«* (rés. angl.: Bronze Coins of the Roman Emperor Honorius with the Mint-Mark »SM«). *Vjesnik Arh. muz. XVIII* (Zagreb 1985) 77—86. Avec 2 pl.
- H. ШИПУШ, *Римски новац из села Ушћа код Обреновца* (rés. angl.: Roman Coins Found at the Village of Ušće near Obrenovac). *Год. града Београда XXXIII* (Београд 1986) 5—23.
- P. VISONA, *The Skudljivac Hoard: Further Remarks* (rés. serbo-croate: Škudljivački nalaz (Neke dodatne napomene). *Arh. radovi i rasprave* 10 (Zagreb 1987) 125—131.

## MOYEN ÂGE

## OUVRAGES GÉNÉRAUX

M. АНЧИЋ, *Просопографске цртице о Хрватинићима и Косачама* (rés. angl.: Prosopographic Remarks on the Hrvatinići and Kosača families). *Ист. час. XXXIII* (Београд 1986) 37—56.

Г. БАБИЋ — В. КОРАЋ — С. БИРКОВИЋ, *Студеница*. Београд, Југ. ревија (1986), 200. Avec ill. — La même publ. en angl.: *Studenica, Monastery*. — *Compte rendu* par С. ЂУРИЋ, *Саопштења Републ. зав. за зашт. спом. културе XVIII* (Београд 1986) 333—336.

Б. БАБИЋ, *Материјалната култура на македонските Словени во светлината на археолошките истражувања во Прилеп — прилог за историјата на културата на македонскиот народ* (rés. franç.: La culture matérielle des Slaves macédoniens à la lumière des recherches archéologiques à Prilep — contribution à l'histoire de la culture du peuple de Macédoine). [Пос. изд. 1]. Прилеп, Инст. истраж. старослов. култ. (1986), 362. Avec ill. — *Compte rendu* par P. KOROŠEC, *Zgod. čas.* 41, 1 (Ljubljana 1987) 185—187; V. ŠRIBAR, *Arh. vestnik* 37 (Ljubljana 1986) 462—464.

J. BELOŠEVIĆ, *Materijalna kultura Hrvata od VII do IX stoljeća* (Cfr. *Старинар н.с. XXXIII—XXXIV*, 326; *XXXVI*, 326). — *Compte rendu* par V. TOVORNIK, *Archaeol. Austriae* 67 (Wien 1983) 191—193.

G. BERGAMINI — S. TAVANO, *Storia dell'arte nel Friuli — Venezia Giulia*. Chiandetti Udine, (1984). — *Compte rendu* par N. GOLOB, *Zbornik za um. zgod. XXIII* (Ljubljana 1987) 122—124.

N. BEZIĆ-BOŽANIĆ, *Hvarska renesansna sredina. Mogućnosti 1—2* (Split 1987) 40—61.

P. BLAZNIK, *Historična topografija slovenske Štajerske in jugoslovanskega dela Koroške do leta 1500 (A—M)*. Maribor (1986) 547. *Historična topografija Slovenije II*, SAZU. — *Compte rendu* par P. ŠTIH, *Zgod. čas.* 41, 2 (Ljubljana 1987) 366—367.

L. CHELES, *The »Studiolo« of Urbino. An ikonographic Investigation*. Wiesbaden, Ludwig Reichert Verlag (1986). — *Compte rendu* par M. LIPOGLAVSEK, *Zbornik za um. zgod. XXIII* (Ljubljana 1987) 125—126.

Ž. DELIMEO, *Greh i strah — stvaranje osećanja krivice na Zapadu od XIV do XVIII veka* (trad. par. Z. STOJANOVIĆ). [Bibl. Theoria]. N. Sad, Knjiž. zajednica; Dnevnik (1986), 840.

N. DUBOKOVIĆ NADALINI, *Hvar u XIII stoljeću. Prilozi pov. otoka Hvara VIII* (Hvar 1987) 27—36.

Д. ЂУРИЋ-ЗАМОЛО, *Београд као оријентална варош под Турцима 1521—1867*. Београд, Музеј града Београда (1977). — *Compte rendu* par M. SELMANOVIĆ, *Prilozi za orijent. filol.* 35 (1985) (Sarajevo 1986) 236—238.

M. FISCHER, *Razvoj organizacije prostora Koprivnice od 18. stoljeća do danas* (rés. angl.: The Development of Space Organization in Koprivnica from the 18th Century to the Present Day). *Radovi Inst. za povj. um.* 8 (Zagreb 1984) 33—43. Avec 6 fig.

I. FISKOVIĆ, *Spomeničko blago starog Šibenika*. *Mogućnosti* 4—5 (Split 1986) 387—412.

*Glossar zur frühmittelalterlichen Geschichte im östlichen Europa* (Cfr. *Старинар*, н.с. XXXVI, 319). Beiheft 3: *Namenregister zu Miklosich-Müller, Acta et diplomata graeca medii aevi Vol. IV und V*. Bearbeitung: N. HENKELMANN, A. LUDAT. Beiheft 4: *Namentragende Inschriften auf Fresken und Mosaiken auf der Balkanhalbinsel vom 7. bis 13. Jahrhundert*. Bearbeitung: V. ĐURIĆ, A. TSITOURIDOU. Stuttgart, F. Steiner Verl. Wiesbaden GmbH (1986) 181; XV+91.

N. GRUJIĆ, *Dubrovnik — Pustijerna. Istraživanja jednog dijela povijesnog tkiva grada* (rés. angl.: *Dubrovnik — Pustijerna. Researching one historical segment of the City*). *Radovi Inst. za povj. um.* 10 (Zagreb 1986) 7—39. Avec 29 fig.

*Историја српског народа* књ. IV. Том I, II; Срби у XVIII веку. Београд, Српска књижевна задруга (1986) 603; 395.

M. JOVANOVIĆ, *Српско црквено градитељство и сликарство новијег доба*. Београд — Крагујевац, Друштво историчара уметности Србије — „Каленић“ (1987). — *Compte rendu* par Z. MAHEVIĆ, *Свеске Друштва истор. уметности Србије* 18 (Београд 1987) 159—160.

K. KAVARNOS, *Византијска мисао и уметност*. *Reimpr. de Теолошки погледи*, 1—2/78. Београд, Православље (1986), 96. Avec ill.

N. KLAIC, *Trogir u srednjem vijeku. II, 1. Javni život grada i njegovih ljudi*. [Izdavanja grada Trogira, 5]. Trogir, Muzej grada Trogira (1985). 393. — *Compte rendu* par L. STEINDORFF, *Südost-Forschungen XLV* (München 1986) 384—385.

D. KOS, *Bela Krajina v poznem srednjem veku* (nadaljevanje in konec razprave) (rés. allem.: *Die Bela Krajina im späten Mittelalter*). *Zgod. čas.* 41, 3 (Ljubljana 1987) 409—437.

J. LE GOFF, *Za drugačen srednji vek — čas, delo in kultura na zahodu* (18 esejev) (trad. par B. ROTAR). [Studia humanitatis]. Ljubljana, Založba ŠKUC; Znan. inšt. Fil. fak. (1985). 469. — *Compte rendu* par A. STUDEN, *Zgod. čas.* 41, 1 (Ljubljana 1987) 187—189.

C. MANDIĆ, *Велика господа све српске земље и други просопографски прилози*. Београд, Срп. књиж. задруга (1986) 237.

B. MARUŠIĆ, *L'Istria in epoca tardoantica e altomedioevale*. *Arch. e arte dell'Istria*. Pula (1985) 100—106. Avec 6 fig.

V. MASTROVIĆ, *Posljednji gusari na Jadranskom moru*. Zagreb (1983). — *Compte rendu* par R. F. BARBALIĆ, *Jadranski zbornik* 12 (1982—1985) (Pula — Rijeka 1983) 566—567.

Д. МЕДАКОВИЋ, *Време српских успона*. *Свеске Друштва историчара уметности Србије* 18 (Београд 1987) 140—142. V.: Б. ВУЈОВИЋ, *Уметност обновљене Србије 1791—1848*. Просвета — Републички завод за заштиту споменика културе, Београд (1986).

Б. МЕСАРОВИЋ, *Сеобе у Далмацију и Истру (од 1371—1540. год.) — историјски фрагменти*. Београд, Боривоје А. Нешковић (1986). 72.

B. MIGOTTI, *Antički kolegiji i srednjovjekovne bratovštine. Prilog proučavanju kontinuiteta dalmatinskih ranosrednjovjekovnih gradova* (rés. franç.: Les collèges antiques et les confréries médiévales. Contribution à l'étude de la continuité des villes dalmates du Haut Moyen Age). *Starohrv. prosvjeta* 16 (Split 1986) 177—186.

R. MIHALJČIĆ, *Lazar Hrebeljanović, istorija-kultpredanje*. (Cfr. *Старинар* н.с. XXXVII, 276). — *Compte rendu* par I. PRLENDER, *Hist. zborn.* XXXIX (1) (Zagreb 1986) 341—343; P. COSKOVIĆ, *Ist. zborn.* VIII (Banjaluka 1987) 183—187; P. ЂУК, *Ист. гласн.* 1—2 (Београд 1987) 239; Д. ДИНИЋ-КНЕЖЕВИЋ, *Зборник за истор.* МС 31 (Н. Сад 1985) 173—175.

C. МИЛОЈЕВИЋ, *Мусићи*. *Просопографска истраживања једне српске средњовековне породице* (rés. allem.: *Die Familie Musić*). *Ист. час.* XXXIII (Београд 1986) 5—36.

D. MUNIĆ, *Kastav u srednjem vijeku — društveni odnosi u kastavskoj općini u razvijenom srednjem vijeku*. [Bibl. Dokumenti, 10]. Rijeka, Izdavački centar (1986) 175. Avec ill. — *Compte rendu* par I. KAMPUS, *Hist. zborn.* XXXIX (1) (Zagreb 1986) 296—299.

E. МУШОВИЋ, *Нахија Моравица (Ивањица) у XVI веку* (rés. franç.: *La Nahie de Moravica au XVI<sup>e</sup> siècle*) *Зборн. рад. Нар. муз.* XVI (Чачак 1986) 95—105.

E. МУШОВИЋ, *Становништво и исламски споменици Ужица у периоду турске власти* (rés. franç.: *La population et les monuments islamiques sacraux d'Užice à l'époque de la domination turque*). *Ужички зборник* 14 (Титово Ужице 1985) 23—35.

C. ПЕТКОВИЋ, *Морача* (rés. angl.: *Moča*). Београд, Срп. књиж. задруга; Просвета (1986) 270. Avec ill. — *Compte rendu* par Б. ТОДИЋ, *Саопштења Републ. завода за зашт. спом. култ.* XVIII (Београд 1986) 338—341; И. ЂОРЂЕВИЋ, *Свеске Друштва историчара уметности Србије* 18 (Београд 1987) 137—140; Н. РАКОЧЕВИЋ, *Ист. зап.* XXXIX, 4 (Титовград 1986) 229—231.

Ђ. ПЕТРОВИЋ, *Дубровачке архивске вести о друштвеном положају жена код средњовековних Влаха* (rés. franç.: *Données des archives de Dubrovnik sur la position sociale de la femme chez les valaques du moyen-âge*). *Ист. час.* XXXII (Београд 1985) 5—25.

M. PLANIĆ-LONČARIĆ, *Organizacija prostora grada Koprivnice do 19. stoljeća* (rés. angl.: *Spatial Organization of the City of Koprivnica up to the Nineteenth Century*). *Radovi inst. za povj. um.* 8 (Zagreb 1984) 7—31. Avec 19 fig.

*Rani srednji vijek*. [Umjet. na tlu Jugoslavije]. Beograd, Prosvjeta; Zagreb, Spektar; Mostar, Prva knjiž. komuna (1986), 154. Avec ill.

Z. RAPANIĆ, *Istočna obala Jadrana u ranom srednjem vijeku (Povijesna i povijesnoumjetnička razmatranja)*. Starohrv. prosv. 15 (Split 1985) 7—30.

T. RAUKAR, *Hvarsko društvo u XVI stoljeću*. Mogućnosti 1—2 (Split 1987) 30—39.

Б. А. РЫБАКОВ, *Язычество древних славян*. Москва, Наука; Акад. наук., Отдел. ист. Инст. археологии (1981) 608. — *Compte rendu* par Љ. РАДЕНКОВИЋ, *Balkanica XVI—XVII* (Београд 1985—1986) 354—356.

L. STEINDORFF, *Die dalmatinischen Städte im 12. Jahrhundert. Studien zu ihrer politischen Stellung und gesellschaftlichen Entwicklung*. Städteforschung, Reihe A, 20. Köln — Wien, Böhlau (1984). XXVIII+194+4. — *Compte rendu* par J. KALIĆ, *Byz. Zeit.* 78, 2 (München 1985) 385—387; W. KESSLER, *Südost-Forschungen XLV* (München 1986) 385—387; С. ТИРКОВИЋ, *Ист. гласн.* 1 (Београд 1986) 147—148.

Ј. Ф. ТРИФУНОСКИ, *Словенско становништво из северне Албаније пресељено у западни део Македоније* (rés. franç.: La population slave de l'Albanie du Nord émigrée dans la partie occidentale de la Macédoine). *Balkanica XVI—XVII* (Београд 1985—1986) 211—220.

B. W. TUCHMAN, *Daleko zrcalo (Zlosretno XIV stoljeće)*, I—II. Zagreb, Grafički zavod hrvatske (1984). — *Compte rendu* par Д. ЛОВРЕНОВИЋ, *Ист. зборн.* VII (Бањалука 1986) 252—255.

*Welt der Slawen. Geschichte, Gesellschaft, Kultur*. Hrsg. von J. HERMANN, Leipzig—Jena—Berlin, Urania Verlag (1986) 332+350. — *Compte rendu* par V. ŠRIBAR, *Arh. vestnik* 38 (Ljubljana 1987) 481—482.

*Welt der Slawen. Geschichte, Gesellschaft, Kultur*. Hrsg. von J. HERMANN, Leipzig—Jena—Berlin, Urania Verlag (1986) 332+350; Kap. V; *Die Südslawen in Jugoslawien* (B. BABIĆ, J. BELOŠEVIĆ, S. ERCEGOVIĆ-PAVLOVIĆ, P. KOROŠEC, D. MINIĆ).

M. ŽVANUT, *Slovenci v šestnajstem stoletju* (rés. angl. et allem.). Ljubljana, Narodni muzej (1986) 81. Avec ill.

## HISTOIRE POLITIQUE

M. АНЧИЋ, *Да ли је средњовјековни Бихаћ настао на отоку*, *Ист. зборн.* VII (Бањалука 1986) 237—238.

S. ANTOLJAK, *Da li je Strimon bio klisura ili tema u ranom srednjem veku?* (rés. franç.: Est-ce que Strymon fut un défilé ou un thème à l'époque paléobyzantine?). *Acta Deljuša* (Скопје 1984) 81—87.

M. АНТОНОВИЋ, *Никола Кузински и припреме за борбу против Турака 1454. године* (rés. angl.: The Map of Nicolas of Cusa and his Report on the Events in the Balkans in 1454). *Ист. гласн.* 1—2 (Београд 1987) 89—98.

M. БАЛЕВСКИ, *Балканските политички прилики и дипломатските битки за манастирот Свети Наум*, Скопје, Македонска књига (1984) 267. — *Compte rendu* par Б. КАВКАЛЕВСКИ, *Гласн. Инст. нац. ист.* XXVIII, 3. (Скопје 1984) 274—276.

M. BERTOŠA, *Jedna zemlja, jedan rat — Istra 1615/1618* (rés. ital.). Pula, Istarska naklada (1986) 112.

M. BERTOŠA, *Mletačka Istra u XVI i XVII stoljeću*. Knj. 1. *Kolonizacija — teme i problemi*. [Bibl. Misao, 3]. Pula, Istarska naklada (1986) 320.

M. BERTOŠA, *Mletačka Istra u XVI i XVII stoljeću*. Knj. 2. *Društvene strukture, populacija, gospodarstvo* (rés. ital.). Pula, Istarska naklada (1986) 515.

I. BEUC, *Povijest institucija državne vlasti Kraljevine Hrvatske, Slavonije i Dalmacije, pravno-povijesna studija*. Zagreb (1985). — *Compte rendu* par P. STRČIĆ, *Hist. zborn.* XXXIX (1) (Zagreb 1986) 334—335.

M. БЛАГОЈЕВИЋ, *Крајишта средњовјековне Србије од 1371. до 1459. године*. (rés. franç.: Les régions limitrophes de la Serbie médiévale de 1371 à 1459). *Ист. гласн.* 1—2 (Београд 1987) 29—42.

I. BOBA, *Sv. Andrija-Zoerard: Poljak ili Istranin?* (rés. ital. et allem.: Der hl. Andreas-Zoerard: Pole oder Istrier?). *Jadranski zbornik* 12 (1982—1985) (Pula — Rijeka 1983) 433—442.

Д. БОЈАНИЋ, *Крупан и Рађевина у XVI и XVII веку*. Рађевина у прошлости. Књ. I (Београд 1986) 131—184.

Б. Ј. БОКАН, *Средњовјековни град Бихаћ изграђен је на брежуљку поред Уне а не на Уни*. *Ист. зборн.* VII (7) (Бањалука 1986) 233—236.

M. BRKOVIĆ, *Bosanski kraljevski dvor prema Zadru i Hrvojeva uloga u zadarskim događajima krajem XIV i početkom XV st.* (rés. angl.: The King's Court in Bosnia in Relation to Zadar and Hrvoje's Role in the Events that took Place in Zadar at the End of the 14th and 15th Century). *Radovi Fil. fak.* 252 (Zadar 1985—1986) 255—270.

*Die Burgönländischen Kroaten im Wandel der Zeiten*. Ed. Tusch Wien, Herausg. von Stefan Geosits (1985). — *Compte rendu* par K. FILIPOVIĆ, *Radovi* 19, *Inst. za hrv. pov.* (Zagreb 1986) 253—254.

Ђ. BUTUROVIĆ, *Les chroniqueurs turcs et Gürz Ilyas-Djerzelez héros de la chanson épique balkanique* (rés. serbo-croate: Турски хроничари о Gürz Ilyasu-Djerzelezu, јунаку балканске епике). *Balkanica XVI—XVII* (Београд 1985—1986) 267—275.

P. ČOSKOVIĆ, *Banjaluka i pomaganje Jajcu 1525. godine* (rés. angl.: Banjaluka and Assistance Lent to Jajce in 1525). *Ist. zborn.* VIII (Banjaluka 1987) 13—36.

P. ЂУК, *Србија и Венеција у XIII и XIV веку* (rés. angl.: Serbia and Venice in the 13th and the 14th Century). [Istorijski institut, Monografije, 23]. Београд, Просвета, Историјски институт (1986) 267. — *Compte rendu* par С. МИЛОЈЕВИЋ, *Ист. гласн.* 1—2 (Београд 1987) 240—241.

*Dalmacija u vrijeme Anžuvinske vlasti*. Prilog Radovima Fil. fak. u Zadru 23 (Zadar 1984). — *Compte rendu* par M. АНТОНОВИЋ, *Ист. гласн.* 1 (Београд 1986) 153—154.

M. ДАШИЋ, *Друштвено-политичке прилике на територији данашње сјевероисточне Црне Горе од друге половине XV до краја XVII вијека* (rés. franç.: Les circonstances socio-politiques et économiques dans

le territoire nord-est du Monténégro d'aujourd'hui de la seconde moitié du XV<sup>e</sup> siècle jusqu'à la fin du XII<sup>e</sup> siècle). Ист. зап. XXXIX, 1—2 (Титовград 1986) 5—66.

F. DIFNIK, *Povijest Kandijskog rata u Dalmaciji* (trad. par S. KECKEMET et D. KECKEMET). [Svjedočanstva, 7]. Split, Knjiž. krug (1986). 410. — Compte rendu par J. POSEDEL, *Mogućnosti* 5—6 (Split 1987) 530—532.

Д. ДИНИЋ-КНЕЖЕВИЋ, *Дубровчани у служби угарских владара током средњег века* (rés. franç.: Les ragusains au service des souverains hongrois au cours du moyen âge). Зборник за историју МС 31 (Нови Сад 1985) 7—18.

Д. ДИНИЋ-КНЕЖЕВИЋ, *Дубровник и Угарска у средњем веку* (rés. hongr. et franç.: Dubrovnik et la Hongrie au Moyen Age). [Монографије, 28]. Н. Сад, Инст. за историју; Војн. акад. наука и умет. (1986) 245. — Compte rendu par P. ČOŠKOVIĆ, *Ist. zborn.* VIII (Banjaluka 1987) 188—191.

И. ЂУРИЋ, *Сумрак Византије (Време Јована VIII Палеолога 1392—1448)* (Cfr. Старица н.с. XXXVII, 275). — Compte rendu par P. ČOŠKOVIĆ, *Ist. zborn.* VIII (Banjaluka 1987) 179—182; J. PRLENDER, *Hist. zborn.* XXXIX (1) (Zagreb 1986) 301—303.

Б. ФЕРЈАНЧИЋ, *Савладајство у доба Палеолога* (rés. franç.: La co-souveraineté sous les Paléologues). Зборн. Виз. инст. 24—25 (Београд 1986) 307—384.

J. V. A. FINE JR., *The Early Medieval Balkans: A Critical Survey from the Sixth to the Late Twelfth Century*. Ann Arbor, University of Michigan Press (1983) XXVI+339+maps 6. — Compte rendu par W. S. VUCINICH, *Speculum*, vol. 59, 4 (Cambr. Mass 1984) 900—901.

М. М. ФРЕЙДЕНБЕРГ, *Дубровник и османска империја* (Cfr. Старица н.с. XXXVII, 275). — Compte rendu par J. MATEI, *Revue des Et. Sud-Est europ.* XXV, 3 (București 1987) 292—294.

М. М. ФРЕЙДЕНБЕРГ, *Средневековье города Далмации: исторические судьбы*. Вопр. ист. 10 (1982) 95—107.

I. GOLDSTEIN, *Historiografski kriteriji Prokopija iz Cezareje* (rés. franç.: Les critères historiographiques de Césaire). Зборн. Виз. инст. 24—25 (Београд 1985) 25—101.

B. GRAFENAUER, *Bizantinsko poslanstvo in Slovenci* (Ob 1100-letnici Metodove smrti). Glasn. Slov. Mat. IX, 1—2 (Ljubljana 1985) 23—35.

B. GRAFENAUER, *Slovensko-romanska meja — ločnica in povezava* (rés. allem.: Slowenisch-romanische Grenze-Scheidungs- und Verbindungslinie). Zgod. čas. 41, 1 (Ljubljana 1987) 5—18.

М. ГРКОВИЋ, *О пореклу Стефана Немање, Осам векова Студенице* (Београд 1986) 43—47.

B. HRABAK, *Neuspjelo naseljavanje Krmpočana na Kvarneru, u Istri i Dalmaciji, 1614—1615. godine* (rés. allem. et ital.: La mancata colonizzazione dei Carpati sul Quarnero, in Istria e in Dalmazia (1614—1615). *Jadranski zbornik* 12 (1982—1985) (Pula — Rijeka 1983) 365—394.

B. HRABAK, *Turske provale i osvajanja na području današnje severne Dalmacije do sredine XVI stoleća* (rés. franç.: Irruptions et conquêtes turques sur le territoire de l'actuelle Dalmatie septentrionale (jusqu'au milieu du XVI<sup>e</sup> siècle). *Radovi* 19, *Inst. za hrv. pov.* (Zagreb 1986) 69—100.

Б. ХРАБАК, *Ускочко-турска преотимања у северној Далмацији 1570—1590* (rés. franç.: Les prises des territoires des Uskoks et des turcs en Dalmatie du nord de 1570—1590). Ист. гласн. 1—2 (Београд 1987) 99—140.

H. INALDŽIK, *Problem pojave osmanske države* (trad. par J. ĐORĐEVIĆ) (rés. angl.: The Question of the Emergence of the Ottoman State). *Prilozi za orijent. filol.* 35 (1985) (Sarajevo 1986) 211—221.

J. KALIĆ, *Sultan Murad II, und Despot Stefan Lazarević (1421—1427)*. *Byzantino-Altaica* (Bochum 1983) 240—250.

М. КАШАНИН, М. ЧАНАК-МЕДИЋ, Ј. МАКСИМОВИЋ, Б. ТОДИЋ, М. ШАКОТА, *Манастир Студеница* (rés. franç.: Monastère de Studenica). Београд, Книж. новине (1986) 263. Avec ill. — Compte rendu par Н. ЦАР, Саопштења Републ. завода за зашт. спом. културе XVIII (Београд 1986) 336—338.

N. KLAJČ, *Crtice o Vukovaru u srednjem vijeku*. *Vukovar, Gradski muzej* (1983) 163+k. 1. — Compte rendu par I. VOJE, *Zgod. čas.* 40, 3 (Ljubljana 1986) 342—345.

N. KLAJČ, *Iz virovitičke prošlosti — prvo stoljeće u životu slobodnog grada* (Povodom sedamstopeidesete obljetnice Kolomanove povlastice). *Podravski zbornik* (Koprivnica 1987) 67—76.

N. KLAJČ, *Medvedgrad i njegovi gospodari*. [Pos. izd.] Zagreb, Globus (1987) 312. Avec ill. — Compte rendu par M. STRECHA, *Obavijesti Hrv. arh. društva* 3 (Zagreb 1987) 53—55.

N. KLAJČ, *O Pokuplju kao vjekovnoj krajini između Jadrana i Panonije* (rés. allem.: Über Pokuplje als jahrhundertealter Grenze zwischen dem Adriatischen Meer und Pannonien). *Arheološka istraživanja na karlovačkom i sisačkom području*. Zagreb, Hrv. arh. društvo (1986) 189—197.

D. KOS, *Bela krajina v poznem srednjem veku*. *Zgod. čas.* 41, 2 (Ljubljana 1987) 217—255.

Б. КРЕКИЋ, *О проблему концентрације власти у Дубровнику у XIV и XV вијеку* (rés. angl.: On the Problem of the Concentration of Power in Dubrovnik in the Fourteenth and Fifteenth Centurie). Зборн. Виз. инст. 24—25 (Београд 1986) 397—406.

R.-J. LILIE, *Kaiser Herakleios und die Ansiedlung der Serben*. *Südost-Forschungen* 44 (München 1985) 17—43.

A. LIPPOLD, *Vzhodni Goti in rimski cesarji od 455 do 507* (rés. allem.: Die Ostgoten und die römischen Kaiser von 455—507). *Zgod. čas.* 41, 2 (Ljubljana 1987) 205—215.

A. ЛОМА, *Загорје Стефана Белмужевића. Куда је Јанко бежао са Косова* (rés. allem.: Das Zagorje des Stefan Belmužević). Зборн. Ист. муз. 23 (Београд 1986) 13—24.

Д. ЛОВРЕНОВИЋ, *Да ли је Јелена Нелипчић била мајка Балше Херцеговића?* Ист. зборн. VII, 7 (Бања-лука 1986) 195—198.

D. LOVRENOVIĆ, *Kako je bosanski vojvoda Sandalj Hranić došao u posjed Ostrovice i Skradina* (rés. allem.: Wie der Herzog von Bosnien Sandalj Hranić in den Besitz von Ostrovica und Skradin gekommen ist). Radovi 19, Inst. za hrv. pov. (Zagreb 1986) 231—236.

D. LOVRENOVIĆ, *Ostrovica i Skradin u mletačko-ugarskim ratovima za Dalmaciju (1409—1420)* (rés. ital.: Ostrovizza e Scardona nelle guerre vaneto-ungheresi per Dalmazia (1409—1420)). Hist. zborn. XXXIX (1) (Zagreb 1986) 163—172.

L.J. MAKSIMOVIĆ, *L'administration de l'Illyricum septentrional à l'époque de Justinien*. Philadelphie et autres études (Paris 1984) 143—157.

Љ. МАКСИМОВИЋ, *О години преноса Немањиних моштију у Србију* (rés. franç.: Sur l'année du transfert en Serbie des reliques de Stefan Nemanja). Зборн. Виз. инст. 24—25 (Београд 1986) 437—444.

М. МАЛОВИЋ-ЂУРИЋ, *Константин — син краља Милутина*. Ист. зап. XXXVIII, 3—4 (Титоград 1985) 69—75.

L. MARGETIĆ, *Bilješke o starijoj povijesti Zagreba* (rés. franç.: Notes sur l'histoire ancienne de Zagreb). Hist. zborn. XXXIX (1) (Zagreb 1986) 243—252.

L. MARGETIĆ, *Događaji u Hrvatskoj i Dalmaciji (1092—1094) u svijetlu do sada neiskorištene vijesti o Rabu* (rés. ital. et angl.: The Events in Croatia and Dalmatia in the Light of the Unnoticed Information Regarding Rab). Jadranski zbornik 12 (1982—1985) (Pula — Rijeka 1983) 225—252.

L. MARGETIĆ, *Toparque, tep'ci (topotérêtès) et dad en Croatie au 11<sup>e</sup> siècle*. Revue des Ét. byz. 44 (Paris 1986) 257—262.

A. MARKOPOULOS, *Quelques remarques sur la famille des Génésioi aux IX<sup>e</sup>—X<sup>e</sup> siècle*. Зборн. Виз. инст. 24—25 (Београд 1986) 103—108.

A. MATKOVSKI, *L'Empire Osman, Osmanli, Ottoman au Turc?* Гласн. нац. ист. XXX (I) 3 (1) (Скопје 1986) 317—335.

R. MIHALJČIĆ, *L'État serbe et l'universalisme de la Seconde Rome*. Roma Constantinopoli, Mosca, Napoli (1983) 375—386.

С. МИЛОЈЕВИЋ, *Историја Лесковца у срењем веку* (rés. franç.: Quelques traits de l'histoire de Leskovac dans le cadre de l'état moyenâgeux serbe). Лесковачки зборник XXVII (Лесковац 1987) 11—22.

М. МИЛОШЕВИЋ, *Зашто се Бока Которска у млетачким изворима називала „млетачком Албанијом“?* (rés. ital.: Perché nelle fonti storiche venete per le Bocche di Cattaro si usava il termine «Albania veneta»). Споменик Српске акад. наука и уметн. CXXVII (Београд 1986) 239—241.

С. МИШИЋ, *Поход султана Мусе на деспотовину 1413. године и источна српско-турска граница* (rés. franç.: L'expédition du sultan Musa vers l'État de despotique serbe en 1413 et la frontière serbo-turque). Ист. гласн. 1—2 (Београд 1987) 75—88.

И. МИТИЋ, *Међународни положај Дубровачке републике у вези са бораваком напуљског „гувернера оружја“ у Дубровнику од краја XVII до почетка XIX стољећа* (rés. franç.: Position internationale de la République de Dubrovnik en rapport avec le séjour du «gouverneur des armes» de Naples à Dubrovnik depuis la fin du XVII<sup>e</sup> jusqu'au commencement du XIX<sup>e</sup> siècle). Balcanica XVI—XVII (Београд 1985—1986) 57—68.

Р. НОВАКОВИЋ, *Балтички Словени у Београду и Србији*. Београд, Народна књига (1985). — Compte rendu par M. STRČIĆ, Hist. zborn. XXXIX (1) (Zagreb 1986) 344—345.

Р. НОВАКОВИЋ, *Историјски оквири српске државе у време подизања Студенице*. Осам векова Студенице (Београд 1986) 33—42.

ORBINI, MAURO, *Il regno degli Slavi*. Pesaro 1601. Nachdruck besorgt S. ČIRKOVIĆ — P. REHDER. Mit einem Vorwort S. ČIRKOVIĆ. München, Otto Sagner (1985) 473. Faks. und (bis. S. 502) unnum. Index. — Compte rendu par L. STEINDORFF, Südost-Forschungen XLV (München 1986) 383—384.

G. OSTROGORSKY, *History of the Byzantine State*. Translated from the German by J. M. HUSSEY, with a foreword by P. CHARANIS. New Brunswick, New Jersey, Rutgers Univ. Press (1986) XL+ 624+76.

Б. ПАНОВ, *Струмица и струмичката област во средниот век* (rés. franç.: La ville et la région de Strumica à l'époque du moyen âge). Acta Veljusa (Скопје 1984) 45—72.

Ћ. ПЕРИЋ, *Ана, жена Немањина*. Новопазарски зборник 10 (Н. Пазар 1986) 13—26.

M. POLIĆ-BOBIĆ, *Prilog utvrđivanju podataka za cjelovitu biografiju Vice Bune* (rés. espagn.: Contribución a la investigación de los hechos para una biografía completa de Vice Bune). Radovi 19, Inst. za hrv. pov. (Zagreb 1986) 221—226.

В. ПОПОВИЋ, *Куварат, Кувер и Аспарух* (rés. franç.: Koubrat, Kouber et Asparouch). Старинар XXXVII (Београд 1986) 103—133. Avec 13 dess.

Р. РАДИЋ, *Обласни господари у Византији крајем XII и у првим деценијама XIII века* (rés. angl.: Local Rulers in Byzantium at the End of the Twelfth Century and in the first Decades of the Thirteenth). Зборн. Виз. инст. 24—25 (Београд 1986) 153—289.

Н. САМАРЦИЋ, *Савремена страна штампа о Великој сеоби Срба 1690. године* (rés. angl.: The great Exodus of the Serbs (1690) in the contemporary foreign Press). Ист. час. XXXII (Београд 1985) 79—103.

М. СПРЕМИЋ, *Крупањ и Рађевина у средњем веку*. Рађевина у прошлости. Књ. I (Београд 1986) 111—130.

L. STEINDORFF, *Stari svijet i novo doba. O formiranju komune na istočnoj obali Jadrana* (rés. allem.: Alte Welt und neue Zeit. Über die Kommunebildung an der Adriaostküste). Starohrv. prosvjeta 16 (Split 1986) 141—152.

A. STOJАНОВСКИ, *Quelle est la route empruntée en Macédoine, par l'expédition de Mourad pour se rendre au Kosovo en 1389?* Гласн. Инст. нац. ист. XXX (I), 3 (1) (Скопје 1986) 305—316.

- A. СТОЈАНОВСКИ, *Врањски кадилук у XVI веку* (Cfr. Старијар н.с. XXXVII, 277). — *Compte rendu par С. РАДИВОЈЕВИЋ-ПЕТРОВИЋ*, *Врањски гласник* XX (Врање 1987) 256—259.
- P. STIH, *Goriški grofje in oblikovanje pokrajine ob Soči in na Krasu v deželo* (rés. allem.: Die Grafen von Görz und die Entwicklung der Gegend an der Soča und auf dem Karst zu einem Land). *Zgod. čas.* 41, 1 (Ljubljana 1987) 41—47.
- P. STIH, *Karantanija — stara domovina Hrvatov?* (rés. allem.: Karantien — die Uhrheimat der Kroaten). *Zgod. čas.* 41, 3 (Ljubljana 1987) 529—549.
- P. STIH, *Regnum Carantanum* (rés. allem.: Regnum Carantanum). *Zgod. čas.* 40, 3 (Ljubljana 1986) 215—231.
- Č. TRUHELKA, *O pripadnosti donjoslavonskih županija* (trad. par Z. HORVAT) (rés. allem.: Über die Zugehörigkeit der unterslawonischen Komitate). *Osječki zbornik XVIII—XIX* (Osijek 1987) 375—387.
- A. ВЕСЕЛИНОВИЋ, *Североисточна Србија у средњем веку* (rés. franç.: La Serbie du Nord-Est au moyen âge). *Ист. гласн.* 1—2 (Београд 1987) 43—74.
- I. VOJE, *Odkupovanje furlanov iz turškega ujetništva* (rés. ital.: Il pagamento del riscatto per i Friulani, prigionieri dei Turchi). *Zgod. čas.* 41, 2 (Ljubljana 1987) 257—264.
- I. VOJE, *Utrjevanje slovenskih mest za obrambo pred turškimi napadi* (rés. allem.: Befestigung slowenischen Städte zur Abwehr der Türkeneinfälle). *Zgod. čas.* 41, 3 (Ljubljana 1987) 473—492.
- O. ЗИРОЈЕВИЋ, *Трагом Саса у Србији у XV и XVI веку* (rés. angl.: Tracing the Saxons in Serbia in the XV and XVI Century). *Новопазарски зборник* 11 (Н. Пазар 1987) 93—101.
- П. ЖИВКОВИЋ, *Босна између Дубровачке и млетачке Републике двадесетих година XV столећа* (rés. angl.: Bosnia between the Republics of Dubrovnik and Venice in the Twenties of the XV Century). *Ист. зборн.* VII (Бањалука 1986) 7—24.
- P. ŽIVKOVIĆ, *Tvrtko II Tvrtković. Bosna u prvoj polovini XV stoljeća* (Cfr. Старијар XXXVI, 325). — *Compte rendu par P. ROKAY*, *Századok* 119, 1 (Budapest 1985) 248—249.
- P. ŽIVKOVIĆ, *Usorska vlasteoska porodica Zlatonosovići i bosanski kraljevi* (Poslednja decenija XIV i prve tri decenije XV stoljeća). (rés. allem.: Das Verhältnis der Adelfamilie Zlatanosović aus Usora zu den bosnischen Königen—Die letzten Dezennien des 14. und die ersten drei Jahrzehnte des 15. Jhs.) *Hist. zborn.* XXXIX (1) (Zagreb 1986) 147—162.
- HISTOIRE ÉCONOMIQUE
- P. ANĐELIĆ, *Marginalije o trgovima starog rudarstva i metalurgije u srednjoj Bosni* (rés. franç.: Quelques notes marginales concernant les traces de l'ancienne industrie minière et la métallurgie en Bosnie centrale). *Glasnik Zem. muz. — arheologija* n.s. 38 (Sarajevo 1983) 145—152.
- R. F. BARBALIĆ, *Putevi pomorstva Poreča i Poreštine od vremena mletačke prevlasti do naših dana* (rés. ital.: La marineria di Parenzo dal dominio veneziano ai nostri giorni). *Zborn. Poreštine* 2 (Poreč 1987) 117—130. Avec 3 fig.
- J. BASIOLI, *Ribarstvo porečkog područja u prošlosti* (rés. ital.: La pesca nel Parentino nel medio evo). *Zborn. Poreštine* 2 (Poreč 1987) 225—243.
- Д. БОЈАНИЋ, *Пожаревац у XVI веку и Бали-бег Захпашах* (rés. franç.: Passarowitz (Požarevac au XVI<sup>e</sup> siècle et Balibey, fils de Yahya Pacha). *Ист. час.* XXXII (Београд 1985) 49—77.
- N. BUDAK, *Pravni položaj serva i famula u komunalnim društvima na istočnom Jadranu* (rés. allem.: Die rechtliche Lage der Servi und Famuli in den Kommunalgesellschaften im ostadriatischen Raum). *Rado-vi* 19, *Inst. za hrv. pov.* (Zagreb 1986) 51—68.
- N. BUDAK, *Servi ranog srednjeg vijeka u Hrvatskoj i Dalmaciji* (rés. franç.: Les esclaves du Haut-moyen-âge en Croatie et Dalmatie). *Starohrv. prosv.* 15 (Split 1985) 255—268.
- N. CRNKOVIĆ, *Četiri isprave o rapskom pašnjačkom agraru* (rés. allem.: Die vier Urkunden über das Raber Weideland). *Vjesn. Hist. arhiva* XXVII (Pazin — Rijeka 1985) 123—136.
- H. ČAR-DRNDA, *Prilog proučavanju prošlosti Fojnice i Kreševa od uspostave osmanske vlasti do početka 17. stoljeća* (rés. angl.: A Contribution to the Study of the History of Fojnica and Kreševo from the Establishment of Turkish Rule Till the Beginning of the 17th Century). *Prilozi orijent. filol.* 35 (1985) (Sarajevo 1986) 133—161.
- Z. HERKOV, *Dodatak uz stare mjere Hrvatskog primorja i Istre. I. Stare mjere grada Trsta. II. Stare mletačke mjere* (rés. allem. et Ital.: Supplemento. Antiche misure del litorale Croato e dell'Istria. I. Antiche misure della città di Trieste. II. Antiche misure veneziane). *Jadranski zbornik* 12 (1982—1985) (Pula — Rijeka 1983) 459—521.
- Б. ХРАБАК, *Цене житарица и вина око Западне Мораве, Ужица и Рудника 1475—1575*. *Ист. гласник* 1 (Београд 1986) 57—59.
- B. HRABAK, *Dovoz bosanskog olova u Dubrovnik 1463—1520. godine*. *Hercegovina* 5 (Mostar 1986) 31—80.
- Б. ХРАБАК, *Извоз бакра из Угарске и суседних крајева преко Сења у XIV и XV веку*. *Зборник за истор.* MC 31 (Нови Сад 1985) 43—50.
- Б. ХРАБАК, *Пословање помораца и трговаца из Бокве Которске у Албанији до 1600. године* (rés. franç.: L'activité des marins et des commerçants des Bouches de Kotor en Albanie jusqu'à 1600). *Споменик Српске академије наука и уметности* CXXXVII (Београд 1986) 9—48.
- Б. ХРАБАК, *Сировине подунавља у трговини Дубровчана из Београда 1521—1640* (rés. angl.: Raw Materials from the Danubian Region Traded by Ragusan Citizens Living in Belgrade in the Period 1521—1640). *Год. града Београда* XXXII (Београд 1985) 85—100.
- Б. ХРАБАК, *Упућеност робне привреде ужичког краја на Средоземље (XV—XVIII век)* (rés. franç.: L'orientation de l'économie marchande de la région

d'Užice sur la Méditerranée (XV—XVIII<sup>e</sup> s.). Ужички зборник 15 (Т. Ужиче 1986) 43—57.

B. HRABAK, *Zemljišne parcele feudalaca i muslimanskih seljaka u Popovu, Zažablju i Trebinju početkom Morejskog rata* (rés. allem.: Grundparzellen von Feudalherren und muslimännischen Bauern in Popovo, Zažablje und Trebinje zu Beginn des Krieges von Moerea). Tribunia 9 (Trebinje 1985) 31—45.

B. ЈОВАНОВИЋ — Д. МРКОБРАД, *Истраживања старог рударства на Руднику* (rés. angl.: Research on Ancient Mining on Rudnik). Гласн. Срп. арх. друштва 3 (Београд 1986) 77—82. Avec 4 fig.

J. ЛИТРИЧИН, *Привредна делатност Дубровника за време рата Свете lige 1538—1540* (rés. franc.: Activités économiques raguse au cours de la guerre de la Sainte Ligue 1538—1540). Ист. гласн. 1 (Београд 1986) 7—35.

P. МИХАЉЧИЋ, *Отроци* (rés. franc.: Otroci). Ист. гласн. 1 (Београд 1986) 51—57.

D. MIHELIC, *Neagrarno gospodarstvo Pirana od 1280 do 1340. La Produzione non rurale di Pirano dal 1280 al 1340. (Razred za zgodovinske in družbene vede. Dela 27. Zgodovinski institut Milka Kosa, 8). Ljubljana, SAZU (1985) 244+k. 2+tab.+graf. — Compte rendu par L. STEINDORFF, Südost-Forschungen XLV (München 1986) 387—388.*

D. MUNIĆ, *Dokument o utvrđivanju prava ribolova i svjedočanstva o lovu između Kastavske gospoštije i Pazinske grofovije* (rés. allem.: Die Urkunde über das Fischfangsrecht und Bezeugung über die Jagd zwischen der Herrschaft von Kastav und der Graffschaft von Pazin). Vjesn. Hist. arhiva XXVII (Pazin — Rijeka 1985) 137—145.

E. МУШОВИЋ, *Нахија Звечан у XVI веку* (rés. angl.: The District of Zvečan in the XVI Century). Новопазарски зборник 11 (Н. Пазар 1987) 103—115.

Э. П. НАУМОВ, *Балканское крестьянство в феодальной системе. Историч. и историко-культурные процессы на Балканах* — Балканск., исследования 7 (Москва 1982) 14—29, 286.

M. PETRIĆ, *Nekoliko podataka o hvarskim škojima u 15. stoljeću. Prilozi pov. otoka Hvara VIII* (Hvar 1987) 71—78.

T. ПОПОВИЋ, *Трговци муслимани у балканској спољној трговини у XVI веку* (rés. allem.: Mohammediatische Kaufleute im Aussenhandel des Balkans im XVI. Jahrhundert). Ист. час. XXXIII (Београд 1986) 57—82.

M. СОКОЛОВСКИ, *Струмичката нахија во XVI век* (rés. franc.: Le district de Strumica au XVI<sup>e</sup> siècle). Acta Veljusa (Скопје 1984) 175—184.

M. SPREMIĆ, *Le relazioni economiche fra Dubrovnik (Ragusa) e l'Abruzzo nel secolo XV. Riv. storica herzog. XV—XVI (1980—81) 85—96.*

Г. СТАНОЈЕВИЋ, *Новска скела у XVIII вијеку* (rés. franc.: Le ferry-boat de Herceg Novi au XVIII<sup>e</sup>me siècle). Споменик Српске академије наука и уметности CXXXVII (Београд 1986) 85—138.

M. ШЋЕПАНОВИЋ, *О земљишним посједима манастира Мораче*. Ист. зап. XXXIX, 1—2 (Титоград 1986) 125—138.

Ђ. ТОШИЋ, *O krijumčarenju soli na Neretvi* (rés. allem.: Über den Salzschnuggel auf der Neretva). Tribunia 9 (Trebinje 1985) 25—30.

P. ТРЕБЈЕШАНИН, *Манастирски поседи у лесковачком крају од 1219. до 1878. године* (rés. franc.: Les domaines monastiques dans la région de Leskovac de 1219—1878). Лесковачки зборн. XXV (Лесковац 1985) 377—392.

P. ŽIVKOVIĆ, *Ekonomsko-socijalne promjene u bosanskom društvu u XIV i XV stoljeću. Tuzla, Univerzal (1986). — Compte rendu par M. SIVRIĆ, Tribunia 9 (Trebinje 1985) 57—60; I. VOJE, Zgod. čas. 41, 2 (Ljubljana 1987) 367—369.*

P. ŽIVKOVIĆ, *Utjecaj ekonomsko-socijalnih prilika iz Dubrovnika i ostalih primorskih gradova na kulturne promjene u Bosni u XIV i XV st.* (rés. angl.: The Influence of socio-economic conditions from Dubrovnik and other Cities on the Coast regarding the cultural Change in the 14th and 15th Century). Radovi Fil. fak. 25/12 (Zadar 1985—1986) 271—282.

P. ŽIVKOVIĆ, *Utjecaj primorskih gradova na ekonomsko-socijalne promjene u bosanskom društvu u 14. i 15. stoljeću — pojava građanske klase i novog plemstva* (rés. allem.: Tuzla, Univerzal (1986) 226. — Compte rendu par П. ЂОШКОВИЋ, Ист. зборн. VII (Бањалука 1986) 239—242.

M. ŽIVOJINOVIĆ, *Settlements with Marketplace Status. Зборн. Виз. инст. 24—25 (Београд 1986) 407—412.*

## HISTOIRE CULTURELLE

Д. БОГДАНОВИЋ, *Дело Солунске браће у култури српског народа* (rés. russ. et allem.: Das Werk der Brüder von Thessaloniki in der Kultur des serbischen Volkes). Богословље XXIX (Београд 1985) 1—5.

N. BUDAK, *Prilog valorizaciji humsko-duklijanskog kulturnog područja u prvim fazama njegova razvitka (do 12. st.)* (rés. franc.: La valorisation de la région culturelle de Hum-Duklja dans les premières phases de son développement (jusqu'au 12<sup>e</sup> siècle). Starohrv. prosvjeta 16 (Split 1986) 125—139.

C. N. CONSTANTINIDES, *Higher Education in Byzantium in the Thirteenth and the Early Fourteenth Centuries (1204 cca 1310).* [Cyprus Research Centre (Texts and Studies of the History of Cyprus, XI). Nicosia (1982) XXIII+222+pl. 2. — Compte rendu par LJ. MAKSIMOVIĆ, Jugoslav. istor. čas. 1—4 (Beograd 1986) 212—214.

A. ЈАКОВЉЕВИЋ, *Манојло Влатир доместик Свете Софије* (rés. angl.: Manouil Vlatiros the Domestikos of the Cathedral of Saint Sophia). Хиланд. зборн. 6 (Београд 1986) 127—161. Avec 6 pl.

A. ЈАКОВЉЕВИЋ, *Најстарији неумски запис стихире у част светом Сави. Осам векова Студенице* (Београд 1986) 215—218.

P. КАТИЋ, *Болница светог Саве у манастиру Студеници. Осам векова Студенице* (Београд 1986) 201—206. Avec 2 fig.

- B. KREKIĆ, *The attitude of fifteenth century Ragusans towards literacy*. Byzantine Studies in honor of Milton V. Anastos [Byzantina kai Metabyzantine 4]. Malibu, Calif. Undena Publications 1985) 225—232.
- Культура Византии. IV-первая половина на VII в. Отв. ред.: З. В. УДАЛЬЦОВА. Москва, „Наука“ (1984) 725. — Compte rendu par P. РАДИЋ, Ист. гласн. I—2 (Београд 1987) 233—239.
- J. МАГЛОВСКИ, *Светлост Студенице* (rés. angl.: The Light of Studenica). Свеске Друштва истор. уметности Србије 17 (Београд 1986) 1020, 215. Avec 3 fig.
- P. MIJOVIĆ, *Pradavne i davne kulture Crne Gore* (rés. franç.). [Biblioteka Montenegrina 4]. Titograd, Leksikografski zavod Crne Gore (1987) 343.
- И. НИКОЛАЈЕВИЋ, *Тома Архиђакон, „Анастасије Библиотекар“ и Јене Бори у културној историји Босне и Херцеговине* (rés. franç.: Thomas Archidiaconus, «Anastasius Bibliothecarius» et Jenö Bory dans l'histoire culturelle de Bosnie et d'Herzégovine). Зборн. Виз. инст. 24—25 (Београд 1986) 139—149.
- P. НИКОЛИЋ, *Историјско-културна повеља манастира Студенице*. Гласн. Друштва конз. Србије 11 (Београд 1987) 11—13.
- Д. ОРТАКОВ, *Музичкото минато на струмичкиот крај* (rés. franç.: La musique du passé dans la région de Strumica). Acta Veljusa (Skopje 1984) 265—266.
- M. PRELOG, *Srednjovjekovna izgradnja Poreča* (rés. ital.: La costruzione medievale di Parenzo). Zborn. Poreštine 2 (Poreč 1987) 99—102.
- J. RAJHMAN, *Trubarjev svet*. [Eseji, 12]. Trst, Založništvo tržaškega tiska (1986) 206.
- В. РИСТИЋ, *Поглед на средњовековно културно наслеђе Лазаревог града у Крушевцу* (rés. angl.: Medieval cultural Heritage of the City of Lazar at Krusevac). Свеске Друштва истор. уметности Србије 17 (Београд 1986) 80—88, 219. Avec 13 fig.
- Schallaburg '82. Matthias Corvinus und die Renaissance in Ungarn. Wien, Niederösterreichisches Landesmuseum (1982) 768. — Compte rendu par J. HÖFLER, Zbornik za um. zgod. XXI (Ljubljana 1985) 168—170.
- В. СТОЈАНОВИЋ, *Неагоје Басараб и деспина Милица Басараб-Бранковић у контексту румунско-српских културних и књижевних веза на почетку XVI века* (rés. franç.: Neagoe Basarab et Despina Milica Basarab-Branković dans le contexte des relations littéraires et culturelles roumano-serbes du début du XVI<sup>e</sup> siècle). Методије Солунски 885—1985 Научни састанак слависта у Букове дане (Београд 1985) 203—210.
- Б. ШЕКУЛАРАЦ, *Веза између Црнојевића и Вуковића штампарја*. Ист. зап. XXXIX, 1—2 (Титоград 1986) 117—122.
- П. ВАСИЋ, *Мали прилози уметничком животу у Сомбору* (rés. franç.: Contribution à la chronique artistique de Sombor). Зборник за лик. ум MC 21 (Нови Сад 1985) 391—401. Avec 1 fig.
- K. VIDAČKOVIĆ-PETROV, *Kulture španskih Jevreja na jugoslovenskom tlu — XVI—XX vek* (rés. angl.). Sarajevo, Svjetlost (1986) 318.
- CH. WEISMANN, *Humanist Mihael Tiffernus (1488/89—1555) mentor vojvode Krištofa in mecen tübingškega študentskega študentskega* (rés. allem.: Der humanist Michael Tiffernus (1488/89—1555) Mentor Herzog Christophs und Mäzen des Tübinger Stifts). Zgod. čas. 41, 3 (Ljubljana 1987) 439—464.
- D. ZEČEVIĆ, *Pučki prigodni tekstovi 19. stoljeća u slavu »slavenskih apostola« Cirila i Metodija* (rés. angl.: 19 Century Popular Texts which Honour the »Slavic Apostles« Cyril and Methodius). Slovo 36 (Zagreb 1986) 203—216.

## HISTOIRE ECCLÉSIASTIQUE

Actes de Docheiariou. Ed. diplomatique par N. OIKONOMIDES. [Archives de l'Athos, XIII]. Paris, P. Lethielleux (1984) XIV+397, Album LXXII. — Compte rendu par M. ЖИВОЈИНОВИЋ, Ист. час. XXXII (Београд 1985) 245—251.

Actes d'Iviron I, Des origines au milieu du XI siècle. Ed. diplomatique par J. LEFORT, N. OIKONOMIDES, D. PAPACHRYSSANTHOU avec la collaboration d'H. METREVELI. [Archives de l'Athos, XIV]. Paris (1985) XIV+318+pl. LXIV. — Compte rendu par M. ЖИВОЈИНОВИЋ, Ист. час. XXXII (Београд 1985) 251—256.

Advocata Croatiae — uloga i mjesto Blažene Djevice Marije u vjerskom i nacionalnom životu hrvatskog naroda u XVI stoljeću. Zbornik radova hrvatske sekcije VIII međunarodnog mariološkog i XV marijanskog kongresa, Zaragoza (Španjolska), 3—12. listopada 1979 (réd. A. REBIĆ) (rés. lat.). [Teološki radovi, 12]. Zagreb, Kršćanska sadašnjost (1981), 328.

АМФИЛОХИЈЕ, Епископ, *Значај манастира Студенице за српску просвету*. Богословље XXXI (Београд 1987) 119—132.

B. BEGOVIĆ, *Crkva Svetih 318 blagonosnih otaca u Maloj Črešnjevici*. Podravski zbornik (Koprivnica 1986) 103—108. Avec 5 fig.

I. BOBA, *Salona — Sirmium — Nin — Split. Change and continuity in the history of a church province* (rés. angl. et croate-serbe). U službi čovjeka. Zbornik nadbiskupa-metropolit dr Frane Franića (Split 1987) 285—292.

J. P. БОЈОВИЋ, *Поводом 400 година манастира Пиве (1586—1986)*. Ист. зап. XXXIX, 4 (Титоград 1986) 5—9.

J. BRATULIĆ, *Rimska kurija i misija Konstantina-Cirila i Metodija* (rés. angl.: The Roman Curia and the Mission of Konstantin-Cyril and Methodius). Slovo 36 (Zagreb 1986) 45—50.

В. ВЫЧКОВ, *Проблема человека в патристической философии*. Зборн. Виз. инст. 24—25 (Београд 1986) 9—24.

D. CHADWICK, *Istorija reformacije* (trad. par Ž. BULJOVIĆ). Novi Sad, Dobra vest (1986) 328.

Crkvena povijest. Knj. 2. Opadanje i obnavljanje (texte par J. FOSTER) (trad. par L.J. POŽEGA et N. WILLIAMS). Knj. 3. Novi pokreti. Reformacija — Racionalizam — Revolucija 1500—1800 (texte par A. THOMSON) (trad. par I. NOVAKOVIĆ). Novi Sad, Dobra vest (1987) 201, 255.

М. ЦУЊАК, Прилог проучавању манастира Горњака. Богословље XXXI (Београд 1987) 219—231.

Р. СВЕКАН, *Franjevci u Iloku — kulturno-povijesni prikaz djelotvorne prisutnosti Franjevaca u Iloku prigodom jubilarne 600. godne rođenja svetoga Ivana Krpistrana (1386—1986) i 530. godine njegove smrti u Iloku (1456—1986)*. Virovitica, Paškal Cvekan (1986) 180. Avec ill.

М. ЧАНАК-МЕДИЋ, Студеница — светска културна баштина. Гласн. Друштва конз. Србије 11 (Београд 1987) 3—5.

В. ЂОРОВИЋ, Света Гора и Хиландар до шеснаестог века. (Cfr. Старинар н.с. XXXVII, 281). — *Compte rendu par С. МИШИЋ*, Инст. гласн. 1 (Београд 1986) 151—152.

Д. ДРАГОЈЛОВИЋ, Шизматички попови фрањевачких Дубиа и православна традиција у средњовековној Босни (rés. franç.: Les popes schismatiques des Dubia franciscains et la tradition orthodoxe dans la Bosnie médiévale). *Balkanica XVI—XVII* (Београд 1985—1986) 43—55.

*Družbena in kulturna podoba slovenske reformacije — zbornik* (éd. D. DOLINAR). Ljubljana, Slov. akad. znan. in umetn. (1986) 206.

Љ. ДУРКОВИЋ-ЈАКШИЋ, Епископ Јоаникије Нешковић и обнова 1856. манастира Жиче. Краљево, Епарх. управни одбор прав. епарх. жичке (1987) 146. Avec ill.

Љ. ДУРКОВИЋ-ЈАКШИЋ, Култ словенских апостола Ђурила и Методија код Срба. Београд, Св. архијер. синод Срп. прав. цркве (1986). (1986) 140. Avec ill.

Љ. ДУРКОВИЋ-ЈАКШИЋ, О испитивању места Мркине цркве, штампарије и подизању нове цркве и школе у Засељу код Ужичке Пожеге. Гласник Српске прав. цркве 6 (Београд 1987) 143—147.

Љ. ДУРКОВИЋ-ЈАКШИЋ, Прилог историји библиотеке манастира Шишовца. Гласник Српс. правосл. цркве 9 (Београд 1987) 204—209.

J. V. A. FINE, JR., *Mid-fifteenth Century Source on the Bosnian Church: Their problems and significance*. *Medieval et Humanistica n.s.* 12 (1984) *Byzantin and Western Studies*, 17—31.

Б. ГАРДАШЕВИЋ, Управљање епархијом по православној црквеној праву (rés. russ. et allem.). *Die Verwaltung der Diözese nach orthodoxem Kirchenrecht*. Богословље XXIX (Београд 1985) 81—98.

В. GRABAR, *Kult Ćirila i Metodija u Hrvata* (rés. angl.: The Veneration of Cyril and Methodius Among the Croats). *Slovo* 36 (Zagreb 1986) 141—145.

Н. ЦУМУРОВА, Јањатова неколи компаративни соопредувања за манастирските библиотеки во Велјуса и на Патмос (rés. franç.: Quelques approches comparatives sur les bibliothèques des monastères de Veljusa et de Pathmos). *Acta Veljusa* (Skopje 1984) 117—121.

В. Ј. ЂУРИЋ, Посвета Немањиних задужбина и владарска идеологија. Богословље XXXI (Београд 1987) 13—25.

Г. ГРИГОРИЈАТСКИ, Допринос православног монаштва поробљеним православним народима под Турцима. Богословље XXXI (Београд 1987) 27—35.

Ф. GRIVEC, *Sveti Ćiril i Metod slavenski blagovesnici* (trad. L. KIRN et V. NOSIĆ). [Bibl. «Likovi» Centra za konc. istr., dokum. i inform.]. Zagreb, Kršćanska sadašnjost (1985) 237.

П. К. ХРИСТУ, Манастир Пресвете Богородице Евергетидске у Цариграду. Осам векова Студенице (Београд 1986) 61—73.

П. ХРИСТУ, Света Гора за време латинске окупације. Богословље XXXI (Београд 1987) 7—11.

В. ИВОШЕВИЋ, Први васељенски сабор. Православна мисао 32 (Београд 1985) 10—25.

Н. JAKŠIĆ, *Draga svetog Krševana u Diklu o tisućitoj obljetnici osnutka samostana* (rés. angl.: Vallis seti Grisogoni). *Radovi Fil. fak.* 25/12 (Zadar 1985—1986) 205—228 + tab. I—II.

М. JAPUNDŽIĆ, *O episkopatu Sv. Ćirila* (rés. angl.: The episcopate of St. Cyril). U službi čovjeka. *Zbornik nadbiskupa — metropolite dr. Frane Franića* (Split 1987) 335—343.

А. ЈЕВТИЋ, О еклисиологији светог Саве. Богословље XXXI (Београд 1987) 103—116.

А. ЈЕВТИЋ, Православна теологија о Светом Духу. Богословље XXX (Београд 1986) 6—19.

М. JOVANOVIĆ, Теофил Хансен, „хансенатика“ и Ханзенови српски ученици (rés. franç.: Théophile Hansen, la «hansénatique» et les disciples serbes de Hansen). Зборник за лик. ум. МС 21 (Нови Сад 1985) 235—258. Avec 37 fig.

Ф. KÄMPFER, *Die russischen Urkunden im Archiv des Klosters Hilandar* (rés. serbo-croat.). Хиланд. зборник 6 (Београд 1986) 271—296. Avec 3 fig.

Д. Љ. КАШИЋ, Предање о постанку манастира Наупаре. Гласник Српске прав. цркве 10 (Београд 1986) 235—237. Avec 4 fig.

Д. Љ. КАШИЋ, Студеница кроз векове. Осам векова Студенице (Београд 1986) 13—32. Avec 4 fig.

Р. KATIČIĆ, *Methodii doctrina* (rés. allem.). *Slovo* 36 (Zagreb 1986) 11—44.

Р. В. КАТИЋ, Манастир светог Петра Коришког (rés. russe et franç.: Monastère Saint-Pierre Koriški). Богословље XXIX (Београд 1985) 99—128.

С. КИСАС, Две Доментујанове белешке о Протатону (rés. franç.: Deux passages de l'écrivain serbe Doementian sur l'église du Protaton). Хиланд. зборник 6 (Београд 1986) 47—57. Avec 1 fig.

Н. KLAIĆ, *Još o prvom «čudu» iz djela Historia sancti Christophori martyris* (rés. ital. et allem.: Noch über das erste «Wunder» aus dem Werk Historia sancti Christophori martyris). *Jadranski zbornik* 12 (1982—1985) (Pula — Rijeka 1983) 525—538.

Н. KLAIĆ, *Pobjeda reformnog Rima na Jadrani za pape Grgura VII (1073—1085. god.)* (rés. angl.: Triumph of the Reformist Rome on Adriatic during the Rule

of Gregory VII (1073—1085). Vjesn. Hist. arhiva XXVIII (Pazin — Rijeka 1986) 147—202.

Б. КНЕЖЕВИЋ, Манастири у источној Србији по турским пописима из XV и XVI века (rés. franç. Les monastères de la Serbie de l'est selon les recensements turcs des XV<sup>e</sup> et XVI<sup>e</sup> siècles). Зборник за лик. ум. МС 21 (Нови Сад 1985) 293—322. Avec 8 fig.

D. KORAC, Византија — наслеђе којег се одричемо. Свеске Друштва истор. уметности Србије 18 (Београд 1987) 134—136. V.: Ц. МЕЈЕНДОРФ, Византијско богословље. (Cfr. Старица н.с. XXXVII, 282).

V. KRIVOŠEIN, Dans la lumière du Christ. Saint Syméon le Nouveau Théologien (949—1022). Vie spirituelle — doctrine. Ed. du Chevetogne (1980). — Compte rendu par A. ЈЕВТИЋ, Богословље XXXI (Београд 1987) 249—252.

H. LOMMIANSKI, Religia słowian i jej upadek (w. VI—XII). (Religija Slovena). Warszawa, Państwowe Wydawnictwo Naukowe (1979) 432. — Compte rendu par B. РАЈЧИЋ, Ист. час. XXXIII (Београд 1986) 228—230.

U. LUBEJ, Umetnostnozgodovinski izpiski iz cerkvenih urbarjev 17. in 18. stoletja — župnija Vače (rés. angl.: Art History Notes from Church Land Registers of the 17th and 18th Centuries — the Parish of Vače). Varstvo spom. 29 (Ljubljana 1987) 173—196.

Ц. МЕЈЕНДОРФ, Византијско богословље. Историјски токови и догматске теме. (Cfr. Старица XXXVII, 282). — Compte rendu par P. РАДИЋ, Ист. час. XXXIII (Београд 1986) 225—228.

C. МАНДИЋ, Време писања Посланице архиепископа Саве студеничком игуману Спиридону. Богословље XXXI (Београд 1987) 55—64.

M. МАТЕЈИЋ, The Holy Mount and Hilandar Monastery. Colombus, Ohion, The Ohio State University (1983) 90. — Compte rendu par P. МИНАИЛ, Revue des Et sud-est Europ. XXIV, 3 (București 1986) 299—300.

X. МЕЛОВСКИ, За мотивите на подарувањата на манастирот Вељуса (rés. franç.: Sur les motifs de donation au monastère Eleussa) Acta Veljusa (Skopje 1984) 109—116.

A. MICULIAN, La riforma protestante nella diocesi di Parenzo nel XVI e XVII secolo (rés. serbo-croate: Protestantska reforma u Porečkoj biskupiji od XVI do XVII stoljeća). Zborn. Poreštine 2 (Poreč 1987) 143—155.

Б. МИХАИЛОВИЋ, Студенички поклонници у Русији. Православна мисао 33—34 (Београд 1986—1987) 69—74.

Н. МИЛАШ, Словенски апостоли Кирил и Методије и истина православља. Београд (1985) 387. — Compte rendu par J. ПЕЈИН, Ист. гласник 1 (Београд 1986) 149—150.

C. МИЛЕУСНИЋ, Прилог прошлости манастира Сицејевца. Гласн. Друштва конз. Србије 10 (Београд 1986) 118—120.

P. МИЛОШЕВИЋ, Друштвени положај православног свештенства у српској средњовековној држави. Православна мисао 31 (Београд 1984) 53—89.

П. Б. МИОДРАГ, Манастир Хиландар као извор српске традиције у богослужењу и појању (rés. angl.: Monastery Hilandar as a Source of Serbian Tradition in Liturgical Services and Chanting). Богословље XXX (Београд 1986) 153—176.

J. МЛАДЕНОВИЋ, Студенички игумани. Осам векова Студенице (Београд 1986) 337—345. Avec 2 fig.

J. MLINARIĆ — A. OŽINGER, Županija in dekanija Noče 1146—1945. Maribor, Pokrajinski arhiv (1982) 55. Avec ill.

П. МОМИРОВИЋ, Јован Георгријевић, „благодјетел и ктитор“ манастира Студенице. Осам векова Студенице (Београд 1986) 265—270.

A. МОРОА, Енглеска пре христијанизације. Православна мисао 32 (Београд 1985) 60—76.

A. NIKIĆ, Franjevci u Hercegovini u doba fra Matije Divkovića, 1563—1631. Texte réimpr. de la revue „Tavelić“, n<sup>os</sup> 1/1984 et 1/1985. Sinj, Tavelić (1985) 45. Avec ill.

P. НИКОЛИЋ, О једном значајном податку за датовање Сопочана у књижевном делу архиепископа Данила II (rés. angl.: The important Data for Dating the Monastery of Sopoćani). Свеске Друштва историчара уметности Србије 17 (Београд 1986) 70—79; 219. Avec 4 fig.

Odsevi reformacijskega gibanja v dokumentih Arhiva SR Slovenije (réd. M. OBLAK-CARNI). Ljubljana, Arhiv SR Slovenije (1987) 100. Avec ill.

J. OROŽEN, Zgodovinska pot Gornjega Grada. Celjski zbornik (Celje 1987) 107—115. Avec 2 fig.

Б. ПАНОВ, За престојот на Кирил и Методиј во малоазиската планина Олимп (rés. angl.: About the Stay of Cyril and Methodius on Mount Olympus in Asia Minor). Год. зборн. Фил. фак. 40 (Скопје 1987) 111—116.

X. K. ПАПАСТАТИС, ΝΟΜΟΚΑΝΟΝ ΓΕΩΡΓΙΟΥ ΤΡΑΠΕΖΟΥΝΤΙΟΥ. 'Η εἰς τὴν νεοελληνικὴν μεταγλώττισα τῶν "Διαταγῶν τῶν Ἀγίων Ἀποστόλων" κατὰ τὸ Μς. G: 696 (297) τῆς Ρομαϊνικῆς Ἀκαδημίας. Прештампано из Годишњака Центра за истраживање историје грчког права Атинске академије наука, т. 27—28(1980—1981). Атина (1985) 365—631. — Compte rendu par M. М. ПЕТРОВИЋ, Ист. час. XXXIII (Београд 1986) 223—225.

B. PAPAULIA, Mystische Strömungen in Byzanz im XIV. Jahrhundert: Bedeutung und Konsequenzen des Palamismus. [Ed. spéc. 31]. L'art de Thessalonique et des pays balkaniques et les courants spirituels au XIV<sup>e</sup> siècle. Belgrade, Acad. des sciences, Inst. des ét. balkaniques (1987) 233—240.

V. ПЕРОВИЋ, Манастири Винча и Лештани код Београда, поводом 505 година постанка и 246 година њихова рушења. Гласник Срп. прав. цркве 12 (Београд 1986) 291—292.

C. ПЕТКОВИЋ, Манастир Студеница и Русија у XVII и XVIII веку. Осам векова Студенице (Београд 1986) 231—240. Avec 2 fig.

K. ПЕТРОВ, Делото на Кирил и Методи во обновувањето и распростирањето на култот на Климент

*Римски во уметноста* (rés. franç.: L'oeuvre de Cyrille et Méthode à la restauration et la propagation du culte de Clément de Rome). Acta Veljusa (Скопје 1984) 89—94.

М. М. ПЕТРОВИЋ, *Црквенодржавна идеологија све-тога Саве у Студеничком типуку*. Осам векова Студенице (Београд 1986) 75—98. Avec 2 fig.

М. М. ПЕТРОВИЋ, *Историјско правна страна Хома-тијановог писма „најпречаснијем међу монасима и сину великог жупана Србије кир Сави“*. Православна мисао 33—34 (Београд 1986—1987) 5—40.

М. М. ПЕТРОВИЋ, *Студенички типик и самостал-ност српске цркве* (rés. angl.: The Studenica Typikon and the autonomy of the serbian church). Горњи Ми-лановац, Дечје новине; Београд, Републ. завод за зашт. спом. култ. (1986) 182. Avec ill.

Е. PIVČEVIĆ, ed. S. J. TESTER, transl., *The Cartulary of Benedictine Abbey of St Peter of Gumay (Croatia) 1080—1184*. Bristol, David Artur and Sons (1984) 112 + tab. 6. — Compte rendu par B. KREKIĆ, Speculum vol. 61, 3 (Cambr./Mass., 1986) 742—743.

М. ПОПОВИЋ, *Осамстогодишњица манастира Сту-денице*. Православна мисао 33—34 (Београд 1986—1987) 41—46.

Р. ПОПОВИЋ, *Мотив задужбинарства у средњове-ковној Србији*. Богословље XXXI (Београд 1987) 243—248.

О. РАДОСАВЉЕВИЋ, *Манастир Средиште*. Бого-словље XXXI (Београд 1987) 233—242.

J. RAINER, *Nuntiaturberichte. Sonderreihe: Grazer Nuntiatur. Bd. I: Nuntiatur des Germanico Malaspina. Sendung des Antonio Possevino 1580—1582*. Wien (1973) 451 + XXXIX.

*Nuntiaturberichte Sonderreihe: Grazer Nuntiatur Bd. II: Nuntiatur des Germanico Malaspina und des Giovanni Andrea Caligari 1582—1587*. Wien (1981) 496 + XXVIII. — Compte rendu par M. ЈАЧОВ, Ист. час. XXXIII (Београд 1986) 237—238.

V. RAJŠP, *Razširjenost protestantizma med socialnimi plastmi na Kranjskem* (rés. allem.: Die Ausbreitung des Protestantismus unter den sozialen Schichten in Krain). Zgod. čas. 41, 2 (Ljubljana 1987) 265—276.

*Samostan Male Braće u Dubrovniku*. Zagreb, Izd. „Kr-šćanska sadašnjost“ i Samostan Male Braće u Du-brovniku (Zagreb 1985) 849. — Compte rendu par С. ЈАЛИМАМ, Ист. зборн. VII (Бањалука 1986) 255—259.

V. SAXER, *Les Saints de Salone, Examen critique de leur dossier* (rés. angl. et croato-serbe). U službi čovjeka. Zbornik nadbiskupa-metropolite dr Frane Fra-nića (Split 1987) 293—325.

P. SCHREINER, *Ikonoklazem: Njegov pomen za Bizanc in njegove posledice na Zahodu* (rés. allem.: Der Bil-derstreit: Seine Bedeutung für Byzanz und seine Aus-wirkung auf dem Westen). Zgod. čas. 41,3 (Ljubljana 1987) 399—407.

H.-J. SCHULZ, *Die byzantinische Liturgie — Glau-benszeugnis und Symbolgestalt*. Trier, Paulinus Verlag (1980) 241. — Compte rendu par J. МАРИЋ, Бого-словље XXIX (Београд) 1985 293—296.

P. SIMIĆ, *Die griechisch-serbischen liturgischen Be-ziehungen des 13. und 14. Jahrhunderts*. [Ed. spés. 31]. L'art de Thessalonique et des pays balkaniques et les courants spirituels au XIV<sup>e</sup> siècle. Belgrade, Acad. des sciences, Inst. des ét. balkaniques (1987) 143—148.

Ј. СЛАВЕВА, *Типик на манастирот Богородица Ми-лостива во селото Вељуса кај Струмица* (rés. franç.: Le tipicon du monastère Eleussa près de Strumica). Acta Veljusa (Скопје 1984) 123—128.

[Служба Св. Симеону Мироточивом] *Месеца фе-бруара у 13. дан, Међу светима спомен оца Симеона српског учитеља и Новог мироточца* (trad. par Ж. МИХАИЛОВИЋ). Гласник Српске прав. цркве 1 (Бео-град 1987) 5—15.

*Опис манастира у Србији (наставак)* (red. С. МИ-ЛЕУСНИЋ). Гласник Српске прав. цркве 1 (Београд 1987) 20—23.

*Опис манастира у Србији (наставак)* (red. С. МИ-ЛЕУСНИЋ). Гласник Српске правосл. цркве 2 (Бео-град 1987) 52—56.

*Опис манастира у Србији (наставак)* (red. С. МИ-ЛЕУСНИЋ). Гласник Српске прав. цркве 3 (Београд 1987) 81—82.

*Опис манастира у Србији током друге половине XIX века (наставак)* (red. С. МИЛЕУСНИЋ). Гласник Српске прав. цркве 9 (Београд 1986) 218—222.

*Описи српских манастира (наставак)* (red. С. МИ-ЛЕУСНИЋ). Гласник Српске прав. цркве 12 (Бео-град 1986) 293—296.

О. М. РАДОСАВЉЕВИЋ, *Манастир Средиште (при-лог његовој историји)*. Гласник Српске прав. цркве 3 (Београд 1987) 75—80.

М. СПРЕМИЋ, *Срби и флорентинска унија цркава 1439. године* (rés. franç.: Les Serbes et l'union des églises au concile de Florence en 1439). Зборн. Виз. инст. 24—25 (Београд 1986) 413—421.

Р. СТАНИЋ, *Обележавање осам векова Студенице* (rés. franç.: Commémoration des huit siècles du mo-nastère de Studenica). Саопштења Републ. завода за зашт. спом. културе XVIII (Београд 1986) 279—288.

Р. СТАНИЋ, *Обележавање осам векова манастира Студенице*. Гласн. Друштва конз. Србије 11 (Бео-град 1987) 5—10.

Р. СТАНИЋ, *Осам векова Студенице* (rés. angl.: Eight Centuries of the Monastery Studenica). Свеске Друштва историчара уметности Србије 17 (Београд 1986) 3—9, 215. Avec 2 fig.

Р. СТАНИЋ, *Велики јубилеј манастира Студенице*. Гласн. Друштва конз. Србије 10 (Београд 1986) 15—19.

А. СТОЈАНОВСКИ, *Неколику нови податоци за струмичките манастири во XVI век* (rés. franç.: Quelques nouvelles données pour les monastères de Strumitza au XVI<sup>e</sup> siècle). Acta Veljusa (Скопје 1984) 185—188.

А. ŠKOBALJ, *Vjera starih Hrvata na reljefu u Zma-jevoj spilji na otoku Braču. Prilog poznavanju vjere poljičkih glagoljaša, bosanskih krstjana i starih Hrvata uopće*. S. 1, Ante Skobalj (1986) 188. Avec ill.

A. E. TACHIAOS, *Hesychasm as Creative Force in the Fields of Art and Literature*. [Ed. spéc. 31]. L'art de Thessalonique et des pays balkaniques et les courants spirituels au XIV<sup>e</sup> siècle. Belgrade, Acad. des sciences, Inst. des ét. balkaniques (1987) 117—123.

I. TARNANIDIS, *Les relations serbes avec les centre hésychaste du Mont Sinaï au XIV<sup>e</sup> siècle*. [Ed. spéc. 31]. L'art de Thessalonique et des pays balkaniques et les courants spirituels au XIV<sup>e</sup> siècle. Belgrade, Acad. des sciences, Inst. des ét. balkaniques (1987) 137—141.

E. ТЕОДОРУ, *Монаштво и култура. Богословље XXXI* (Београд 1987) 47—52.

Н. Д. УСПЕНСКИ, *Јединство вере као фактор јединства многонационалне државности у епохи раног феудализма* (rés. russ. et angl.: Unity of Faith as a Faktor of Unity in Belonging to a Country of Many Nationalities in the Epoch of Early Feudalism). Богословље XXIX (Београд 1985) 41—49.

В. ВЕНИАМИНОВ, *О животу и богословском наслеђу светитеља Григорија Паламе архиепископа солунског* (trad. par Т. ИЛИЋ). Гласник Српске прав. цркве 8 (Београд 1986) 173—180.

В. ВЕНИАМИНОВ, *О животу и богословском наслеђу светитеља Григорија Паламе архиепископа солунског* (trad. par Т. ИЛИЋ). Гласник Срп. прав. цркве 9 (Београд 1986) 209—216.

Ж. ВИДОВИЋ, *Свети Сава и римско право. Богословље XXXI* (Београд 1987) 71—102.

A. ZARADIJA, *Kult svetog Klementa Rimskog na hrvatskoglagoljaskom tlu* (rés. franç.: Le cult de Saint Clément de Rome sur le territoire croato-glagolitique). Slovo 36 (Zagreb 1986) 147—160.

О. ЗИРОЈЕВИЋ, *Цркве и манастири на подручју Пећке патријаршије до 1683. године* (Cfr. Старице н.с. XXXVII, 282). — Compte rendu par М. П. РАДУСИЊЕВИЋ, Ист. зап. XXXIX, 3 (Титоград 1986) 193—194.

О. ЗИРОЈЕВИЋ, *Један лист из историје манастира Раванице* (rés. franç.: Informations sur le monastère Ravanica dans une feuille extraite d'un inventaire turc). Зборник за лик. ум. МС 21 (Нови Сад 1985) 329—330.

М. ЖИВОЈИНОВИЋ, *Документи о аделфатима за карејску келију светог Сава* (rés. angl.: Documents Concerning Adelphata for the Kellion of St. Sava at Karies). Зборн. Виз. инст. 24—25 (Београд 1986) 385—396.

М. ЖИВОЈИНОВИЋ, *Хиландар и пирг у Хрусији* (rés. franç.: Chilandar et le pyrgos de Chryse). Hiland. zbornik 6 (Beograd 1986) 59—82.

С. ЖИВОЈИНОВИЋ, *Врдничка хроника. Манастир Раваница* (rés. allem. et angl.). Врдник, Ман. Раваница (1986) 93. Avec ill.

## DROIT

М. БЕГОВИЋ, *Шеријатско право о држави у државној управи* (rés. franç.: «Scheriat», droit de l'Etat et administration étatique). Ист. час. XXXII (Београд 1985) 27—48.

М. GRANIĆ, *O imenovanju i aprobaciji javnih bilježnika «Veneta auctoritate» u Dalmaciji* (rés. angl.: Approbation and appointment of Notaries public «Veneta auctoritate» in Dubrovnik). Radovi Fil. fak. 25/12 (Zadar 1985—1986) 229—254.

J. JELINČIĆ, *Knjiga privilegija Labinske komune (regesta svih dokumenata od 1325. do 1719)* (rés. allem.: Privilegbuch der Labiner Kommune (Regesten sämtlicher Dokumente von 1325 bis 1719). Vjesn. Hist. arhiva XXVII (Pazin — Rijeka 1985) 149—204.

D. KLEN, *Urbar Roča iz prve polovine XV stoljeća* (rés. ital. et allem.: Das Urbarium von Roč aus der ersten Hälfte des XV. Jahrhunderts). Jadranski zbornik 12 (1982—1985) (Pula — Rijeka 1983) 253—269. Avec 1 fig.

L. MARGETIĆ, *Acceni ad alcuni istituti del dirites privato sulle due sponde adriatiche nell'alto Medio Evo*. Rivista storica Mezzog. XV—XVI (1980—81) 33—54.

L. MARGETIĆ, *Histica et Adriatica*. Raccolta di saggi storicogiuridici e storici. Rovigno—Trieste: Unione degli italiani dell'Istria e di Fiume, Università popolare (1983) 334. — Compte rendu par R. BRATOŽ, Zgod. čas. 41, 2 (Ljubljana 1987) 356—364.

L. MARGETIĆ, *The Statute of Vinodol (1288)*. Čakovec (1983). — Compte rendu par P. STRČIĆ, Hist. zborn. XXXIX (Zagreb 1986) 343—345.

Љ. МИЛОВИЋ, *О неким правним (и повијесноправним) куриозитетима везаним за наредбе ванредног провидура Котора Alviza Marcello из мјесеца фебруара 1694. год.* (М. V.) (rés. franç.: Sur certaines curiosités juridiques (et historio-juridiques) rattachées aux ordres du providur spécial de Kotor Alvice Marcello de février 1694 (m. v.). Ист. зап. XXXVIII, 1 (Титоград 1985) 5—21.

Б. М. НЕДЕЉКОВИЋ, *Liber Viridis*, Београд, САНУ (1984) XXXVI+567. (Зборник за историју, језик и књижевност српског народа, III Одељење, књ. XXIII). — Compte rendu par I. VOJE, Zgod. čas. 40, 3 (Ljubljana 1986) 345—346.

*Pravnopovijesni i pravni radovi Bernarda Stulija*. — Compte rendu par P. STRČIĆ, Hist. zborn. XXXIX (1) (Zagreb 1986) 293—296.

D. SIMON, *Erbvertrag und Testament*. Зборн. Виз. инст. 24—25 (Београд 1986) 291—306.

Г. СТАНОЈЕВИЋ, *Пераштанске исправе* (rés. franç.: Les privilèges de Perast). Споменик Српске академије наука и уметности CXXVII (Београд 1986) 49—84.

М. ZJAČIĆ, *Statut grada Poreča (Statutum comunis Parentii) iz 1363. godine; Zaključci bužetskog općinskog vijeća (Consilia comunis Pinguenti) 1502—1523. godine; Notarska knjiga bužetskog notara Martina Sotolića (Registrum imbreiaturarum Martini Sotolich notarii Pinguentini) 1492—1517. godine*. Monumenta hist. — juridica Slav. meridionalium XIII (Zagreb 1979) 1—580. — Compte rendu par D. MUNIĆ, Vjesn. Hist. arhiva XXVII (Pazin — Rijeka 1985) 287—289.

SOURCES HISTORIQUES — CHRONIQUES —  
SOURCES DIPLOMATIQUES

*Actes de Lavre 4: Études historiques — Actes serbes* (Cfr. Старица н.с. XXXVI, 335). — Compte rendu par K. SNIPES, Speculum, vol. 60, 3 (Cambr. /Mass./ 1985) 697—699.

P. ANDELIC, *Povelja kralja Dabiše Čubranovićima i velikaški rod Hlivanjani* (rés. franç.: La chart du roi Dabiša à Čubranovići et la famille des magnats Hlivanjani). Glasnik Zem. muz. — Arheologija n.s. 38 (Sarajevo 1983) 133—143.

St. ANTOLJAK, *Izvori i literatura o prošlosti otoka Raba od ranog srednjeg vijeka do godine 1797*. [Fil. fak. Zavod za pov. znan. i klas. filol., Posebna izd. 4]. Zadar — Rab, Filozofski fakultet, Skupšt. opć. Rab SIZ za kulturu (1986) 75.

S. ANTOLJAK, *Kritički osvrt na dosadašnja istraživanja i saznanja o otoku Pašmanu* (rés. angl.: Critical Overview of the Research and Discoveries about the Island of Pašman). Radovi Fil. fak. 25/12 (Zadar 1985—1986) 187—204.

M. BERTOŠA, *Epistolae et communicationes rektorum histrianorum (Pisma i poruke istarskih rektora). Tom I. Annorum 1607—1616*. [Mon. spect. hist. Slavorum merid., vol. 52]. Zagreb, Jug. akad. znan. i umjet. (1979) 304. — Compte rendu par D. MUNIĆ, Vjesn. Hist. arhiva XXVII (Pazin — Rijeka 1985) 290—292.

D. BIALEKOVÁ *Údaje o Vel'kej Morave v uhorských kronikách* (rés. slavo-macéd. Vesti za golema (velika) Moravija vo ungarskite hroniki). Zbornik na Boško Bačić. Прилеп. Инст. за истраж. на старослов. култура (1986) 51—53.

I. BOBA, *Novi pogled na povijest Moravie — preispitivanje povijesnih izvora o Moravskoj, Rastislavu, Svetopluku i sv. braći Cirilu i Metodu* (trad. par A. MILIČIĆ). Split, Crkva u svijetu (1986) 166.

M. COMŞA, *Nouvelles données relatives à la marche des Slaves vers la Péninsule balkanique à travers le bassin de la Tisza aux VI<sup>e</sup>—VII<sup>e</sup> siècles*. Zbornik na Boško Bačić. Прилеп. Инст. за истраж. на старослов. култура (1986) 273—276.

X. ЧАР-ДРНДА, *Нова Варош у османским изворима*. Новопазарски зборник 10 (Н. Пазар 1986) 101—112.

*Документи о борбе македонског народа за самостојателност и националног господарство. Т. 1. О поселения Славян в Македони до конца Первой мировой войны* (ред. X. АНДОНОВ-ПОЉАНСКИ). Скопје, Фил. фак. (1985) 816, Avec ill.

*Dva popisa Zvorničkog sandžaka, iz 1519. i 1533. godine* (ред. A. HANDŽIĆ). Sarajevo, Akad. nauka i umjet. BiH, Beograd, Srp. akad. nauka i umet. (1986) 235, Avec ill.

*Gradivo za zgodovino Maribora. Zv. 9. Listine 1478—1488* (ред. J. MLINARIĆ). Maribor, Pokrajinski arhiv (1983) 83.

*Grada za hrvatsku retrospektivnu bibliografiju. Knjiga 1835—1940. Knj. I—6, A—Jz. Gl. uredn. P. ROGU-LJA*. Zagreb, Nacionalna i Sveučilišna biblioteka (1982—1985) 1: XXXII+290; 2: VII+317; 3: X+326; 4: XI+363; 5: X+365; 6: XI+330. — Compte rendu par

W. KESSLER, Südost-Forschungen XLV (München 1986) 379—380.

B. XAH, *Прилог о Евлијиној нетачности* (rés. franç.: Contribution à l'imprécision de la relation de voyages d'Evli Tchélébi). Зборник на Бошко Бабић. Прилеп. Инст. за истраж. на старослов. култура (1986) 251—253.

R. HÄRTEL, *Viri za srednjeveško zgodovino Slovenije iz furlanskih arhivov* (rés. allem.: Neue Quellen zur Mittelalterlichen Geschichte Sloweniens aus friulanischen Archiven). Zgod. čas. 41, 1 (Ljubljana 1987) 49—53.

*Hercegovina u jednom ranom turskom popisu. Poime-nični popis sandžaka vilajeta Hercegovina*. Prir. A. S. ALIČIĆ. [Monumenta turcica, ser. II, knj. 3]. Sarajevo, Orijentalni institut u Sarajevu (1985) X+XI+—+658. — Compte rendu par M. STOJAKOVIĆ, Ист. час. XXXIII (Београд 1986) 231—235.

M. JAČOV, *Списи генералних провидура у Задру о бокелским хајдуцима* (rés. franç.: Documents des proviseurs généraux de Zadar sur les haïdouks des Bouches de Kotor). Споменик Српске акад. наука и уметн. CXXVII (Београд 1986) 179—202.

J. КАЛИЋ, *Најстарија карта Угарске. Tabula Hungariae* (rés. franç.: La plus ancienne carte de Hongrie). Зборн. Виз. инст. 24—25 (Београд 1986) 423—435. Avec 1 pl.

I. KASANDRIĆ, *Gargurić-Kasandrić. Porodična kronika. Prilozi pov. otoka Hvara VIII* (Hvar 1987) 47—60.

R. KATIČIĆ, *Filološka razmatranja uz izvore o začecima hrvatske države* (rés. allem.: Philologische Überlegungen zu den Quellen für die Anfänge des kroatischen Staates). Starohrv. prosvjeta 16 (Split 1986) 77—92.

N. KLAJČ, *Još o splitskim sarkofazima X i XI stoljeća* (rés. angl.: A Few More Hints about the Split Sarcophagi from the 10th and 11th Centuries). Vjesnik za arh. i hist. dalm. 79 (Split 1986) 265—283.

N. KLAJČ, *Najnoviji radovi o 29, 30. i 31. poglavlju u djelu De administrando imperio cara Konstantina VII Porfirogenita* (rés. franç.: Les dernières études des chapitres 29, 30 et 31 du »De administrando imperio« de l'empereur Constantin VII Porphyrogénète). Starohrv. prosv. 15 (Split 1985) 31—60.

I. LUČIĆ, *De regno Dalmatiae et Croatiae (O kraljevstvu Dalmacije i Hrvatske)*. 1. svezak. [Latina et Graeca]. Zagreb (1986). — Compte rendu par Z. SESELJ, Obavijesti Hrv. arh. društva 3 (Zagreb 1987) 55—56.

I. LUKEŽIĆ, *Prilog poznavanju primorsko-goranskih veza u 16. i 17. stoljeću* (rés. ital.: Dei rapporti del Gorski Kotar e del Litorale nel Cinquecento e Seicento). Vjesn. Hist. arhiva XXVIII (Pazin — Rijeka 1986) 9—13.

D. MIHELIĆ, *Piranska notarska knjiga (1284—1288)* [Viri za zgodovino Slovencev, 9/2]. Ljubljana, Znanstveno raziskovalni center SAZU (1986) 265. — Compte rendu par I. VOJE, Zgod. čas. 41, 2 (Ljubljana 1987) 365—366.

В. МОШИН, Грчката архива на манастирот Богородица Милостива кај Струмица (rés. russe: Греческий архив монастыря Богородицы Милостивой около Струмицы). Acta Veljusa (Скопје 1984) 95—108.

Mühimme defteri. Dokumenti o našim krajevima. Monumenta Turcica, ser. III: Mühimme defteri, knj. 1, sv. 1. Prir. E. KOVAČEVIĆ (Orientalni institut). Sarajevo (1985) 230. — Compte rendu par A. ФОТИЋ, Ист. гласн. 1—2 (Београд 1987) 241—243.

Э. П. НАУМОВ, Этнические представления на Балканах в эпоху раннего Средневековья (по Материалам „Летописи попа Дукинина“). Сов. Этногр. 1 (1985) 25—35.

Э. П. НАУМОВ, Сербские средневековые биографии как исторические источники. Историография и источниковедение стран Центральной и Юго-Восточной Европы (Москва) 166—181.

K. NEHRING, Adam Freiherrn zu Herbersteins Gesandtschaftsreise nach Konstantinopel. Ein Beitrag zum Frieden von Zsitvatorok (1606). [Südosteuropäische Arbeiten, 78]. München (1983), 231+K. 2. — Compte rendu par O. ЗИРОЈЕВИЋ, Ист. час. XXXII (Београд 1985) 257—258.

K. NEHRING, Iter Constantinopolitarum, Ein Ortsnamenverzeichnis zu den kaiserlichen Gesandtschaftsreisen an die Ottomanische Pforte 1530—1618. Veröffentlichungen des Finnisch-Ugrischen [Seminar an der Universität München. Ser. C, Bd. 17]. München (1984) 60+K. 1. — Compte rendu par O. ЗИРОЈЕВИЋ, Ист. час. XXXII (Београд 1985) 256—257.

Novi pisani viri o najstarejši slovenski zgodovini — poročilo o knjigi Bernharda Bischoffa. — Compte rendu par A. PLETERSKI, Zgod. čas. 41, 2 (Ljubljana 1987) 335—338.

Osmanski izvori za istorijata na Dobruđa i severoistočna Bŕlgarija. Sofija (1981) 428. — Compte rendu par V. BOŠKOV, Prilozi za orijent. filol. 35 (1985) (Sarajevo 1986) 233.

A. ПОПОВСКИ, Глас од дамината кон поетиката на македонските средновековни црковни записи. Скопје, Македонска книга (1985) 149.

J. РЕЂЕП, Кћери деспота Ђурђа (rés. angl.: The Daughter's of Despot Đurđe). Методије Солунски 885—1985. Научни састанак слависта у Вукове дане (Београд 1985) 225—235.

M. SELIMOVIĆ, Berat kao diplomatska vrsta u turskoj arhivistici (rés. angl.: The Berat as a Diplomatic Document in Turkish Archival Materials). Prilozi za orijent. filol. 35 (1985) (Sarajevo 1986) 169—209.

Spisi dubrovačke kancelarije, kj. II. (Cfr. Старица н.с. XXXVII, 284). — Compte rendu par M. МАЛО-ВИЋ-ЂУКИЋ, Ист. зап. XXXVIII, 3—4 (Титоград 1985) 216—217.

Г. СТАНОЈЕВИЋ, Катастри Херцег-Новог и Рисна из 1704. године (rés. franç.: Le cadastres de Herceg-Novoi et Risan de 1704). Споменик Српске акад. наука и уметн. CXXV (Београд 1983) 1—160.

Г. СТАНОЈЕВИЋ, Пописи грађевина Боке Которске из 1788. године (rés. franç.: Registre des édifices des Bouches de Kotor de 1788). Споменик Српске акад. наука и уметн. CXXVII (Београд 1986) 139—178.

M. СТОЈАКОВИЋ, Браничевски тефтер. Поименични попис покрајине Браничево из 1467. године (rés. franç.). [Историјски институт — Зборник за источнајачку историјску и книжевну грађу 3]. Београд, Историјски институт (1987) 305.

A. СТОЈАНОВСКИ, Бумерангот на една критика. Гласн. Инст. нац. ист. XXVIII, 3 (Скопје 1984) 241—246. (Д. БОЈАНОВСКИ, Некои забелешки на преводот на спахиските пописни дефтери, Гласн. Инст. нац. ист. 1983, 3).

Б. ШЕКУЛАРАЏ, Вранјинске повеље XIII—XV вијек (rés. russe et franç.: Les chartes de Vranjina). [Bibl. Montenegro, 2]. Титоград, Лексик. завод Црне Горе (1984) 157. Avec ill. — Compte rendu par B. МОШИН, Ист. зап. XXXVIII, 2 (Титоград 1985) 171—173.

V. ŠTOKOVIĆ, Poreč i Poreština u jednom izvještaju iz 1579/80. godine (rés. ital.: Parenzo e il Parentino in una relazione di 400 anni addietro). Zborn. Poreštine 2 (Poreč 1987) 131—142.

Theophylaktos Simokates, Geschichte. Übers. u. erläut. P. SCHREINER. [Bibliothek der griechischen Literatur, 20]. Stuttgart A. Hiersemann (1985) 395. — Compte rendu par R. BRATOŽ, Zgod. čas. 41, 2 (Ljubljana 1987) 353—356.

Topkapi Sarayı Müzesi Osmanlı Saray Arşivi Kataloğu, Fermânlar, I. Fasikül. No. E. I-12476, Hazırlayanlar Ord. Prof. I. Hakki Uzunçarşılı, Em. Kur. Alb. Ibrahim Kemal Baybura, Ülkü Altıgdağ, Türk Tarih Kurumu Basımevi, VII. Dizi-Sa. 81. Ankara (1985) XI+105. — Compte rendu par A. ФОТИЋ, Ист. час. XXXIII (Београд 1986) 235—236.

Ђ. ТРИФУНОВИЋ — В. БЕЈЛОГРИЋ — И. БРАЈОВИЋ, Хиландарска оснивачка повеља светога Симеона и светога Саве. Осам векова Студенице (Београд 1986) 49—60. Avec 2 fig.

Турски катастарски пописи неких подручја западне Србије XV и XVI века. I—III (éd. А. АЛИЧИЋ). Краљево — Чачак — Т. Ужице, Историјски архив (1984—1985). — Compte rendu par E. МУШОВИЋ, Ужички зборник 14 (Т. Ужице 1985) 383—385; А. ФОТИЋ, Ист. гласн. 1 (Београд 1986) 154—155.

Vakufname iz Bosne i Hercegovine. Knj. 1. XV i XVI vijek. [Monumenta Turcica. Historiam Slavorum meridionalium, t. 6, ser. 3]. Sarajevo, Orijent. inst. (1985) 278.

Византијски извори за историју народа Југославије, VI (Fontes byzantini historiam populorum Jugoslaviae Spectantes). Обрадили Љ. МАКСИМОВИЋ — И. ЂУРИЋ — С. ЂИРКОВИЋ — Б. ФЕРЈАНЧИЋ — Н. РАДОШЕВИЋ. [Византолошки институт, САНУ. Посебна издања, 18]. Београд, Византолошки институт (1986) XXIII+674. — Compte rendu par R. RADIC, Jugoslovenski istor. časopis 1—4 (Београд 1986) 214—217; I. GOLDSTEIN, Hist. zborn. XXXIX (1) (Zagreb 1986) 299—301.

#### PALEOGRAPHIE — INSCRIPTIONS

Š. BEŠLAGIĆ, Ktitorski ćirilski natpis u Humcu kod Ljubuškog (rés. russe). Јужнослов. филолог XLII (Београд 1986) 129—136.

- M. BOLONIĆ, *Otok Krk — Kolijevka glagoljice*. Zagreb (1980). — Compte rendu par M. STRČIĆ, *Jadranski zbornik* 12 (1982—1985) (Pula — Rijeka 1983) 552—554.
- G. FERMEGLIA, *Note marginali al testo delle versioni paleoslave dal greco* (rés. serbo-croat.). *Slovo* 36 (Zagreb 1986) 59—70.
- G. FERMEGLIA, *Razmišljanja o starim slavenskim azbukama* (rés. ital.: *Reflessioni sugli antichi alfabeti slavi*). *Slovo* 36 (Zagreb 1986) 71—76.
- B. FUČIĆ, *Glagoljska epigrafika, kulturno-historijski vidovi*. [Preštampano iz *Croatica christiana periodica* 8 (1982) 135—180]. Zagreb, Kršćanska sadašnjost (1982, objav. 1986) 57.
- B. FUČIĆ, *Glagoljski natpisi* (Cfr. *Старинар н.с.* XXXVI, 338; XXXVII, 285). — Compte rendu par D. MUNIĆ, *Vjesn. Histor. arhiva XXVII* (Pazin — Rijeka 1985) 293—295; F. SANJEK, *Rev. d'Hist. Eccl.* LXXXI (1986) 155—158; V. LJ. PUCKO, *Byzantinoslavica XLVII* (1986) 236—237; E. ДОГРАМАЦИЈЕВА, *Старобългар. лит.* 17 (1985) 140—141.
- M. JURKOVIĆ, *Ranosrednjovjekovni latinski natpisi s Pelješca* (rés. angl.: *Early Medieval Latin Inscriptions in Pelješac*). *Radovi inst. za povj. um.* 10 (Zagreb 1986) 83—89. Avec 6 fig.
- M. MUJEZINOVIC, *Islamski epigrafski spomenici Novog Pazara — natpisi*. *Novopazarski zbornik* 10 (N. Pazar 1986) 113—130. Avec 14 fig.
- P. НИКОЛИЋ, *Поводом 775. годишњице натписа светоза Саве у куполи Богородичине цркве у Студеници (1209—1984)*. Гласн. Друштва конз. Србије 9 (Београд 1985) 47—51.
- V. NOVAK, *Latinska paleografija*. 3 ed. Beograd, Naučna knjiga (1987) VII + 356.
- Стари српски записи и натписи* (rés. M. ПАВИЋ). [Стара српска књижевност, 19]. Београд, Просвета; Срп. књиж. задруга (1986) 221.
- Стари српски записи и натписи*. Књ. IV. Скупио их и средио ЉУБ. СТОЈАНОВИЋ. Београд, Српска академија наука и уметности, Народна библиотека Србије, Матица српска (1986) 227 + 31. — Фототипска издања књ. 10.
- Стари српски записи и натписи*. Књ. V. Скупио их и средио ЉУБ. СТОЈАНОВИЋ. Београд, Српска академија наука и уметности, Народна библиотека Србије, Матица српска (1987) 334 + 21. — Фототипска издања књ. 11.
- P. STRČIĆ, *Radovi Mihovila Bolonića o Krku i glagoljaštvu*. *Jadranski zbornik* 12 (1982—1985) (Pula — Rijeka 1983) 555—562.
- Г. ТОМОВИЋ, *Надгробни натписи из околине Лесковаца* (rés. franç.: *Les épitaphes dans les environs de Leskovac*). *Лесковачки зборн.* XXV (Лесковац 1985) 457—463. Avec 4 fig.
- MANUSCRIPTS — INCUNABLES — MINIATURES
- Der älteste Serbische Psalter* (Cfr. *Старинар н.с.* XXXVI, 339). — Compte rendu par A. WANDAS, *Rocznik Slawistyczny XLV* (1985) 116—117.
- A. BADURINA, *Illuminirani rukopisi katedrale u Osoru* (rés. angl.: *The Illuminated Manuscripts in Osor Cathedral*). *Radovi inst. za povj. um.* 8 (Zagreb 1984) 115—134. Avec 14 fig.
- F. BARIŠIĆ, *L'acte grec le plus ancien de Chilandar*. *Byzance Hommage à André Stratos*, vol. II (Athènes 1986) 319—327.
- H. BAUEROVÁ, *PROPHETA MINORES v charvátsko-hlaholských breviářích a ve Vajsově edici GLAGOLITICA* (rés. serbo-croat.). *Slovo* 36 (Zagreb 1986) 217—226.
- K. БИЦЕВСКА, *Струмичкиот апостол од XIII век* (rés. franç.: *Un epistolier de Strumica de XIII<sup>e</sup> siècle*). *Acta Veljusa* (Скопје 1984) 167—173.
- B. БЈЕЛОГРЛИЋ — Т. ПОПОВИЋ — И. ШПАДИЈЕР, *Скраћенице најстаријих српских рукописа*. Археограф. прилози 8 (Београд 1986) 39—61.
- B. ДЕСПОДОВА, *Карпинското евангелие и неговото место меѓу словенските полни апракоси* (rés. serbo-croat.). *Slovo* 36 (Zagreb 1986) 171—184.
- V. J. ĐURIĆ, *Les miniatures du manuscrit Parisinus graecus 1242 et le hésychasme*. [Ed. spéc. 31]. *L'art de Thessalonique et des pays balkaniques et les courants spirituels au XIV<sup>e</sup> siècle*. Belgrade, Acad. des sciences, Inst. des ét. balkaniques (1987) 89—94. Avec 4 fig.
- H. ГОШИЋ, *Да ли је Григорович-Гилффердингово еванђеље апракос* (rés. franç.: *L'évangile de Grigorič-Gilferding est-il aprakos?*). *Методије Солунски* 885—1985. Научни састанак слависта у Вукове дане (Београд 1985) 117—122.
- M. ГРОЗДАНИЋ-ПАЈИЋ, *Најстарија хартија са воденим значима у српским рукописима* (rés. franç.: *Le plus ancien papier filigrane dans les manuscrits serbes*). *Методије Солунски* 885—1985. Научни састанак слависта у Вукове дане (Београд 1985) 137—152. Avec ill.
- CH. HANNICK, *Текстолошки развитак ирмоса у старословенским литургијским рукописима*. *Методије Солунски* 885—1985. Научни састанак слависта у Вукове дане (Београд 1985) 39—44.
- M. ХАРИСИЈАДИС, *Четворојеванђеље Петра Рареша у Националној библиотеци у Бечу* (rés. franç.: *Le tétraévangile de Petar Rareš à la Bibliothèque nationale de Vienne*). *Зборник за лик. ум.* MC 21 (Нови Сад 1985) 323—328. Avec 8 fig.
- Г. ЈОВАНОВИЋ, *Јеванђељска лексика у јужнословенској кирилици* (rés. angl.: *The Bible Lexicon in south slavie cyrillis tradition*). *Јужнослов. филолог* XLIII (Београд 1987) 83—90.
- Т. ЈОВАНОВИЋ, *Књига са којом су студенички монаси путовали у Русију 1758—59. године*. *Осам векова Студенице* (Београд 1986) 241—249.
- Карејски типик* (ред. Д. БОГДАНОВИЋ). Београд, Срп. акад. наука, Народна библиотека; Н. Сад, Матица српска (1985). — *Compte rendu* par Љ. КОТАРЧИЋ, *Археограф. прилози* 8 (Београд 1986) 173—175.
- Katalog inkunabula u fondu Naučne biblioteke u Zadru* (red. P. GALIĆ et M. MIHALJEVIĆ). Zadar, Naučna bibl. (1986) 12.

- P. В. КАТИЋ, *Терапијски зборници српске средњовековне медицине и њихово порекло*. Археограф. прилози 8 (Београд 1986) 123—131. Avec 2 fig.
- Х. КОДОВ — Б. РАЈКОВ — С. КОЖУХАРОВ, *Опис на славянските рѣкописи в библиотеката на Зографски манастир в Света гора*. Софија (1985) 280. — *Compte rendu* par Ј. ШТАВЉАНИН-БОРЂЕВИЋ, Археограф. прилози 8 (Београд 1986) 161—168. Б. КОНЕСКИ, *О Маријинском јеванђељу* (rès russe). Јужнослов. филолог XLII (Београд 1986) 67—69.
- М. ЛАЗИЋ, *Исихазам ресавских рукописа*. Археограф. прилози 8 (Београд 1986) 63—105.
- Ј. МАКСИМОВИЋ, *Српске средњовековне минијатуре* (Cfr. Старица н.с. XXXVII, 286). — *Compte rendu* par Р. СТАНИЋ, Гласник Друштва конз. Србије 9 (Београд 1985) 120—121; В. Ј. ПУЦКО, Сов. Славяновед. (1985) 110—112.
- Т. MARASOVIĆ, *Najstarije vedute srednjovjekovnog Splita* (rès. franc.: Les vues les plus anciennes du Split médiéval). Starohrv. prosvjeta 16 (Split 1986) 187—194. Avec 3 pl.
- GH. MINAILA, *Максим Бранковић у српским и румунским написима XVI—XVII века*. Методије Солунски 885—1985. Научни састанак слависта у Вукове дане (Београд 1985) 211—218.
- Б. МИХАИЛОВИЋ, *Шишатовачки апостол*. Православна мисао 32 (Београд 1985) 77—92.
- П. МИЈОВИЋ, *Наша и венецијанска штампана књига* (rès. angl.: Yugoslav and venetian printed books). Штампарска и књижевна дјелатност Божицара Вуковића-Подгоричанина. [Црногорска акад. наука и уметн. Научни скупови књ. 13, Одј. умјетн. књ. 4] (Титоград 1986) 47—64.
- А. МЛАДЕНОВИЋ, *Археографске белешке. 1. Апостол (1566. г.)*. Археограф. прилози 8 (Београд 1986) 107—122.
- П. МОМИРОВИЋ, *Минијатуре великосредишког четворојеванђеља* (rès. franc.: Les miniatures du tétraévangile de Veliko Središte). Зограф 16 (Београд 1985) 73—77. Avec 6 fig.
- Л. MOSZYNSKI, *Старосрпски и старохрватски јеванђелистар као одраз две различите традиције средњовековног хришћанства балканских Словена* (rès angl.: Old Serbian and Old Croatian Gospel as a Reflection of two Different Traditions of Medieval Christianity of the Balcan Slavs). Методије Солунски 885—1985. Научни састанак слависта у Вукове дане (Београд 1985) 31—37.
- Л. MOSZYŃSKI, *Wpływ Wulgaty na kształt staro-chorwackiego ewangeliarza z Omišlja* (rès. serbocroat.). Slovo 36 (Zagreb 1986) 111—122.
- В. МОШИН, *О псалтиру Црнојевића* (texte comp. angl.). [Додатак уз reprint Псалтира с последовањем Ђурђа Црнојевића 1494]. Цетиње, Централна нар. библ.; Љубљана, Цанкарјева založba (1986) 20. Avec ill.
- А. NAUMOW, *Стари српски рукописи у Польској* (rès. russe: Древние сербские рукописи в Польше). Методије Солунски 885—1985. Научни састанак слависта у Вукове дане (Београд 1985) 195—202.
- М. PANTELIC, *Tema posljednjega suda u prefaciji bečkih listića* (rès. angl.: The Theme of the last Judgement in the Preface of Vienna Folia). Slovo 36 (Zagreb 1986) 95—110. Avec 4 fig.
- А. ПЕШИКАН, *Лексичке одлике четворојеванђеља краља Душана* (rès. russe). Јужнослов. филолог XLIII (Београд 1987) 185—213.
- Л. PETROVA, *I manoscritti slavi e bizantini nella collezione medievale di Ohrid. Corso di cult. sull'arte raven. e biz. XXXIII* (Ravenna 1986) 367—369.
- Д. ПЕТРОВИЋ, *Српско појање у писаном и усменом предању* (rès. angl.: The Oral and Written Tradition of Serbian Chant). Методије Солунски 885—1985. Научни састанак слависта у Вукове дане (Београд 1985) 257—265.
- І. PETROVIĆ, *Marijini mirakuli u hrvatskim glagoljskim zbirkama i njihovi evropski izvori* (Cfr. Старица н.с. XXX, 197). — *Compte rendu* par Н. FROS, *Analecta Bollandiana* 104, 1—2 (Bruxelles 1986) 240—241.
- Ј. ПРОЛОВИЋ, *Српски рукописи XIII и XV века у Бечу и манастир Хиландар* (rès. allem.: Serbische Handschriften des 13. und 14. Jahrhunderts in Wien und das Kloster Hilandar). Хиланд. зборник 6 (Београд 1986) 163—269. Avec 38 pl. et 77 fig.
- Псалтир с последовањем Ђурђа Црнојевића 1494*. [Фототип, изд., 12]. Цетиње, Централна нар. библ.; Љубљана, Санкарјева založba (1986).
- В. ПУЦКО, *Македонски скрипториј на рубеже X—XI вв. (Опыт характеристики)*. (rès. mac.: Македонскиот скрипториум на границата меѓу X и XI век — Општа карактеристика). Гласн. Инст. нац. ист. XXX (I), 3 (1) (Скопје 1986) 267—281.
- Б. РАЈКОВ, *Два рѣкописа на Йоан Кратовски в Зографски манастир* (rès. franc.: Deux manuscrits du prêtre Ioan de Kratovo au monastère de Zo-graphie). Хиланд. зборник 6 (Београд 1986) 297—307. Avec 6 fig.
- Ј. REINHART, *Лексички слојеви у светосавској Крмчији* (rès. allem.: Niveau des Lexikons Nomokanon von Hl. Sava). Методије Солунски 885—1985. Научни састанак слависта у Вукове дане (Београд 1986) 67—78.
- Н. РОДИЋ, *Два значајна издања јеванђељског текста: Банишко евангелие. Среднобългарски паметник од XIII век*. Red. Е. ДОГРАМАЦИЈЕВА и В. РАЈКОВ, Софија, Българска акад. на науките (1981), 617+16. — *Апракос Мстислава Великог*, Red. Л. П. ЖУКОВСКАЯ. Москва, Академия наук СССР, изд. Наука (1983) 527, 7. Јужнослов. филолог XLVII (Београд 1986) 185—198.
- Н. РОДИЋ, *Крмчија као извор нове лексике* (rès. russe: Кормчая как источник новой лексики). Методије Солунски 885—1985. Научни састанак слависта у Вукове дане (Београд 1985) 79—85.
- Н. РОДИЋ — Г. ЈОВАНОВИЋ, *Мирослављево јеванђеље. Критичко издање [Зборник за историју, језик и књижевност српског народа, I од. књ. XXXIII]*. Београд, Српска академија наука и уметности Инст. за српскохрватски језик (1986) 344+6. — *Compte rendu* par Р. КОВАЧЕВИЋ, Јужнослов. филолог XLIII (Београд 1987) 293—295.

Ружанско четворојеванђеље. Поговор: Л. ЧУРЧИЋ, К. МАНО-ЗИСИ. (rés. angl. et russe). Београд, Народна библиотека Србије (1987) 300+XXIX. — Фототипско издање.

A. SINAITAE, *Viae Dux*. [Corpus Christianorum, Series Graeca 8]. Leuven, Turnhout, 1981. — Compte rendu par M. ТАТИЋ-ЂУРИЋ, Зорграф 16 (Београд 1985) 85—86.

A. SJÖBERG, *Словенски пергаменски одломци из паримејника који се чувају у Шведској и њихов однос према другим словенским паримејницима*. Методије Солунски 885—1985. Научни састанак слависта у Вукове дане (Београд 1985) 153—156.

Л. СЛАВЕВА, *Неумската нотација во два словенски триодни ракописи од македонска редакција*. Зборник на Бошко Бабић. Прилеп, Инст. за истраж. на старослов. култура (1986) 205—214.

Р. СТАНКОВИЋ, *Извештај са службених путовања у манастир Високе Дечане*. Археограф. прилози 8 (Београд 1986) 179—187.

М. СТЕФАНОВИЋ, *Житије мајке Ангелине*. Археограф. прилози 8 (Београд 1986) 133—138.

*Сводный каталог славяно-русских рукописных книг, хранящихся в СССР XI—XIII в.* Москва, Акад. наук (1984) 403. — Compte rendu par С. МИЛОЈЕВИЋ, Balcanica XVI—XVII (Београд 1985—1986) 359—361.

M. ŠERCER, *Dr Jolán Balogh: Julije Klović u Ugarskoj*. Peristil 29 (Zagreb 1986) 173—174. In: Művészettörténeti Értesítő XXXII, 3. Akadémiai kiadó, Budapest (1983).

*Штампарска и књижевна дјелатност Божидара Вуковића-Подгоричанина*. Радови са научног скупа, Титоград, 29. и 30. септембра 1986 (ред. Ј. М. МИЛОВИЋ). Титоград, Црног. акад. наука и умјет. (1986) 333. Avec ill.

Љ. ШТАВЉАНИН-ЂОРЂЕВИЋ — М. ГРОЗДАНОВИЋ-ПАЈИЋ — Л. ЦЕРНИЋ, *Опис ћирилских рукописа Народне библиотеке Србије. Књ. I. Опис јужнословенских ћирилских рукописа. Том II*. Београд, Народна библиотека (1986) 470. — Compte rendu par Т. ЈОВАНОВИЋ, Археограф. прилози 8 (Београд 1986) 169—172.

S. TRAKO, *Katalog perzijskih rukopisa Orijentalnog instituta u Sarajevu*. [Pos. izd. 12]. Sarajevo, Orijent. inst. (1986) 268.

G. VAJDA — Y. SAUVAN, *Catalogue des manuscrits arabes. II. Manuscrits musulmans. Tome III. Nos 1121—1964*. Paris, Bibliothèque Nationale (1985), 327. — Compte rendu par L. GAZIĆ, Prilozi za orijent. filol. 35 (1985) (Sarajevo 1986) 229—230.

Љ. ВАСИЉЕВ, *Априлски преписивачки центар и култ светог Ахилија код Срба* (rés. franç.: Le centre de copie d'Avrilje et le culte de saint Achille chez les Serbes). Методије Солунски 885—1985. Научни састанак слависта у Вукове дане (Београд 1985) 165—175. Avec 4 fig.

Љ. ВАСИЉЕВ, *Непознат Софијски одломак македонског посног триода*. Археограф. прилози 8 (Београд 1986) 7—38. Avec 11 fig.

J. VRANA, *O odnosu Vukanova i Mstislavova evanđelja i postanku duljega evanđelistara novije redakcije*. Slavica 54 (1985) 141—160.

*Zbornik Hvala Krstjanina. Knj. I, II*. Red. H. KUNA. Knj. I: Fototipsko izdanje u boji. Knj. II: Transkripcija i komentar, sa uvodnim tekstovima H. KUNA i J. MAKSIMOVIĆ (rés. angl.: The Codex of Hval Krstjanin — Transcription and Commentary). Sarajevo, Svjetlost, Akademija nauka i umjetnosti BiH (1986) 359; 777. — Compte rendu par X. КУНА, Јужнослов. филолог XLIII (Београд 1987) 295—298.

## HISTOIRE DES LANGUES YOUGOSLAVES — LITTÉRATURE

I. AJETI, *O uzajamnim odnosima između albanskog i drugih balkanskih jezika* (rés. franç.: Sur les contacts réciproques entre l'albanais et quelques langues balkaniques). Godišnjak Centra za balk. ispit. 22 (Sarajevo 1986) 95—104.

E. ALIREJSOVIĆ, *Adaptation des éléments romans dans les anthroponymes herzégoviniens au milieu actuel* (rés. serbo-croate: Prilagođavanje romanskih elemenata u hercegovačkim antroponimima sadašnjoj sredini). Godišnjak Centra za balk. ispit. 22 (Sarajevo 1986) 89—94.

В. БЈЕЛОГРИЋ, *Општа места и мотиви у Кантакузиновој Молитви богородици* (rés. franç.: Lieux communs et motifs dans la Prière à la Vierge par Cantacuzène). Књиж. историја 67—68 (Београд 1985) 227—243.

Д. БОГДАНОВИЋ, *Неоплатонизам у исихастичкој књижевности код Срба*. Православна мисао 32 (Београд 1985) 5—9.

R. BOGIŠIĆ, *Nacrt za periodizaciju hrvatske pastoralne, Mogućnosti 1—3* (Split 1986) 1—5.

R. BOGIŠIĆ, *O poeziji Hvarana u 16. stoljeću. Mogućnosti 1—2* (Split 1987) 103—106.

Б. БОЈОВИЋ, *Житије светог Симеона Мироточивог од Никона Јерусалимца*. Богословље XXXI (Београд 1987) 37—45.

W. BORYS, *Из деривације именица у изворним српским средњовековним споменицима*. Називи радњи и чина. Методије Солунски 885—1985. Научни састанак слависта у Вукове дане (Београд 1985) 129—135.

И. БРАЈОВИЋ, *Стилско јединство у службама Теодосија Хиландарца*. Зорбн. МС за књиж. и јез. XXXII/2 (Н. Сад 1984) 253—265.

*Byzantina aenigmata — Византијске загонетке* (trad. et texte par Ч. МИЛОВАНОВИЋ). [Балканске народне умотворине; Одељ. јез. и књиж. САНУ, 6]. Београд, Српска акад. наука (1986) 171.

R. CORMIER, *Un poème sur Troie à la cour de Champagne: L'YLIAS par Simon Chèvre d'Oor*. Živa antika 36, 1—2 (Skopje 1986) 21—31.

F. CALE, *Komedija dell'arte i hrvatska komedija sedamnaestog stoljeća u Dubrovniku*. Mogućnosti 1—3 (Split 1986) 20—44.

- Д. ДАЧИЋ, *Књижевно дело Светога Саве у светлости савремене естетике*. Београд, Удруж. савз срп. прав. sveštenika (1987) 16.
- Д. DRAGOJLOVIĆ, *La mystique lumineuse et l'hésychasme dans la littérature byzantine et ancienne serbe*. [Ed. spéc. 31]. L'art de Thessalonique et des pays balkaniques et les courants spirituels au XIV<sup>e</sup> siècle. Belgrade, Acad. des sciences, Inst. des ét. balkaniques (1987) 133—136.
- И. М. ЂОРЂЕВИЋ, *Српскословенска књижевност и српска средњовековна уметност* (rés. franç.: La littérature serbo-slave et l'art médiéval serbe). Методије Солунски 885—1985. Научни састанак слависта у Вукове дане (Београд 1985) 249—256.
- И. ЂУРИЋ, *Ромејски говор и језик Константина VII Порфирогенита* (rés. franç.: La langue et le dialecte romains de Constantin VII Porphyrogénète). Зборн. Виз. инст. 24—25 (Београд 1986) 109—137.
- V. GLIGO, *Kontinuitet naše humanističke baštine. Uz izlazak II sveske Marulićeva »Evandjelistara« u prijevodu Branimira Glavičića. Mogućnosti 4—5* (Split 1986) 367—370.
- I. GOLUB, *Slavenska koiné Jurja Križanića* (rés. angl.: Juraj Križanić's Slavic Koiné). Slovo 36 (Zagreb 1986) 185—201.
- B. GRABAR, *Ćirilometodski i staroslavenski prijevodi u hrvatskoglagoljskim prijepisima* (rés. angl.: Cyrillo-Methodian and old Church Slavonic Translations in Croatoglagolitic Transcripts). Slovo 36 (Zagreb 1986) 87—94.
- B. GRABAR, *La prosa medievale croata con speciale riferimento agli Apocrifi*. Acme XXXIX (1986) 139—149.
- B. GRABAR, *Osobitosti grafije i jezika glagoljskog Frašićeva psaltira*. Litterae slavicae medii aevi (München 1983) 75—96.
- L. HADROVIĆ, *Mudarski elementi u srpskohrvatskom jeziku*. [Akademske besede, 13]. N. Sad, Vojv. akad. nauka (1986) 46.
- C. ХАФНЕР, *Доментијан и Слово о закону и благодети митрополита кијевског Илариона* (rés. allem.). Глас Срп. акад. наука и ум. Одељење јез. и књиж. 12 (Београд 1984) 61—76.
- Z. HAUPTOVÁ, *Staroslověnské legendy o Naumovi* (rés. serbocroat.). Slovo 36 (Zagreb 1986) 77—86.
- П. ИВИЋ, *Најранији дијалектизми у средњовековним српским писаним споменцима*. Методије Солунски 885—1985. Научни састанак слависта у Вукове дане (Београд 1985), 95—99.
- П. ИВИЋ, *Српски народ и његов језик*. 2<sup>e</sup> ed. Београд, Срп. књиж. задруга (1986) 334.
- В. ЈЕЛИЋ, *О једном ретком термину из реторике*. Зборн. МС за књиж. и јез. XXXIV/1 (Н. Сад 1986) 123—126.
- В. ЈЕРКОВИЋ, *Српскохрватски и његова норма у Ирмологију Кипријана Рачанина* (rés. franç.: La langue slavonne serbe dans l'Irmologe de Cyrilien de Rača). Методије Солунски 885—1985. Научни састанак слависта у Вукове дане (Београд 1985) 219—224.
- А. ЈЕВТИЋ, *Богословље и духовни живот у Студеници — Две студеничке беседе светога Саве*. Осам векова Студенице (Београд 1986) 99—113.
- А. ЈЕВТИЋ, *Rencontre de la scolastique et de l'hésychasme dans l'oeuvre de Nilus Cabasilas*. [Ed. spéc. 31]. L'art de Thessalonique et des pays balkaniques et les courants spirituels au XIV<sup>e</sup> siècle. Belgrade, Acad. des sciences, Inst. des ét. balkaniques (1987) 149—157.
- Г. ЈОВАНОВИЋ, *Да ли је јеванђељска лексика редакцијски обележена?* (rés. angl.: Has the Gospel's Vocabulary been Distinctively Marked According to the Different Forms of the Old Church Slavic?). Методије Солунски 885—1985. Научни састанак слависта у Вукове дане (Београд 1985) 59—65.
- Ј. ЈУРАНЧИЧ, *Рад браће просветитеља Ћирила и Методија и северозапад наше земље кроз столећа* (rés. russe: Труд братьев-просветителей Кирилла и Методия и северозапад нашей страны). Методије Солунски 885—1985. Научни састанак слависта у Вукове дане (Београд 1985) 21—29.
- Г. КОМАДИНИЋ, *Из ткачке лексике Горњег Драгачева* (rés. franç.: Lexique du tissage du Gornje Dragacevo). Зборн. рад. Нар. муз. XVI (Чачак 1986) 243—271.
- Р. КОВАЧЕВИЋ, *Неки проблеми грецизације у црквенословенским апостолским текстовима у XIV и XV веку* (rés. angl.: On the Graecizing of Church Slavonic Texts of the Apostolos in the 14th and 15th Centuries). Методије Солунски 885—1985. Научни састанак слависта у Вукове дане (Београд 1985) 123—128.
- Р. ЛАЗИЋ, *Типови писаног језика код Срба у предвуковском периоду*. Летопис МС 440, 2 (Н. Сад 1987) 261—273.
- G. McDANIEL, *Данилов зборник као Данилов »Festschrift«*. Методије Солунски 885—1985. Научни састанак слависта у Вукове дане (Београд 1985) 177—181.
- С. МАНДИЋ, *Последњи датум у Савиној повести о светом Симеону*. Осам векова Студенице (Београд 1986) 173—184.
- R. MARTI, *Очување ћирило-методијевске традиције* (rés. allem.: Pflagen der Tradition von Kyrrill und Method). Методије Солунски 885—1985. Научни састанак слависта у Вукове дане (Београд 1985) 7—19.
- Ж. МИХАИЛОВИЋ, *Љубостински записи*. Православна мисао 33—34 (Београд 1986—1987) 95—102.
- М. МИХАЉЕВИЋ, *О гласу ј и начинима његова билежења у текстовима хрватске редакције црквенословенског језика* (rés. angl.: The Letter j and Ways of its Recording in the Texts of the Croatian Redaction of Church Slavonic). Slovo 36 (Zagreb 1986) 123—139.
- А. МЛАДЕНОВИЋ, *О једној особини српске редакције старословенског језика* (rés. russe: Об одной особенности сербской редакции старославянского языка). Методије Солунски 885—1985. Научни састанак слависта у Вукове дане (Београд 1985) 53—58.
- А. МЛАДЕНОВИЋ, *Неке филолошке и друге напомене уз »Цароставник манастира Студенице«*. Осам векова Студенице (Београд 1986) 219—229. Avec 1 fig.

LJ. MULJAKU, *Etnička imena albanskog naroda u Vukovom Rječniku* (rés. franç.: Les noms ethniques du peuple albanais dans le Dictionnaire de Vuk Stefanović Karadžić). Godišnjak Centra za balk. ispit. 22 (Sarajevo 1986) 105—107.

A. NAZOR, *Ćirilica u glagoljskim rukopisima*. Litterae Slavicae mediaevi (München 1985) 241—252.

D. NORBERG, *L'oeuvre poétique de Paulin d'Aquilée*. [Kungl. Vitterhets Historie och Antikvitets Akademien, Filol. — Filos. serien, 18]. Stockholm, Almqvist (1979). — Compte rendu par J. ŠASEL, Arh. vestnik 37 (Ljubljana 1986) 462.

Л. ПАВЛОВИЋ, *Прозни и песнички списи настали у Смедереву 1453—1456. године* (Cfr. Старијар н.с. XXXVI, 345). — Compte rendu par М. ЦУЊАК, Гласн. Друштва конз. Србије 9 (Београд 1986) 131—132.

М. ПЕШИКАН, *О ортографским видовима српске редакције* (rés. russe: К проблеме ортографических разновидностей сербской редакции). Методије Солунски 885—1985. Научни састанак слависта у Вукове дане (Београд 1985) 45—52.

Д. ПЕТРОВИЋ, *Једна мало позната прерада Цамблаковог Житија Стефана Дечанског* (rés. russe: Одна малоизвестная перделка Цамблаковского Житија Стефана Дечанского). Методије Солунски 885—1985. Научни састанак слависта у Вукове дане (Београд 1985) 189—194.

Ј. ПОГАЧНИК, *Одређење појма „средњовековна књижевност“*. Зборник МС за књиж. и јез. XXXIII/2 (Н. Сад 1985) 321—332.

Z. PURATIĆ, *Izbor iz Vergilijeve Eneide u prepjevu Đorđa Hidže*. Mogućnosti 5—6 (Split 1987) 415—460.

N. RADOŠEVIĆ, *Laudes Serbiae. The Life of Despot Stephan Lazarević by Constantine the Philosopher*. Зборн. Виз. инст. 24—25 (Београд 1986) 445—451.

Н. РАДОШЕВИЋ, *Словенски превод „Шестоднева“ Василија Великог* (rés. angl.: The Hexameron of St. Basil the Great in Slavic Translation). Методије Солунски 885—1985. Научни састанак слависта у Вукове дане (Београд 1985) 157—164.

N. RODIĆ, *Rudarska terminologija u starim srpskim tekstovima* (rés. allem.: Bergbau-terminologie in alten Serbischen Texten). Јужнослов. филолог XLII (Београд 1986) 137—146.

*Роман о Троји. Роман о Александру Великом* (ред. Р. МАРИНКОВИЋ). [Стара српска књижевност, 21]. Београд, Просвета; Срп. књиж. задруга (1986) 326.

*San Cirillo e San Metodio e la loro tradizione in Macedonia* (ред. В. KONESKI). Skopje, Makedonska kniga; Inst. della lingua macedone «K. Misirkov» (1985) 103. Avec ill.

J. SCHÜTZ, *Die Lebensbeschreibungen Kyrills und Methods Neues zum Textverständnis* (rés. serbocroat.). Slovo 36 (Zagreb 1986) 51—58.

*Стара српска књижевност* (ред. Ј. СТОЈАНОВИЋ-ЂОРЂЕВИЋ). [Дом и школа]. Београд, Рад (1986) 229.

Д. Е. СТЕФАНОВИЋ, *О упоредном испитивању црквенословенских апостолских текстова* (rés. angl.: The Comparative Study of the Church Slavonic Texts of the Apostol). Методије Солунски 885—1985. Научни састанак слависта у Вукове дане (Београд 1985) 109—116.

В. СТОЈЧЕВСКА-АНТИЋ, *Кирилометодијевската традиција во Македонија* (rés. serbocroat.). Slovo 36 (Zagreb 1986) 161—170.

Свети САВА, *Сабрани списи* (ред. Д. БОГДАНОВИЋ). [Стара српска књижевност, 2]. Београд, Просвета; Срп. књиж. задруга (1986) 209.

*Шест писаца XIV века — Григорије Рашки, Јаков Српски, Силуан, Непознати Светогорац, Монах Јефрем, Марко Пећки* (ред. М. ПАВИЋ). [Стара српска књижевност, 19]. Београд, Просвета; Срп. књиж. задруга (1986) 313.

Љ. ШТАВЉАНИН-ЂОРЂЕВИЋ, *Присуство групе лу у српским рукописима XIII века* (rés. franç.: La présence du groupe lu dans les manuscrits serbes du XIII<sup>e</sup> siècle). Методије Солунски 885—1985. Научни састанак слависта у Вукове дане (Београд 1985) 101—108.

J. TANDARIĆ, *Canon missae u Parčičevu miselu* (Canon missae in dem Parčič-Missel). Litterae slavicae mediaevi (München 1985) 321—327.

ТЕОДОСИЈЕ, *Житије св. Саве* (trad. par Л. МИРКОВИЋ, ред. Д. БОГДАНОВИЋ). Београд, Срп. књиж. задруга (1984) 282. — Compte rendu par В. ИВОШЕВИЋ, Православна мисао 32 (Београд 1985) 111—114.

Ђ. ТРИФУНОВИЋ, *Цамблаков опис дечанског храма у светлости византијске естетике* (rés. franç.: Description de l'église du monastère Dečani faite par Gregoire Tsamblak à la lumière de l'esthétique byzantine). Методије Солунски 885—1985. Научни састанак слависта у Вукове дане (Београд 1985) 183—188.

Ђ. ТРИФУНОВИЋ, *Дар светог Духа у словенски језици*. Зборн. МС за књиж. и јез. XXXIII/3 (Н. Сад 1985) 545—550.

Ђ. ТРИФУНОВИЋ, *О настанку списа светог Саве у светлости неких агиолошких појединости*. Богословље XXXI (Београд 1987) 65—70.

Ђ. ТРИФУНОВИЋ — Т. ЈОВАНОВИЋ — Љ. ЈУХАС, *Азбучни показател речи у списима светог Саве* (Cfr. Старијар н.с. XXXIII—XXXIV, 420). — Compte rendu par J. REINHART, Wiener Slav. Jhb. 29 (1983) 154—157.

С. М. ТОЛСТОЈ, *Трагови старе српске и старе руске апокрифне традиције у фолклору Полесја* (rés. russe: Следы древнесербской и древнерусской апокрифической традиции в фольклоре Полесья). Методије Солунски 885—1985. Научни састанак слависта у Вукове дане (Београд 1985) 237—247.

Д. ВИТОШЕВИЋ, *Стране речи пре Вука*. Зборн. МС за књиж. и јез. XXXIII/2 (Н. Сад 1985) 333—347.

J. VONČINA, *Recepcija književne baštine*. Mogućnosti 1—2 (Split 1987) 1—29.

J. VONČINA, *Uloga Hanibala Lucića u formiranju jezika hrvatskoga renesansnog pjesništva*. Mogućnosti 1—2 (Split 1987) 97—102.

## ONOMASTIQUE

- Д. АЛЕКСОВСКИ, *Топономастиката на Кратовскиот регион. Кратово, Литературен клуб „Надежи“* (1986) 163.
- Г. ČULIĆ, *Lingvistički aspekti antroponima u arhivskoj građi Boka Kotorske XIV i XV vijeka* (rés. angl.: The Linguistic Aspects of the Anthroponymy in the Archival Material of Boka Kotorska from XIV and XV Centuries). *God. Pom. muz. XXXIII—XXXIV* (Kotor 1985—1986) 75—85.
- Б. ВУПУРДИЈА, *Порекло и значење речи „салаш“* (rés. hongr.). *Зборник МС за друштв. науку* 78 (Н. Сад 1985) 121—126.
- И. ДУРИДАНОВ, *Име реке Кубринице* (rés. franç.: Le nom de la rivière Kubrénica). *Ономатолошки прилози VII* (Београд 1986) 121—124.
- Д. ЦОГОВИЋ, *Ономастика Дечана и околних села* (rés. russe: Ономастика района Дечане и окрестных деревень). *Ономатолошки прилози II* (Београд 1985) 437—507.
- М. ГРКОВИЋ, *Прилог проучавању прасловенске антропонимије* (Лично име Дунав) (rés. russe: Личное имя Дунав). *Ономатолошки прилози VI* (Београд 1985) 101—104.
- М. ГРКОВИЋ, *Речник имена бањског, дечанског и призренског властелинства у XIV веку*. Београд, Народна књига (1986) 232.
- Ј. Б. ЈОВАНОВИЋ, *Прошлост Лесковца у његовој топографској номенклатури* (rés. franç.: La passé de Leskovac dans la nomenclature topographique). *Лесковачки зборн. XXV* (Лесковац 1985) 335—354.
- І. KEMURA, *Muslimanska imena i njihova značenja*. 7<sup>e</sup> ed. Sarajevo, Starešinstvo Islamske zajednice (1986) 71.
- А. ЛОМА, *Из топонимије Србије* (rés. allem.: Aus der Toponymie serbiens). *Ономатолошки прилози VI* (Београд 1985) 105—118.
- А. ЛОМА, *Сутелица — Топономастички трагови латинског хришћанства у унутрашњости предњемањичке Србије* (rés. allem.: Sutelica — Die toponomastischen Spuren des lateinischen Christentums im Innern des frühmittelalterlichen Serbiens). *Ист. гласн.* 1—2 (Београд 1987) 7—28.
- М. MARASOVIĆ-ALUJEVIĆ, *Hagionimi srednjovjekovnog Splita* (rés. franç.: Les hagionymes de la ville médiévale de Split). *Starohrv. prosv.* 15 (Split 1985) 269—304.
- Р. МАРОЈЕВИЋ, *Прилози творбено-семантичкој реконструкцији староруских топонима* (rés. russe: К словообразовательно-семантической реконструкции древнерусских топонимов). *Ономатолошки прилози VI* (Београд 1985) 21—58.
- Р. МАТИЈАШИЋ, *Antičko nasljeđe u toponimiji Istre*. *Toponimi tipa -an, -ana u Istri i Dalmaciji* (rés. angl.: Classical heritage in Istrian place-names. Place-names of the type ending in -an, -ana in Istria and Dalmatia). *Histria historica* 2 (Pula 1981) 107—133.
- В. МИХАЈЛОВИЋ, *Словенски антропоними од VII до X века у немачким изворима у поређењу са нашим ономастичким основама* (rés. franç.: Anthroponymes slaves du VII<sup>e</sup> au X<sup>e</sup> siècle dans les sources allemandes en comparaison avec nos bases onomastiques). *Balkanica XVI—XVII* (Београд 1985—1986) 221—244.
- И. Л. МИСАИЛОВИЋ, *О пореклу топонима ужичког краја — Подручје Бајине Баште* (rés. franç.: L'origine des toponymes de la région d'Užice — Commune de Bajina Bašta). *Ужички зборник* 15 (Т. Ужице 1986) 367—405.
- В. MUŠETA-AŠČERIĆ, *Ostaci srednjovekovne toponomastike na području župe Vrhbosna* (rés. angl.: Traces of Medieval Toponomastics in the Vrhbosna Zupa). *Glasnik Zem. muz. — arheologija n.s.* 40—41 (Sarajevo 1986) 211—230.
- Р. Д. ПАВЛОВИЋ, *О називима насеља у општини Краљево* (rés. angl.: About the Names of the Settlements in the Community of Kraljevo). *Наша прошлост* 2 (Краљево 1987) 126—139.
- К. ПЕЕВ, *Поглед врх значењето и образувањето на микротопонимите од Велјуса* (rés. franç.: Vue sur la signification et la dérivation des toponymes de Veljussa). *Acta Veljusa* (Скопје 1984) 201—208.
- М. ПЕШИКАН, *Дијалектолошка сведочанства штокавске историјске ономастике* (rés. russe). *Јужнослов. филолог* XLIII (Београд 1987) 49—55.
- М. ПЕШИКАН, *Стара имена из доњег Подримља* (rés. russe: Древние имена из нижней части бассейна Белого Дрима). *Ономатолошки прилози VII* (Београд 1986) 1—119.
- Ђ. PETROVIĆ, *Popis Vlaha Plješevčica iz 1371. godine* (rés. russe: Перечень владов Плещич(ев)ич, датированный 1371 г.). *Ономатолошки прилози VII* (Београд 1986) 141—157.
- М. М. ПЕТРОВИЋ, *О пореклу имена Аристин у Крмчију светог Саве* (rés. franç.: De l'origine du nom d'Aristin dans la Krmčija (Nomokanon) de saint Sava). *Методије Солунски 885—1985*. Научни састанак слависта у Вукове дане (Београд 1985) 87—93.
- Б. ПОПОВ, *Топоним Кумарево* (rés. russe). *Јужнослов. филолог* XLI (Београд 1985) 125—126.
- Д. RENDIĆ-MIOČEVIĆ, *Neke karakteristike histarske onomastike* (rés. ital.: Alcune caratteristiche dell'onomastica Histria). *Histria historica* 2 (Pula 1981) 67—76.
- Ј. ROTAR, *Toponimika in etnika v Trubarjevih predgovorih in posvetilih* (rés. allem.: Toponymika und Ethnika in Trubara Vorreden und Widmungen). *Zgod. čas* 41, 3 (Ljubljana 1987) 465—472.
- Љ. СТАНОВСКА, *Средновековниот топонимски модел на струмичко* (rés. franç.: Le modèle de toponymie médiévale dans la région de Strumica). *Acta Veljusa* (Скопје 1984) 141—146.
- Д. СТЕФАНОВИЋ, *Из микротопонимије Сентандреје* (rés. russe: Из микротопонимии Сент-Андреи). *Ономатолошки прилози VI* (Београд 1985) 185—190.
- Т. ŠAPKALISKA, *Тополексемите како одраз на материјалната култура* (rés. franç.: Topolexemes en tant

que reflet de la culture materielle). Зборник на Бошко Бабиќ. Прилеп, Инст. за истраж. на старослов. култура (1986) 285—288.

M. ŠIMUNDIĆ, *Nepoznata hrvatska osobna imena s početka XIII stoljeća* (rés. russe: Незнакомые хорватские личные имена с начала XII-ого века). Ономатолошки прилози VI (Београд 1985) 59—100.

P. ŠIMUNOVIĆ, *Istočnojadranska toponimija*. Split, Logos (1986) 307. — Compte rendu par M. LUKENDA, Obavijesti Hrv. arh. društva 3 (Zagreb 1986) 63.

A. ŠUPUK, *O prezimenima, imenima, i jeziku starog Šibenika* (Cfr. Старице н.с. XXXVI, 349). — Compte rendu par M. M. URUKALO, *Јужнослов. филолог* XLI (Београд 1985) 185—190.

M. TOMIĆ, *Toponimi srpskih i hrvatskih naselja u Rumuniji* (rés. russe: Топонимия сербских и хорватских поселений в Румынии). Ономатолошки прилози VII (Београд 1986) 199—246.

T. TOMOSKI, *Od Prespa do Ahil — razvojni put na eden toponim* (rés. allem.: Von Prespa bis Ail. Die Entwicklung eines (Toponymus)). Зборник на Бошко Бабиќ. Прилеп, Инст. за истраж. на старослов. култура (1986) 223—226.

D. VUJICIC, *Hidronimi (imena voda) u lijevom slivu Drine*. Sarajevo, Akad. nauka BiH (1982) 227. — Compte rendu par S. PUJIC, *Geogr. pregled* 28—29 (Sarajevo 1986) 139—140.

M. ŽLATANOVIĆ, *Топонимија Прешевске Црне Горе* (rés. russe: Топонимия Прешевской Черной Горы). Врањски гласник XIX (Врање 1986) 167—185.

M. ŽLATANOVIĆ, *Топонимија Прешевске Моравице* (rés. russe: Топонимы Прешевской Моравицы). Врањски гласник XX (Врање 1987) 115—139.

#### LITTÉRATURE POPULAIRE

Z. DUKAT, *«Die Hochzeit von Smailagić Meho»: das erste serbokroatische mündliche Grossepos*. Živa antika 36, 1—2 (Skopje 1986) 5—12.

Z. DUKAT, *Einige kritische Bemerkungen zur Oral-poetry Theorie*. Živa antika 36, 1—2 (Skopje 1986) 13—20.

H. KRNEJEVIĆ, *Lirski istočnici. Iz istorije i poetike lirске narodne poezije*. Beograd, BIGZ; Priština, Jedinstvo (1986) 314. — Compte rendu par M. МАТИЦКИ, *Летопис* MC 439, 6 (Нови Сад 1987) 958—960.

B. KRSTIĆ, *Индекс мотива народних песама балканских Словена* (Cfr. Старице н.с. XXXVII, 291). — Compte rendu par M. КЛЕУТ, *Зборник* MC за књиж. и јез. XXXII/3 (Н. Сад 1984) 481—484.

A. MIJATOVIĆ, *Senjski uskoci u narodnoj pjesmi i povijesti*. Zagreb (1983). — Compte rendu par D. PAVLIČEVIĆ, *Jadranski zbornik* 12 (1982—1985) (Pula — Rijeka 1983) 565—566.

DŽ. MILETIĆ, *O jugoslovenskim i zapadnoevropskim epskim pevačima* (rés. angl.: On «los cantores epicos yugoeslavos y los occidentales»). Књиж. историја 67—68 (Београд 1985) 207—225.

H. MILOŠEVIĆ-ЂОРЂEVIĆ, *Студеница у српској народној књижевности*. Богословље XXXI (Београд 1987) 133—141.

S. SAMARCIJA, *Структура и функција усмене заговетке* (rés. russe). Књиж. историја 71—72 (Београд 1986) 211—241.

T. SAZDOV, *Фолклористички студии*. Скопје, Наша книга (1986) 356.

M. STOJANOVIĆ, *Хајдуци и клефти у народном песништву* (Cfr. Старице н.с. XXVII, 241). — Compte rendu par J. G. PAPADRIANOS, *Balkan studies* 26, 1 (Thessaloniki 1985) 216—217, E. IOAN, *Revue des Et. sud-est europ.* XXIV, 2 (București 1986) 213—214.

A. VANĖLJOV, *Семантичките фигури во македонската народна лирика*. Скопје, Македонска книга (1986) 225.

#### CROYANCES POPULAIRES COUTUMES

D. ANTONIJEVIĆ, *Some Theatrical Elements in the Carnival Rites of the Balkan Peoples* (rés. serbo-croate: Неки Театролошки елементи у покладним обредима балканских народа). *Balkanica* XV—XVII (Београд 1985—1986) 158—166.

B. ČAJKANOVIC, *О магију и религију*. Избор и поговор Б. ЈОВАНОВИЋ. Београд, Просвета (1985). — Compte rendu par S. SAMARCIJA, *Књиж. историја* 67—68 (Београд 1985) 319—322.

D. IVIĆ, *Bajanja i bajalice kao dio etnoveterine u Brotnju* (rés. allem.: Bechwörungen und Zaubersprüche als Teil der Volkstierheilkunde von Brotnje). *Hercegovina* 5 (Mostar 1986) 139—165.

I. MIKL CURK, *Arheološki drobec in polharstvo na Slovenskem* (rés. allem.: Ein archäologisches Bruchstück und die Siebenschäferjagd in Slowenien). Зборник на Бошко Бабиќ. Прилеп, Инст. за истраж. на старослов. култура (1986) 277—278. Avec 1 fig.

P. SIMIĆ, *Српска слава — Крсно име*. Богословље XXIX (Београд 1985) 167—171.

L. STOJNOVIĆ, *Dramski elementi u pokladnim običajima Slavonije i Baranje* (rés. angl.: The Dramatic Elements in the Carnival Convention of the Territory of Slavonija and Baranja). *Osječki zbornik* XVIII—XIX (Osijek 1987) 245—258.

P. VLAHOVIĆ, *Из обичаја и веровања у студеничком крају*. Осам векова Студенице (Београд 1986) 317—326.

S. ŽEČEVIĆ, *Митска бића српских предања* (Cfr. Старице н.с. XXXVI, 350). — Compte rendu G. SCHUBERT, *Zeitschr. f. Balkanol.* 21 (1985) 117—119.

#### STATIONS ARCHÉOLOGIQUES — ROUTES — COMMUNICATIONS

B. ALEKSOVA, *The Early Cristian Basilicas at Stobi*. Corso di cult. sull'arte raven. e biz. XXXIII (Ravenna 1986) 13—81. Avec 25 fig.

- T. ANDELIĆ, *Tepčići kod Čitluka i Trijebnje kod Stoca, sakralni objekti* (rés. franç.). Arh. pregled 25 (Beograd, Ljubljana 1986) 74—75, 130.
3. БЕЛДЕДОВСКИ, Крушка — *Ранохристијанска базилика и гробница* (texte comp. angl.: Kruška — Early Christian Basilica and Grave Vault). Arh. pregled 26 (1985) (Ljubljana 1986) 146—147. Avec 1 fig.
3. БЕЛДЕДОВСКИ, *Резултати од истражувањето на средновековните словенски јами во манастирскиот комплекс Св. Архангел Михаил во Берово* (rés. franç.: Résultats des recherches des fosses médiévales Slaves dans le cadre du monastère Sveti Archangel Mihail de Berovo). Зборник на Бошко Бабиќ. Прилеп, Инст. за истраж. на старослов. култура (1986) 45—49. Avec 3 fig.
3. БЕЛДЕДОВСКИ, *Средновековни јами од манастирскиот комплекс Св. Архангел Михаил во Берово, ископување 1980. година* (rés. angl.: Medieval Pits in the Monastery Complex St. Archangel Michael in Berovo, Excavations in 1980). Maced. acta archaeol. 7—8 (1981—1982) (Скопје 1987) 237—247. Avec 6 pl. et 2 fig.
- Z. BOJČIĆ, *Ružica kod Orahovice — srednjovjekovna utvrda* (texte comp. angl.: Ružica, Orahovica — Mediaeval Castle). Arh. pregled 26 (1985) (Ljubljana 1986) 182—183. Avec 3 fig.
- M. BRMBOLIĆ, *Momčilov Grad, Potočac, Paraćin, ranovizantijsko naselje* (rés. franç.). Arh. pregled 25 (Beograd, Ljubljana 1986) 66—68, 130. Avec 1 pl.
- M. BRMBOLIĆ, *Staro groblje, Zabrega, Paraćin, srednjovekovna crkva sa nekropolom* (rés. franç.). Arh. pregled 25 (Beograd, Ljubljana 1986) 90—92, 131. Avec 1 pl.
- T. BURIĆ, *Šopot kod Benkovca (nastavak revizijskog istraživanja)*. Obavijesti Hrv. arh. društva 1 (Zagreb 1986) 30—31.
- F. BUŠKARIOL, *Otočić Sv. Andrija kod Dubrovnika*. Obavijesti Hrv. arh. društva 1 (Zagreb 1986) 41—42.
- S. CIGLENEČKI, *Zgodnjekršćansko središće na Kočarju v Beli Krajini* (rés. allem.: Ein frühchristliches Zentrum auf dem Kočar in Bela Krajina). Arheološka istraživanja na karlovačkom i sisačkom području. Zagreb, Hrv. arh. društvo (1986) 137—150. Avec 7 fig.
- M. ЦУЊАК, *Смедеревска тврђава, сакрални комплекс* (rés. franç.). Arh. pregled 25 (Beograd, Ljubljana 1986) 86—90, 131. Avec 3 pl.
- M. ЦУЊАК, *Заштитна археолошка истраживања на подручју града Смедерева у 1986. години*. Гласн. Друштва конз. Србије 11 (Београд 1987) 47—49. Avec 4 fig.
- H. ЧАУСИДИС, *Средновековни наоди од Просек* (rés. angl.: Medieval Finds from Prosek). Год. зборн. Фил. фак. 40 (Скопје 1987) 171—196. Avec 7 pl.
- Б. ДЕЉАНИН, *Манастир Прохор Пчињски. Истраживања у 1984. години*. Гласн. Друштва конз. Србије 9 (Београд 1985) 72—73. Avec 2 fig.
- Б. ДЕЉАНИН, *Неки резултати археолошких истраживања у манастиру Св. Јован Претеча код села Јашуње* (rés. franç.: Certains résultats des fouilles archéologiques dans le monastère de Sveti Jovan Preteča à proximité du village de Jašunja). Лесковачки зборник XXVII (Лесковац 1987) 47—49. Avec 2 fig.
- B. DELJANIN — P. PEJIĆ, *Pirotski Srednji grad — Antičko, ranovizantijsko, srednjovekovno i tursko naselje* (texte comp. angl.: Pirotski Srednji Grad — Roman, Early Byzantine, Mediaeval and Turkish Settlement). Arh. pregled 26 (1985) (Ljubljana 1986) 179. Avec 3 fig.
- V. DELONGA — T. BURIĆ, *Crkvina — Šopot kod Benkovca (Istraživanje i konzervacija)* (rés. allem.: Crkvina — Šopot bei Benkovac (Forschungsarbeiten und Konservierung). Obavijesti Hrv. arh. društva 1 (Zagreb 1987) 36—38.
- V. DELONGA — T. BURIĆ, *Šopot kod Benkovca — predromanička crkva i srednjovjekovna nekropola* (texte comp. angl.: Šopot, Benkovac — Pre-Romanesque Church and Mediaeval Cemetery). Arh. pregled 26 (1985) (Ljubljana 1986) 165—166. Avec 1 fig.
- Л. ДОНЧЕВА-ПЕТКОВА, *Селиште од времето на Првото бугарско царство при с. Одрари, толбухински окръг* (rés. macéd.: Селиште од времето на Првото бугарско царство кај село Одрари, толбухинске околии). Зборник на Бошко Бабиќ. Прилеп, Инст. за истраж. на старослов. култура (1986) 165—168. Avec 4 fig.
- Г. ФИЛИПОВСКА — П. СРВИНОСКИ, *Резултати од истражувањата на локалитетот „Кале“ — Битола во 1978. година* (rés. angl.: The Results from the Explorations on the Locality „Kale“ in the Vicinity of Bitola in 1978). Maced. acta archaeol. 6 (1980) (Скопје 1983) 111—121. Avec 4 pl.
- B. GRALJUK, *Banja Luka, Hanište — Ranoturški karavansaraj* (texte comp. angl.: Banja Luka, Hanište — Early Turkish Caravanserai). Arh. pregled 26 (1985) (Ljubljana 1986) 185—186. Avec 1 fig.
- Z. GUNJACA, *Vrbica kod Bribirskih Mostina — starihrvatska nekropola* (texte comp. angl.: Vrbica, Bribirské Mostine — Early Croatian Cemetery). Arh. pregled 26 (1985) (Ljubljana 1986) 167. Avec 3 fig.
- B. ИВАНИШЕВИЋ, *Стари Костолац, локалитет Рудине — насеље* (rés. angl.: Stari Kostolac — „Rudine“, Settlement). Гласн. Срп. арх. друштва 3 (Београд 1986) 222—226.
- G. JAKOVLJEVIĆ, *Sustavna iskopavanja u župnoj crkvi u Novoj Rači*. Obavijesti Hrv. arh. društva 1 (Zagreb 1986) 33.
- T. ЈАНАКИЕВСКИ, *Кале, с Стрежево-Битолско, извештај од заштитно археолошко истражување* (rés. angl.: „Kale“ in the Village Streževo in the Vicinity of Bitola, a Report on the Protective and Archaeological Research Work). Maced. acta archaeol. 6 (1980) (Скопје 1983) 97—110. Avec 7 pl.
- Đ. JANKOVIĆ, *Le site d'habitation médiéval Kula près du village Mihajlovac* (rés. serbo-croate: Средновековно налазиште Кула код села Михајловца — извештај од археолошким истраживањима 1981—82. године). Бердапске свеске III (Београд 1986) 443—446. Avec 2 fig.
- M. ЈАНКОВИЋ, *Милешева, манастирско насеље* (rés. franç.). Arh. pregled 25 (Beograd, Ljubljana 1986) 94—98, 131. Avec 2 pl.

M. JANKOVIĆ, *Mileševa, manastirsko naselje. Studenica, manastir* (rés. franç.). Arh. pregled 25 (Beograd, Ljubljana 1986) 98—101, 131.

M. JANKOVIĆ, *Reka, Ritopek, ranoslovensko naselje* (rés. franç.). Arh. pregled 25 (Beograd, Ljubljana 1986) 61—63, 130. Avec 4 pl.

M. JANKOVIĆ, *Синор — Велико Село, средњовековно насеље* (rés. franç.). Arh. pregled 25 (Beograd, Ljubljana 1986) 81—84, 131. Avec 2 pl.

M. JANKOVIĆ, *Затворене археолошке целине манастира Студенице* (rés. franç.: Ensembles archéologiques fermés du monastère de Studenica). Саопштења Републ. зав. за зашт. спом. културе XVIII (Београд 1986) 7—21. Avec 8 fig.

M. JOČIĆ — Ђ. ЈАНКОВИЋ, *Резултати истраживања на средњовековном утврђењу Скобаљич-град* (rés. angl.: Exploration on the Medieval Forteresse Skobaljic Grad). Лесковачки зборник XXVII (Лесковац 1987) 61—68. Avec 12 fig. et 2 pl.

R. JURIĆ, *Zadar, Sv. Šime — starokršćanska bazilika i srednjovjekovna crkva* (texte comp. angl.: Zadar, Sv. Šime — Early Christian Basilika and Mediaeval Church). Arh. pregled 26 (1985) (Ljubljana 1986) 156—157. Avec 2 fig.

J. КАЛИЋ — Д. МРКОБРАД, *Градина, Носољин код Рашке, рановизантијско утврђење* (rés. franç.). Arh. pregled 25 (Beograd, Ljubljana 1986) 68—71, 130. Avec 2 pl.

J. КАЛИЋ — Д. МРКОБРАД, *Градина, Постење код Новог Пазара, утврђени комплекс* (rés. franç.). Arh. pregled 25 (Beograd, Ljubljana 1986) 71—74, 130. Avec 2 fig.

J. КАЛИЋ — Д. МРКОБРАД, *Утврђени комплекс на Градини код Постења (Нови Пазар)* (rés. angl.: Fortified Complex of Gradina near Postenje (Novi Pazar). Гласн. Срп. арх. друштва 3 (Београд 1986) 205—208. Avec 1 fig.

Л. КЕПЕСКА — Г. ФИЛИПОВСКА, *Резултати од истраживањата во село Раштани — Битолско* (rés. angl.: The Results of the Investigations in the Village of Raštani in the Environs of Bitola). Maced. acta archaeol. 7—8 (1981—1982) (Скопје 1987) 195—204. Avec 7 fig.

G. KOVALJOV, *Banjska — srednjovekovni manastir* (texte comp. angl.: Banjska — Mediaeval Monastery). Arh. pregled 26 (1985) (Ljubljana 1986) 168—169. Avec 2 fig.

J. КУЗМАНОВИЋ-ЦВЕТКОВИЋ, *Рановизантијско утврђење у Баботинцу* (rés. angl.: Early Byzantine Fortress at Babotinac). Гласн. Срп. арх. друштва 3 (Београд 1986) 213—218. Avec 3 fig.

F. LEDIĆ, *Dedino Guvno i Tičići, Kakanj, srednjovekovna nekropola* (rés. franç.). Arh. pregled 25 (Beograd, Ljubljana 1986) 80—81, 131. Avec 1 pl.

B. ЛИЛЧИК, *Ранохристијанска засводена гробница кај с. Орман, Скопско, и преглед на другите македонските наоди* (rés. angl.: Early Christian Vaulted Tomb near Orman Village, Vicinity of Skopje and a Review of other Macedonian Findings). Maced. acta archaeol. 7—8 (1981—1982) (Скопје 1987) 143—151. Avec 6 fig.

Д. МАКСИМОВИЋ — О. ПАЛАМАРЕВИЋ, *Марково кале код Врање — преглед истраживачких радова* (rés. franç.: Markovo Kale pres de Vranje — aperçu de travaux de recherches). Врањски гласник XX (Врање 1987) 141—167. Avec 13 pl. et 10 fig.

M. МАНДИК, *Поткули — средновековна населба и некропола* (texte comp. angl.: Potkuli — Mediaeval Settlement and Cemetery). Arh. pregled 26 (1985) (Ljubljana 1986) 180—181. Avec 9 fig.

E. МАНЕВА, *Резултати од заштитните ископувања extra muros во Хераклеја* (rés. angl.: The Results of the Protective Excavations Extra Muros in Heraclea). Maced. acta archaeol. 7—8 (1981—1982) (Скопје 1987) 125—142. Avec 14 fig.

E. МАНЕВА, *Битола, Heraclea Lyncestis — базилика »extra muros«, ранохристијанска и словенска некропола* (texte comp. angl.: Bitola, Heraclea Lyncestis — Basilika »Extra Muros«, Early Christian and Slavic Cemetery). Arh. pregled 26 (1985) (Ljubljana 1986) 139—140. Avec 5 fig.

Г. МАРЈАНОВИЋ-ВУЈОВИЋ, *Археолошки налази XI—XII века из области Браничево (из средњовековне збирке Народног музеја у Београду)* (rés. angl.: The Archeological Finds of 11th—12th Century from the Branichevo Region). Viminacium 1 (Пожаревац 1986) 65—82. Avec 32 fig.

G. MARJANOVIC-VUJOVIC, *Kostol — srednjovekovno naselje i nekropola* (texte comp. angl.: Mediaeval Settlement and Cemetery). Arh. pregled 26 (1985) (Ljubljana 1986) 159—160. Avec 4 fig.

Г. МАРЈАНОВИЋ-ВУЈОВИЋ, *Петрова црква код Новог Пазара, III. Извештај о ископавањима у 1986. години*. Новопазарски зборник 10 (Н. Пазар 1986) 241—244.

Г. МАРЈАНОВИЋ-ВУЈОВИЋ, *Петрова црква код Новог Пазара, IV. Новопазарски зборник 11* (Н. Пазар 1987) 213—214.

Г. МАРЈАНОВИЋ-ВУЈОВИЋ, *Pontes — Трајанов мост, средновековна остава Б* (texte comp. franç.: Pontes — Pont de Trajan, le dépôt médiéval B). Бердапске свеске IV (Београд 1987) 135—142. Avec 6 fig.

Г. МАРЈАНОВИЋ-ВУЈОВИЋ, *Прилог проучавању стратиграфије раносредњовековних слојева унутар античког Pontesa* (texte comp. franç.: Une contribution à l'étude stratigraphique des couches du haut Moyen-âge à l'intérieur de la forteresse antique de Pontes). Бердапске свеске IV (Београд 1987) 117—126. Avec 6 fig. et 1 pl.

О. МАРКОВИЋ — М. ПЕТРАШИНОВИЋ — В. МИХАЈЛОВИЋ, *Резултати сондажних истраживања Стојковића градине у Вичи* (rés. allem.: Resultate der Probegrabungen auf Lok. Stojkovića Gradina in Viča). Зборн. рад. Нар. муз. XVI (Чачак 1986) 67—73. Avec 10 pl.

B. MARUŠIĆ, *Miscellanea archaeologica parentina mediae aetatis (kritički osvrt na neka ranosrednjovekovna nalazišta Poreštine)* (rés. ital.: Miscellanea archaeologica parentina). Zborn. Poreštine 2 (Poreč 1987) 81—97. Avec 3 pl. et 10 fig.

M. MEDAR, *Sažeti prikaz dosadašnjih rezultata arheoloških istraživanja prostora crkve sv. Marije u Novoj*

- Rači kod Bjelovara* (rés. allem.: Zusammenfassende Darstellung der Resultate archäologischer Forschungen in der Marienkirche in Nova Rača bei Bjelovar). Obavijesti Hrv. arh. društva 3 (Zagreb 1987) 46—49.
- И. МИКУЛЧИК — М. БИЛБИЈА, *Маркови Кули, Водно, Скопје, 1979 и 1980* (rés. angl.). Maced. acta archaeol. 7—8 (1981—1982) (Скопје 1987) 205—220. Avec 12 fig.
- D. MILETIĆ, *Medvedgrad — srednjovjekovna utvrda* (texte comp. angl.: Medvedgrad — Mediaeval Fortress). Arh. pregled 26 (1985) (Ljubljana 1986) 174—175. Avec 3 fig.
- М. МИЛИНКОВИЋ, *Градина на Јелици* (rés. allem.: Die Gradina auf Jelica). Зборн. рад. Нар. муз. XVI (Чачак 1986) 47—60. Avec 21 pl.
- М. МИЛИНКОВИЋ, *Рановизантијско утврђење на Лишкој Ђави код Гуче* (rés. allem.: Die frühbyzantinische Befestigung auf der Čava in Lis bei Guča). Зборн. рад. Нар. муз. XVI (Чачак 1986) 61—66. Avec 6 pl.
- Г. МИЛОШЕВИЋ, *Трговиште — средњовековно насеље*. Новопазарски зборник 11 (Н. Пазар 1987) 207—208.
- Д. МИНИЋ, *Жигне јаме у Трговишту* (rés. angl.: Corn Pits in Trgovište). Новопазарски зборник 11 (Н. Пазар 1987) 63—72. Avec 4 fig.
- С. МОЈСИЛОВИЋ-ПОПОВИЋ, *Манастир Милешева — истраживачко-конзерваторски радови у 1984. години*. Гласн. Друштва конз. Србије 9 (Београд 1985) 62—66. Avec 2 fig.
- Д. МРКОБРАД, *Капела, Батајница код Земунa, остаци словенског и халштатског насеља* (rés. franc.). Arh. pregled 25 (Beograd, Ljubljana 1986) 59—61, 130. Avec 3 pl.
- Д. МРКОБРАД, *Резултати истраживања средњовековног насеља у Бољевцима током 1985. Гласн. Друштва конз. Србије 10 (Београд 1986) 60—62. Avec 1 fig.*
- Д. МРКОБРАД, *Село, Бољевци код Земунa, словенско насеље* (rés. franc.). Arh. pregled 25 (Beograd, Ljubljana 1986) 63—66, 130.
- Н. НИКУЉСКА — И. МИКУЛЧИК, *Маркови Кули, Водно, Скопје, 1978* (rés. angl.) Maced. acta archaeol. 6 (1980) (Скопје 1983) 123—133. Avec 7 fig.
- Ђ. ODAVIĆ, *Biograd, Prusac, srednjovjekovni grad* (rés. franc.). Arh. pregled 25 (Beograd, Ljubljana 1986) 77, 130. Avec 1 pl.
- Ђ. ODAVIĆ, *Mićeovac, Trebinje, srednjovjekovni grad* (rés. franc.). Arh. pregled 25 (Beograd, Ljubljana 1986) 75—76, 130. Avec 1 pl.
- Ђ. ODAVIĆ, *Susjed Grad, Bugojno, srednjovjekovno utvrđenje* (rés. franc.). Arh. pregled 25 (Beograd, Ljubljana 1986) 79—80, 131. Avec 1 pl.
- Ђ. ODAVIĆ, *Tešanj — srednjovjekovni grad* (texte comp. angl.: Tešanj — Mediaeval Fortress). Arh. pregled 26 (1985) (Ljubljana 1986) 184. Avec 2 fig.
- Ђ. ODAVIĆ, *Vesela Straža, Bugojno, srednjovjekovni grad* (rés. franc.). Arh. pregled 25 (Beograd, Ljubljana 1986) 78, 131.
- Р. OREČ, *Novi arheološki nalazi iz ranoga srednjega vijeka iz zapadne Hercegovine* (rés. franc.: Nouvelles trouvailles archéologiques provenant du haut Moyen âge de l'Herzégovine occidentale). Glasnik Zem. muz. — arheologija n.s. 39 (Sarajevo 1984) 97—129. Avec 20 fig.
- A. PLETERSKI, *Sebenjski zaklad* (rés. allem. Der Hortfund von Sebenje). Arh. vestnik 38 (Ljubljana 1987) 237—330. Avec 43 fig.
- A. PLETERSKI, *Župa Bled. Nastanek razvoj in prežitki* [SAZU, Razred za zgodovinske in družbene vede, 30]. Ljubljana, Slov. akad. nauka in umetn. (1986) 154. — Compte rendu par P. ŠTIN, Jugoslav. istor. čas. 1—4 (Beograd 1986) 200—211.
- М. ПОПОВИЋ, *Извештај са рекогносцирања и сондирања археолошких локалитета на подручју општине Тутин 1986. године*. Новопазарски зборник 10 (Н. Пазар 1986) 229—234. Avec 1 fig.
- М. ПОПОВИЋ, *Извештај са сондажних археолошких истраживања на подручју општине Тутин 1987. године*. Новопазарски зборник 11 (Н. Пазар 1987) 219—220.
- М. ПОПОВИЋ, *Нови резултати истраживања приобалних утврђења Београдске тврђаве* (rés. franc.: Nouveaux résultats des recherches sur la forteresse de Belgrade). Саопштења Републ. завода за зашт. спом. културе XVIII (Београд 1986) 181—198. Avec 14 fig.
- М. ПОПОВИЋ, *Нови резултати истраживања средњовековног Раса* (rés. angl.: New Results of the Research on Medieval Ras). Гласн. Срп. арх. друштва 3 (Београд 1986) 209—212.
- М. ПОПОВИЋ, *ПРЕЛИМИНАРНА ИСТРАЖИВАЊА АРХЕОЛОШКИХ НАЛАЗИШТА У ОБЛАСТИ СРЕДЊОВЕКОВНОГ РАСА, II ДЕО*. Новопазарски зборник 10 (Н. Пазар 1986) 235—240.
- М. ПОПОВИЋ, *ПРЕЛИМИНАРНА СОНДАЖНА ИСТРАЖИВАЊА У ОБЛАСТИ СРЕДЊОВЕКОВНОГ РАСА, III ДЕО*. Новопазарски зборник 11 (Н. Пазар 1987) 215—217.
- М. ПОПОВИЋ, *Рас — касноантичко и средњовековно утврђење II*. Новопазарски зборник 10 (Н. Пазар 1986) 227—228.
- М. ПОПОВИЋ, *Рас — касноантичко и средњовековно утврђење, III*. Новопазарски зборник 11 (Н. Пазар 1987) 203—205.
- М. PRAVILOVIĆ, *Herceg Novi, Kanli kula — Tvrđava* (texte comp. angl.: Herceg Novi, Kanli Kula — Fortification). Arh. pregled 26 (1985) (Ljubljana 1986) 187. Avec 1 fig.
- Д. ПРЕМОВИЋ-АЛЕКСИЋ, *Трговиште — средњовековно насеље*. Новопазарски зборник 10 (Н. Пазар 1986) 249—250.
- Д. РАЗМОВСКА-БАЧЕВА, *Две доцновизантијски депоза од Охридскопреспанскиот регион* (rés. angl.: Two Late Byzantine Hoards in the Regions of Ohrid and Prespa). Maced. acta archaeol. 7—8 (1981—1982) (Скопје 1987) 221—236. Avec 7 pl.

P. RICZ, *Stara Moravica, Koplalo — Avarska nekropola* (texte comp. angl.: Stara Moravica, Koplalo — Avar Cemetery). Arh. pregled 26 (1985) (Ljubljana 1986) 194. Avec 2 fig.

D. SOKAČ-ŠTIMAC, *Arheološka istraživanja Rudine kod Slavonske Požege* (rés. allem.: Archäologische Forschungsarbeiten in Rudine bei Slavonska Požega). Obavijesti Hrv. arh. društva 2 (Zagreb 1987) 36—38.

Г. СПАСОВСКА-ДИМИТРИОСКА, *Археолошки истражувања на градиштето „Венец“ кај с. Миокази, Кичевско* (rés. angl.: The Archaeological Investigations of the Gradište „Venec“ at the Village of Miokazi in the District of Kičevo). Maced. acta archaeol. 7—8 (1981—1982) (Скопје 1987) 167—175. Avec 4 fig.

N. STANOJEVIĆ, *Botra, Bečej, srednjovekovno naselje* (rés. franç.). Arh. pregled 25 (Beograd, Ljubljana 1986) 84—86, 131. Avec 3 pl.

N. STANOJEVIĆ, *Embouchure du ruisseau Jakomir — site d'habitat médiéval. Fouilles de 1981* (rés. serbo-croate: Ушће Јакомирског потока — средњи век. Извештај о археолошким истраживањима у 1981. години). Бердапске свеске III (Београд 1986) 238—244. Avec 9 fig.

N. STANOJEVIĆ, *Jablanovi, Čelarevo, srednjovekovna i pristorijska nekropola* (rés. franç.). Arh. pregled 25 (Beograd, Ljubljana 1986) 93—94, 131. Avec 1 pl.

M. STRMCNIK-GULIĆ, *Maribor — srednjeveško mestno obzide* (texte comp. angl.: Maribor — Mediaeval Town Wall). Arh. pregled 26 (1985) (Ljubljana 1986) 172—173. Avec 2 fig.

M. STRMCNIK-GULIĆ, *Piramida pri Mariboru — Srednjeveški grad* (texte comp. angl.: Piramida, Maribor — Mediaeval Castle). Arh. pregled 26 (1985) (Ljubljana 1986) 177—178. Avec 3 fig.

V. ŠRIBAR, *Rezultati arheoloških izkopavanj in topografskih raziskov zgodnjega srednjega veka v Furlaniji* (rés. allem.: Die Ergebnisse der archäologischen Ausgrabungen und der archäologischen Topographie des frühen Mittelalters in Friaul). Zgod. čas. 41,2 (Ljubljana 1987) 309—312.

K. TRAJKOVSKI, *Morobisdon — crkveni kompleks sa nekropolom* (texte comp. angl.: Morobisdon — Church Complex with a Graveyard). Arh. pregled 26 (1985) (Ljubljana 1986) 176. Avec 2 fig.

S. VALOVIĆ, *Rimsko groblje u Ratini, srednjovekovna nekropola* (rés. franç.). Arh. pregled 25 (Beograd, Ljubljana 1986) 92—93, 131.

J. VIDOVIĆ, *Najnovija arheološka istraživanja u starom gradu u Čakovcu*. Muz. vjesn. 10 (Varaždin 1987) 40—41. Avec 2 fig.

M. ZEKAN, *Otres kod Bribira (nastavak revizijskog istraživanja)*. Obavijesti Hrv. arh. društva 1 (Zagreb 1986) 31—32.

M. ZEKAN, *Otres, Lukačuša — Villa Rustica, srednjovekovna nekropola i romanička crkva* (texte comp. angl.: Otres, Lukačuša — Villa Rustica, Mediaeval Cemetery and Romanesque Church). Arh. pregled 26 (1985) (Ljubljana 1986) 161—163. Avec 3 fig.

I. ŽILE, *Dubrovnik, Miha Pracata 1 — Srednjovjekovna arhitektura* (texte comp. angl.: Dubrovnik, Miha Pracata 1 — Mediaeval Architecture). Arh. pregled 26 (1985) (Ljubljana 1986) 170—171. Avec 2 fig.

M. ZUPANČIĆ, *Koper, Cesta JLA (Renesančno mestno obzidje)* (texte comp. angl.: Koper, Cesta JLA — Renaissance Town Wall). Arh. pregled 26 (1985) (Ljubljana 1986) 188—189. Avec 3 fig.

#### NÉCROPOLE — MONUMENTS FUNÉRAIRES

J. BELOŠEVIĆ, *Zaštitna istraživanja starohrvatskih nekropola u Smilčiću i Biljanima Donjim kod Zadra* (rés. angl.: Old croatian Necropolises 'Protective Researches at the Villages of Smilčić and Biljane Donja near Zadar). Radovi Fil. fak. 25/12 (Zadar 1985—1986) 125—147+tab. I+XIII.

M. ЧАНАК-МЕДИЋ, *Једна претпоставка о Немањином надгробном споменику*. Осам векова Студенице (Београд 1986) 167—172. Avec 3 fig.

M. ЂОРОВИЋ-ЉУБИНКОВИЋ, *Виничани* (rés. franç.). Зборник на Бошко Бабић. Прилеп, Инст. за истраж. на старослов. култура (1986) 133—137. Avec 3 fig.

S. ČURČIĆ, *Medieval royal tombs in the Balkans: an aspect of the «East or West» question*. Greck orth. Theol. Rev. 29 (1984) 175—186.

Б. ДЕЉАНИН, *Надгробни споменик из манастира Суводол код Зајечара*. Гласн. Друштва конз. Србије 11 (Београд 1987) 61. Avec 1 fig.

Н. ДУДИЋ, *О гробљима и надгробним споменицима Лесковца и околине* (rés. angl.: Graveyards and Gravestones in the Surroundings of Leskovac). Лесковачки зборник XXVII (Лесковац 1987) 99—111. Avec ill.

M. ИВАНОВСКИ, *Средновековна некропола во реонот на паликурската базилика кај Стоби* (rés. angl.: Medieval Cemetery in the Region of Palikurian Basilica at Stobi). Зборник на Бошко Бабић. Прилеп, Инст. за истраж. на старослов. култура (1986) 97—104. Avec 8 fig.

M. ИВАНОВСКИ — С. КРСТЕВСКИ, *Заштитна интервенција при појава на гробови околу црквата Св. Богородица — манастир Матејче* (rés. angl.). Култ. наследство X—XI (Скопје 1983—1984, publ. 1987) 103—113. Avec 14 fig. et 3 pl.

A. ЈУРИШИЋ, *Гробна обележја двојице изумана манастира Сопотана* (rés. franç.: Sépultures de deux higoumènes du monastère de Sopotani). Саопштења Републ. завода за зашт. спом. културе XVIII (Београд 1986) 167—172. Avec 5 fig.

Б. КИТАНОСКИ, *Средновековна некропола во селото Манастир* (rés. franç.: La nécropole médiévale du village Manastir). Зборник на Бошко Бабић. Прилеп, Инст. за истраж. на старослов. култура (1986) 115—118. Avec 1 fig.

S. ERCEGOVIĆ-PAVLOVIĆ — D. MINIĆ, *Le site d'habitation et la nécropole de Pozajmište* (rés. serbo-croate: Средновековно насеље и некропола на локалитету Позајмиште у Грабовици). Бердапске свеске III (Београд 1986) 346—361. Avec 8 pl.

- C. ЕРЦЕГОВИЋ-ПАВЛОВИЋ, *Средњовековна насеља и некрополе у Бољетину и Хајдучкој Воденици* (rés. franç.: Les sites d'habitation et les nécropoles médiévales de Boljetin et de Hajdučka Vodenica). [Бердапске свеске, Посебна издања 1]. Београд, Археолошки институт (1986) 113.
- B. FUČIĆ, *Sarkofag iz Bala* (rés. allem.: Der Sarkophag aus Bale /Valle/). Peristil 29 (Zagreb 1986) 23—26. Avec 2 ill.
- D. JELOVINA, *Pokusno istraživanje srednjovjekovnog groblja na lokalitetu Piščina — Lepin u Bijaćima kod Trogira* (rés. franç.: Les fouilles expérimentales pratiquées dans le cimetière médiéval du site Piščina-Lepin à Bijaći près de Trogir). Starohrv. prosv. 15 (Split 1985) 217—225. Avec 3 pl. et 20 fig.
- B. С. ЈОВАНОВИЋ, *Археолошка истраживања некрополе средњовековног Трговишта на локалитету Табачина 1986. године*. Новопазарски зборник 10 (Н. Пазар 1986) 245—248. Avec 1 fig.
- B. С. ЈОВАНОВИЋ, *Археолошка истраживања некрополе средњовековног Трговишта у 1987. години*. Новопазарски зборник 11 (Н. Пазар 1987) 209—211.
- E. МАНЕВА, *Претходен извештај за двојната некропола на базиликата Де во Хераклеја* (rés. angl.: Previous Report on the Double Necropolis of the Basilica De in Heraclea). Зборн. на трудови 6—8 (Битола 1985—1987) 35—47. Avec 13 fig.
- M. МАНДИК, *Прилог кон проучувањето на некрополите од средниот век и раниот турски период во Македонија* (rés. allem.: Beitrag zum Durchstudieren der Nekropolen aus Mittelalter und früh türkischer Zeit in Makedonija). Зборник на Бошко Бабиќ. Прилеп, Инст. за истраж. на старослов. култура (1986) 147—150. Avec 2 fig.
- Г. МАРЈАНОВИЋ-ВУЈОВИЋ, *Средњовековне некрополе у Србији евидентирание кроз археолошка ископавања I* (rés. franç.: Les nécropoles médiévales en Serbie notées lors des fouilles archéologiques). Старинар XXXVII (Београд 1986) 191—209. Avec 26 fig.
- Г. МАРЈАНОВИЋ-ВУЈОВИЋ, *Трњане, српска некропола (крај XI — почетак XIII века)* (Cfr. Старинар н.с. XXXVII, 295). — Compte rendu par M. ТОМОВИЋ, Viminacium 1 (Пожаревац 1986) 178—181; М. ЦУЊАК, Гласн. Друштва конз. Србије 10 (Београд 1986) 154—155.
- G. MARJANOVIĆ-VUJOVIĆ, *Vajuga-Pesak. La nécropole médiévale II* (rés. serbo-croate: Vajuga-Pesak). Бердапске свеске III (Београд 1986) 184—222. Avec 56 fig.
- B. MARUŠIĆ, *Skeletni grobovi v Bujah in Buzetu* (rés. allem.: Die Skelettgräber in Buje und Buzet). Arh. vestnik 38 (Ljubljana 1987) 331—353. Avec 15 fig. et 8 pl.
- B. MARUŠIĆ, *Starohrvatska nekropola u Zminju* (rés. allem.: Altkroatische Nekropole in Zminj). Histria archaeologica 17—18 (Pula 1986—1987) 1—156. Avec 25 pl. et 53 fig.
- B. MARUŠIĆ, *Starohrvatska nekropola u Zminju* [Pos. izd. sv. 1, Histria Archaeologica]. Pula, Arh. muz. Istre (1987). 135. — Compte rendu par J. BELOŠEVIĆ, Obavijesti Hrv. arh. društva 3 (Zagreb 1987) 50—52.
- A. MILOŠEVIĆ, *Ranosrednjovjekovni grob iz Bitelića* (rés. allem.: Ein frühmittelalterliches Grab aus Biteilić). Starohrv. prosv. 15 (Split 1985) 227—236. Avec 4 pl. et 4 fig.
- I. NIKOLAJEVIĆ, *Grabanlagen und Begräbniskulte in Moesien aus frühchristlicher Zeit*. Jahrbuch d. Österr. Byzantinistik 29 (Wien 1980) 303—314.
- J. PAPRENICA, *Vajuga-Pesak, nécropole I* (rés. serbo-croate: Вајуга-Песак, некропола I). Бердапске свеске III (Београд 1986) 223—225. Avec 6 fig.
- Д. ПОПОВИЋ, *Гроб светог Симеона у Студеници*. Осам векова Студенице (Београд 1986) 155—166. Avec 2 fig. et 1 pl.
- Д. ПОПОВИЋ, *Надгробни споменик архиепископа Саве II из цркве св. Апостола у Пећкој Патријаршији* (rés. angl.: The Tombstone of Archbishop Sava the Second in the Church of Saint Apostles in the Patriarchate). Зборник за лик. ум. МС 21 (Нови Сад 1985) 71—90. Avec 7 fig.
- Д. ПРЕМОВИЋ-АЛЕКСИЋ, *Средњовековна некропола у Глоговику* (rés. angl.: The Middle Ages Necropolis in Locality the Latin Grave-yard in Village Glogovik). Новопазарски зборник 10 (Н. Пазар 1986) 27—41. Avec 4 pl.
- Д. ПРЕМОВИЋ-АЛЕКСИЋ, *Заштитно археолошко истраживање локалитета Напреље код Новог Пазара*. Новопазарски зборник 11 (Н. Пазар 1987) 223—225.
- S. RADOSAVLJEVIĆ-KRUNIĆ, *Une nécropole médiévale à Ljubičevac* (rés. serbo-croate: Средњовековна некропола у Љубичевцу). Бердапске свеске III (Београд 1986) 329—341. Avec 5 pl.
- K. SIMONI, *Sondažna istraživanja srednjovjekovnog groblja u Stenjevcu kraj Zagreba* (rés. allem.: Sondierungsarbeiten am mittelalterlichen Gräberfeld in Stenjevec bei Zagreb). Obavijesti Hrv. arh. društva 3 (Zagreb 1987) 45—46.
- D. SVOLJŠAK, *Staroselski grobovi na Ledinah v Novi Gorici*. Goriški letnik 12—14 (Nova Gorica 1985—1987) 105—121. Avec 11 fig. et 3 pl.
- J. VIDOVIĆ, *Sondažno arheološko istraživanje na položaju »Staro groblje« kod sela Hodošana u Medimurju*. Muz. vjesn. 10 (Varaždin 1987) 38—40. Avec 4 fig.
- Z. ŽERAVICA, *Ranoslovenska nekropola Bagruša u Petoševcima kod Laktaša* (rés. angl.: The Early Slav Cemetery of Bagruša in Petoševci near Laktaši). Glasnik Zem. muz. — arheologija n.s. 40—41 (Sarajevo 1986) 129—209. Avec 13 pl. et 9 fig.

#### MIGRATION DES PEUPLES LES SLAVES

C. АНТОЉАК, *Истра и Лангобардите* (rés. angl.: Istra and Langobardi). Год. зборн. Фил. фак. 40 (Скопје 1987) 41—79.

H. BRACHMANN, *Slawen an der östlichen Peripherie des fränkischen Reiches. Beobachtungen zum sozialen und ethnischen Ausgleich im Feudalisierungsprozess* (rés. macéd.: Словени на периферијата на франечкото царство. Согледувања за социјалните и етничките прилагодувања во процесот на феудализира-

њето). Зборник на Бошко Бабиќ. Прилеп, Инст. за истраж. на старослов. култура (1986) 59—66. Avec 6 fig.

TH. S. BURNS, *The Ostrogoths. Kingship and Society* [Historia — Einzelschriften, 36]. Wiesbaden, Steiner (1980) 144. — Compte rendu par J. ŠASEL, Arh. vestnik 37 (Ljubljana 1986) 456—459.

I. DABROWSKA, *Jugosłowiansko-polskie badania wykopaliskowe na stanowisku „Gaik” w Radzikowie* (rés. macéd.: Југословенско-полски археолошки истражувања на локалитетот Гаик во село Расиково). Зборник на Бошко Бабиќ. Прилеп, Инст. за истраж. на старослов. култура (1986) 75—77. Avec 1 fig.

L. E. HAVLIK, *Pojetí počátku třídni společnosti a státu ve slovanském prostředí*. Зборник на Бошко Бабиќ. Прилеп, Инст. за истраж. на старослов. култура (1986) 237—249.

J. HERRMANN, *Getreidekultur, Backteller und Brot-Indizien frühslawischer Differenzierung*. Зборник на Бошко Бабиќ. Прилеп, Инст. за истраж. на старослов. култура (1986) 267—272. Avec 3 fig.

Ђ. ЈАНКОВИЋ, *Трагови Ромеја у словенском насељу Кула*. Зборник на Бошко Бабиќ. Прилеп, Инст. за истраж. на старослов. култура (1986) 105—107. Avec 1 fig.

D. JELOVINA, *Glavne značajke starohrvatske materijalne kulture od 7. do 12. stoljeća na području između rijeka Zrmanje i Cetine* (rés. allem.: Hauptmerkmale der altkroatischen materiellen Kultur des 7. bis 12. Jahrhunderts im Gebiet zwischen den Flüssen Zrmanja und Cetina). Starohrv. prosvjeta 16 (Split 1986) 25—50. Avec 12 pl. et 25 fig.

P. KOROŠEC, *Beziehungen des karantanischen Kreises zu den Kulturmanifestationen der Nachbargebiete. Interaktionen der mitteleuropäischen Slawen und anderen Ethnika im 6.—10. Jahrhundert*. Symposium Nové Vozokany 3.—7. 10 1983 (Nitra 1984) 151—155.

J. KOVAČEVIĆ, *Βάβας*. Зборник на Бошко Бабиќ. Прилеп, Инст. за истраж. на старослов. култура (1987) 49—59. Avec 2 pl.

E. MANEVA, *Коскени плочки од рефлексни лакови и тропебести врвови од стрели со номадско потекло од Хераклеја* (rés. angl.: Bony Tiles of Archer and Threeribbed Peaks of Arrows from Nomad Origin from Heraclea). Зборн. на трудови 6—8 (Битола 1985—1987) 49—59. Avec 2 pl.

B. MARUŠIĆ, *Materijalna kultura Istre od 5. do 9. stoljeća* (rés. ital.: La cultura materiale dell'Istria dal V al IX secolo). Arheološka istraživanja u Istri i Hrvatskom primorju. Knj. 1. [Znan. skup, Pula, 15—18. rujna 1982]. Pula, Hrv. arh. društvo (1987) 81—105. Avec 17 fig.

B. MARUŠIĆ, *Materijalna kultura Istre od 9. do 12. stoljeća* (rés. ital.: La cultura materiale dell'Istria dal IX al XII secolo). Arheološka istraživanja u Istri i Hrvatskom primorju. Knj. 1. [Znan. skup, Pula, 15—18. rujna 1982]. Pula, Hrv. arh. društvo (1987) 107—124. Avec 12 fig.

A. MORET, *Elementi culturali paleoslavi nel contesto storico artistico romano e pre-romano Cenedese*. Udine (1986). — Compte rendu par V. ŠRIBAR, Arh. vestnik 38 (Ljubljana 1987) 484—485.

D. MRKOBRAĐ, *Arheološki nalazi seobe naroda u Jugoslaviji* (Cfr. Старијар н.с. XXXIII—XXXIV, 423; XXXVI, 356; XXXVII, 296). — Compte rendu par D. VUGA, Arh. vestnik 37 (Ljubljana 1986) 459—461; V. PAHIĆ, Zgod. čas. 41, 1 (Ljubljana 1987) 182—185.

M. SLABE, *O nakitu in okrasu iz časa preseljavanja ljudstev na Slovenskem* (rés. angl.: About jewelry and decorative objects from the time of great migrations on slovene territory). Зборник на Бошко Бабиќ. Прилеп, Инст. за истраж. на старослов. култура (1986) 199—204. Avec 3 pl.

*Slawen und Deutsche zwischen Elbe und Oder vor 1.000 Jahren. Der Slawenaufstand von 983*. Berlin (West), Berl. Gesellsch. für Anthrop., Ethnol. und Urgesch. (1983). — Compte rendu par S. VALOVIĆ, Inform. museol. 3—4 (Zagreb 1985) 34.

Л. ТРБУХОВИЋ, *Трагови Авара и Словена у Доњем Подрињу и околини* (rés. angl.: Avars and Slavs — in the Region Lower Podrinje). Гласн. Срп. арх. друштва 3 (Београд 1986) 218—222. Avec 1 pl. Hw ver1

Z. VINSKI, *Glose uz dvije novije knjige o prošlosti Slavena* (rés. allem.: Glossen zu zwei Büchern über die Vergangenheit des Slawen). Starohrv. prosvjeta 16 (Split 1986) 195—235.

С. ЗОГОВИК, *Краток преглед на етногенезата на Словените за нив па сè до денес* (rés. russe: Краткий очерк славянского этногенеза с первых известий об их до сих пор). Зборник на Бошко Бабиќ. Прилеп, Инст. за истраж. на старослов. култура (1986) 91—96.

## ARCHITECTURE RELIGIEUSE

A. АНДРЕЈЕВИЋ, *Архитектура и зидно сликарство XVI века сарајевске Цареве џамије* (rés. franç.: L'architecture et la peinture murale de la Mosquée impériale de Sarajevo (XVI<sup>e</sup> siècle). Саопштења Републ. завода за зашт. спом. културе XVIII (Београд 1986) 137—158. Avec 15 fig.

A. АНДРЕЈЕВИЋ, *Исламска монументална уметност XVI века у Југославији — куполне џамије* (Cfr. Старијар н.с. XXXVII, 297). — Compte rendu par N. KURTOVIĆ-FOLIĆ, Prilozi za orijent. filol. 35 (1985) (Sarajevo 1986) 240—245; M. ВИТКОВИЋ, Зборн. Муз. прим. уметн. 28—29 (Београд 1984—1985) 217—218; P. МОМИДИК, Зборн. на трудови 6—8 (Битола 1985—1987) 351—352; Д. ЂУРИЋ-ЗАМОЛО, Гласн. Друштва конз. Србије 9 (Београд 1985) 127—128.

B. BEGOVIĆ, *Primjer baroknog sakralnog drvenog graditeljstva iz đurdevačke Podravine. Kapela Svetog križa iz Sedlvice*. Podravski zbornik (Koprivnica 1987) 123—129. Avec 6 fig.

L. BERTACCHI, *Contributo allo studio del palazzi episcopali paleocristiani: i casi di Aquileia, Parenzo e Salona*. Aquileia nostra LVI (Aquileia 1985) 361—406.

V. BITRAKOVA-GROZANOVA, *L'architecture paléochrétienne dans la région d'Ohrid et de Prespa*. Corso di cult. sull'arte raven. e biz. XXXIII (Ravenna 1986) 107—120. Avec 6 fig.

B. БОГОСАВЉЕВИЋ, *Црква светог Ваведенја (светог евангелисте Марка), село Бељак*. Гласн. Друштва конз. Србије 11 (Београд 1987) 54—56.

M. БРМБОЛИЋ, *Резултати истраживања остатака средњовековне цркве „Красе“* (rés. angl.: Results of Investigations on the Medieval Church »Krase«). Гласн. Срп. арх. друштва 3 (Београд 1986) 232—237. Avec 2 fig.

Ђ. ЦВИТАНОВИЋ, *Православне цркве од дрвене грађе у околини Грубишног Поља* (rés. allem.). Зборник за лик. ум. МС 21 (Нови Сад 1985) 377—389. Avec 25 fig.

Ђ. CVITANOVIĆ, *Sakralna arhitektura baroknog razdoblja, Gorički i Gorsko-dubički arhidakonat. Knj. 1.* Zagreb, Društvo povjesničara umjetn. Hrvatske (1985). — Compte rendu par B. ŠAVORA, Inform. museol. 1—4 (Zagreb 1986) 93—94; Z. KARAC, Vijesti muz. konz. Hrv. 1—2 (Zagreb 1986) 37.

M. ЧАНАК-МЕДИЋ, *Которски Свети Лука у светлу нових открића* (rés. franç.: L'église Saint Luc de Kotor à la lumière de nouvelles découvertes). Зборник за лик. ум. МС 21 (Нови Сад 1985) 51—70. Avec 12 fig.

M. ЧАНАК-МЕДИЋ, *Откриће на которском Светом Луки*. Гласн. Друштва конз. Србије 9 (Београд 1985) 61—62. Avec 2 fig.

M. ЧАНАК-МЕДИЋ, *Студеница — меморијални комплекс. Богословље XXXI* (Београд 1987) 161—170. Avec 3 fig.

M. ЧАНАК-МЕДИЋ — Ђ. БОШКОВИЋ, *Архитектура Немањиног доба. I. Цркве у Топлици и у доли-нама Ибра и Мораве* (le texte comp. franç.: L'architecture de l'époque de Nemanja I: les églises de Toplica et des vallées de l'Ibar et de la Morava). [Спом. српске арх. средњег века. Корпус сакралних грађевина]. Београд, Републ. завод за зашт. спом. култ.; Арх. инст. (1986), 175. Avec ill. — Compte rendu par O. KANDIĆ, Саопштења Републ. завода за зашт. спом. културе XVIII (Београд 1986) 331—332.

Z. ČUBROVIĆ, *Novi nalazi na crkvi Sv. Ane u Kotoru* (rés. angl.: New Findings on St. Ana's Church at Kotor). Ggod. Pom. muz. XXXIII—XXXIV (Kotor 1985—1986) 109—114.

SL. CURČIĆ (ed.), *Hilandar monastery. An Archiv of Architectural Drawings, Sketches and Photographs*. Princeton University (1987) 55.

A. DEANOVIĆ, *Les portes du XIV<sup>e</sup> siècle des villes maritimes de Dalmatie et d'Istrie*. Bulletin IBI 44 (Rosendaal 1986) 9—14.

B. ДЕЉАНИН, *Манастир Прохор Пчињски. Истраживачки радови у 1986. години*. Гласн. Друштва конз. Србије 11 (Београд 1987) 51—52. Avec 3 fig.

B. ДЕЉАНИН, *Манастир Прохор Пчињски. Новооткривени остаци сакралне архитектуре*. Гласн. Друштва конз. Србије 10 (Београд 1986) 75—76. Avec 2 fig.

B. ДЕЉАНИН, *Манастир Св. Тројица — Горња Каменица. Археолошка истраживања у 1986. години*. Гласн. Друштва конз. Србије 11 (Београд 1987) 53—54. Avec 3 fig.

B. ДЕЉАНИН, *Ново проглашена сакрална непокретна културна добра на територији општина Пирот и Зајечар*. Гласн. Друштва конз. Србије 10 (Београд 1986) 51—55. Avec 7 fig.

I. FIŠKOVIC, *Prilog proučavanju porijekla predromaničke arhitekture na južnom Jadranu* (rés. franç.: Contribution à l'étude de l'origine de l'architecture pré-romane en Adriatique méridionale). Starohrv. prosv. 15 (Split 1985) 133—163. Avec 20 fig.

T. GLAVAŠ, *Starokršćanska bazilika u Barama kod Konjica* (rés. franç.: La basilique paléo-chrétienne à Bare près de Konjic). Glasnik Zem. muz. — arheologija n.s. 40—41 (Sarajevo 1986) 113—128. Avec 12 fig.

Z. HORVAT, *Kapela Sv. Tri kralja u Tkalcima nad Krapinom* (rés. allem.: Die Kapelle der Heiligen drei Könige in Tkalci oberhalb Krapina). Vjesnik Arh. muz. XVI—XVII (Zagreb 1983—1984) 291—297. Avec 4 pl.

A. HORVAT, *Prilog problematici romanike na Baniji i Kordunu* (rés. allem.: Beiträge zur Problematik der Romanik in Banija und Kordun). Arheološka istraživanja na karlovačkom i sisačkom području. Zagreb. Hrv. arh. društvo (1986) 151—159. Avec 12 fig.

R. IVANČEVIĆ, *Franjevačka crkva u Poreču — urbanistička, arhitektonska i tipološka interpretacija* (rés. ital.: La chiesa francescana di Parenzo e l'architettura degli ordini dei predicatori in Istria). Zborn. Poreštine 2 (Poreč 1987) 103—116. Avec 10 fig.

R. IVANČEVIĆ, *Problem renesansne kupole osorske katedrale* (rés. ital.: Il problema di cupola rinascimentale de duomo di Osor). Peristil 29 (Zagreb 1986) 55—70. Avec 13 fig.

M. ЈАНКОВИЋ, *Археолошки подаци о грађењу Богородичине цркве у Студеници*. Зборник на Бошко Бабић. Прилеп, Инст. за истраж. на старослов. култура (1986) 109—111. Avec 2 fig.

O. KANDIĆ, *Црква манастира Милешево. Извештај о истраживачким радовима 1985. године*. Гласн. Друштва конз. Србије 10 (Београд 1986) 80—81. Avec 3 fig.

B. КНЕЖЕВИЋ, *Манастир Лапушња* (rés. franç.: Le monastère de Larušnja). Саопштења Републ. завода за зашт. споменика културе XVIII (Београд 1986) 83—114. Avec 23 fig.

B. КОРАЋ, *Две градитељске фазе на цркви св. Николе у Прилепу* (rés. franç.: Deux phases de construction de l'église Sveti Nikola de Prilep). Зборник на Бошко Бабић. Прилеп, Инст. за истраж. на старослов. култура (1986) 123—126. Avec 1 pl.

V. KORAĆ, *La lumière dans l'architecture byzantine tardive, en tant qu'expression des conceptions hésychastes*. [Ed. spéc. 31]. L'art de Thessalonique et des pays balkaniques et les courants spirituels au XIV<sup>e</sup> siècle. Belgrade, Acad. des sciences, Inst. des ét. balkaniques (1987) 125—131. Avec 2 fig.

B. КОРАЋ, *О традицији у светогорској архитектури* (rés. franç.: A propos de la tradition dans l'architecture du Mont Athos). Зборник за лик. ум. МС 21 (Нови Сад 1985) 163—175. Avec 34 fig.

T. KURENT, *Simbolični in gematrični pomen števila 17 v širini stiške bazilike* (rés. angl.: The symbolical and gematrical Meaning of Number 17 in the Width of Basilica at Strična). Varstvo spom. 28 (Ljubljana 1986) 53—60. Avec 5 dess.

I. LALOŠEVIĆ, *Crkva sv. Nikole mornarâ u Kotoru* (rés. angl.: St. Nicola's Church at Kotor). *God. Pom. muz.* XXXIII—XXXIV (Kotor 1985—1986) 91—97. Avec 4 fig.

C. МАНДИЋ, *Розета на Ресави — плетеније словеса о Раваници и Манасију*. [Библи. Источник]. Крушевац, Багдала (1986) 84. Avec ill.

J. MATOŠ, *Samostan sv. Franje u Petrovaradinu* (rés. allem. et angl.: The Monastery of St. Francis at Petrovaradin). *Peristil* 30 (Zagreb 1987) 109—126. Avec 14 fig.

I. MIKULČIĆ, *Frühchristlicher Kirchenbau in der S. R. Makedonien*. *Corso di cult. sull'arte raven. e biz.* XXXIII (Ravenna 1986) 221—251. Avec 9 fig.

D. MILETIĆ — M. VALJATO-FABRIS, *Kapela sv. Filipa i Jakova na Medvedgradu* (rés. allem.: Rekonstruktion der Kapelle der Hll. Filip und Jakob auf Medvedgrad). [Mala biblioteka Godišnjaka zaštite spomenika kulture Hrvatske — Prilog 1. uz broj 12/1986]. Zagreb, Republ. zav. za zašt. spom. kulture (1987) 106.

C. МИЛЕУСНИЋ, *Црква Светог Пантелејмона код села Торња у склопу историјских догађаја* (rés. franc.: L'église Saint-Pantéléon près du village de Toranj dans le contexte historique). Саопштења Републ. зав. за зашт. споменика културе XVIII (Београд 1986) 199—213. Avec 20 fig.

C. МОЈСИЛОВИЋ-ПОПОВИЋ, *Манастир Милешева — истраживачко-конзерваторски радови у 1985. г.* Гласн. Друштва конз. Србије 10 (Београд 1986), 78—79. Avec 1 fig.

S. MOJSILOVIĆ-POPOVIĆ, *Secular Buildings in Medieval Serbian Monasteries*. *Зорграф* 16 (Београд 1985) 19—25. Avec 4 pl.

P. MYLONAS, *Remarques architecturales sur le catholicon de Chilandar* (rés. serbo-croat.). Хиланд. зборник 6 (Београд 1986) 7—45. Avec 29 fig.

C. НЕНАДОВИЋ, *Становање монаха у Хиландару* (rés. franc.: L'hébergement des moines à Chilandar). Хиланд. зборник 6 (Београд 1986) 83—126. Avec 26 fig.

C. М. НЕНАДОВИЋ, *Трагом изгубљених, недовршених и оштећених облика Немањине Студенице*. Осам векова Студенице (Београд 1986) 117—147. Avec 24 fig.

J. НЕШКОВИЋ, *Ђурђеви Ступови у Старом Расу* (Cfr. Старица н.с. XXXVII, 298). — *Compte rendu par С. ЂОРЂЕВИЋ*, Гласник Друштва конз. Србије 9 (Београд 1985) 119—120.

Д. ПАУНЕСКУ, *Соломонов храм као хришћанско просторно (и сакрално) наслеђе* (rés. angl.: Solomon's Temple as Inheritance). Свеске Друштва истор. уметн. Србије 18 (Београд 1987) 87—88, 179.

I. PETRICIOLI, *«Ecclesiae sanctorum Iohannis et Victoris Tilagi»* (rés. franc.). *Starohrv. prosvjeta* 16 (Split 1986) 93—106. Avec 8 fig. et 8 pl.

K. PETROV, *L'architettura in Macedonia dal IX al XIV secolo*. *Corso di cult. sull'arte raven. e biz.* XXXIII (Ravenna 1986) 349—356. Avec 2 fig.

P. Д. ПЕТРОВИЋ, *Трифора Богородичине цркве у Студеници* (rés. franc.: La fenêtre trilobée de l'église

de la Vierge de Studenica). Саопштења Републ. завода за зашт. споменика културе XVIII (Београд 1986) 63—81. Avec 15 fig.

M. PLANIĆ-LONČARIĆ — LJ. RIČKO, *Zavjetna crkva B. D. Marije u Močilima kraj Koprivnice — opis i tipologija* (rés. angl.: Votiv Church of the Blessed Virgin Mary in Močila — Description and Typology). *Radovi inst. za povj. um.* 9 (Zagreb 1985) 25—27. Avec 5 fig.

Д. ПРЕМОВИЋ-АЛЕКСИЋ, *Црквина у Пожеги* (rés. angl.: Crkvina in Požega). Новопазарски зборник 11 (Н. Пазар 1987) 37—45. Avec 6 fig.

P. ПРОКИЋ, *Средњовековна архитектура Петрушке области*. Крагујевац, Светлост; Завод за зашт. спом. култ. (1986) 144. Avec ill.

Б. РАДИЋ, *Конак у манастиру Вољавчи* (rés. franc.: Le bâtiment d'hébergement du monastère de Voljavča). Саопштења Републ. зав. за зашт. спом. културе XVIII (Београд 1986) 263—270. Avec 9 fig.

A. РАДОВИЋ, *О архитектури цркве св. Јована у комплексу јашуњских манастира* (rés. angl.: On the Architecture of St. John's Church in the Complex of the Jašunja Monasteries). Лесковачки зборник XXVII (Лесковац 1987) 39—46. Avec 8 fig.

З. РАСОЛКОСКА-НИКОЛОВСКА, *Новооткривени цркви во Мородвис* (rés. franc.: Les églises nouvellement découvertes à Morodvis dans le contexte de l'épiscopat de Morodvis). *Acta Veljusa* (Скопје 1984) 129—139.

M. М. РИСТИЋ, *Састав и структура опека манастира Студенице*. Осам векова Студенице (Београд 1986) 149—154. Avec 1 fig.

П. РИСТИЋ, *Студеничке аркаде*. Богословље XXXI (Београд 1987) 187—197.

З. СИМИЋ, *Црква у селу Велика Иванча на локалитету „Манастир“* (rés. franc.: L'église du village de Velika Ivanča dans le site archéologique «Manastir»). Саопштења Републ. завода за зашт. споменика културе XVIII (Београд 1986) 245—251. Avec 6 fig.

M. STAGLIČIĆ, *Još o zvoniku zadarske katedrale* (rés. angl.: The Belfry of Zadar Cathedral continued). *Peristil* 30 (Zagreb 1987) 143—146, 171. Avec 4 fig.

M. STAGLIČIĆ, *Renesansno-barokna crkva Gospe od Kaštela u Zadru* (rés. angl.: The Renaissance-baroque church of Our Lady of the Castle in Zadar). *Radovi Fil. fak.* 25/12 (Zadar 1986) 171—185+tab. I—VI.

Г. СУБОТИЋ, *Свети Ђорђе у Бањанима*. Историја и архитектура (rés. franc.: Saint-Georges de Banjani — histoire et architecture). Зборник за лик. ум. МС 21 (Нови Сад 1985) 135—161. Avec 13 fig.

A. ŠONJE, *Starohrvatska crkva Sv. Foške kod Žminja u Istri* (rés. angl.: The early Croatian Church of St. Fosca near Žminj, Istria). *Peristil* 30 (Zagreb 1987) 5—14, 169. Avec 10 fig.

М. ШУПУТ, *Српска архитектура у доба турске власти 1459—1690*. (Cfr. Старица н.с. XXXVII, 299). — *Compte rendu par С. МОЈСИЛОВИЋ-ПОПОВИЋ*, Гласн. Друштва конз. Србије 9 (Београд 1985) 125—126.

- C. ТЕМЕРИНСКИ, *Горња испосница у Савову код Студенице. Осам векова Студенице* (Београд 1986) 257—260. Avec 2 pl.
- Д. ВАСИЉЕВИЋ, *Триконхос у селу Злести, прилог Милана Кашанина историји средњовековне архитектуре* (rés. franç.: Le triconque dans le village de Zlesti). Зборн. Нар. муз. XII, 1 (Београд 1986) 243—253. Avec 4 pl.
- G. VELENIS, *Building Techniques and External Decoration during the 14th Century in Macedonia*. [Ed. spéc. 31]. L'art de Thessalonique et des pays balkaniques et les courants spirituels au XIV<sup>e</sup> siècle. Belgrade, Acad. des sciences, Inst. des ét. balkaniques (1987) 95—105. Avec 13 fig.
- P. VEŽIĆ, *Crkva sv. Trojstva (s. Donata) u Zadru*. Zagreb, Republ. zavod za zašt. spom. kulture (1985) 64+55—28.
- P. VEŽIĆ, *Sklop župne crkve sv. Asela, bivše katedrale u Ninu* (rés. franç.: L'ensemble de l'église paroissiale de Saint-Anselme (Sv. Asel), ancienne cathédrale de Nin). Starohrv. prosv. 15 (Split 1985) 201—215. Avec 9 fig.
- P. VOCOTOPOULOS, *Church Architecture in Thessaloniki in the 14th Century. Remarks on the Typology*. [Ed. spéc. 31]. L'art de Thessalonique et des pays balkaniques et les courants spirituels au XIV<sup>e</sup> siècle. Belgrade, Acad. des sciences, Inst. des ét. balkaniques (1987) 107—116. Avec 8 fig.
- М. ЗЛАТАНОВИЋ, *Архиљевица* (rés. russ.). Врански гласник XX (Врање 1987) 169—175. Avec 5 fig.
- ARCHITECTURE PROFANE — VILLES
- K. АЦИЕВСКИ, *Ступион (Stypion) не е Штуп* (rés. allem.: Stypion (Stupion) ist nicht Štip). Год. зборн. Фил. фак. 40 (Скопје 1987) 81—93. Avec 2 fig.
- M. ANDRIJAŠEVIĆ, *Prilozi za proučavanje razvitka riječke luke do 1800. godine* (rés. angl.: The Development of the Rijeka Harbour up to 1800. Part I). Radovi Inst. za povj. um. 8 (Zagreb 1984) 95—113. Avec 14 fig.
- M. ANDRIJAŠEVIĆ, *Prilozi za proučavanje razvitka riječke luke II* (rés. angl.: Contributions to Research into the Development of Rijeka Harbour II). Radovi Inst. za povj. um. 9 (Zagreb 1985) 37—61. Avec 20 fig.
- Z. BALOG, *Klasicistička palača u gradu Buzetu — prijedlog za rekonstrukciju* (rés. angl.: Classicist Palace in Buzet — Project of Reconstruction). Radovi inst. za povj. um. 8 (Zagreb 1984) 45—53. Avec 11 fig.
- M. BATOROVIĆ, *Planovi Iloka u Karlsruheu* (rés. angl.: Plans of Ilok in Karlsruhe). Inform. museol. 4 (Zagreb 1984) 17—20. Avec 5 fig.
- V. CVETKO — Z. KARAČ, *O istraživanju utvrde Šarengrad*. Vijesti muz. konz. Hrv. 3—4 (Zagreb 1986) 20—22. Avec 2 fig.
- V. CVETKO — Z. KARAČ, *Stari grad Borovo. Nestala srednjovjekovna utvrda na Dunavu*. Vijesti muz. konz. Hrv. 1—2 (Zagreb 1987) 28—29.
- Б. ДЕЉАНИН, *Пиротски град — средњовековно утврђење, истраживање Платоа III*. Гласн. Друштва конз. Србије 10 (Београд 1985) 76—77. Avec 2 fig.
- L. DOBRONIĆ, *Kurije na Kaptolu u Zagrebu* (rés. allem.: Kurien am Kaptol in Zagreb). Peristil 29 (Zagreb 1986) 119—147. Avec 56 fig.
- A. DUPLANČIĆ, *Kula-stražarnica na Glavičinama u Splitskom polju* (rés. angl.: The Watchtower at Glavičine in Splitsko Polje). Vesnik Voj. muz. 31—32 (Beograd 1986) 96—101. Avec 4 fig.
- P. ФИНДРИК, *Утврђење манастира Пећке Патријаршије* (rés. franç.: Les fortifications du monastère de la Patriarchie de Peć). Зборник на Бошко Бабиќ. Прилеп, Инст. за истраж. на старослов. култура (1986) 231—236. Avec 5 fig.
- Ц. ГРОЗДАНОВ, *Извори за познавање на старата градска архитектура во Охрид* (rés. franç.: Relations écrites sur la vieille architecture urbaine de la ville d'Ohrid). Год. зборн. Фил. фак. 39 (Скопје 1986) 211—220.
- M. GUŠIĆ, *Kurija Škaričevo* (rés. angl.: The Škaričevo Manor). God. zašt. spom. kult. 10—11 (Zagreb 1984—1985) 91—117.
- K. HORVAT, *Hum — razvoj grada* (rés. angl.: Hum — Development of the Town). Radovi Inst. za povj. um. 10 (Zagreb 1986) 41—68. Avec 37 fig.
- B. ILAKOVAC — D. IVEKOVIĆ, *Stari grad Đurđevac. Arh. istraživanja 1985. godine*. Vijesti muz. konz. Hrv. 1—2 (Zagreb 1987) 30—31. Avec 1 dess.
- B. KLEMENČIĆ, *Etnološka stavbna dediščina na območju občine Sežana*. Goriški letnik 12—14 (Nova Gorica 1985—1987) 53—58. Avec 7 fig.
- Д. КОЦО, *Прилог кон проучавањето на градот Брегалница* (rés. franç.: Une contribution aux recherches sur la ville Bregalnica). Acta Veljusa (Скопје 1984) 75—79.
- D. KRAMBERGER, *Ščitni plašč na Starem Gradu Celje* (rés. angl.: The Shielding Wall (Schildmauer) at the old Castle (Stari grad of Celje). Varstvo spom. 29 (Ljubljana 1987) 49—54. Avec 2 fig.
- M. KRUEK — Z. HORVAT, *Utvrdne Banske Krajine od Karlovca do Siska* (rés. allem.: Die Befestigungen der Banalgränze). Arheološka istraživanja na karlovačkom i sisačkom području. Zagreb, Hrv. arh. društvo (1986) 161—187. Avec 27 fig.
- З. МАРЕТИК, *Етнолошки испитувања на рекогносцираниот терен на подрачјето на системот ХМС „Стрежево“* (rés. angl.: Ethnological researches of the reconnoitered terrain on the territory of the Hydro meliorative system — HMS — „Strežovo“). Зборник на трудови 6—8 (Битола 1985—1987) 283—304.
- I. MAROEVIĆ, *Zgrada župnog dvora u Prelogu* (rés. angl.: The Parsonage at Prelog). Radovi Inst. za povj. um. 9 (Zagreb 1985) 73—83. Avec 18 fig.
- J. J. MARTINOVIĆ, *Graditeljska djelatnost u Kotoru prve polovine XIV vijeka. Pokušaj rekonstrukcije urbane topografije grada prema podacima notarskih knjiga 1326—1337* (rés. angl.: The Building Activity of Kotor in 14th Century). God. Pom. muz. XXXIII—XXXIV (Kotor 1985—1986) 17—73.

Г. МИЛОШЕВИЋ, *Остаци касносредњовековне цркве и профане грађевине у селу Петрови, код Новог Пазара* (rés. angl.: The Remains of Late Medieval Church and a Profane Structure in Petrova, a Village near Novi Pazar). Новопазарски зборник 11 (Н. Пазар 1987) 47—62. Avec 9 fig.

С. МИЛОШЕВИЋ, *Јавне чесме из турског периода у Крушевцу — приказ стања са предлогом конзерваторских радова*. Гласн. Друштва конзерв. Србије 10 (Београд 1986) 93—96. Avec 5 fig.

П. МОМИДИК, З. МАРЕТИК, Б. СТОЈКОВ, *Стара чаршија — Битола, идеен проект* (rés. angl.: An old business district — Bitola — an ideological project). Зборник на трудови 6—8 (Битола 1985—1987) 217—381.

Ν. ΜΟΥΤΣΟΠΟΥΛΟΣ, *Ο πύργος της τσαρτίτσας Μάρας στην Έξιοβα (Δάφνη)* (rés. macéd. Кулата на царица Мара во Ежова — Дафне). Зборник на Бошко Бабиќ. Прилеп, Инст. за истраж. на старослов. култура (1986) 161—163. Avec 8 fig.

М. НИКОЛИЋ, *Средњовековни град Звечан*. Гласн. Друштва конз. Србије 10 (Београд 1986) 73—75. Avec 1 fig.

І. PETRICIOLI, *O položaju kuće kralja Ludovika Anžuvina i crkve sv. Silvestra u Zadru* (rés. franç.: De la position de la résidence du roi Louis d'Anjou et de l'église Saint-Sylvestre à Zadar). Starohrv. prosv. 15 (Split 1985) 119—132. Avec 4 fig.

М. ПОПОВИЋ, *Београдска тврђава* (Cfr. Старићар н.с. XXXVI, 361; н.с. XXXVII, 300). — Compte rendu par Ж. ШКАЛАМЕРА, *Свеска Друштва историчара уметности Србије* 17 (Београд 1986) 179—182.

С. РАШЉАНИН, *Јавне чесме у Новом Пазару* (rés. angl.: Public Drinking Fountains). Новопазарски зборник 10 (Н. Пазар 1986) 181—195. Avec 7 fig.

А. РУДИНСКИ, *Панонска кућа, појавни облици у северној Бачкој* (rés. angl.: The Pannonian House and its Manifested Forms in Northern Bačka). Зборник МС за друштв. науке 79 (Н. Сад 1985) 165—198. Avec 32 fig.

Г. СИМИЋ, *Голубачки град — истраживачко-конзерваторски радови*. Гласн. Друштва конз. Србије 9 (Београд 1985) 73—75. Avec 2 fig.

Г. СИМИЋ, *Голубачки град — истраживачки и конзерваторски радови у 1985. години*. Гласн. Друштва конз. Србије 10 (Београд 1986) 71—72. Avec 1 fig.

Г. СИМИЋ, *Мало и Велико утврђење Фетислам у Кладову* (rés. franç.: Fetislam — fortifications de Kladovo). Саопштење Републ. завода за зашт. спом. културе XVIII (Београд 1986) 115—135. Avec 23 fig.

З. СИМИЋ, *Утврђење на Кулини у Рогатцу* (rés. angl.: Fortress on Kulina in Rogatac). Новопазарски зборник 11 (Н. Пазар 1987) 13—20. Avec 2 fig.

І. STOPAR, *Romanski grad Podsreda v novi luči* (rés. angl.: The Castle of Podsreda). Varstvo spom. 28 (Ljubljana 1986) 213—225. Avec 10 fig.

Ν. ŠTUPAR-ŠUMI, *Dvorec Planina (Haasberk) pri Rakeku* (rés. angl.: The Castle of Planina). Varstvo spom. 28 (Zagreb 1986) 89—100. Avec 14 fig.

Ν. ŠTUPAR-ŠUMI, *Vipavska dolina* (rés. angl.: The Valley of Vipava). Varstvo spom. 29 (Ljubljana 1987) 209—228. Avec 25 fig.

Ј. ТОМИЋИЋ, *Stari grad u Varašdinu*. Vijesti muz. konz. Hrv. 1—2 (Zagreb 1986) 12—13. Avec 3 fig.

Ј. Ф. ТРИФУНОСКИ, *Средњовековне кочанске куле* (rés. angl.: Medieval Towers of Kočane). Лесковачки зборник XXVII (Лесковац 1987) 229—232. Avec 2 fig.

М. ZANINOVIĆ, *Rimska villa rustica na Kupinoviku kraj Dola. Prilozi pov. otoka Hvara VIII* (Hvar 1987) 91—96. Avec 2 fig.

## SCULPTURE

І. BABIĆ, *Geometrijska poetika majstora Radovana*. Mogućnosti 6—8 (Split 1986) 569—573. Avec 1 fig.

Д. BARIČEVIĆ, *Dominus sculptor Stephano Szeverin Crisiensis*. Peristil 30 (Zagreb 1987) 81—102. Avec 25 fig.

Д. BARIČEVIĆ, *Prilog problematici franjevačkog kiparstva prve polovice 18. st. u sjeverozapadnoj Hrvatskoj* (rés. allem.: Zur Problematik der Bildhauerkunst des Franziskanerordens in Nordwestkroatien in der ersten Hälfte des 18. Jahrhunderts). Peristil 29 (Zagreb 1986) 97—118. Avec 28 fig.

PH. P. BOBER — R. RUBINSTEIN, *Renaissance Artists — Antique Sculpture: A Handbook of Sources*. London, Oxford University Press (1986). — Compte rendu par K. ROZMAN, *Zbornik za um. zgod. XXIII* (Ljubljana 1987) 124—125.

Т. BURIĆ, *Kameni namještaj bazilike u Žažviću* (rés. franç.: Le mobilier de pierre de la basilique de Žažvić). Starohrv. prosv. 15 (Split 1985) 165—181. Avec 3 pl. et 2 fig.

Т. BURIĆ, *Ranosrednjovjekovna skulptura s Bribira* (rés. franç.: Sculpture du Haut Moyen âge provenant de Bribir). Starohrv. prosvjeta 16 (Split 1986) 107—124. Avec 4 pl.

А. FAZINIĆ, *O nekim baroknim drvenim skulpturama u Korčuli* (rés. angl.: Some wooden baroque Sculptures at Korčula). Peristil 30 (Zagreb 1987) 77—80, 170. Avec 4 fig.

Ј. І. FERJAN, *Ljubljanska kiparska delavnica 15. stoletja seznam plastik* (rés. angl.: The Ljubljana Sculpture Workshop of the 15th Century list of Sculptures). Zbornik za um. zgod. XXI (Ljubljana 1985) 131—148. Avec 21 fig.

С. FISKOVIC, *Kipovi Pietà u Dalmaciji i Boki Kotorskoj* (rés. allem.: Vesperbilder in Dalmatien und Boka Kotorska). Peristil 29 (Zagreb 1986) 41—54. Avec 11 fig.

І. FISKOVIC, *Neobjavljeni romanički reljef s otoka Raba* (rés. ital.: Un inedito rilievo romanico da Isola Rab). Peristil 29 (Zagreb 1986) 27—33. Avec 5 fig.

Ν. GOLOB, *Upodobitve mesecev na Radovanovem portalu v Trogiru med bizantinsko in zahodno tradicijo* (rés. angl.: The Depiction of the Months on the Radovan Portal in Trogir between the Byzantine and the Western European Tradition). Zbornik za um. zgod. XXI (Ljubljana 1985) 79—103. Avec 7 fig.

- V. GOSS, *Miles Ensifer. Peristil 30* (Zagreb 1987) 15—28. Avec 7 fig.
- J. HÖFLER, *O kapelah in oltarjih šibeničke stolnice za časa Jurija Dalmatinca* (rés. angl.: The Chapels and Altars in Šibenik Cathedral at the Time of Giorgio da Sebenico /Juraj Dalmatinac/). Zbornik za um. zgod. XXIII (Ljubljana 1987) 75—83.
- R. IVANČEVIĆ, *Leonardo da Milano? Michelangelo da Sistina? Giorgio da Sebenico? Mogućnosti 5—6* (Split 1987) 485—496.
- B. JAKI, *O nekaterih štukaturah 17. stoletja na Kranjskem* (rés. angl.: Some 17th century Stuccowork in Carniola). Zbornik za um. zgod. XXIII (Ljubljana 1987) 85—99. Avec 14 fig.
- M. JURKOVIĆ, *Prilog određivanju južnodalmatinske grupe predromaničke skulpture* (rés. franç.: Contribution à la définition du groupe de sculpture pré-romane de la Dalmatie méridionale). Starohrv. prosv. 15 (Split 1985) 183—190. Avec 30 fig.
- S. KOKOLE, *O vprašanju renesančnih elementov v kiparskem opusu Jurija Dalmatinca* (rés. angl.: Contributions to the Study of Renaissance Elements in the Sculptural Oeuvre of Giorgio da Sebenico). Zbornik za um. zgod. XXI (Ljubljana 1985) 105—121. Avec 14 fig.
- S. KOKOLE, *Relief Polaganja v grob v atriju «nove crkve» v Šibeniku* (rés. angl.: The Relief of Christ Carried to the Tomb in the Courtyard of S. Maria di Valverde («Nova crkva») in Šibenik). Zbornik za um. zgod. XXIII (Ljubljana 1987) 55—73. Avec 16 fig.
- D. KOPHAKOV, *Razvojniot pat na rezbarството во Македонија* (rés. angl.: The Path of Development of the Carving in Macedonia). Култ. наследство X—XI (Скопје 1983—1984, publ. 1987) 5—33. Avec 10 fig.
- I. LENTIĆ-KUGLI, *Zavjetna crkva B. D. Marije u Močilima kraj Koprivnice — historijat i inventar* (rés. angl.: The Votiv Church of the Blessed Virgin Mary in Močila near Koprivnica — History and Inventory). Radovi Inst. za povj. um. 9 (Zagreb 1985) 29—35. Avec 8 fig.
- B. MARUŠIĆ, *Doprinos poznavanju ranosrednjovjekovne skulpture u Istri* (rés. ital. et allem.: Beitrag zur Kenntnis der frühmittelalterlichen Skulptur in Istrien). Jadranski zbornik 12 (1982—1985) (Pula — Rijeka 1983) 305—335. Avec 3 fig. et 8 pl.
- I. NIKOLAJEVIĆ, *Aspetti e problemi relativi a un territorio cristiano poco conosciuto: la Dalmazia interna*. Corso di cult. sull'arte raven. e biz. XXXIII (Ravenna 1986) 335—341. Avec 4 fig.
- V. PALOŠIKA, *O zaboravljenoj kapeli sv. Ulrika-Vurija kod Križevaca*. Muz. vjesn. 10 (Varaždin 1987) 90—91. Avec 1 fig.
- TH. PAZARAS, *Reliefs of a Sculpture Workshop Operating in Thessaly and Macedonia at the End of the 13th and Beginning of the 14th Century*. [Ed. spéc. 31]. L'art de Thessalonique et des pays balkaniques et les courants spirituels au XIV<sup>e</sup> siècle. Belgrade, Acad. des sciences, Inst. des ét. balkaniques (1987) 159—182. Avec 35 fig.
- K. PETROV, *La plastica di decorazione in Macedonia dal X al XIV secolo*. Corso di cult. sull'arte raven. e biz. XXXIII (Ravenna 1986) 357—365. Avec 2 fig.
- K. PRIJATELJ, *Dvije potvrde za radionicu Tripuna Bokanića* (rés. ital.: Due conferme per la bottega di Trifone Bokanić). Zbornik za lik. um. MS 21 (Novi Sad 1985) 331—339. Avec 9 fig.
- I. PUŠIĆ, *Preromanička dekorativna plastika na Prevlaci Boka Kotorske*. Зборник на Бошко Бабиќ. Прилеп, Инст. за истраж. на старослов. култура (1986) 183—186. Avec 1 pl.
- S. STEFANAC, *Relief iz kroga Nikolaja Florentinca v Londonu* (rés. angl.: A Relief from the Circle around Niccolò di Giovanni Fiorentini in London). Zbornik za um. zgod. XXI (Ljubljana 1985) 123—130. Avec 6 fig.
- M. ZELEDNIK, *Rezbarstvo 17. stoletja na Slovenskem in tiskane predloge* (rés. angl.: Seventeenth Century Woodcarving in Slovenia Based on graphic Designs). Zbornik za um. zgod. XXI (Ljubljana 1985) 149—153. Avec 2 fig.

## PEINTURE

Л. АТЯИМОВИЧ, *Две непознате иконе Јова Васиљевића* (rés. angl.: Two unknown Icons of Jov. Vasiljević). Свеске Друштва истор. ум. Србије 17 (Београд 1986) 99—103, 220. Avec 2 fig.

Н. АЛАДАШВИЛИ — Г. АЛАБЕГАНШВИЛИ — А. ВОЛЪСКАЯ, *Живописная школа Сванети*. Тбилиси, Академия Наук Грузинской ССР (1983). — Comptes rendus par В. Ј. ЂУРИЋ, Зограф 16 (Београд 1985) 78—81.

P. ANGIOLINI MARTINELLI, *Nota sull'iconografia della mensa circolare nella raffigurazione dell'Ultima Cena della chiesa della Vergine Peribletos di Ocrida*. Corso di cult. sull'arte raven. e biz. XXXIII (Ravenna 1986) 83—105. Avec 7 fig.

Г. БАБИЋ, *Епитети Богородице коју дете грли* (rés. franç.: Les épithètes de la Vierge embrassée par l'enfant). Зборник за лик. ум. МС 21 (Нови Сад 1985) 261—275.

G. BABIĆ, *Sur l'icône de Poganovo et la vasilissa Hélène*. [Ed. spéc. 31]. L'art de Thessalonique et des pays balkaniques et les courants spirituels au XIV<sup>e</sup> siècle. Belgrade, Acad. serbe des sciences, Inst. des ét. balkaniques (1987) 57—65.

E. BAKALOVA, *Scenes from the Life of St. Gerasimus of Jordan in Ivanovo* (rés. serbo-croat.). Зборник за лик. ум. МС 21 (Нови Сад 1985) 105—122. Avec 23 fig.

J. BELAMARIĆ, *Prilog za Blaža Jurjeva Trogirana*. Mogućnosti 11—12 (Split 1986) 823—829.

V. BITRAKOVA GROZANOVA, *Sur un thème se trouvant dans les mosaïques paléochrétiennes de la République socialiste de Macédoine*. Corso di cultura sull'arte raven. e bizan. XXXIII (Ravenna 1986) 121—134. Avec 14 fig.

Б. БОШКОВИЋ, *О представи анђела коњаника-вешника у Марковом манастиру* (rés. franç.: Sur la représentation de l'ange-cavalierrmessager au Monastère de Marco). Зборник за Бошко Бабиќ. Прилеп, Инст.

за истраж. на старослов. култура (1986) 55—57. Avec 2 fig.

E. CEVC, *Manieristične freske beneške smeri na Gostem* (rés. allem.: Die manieristischen Fresken venetianischer Richtung in Gostče). Loški razgledi 33 (Škofja Loka 1986) 47—56. Avec 5 fig.

M. ЂОРОВИЋ-ЉУБИНКОВИЋ, *Икона Богородице Студеничке — Ка проблему култа појединачних икона у средњовековној Србији*. Осам векова Студенице (Београд 1986) 185—189. Avec 2 fig.

O. DEMUS, *The Mosaics of San Marco in Venice I—II*. Chicago—London 1984. — Compte rendu par Г. БАБИЋ, Зорграф 16 (Београд 1985) 81—85.

I. M. ĐORĐEVIĆ, *Der heilige Demetrios in der serbischen Adligen Stiftungen aus der Zeit der Nemaniden* [Ed. spéc. 31]. L'art de Thessalonique et des pays balkaniques et les courants spirituels au XIV<sup>e</sup> siècle. Belgrade, Acad. serbe des sciences, Inst. des ét. balkaniques (1987) 67—73. Avec 7 fig.

I. M. ЂОРЂЕВИЋ, *Натписи на свицима и књигама у најстаријем студеничком зидном сликарству*. Осам векова Студенице (Београд 1986) 197—200. Avec 8 pl.

I. M. ЂОРЂЕВИЋ, *Представа светог Саве Јерусалимског у студеничкој Богородичиној цркви*. Богословље XXXI (Београд 1987) 171—186. Avec 8 fig.

B. J. ЂУРИЋ, *Црква Св. Петра у Богдашићу и њене фреске* (rés. franç.: L'église St. Pierre de Bogdašić et ses fresques). Зорграф 16 (Београд 1985) 26—40. Avec 14 fig.

B. J. ЂУРИЋ, *О Причешћу апостола у Раваници* (rés. franç.: A propos de la Communion des apôtres à Ravanica). Зборник на Бошко Бабић. Прилеп, Инст. за истраж. на старослов. култура (1986) 89—90. Avec 1 fig.

B. FIRST, *Odras napetosti med senzualizmom in spiritualizmom v baročnem religioznem slikarstvu* (rés. angl.: The Reflection of the Tension between Sensualism and Spiritualism in Baroque religious Painting). Zbornik za um. zgod. XXI (Ljubljana 1985) 53—78. Avec 22 fig.

C. FISKOVIĆ, *Poticaј za upoznavanje Blaža Jurjeva*. Mogućnosti 11—12 (Split 1986) 819—822.

C. FISKOVIĆ, *Prijedlog za Cerana u Korčuli* (rés. angl.: A Supposes Cerano). Peristil 30 (Zagreb 1987) 65—88, 170. Avec 2 fig.

G. GAMULIN, *Djelo Guercina u Zagrebu*. Vijeseti muz. konz. Hrv. 3—4 (Zagreb 1986) 26. Avec 1 fig.

G. GAMULIN, *Nepoznata oltanska slika Gaspara Diziana*. Vijesti muz. konz. Hrv. 3—4 (Zagreb 1986) 27. Avec 1 fig.

G. GAMULIN, *Ogled o sinkretizmu* (rés. angl.: Hardly discernible Syncretism, hardly achievable Synthesis). Peristil 30 (Zagreb 1987) 55—60, 169.

G. GAMULIN, *Prijedlozi za slikarstvo renesanse i manirizma u Veneciji* (rés. angl.: Contributions to the Painting of Renaissance and Manierism in Venice). Radovi Inst. za povj. um. 10 (Zagreb 1986) 69—81. Avec 13 fig.

G. GAMULIN, *Prijedlozi za slikarstvo 17. stoljeća u Francuskoj* (rés. angl.: Proposals and Hypotheses for 17th Century Painting in France). Radovi inst. za povj. um. 8 (Zagreb 1984) 73—82. Avec 15 fig.

G. GAMULIN, *Prijedlozi i hipoteze za slikarstvo seicenta u Italiji* (rés. angl.: Propositions and Hypotheses Concerning Seicento Painting in Italy). Radovi inst. za povj. um. 9 (Zagreb 1985) 63—71. Avec 12 fig.

G. GAMULIN, *Prilozi i hipoteze za slikarstvo talijanskog baroka* (rés. ital.: Il contributo per pittura italiana baroca). Peristil 29 (Zagreb 1986) 77—90. Avec 22 fig.

G. GAMULIN, *Un sincretismo appena tracciato, e una sintesi quasi impossibile*. Peristil 30 (Zagreb 1987) 61—64.

G. GAMULIN, *Za Battistu Franca* (rés. angl.: A Supposed Battista Franco Series). Peristil 30 (Zagreb 1987) 69—76, 170. Avec 14 fig.

M. ГЕОРГИЕВСКИ, *Опис на новооткриената ермнина од досега непознатиот македонски зограф Павел Стојановиќ од Галичник од 1869. година*. Култ. наследство X—XI (Скопје 1983—1984, publ. 1987) 123—130.

N. GOLOB, *Poslikani leseni stropi v zahodni Evropi iz virov za zgodnji in visoki srednji vek* (rés. allem.: Bemalte Holzdecken in Mitteleuropa aus Quellen für Früh- und Hochmittelalter). Zbornik za um. zgod. XXIII (Ljubljana 1987) 35—53.

Г. ГРОЗДАНОВ, *Месеџослов Асмановог јеванђеља и старије зидно сликарство у Македонију* (rés. franç.: Le martyrologe de l'évangile d'Aseman et la peinture murale ancienne de Macédoine). Зборник за лик. ум. MC 21 (Нови Сад 1985) 13—27. Avec 5 fig.

E. N. KYRIAKOUDIS, *La peinture murale de Kastoria pendant la deuxième moitié du XIV<sup>e</sup> siècle et ses relations avec l'art de Salonique et des pays balkaniques limitrophes*. [Ed. spéc. 31]. L'art de Thessalonique et des pays balkaniques et les courants spirituels au XIV<sup>e</sup> siècle. Belgrade, Acad. serbe des sciences, Inst. des ét. balkaniques (1987) 33—40. Avec 6 fig.

C. МАРКОВИЋ, *Капела св. Прокопија у комплексу Ораовичког манастира* (rés. angl.: St Prokopije's Chapel in the Complex of the Oraovica Monastery). Лесковачки зборник XXVII (Лесковац 1987) 51—59. Avec 10 fig.

Д. МЕДАКОВИЋ, *Иконостас Григорија Герасимова Московитера у Доњој Ковачици из 1724. године* (rés. allem.: Die Ikonenwand des Zographen im Dorfe Donja Kovačica aus dem Jahre 1724). Зборник за лик. ум. MC 21 (Нови Сад 1985) 369—376. Avec 6 fig.

O. METZGER, *Zwei bemerkenswerte Gemälde von Januarius Zick (1730—1797) aus dem Narodni muzej in Ljubljana* (rés. slov.). Zbornik za um. zgod. XXI (Ljubljana 1985) 45—51. Avec 6 fig.

Р. МИХАИЛОВИЋ, *Црква светог Петра код Новог Пазара*. Новопазарски зборник 10 (Н. Пазар. 1986) 67—100. Avec 10 fig.

Р. МИХАИЛОВИЋ, *Црква Ваведења Богородице манастира Бођана*. Иконографија „женске цркве“ — припрате (rés. franç.: L'église dédiée à la présentation

de la Vierge au temple du monastère de Bođani). Зборник за лик. ум. МС 21 (Нови Сад 1985) 205—221. Avec 2 fig.

Р. МИХАЈЛОВСКИ, Четири икони од црквата Св. Петка — с. Г. Ореово (rés. angl.: Four Icons from the Church St. Petka — the Village G. Oreovo). Зборник на трудови 6—8 (Битола 1985—1987) 161—173. Avec 7 fig.

С. МИЛЕУСНИЋ, Сликар Остоја Мркојевић и његова иконописачка дела (rés. franç.: Ostoja Mrkojević, peintre d'icônes). Зборник за лик. ум. МС 21 (Нови Сад 1985) 353—368. Avec 17 fig.

Р. МИЉКОВИЋ-РЕРЕК, La collection macédonienne d'icônes du XI<sup>e</sup> au commencement du XV<sup>e</sup> siècle. Corso di cult. sull'arte raven. e biz. XXXIII (Ravenna 1986) 311—334. Avec 18 fig.

Р. МИЉКОВИЋ-РЕРЕК, La peinture murale chez les Slaves macédoniens depuis le IX<sup>e</sup> jusqu'à la fin du XII<sup>e</sup> siècle. Corso di cult. sull'arte raven. e biz. XXXIII (Ravenna 1986) 279—310. Avec 16 fig.

П. МИЉКОВИЋ-ПЕПЕК, Манастирот Богородица Милостива (Елеуса) од селото Вељуса (rés. franç.: Le monastère de la Vierge de Pitié (Elleussa). Acta Veljusa (Скопје 1984) 31—44.

И. НИКОЛАЈЕВИЋ, Le «sceau du Christ» sur une mosaïque de Durrës. Зборник за лик. ум. МС 21 (Нови Сад 1985) 3—11. Avec 8 fig.

Ј. НИКОЛИЋ, Теме посвећене Богородици у нартексу Богородичине цркве у Слимничком манастиру (rés. franç.: Les scènes consacrées à la Vierge dans l'église de la Vierge du monastère de Slimnica). Зорграф 16 (Београд 1985) 66—72. Avec 6 fig.

Р. НИКОЛИЋ, Конзерваторски запис о преосталом живопису светога Саве у Богородичиној цркви манастира Студенице (rés. franç.: Note sur la conservation des fresques substantes de saint Sava à l'Eglise de la Vierge du monastère de Studenica). Саопштења Републичког завода за зашт. спом. културе XVIII (Београд 1986) 23—62. Avec 30 fig.

Р. НИКОЛИЋ, Поводом 1100 годишњице Кирила и Методија и књиге о „македонским светитељима“. Гласн. Друштва конз. Србије 10 (Београд 1986) 33—38. Avec 5 fig.

Р. НИКОЛИЋ, Запис о љубостинским странама и о трстеничком иконому Макарију. Гласн. Друштва конз. Србије 10 (Београд 1986) 38—44.

С. ПАВИЋИЋ, Romaničko slikarstvo u Hrvatskoj. Vijesti muz. konz. Hrv. 3—4 (Zagreb 1987) 28—29. Avec 1 fig.

И. ПЕРЋИЋ, Legenda o martiriju sv. Pelagija na freskama u stanciji Silić (rés. ital. et allem.: Die Legende über Material des Heiligen Pelagiums auf den Fresken im Landgut Silić). Jadranski zbornik 12 (1982—1985) (Pula — Rijeka 1983) 405—431. Avec 18 fig.

Љ. ПЕРЋИ, Neki prikazi tvrdave Legrad iz 16 i 17. stoljeća. Muz. vjesn. 9 (Koprivnica 1986) 15—17. Avec 2 fig.

Љ. ПЕРЋИ, Vedute i planovi tvrdave Čakovec iz 17. stoljeća (rés. allem.: Veduten und Pläne der Burg

Čakovec aus 17. Jahrhundert). Muz. vjesn. 10 (Varaždin 1987) 49—52. Avec 4 fig.

И. PETRICIOLI, Oko datiranja Carpacciova poliptiha u Zadru (rés. franç.: A propos de la datation du polyptique de Carpaccio à la cathédrale de Zadar). Зборник за лик. ум. МС 21 (Нови Сад 1985) 287—291. Avec 6 fig.

Р. ПЕТРОВИЋ, Трагом нових открића у цркви Светог Јована Крститеља у Великој Хочи (rés. angl.: Now Discoveries in the Church of St. John the Baptist in Velika Noća). Свеске Друштва истор. уметн. Србије 18 (Београд 1987) 86—87, 179.

М. ПЕТРОВСКИ, Подниот мозаик во црквата св. Богородица (Елеуса) во селото Вељуса (rés. franç.: Le pavement en mosaïques dans l'église de la Sainte Vierge (Eleussa) à Veljusa). Acta Veljusa (Скопје 1984) 147—161.

В. ПОПОВСКА-КОРОБАР, Иконе из XVIII века из цркве Св. Димитрија у Битољу (rés. angl.: The eighteenth Century Icons from the Church of St. Demetrius at Bitolj). Свеске Друштва истор. уметн. Србије 17 (Београд 1986) 89—98, 219. Avec 14 fig.

К. ПРИЈАТЕЉ, Dopune za splitskog baroknog slikara Sebastijana Devita (De Vita) (rés. ital.: Giunte a Sebastiano Devita (De Vita) pittore spalatino del settecento). Peristil 29 (Zagreb 1986) 91—95. Avec 5 fig.

К. ПРИЈАТЕЉ, Једна непозната икона Богородице из Прчања (rés. ital.: Un'icona inedita da Prčanj). Споменик Српске академије наука и уметн. CXXXVII (Београд 1986) 243—246. Avec 2 fig.

М. ПРОКОП, Italian trecento Influence on murals in East central Europe, particularly Hungary. Budapest, Akadémiai Kiado (1983) 199. — Compte rendu par J. HÖFLER, Zbornik za um. zgod. XXI (Ljubljana 1985) 165—168.

С. РАДОЈЧИЋ, Краљева црква у Студеници. Осам векова Студенице (Београд 1986) 207—214. Avec 6 fig.

Ј. RADOVANOVIĆ, Heiliger Demetrius — die Ikographie seines Lebens auf den Fresken des Klosters Dečani. [Ed. spéc. 31]. L'art de Thessalonique et des pays balkaniques et les courants spirituels au XIV<sup>e</sup> siècle. Belgrade, Acad. serbe des sciences, Inst. des ét. balkaniques (1987) 75—88. Avec 13 fig.

О. РАДУЛОВИЋ, Оживљење слике у доба рококоа (rés. angl.: The Rococo Revival of Painting). Свеске Друштва истор. уметности Србије 18 (Београд 1987) 59—64, 178. Avec 1 fig.

С. С. РАИЧЕВИЋ, Живопис у Линети изнад улаза у манастир Хиландар из 1753. године (rés. franç.: La décoration peinte de 1753 dans la lunette au-dessus de l'entrée du monastère de Hilandar). Саопштења Републ. завода за зашт. споменика културе XVIII (Београд 1986) 253—261. Avec 11 fig.

З. РАСОЛКОСКА-НИКОЛОВСКА, О ктиторским портретима у цркви Свете Богородице у Кучевишту (rés. franç.: Les portraits de donateurs de l'église de la Vierge à Kučevište). Зорграф 16 (Београд 1985) 41—54. Avec 16 fig.

И. РИБАРЕВИЋ-НИКОЛИЋ, Житијска икона св. Ђорђа Кефалофороса из Благија код Мостара (rés.

- franç.: L'icône de saint Georges le Céphalophore avec les scènes de sa vie à l'église de Blagaj près de Mostar). Саопштења Републ. завода за зашт. спом. културе XVIII (Београд 1986) 239—244. Avec 2 fig.
- F. RICHARDSON, *Andrea Schiavone*. Oxford, Clarendon Press (1980) 255. — Compte rendu par S. ŠTERK, *Peristil* 29 (Zagreb 1986) 175—178.
- B. РИСТИЋ, *Остаци живописа у костурници Испоснице светог Саве у Кареју* (rés. franç.: Les vestiges des fresques dans l'ossuaire de l'Érmitage de saint Sava à Karjes). Саопштења Републ. завода за зашт. споменика културе XVIII (Београд 1986) 159—166. Avec 12 fig.
- R. ROLI, *Pittura bolognese 1650—1800: Dal Cignani ai Candolfi*. Bologna, Alfa (1977) 740. — Compte rendu par M. LIPOGLAVŠEK, *Zbornik za um. zgod. XXI* (Ljubljana 1985) 170—172.
- M. САМАРЦИЈА-КОСТИЋ, *Симболичне, амблематске и алегоричке представе на српским иконостасима XVIII века* (rés. angl.: Symbolic, emblematic and allegoric Representations on the 18th Century serbian Iconostasses). *Sveske Društva istoričara umetnosti Srbije* 17 (Beograd 1986) 21—27, 216.
- D. SIMIĆ-LAZAR, *Observations sur le rapport entre les décors de Kalenik, de Kahrié Djami et de Curtea de Argeş*. *Cahiers archéol.* XXXIV (1986) 143—160.
- C. СКЛИРИС, *Ритмолошки проблеми византијског сликарства у студеничком живопису од 13. до 14. века*. Богословље XXXI (Београд 1987) 143—160. Avec 3 fig.
- Э. СМЕРНОВА, *Иконе празничног реда из иконостаса Успенског собора во Владимире*. Зограф 16 (Београд 1986) 55—65. Avec 17 fig.
- P. СТАНИЋ, *Колордијапозитиви фресака српских манастира*. Гласн. Друштва конз. Србије 11 (Београд 1987) 24—25.
- A. et J. STYLIANOU, *The Painted Churches of Cyprus. Treasures of Byzantine Art*. London, A. G. Leventis Foundation 1985. — Compte rendu par С. ГАБЕЛИЋ, Зограф 16 (Београд 1985) 86—88.
- Г. СУБОТИЋ, *Зидно сликарство Светог Јована Претече у Јашуњи (I)* (rés. franç.: La peinture murale de Saint Jean le Prodrome à Jašunja). Лесковачки зборник XXVII (Лесковац 1987) 23—37. Avec 13 fig.
- Л. ШЕЛМИЋ, *Сликар Димитрије Лазаревић у светлу нових открића* (rés. angl.: The Painter Dimitrije Lazarević in the Light of new Discoveries). *Sveske Društva istoričara umetnosti Srbije* 18 (Београд 1987) 89—92, 180. Avec 2 fig.
- A. ŠIROKA, *Likovna kultura Dubrovnika u 15. i 16. stoljeću*. *Vijesti muz. konz. Hrv.* 3—4 (Zagreb 1987) 20—21. Avec 1 fig.
- S. ŠTERK, *Deset ikona iz Zbirke Ante Topića-Mimare*. *Vijesti muz. konz. Hrv.* 1—2 (Zagreb 1987) 32—36. Avec 5 fig.
- S. ŠTERK, *Manje poznato djelo Federika Benkovića*. *Vijesti muz. konz. Hrv.* 1—2 (Zagreb 1986) 23. Avec 1 fig.
- S. ŠTERK, *Nekoliko slika trecenta i quattrocenta iz zbirke Ante Topića-Mimare*. *Vijesti muz. konz. Hrv.* 3—4 (Zagreb 1986) 28—30. Avec 3 fig.
- S. ŠTERK, *Osam slika talijanskih majstora cinquecenta iz zbirke Ante Topića-Mimare*. *Vijesti muz. konz. Hrv.* 3—4 (Zagreb 1987) 8—15. Avec 12 fig.
- M. ТАТИЋ-ЂУРИЋ, *Богородица Владимирска* (rés. franç.: La Vierge de Vladimir). *Зборник за лик. ум. МС* 21 (Нови Сад 1985) 29—50. Avec 4 fig.
- M. ТАТИЋ-ЂУРИЋ, *L'inspiration littéraire dans l'iconographie mariale*. [Ed. spéc. 31]. *L'art de Thessalonique et des pays balkaniques et les courants spirituels au XIV<sup>e</sup> siècle*. Belgrade, Acad. serbe des sciences, Inst. des ét. balkaniques (1987) 41—55. Avec 12 fig.
- M. ТАТИЋ-ЂУРИЋ, *Poznate ikone od XII—XVIII veka* (Cfr. *Старинар* н.с. XXXVII, 304. — Compte rendu par P. СТАНИЋ, Гласн. Друштва конзерв. Србије 10 (Београд 1986) 156.
- M. ТАТИЋ-ЂУРИЋ, *Студеничка Богородица Кириотиса*. Осам векова Студенице (Београд 1986) 191—195. Avec 3 fig.
- M. ТИМОТИЈЕВИЋ, *Светлост као симбол на представама Христовог рођења у српској уметности XVIII века* (rés. angl.: The Light as a Symbol in the Representations of the Nativity in the 18th Century Serbian Art). *Sveske Društva istor. umetnosti Srbiје* 17 (Београд 1986) 28—39, 216. Avec 5 fig.
- Б. ТОДИЋ, *Фреска св. Никодима из Хиландара и проблем датирања сликарства католикона* (rés. franç.: Essai de dater avec plus de précision la peinture de l'église principale de Chilandar). *Зборник за лик. ум. МС* 21 (Нови Сад 1985) 91—104. Avec 2 fig.
- B. TODIĆ, *Protaton et la peinture serbe des premières décennies du XIV<sup>e</sup> siècle*. [Ed. spéc.]. *L'art de Thessalonique et des pays balkaniques et les courants spirituels au XIV<sup>e</sup> siècle*. Belgrade, Acad. serbe des sciences, Inst. des ét. balkaniques (1987) 21—31. Avec 7 fig.
- S. TOMEKOVIĆ, *Note sur saint Gerasime dans l'art byzantin*. (rs. serbocroat.). *Зборник за лик. ум. МС* 21 (Нови Сад 1985) 277—285. Avec 4 fig.
- A. TSITOURIDOU, *La peinture monumentale à Salonique pendant la première moitié du XIV<sup>e</sup> siècle*. [Ed. spéc. 31]. *L'art de Thessalonique et des pays balkaniques et les courants spirituels au XIV<sup>e</sup> siècle*. Belgrade, Acad. serbe des sciences, Inst. des ét. balkaniques (1987) 9—19. Avec 12 fig.
- K. VAJCMAN — M. HADŽIDAKIS — S. RADOJČIĆ, *Ikone*. Beograd, Prosveta (1986) 237. Avec ill.
- Đ. VANĐURA, *Jacob Cornelisz van Oostanen u Strossmayerovoj galeriji* (rés. allem.: Jacob Cornelisz van Oostanen in Strossmayer Galerie). *Peristil* 29 (Zagreb 1986) 71—76. Avec 7 fig.
- Đ. VANĐURA, *Još jedan Girolamo da Carpi*. *Vijesti muz. konz. Hrv.* 1—2 (Zagreb 1986) 26. Avec 1 fig.
- Đ. VANĐURA, *Sv. Marija Magdalena Adriaena van der Werff* (rés. angl.: St. Mary Magdalene by Adriaen van der Werff). *Peristil* 30 (Zagreb 1987) 103—107, 170. Avec 9 fig.

T. VELMANS, *L'influence byzantine dans l'art d'inspiration populaire en Géorgie. Les fresques de l'église des Saints-Archanges de Laštkhver*. Зборник за лик. ум. МС 21 (Нови Сад 1985) 123—134. Avec 11 fig.

R. VLAKEČIĆ, *Zidne slike u crkvi sv. Elizeja u Draguču*. Vijesti muz. konz. Hrv. 3—4 (Zagreb 1986) 25—26. Avec 1 fig.

B. ВУЈОВИЋ, *Утицај Јова Василијевића и његових ученика на развој сликарства у Србији у XVIII веку* (rés. angl.: The Influence of the Ukrainian Painter Jov Vasiljević and his Disciples on Development of the eighteenth Serbian Painting). Свеске Друштва историчара уметн. Србије 17 (Београд 1986) 104—119, 220. Avec 16 fig.

O. ZUPAN, *Srednjeveško stensko slikarstvo na Gorenjskem* (rés. angl.: Gothic Frescoes in Gorenjsko). Varstvo spom. 28 (Ljubljana 1986) 209—212. Avec 4 fig.

B. ЖИВКОВИЋ, *Поганово Цртежи фресака* (introd. par G. SUBOTIĆ) (texte comp. franç.). [Spom. srp. slik. srednjeg veka, 5]. Београд, Републ. завод за зашт. спом. култ. (1986) 31. Avec ill.

#### MÉTIER — ARTS MINEURS

M. БАЈАЛОВИЋ-ХАЦИ-ПЕШИЋ, *О лунуластим наушницама из оставе XVII века у Музеју града Београда* (rés. angl.: Lunulate Earrings from the 17th Century Collection in the Belgrade City Museum). Зборн. Муз. прим. умет. 28—29 (Београд 1984—1985) 93—100. Avec 15 fig.

CH. BAKIRTZIS, *Ampoules byzantines de Thessalonique*. [Ed. spéc. 31]. L'art de Thessalonique et des pays balkaniques et les courants spirituels au XIV<sup>e</sup> siècle. Belgrade, Acad. des sciences, Inst. des ét. balkaniques (1987) 205—209.

B. BOGDANOVIĆ — B. MILOSAVLJEVIĆ, *Streljačko oružje 16. i 17. veka u zbirkama Vojnog muzeja* (rés. angl.). Vesnik Voj. muz. 31—32. (Београд 1986) 38—69. Avec 14 fig.

Д. БОГОСАВЉЕВИЋ, *О новим налазима шупљих лунуластих наушница* (rés. franç.: Quelques nouvelles trouvailles de boucles d'oreille lunelées creuses). Зборн. Нар. муз. XII, 1 (Београд 1986) 229—237. Avec 21 fig.

L. BOURAS, *The Epitaphios of Thessaloniki Byzantine Museum of Athens № 685*. [Ed. spéc. 31]. L'art de Thessalonique et des pays balkaniques et les courants spirituels au XIV<sup>e</sup> siècle. Belgrade, Acad. des sciences, Inst. des ét. balkaniques (1987) 211—231. Avec 32 fig.

M. БРМБОЛИЋ, *Налаз средњовековног оруђа из манастира Намасије* (rés. angl.: Finding of Mediaeval Tools from the Monastery of Namasiya). Зборн. Ист. муз. 22 (Београд 1985) 5—16. Avec 3 pl.

M. БРМБОЛИЋ, *Оруђа XIII—XVII века у средњем Поморављу* (rés. franç.: Outils trouvés au Pomoravlje central de la période du XIII au XVII siècle). Параћин, Центар за култ. и информ. (1987). 47. Avec ill.

M. БРМБОЛИЋ, *Предмети од бронзе, бакра и стакла из манастира Намасије* (rés. angl.: Bronze, Copper and Glass Objects from Namasiya Monastery). Зборн. Муз. прим. умет. 28—29 (Београд 1984—1985) 83—92. Avec 5 pl.

V. BUČIĆ, *Meščanska skrinja v Sloveniji*. Argo XXIII—XXIV (Ljubljana 1984—1985) 16—19.

*Catalogo degli oggetti d'arte sacra*. Arch. e arte dell'Istria. Pula (1985) 149—165. Avec 22 fig.

*Catalogo degli oggetti dell'epoca tardoantica e altomedioevale*. Arch. e arte dell'Istria. Pula (1985) 107—138. Avec 43 fig.

M. ЦУЊАК, *Прилог проучавању словенског накита у Подунављу* (rés. angl.: A Supplement to the Study of Slav Jewellery of the Danube Region). Зборн. Муз. прим. умет. 28—29 (Београд 1984—1985) 77—81. Avec 8 fig.

M. ЦУЊАК, *Прилог проучавању српског накита у области Подунавског региона* (rés. angl.: A Supplement to the Studying of the Serbian Jewellery in Podunavlje (the Danube Region). Viminacium 1 (Пожевац 1986) 83—90. Avec 9 fig.

M. ЦУЊАК, *Прилози познавању српске средњовековне материјалне културе* (rés. franç.: Contributions à la connaissance de la culture matérielle serbe du Moyen âge). Саопштења Републ. завода за зашт. споменика културе XVIII (Београд 1986) 229—238. Avec 14 fig.

I. ČAČE, *Dva barokna altarista na zadarskom području* (rés. angl.: Two baroque Altarists in Zadar Area). Radovi Fil. fak. 25/12 (Zadar 1985—1986) 161—170 + tab. I—X.

Z. ČILINSKA, *Das Kunsthandwerk im 7.—8. Jahrhundert in der Südwestslowakei*. Зборник на Бошко Бабић. Прилеп, Инст. за истраж. на старослов. култура (1986) 279—283. Avec 3 fig.

B. ДЕЉАНИН, *Манастир св. Тројица — Горња Каменица. Налази луксузне керамике*. Гласн. Друштва конз. Србије 10 (Београд 1986) 83—86. Avec 6 fig. et 1 pl.

V. DELONGA, *Nalazi hispanomaurske majolike na Bribiru* (rés. angl.: The Finds of Hispano-Moresque Maiolica at the Archaeological Site of Bribir). Starohrv. prosvjeta 16 (Split 1986) 165—175. Avec 5 pl. et 1 fig.

Z. DEMO, *Srednjovjekovni mačevi u Muzeju grada Koprivnice* (rés. angl.: Medieval Swords in the Muzej grada Koprivnice). Vjesnik Arh. muz. XVI—XVII (Zagreb 1983—1984) 211—240. Avec 7 pl.

P. DIACONU, *Wieder über den Ursprung der Bodenzeichen auf Tongefässen*. Зборник на Бошко Бабић. Прилеп, Инст. за истраж. на старослов. култура (1986) 79—80.

M. DRAGIČEVIĆ, *Ukrasni povezi za glavu s nalazišta Greblje u Kninu* (rés. franç.: Turban orné provenant du site de Greblje près de Knin). Starohrv. prosv. 15 (Split 1985) 237—241. Avec 2 fig. et 2 pl.

P. DONAT, *Probleme der Gliederung und Chronologie altslawischer Keramik*. Зборник на Бошко Бабић. Прилеп, Инст. за истраж. на старослов. култура (1986) 81—87. Avec 6 fig.

I. FADIĆ, *Nalaz srednjovjekovne staklene čaše tipa »Krautstrunk« u Zadru* (rés. angl.: The Medieval Finding of a »Krautstrunk« Beaker from Zadar). Starohrv. prosv. 15 (Split 1985) 243—253. Avec 3 pl. et 3 fig.

- A. FAZINIĆ, *Dva gotička srebrna ophodna raspela s otoka Korčule* (rés. ital.: Due crocifissi procesionali gotici da Isola Korčula). *Peristil* 29 (Zagreb 1986) 35—40. Avec 4 fig.
- C. FISKOVIĆ, *Još o nalazima na Majсанu, o trogirskim zlatarima i gotičkim pladnjevima* (rés. franç.: Encore sur les fouilles de Majсан, sur les orfèvres de Trogir et les plats en cuivre gothiques). *Starohrv. prosvjeta* 16 (Split 1986) 153—164. Avec 7 fig.
- C. FISKOVIĆ, *Mjedni dršci na vratnicama kuća u Dalmaciji* (rés. franç.: Les poignées de bronze sur le portails des maisons Dalmates). *Зборник за лик. ум. МС* 21 (Нови Сад 1985) 341—351. Avec 17 fig.
- C. FISKOVIĆ, *Zvono iz 15. stoljeća u Livnu*. *Hercegovina* 5 (Mostar 1986) 23—29. Avec 2 fig.
- K. GAGRO, *Dva značajna otkupa u Muzeju za umjetnost i obrt*. *Vijesti muz. konz. Hrv.* 1—2 (Zagreb 1984) 3. Avec 2 fig.
- V. GIRARDI-JURKIĆ, *Collezione d'arte sacra della chiesa parrocchiale di S. Biagio — Dignano*. *Arch. e arte dell'Istria*. Pula (1985) 142—147. Avec 3 fig.
- F. GOLOB, *Leseni modeli za mali kruhek z loškega ozemlja* (rés. allem.: Holzmodelle für Pfefferkuchen aus dem Gebiet um Skofja Loka). *Loški razgledi* 33 (Skofja Loka 1986) 85—97. Avec 5 ill.
- V. HAN, *Objets en verre. Rtkovo—Glamija I* (rés. serbo-croate: Стакло — Ртково—Гламија I). *Ђердапске свеске III* (Београд 1986) 92—94. Avec 1 pl.
- W. HENSEL — J. RAUHUTOWA, *Wczesnosredniowieczny plaskorzezbiony warcab z Czerska pod Warszawą* (rés. macéd.: Раносредновековна плиткорелефна пирила од Черск во околината на Варшава). *Зборник на Бошко Бабиќ. Прилеп, Инст. за истраж. на старослов. култура* (1986) 263—265. Avec 1 fig.
- D. JELOVINA, *Mačevi i ostruge karolinškog obilježja u Muzeju hrvatskih arheoloških spomenika* (texte comp. allem.: Schwerter und Sporen karolingischer Formgebung in Museum kroatischer archäologischer Denkmäl). [Katalozi, 1]. Split, Muzej hrv. arh. spom. (1986) 73. Avec ill. — *Compte rendu par Ž. RAPANIĆ, Obavijesti Hrv. arh. društva* 3 (Zagreb 1986) 58—59; G. ISENBERG, *Germania* 65, 1 (Frankfurt a.M. 1987) 300—302; D. BASLER, *Arh. vestnik* 38 (Ljubljana 1987) 482—483; С. ЕРЦЕГОВИЋ-ПАВЛОВИЋ, *Старинар н.с. XXXVII* (Београд 1986) 232—233.
- K. КАЛАУЗ, *Тањир Шибенчанина Хорација Фортеце (1530—1596) са сценама о Косовском боју*. *Гласн. Друштва конз. Србије* 9 (Београд 1985) 85—86. Avec 2 fig.
- С. К. КИСАС, *Златни печатни прстен Константина Мастоуница из збирке Ермитажа* (rés. angl.: The Golden Seal Ring of Konstantinos Mastounis from the Ermitas'Collection). *Зборник на Бошко Бабиќ. Прилеп, Инст. за истраж. на старослов. култура* (1986) 113—114. Avec 1 fig.
- M. KLEMM, *Varaždinski topovi*. *Vijesti muz. konz. Hrv.* 3—4 (Zagreb 1985) 6. Avec 1 fig.
- I. LENTIĆ, *Dubrovački zlatari 1600—1900* (Cfr. *Старинар н.с. XXXVII*, 305). — *Compte rendu par O. MARUŠEVSKI, Vijesti muz. konz. Hrv.* 3—4 (Zagreb 1985) 5—6. Avec 1 fig.
- M. LJUBINKOVIĆ, *Aspects de la verrerie médiévale d'influence byzantine en Serbie*. *Annales du 9<sup>e</sup> Congrès de l'Association intern. pour l'histoire du verre*. Nancy 22—28 Mai 1983 (Liège 1985) 181—193.
- Г. МАРЈАНОВИЋ-ВУЈОВИЋ, *Половина крста енколпиона из околине Струмице*. *Зборник на Бошко Бабиќ. Прилеп, Инст. за истраж. на старослов. култура* (1986) 67—69. Avec 2 fig.
- Г. МАРЈАНОВИЋ-ВУЈОВИЋ, *Прстен са натписом PAX* (rés. franç.: Une baguette avec l'inscription PAX). *Зборн. Нар. муз. XII*, 1 (Београд 1986) 221—227. Avec 9 fig.
- Г. МАРЈАНОВИЋ-ВУЈОВИЋ, *Реликвијари из околине Новог Пазара*. *Новопазарски зборник* 10 (Н. Пазар 1986) 5—12. Avec 7 fig.
- Г. МАРЈАНОВИЋ-ВУЈОВИЋ, *Врсте и типови накита XI—XII века из некропола у Србији* (rés. franç.: Espèces et type de bijoux des XI<sup>e</sup> et XII<sup>e</sup> siècles dans les nécropoles de Serbie). *Зборн. радова Нар. муз. XV* (Чачак 1985) 5—20. Avec 28 fig.
- Г. МАРЈАНОВИЋ-ВУЈОВИЋ, *Занимљива представа космоса на једном крчагу из Рткова* (texte comp. franç.: Une représentation intéressante du Kosmos sur un vase de Rtkovo). *Ђердапске свеске IV* (Београд 1987) 147—151. Avec 3 fig.
- D. PAPANIKOLA BAKIRTZIS, *The Palaeologan Glazed Pottery of Thessaloniki*. [Ed. spéc. 31]. *L'art de Thessalonique et des pays balkaniques et les courants spirituels au XIV<sup>e</sup> siècle*. Belgrade, Acad. des sciences, Inst. des ét. Balkaniques (1987) 193—204. Avec 6 pl. et 2 fig.
- M. ПОПОВИЋ, *Увозна трпезна керамика у Расу* (rés. franç.: La céramique importée a Ras). *Новопазарски зборник* 11 (Н. Пазар 1987) 21—35. Avec 5 pl.
- В. ПУЦКО, *Киевская сюжетная пластика малых форм (XI—XIII вв.)*. *Зборник на Бошко Бабиќ. Прилеп, Инст. за истраж. на старослов. култура* (1986) 169—181. Avec 19 fig.
- В. ПУЦКО, *Серебряное блюдо игумена Феодосия Гугуревича*. *Зборн. муз. прим. умет.* 28—29 (Београд 1984—1985) 101—104. Avec 2 fig.
- A. RAMOVŠ, *Svojevrsna kamnita posoda v Škofji Loki* (rés. allem.: Eigenartiges Steinernes Gefäß in Skofja Loka). *Loški razgledi* 33 (Škofja Loka 1986) 115. Avec 2 fig.
- M. RUSU, *Le trésor de Vrap a-t-il appartenu au prince slave Acamir de Belzitia?*. *Зборник на Бошко Бабиќ. Прилеп, Инст. за истраж. на старослов. култура* (1986) 187—194. Avec 2 pl.
- В. В. СЕДОВ, *Височные украшения IX—X вв. в южных землях восточного славянства*. *Зборник на Бошко Бабиќ. Прилеп, Инст. за истраж. на старослов. култура* (1986) 195—197. Avec 1 fig.
- K. SIMONI, *Neobjavljeni okovi i jezičci nakitnog stila Blatnica iz Arheološkog muzeja u Zagrebu*. (rés. allem.: Unveröffentlichte Beschläge und Riemenzungen im Verzierungsstil Blatnica im Archäologischen Museum in Zagreb). *Vjesnik Arh. muz.* XIX (Zagreb 1986) 217—228. Avec 2 pl.

Д. СТОЈАНОВИЋ, *Коптске тканине* (Cfr. Старинар н.с. XXXIII—XXXIV 431). — *Compte rendu par A. Я. КАКОВКИН*, *Виз. врем.* 47 (1986) 261—263.

Д. СТОЈАНОВИЋ, *Старе зидне таписерије типа вердуре из Музеја примењене уметности у Београду* (rés. angl.: Old Verdure Wall Tapestries from the Museum of Applied Art in Belgrade). *Зборн. Муз. прим. умет.* 28—29 (Београд 1984—1985) 9—18. Avec 8 fig.

М. ШАКОТА, *Дечанска ризница* (Cfr. Старинар н.с. XXXVII, 306). — *Compte rendu par B. ХАН*, *Balkanica XVI—XVII* (Београд 1985—1986) 352—354, Р. НИКОЛИЋ, *Гласн. Друштва конзерв. Србије* 9 (Београд 1985) 122—125.

ЛЈ. СИМУНИЋ, *Varaždinske cehovske zastave. Problem zaštite tekstilne građe*, *Muz. vjesn.* 10 (Varaždin 1987) 61—62. Avec 1 fig.

Е. ТАЛЕСКА, *Прилог кон проучавање на средно-вековни белезици од стакловина на територијата на СР Србија, СР Македонија и НР Бугарија* (rés. angl.: Contribution to the Investigation of the Medieval Glass Bracellets on the Territory of Serbia, Macedonia and Bulgaria). *Зборник на Бошко Бабиќ. Прилеп. Инст. за истраж. на старослов. култура* (1986) 215—221. Avec 2 pl.

К. ТАНЧЕВСКИ, *Основни карактеристики на народната носија на македонците Муслимани* (rés. angl.: Macedonians Moslems — national dresses). *Зборник на трудови* 6—8 (Битола 1985—1987) 305—322.

М. ТИМОТИЈЕВИЋ, *Готички висећи свећњак из манастира Дечана* (rés. frang.: L'iconographie d'un candélabre gothique de Dečagn). *Саопштења Републ. завода за зашт. споменика културе XVIII* (Београд 1986) 215—228. Avec 7 fig.

М. ТИМОТИЈЕВИЋ, *Висећи ренесансни свећњак из Дечана* (rés. angl.: The early Renaissance Chandelier from Dečani). *Свеске Друштва историчара уметности Србије* 18 (Београд 1987) 43—51, 178, Avec 7 fig.

Т. ТОТЕВ, *Преславско златно с'кровиште*. Софија (1983). — *Compte rendu par P. KOROŠEC*, *Arh. vestnik* 38 (Ljubljana 1987) 483—484.

В. Ћ. VESELINOVIĆ, *Sveće za osvetljavanje podzemnih prostorija u starom rudarstvu* (rés. angl.: Candles for Underground Room Lighting in Old Minings). *Zborn. rad. Muz. rudarstva* 3—4 (Bor 1984—1986) 137—168. Avec 30 fig.

З. VINSKI, *Marginalia uz izbor karolinškog oružja u jugoistočnoj Evropi* (rés. allem.: Marginalia zur Auswahl von karolingischen Waffen in Südosteuropa). *Starohrv. prosv.* 15 (Split 1985) 61—117. Avec 14 fig.

З. VINSKI, *Ponovo o karolinškim mačevima u Jugoslaviji* (rés. allem.: Abermals zu karolingischen Schwertern in Jugoslawien). *Vjesnik Arh. muz.* XVI—XVII (Zagreb 1983—1984) 183—210. Avec 6 fig.

М. WENZEL, *Bosnian History and Austro-Hungarian policy: some Medieval Belts, the Bogomil Romance and the King Tvrtko Graves* (rés. serbocroat.). *Peristil* 30 (Zagreb 1987) 29—54. Avec 23 fig.

## GRAVURES

Д. ДАВИДОВ, *Бакрорези манастира Студенице. Осам векова Студенице* (Београд 1986) 253—256. Avec 3 fig.

Д. ДАВИДОВ, *„Српска варош“ на гравирама Остргона* (rés. allem.: Die Stadtansichten von Esteragon und die Ratzenstadt). *Зборник за лик. ум. МС* 21 (Нови Сад 1985) 177—203. Avec 17 fig.

С. С. ДУШАНИЋ, *Деусис са Стеваном Немањом и Светим Савом на старом српском дрворезу*. *Гласник Срп. прав. цркве* 8 (Београд 1986) 189—196. Avec 8 fig.

С. С. ДУШАНИЋ, *Дрворезни Деусис са Стеваном Немањом и Светим Савом. Осам векова Студенице* (Београд 1986) 251—252. Avec 2 fig.

Ц. ГРОЗДАНОВ, *За графичките претстави на Климент Охридски во XVIII век и неговиот култ во Бер/Вериа/* (rés. frang.: Sur des présentations graphiques de Clément d'Ohrid au XVIII<sup>e</sup> siècle et de son culte à Ber — Veria). *Зборник на Бошко Бабиќ. Прилеп. Инст. за истраж. на старослов. култура* (1986) 71—74.

Д. КЕСКЕМЕТ, *Crteži i grafike Dioklecijanove palače Fischera von Erlacha* (rés. angl.: Fischer von Erlach's Drawings and Prints of Diocletian Palace). *Peristil XXX* (Zagreb 1987) 127—138, 171. Avec 5 fig.

В. КОЊИКУШИЋ, *Маргиналије уз српску графику XVIII и XIX века* (rés. angl.: Notes for Serbian Engraving from 18 and 19 Century). *Свеске Друштва истор. уметн. Србије* 18 (Београд 1987) 65—86, 179. Avec 11 fig.

В. МАТИЋ, *Литографије фрушкогорских манастира*. Београд, Друштво истор. уметности Србије; Крагујевац, „Каленић“ (1986). — *Compte rendu par О. МИЛАНОВИЋ-ЈОВИЋ*, *Свеске Друштва историчара уметности Србије* 17 (Београд 1986) 186—187.

*Српска графика XVIII века*. Београд — Нови Сад, Балканолошки институт САНУ — Матица српска (1986). — *Compte rendu par М. ТИМОТИЈЕВИЋ*, *Свеске Друштва истор. уметности Србије* 17 (Београд 1986) 183—186.

Љ. СТОШИЋ, *Западноевропска графика као предложак у српском сликарству XVIII века* (rés. angl.: West european Engraving as Model for Serbian Painting of 18 Century). *Свеске Друштва историчара уметности Србије* 18 (Београд 1987) 52—58, 178. Avec 10 fig.

М. ТИМОТИЈЕВИЋ, *Џефаровићев бакрорез „Св. Стефан Штиљановић“ и визитација Шишатовца 1753. године* (rés. angl.: Džefarović's Engraving „St. Stefan Stiljanović“ and Visitation of Šišatovac 1753). *Свеске Друштва историчара уметности Србије* 18 (Београд 1987) 93—105, 180.

М. ТИМОТИЈЕВИЋ, *Захарија Орфелин — Распеће са Лонгином и поштовање Христових рана у српској уметности XVIII века* (rés. frang.). *Зборник за лик. ум. МС* 21 (Нови Сад 1985) 223—234. Avec 6 fig.

NUMISMATIQUE — SIGILLOGRAPHIE —  
HERALDIQUE

Т. АНДЕЛИЋ, *Ostava vizantijskog zlatnog novca iz Blatnice kod Čitluka u Hercegovini*. *Hercegovina* 5 (Mostar 1986) 19—22. Avec 4 fig.

Н. А. ЦРНОБРЊА, *Новац са подручја Земуна до 1521. године* (Cfr. Старица н.с. XXXVII, 307). — *Compte rendu par B. ŠULC. Inform. museol.* 4 (Zagreb 1984) 38.

Љ. МАКСИМОВИЋ, *Печат Константина Дуке Раула* (rés. franç.: Le sceau de Constantin Douke Raoul) *Зборник на Бошко Бабиќ. Прилеп, Инст. за истраж. на старослов. култура* (1986) 139—141. Avec 2 fig.

Љ. МАНДИЋ, *Значењето на наодот на остава од византиски бронзени скифити од селото Ново Селани — Прилеп* (rés. angl.: Importance of Hoard of the Byzantine Scyphates of Bronze Discovered in the Village of Novo Selani — Prilep). *Зборник на Бошко Бабиќ. Прилеп, Инст. за истраж. на старослов. култура* (1986) 143—145. Avec 1 fig.

И. MAROVIĆ, *Depot bizantskog novca iz Slatina (o. Čiovo) i novci solinske kovnice u Arheološkom muzeju u Splitu* (rés. angl.: The Hoard of Byzantine Coins from Slatine (Island of Čiovo) and Coins from Salonian Mint in the Archaeological Museum of Split). *Vjesnik za arh. i hist. dalm.* 79 (Split 1986) 285—308. Avec 5 pl.

Г. МИКУЛЧИК, *Археолошки наоѓалишта во СР Македонија потврдени со монети од 6 век* (rés. allem.: Die Münzfunden des 6 Jhs. in SR Makedonien). *Maced. acta archaeol.* 7—8 (1981—1982) (Скопје 1987) 177—194.

П. МИЉКОВИК-ПЕПЕК, *Еден во науката непознат печат од манастирот Св. Наум* (rés. franç.: Un sceau inconnu dans la science du monastère de Saint Naum). *Год. зборн. Фил. фак.* 40 (Скопје 1987) 161—170. Avec 6 fig.

И. MIRNIK, *Skupni nalazi novca iz Hrvatske IV. Skupni nalaz srebrnika 14—16. stoljeća iz Tkalaca* (rés. allem.: Münzenfunde aus Kroatien IV. Der Schatz von Silbermünzen des 14—16. Jahrhunderts aus Tkalci). *Vjesnik Arh. muz.* XVI—XVII (Zagreb 1983—1984) 241—289. Avec 6 pl.

С. НОВАКОВИЋ, *Српски средњовековни новац у Кабинету за новац и медаље Музеја града Београда* (rés. angl.: Serbian medieval Coins in the Belgrade City Museum). *Год. града Београда XXXIII* (Београд 1986) 25—35.

Д. РАЗМОСКА, *Венецијанско средновековно депо од Охрид* (rés. angl.: Venetian medieval Hoard of Coins in Ohrid). *Maced. acta archaeol.* 6 (1980) (Скопје 1983) 141—166. Avec 27 fig.

Г. СПАСОВСКА-ДИМИТРОСКА, *Средновековни српски монети од Стара Чаршија — Скопје* (rés. angl.: Medieval Serbian Coins Unearthed on the Locality «Stara Skopska Čaršija»). *Maced. acta archaeol.* (1980) (Скопје 1983) 135—140. Avec 2 pl.

И. TOURATSOGLU, *L'atelier monétaire de Thessalonique au quatorzième siècle après J.-Chr.: le rayonnement d'un centre artistique avant le déclin de l'Empire*. [Ed. spéc. 31]. *L'art de Thessalonique et des pays balkaniques et les courants spirituels au XIV<sup>e</sup> siècle*. Belgrade, Acad. des sciences, Inst. des ét. balkaniques (1987) 183—191. Avec 4 pl.

Г. WERNIG, *Le oselle, monete-medaglie della Repubblica di Venezia*. Trieste, Lint (1983). — *Compte rendu par И. MIRNIK, Vjesnik Arh. muz.* XVI—XVII (Zagreb 1983—1984) 319—320.

## INDEX

### A

Aćimović, Lj., 220  
 Adžievski, K., 218  
 Agičić, D., 159  
 Ajeti, I., 162, 205  
 Alabegašvili, G., 220  
 Aladašvili, N., 220  
 Aleksova, B., 179, 184, 209  
 Aleksić, M., 152  
 Aleksovski, D., 208  
 Aličić, A. S., 201, 202  
 Alirejsović, E., 205  
 Aljančić, M., 152  
 Amfilohije, 196  
 Anamali, S., 167  
 Ančić, M., 189, 191  
 Anderlič, J., 161, 162  
 Anderson-Stojanović, V. A., 186  
 Andonov-Poljanski, H., 143, 201  
 Andrea, Z., 157  
 Andrejević, A., 215  
 Andrejić, Ž., 164  
 Andrijašević, M., 218  
 Andronikos, M., 179  
 Anđelić, P., 201  
 Anđelić, T., 210, 226  
 Angelova, R., 161  
 Angiolini-Martinelli, P., 220  
 Antoljak, S., 191, 201, 214  
 Antonijević, D., 209  
 Antonović, M., 191  
 Antonović, P., 162  
 Antović, Lj., 152  
 Anzulović, N., 143  
 Apostolski, M., 157  
 Arsenijević, S., 152  
 Atanacković-Salčić, V., 179, 187

### B

Babić, B., 164, 189, 191  
 Babić, G., 146, 189, 220, 221  
 Babić, I., 161, 219  
 Babić, M., 146, 159, 172  
 Babić-Janeska, G., 143  
 Babović, Lj., 155, 167  
 Bačić, B., 152, 154  
 Badurina, A., 148, 203  
 Baggio, P., 163  
 Bajalović-Hadžić-Pešić, M., 224  
 Bakalova, E., 220  
 Bakarić, L., 174  
 Bakirtzis, Ch., 224  
 Bakrač, Lj., 148  
 Balabanov, K., 179

Balen-Letunić, D., 158, 167, 172, 175  
 Balevski, M., 191  
 Balić, M., 146  
 Balog, Z., 218  
 Bandžović, S., 159  
 Bankoff, A., 173  
 Bankoff, H. A., 167, 168  
 Barbalić, R. F., 190, 194  
 Barbarić, D., 176  
 Baričević, D., 219  
 Barišić, F., 203  
 Barišić, S., 148  
 Bar-Janša, A., 148  
 Bartosiewicz, L., 163  
 Basioli, J., 194  
 Baskar, B., 178  
 Basler, Đ., 160, 162, 170, 184, 225  
 Batorović, M., 146, 148, 218  
 Batović, Š., 143, 156, 161, 164, 167, 175  
 Bauerova, H., 203  
 Baumann, W., 148  
 Bavant, B., 179, 180  
 Begović, B., 179, 196, 215  
 Begović, M., 200  
 Benac, A., 162, 166, 167, 170, 172, 174, 178  
 Benko-Mächtig, B., 148  
 Benkovsky-Pivovarov, Z., 172  
 Belamarić, J., 220  
 Belcin-Plešca, C., 177  
 Beldedovski, Z., 165, 183, 210  
 Belošević, J., 161, 189, 191, 213, 214  
 Berčić, B., 152  
 Bergamini, G., 189  
 Berger, E., 185  
 Berkeš, J., 157  
 Berinde, A., 178  
 Bernik, S., 148  
 Bertacchai, L., 215  
 Bertoša, M., 191, 201  
 Bešlagić, Š., 154, 202  
 Beuc, I., 191  
 Bezić-Božanić, N., 143, 160, 189  
 Bialeková, D., 201  
 Bicevska, K., 203  
 Bilbija, M., 167, 212  
 Bilbija, S., 178  
 Bišćan, S., 163  
 Bitrakova-Grozdanova, V., 176, 179, 215, 220  
 Bjaloostocki, J., 148  
 Bjelajac, Lj., 186  
 Bjelogrić, V., 202, 203, 205  
 Blagojević, M., 191  
 Blanco-Freijerio, A., 174  
 Blaznik, P., 147, 189  
 Blažić-Gjura, S., 148  
 Boba, I., 191, 196, 201  
 Bober, Ph. P., 219  
 Bodrožić, M., 161  
 Bogdanović, B., 162  
 Bogdanović, B., 224  
 Bogdanović, D., 195, 203, 205, 207  
 Bogdanović, M., 170, 172  
 Bogišić, R., 205  
 Bogosavljević, D., 224  
 Bogosavljević, V., 151, 170, 215  
 Bogovčić, I., 148, 149  
 Bojanić, D., 191, 194 (v. i Bojanić-Lukač)  
 Bojanić-Lukač, D., 156  
 Bojanovski, D., 202  
 Bojanovski, I., 175, 176, 187  
 Bojčić, Z., 210  
 Bojović, B., 205  
 Bojović, D., 164, 186  
 Bojović, J. R., 148, 149, 196  
 Bokan, B. J., 191  
 Bökönyi, S., 163  
 Bolonić, M., 203  
 Boljević-Vuleković, V., 144  
 Bonačić-Mandinić, M., 188  
 Borić-Brešković, B., 188  
 Boroneant, V., 172  
 Borýs, W., 205  
 Boškov, V., 202  
 Bošković, A., 183  
 Bošković, Đ., 216, 220  
 Bošnjak, B., 144, 146  
 Bouras, L., 224  
 Božić, D., 175 (v. i Božić-Buzančić)  
 Božić-Buzančić, D., 146  
 Brachmann, H., 214  
 Brajković, G., 187  
 Brajović, I., 202, 205  
 Brandt, M., 162  
 Bratož, R., 146, 160, 177, 178, 179, 200, 202  
 Bratulić, J., 196  
 Breščak, D., 179, 187  
 Brković, M., 191  
 Brmbolić, M., 168, 179, 210, 216, 224  
 Brodar, M., 170  
 Brozović, D., 144  
 Brunet, T. Ch., 185  
 Buchvaldek, M., 172  
 Bučić, V., 156, 224  
 Bučić, J., 179  
 Budak, N., 194, 195  
 Budimir, M., 160, 178  
 Buđa, M., 171  
 Bugarski, P., 149  
 Bukumirović, M., 159  
 Bukvić, Lj., 172

Bulat, M., 185  
 Buličić, S., 152  
 Bulić, Don Frane, 179  
 Buljovčić, Z., 196  
 Bunardžić, R., 152  
 Burić, T., 160, 210, 219  
 Burkert, W., 183  
 Burns, Th. S., 215  
 Buršić-Matijašić, K., 166, 172, 185  
 Buškariol, F., 149, 154, 160, 164, 179, 210  
 Buturović, Đ., 191

## C

Cafuta, D., 156  
 Cambi, N., 144, 156, 187  
 Car, N., 192  
 Carbonese, G., 162  
 Cass, V., 220  
 Cermanović-Kuzmanović, A., 148, 155, 164, 179  
 Cernić, L., 205  
 Cevc, E., 144, 221  
 Chadwick, D., 196  
 Champan, J., 164, 167  
 Charanis, P., 193  
 Chales, L., 189  
 Ciglencečki, M., 149  
 Ciglencečki, S., 177, 180, 181, 210  
 Clain-Stefanelli, E. E., 144  
 Clark, K., 162  
 Comşa, E., 172  
 Comşa, M., 201  
 Constantinides, C. N., 195  
 Corbin, H., 162  
 Cormier, R., 205  
 Crepajac, Lj., 178  
 Crnković, N., 194  
 Crnobrnja, N., 188, 227  
 Croce de Villa, P., 163  
 Cunjak, M., 145, 180, 197, 207, 210, 214, 224  
 Curk, F., 149  
 Curk, I., 184, 186 (v. i. Mikl Curk, I.)  
 Cvekan, P., 197  
 Cvetko, V., 218  
 Cvetković-Tomašević, G., 185  
 Cvitan, D., 152  
 Cvitanović, Đ., 144, 216

## Č

Čače, I., 224  
 Čajkanović, V., 148, 209  
 Čale, F., 205  
 Čanak-Medić, M., 146, 148, 192, 197, 213, 216  
 Čar-Drnda, H., 194, 201  
 Čausidis, N., 210  
 Čebotarev, A., 144  
 Čečuk, B., 158, 167, 170  
 Čerškov, T., 165, 180  
 Čilinska, Z., 224  
 Čović, B., 146, 166  
 Čremošnik, I., 180  
 Čubrović, Z., 216  
 Čučković, L., 156, 165, 167  
 Čulić, G., 208  
 Čurčić, L., 205

## Ć

Ćerman, M. H., 167  
 Ćirković, S., 189, 191, 193, 202  
 Ćorović, V., 197  
 Ćorović-Ljubinković, M., 213, 221 (v. i. Ljubinković, M.)  
 Ćošković, P., 169, 190, 191, 192, 195  
 Ćuk, P., 190, 191  
 Ćupurdija, B., 208  
 Ćurčić, Sl., 216

## D

Dabrowska, I., 215  
 Dačić, D., 206  
 Damevski, V., 180  
 Danev, S., 180  
 Dašić, M., 148, 163, 191  
 Dautbegović, A., 146  
 Dautova-Ruševljan, V., 152, 180, 186  
 Davidov, D., 159, 226  
 Davies, A. M., 178  
 Deanović, A., 216  
 Delimeo, Z., 189  
 Delonga, V., 152, 160, 210, 224  
 Delajnin, B., 165, 210, 213, 216, 218, 224  
 Demarin, M., 158  
 Demo, Z., 224  
 Demus, O., 221  
 Despodova, V., 203  
 Dhima, A., 164  
 Diaconu, P., 224  
 Difnik, F., 192  
 Dimče, K., 157  
 Dimeski, D., 146  
 Dimitrijević, M., 149  
 Dinekov, P., 148  
 Dinić-Knežević, D., 190, 191  
 Dobiat, C., 175  
 Dobronić, L., 161, 218  
 Dobruna-Salih, E., 185  
 Dodig, R., 162  
 Dogramadžieva, E., 203, 204  
 Dolinar, F. M., 155  
 Dolnar, D., 197  
 Donat, P., 224  
 Dončeva-Petkova, L., 210  
 Dorn, A., 180  
 Dragan, I. C., 166  
 Dragičević, M., 224  
 Dragojlović, D., 197, 206  
 Drašković, Č., 144  
 Drča, S., 165, 180  
 Drechsler-Bižić, R., 167, 172  
 Drnovšek, M., 152  
 Držić, L., 162  
 Dubnov, S., 162  
 Duboković Nadalini, N., 190  
 Duby, G., 162  
 Dudić, N., 213  
 Duhaux, Y., 178  
 Dular, A., 144  
 Dular, J., 144, 163, 175  
 Dukat, Z., 188, 209  
 Dukat, Z., 209  
 Dukić, D., 160  
 Duplancić, A., 152, 218  
 Duridanov, I., 208  
 Đurković-Jakšić, Lj., 152, 197  
 Durman, A., 172

Dušanić, M., 177, 178  
 Dušanić, S. S., 226  
 Dušanić, S., 162, 177, 188  
 Duval, N., 158, 179  
 Dvojković, Z., 146

## DŽ

Džibo, H., 162  
 Džogović, D., 208  
 Džumurova, N., 197

## Đ

Đerković, M., 162  
 Đorđević, M., 146, 190, 206, 221  
 Đorđević, J., 192  
 Đorđević, S., 217  
 Đorđević-Bogdanović, R., 144  
 Đurić, I., 192, 202, 206  
 Đurić, M. N., 178  
 Đurić, S., 149, 180, 186, 189  
 Đurić, T., 146  
 Đurić, V. J., 143, 148, 190, 197, 203, 221  
 Đurić-Zamolo, D., 190, 215

## E

Elaković, D., 149  
 Endert van, D., 175  
 Ercegović-Pavlović, S., 160, 165, 166, 180, 191, 213, 214, 225 (v. i. Pavlović, S.)  
 Erdeljanović, J., 163  
 Ernjaković, G., 162

## F

Fabry, E., 159  
 Fadić, I., 152, 180, 187, 224  
 Faruki, I. R., 162  
 Fazinić, A., 219, 225  
 Fejić, V., 156  
 Fekeža, L., 144  
 Feletar, D., 156  
 Ferenc, M., 152  
 Ferjan, J. I., 219  
 Ferjančić, B., 192, 202  
 Fermeglia, G., 203  
 Ficović, I., 146  
 Fidanovski, S., 180  
 Filipović, K., 191  
 Filipovska, G., 210, 211  
 Findrik, R., 149, 161, 218  
 Fine, J. V. A., 192, 197  
 First, B., 149, 221  
 Fischer, M., 163, 190  
 Fisković, C., 144, 219, 221, 225  
 Fisković, I., 190, 216, 219  
 Fister, P., 149  
 Fitz, J., 177  
 Flašar, M., 178, 179  
 Flego, S., 180, 188  
 Flouest, J.-L., 175  
 Flory-Lemberg, M., 177  
 Folgić Korjak, A., 152  
 Forenbaher, S., 165, 172  
 Fortis, A., 162  
 Foster, J., 196  
 Fotić, A., 202

Frajdenberg, M. M., 192  
Franković, E., 149  
Frelih, M., 170 (v. i. Frelih-Ribič, M.)  
Frelih-Ribič, M., 149  
Fros, H., 204  
Fučić, B., 144, 203, 214  
Fülepi, F., 177

# G

Gabler, D., 186  
Gabričević, M., 180, 187  
Gabrovec, S., 146, 166, 175  
Gačić, Đ., 167  
Gagro, K., 225  
Galić, P., 203  
Gamulin, G., 221  
Gantar, K., 178  
Garašanin, M., 166, 167, 168, 172, 174, 180, 187  
Gardašević, B., 144, 197  
Gaspar, G., 186  
Gavela, B., 172, 177  
Gazić, L., 205  
Georgiev, Z., 175, 176  
Georgievski, M., 221  
Gerić, B., 156  
Gestrin, F., 144, 156  
Girardi-Jurkić, V., 152, 161, 177, 225  
Girić, M., 172  
Glavaš, T., 144, 216  
Gligo, V., 206  
Glogović, D., 175  
Gluščević, S., 180, 186  
Goldstein, I., 192, 202  
Golob, F., 225  
Golob, N., 158, 219, 221  
Golub, I., 144, 206  
Gorenc, M., 181, 185  
Gošić, N., 203  
Gounaropoulou, L., 187  
Govedarica, B., 172, 174  
Grabar, B., 197, 206  
Grafenauer, B., 144, 146, 148, 177, 192  
Graljuk, B., 165, 181, 210  
Granda, S., 156  
Granić, M., 200  
Graševa, Lj., 148  
Greenfield, H., 172  
Gragl, Z., 156, 181, 186  
Gregorić, M., 152  
Grickat, I., 146  
Grigorijski, G., 197  
Grivec, F., 197  
Grković, M., 192, 208  
Grozđanić-Pajić, M., 203, 205  
Grozđanov, C., 161, 218, 226  
Grozđanov, G., 221  
Grujić, N., 149, 190  
Guliberg, M., 170, 171  
Gulic, M., 186  
Gunjača, Z., 160, 181, 184, 210  
Gušić, S., 149  
Gušić, M., 218  
Guštin, M., 152, 160, 175

# H

Hadrović, L., 206  
Hadžidakis, M., 223  
Hadžitrifons, E., 149  
Haffner, A., 175

Hafner, S., 206  
Han, V., 201, 225, 226  
Hančević, J., 164  
Handžić, A., 201  
Hannick, Ch., 203  
Hansen, O., 178  
Harej, Z., 172, 173  
Harisijadis, M., 203  
Härtel, R., 201  
Hatzopoulos, M. B., 187  
Hauptova, Z., 206  
Haverić, T., 162  
Havlik, L. E., 215  
Hazler-Papić, M., 149  
Henkelmann, N., 190  
Hensel, W., 225  
Hercigonja, E., 146  
Herkov, Z., 194  
Herrmann, J., 191, 215  
Heubeck, A., 178  
Hochstetter, A., 167, 172  
Höfler, J., 196, 220, 222  
Hohlweg, A., 143, 144  
Hojer, L., 163  
Holz, E., 144  
Homen, Z., 153, 156, 173  
Hooker, J. I., 178  
Horvat, A., 143, 146, 216  
Horvat, J., 156, 158, 171, 186  
Horvat, K., 149  
Horvat, M., 171  
Horvat, Z., 149, 216, 218  
Horvat-Savel, 168, 173  
Horvatinčić, N., 178  
Hošovski, E., 171  
Hrabak, B., 163, 192, 194, 195  
Hribar, M., 162  
Hristy, P. K., 197  
Hudoklin-Šimaga, V., 149  
Hulod-Zetsche, I., 183  
Humski, V., 144, 153  
Hussey, J. M., 193

# I

Ilakovac, B., 181, 218  
Ilić, T., 200  
Iliević, A., 144  
Ilievski, P., 146, 158, 178  
Inaldžik, H., 192  
Ioan, E., 209  
Isenberg, G., 225  
Islami, S., 167  
Ismajli, R., 162  
Istetić, J., 181  
Ivančević, R., 149, 161, 216, 220  
Ivanišević, V., 184, 210  
Ivanovski, I., 176  
Ivanovski, M., 180, 213  
Ivanovski, N., 153  
Ivanuša, D., 146  
Iveković, D., 218  
Ivić, D., 209  
Ivić, P., 206  
Ivošević, V., 197, 207

# J

Jacanović, D., 168, 171, 173, 188  
Jačov, M., 144, 199, 201  
Jalić-Sunić, J., 153

Jalimam, S., 144, 199  
Jaki, B., 220  
Jaki, R. S., 153  
Jaklić-Košir, N., 149  
Jakovljević, A., 195  
Jakovljević, G., 153, 156, 165, 210  
Jakšić, N., 160, 197  
Jamaković, O., 168  
Janakievski, T., 181, 184, 210  
Jančevski, S., 165  
Janković, Đ., 148, 165, 210, 211, 215  
Janković, M., 153, 210, 211, 216  
Janković-Mihaldžić, D., 185  
Japundžić, M., 197  
Javoršek, J., 144  
Jelić, V., 206  
Jelinčić, J., 200  
Jeločnik, A., 188  
Jelovina, D., 144, 153, 160, 214, 215, 225  
Jeremić, M., 182  
Jerković, V., 206  
Jevremović, N., 186  
Jevtić, A., 197, 198, 206  
Jevtić, M., 156, 167, 168, 173  
Jež, Z., 168  
Joachim, H.-E., 175  
Jocić, M., 175, 211  
Jocović, N., 149  
Johnson, S., 181  
Jorro, F. A., 148  
Josipović, D., 170, 173  
Jovanović, A., 165, 181, 184  
Jovanović, B., 171, 172, 173, 175, 195  
Jovanović, B., 144, 209  
Jovanović, Đ., 185  
Jovanović, G., 203, 204, 206  
Jovanović, J. V., 163  
Jovanović, J. B., 208  
Jovanović, M., 147, 148, 153, 190, 197  
Jovanović, M., 152, 168  
Jovanović, S., 181, 188  
Jovanović, S., 168  
Jovanović, T., 203, 205, 207  
Jovanović, V. S., 144, 153, 214  
Jović, V., 153  
Juhas, Lj., 207  
Jurančić, J., 206  
Jurić, R., 144, 156, 160, 161, 165, 211  
Jurišić, A., 153  
Jurišić, M., 166, 181, 182  
Jurkić, M., 153, 156  
Jurkić, V., 152, 153, 156, 177, 181, 183, 184  
Jurković, M., 160, 203, 220  
Juteršek, M., 144

# K

Kaczanowska, M., 171  
Kaczmarczyk, Z., 163  
Kadić, H., 185  
Kadluczka, A., 150  
Kakovkin, A., 226  
Kalauz, K., 225  
Kali, M., 185  
Kalić, J., 146, 191, 192, 201, 211  
Kaluderović, Z., 168, 170  
Kamenov, K., 153  
Kämpfer, F., 197  
Kampuš, I., 146, 156, 190

Kampuš, J., 162  
 Kandić, O., 161, 216  
 Kanić, F., 162  
 Karač, Z., 216, 218  
 Karaman, Lj., 162  
 Karanović, Z., 163  
 Katančić, P., 188  
 Katičić, R., 145, 197, 201  
 Katić, R., 195, 197, 204  
 Kasandrić, I., 201  
 Kašanin, M., 192  
 Kašić, D. Lj., 197  
 Kavarnos, K., 190  
 Kavkalevski, B., 191  
 Kečkemet, D., 192, 226  
 Kečkemet, S., 192  
 Kemura, I., 208  
 Kepeski, K., 165, 181, 185, 189  
 Kepeska, L., 165, 181, 189, 211  
 Keramidčiev, A., 177  
 Kessler, W., 158, 191, 201  
 Kettenhofen, E., 177  
 Kilian-Dirlmeier, I., 173  
 Kirigin, B., 144, 153, 156, 165, 181  
 Kisas, S. K., 197, 225  
 Kitanoski, B., 169, 173, 177, 213  
 Klaić, N., 148, 190, 192, 197, 201  
 Klemm, M., 150, 225  
 Klemenčić, B., 218  
 Klen, D., 200  
 Kleut, M., 209  
 Knez, T., 175  
 Knežević, B., 198, 216  
 Knežević, S., 144  
 Koco, D., 218  
 Kodov, H., 204  
 Köhegyi, M., 188  
 Kojić-Prodić, B., 150  
 Kokić, I., 165  
 Kokole, S., 220  
 Kolšek, V., 185  
 Komadinić, G., 206  
 Komelj, I., 150  
 Komnenović, N., 153  
 Kondić, V., 179, 180, 183, 187  
 Koneski, B., 204, 207  
 Konjikušić, V., 226  
 Kopač, J., 143, 152  
 Koračević, D., 180, 181  
 Korač, D., 198  
 Korač, M., 165, 177  
 Korač, V., 189, 216  
 Korkuti, M., 167  
 Kornakov, D., 150, 220  
 Kornrumpf, H.-J., 143  
 Koropanovski, B., 161  
 Korošec, J., 185  
 Korošec, P., 157, 167, 185, 189, 191, 215, 226  
 Kos, D., 157, 162, 190, 192  
 Kos, P., 153, 188, 189  
 Kosidovski, Z., 162  
 Kosorić, M., 165, 168, 173  
 Kostić, D., 166  
 Kotarčić, Lj., 203  
 Košević, R., 180, 181  
 Kovács, S. B., 173  
 Kovačević, E., 202  
 Kovačević, J., 215  
 Kovačević, R., 204, 206  
 Kovačić, V., 153  
 Kovaljov, G., 211  
 Kozličić, M., 150

Kozłowski, J. K., 171  
 Koželj, Z., 150  
 Kožuharov, S., 204  
 Kraljević, G., 189  
 Kramberger, D., 150, 218  
 Kranjc, J., 146  
 Krekić, B., 192, 196, 199  
 Kresal, F., 146  
 Krivošein, V., 198  
 Krivošić, S., 163  
 Krizan, B., 163  
 Krnjević, H., 209  
 Kroll, H. J., 163  
 Krstanović, B., 150  
 Krstevski, C., 165  
 Krstevski, S., 213  
 Krstić, B., 209  
 Krstić, D., 168, 173, 175  
 Kruhek, M., 153, 218  
 Krunić, J., 150  
 Kujundžić, Z., 165  
 Kuna, H., 205  
 Kuntić-Makvić, B., 157, 179, 181  
 Kurent, T., 216  
 Kurtović-Folić, N., 157, 215  
 Kusicki, V., 162  
 Kuzman, P., 175  
 Kuzmanović-Cvetković, J., 211  
 Kuzmić, Z., 147  
 Kyriakoudis, E. N., 221

## L

Lakić, Z., 163  
 Lalošević, I., 217  
 Lalović, A., 181, 189  
 Lapajne, D., 169  
 Lazarovici, Ch., 174  
 Lazić, M., 204  
 Lazić, R., 206  
 Leben, F., 171  
 Ledić, F., 211  
 Lefort, J., 196  
 Le Goff, J., 190  
 Lentić, I., 225 (i Lentić-Kugli, I.)  
 Lentić-Kugli, I., 220  
 Lilčić, V., 184, 211  
 Lillie, R.-J., 192  
 Lipoglavšek, M., 189, 223  
 Lippold, A., 192  
 Litričin, J., 195  
 Logar, N., 181  
 Lokošek, I., 181  
 Lolić, A., 155  
 Loma, A., 192, 208  
 Lommiński, H., 198  
 Lo Schiavo, F., 176  
 Lovrenčić, R., 146  
 Lovrenović, D., 191, 193  
 Lovrenović, I., 162  
 Lozo, M., 165  
 Lubej, U., 150, 198  
 Lučić, I., 201  
 Lučić, J., 147  
 Ludajić, N., 165, 166  
 Ludat, A., 190  
 Lugonja, S., 178  
 Lukić, H., 153, 189  
 Lukić, M., 153  
 Luković, G. Z., 161

## LJ

Ljamić-Valović, N., 181, 186  
 Ljubinković, M., 225

## M

Macan, T., 159  
 Machnik, J., 173  
 Madas, D., 157, 165, 168  
 Maglovski, J., 196  
 Majnarić-Pandžić, N., 152, 153, 154, 175  
 Makjanić, A., 186  
 Makjanić, R., 180, 181  
 Makkay, J., 171  
 Maksimović, D., 211  
 Maksimović, J., 192, 204, 205  
 Maksimović, Lj., 193, 195, 202, 227  
 Maleković, V., 147  
 Malez, M., 147, 156, 163, 170  
 Malez, V., 156  
 Malić, Z., 148  
 Malinar, H., 150  
 Malović-Đukić, M., 159, 193, 202  
 Mandić, Lj., 227  
 Mandić, N., 145  
 Mandić, S., 190, 198, 206, 217  
 Mandić, M., 144, 164, 211, 214  
 Maneva, E., 186, 211, 214, 215  
 Manević, Z., 190  
 Manojlović, Lj., 157  
 Mano-Zisi, K., 205  
 Mansfeld, G., 175  
 Marasović, T., 145, 150, 161, 204  
 Marasović-Alujević, M., 208  
 Mardešić, J., 154, 165  
 Maretić, Z., 154, 218, 219  
 Margetić, L., 144, 157, 187, 193, 200  
 Maricki Gadanski, K., 179  
 Marić, J., 199  
 Marić, Z., 186  
 Marijan, B., 175  
 Marijanović, B., 171, 175  
 Marijanović, I., 181, 187  
 Marijanski-Manojlović, M., 181  
 Marin, E., 145  
 Marinković, R., 207  
 Marjanović-Vujović, G., 154, 211, 214, 225  
 Markopoulos, A., 193  
 Marković, D., 221  
 Marković, M., 177  
 Marković, O., 211  
 Marković, Z., 150, 154, 156, 165, 168, 173  
 Maroević, I., 150, 161, 218, 227  
 Maroević, J., 150  
 Marojević, R., 208  
 Martić, R., 206  
 Martinović, J. J., 218  
 Maruševski, O., 225  
 Marušić, B., 152, 154, 159, 181, 182, 190, 211, 214, 215, 220  
 Maškin, N. A., 177  
 Maštrović, V., 190  
 Matei, J., 192  
 Matejčić, R., 161  
 Matejić, M., 198  
 Matić, V., 226  
 Matijašević, R., 161  
 Matijašić, R., 157, 158, 159, 182, 186, 187, 188, 208

- Matković, H., 157  
 Matkovski, A., 193  
 Matoš, J., 217  
 Mavar, Z., 150, 159  
 Maxfield, V. A., 185  
 McDaniel, G., 206  
 Medaković, D., 145, 190, 221  
 Medan, M., 158  
 Medar, M., 156, 159, 165, 185, 211  
 Medini, J., 183, 185  
 Medović, P., 167, 173  
 Mehmetaj, N., 165  
 Mejendorf, Dž., 198  
 Melik, V., 145, 155, 157  
 Melovski, H., 198  
 Mengušić, M., 168  
 Menis, G. C., 162  
 Merdžanić, M., 154  
 Merkelbach, R., 183  
 Mesarović, B., 190  
 Metzger, O., 221  
 Micotti, B., 182  
 Miculian, A., 198  
 Migotti, B., 186, 190  
 Mihaila, Ch., 204  
 Mihail, P., 198  
 Mihailović, B., 198, 204  
 Mihailović, R., 221  
 Mihailović, Z., 199, 206  
 Mihajlović, V., 208, 211  
 Mihajlovski, R., 222  
 Mihaljčić, P., 162  
 Mihaljčić, R., 190, 193, 195  
 Mihaljević, A., 206  
 Mihaljević, M., 203  
 Mihelić, D., 154, 195, 201  
 Mihovilić, K., 165, 166, 167, 176  
 Mijatović, A., 209  
 Mijović, P., 173, 196, 204  
 Mikić, Ž., 163, 164  
 Mikl Curk, I., 159, 182, 183, 209  
 Mikulčić, G., 182, 227  
 Mikulčić, I., 166, 184, 212, 217 (i Mikulčić, I.)  
 Milanović-Jović, O., 226  
 Milaš, N., 198  
 Miletić, D., 212, 217  
 Miletić, Dž., 209  
 Miletić, M., 147  
 Mileusnić, S., 157, 198, 199, 217, 222  
 Miličić, A., 201  
 Milić, N., 179  
 Milić, Z., 150  
 Miličević, M., 160, 183  
 Milinković, M., 212  
 Milinković, S. M., 145  
 Miliša, J., 154  
 Milojević, S., 190, 193  
 Milosavljević, B., 224  
 Milosavljević, P., 145  
 Milosavljević, V., 143  
 Milošević, A., 160, 166, 168, 171, 176, 214  
 Milošević, D., 161  
 Milošević, G., 212, 219  
 Milošević, M., 193  
 Milošević, N., 145  
 Milošević, P., 182  
 Milošević, R., 198  
 Milošević, S., 191, 205, 219  
 Milošević-Đorđević, N., 209  
 Milovanović, Č., 205  
 Milović, Đ., 200  
 Milović, J. M., 205  
 Miljković, G., 154  
 Miljković-Pepok, P., 222, 227  
 Minichreiter, K., 156, 168  
 Minić, D., 166, 180, 191, 212, 213  
 Miodrag, P. B., 198  
 Miotti, T., 162  
 Mirdita, Z., 188  
 Mirković, M., 188  
 Mirković, L., 207  
 Mirnik, I., 145, 154, 157, 177, 188, 189, 227  
 Mirošević, F., 160  
 Misailović, I. L., 208  
 Mišić, S., 193, 197  
 Mitić, I., 193  
 Mitrevski, D., 168  
 Mitrevski, N., 154  
 Mitropolit Jovan, 154  
 Mladenović, A., 204, 206  
 Mladenović, J., 198  
 Mlakar, Š., 152, 154, 184  
 Mlinarić, J., 198, 201  
 Moder, G., 147  
 Mohorovičić, A., 160  
 Mojsilović-Popović, S., 148, 212, 217  
 Mole, I., 150  
 Momidić, R., 215  
 Momidić, P., 219  
 Momirović, P., 150, 198, 204  
 Moret, A., 215  
 Moro, L., 163  
 Moroa, A., 198  
 Moszynski, I., 234  
 Mošin, V., 202, 204  
 Mozsolics, A., 174  
 Mratschek, S., 186  
 Mrkobrad, D., 166, 195, 211, 212, 215  
 Mucopolus, N. K., 161  
 Mujezinović, M., 203  
 Mulaomerović, J., 170  
 Muljaku, Lj., 207  
 Munić, D., 145, 190, 195, 200, 201, 203  
 Mušeta-Aščerić, V., 208  
 Mušić, M., 147  
 Mušović, E., 161, 163, 190, 195, 202  
 Mylonas, P., 217  
 M. S.
- N**
- Nagy, S., 161  
 Naumov, E. P., 195, 202  
 Naumow, A., 204  
 Nazor, A., 143, 147, 162, 207  
 Nećak, D., 157  
 Nedeljković, B. M., 200  
 Nedomački, V., 177  
 Nehring, K., 202  
 Nemec, L., 150  
 Nemeth-Ehrlich, D., 181, 186  
 Nenadović, S. M., 217  
 Nenadović, S., 217  
 Nešković, J., 161, 217  
 Nikić, A., 198  
 Nikić, Lj., 145  
 Nikitović, L., 171  
 Nikolačević, I., 196, 214, 220, 222  
 Nikolačević, M., 145  
 Nikolić, M., 157, 219  
 Nikolić, J., 222  
 Nikolić, R., 147, 154, 161, 198, 196, 203, 222, 226  
 Nikolova, S., 148  
 Nikolovski, A., 150  
 Nikuljska, N., 212  
 Norberg, D., 207  
 Novak, V., 145, 147, 203  
 Novaković, D., 179  
 Novaković, I., 196  
 Novaković, R., 163, 193  
 Novaković, S., 227  
 Novotná, M., 174
- O**
- Obad, S., 145, 147  
 Oblak-Carni, M., 198  
 Obradović, B., 144  
 Odavić, Đ., 158, 212  
 Oikonomides, N., 196  
 Olić, S., 165  
 Oreb, F., 150, 158, 160  
 Oreb, R., 154  
 Oreč, P., 176, 212  
 Oremović, K., 158, 161  
 Orlić, M., 160, 161, 181, 182  
 Orožen, B., 198  
 Ortakov, D., 196  
 Osmuk, N., 184  
 Osle, F., 170  
 Osterc, V., 171  
 Ostrogorsky, G., 193  
 Ožinger, A., 198
- P**
- Pahić, V., 215  
 Palamarević, O., 211  
 Palavestra, A., 167, 168  
 Pallottino, M., 177  
 Palošika, V., 220  
 Pandžić, A., 163  
 Panov, B., 193, 198  
 Pantelić, M., 204  
 Pantić, J., 150  
 Papachryssanthou, D., 196  
 Papademetriu, H., 143, 144  
 Papadrianos, J. G., 209  
 Papanikola Bakirtzis, D., 225  
 Papastatis, H. K., 198  
 Papaulia, B., 198  
 Papazoglu, F., 147, 167, 177, 187, 188  
 Paprenica, J., 166, 214  
 Parović-Pešikan, M., 176, 177, 182, 186  
 Pašić, S., 148  
 Pašić, M., 154  
 Pašić, R., 168, 176 (i Pašić, R.)  
 Paškvalin, V., 182, 184, 185, 188  
 Patay, P., 174  
 Pauli, L., 176  
 Paunesku, D., 217  
 Pavičić, S., 222  
 Pavić, K., 154  
 Pavić, M., 203, 207  
 Pavić, Z., 160  
 Pavičević, M., 163  
 Pavličević, D., 146, 147, 209  
 Pavlović, D. S., 145, 147, 150  
 Pavlović, D. St., 161, 162  
 Pavlović, L., 207  
 Pavlović, R. D., 208  
 Pavlović, S., 166  
 Pazaras, Th., 220  
 Peev, K., 208

- Pegan, E. M., 144  
 Pejić, P., 165, 210  
 Pejin, J., 198  
 Peloz, M., 159  
 Penović, D., 150  
 Perčić, Lj., 222  
 Perčić, I., 222  
 Perić, Đ., 193  
 Perić, S., 168, 171  
 Perović, D., 162  
 Peršić, J., 148  
 Pešić-Maksimović, N., 150  
 Pešikan, A., 204  
 Pešikan, M., 207, 208  
 Petački, G., 168  
 Petković, S., 147, 161, 190, 198  
 Petrašević, M., 166, 211  
 Petricoli, I., 187, 217, 219, 222  
 Petrić, M., 154, 195  
 Petrov, K., 157, 198, 217, 220  
 Petrova, E., 182, 189  
 Petrova, L., 204  
 Petrović, A. M., 177  
 Petrović, D., 204, 207  
 Petrović, Đ., 190, 208  
 Petrović, I., 147, 204  
 Petrović, J., 152, 169  
 Petrović, M., 198  
 Petrović, M. M., 199, 208  
 Petrović, R., 157  
 Petrović, R. D., 150, 151, 217, 222  
 Petrović, P., 179, 182, 184, 188  
 Petrović, P., 147  
 Petrovski, B., 157  
 Petrovski, M., 222  
 Petruševski, M. D., 179  
 Pfiffig, A. J., 177  
 Pichelauri, K. N., 174  
 Piletić, D., 154, 182  
 Pillinger, R., 160  
 Pindić, M., 188  
 Piontek, J., 156  
 Piplović, S., 145, 151, 159  
 Pirc, J., 154  
 Pirkmajer, D., 169  
 Pirković, J., 151  
 Pivčević, E., 199  
 Planić-Lončarić, M., 163, 190, 217  
 Plavšić, B., 164  
 Plesničar-Gec, Lj., 151, 154, 187  
 Pleše, B., 161  
 Pleše, Z., 184  
 Pleterski, A., 157, 163, 182, 202, 212  
 Plutarh, 179  
 Pogačnik, J., 207  
 Pogorelec, B., 157  
 Pohar, V., 170  
 Polić-Bobić, M., 193  
 Polutnik, A. K., 151  
 Popov, B., 208  
 Popović, A., 159  
 Popović, D., 214  
 Popović, I., 187  
 Popović, Lj., 187  
 Popović, P., 166, 169, 170, 189  
 Popović, M., 161, 199, 212, 219, 225  
 Popović, R., 161, 199  
 Popović, S., 165  
 Popović, T., 195, 203  
 Popović, V., 186  
 Popović, V., 158, 177, 193  
 Popović, Z., 162  
 Popović-Perišić, N., 148  
 Popovska-Korobar, V., 222  
 Popovski, A., 202  
 Posedel, J., 192  
 Požega, Lj., 196  
 Pravilović, M., 182, 183, 212  
 Prlender, I., 158, 160, 190  
 Prlender, J., 192  
 Prelog, M., 151, 163, 196  
 Premk, A., 187  
 Premović-Aleksić, D., 166, 212, 214, 217  
 Prendi, F., 167  
 Prijatelj, K., 144, 145, 220  
 Proeva, N., 185  
 Profontova, N., 158  
 Prokić, R., 217  
 Prokopp, M., 222  
 Prolović, J., 204  
 Pucko, V. Lj., 203, 204, 225  
 Pudarić, S., 166  
 Pujić, S., 209  
 Puratić, Ž., 207  
 Puš, I., 154, 169  
 Pušić, I., 220  
 P. Š., 160
- R**
- Rac, K., 178  
 Racko, Lj., 147  
 Radenković, Lj., 191  
 Radić, B., 217  
 Radić, D., 169  
 Radić, Lj., 160, 179  
 Radić, R., 193, 196, 198, 202  
 Radivojević-Petrović, S., 194  
 Radojčić, G., 143  
 Radojčić, N., 169, 174  
 Radojčić, S., 161, 222, 223  
 Radosavljević, O., 199  
 Radosavljević-Krunić, S., 164, 214  
 Radošević, N., 157, 202, 207  
 Radovanović, I., 157, 169, 170  
 Radovanović, J., 222  
 Radović, A., 151, 217  
 Radulović, O., 222  
 Radusinović, M. P., 200  
 Raičević, S. S., 222  
 Raikov, B., 204  
 Rainer, J., 199  
 Rajčević, U., 154  
 Rajčić, B., 198  
 Rajhman, J., 196  
 Rajkov, B., 204  
 Rajšp, V., 157, 199  
 Rakić, H., 163  
 Rakić, Z., 147  
 Rakočević, N., 190  
 Ramovš, A., 225  
 Rankov, J., 182, 184  
 Rapanić, Ž., 145, 191, 225  
 Rasolkoska-Nikolovska, Z., 217, 222  
 Rauhutova, J., 225  
 Raukar, T., 191  
 Raunig, B., 166  
 Rašljanin, S., 219  
 Ravnik, M., 163  
 Ravnik-Toman, B., 163  
 Razmovska-Bačeva, D., 212, 227  
 Rebić, A., 196  
 Redep, J., 202  
 Rehder, P., 193  
 Reinhart, J., 204, 207  
 Rendić-Miočević, A., 145, 177, 185  
 Rendić-Miočević, D., 143, 184, 188, 189, 208  
 Ribakov, B. A., 191  
 Ribarević-Nikolić, I., 222  
 Ribarova, Z., 160  
 Ric, P., 157  
 Richardson, F., 223  
 Riel, M., 177  
 Ricz, P., 213  
 Ričko, Lj., 217  
 Ristić, D., 145  
 Ristić, P., 217  
 Ristić, V., 196, 223  
 Rittershofer, K. F., 174  
 Rix, H., 178  
 Rodić, N., 147, 204, 207  
 Rogić, M., 147  
 Rogulja, P., 201  
 Rokay, P., 194  
 Roh, R., 223  
 Rotar, B., 190  
 Rotar, J., 208  
 Rothenberg, B., 174  
 Rozman, K., 145, 219  
 Rubinštein, R., 219  
 Rudinski, A., 219  
 Rupel, L., 180  
 Ruprechtsberger, E. M., 182  
 Russel, J., 158  
 Rusum, M., 225  
 Rušić, I., 154  
 Ruttkay, E., 171  
 Ružić, I., 154
- S**
- Sagadin, M., 182  
 Samardžić, N., 193  
 Samardžić, R., 145  
 Samardžić, S., 158  
 Samardžija, S., 209  
 Samardžija-Kostić, M., 223  
 Sanader, M., 185  
 Sanev, V., 169  
 Sanjek, F., 203  
 Sauvan, Y., 205  
 Sauzade, G., 167  
 Savić-Rebac, A., 179  
 Savić, M. D., 161, 166, 178  
 Saxer, V., 199  
 Sazdov, T., 209  
 Schaller, H. W., 158  
 Schiffler-Premec, Lj., 146  
 Schön, F., 178  
 Schreiner, P., 157, 199, 202  
 Schubert, G., 209  
 Schulz, H.-J., 199  
 Schütz, J., 207  
 Sedov, V. V., 225  
 Seferović, S., 151  
 Sekereš, I., 184  
 Sekulić, J., 151  
 Selem, P., 183, 184  
 Selimović, M., 202  
 Selmanović, M., 190  
 Sezgin, H., 161  
 Sievers, S., 175  
 Simić, G., 219  
 Simić, P., 199, 209  
 Simić, Z., 217, 219  
 Simić-Lazar, D., 223

- 88,
- Simon, D., 200  
 Simoni, K., 160, 214, 225  
 Simoska, D., 147, 169, 171  
 Simović, Lj., 151  
 Sinaitae, A., 205  
 Sivec, I., 154  
 Sivrić, M., 147  
 Sjöberg, A., 205  
 Skliris, S., 223  
 Slabe, M., 147, 151, 184, 215  
 Sladić, M., 166, 169, 176, 182  
 Sladoljev, G., 159  
 Slapšek, B., 165, 166  
 Slapšak, S., 179  
 Slaveva, L., 199, 205  
 Smailagić, N., 162  
 Smirnova, E., 223  
 Smole, M., 155  
 Snipes, K., 201  
 Sokač-Štimac, D., 182, 213  
 Sokolovska, V., 178, 182  
 Sokolovski, M., 195  
 Soldo, J. A., 145  
 Soudska, E., 176  
 Spasovska-Dimitrioska, G., 213, 227  
 Speidel, M., 188  
 Spieser, J. M., 179, 180  
 Spirovski, S., 151  
 Spremić, M., 193, 195  
 Srbinski, P., 210  
 Srdoč, D., 178  
 Srejić, D., 148, 155, 174, 178, 182  
 Stagličić, M., 217  
 Stalio, B., 169, 171  
 Stančić, N., 146  
 Stanić, B., 162  
 Stanić, R., 145, 151, 155, 157, 176, 199, 204, 223  
 Stanimirov, A., 155  
 Staniševa, T., 151  
 Stanko, J., 179  
 Stanković, R., 205  
 Stanković, S., 148, 169, 171  
 Stanojević, G., 195, 200, 202  
 Stanojević, N., 213  
 Stanojević, Z., 174  
 Stanovijević, D., 151  
 Stanovska, Lj., 208  
 Stead, J. M., 176  
 Stefančić, M., 164  
 Stefanović, D., 208  
 Stefanović, D. E., 207  
 Stefanović, M. D., 179, 185  
 Stefanović, M., 205  
 Stefanović, D., 144  
 Stefanović, S., 186  
 Steindorff, L., 159, 190, 191, 193, 195  
 Stergar, N., 145  
 Sterk, S., 223  
 Sterle, M., 155  
 Stih, P., 148, 157, 189, 194  
 Stišćak, A., 145  
 Stojković, E., 155  
 Stojaković, M., 201, 202  
 Stojančević, B., 147  
 Stojanović, B., 151  
 Stojanović, D., 151, 226  
 Stojanović, Lj., 203  
 Stojanović, M., 209  
 Stojanović, N., 151  
 Stojanović, R., 147  
 Stojanović, S., 179  
 Stojanović, V., 196  
 Stojanović, Z., 189  
 Stojanović-Đorđević, J., 207  
 Stojanovski, A., 193, 194, 199, 202  
 Stojčevska-Antić, V., 207  
 Stojić, M., 167, 168, 174, 176  
 Stojka, Z., 161  
 Stojkov, B., 219  
 Stojkov, D., 157  
 Stojković, A., 147  
 Stojković, Z., 162  
 Stojanović, L., 209  
 Stopar, I., 150, 219  
 Stošić, Lj., 226  
 Strand, E., 179  
 Strčić, M., 193, 200, 203  
 Strčić, P., 191, 203  
 Strecha, M., 192  
 Strmčnik-Gulić, M., 213  
 Strobel, K., 178  
 Stroia, M., 158  
 Strugar, V., 148  
 Studen, A., 190  
 Stylianou, A., 223  
 Stylianou, J., 223  
 Subotić, G., 147, 217, 223, 224  
 Subotin, T., 145  
 Suić, M., 161, 178  
 Sultov, B., 187  
 Surina, B., 146  
 Svoljšak, D., 158, 160, 169, 175, 188, 214  
 Š  
 Šakota, M., 162, 192, 226  
 Šanjek, F., 159  
 Šapkaliska, T., 208  
 Šaranović-Svetek, V., 187  
 Šarić, I., 183, 185  
 Šarić-Šegvić, M., 183  
 Šašel, J., 144, 147, 177, 178, 182, 183, 187, 207, 215  
 Šašel Kos, M., 179  
 Šavel, I., 169  
 Šavora, B., 216  
 Šćepanović, M., 195  
 Šegedin, M., 150, 160  
 Šegović, M., 178  
 Šegvić, M., 159, 160, 184, 188  
 Šekularac, B., 196, 202  
 Šelmić, L., 223  
 Šercelj, A., 163, 170, 171  
 Šercer, M., 155, 205  
 Šešelj, Z., 201  
 Šifrer, M., 175  
 Šimek, M., 145, 155, 166, 169  
 Šimić, J., 155, 159, 169, 174  
 Šimundić, M., 209  
 Šimunić, Lj., 226  
 Šimunović, P., 145, 209  
 Šipuš, N., 189  
 Širec, Lj., 153, 187  
 Široka, A., 223  
 Škalamera, Z., 219  
 Škego, A., 158  
 Škobalj, A., 199  
 Škoberne, Z., 169, 180, 183  
 Šljivar, D., 168, 183  
 Šmalcelj, M., 156  
 Šokota, M., 145  
 Šolle, M., 160  
 Šonje, A., 183, 217  
 Špadijer, I., 203  
 Špoljar, M., 159  
 Šribar, V., 158, 162, 189, 191, 213  
 Štavljanin-Đorđević, Lj., 204, 205, 207  
 Štefanac, S., 220  
 Šterk, S., 155, 161, 163, 223  
 Štih, P., 148  
 Štoković, V., 202  
 Štupar-Sumi, N., 151, 219  
 Šubić-Prislan, J., 158  
 Šukarova, A., 162  
 Šulc, B., 155, 159, 160  
 Šumi, N., 146, 147  
 Šumard, J., 151  
 Šupak, A., 209  
 Šuput, M., 217  
 Šurbanoska, M., 187  
 Šurbanoski, Z., 187  
 Šuštar, B., 151  
 Švab, M., 148  
 T  
 Tachiaos, A. E., 200  
 Takacs, M., 174  
 Taleska, E., 226  
 Tančevski, K., 226  
 Tandarić, J., 207  
 Tanocki, F., 148  
 Tarnanidis, I., 200  
 Tasić, N., 148, 157, 173, 174  
 Tatić-Đurić, M., 205, 223  
 Tavano, S., 189  
 Telegin, D., 174  
 Temerinski, S., 218  
 Tenšek, I., 149  
 Teodoru, E., 200  
 Teodosije, 207  
 Teržan, B., 175, 176  
 Tester, S. J., 199  
 Težak-Gregl, T., 169, 171, 174  
 Thomson, A., 196  
 Timotijević, M., 223, 226  
 Todić, B., 192, 190, 223  
 Todorović, J., 169, 171  
 Tolstoja, S. M., 207  
 Tomazo, Ravnik, T., 164  
 Tomčić, D., 163  
 Tomeković, S., 223  
 Tomičić, J., 155, 219  
 Tomičić, Z., 156, 160  
 Tomić, M., 209  
 Tomić, R., 159  
 Tomoski, T., 209  
 Tomović, G., 203  
 Tomović, M., 158, 183, 185, 214  
 Tomše, R., 146  
 Tonković, M., 155  
 Topal, J., 183  
 Tošić, Đ., 195  
 Tošković, B., 162  
 Totev, T., 226  
 Toth, E., 186  
 Touratsoglou, I., 227  
 Tovornik, V., 189  
 Trajković, Č., 166  
 Trajković, D., 166  
 Trajkovski, K., 213  
 Trako, S., 205  
 Trampuž-Orel, N., 176  
 Trbuhović, L., 183, 215

Trebješanin, R., 195  
 Trifunski, J. F., 163, 191, 219  
 Trifunović, Đ., 202, 207  
 Truhelka, Č., 194  
 Truhlar, F., 183  
 Tsitouridou, A., 190, 223  
 Tuchman, B. W., 191  
 Tul, V., 160  
 Tušek, I., 183, 185, 186  
 Tušek, J., 187  
 Tvrtković, N., 164

## U

Udaljčova, Z. V., 196  
 Ujčić, Ž., 182  
 Urošević, A., 163  
 Urukalo, M. M., 209  
 Uspenski, N. D., 200  
 Uzelac, Z., 155

## V

Vady, A. H., 186  
 Vahen, D., 183  
 Vajcman, K., 223  
 Vajda, G., 205  
 Valović, S., 155, 159, 169, 171, 213, 215  
 Valjato-Tabris, M., 217  
 Vandjura, Đ., 223  
 Vangelov, A., 209  
 Vasić, Lj., 146  
 Vasić, M., 180, 183, 184, 185, 188  
 Vasić, P., 196  
 Vasić, R., 157, 169, 175, 176, 179, 182, 185, 186  
 Vasiljev, L. S., 162, 205  
 Vasiljević, D., 218  
 Vavken, J., 166  
 Vegh, K. K., 176  
 Vejvoda, A., 160  
 Velenis, G., 218  
 Velimirović-Žižić, O., 166, 169, 183  
 Velmanš, T., 224  
 Veniaminov, V., 200  
 Vernant, J.-P., 178  
 Veselinović, A., 194  
 Veselinović, V. Č., 226  
 Vetnić, S., 171

Vezić, P., 151, 218  
 Vičić, B., 177, 183  
 Vičkov, V., 196  
 Vidaković-Petrov, K., 196  
 Vidović, J., 156, 176, 213, 214  
 Vidović, Ž., 200  
 Vikić-Belančić, B., 147, 155, 183  
 Vinčić, Ž., 176 (i Vinčić, Z.)  
 Vinski, Z., 146, 215, 226  
 Vinski-Gasparini, K., 174  
 Visona, P., 189  
 Višić, M., 162  
 Vitković, M., 155, 215  
 Vitošević, D., 207  
 Vlahović, P., 209  
 Vlajić-Popović, J., 143  
 Vlaketić, R., 224  
 Vlassa, N., 174  
 Vocotopoulos, P., 218  
 Voje, I., 146, 147, 192, 194, 195, 200, 201  
 Volis Badž, E. A., 162  
 Voljskaja, A., 220  
 Vončina, J., 207  
 Vrana, J., 205  
 Vranješ-Soljan, B., 157  
 Vranjicar, P., 165  
 Vrišer, A., 155  
 Vrišer, S., 146, 147  
 Vucinich, W. S., 192  
 Vučenović, S., 148  
 Vučković, P., 184  
 Vuga, D., 167, 176, 184, 215  
 Vujičić, D., 209  
 Vujnović, N., 166  
 Vujović, B., 162, 190, 224  
 Vujović, D., 148  
 Vujović, S., 151  
 Vuk, M., 160  
 Vukčević, Z., 146  
 Vukmanović, M., 169, 170, 173  
 Vulešević, S., 155

## W

Wagner, G. A., 174  
 Wallis Budge, E. A., 162  
 Wandas, A., 203  
 Weismann, Ch., 196  
 Wenzel, M., 226  
 Werdnig, G., 227

Werner, W. M., 176  
 Williams, N., 196  
 Winter, F., 173  
 Wynia, S. L., 146

## Z

Zadnikar, M., 161, 162  
 Zalar, F., 156  
 Zanetić-Weber, M., 156  
 Zaninović, M., 158, 160, 178, 181, 184, 188, 219  
 Zaradija, A., 200  
 Zečević, D., 196  
 Zečević, Lj., 154  
 Zečević, S., 209  
 Zekan, M., 160, 213  
 Zeković, Z., 151  
 Zgaga, V., 156, 159, 161  
 Zirojević, O., 158, 194, 200, 202  
 Zjačić, M., 200  
 Zlamalić, V., 147  
 Zlatanović, M., 209, 218  
 Zoffmann, Z. K., 164  
 Zogović, S., 215  
 Zorić, I., 156  
 Zotović, Lj., 183  
 Zotović, M., 176  
 Zupan, O., 224

## Ž

Žbona-Trkman, B., 158, 183, 188  
 Zdravović, M., 156  
 Žegarac, M., 145  
 Zeleznik, M., 220  
 Žeravica, Z., 214  
 Žikić, R., 152  
 Žile, I., 213  
 Živanović, S., 164  
 Živković, B., 224  
 Živković, I., 156  
 Živković, P., 146, 194, 195  
 Živković, Z., 149, 152  
 Živković, Ž. S., 148  
 Živojinović, M., 195, 196, 200  
 Živojinović, S., 200  
 Žukovskaja, L. P., 204  
 Župančić, M., 163, 180, 188, 213  
 Žvanut, M., 156, 160, 191

# STARINAR

---

Institut  
Archeologique  
Beograd